॥ॐ॥ॐ नमः॥ सर्वज्ञाय॥ यथास्थितं जगत्सर्वमीक्षते यः प्रतिक्षणं। श्रीवीराय नमस्तस्मै तस्मै भूतपरमात्म-
ने॥१॥ श्रुतकेवलिनः सार्वे विजयन्तां तमश्छिदः॥ येषां गिरां विलासेन स्फुरत्याद्यं वचोद्युतिः(?)॥२॥ जयति जि-
नवचनमनुपममज्ञानतमःसमूहरविबिंबं। शिवसुखफलकल्पतरुं प्रमाणनयसंगमसंकुलं॥३॥ सू-
र्यप्रज्ञप्तिमहं गुरूपदेशानुसारतः किंचित्। विवृणोमि यथाशक्ति स्पष्टं स्वपरोपकाराय॥४॥ अस्या निर्युक्तिर-
भूत्पूर्वं श्रीभद्रबाहुसूरिकृता। कलिदोषात्सा   नेशद्व्याचक्षे केवलं सूत्रं॥५॥ तत्र यस्यां नगर्यां यस्मिंस्तु उद्या-
ने यथा भगवान् गौतमस्वामी भगवन्तं   त्रिलोकीपतेः श्रीमन्महावीरस्यातः सूर्यवक्तव्यतां
पृष्टवान् यथा च तस्मै भगवान् व्याकृतवान्   तस्मात् तत्सर्वं प्रदर्शयिषुः प्रथमतो नगर्युद्यानाभिधा-
नपुरस्सरं सकलवक्तव्यतोपक्षेपवाक्यं॥   कामइदमाह॥१॥ ते णं कालेणमित्यादि॥ ते इति प्राकृत-
शैलीवशात्तस्मिन्निति द्रष्टव्यं। अस्यायमर्थो   यदा भगवान् विहरति स्म तस्मिन्। णमिति वाक्यालंकारे द्रष्ट-
व्यः अन्यत्रापि णं शब्दो वाक्यालंकारार्थो यथा इमाणं पुढवी इत्यादौ इति काले अधिकृतावसर्पिणीचतुर्थभा-
गरूपे अत्रापि णं शब्दो वाक्यालंकारार्थः॥ तेणं समएणं ति समयो वसरवाची तथा च वक्तारो नाद्याप्यस्य
वक्तव्यस्य समयो वर्त्तते। किमुक्तं भवति नाद्याप्येतस्य वक्तव्यस्यावसरो वर्त्तत इति तस्मिन्निति। यस्मि- १
न् समये भगवान् प्रस्तुतां सूर्यवक्तव्यतामवोचत् तस्मिन् समये मिथिला नाम नगरी अभवत्। ननु इदानीम-

पि सा नगरी वर्त्तते ततः कथमुक्तमभवदिति उच्यते। वक्ष्यमाणवर्णकयुक्ता विभूतिसमन्विता तदेवासी-
त् न तु विवक्षितप्रकरणविधानकाले एतदपि कथमवसेयमिति चेदुच्यते। अयं कालो अवसर्पिणी।
अवसर्पिण्यां च प्रतिक्षणं शुभा भावा हानिमुपगच्छन्ति। एतच्च प्रतीतं जिनप्रवचनवेदिनां। ततोऽभवदि-
त्युच्यमाने न विरोधलेशः। सा च कथंभूतेत्यस्यां नगर्या वर्णकमाह। रिद्धत्थिमियसमिद्धा पमुइयजणजाणवया जा-
व पासाईया इति। ऋद्धा भवनैः पौरजनैश्च   अतीव वृद्धिमुपगता। ऋद्धेः स्तिमितेति वचनात् स्तिमिता स्व-
चक्रपरचक्रतस्करडमरादिसमुत्थभयक-   ल्लोलमालाविवर्जिता समृद्धा धनधान्यादिविभूतियुक्ता
ततः पदत्रयस्यापि कर्मधारयः॥ तथा प-   मुइयजणजाणवयत्ति प्रमुदिताः प्रमोदवन्तः प्रमो-
दहेतुवस्तूनां तत्र सद्भावात् जना नगरीवास्त-   व्या लोका जानपदा जनपदभवास्तत्रायाताः
सन्तो यत्र सा प्रमुदितजनजानपदा यावच्छ-   ब्दोपपातिकग्रंथप्रतिपादितः समस्तोऽपि वर्णकः। अ-
इन्नजणमणुस्सा इत्यादिको द्रष्टव्यः॥ स च ग्रंथगौरवभयान्न लिख्यते। केवलं तत औपपातिकाद्वे-
दितव्यः॥ कियद्दूरं द्रष्टव्य इत्याह पासाईयाओ इति। अत्र पक्षे शाक्षपादात्(?) प्रासादीया इत्येतेन पदेन सह
पदचतुष्टयस्य सूचा कृता तानि च पदान्यमूनि प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपा प्रतिरूपा तत्र प्रासादः प्रस-
त्ता प्रासादीया प्रासादवती इत्यर्थः॥ अत एव दर्शनीया द्रष्टुं योग्या प्रासादानामपि रमणीयत्वात्तथा

सूर्यप्रज्ञप्ति वृत्तिः २

अतिशयेनातिशयेन वा रमणीयकं रूपम् आकारो यस्याः साऽतिरूपा प्रतिविशिष्टम् असाधारणं रूपम् आकारो यस्याः सा प्रतिरूपा ॥१॥ तीसे णं मिहिलाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं माणिभद्दे नामं चेइए होत्था वन्नओ इति तस्या मिथिलानगर्या बहिर्उत्तरपौरस्त्ये उत्तरपूर्वरूपे दिग्विभागे ईशानकोण इत्यर्थः । णकारो वाक्यालंकारे एत्थ इति प्रथमैकवचनप्रभवः प्राकृतत्वात् आगम्य इदं द्विन्नरूपे इत्यादौ । अत्र अस्मिन् उत्तरपूर्वे दिग्विभागे माणिभद्रमिति नाम चैत्यम् अभवत् चिते लेप्यादिचयनस्य भावः कर्म वा चैत्यं तत्संज्ञाशब्दत्वात् देवताप्रतिबिंबे प्रसिद्धं ततः तदाश्रयत्वात् तद्देवतायाः गृहं तदप्युपचारात् चैत्यं तच्चेह व्यंतरायतनं द्रष्टव्यं । न तु भगवतामर्हतामायतनमिति । वण्णओ त्ति । तस्यापि चैत्यस्य वर्णको वक्तव्यः । स चौपपातिकग्रंथादवसेयः । तीसे णं मिहिलाए इत्यादि तस्यां च मिथिलायां नगर्यां जितशत्रुर्नाम राजा । तस्य देवी समस्तांतःपुरप्रधाना सा च सकलगुणधारणी धारिणी नाम देवी अभवत् इति । तस्मिन् राज्ञि तस्याश्च देव्या औपपातिकग्रंथोक्तो वर्णको वक्तव्यः ॥३॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं तंमि माणिभद्दे चेइए सामी समोसढे । परिसा निग्गया धम्मो कहिओ पडिगया परिसा । तस्मिन् काले तस्मिन् समये तस्मिन् माणिभद्रे चैत्ये स्वामी समवसृतः स्वामी जगद्गुरुर्भगवान् श्रीमहावीरोऽर्हन् सर्वज्ञः सर्वदर्शी सप्तहस्तप्रमाणशरीरः सुसंस्थितः समचतुरस्रसंस्थानो वज्रऋषभनाराचसंहननः कज्जलप्रतिमकालिमापेतस्निग्धाकुंचितप्रदक्षिणावर्तमूर्धजः अनघतपनीयाभिरामकेशांतक २

भूमिरातपत्राकारोत्तमांगसन्निवेशः परिपूर्णशशांकमंडलादप्यधिकतरवदनशोभः पद्मोत्पलसुरभिगंधिनिःश्वासो वदनत्रिभागप्रमाणकंबूपमचारुकंधरः सिंहाद्यतिवत् परिपूर्णविपुलस्कंधप्रदेशो महापुरकपाटपृथुलवक्षःस्थलो नगरार्गलाभ्रमितलक्षणोपेतभोगिदेहपरिघोपमप्रलंबबाहुयुगलो रविशशिचक्रस्वस्तिकादिप्रशस्तलक्षणोपेतपाणितलः सुजातपार्श्वकृशोदरः सूर्यकरस्पर्शसंजातविकोशपद्मोपमनाभिमंडलः सिंहवत्संवर्तितकटीप्रदेशो निगूढजानुः ऊरुद्वंद्ववज्रजंघायुगलः सुप्रतिष्ठितकूर्मचारुचरणः प्रशस्तलक्षणांकितचरणतलप्रदेशोऽनाश्रवो निर्ममश्छिन्नस्रोता निरुपलेपोऽपगतप्रेमरागद्वेषमोहः स्वेदादितिशायोपेतो देवोपनीतस्वर्णकमलकमलेषु पादन्यासं कुर्वन् आकाशगतेन धर्मचक्रेण आकाशगतेन छत्रेण आकाशगताभ्यां चामराभ्यां आकाशगतेनापि स्फटिकविशेषमयेन सपादपीठेन सिंहासनेन पुरतो देवैः प्रकृष्यमाणेन रत्नधर्मध्वजेन चतुर्दशभिः श्रमणसहस्रैः षट्त्रिंशता संख्यैरार्यिकासहस्रैः परिवृतो यथासुकल्पं सुखंसुखेन विहरन् यथारूपम् अवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसा चात्मानं भावयन् समवसृतः । समवसरणवर्णनं च भगवत औपपातिकग्रंथादवसेयं । परिसा निग्गय त्ति । मिथिलाया नगर्या वास्तव्यो लोकः समवसृतं भगवंतमागतं श्रुत्वा भगवद्वंदनार्थं स्वस्मात् स्वस्मादाश्रयात् निर्गत इत्यर्थः । ता निर्गमसंवेदं मिथिलानगर्याः सिंघाडगतियचउक्कचच्चरचउम्मुहमहापहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

एवमाइक्खइ एवं भासेइ एवं पन्नवेइ एवं परूवेइ एवं खलु देवाणुप्पिया समणे भगवं महावीरे आइगरे तित्थगरे
जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी आगासगएणं छत्तेणं जाव सुहंसुहेणं विहरमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसढे इहेव
मिहिलाए नयरीए बहिया माणिभद्दे चेइए अहापडिरूवं उग्गहं उगिण्हित्ता अरिहा जिणे केवली समणगणपरिवुडे
संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ तं महप्फलं खलु देवाणुप्पिया तहारूवाणं अरहंताणं भगवंता
णं नामगोयस्स वि सवणयाए किमंग पुण अभिगमणवंदणनमंसणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए तमेगस्स
वि आरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए किमंग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए
तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया समणं भगवं महावीरं वंदामो नमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो
कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासामो एयं णे इहभवे य परभवे य हियाए सुहाए आणुगामियत्ता
ए भविस्सइ तए णं मिहिलाए नयरीए बहवे उग्गा लोगा इत्यादि औपपातिकग्रंथोक्तं सर्वमवसेयं यावद्बह
मस्सा परिसा पर्षद्वा पर्युपासीना तिष्ठति धर्मकथेति तस्याः पर्षदः श्रुत्वा तिस्रो बहुजनसाधार
णया अर्द्धमागधभाषया धर्मं परिकहेइ जहा अत्थि लोए अत्थि अलोए एवं जीवा अजीवा इत्यादि
तथा जह जीवा बज्झंती मुच्चंती जह य संकिलिस्संति जह दुक्खाणं अंतं करिंति केइ अपडिबद्धा इत्यादि तथ
दियचित्ता जह जीवा सागरं तरिऊण इह परिक्षीणकर्माणः सिद्धाः सिद्धालयमुवेंति ॥ इत्यादि आइक्खइ इति ३

जाव जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगयत्ति अत्र यावच्छब्दादिदमौपपातिकग्रंथोक्तं द्रष्टव्यं । तए णं सा म
हइमहालिया परिसा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा समणं भगवं महावीरं ति
क्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी सुयक्खाए णं भंते निग्गंथे पाव
यणे नत्थि णं अन्ने केइ समणे वा माहणे वा एरिसं धम्ममाइक्खित्तए एवं वइत्ता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दि
सिं पडिगया । तए णं से जियसत्तू राया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे जाव हयहियए उ
ट्ठाए उट्ठेइ उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी सुयक्खा
ए णं भंते निग्गंथे पावयणे जाव एरिसं धम्ममाइक्खित्तए एवं वइत्ता हत्थिखंधं दुरुहइ दुरुहित्ता समणस्स भ
गवओ महावीरस्स अंतियाओ माणिभद्दाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूए ता
मेव दिसिं पडिगए इति । इदं च सकलमपि सुगमं नवरं यामेव दिशमवलंब्य किमुक्तं भवति यतो दिशः सकाशा
त् प्रादुर्भूतः समवसरणे समागतः तामेव दिशं प्रतिगतः ॥२॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावी ४
रस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई नामं अणगारे गोयमगोत्तेणं सत्तुस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिसह
नारायसंघयणे जाव एवं वयासी ॥ इति तस्मिन् काले तस्मिन् समये णेत्ति वाक्यालंकारे ॥ श्रमणस्य भ

सर्व्यश०वृ०
१४

गवतो महावीरस्य ज्येष्ठ इति प्रथमः ॥ अंतेवासी शिष्यः ॥ अनेन पदद्वयेन तस्य सकलसंघाधिपतित्वमावेद्य
ति ॥ इंद्रभूतिरिति मातापितृकृतनामधेयः नामंति प्राकृतत्वात् विभक्तिपरिणामेन नाम्नेति द्रष्टव्यं ॥ अंतेवासी
च किल विवक्षया श्रावकोपि स्यादतस्तदाशंकाव्यवच्छेदार्थमाह अनगारः न विद्यते अगारं गृहमस्येति अ
नगारः ॥ अयं च विगीतगोत्रोपि स्यादत आह गोतमो गोत्रेण गोतमगोत्रसमन्वित इत्यर्थः ॥ अयं च तत्
कालोचितदेहपरिमाणापेक्षया न्यूनाधिकदेहोपि स्यादत आह सप्तोत्सेधः ॥ सप्तहस्तप्रमाणशरीरो
च्छ्रायः ॥ अयं चाद्भुतालक्षणहीनोपि स्यादतस्तदाशंकापनोदार्थमाह ॥ समचउरंससंठाणसंठि
तः समाः शरीरलक्षणशास्त्रोक्तप्रमाणाविसंवादिन्यश्चतस्रोश्रयो यस्य तत्समचतुरस्रं अस्र
यश्चेह चतुर्दिग्विभागोपलक्षिताः शरीरावयवा द्रष्टव्याः ॥ अन्ये त्वाहुः समा अन्यूनाधिकाश्चतस्रोपि
अश्रयो यत्र तत्समचतुरस्रं अश्रयश्च पर्यंकासनोपविष्टस्य जानुनोरंतरं आसनस्य ललाटोपरिभागस्य चां
तरं दक्षिणस्कंधस्य वामजानुनश्चांतरं वामस्कंधस्य दक्षिणजानुनश्चांतरमिति अपरे त्वाहुः ॥ विस्तारोत्सेध
योः समत्वात्समचतुरस्रं तच्च तत्संस्थानं च संस्थानमाकारस्तेन संस्थितो व्यवस्थितो यः स तथा ॥ अयं च हीनसंहन
नोपि किंचित् स्यादत आह वज्ररिसहनारायसंघयणे नाराचमुभयतो मर्कटबंधः ॥ ऋषभस्तदुपरिवे
ष्टनपट्टः ॥ कीलिका अस्थित्रयस्यापि भेदकमस्थि एवंरूपं संहननं यस्य स तथा ॥ एवं जाव वयासी इति यावत् ४

MEMORIAL

उद्देपादानादिदमत्र क्रमप्रवासमयं। कणगपुलगनिघसपम्हगोरे। उग्गतवे दित्ततवे समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूर
सामंते उड्ढंजाणू अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥६॥ तएणं से भ
गवं गोयमे जायसड्ढे जायसंसए जायकोउहल्ले उप्पन्नसड्ढे उप्पन्नसंसए उप्पन्नकोउहल्ले संजायसड्ढे संजा
×तत्ततवे महातवे ओराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी। घोरबंभचेरवासी। उच्छूढसरीरे संखित्तविउलतेउ
लेस्से। चउदसपुव्वी। चउनाणोवगए सव्वक्खर सन्निवाई समणस्स ×उठयसाहूं संजायसंसए संजायको
उहल्ले समुप्पन्नसड्ढे समुप्पन्नसंसए समुप्पन्नको उहल्ले। उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठाए उट्ठित्ता जेणेव समणे भगवं म
हावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता स मणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो। आयाहिणं पयाहिणं क
रेइ। आयाहिणं पयाहिणं करेत्ता वंदइ नमं सइ। वंदित्ता नमंसित्ता णच्चासन्ने णाइदूरे सुस्सूसमाणे नमंस
माणे अभिमुहे विणएणं पंजलिउडे पज्जुवा। समाणे एवं वयासी। अस्यायमर्थः। कनकस्य सुवर्णस्य यः पु
लकोलवस्तस्याया निकषः कषपट्टके रेखारूपः तस्य पद्मस्य यद्दलं पक्ष्माणि केसराणि वा ॥ अथवा दसमु
दायोपचारात् यथा देवदत्तस्य हस्ताग्ररूपापि अवयवावापि देवदत्त ॥ तथा च देवदत्तस्य हस्ताग्रं स्पृष्ट्वा लोको व
दति देवदत्तो मया स्पृष्ट इति ततः कनकपुलकनिकषवत्पद्मकेसरवद्वा यो गौरः ॥ स कनकपुलकनिकषप
क्ष्मगौरः ॥ अथवा कनकस्य यः पुलको द्रुतत्वे सति बिंदुस्तस्य निकषो वर्णतः ॥ स इह कनकपुलकनिकषः

सूर्य०प्र०वृत्ति
५

तथा पद्मवत्पद्मकेसरवद्वा यो गौरः स पद्मगौरः। ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः समासः। अथवा विशिष्टचरणरहि
तोऽपि शंक्यते तत आह। उग्गतवे उग्रम् अप्रधृष्यं तपोऽनशनादि यस्य स तथा। यदन्येन प्राकृतपुंसा न शक्यते
चिंतयितुमपि मनसा तादृशेन तपसा युक्त इत्यर्थः। तथा दीप्तं जाज्वल्यमानदहन इव कर्मवनगहनदहनस
मर्थतया ज्वलितं तपो धर्मध्यानादि यस्य स तथा। तत्ततवे त्ति तप्तं तपो येन स तप्ततपाः। एवं हि तेन तपस्तप्तं येन
सर्वाण्यप्यशुभानि कर्माणि भस्मसात्कृतानीति महत् आशंसादोषरहितत्वात् प्रशस्तं तपो यस्य स महातपाः। तथा
उराले त्ति उदारः प्रधानः। अथवा उरालो भीमः उग्रादिविशेषणविशिष्टतपःकरणतः पार्श्वस्थानाम
ल्पसत्वानां भयानक इत्यर्थः। तथा घोरा त्ति घृणः परीषहेंद्रियादिरिपुगणविनाशमाश्रित्य नि-
र्दय इत्यर्थः। तथा घोरा अन्यैर्दुरनुचरा गुणा मूलगुणादयो यस्य स तथा। तथा घोरैस्तपोभिस्तपस्वी घो
रबंभचेरवासि त्ति। घोरं दारुणं अल्पसत्वैर्दु रनुचरत्वाद्ब्रह्मचर्यं तत्र वस्तुं शीलं यस्य स तथा। उच्छूढसरीरे त्ति
उच्छूढम् उज्झितमिवोज्झितं संस्कारपरित्यागात् शरीरं येन स उच्छूढशरीरः। संखित्तविउलतेयलेसे त्ति। संक्षिप्ता
शरीरांतर्गतत्वेन ह्रस्वतां गता विपुला विस्तीर्णा अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोले
श्या विशिष्टतपोजन्यलब्धिविशेषप्रभवा तेजोज्वाला यस्य स तथा। चउदसपुव्वि त्ति। चतुर्दश पूर्वाणि विद्यंते
यस्य तेनैव तेषां रचितत्वात् असौ चतुर्दशपूर्वी। अनेन तस्य श्रुतकेवलितामाह। स चावधिज्ञानादिविकलोऽपि ५

स्यादत आह। चउनाणोवगए मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानरूपज्ञानचतुष्टयसमन्वित इत्यर्थः। उक्तविशेषणद्व
ययुक्तोऽपि कश्चिन्न समग्रश्रुतविषयव्यापिज्ञानो भवति। चतुर्दशपूर्वविदामपि षट्स्थानपतितत्वेन श्रवणादत आ
ह। सव्वक्खरसन्निवाई। अक्षराणां सन्निपाताः संयोगा अक्षरसन्निपाताः सर्वे च ते अक्षरसन्निपाताश्च सर्वाक्षरस
न्निपाताः ते यस्य ज्ञेयाः संति स तथा। किमुक्तं भवति। या काचिज्जगति पदानुपूर्वी वाक्यानुपूर्वी वा संभवति ताः स
र्वा अपि जानातीति। एवंगुणविशिष्टो भगवान्नूवे नयरा शिष्यसाराहि इतिकृत्वा शिष्यावारत्वाच्च श्रमणस्य भगव
तो महावीरस्य अदूरसामंते विहरतीति यो गः तत्र दूरं विप्रकृष्टं सामंतं संनिकृष्टं तत्प्रतिषेधाददूरसा
ता मंतं तत्र वर्त्तीति निकट इत्यर्थः। किंविशिष्ट सन् तत्र विहरतीत्यत आह। उड्ढंजाणु त्ति ऊर्ध्वजानुनी य
स्यासौ ऊर्ध्वजानुः शुद्धपृथिव्यासनवर्जनादौ पग्रहिकनिषद्यायाश्चाभावादुत्कुटुकासन इत्यर्थः। अ
धःशिराः नोर्ध्वं तिर्यग्वा विक्षिप्तदृष्टिः किंतु नियत भूभागनियमितदृष्टिरिति भावः। झाणकोट्ठोवगए त्ति ध्यानं
धर्म्यं शुक्लं वा तदेव कोष्ठः कुशूलो ध्यानकोष्ठस्तमुपगतो ध्यानकोष्ठोपगतो यथा हि कोष्ठके धान्यं प्र
क्षिप्तमविप्रसृतं भवति एवं भगवानपि ध्यानतोऽविप्रकीर्णेंद्रियांतःकरणवृत्तिरित्यर्थः। संयमेन पंचाश्रवनि
रोधादिलक्षणेन तपसा अनशनादिना च शब्दोऽत्र समुच्चयार्थो लुप्तो द्रष्टव्यः। संयमतपोग्रहणं चात्र
योः प्रधानमोक्षांगख्यापनार्थं प्राधान्यं च संयमस्य नवकर्मानुपादानहेतुत्वेन तपसश्च पुराणकर्मनि

सूर्यप्रज्ञप्ति
१६

ऊर्द्धं हेतुत्वेन तथादालितवत्कर्माणि पादानां स्तुराणकर्मरूपणाव्यज्ञायते सकलकर्मक्षयलक्षणो मोक्षस्तेन व
तिसंयमतपसा सम्यक्प्रतिपाद्यमिति। अप्पाणं भावेमाणे विहरइत्ति। आत्मानं भावयन्‌वासयन्तिष्ठती।
त्यर्थः। ततो णं से इति ततो ध्यानकोष्ठोपगतविहरणादनन्तरं णमिति वाक्यालंकारार्थः। स भगवान् गोत
मो जायसड्ढे इत्यादि। जातश्रद्धादिविशेषणः सन्नुत्तिष्ठतीति योगः। तत्र जाता प्रवृत्ता श्रद्धा इच्छा वक्ष्यमा
णार्थतत्त्वज्ञानं प्रति यस्यासौ जातश्रद्धः। तथा जातः संशयो यस्य स जातसंशयः। संशयो नामानवधारिता
र्थं ज्ञानं सा चैवं भगवत इह सूर्यादिवक्तव्य ताश्चान्यथा चान्यथा तीर्थान्तरीयैः प्ररूपितेति। किं तत्त्वमि
ति संशयः। तथा जातकुतूहलो जिज्ञा तं कथमेतदित्यस्य स जातकुतूहलः। जातोत्सुक्य इत्यर्थः।
यथा कथमिमां सूर्यवक्तव्यतां भगवान् प्र ज्ञापयिष्यतीति। तथा उप्पन्नसड्ढे। उत्पन्ना प्रागभूता सती
भूता श्रद्धा यस्यासौ उत्पन्नश्रद्धः। अथ जातश्र द्धः इत्यनयोर्वादिनोश्च किमर्थमुत्पन्नश्रद्ध इत्युक्तमिति। उच्यते प्रवृत्त
श्रद्धत्वात् उत्पन्नश्रद्धत्वस्य लब्धत्वात् उत्पन्नश्रद्धमपवर्तत इति। आह। हेतुत्वप्रदर्शनार्थं तथा हि प्र
वृत्तश्रद्धत्वात् उत्पन्नश्रद्ध इति। हेतुत्वप्रदर्शनं चोपपन्नं तस्य काव्यालंकारत्वात्। यथा प्रवृत्तदीप
मपवृत्तभास्करं प्रकाशवंशंशुधवलावलीमित्यत्र च चापि प्रवृत्तदीपत्वादेवापवृत्तभास्करत्वमवगतं
तथाप्यपवृत्तभास्करत्वं प्रवृत्तदीपत्वादेर्हेतुतयोपात्तमिति समाचीनं। उप्पन्नसाहा। उप्पन्नसड्ढे। उप्पन्नसंस ६

ए इति पाठत्रयं तथा संजायसड्ढे इत्यादि पदषट्कं प्राग्वत्। नवरमिह सम्यगर्थः प्रकर्षादिवचनो वेदितव्यः। उठाए उ
ट्ठेइ त्ति उत्थानमुत्थानं ऊर्ध्वं वर्तनं तया उत्तिष्ठति। इह उट्ठाए इत्युक्ते क्रियासमावेशमपि प्रतीयते यथा वक्त्रं मुखं निः
ताततस्य बलविदाग्भुजायत्फक्त। जेणेवेत्यादि प्राकृतत्वाल्लिङ्गव्यत्ययः यत्रा येनेति यस्मिन्नित्यर्थः इत्यर्थे
॥ यस्मिन् प्रदेशे श्रमणो भगवान् महावीरो वर्तते तेणेवेति तस्मिन्नेव दिग्भागे उपागच्छति इह वर्तमान
कालनिर्देशः तत्कालापेक्षया उपागमने क्रियाया वर्तमानत्वात् परमार्थतस्तूपागतवानिति द्रष्टव्यम्। उपाग
म्य च श्रमणं भगवन्तं महावीरं कर्मतापन्नं त्रिकृत्वः त्रीन्वारान् आदक्षिणप्रदक्षिणां करोति। आ
दक्षिणाच्च दक्षिणहस्तादारभ्य प्रदक्षि णः परितो भ्राम्यतो दक्षिण एव आदक्षिणप्रदक्षिणः
तं करोति कृत्वा वंदते स्तौति नमस्यति का येन प्रणमति वंदित्वा नमसित्ता च नच्चासन्ने नात्यासन्ना
ति निकटे अवग्रहपरिहारात्। अथवा नात्या सन्ने स्थाने वर्तमान इत्यर्थः। तथा नातिदूरे अतिविप्रकृष्टे
नौचित्यपरिहारात् अथवा नातिदूरस्थाने सुस्सूसमाणे त्ति भगवद्वचनानि श्रोतुमिच्छन् अभिमुखे त्ति अभि
गवंतं प्रति मुखमस्येत्यभिमुखः। विणएणं ति विनयेन हेतुना पंजलिउडे त्ति प्रकृष्टः प्रधानो ललाटतट
घटितत्वेन अंजलिर्दशनखसंस्पर्शविशेषः कृतो विहितो येन स प्राञ्जलिकृतः। आहिताग्न्यादिराकृतिगणतया
कृतशब्दस्य परनिपातः। पज्जुवासमाणे इति पर्युपासीनः सेवमानः। अनेन विशेषणेन कदाचिन्नश्रवण

विधिरूपदर्शिनः॥ उक्तं च। निद्दाविगहापरिवज्जियाहिं गुत्तेहिं पंजलिउडेहिं। भत्तिबहुमाणपुव्वं उवउत्तेहिं सुणेयव्वं॥ इति॥
॥एवं वयासित्ति॥ एवं वक्ष्यमाणेन प्रकारेण सर्वा अपि वक्ष्यमाणा विषयं प्रश्नमवादीत्। उक्तवान् कथमुक्तवानिति शिष्यस्य
प्रश्नावकाशमाशंक्य प्रथमतो विंशतिप्राभृतेषु यथाक्रमं यत्तदुपक्षिपद्गाथापंचकमाह। कइ मंडलाइं वच्चइ तिरिच्छा
किं व गच्छइ। ओभासइ केवइयं सेयाइ किं ते संठिई॥१॥ कहिं पडिहया लेसा कहिं ते ओयसंठिई। के सूरियं वरयते के ते
उदयसंठिई॥२॥ कहं कट्ठा पोरुसीछाया जोगे किं ते व आहिए। किं ते संवच्छराणादी कइ संवच्छराइय॥३॥ कहं चंदमसो वु
ड्ढी कया ते दोसिणा बहू। के सिग्घगई वुत्ते। कहं दोसिणलक्खणं॥४॥ चवणोववाय उच्चत्ते सूरिया कइ आ
हिया। अणुभावे के व संवुत्ते एवमेयाइं वीसई॥५॥ प्रथमे प्राभृते सूर्यो वर्षमध्ये कति मंडलान्येक
वारं कति वा मंडलानि द्विःकृत्वो व्रजतीत्येतन्निरूपणीयं किमुक्तं भवति। एवं गोतमेन प्रश्ने कृते तदनंतरं सं
वेतद्विषयं निर्वचनं प्रथमे प्राभृते वक्तव्यमिति। एवं सर्वत्रापि भावनीयं॥१॥ द्वितीये प्राभृते किं कथं वा तिरश्चीनं प्रा
भृतवक्तव्यतापेक्षया सर्वत्र बाह्य तिर्यग् गच्छति॥२॥ तृतीये चंद्रसूर्यौ वा कियत्क्षेत्रमवभासयतीति प्रकाशयतीति
॥३॥ चतुर्थे श्वेततायाः प्रकाशस्य किं कथं ततेवमातसंस्थितिर्व्यवस्थितिः॥४॥ पंचमे कस्मिन् सूर्यस्य प्रतिहता ले
श्यति॥५॥ षष्ठे कथं केन प्रकारेण किं सर्वकालमेकरूपावस्थायितया उतान्यथा ओजसः प्रकाशस्य संस्थितिरा
ख्यातेति॥६॥ सप्तमे के पुद्गलाः सूर्यं वरयंति। सूर्यलेश्या संस्पृष्टा भवंतीति॥७॥ अष्टमे कथं केन प्रकारेण भगवन् ७

तितव मातन सूर्यस्योदयस्योदयसंस्थितेः॥८॥ नवमे कति काष्ठा किंप्रमाणा पौरुषीच्छाया॥९॥ दशमे योग इति
वस्तु किं ते त्वया भगवताख्यातमिति॥१०॥ एकादशे कास्ते तव मतेन संवत्सराणामादिरिति॥११॥ द्वादशे कति संवत्सरा
इति॥१२॥ त्रयोदशे कथं केन प्रकारेण चंद्रमसो वृद्धिर्वृद्धिर्भवति तासनुपलक्षणमेतत्तन्न हृत्यपवृद्धिर्भवति
ला सहत्यर्थः॥१३॥ चतुर्दशे कदा कस्मिन् काले तव मतेन चंद्रमसो ज्योत्स्ना बहुः प्रभूतेति॥१४॥ पंचदशे शीघ्र
गत्यादीनां मध्ये शीघ्रगतिरुक्ता इति॥१५॥ षोडशे किं ज्योत्स्नालक्षणमिति वक्तव्यं॥१६॥ सप्तदशे चंद्रा
दीनां च्यवनमुपपातश्च स्वमतपरमतापेक्षया वक्तव्यः॥१७॥ अष्टादशे चंद्रादीनां समतलाद्भूभागा
दूर्ध्वमुच्चत्वं यावति प्रदेशे व्यवस्थितं तत्स्वमतपरमतापेक्षया प्रतिपाद्यं॥१८॥ एकोनविं
शतितमे कति सूर्यचंद्रा द्वीपादावाख्याता इत्यभिधेयं॥१९॥ विंशतितमे कोऽनुभावश्चंद्रादीनामि
ति॥२०॥ एवमनंतरोक्तेन प्रकारेण एतान्यनंतरोदितान्यधिकारोपेतानि विंशतिप्राभृतान्यस्यां सूर्य
प्रज्ञप्तावक्तव्यानि॥ अथ प्राभृतमिति कः शब्दार्थः उच्यते इह प्राभृतं नाम लोके प्रसिद्धं यदभीष्टाय पु
रुषायादेशकालोचितं दुर्लभं वस्तु परिणामसुंदरमुपनीयते प्रकर्षेण समंतात् ध्रियते चित्तमनेनेति प्राभृत
मिति व्युत्पत्तेः॥ विवक्षिताश्च पि
वन्नपरिणामसुंदरा आलोचितस्य विनयादिगुणकलितस्य शिष्यस्यादेशकाले

सूर्यप्र० वृ०
८

वृत्त्येतो पनीटैं ततः प्राभृतप्राभृतानि प्राभृतेष्वंतर्गतानि प्राभृतप्राभृतानि। तदेवमुक्ता विंशतेरपि प्राभृतानामर्था
धिकाराः॥ ॥ संप्रति प्रथमप्राभृते यान्यंतरालवर्त्तीन्यष्टौ प्राभृतप्राभृतानि तेषामर्थाधिकारानुपदिदर्शयिषुराह
॥ ॥ वड्ढोवुड्ढी मुहुत्ताण मद्धमंडलसंठिई। के ते चिन्नं परियरइ अंतरं किं चरंति य॥१॥ उग्गाहइ केवइयं केवतियं च विकंपइ य
मंडलाण य संठाणे विक्खंभो अट्ठ पाहुडा॥२॥ इह प्रथमस्य प्राभृतस्य सत्केऽपि प्रथमे प्राभृतप्राभृते मुहूर्त्तानां दिवसरात्रि
गतानां वृद्ध्यपवृद्धी वक्तव्ये॥२ द्वितीये ऽर्द्धमंडलस्य द्वयोरपि सूर्ययोः प्रत्यहोरात्रमर्द्धमंडलविषया संस्थिति वक्त
व्या वक्तव्या॥३ तृतीये यत्क्षेत्रमात्मना सूर्यः॥ कियदपरेण सूर्येणाचीर्णं क्षेत्रं प्रतिचरतीति निरूप्यं॥४ चतुर्थे
द्वावपि सूर्यौ परस्परं कियत्प्रमाणमंतरं कृत्वा चारं चरत इति प्रतिपाद्यं॥५ पंचमे कियत्प्रमाणं द्वीपंस.
मुद्रं वा विगाह्य सूर्यश्चारं चरतीति॥६ षष्ठे एकैकेन रात्रिंदिवेन एकैकः सूर्यः कियत्प्रमाणं क्षेत्रं विकंप्य विकं
प्य चारं चरतीति॥७ सप्तमे मंडलानां संस्थानमभिधानीयं॥८ अष्टमे मंडलानामविष्कंभो बाहल्यमिति॥ एवम
र्थाधिकारसमन्वितानि प्रथमप्राभृते ऽष्टौ प्राभृतप्राभृतानि॥ ॥ संप्रति प्रथम एव प्राभृते चतुरादिषु प्राभृतप्राभृ
तेषु यथायथं यावत्यः प्रतिपत्तयः परमतरूपास्तत्र तावतीरभिधित्सुराह॥ ॥ छप्पंच य सत्तेव य अट्ठ य तिन्नि य हवंति पडि
वत्ती। पढमस्स पाहुडस्स उ हवंति एयाउ पडिवत्ती॥१ प्रथमस्य प्राभृतस्य चतुरादिषु प्राभृतप्राभृतेषु यथाक्रममेता
प्रतिपत्तयः परमतरूपा भवंति। तद्यथा चतुर्थे प्राभृतप्राभृते षट् प्रतिपत्तयः। पंचमे पंच। षष्ठे सप्त। सप्तमे अष्टौ ८

अष्टमे तिस्रः इति॥ ॥ संप्रति द्वितीये प्राभृते यदर्थाधिकारोपेतानि त्रीणि प्राभृतप्राभृतानि प्रतिपादयति॥ ॥
पडिवत्तीओ उदए तह अत्थमणेसु य वाए कण्णकलं मुहुत्ताण गई इय। द्वितीयस्य प्राभृतस्य प्रथमे प्राभृतप्राभृ
ते सूर्यस्योदयास्तमये नाष्ट प्रतिपत्तयः परमतरूपाः प्रतिपाद्याः स्वमतप्रतिपत्तिश्च द्वितीये भेदघातः कर्ण
कला च वक्तव्या। किमुक्तं भवति। लदे मंडलस्यापांतराले तन्मार्गगमनं भेदघात इति वचनात्तास एकप
भ्रांतेन प्रतिपाद्यं यथा विवक्षितमंडलं सूर्येण परित्यज्य तदनंतरं सूर्यो ऽपरमनंतरं मंडलं संक्रामतीति तथा क
र्णः कोटिभागः तमधिकृत्यापरार्धो मंडलं कला वक्तव्या यथा विवक्षिते मंडले सर्वोऽपि प्रथमक्ष
णप्रविष्टो सन् पूर्वापरकोटिद्वयल क्षीकृत्य भ्रमपरिपूर्णं यथावस्थितं मंडलं विवक्षित्वा
तदपरिमंडलस्य कर्णकोटिभागरूपम भिसमीक्ष्य ततः कलया रमावयामात्रया इत्यर्थः॥ अपरमं
डलानि शुरखमसि संक्रामं तो चारं चरत इति तृतीये प्राभृतप्राभृते प्रतिमंडलं मुहूर्त्तैर्भ्रमण गति गतिपरिमाणमभि
धातव्यं तत्र निष्क्रामति प्रविशति वा सूर्ये शीघ्रगतिर्भवति तां हि गाममति विवक्षुराह॥ ॥ निक्खममाणे सि
ग्घगई पविसंते मंदगई इय। चुलसीइसयं पुरिसाणं तत्थ य पडिवत्तीओ॥१ निःक्रामन् सर्वाभ्यंतरान्मंडला
द्बहिर्निर्गच्छन् सूर्यः प्रत्यनंतरं मंडलं संक्रामन् शीघ्रगतिः शीघ्रतरगतिर्भवति। प्रविशन् सर्वबाह्यान्मंडलादभ्यंत
रमार्गं व्रजन् प्रतिमंडलं मंदगति मंदमंदगतिः॥ तेषां च मंडलानां चतुरशीतं चतुरशीत्यधिकं शतं सूर्यस्य भवतीति .

सूर्यप्र०टी०
पत्र ८

यां मंडलानां च विष्कंभं प्रतिमुहूर्त्तं सूर्यस्य गतिपरिमाणं चिंतयांबभूवांसः प्रतिपत्तयो नाम मतांतररूपा भवंति सं
प्रतिकस्मिन्प्राभृतप्राभृते कति प्रतिपत्तय इत्येतत्प्ररूपयति। ता उदयम्मि अट्ठ भणियाओ भेदघाए दुवे य पडिवत्ती।
चत्तारि मुहुत्तगईए हुंति तइयंमि पडिवत्ती। यथा प्राभृते त्रिषु प्राभृतप्राभृतेषु यथाक्रमममूः संख्याः प्रतिपत्तयो
भवंति। तद्यथा प्रथमप्राभृते उदये उदयसंस्थितौ वक्ष्यमाणा यत्र लक्षिता अष्टौ लक्षणा वाचीं प्रकरणाधारे प्रतिपत्तयो
द्वितीये प्राभृतप्राभृते भेदघाते भेदघातरूपे परमतवक्ष्यते प्रतिपत्तिद्वयं प्रतिपत्ती भवतः। तृतीये प्राभृ
तप्राभृते मुहूर्तगतौ मुहूर्तगतौ मुहूर्तगतिविषये वक्ष्यते प्रतिपत्तिचतुष्टयं प्रतिपत्तयो भवंति चतस्र इति विंशति
तमं संकल्पं निर्देशः प्राकृतत्वात् प्राकृ तत्र लिंगं व्यभिचार्यपि यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षण
लिंगं व्यभिचार्यपीति॥ ता सं प्रति दशमस्य प्राभृतस्य तत्र प्रथमाद्यंतराले वर्तिनां विंशतिसंख्याभिः प्राभृतप्राभृता
नि तेषामर्थाधिकारमाह। आवलिय मुहुत्तग्गे एवं भागा य जोगस्स। कुलाइं पुन्नमासी य सन्निवाए य संठि
ई तारग्गं च नेता य चंदमग्गत्ति यावरे। देवताण य अज्झयणे मुहुत्ताणं नामया इय। दिवसा राई वुत्ता य तिहिगोत्त
भोयणाणि य। आइच्चवारमासा य पंच संवच्छराइ य। जोइसस्स य दाराइं नक्खत्तविजए वि य। दसमे पाहुडे एए
बावीसं पाहुडपाहुडा। दशमे प्राभृते प्रतिपत्तिनिर्देशः प्राकृतत्वात् एतदर्थाधिकारोपेतानि द्वावि
शतिः प्राभृतप्राभृतानि भवंति। तद्यथा प्रथमे प्राभृतप्राभृते नक्षत्राणामावलिकाक्रमो वक्तव्यो यथा अभिजिदादी ८

नि नक्षत्राणि सर्वाणीति। द्वितीये नक्षत्रविषयं मुहूर्त्तं मुहूर्त्तपरिमाणं वक्तव्यं॥२ तृतीये एवं भागा इति पूर्वपश्चिमा
दिप्रकारेण भागा वक्तव्याः॥३ चतुर्थे योगस्यादिर्वक्तव्यः। तथा च वक्ष्यति। ता कहं ते जोगस्स आइ
आहियत्ति वएज्जा इति॥४ पंचमे कुलानि उपकुलानि कुलोपकुलानि च वक्तव्यानि॥५ षष्ठे पौर्णमा
सीतिथिर्मासी वक्तव्येति शेषः॥६ सप्तमे सन्निपात इति अमावास्यापौर्णमासीसन्निपातो वक्तव्यः॥७ अ
ष्टमे नक्षत्राणां संस्थितिः संस्थानं वक्तव्यं॥८ नवमे नक्षत्राणां ताराग्रं तारापरिमाणं वक्तव्यं॥९ दशमे नेता
वक्तव्यो यथा कति नक्षत्राणि स्वयमस्तंगमाननेनाहोरात्रं परिसमाप्य कं मासं नयंतीति॥१० अपरस्मि
न्नेकादशे प्राभृतप्राभृते चंद्रमार्गाश्चंद्रमंडलानि नक्षत्राद्यधिकृत्य वक्तव्यानि॥११ द्वादशे
नक्षत्राधिपतीनां देवतानामध्ययनानि अ धीयते ज्ञायते यस्मिन्नित्यध्ययनानि नामानि वक्तव्यानि॥१२
त्रयोदशे मुहूर्त्तानां नामकानि वक्तव्यानि॥१३ चतुर्दशे दिवसा रात्रयश्चोक्ताः॥१४ पंचदशे तिथयः॥१
५ षोडशे गोत्राणि नक्षत्राणां॥१६ सप्तदशे नक्षत्राणां भोजनानि वक्तव्यानि यावदं नक्षत्रमवरूपेत्
ज्ञानक्षत्र तत्र स्थितं भवतीति॥१७ अष्टादशे आदित्यानामुपलक्षणमेतत् चंद्रमसां च चारा वक्तव्याः॥१८ एका
नविंशतितमे मासाः॥१९ विंशतितमे संवत्सराः॥२० एकविंशतितमे ज्योतिषो नक्षत्रचक्रस्य द्वाराणि वक्त
व्यानि। यथा अमूनि नक्षत्राणि पूर्वद्वाराणि अमूनि च पश्चिमद्वाराणीत्यादि॥२१ द्वाविंशतितमे नक्षत्राणां विचा

यश्चंद्रसूर्ययोगादिविषयो वर्त्तियो वक्तव्य इति। ते द्वे अप्युक्ते प्राभृतसंख्या प्राभृतसंख्या तेषामर्थाधिकाराश्च॥३॥ संप्र
ति यदुक्तं प्रथमस्य प्राभृतस्य प्रथमप्राभृतप्राभृतं तद्वक्तव्यं तच्च प्रश्नपूर्वं विवक्षुर्यथा तद्विषयो गौतमना
मा प्रथमगणधरो भगवंतं पृष्टवान् तस्मात् यथा च भगवान् तत्प्रथमं वक्तव्यतया प्रदर्शयन्नाह॥४॥ ता कहं ते वड्ढोवड्ढी मुहुत्ता
णामित्यादि अत्र तावच्छब्दः क्रमार्थः क्रमश्चायमस्य चंद्रसूर्यादिविषयं प्रश्नं पृष्टो। परं तदा स्वामी संप्रत्यता वाद
वतां वक्तव्यताभिकं प्रश्नेनेन प्रकारेण भगवन्तं वक्तव्यं यामुहूर्त्तानां दिवसरात्रिविषयाणां वृद्ध्यपवृद्धी आख्याता इति स
गवान् प्रसादमाधाय वादन् अथ प्रावर्तिष्ट वक्तु स्वरूपं कथयेत्युक्ते तमेनं संशयापगमो भवति। अपगतसंशयश्च
परेभ्यो निःशंकमुपदिशामीति अत्राह ननु गोतमो पि चतुर्दशपूर्वधरः सर्वाक्षरसंनिपाती संभिन्न
श्रोता सकलप्रज्ञापनीयभावपरिज्ञाकुशलः सर्वत्र प्रवचनस्य प्रणेता सर्वज्ञदेशीय एव तत्कथं वा संश
यो विभवसादृश्यं वा परानुपपत्त्या उच्यते नत्याणं णाइसएसी वियाणई पेसवउमई॥१॥ तत कथं संशयसंभवस्तद
वाचकिम पृष्टवती वि उच्यते छद्मस्थाश्च भगवान् गौतमस्वामी ततो विशिष्टस्य पितस्यु चापि मतिज्ञानावरणी
याद्युदयवर्त्तमानानां छद्मस्थानां बलवत्कदाचित् नूपालोगो पि जायते। यत उक्तं। नहि नामानाभोगः छ
द्मस्थस्येह कस्यचिन्नेति ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृतिकर्म। ततो नाभोगसंभवात् उपपद्यते भगवतोपि
संशयः॥ तत्वेन दत्तावधेयतया क्व विपाक्रमते आनंदश्रमणोपासकावधिनिर्णयविषये तत्संशयेति किं आणंदेणं स १०

मणोवासएणं तस्स ठाणस्स आलोइयव्वं जाव पडिक्कमियव्वं। उयाहु मए। ततो णं गोयमादी समणे भगवं म
हावीरे गोयमं एवं वयासी। तुमं चेव णं तस्स ठाणस्स आलोएहि जाव पडिक्कमाहि। आणंदं च समणोवासयं
एयमट्ठं खामेहि। तए णं समणे भगवं गोयमे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए एयमट्ठं विणएणं पडिसु
णेइ। पडिसुणित्ता तस्स ठाणस्स आलोएइ जाव पडिक्कमइ आणंदं च समणोवासयं एयमट्ठं खामेइ इति
अथ भगवानपगतसंशयोपि शिष्यसंप्रत्ययार्थं पृष्टवानिति तथा हि तमर्थं शिष्येभ्यः प्ररूपयतो संप्रत्यय
र्थं समक्षमेव पि भगवंतं पृष्टवतीति यदि वा इदमेव सूत्ररचनाकल्प इति न कश्चिद्दोषः। एवं भगव
ता गौतमेन प्रश्ने कृते सति भगवान् श्रीवर्द्धमानस्वामी प्रतिवचनमभिधातुकामः सविशेष
विवक्षितार्थप्रथमतो न कृत्वा सम्यग्वतो गुरुतो संभवंति ता वते निरूपयति। ता छठ्ठेत्यादि। ता
वदिति शिष्योक्तपदानुवादः स च न्यायमार्गप्रदर्शनार्थं तथाहि सर्वेणापि गुरुणा शिष्येण प्रश्ने कृते सति शि
ष्यपृष्टस्य पदस्य अन्यस्य वा शिष्योक्तस्य तथाविधस्य पदस्य अनुवादपुरस्सरं प्रतिवचनमभिधातव्यमेवं
गुरुशिष्याणां बहुमानो भवति। यथा इह गुरूणां सम्मत इति। अन्यत्र तावच्छब्दस्यायमर्थः। आस्तामन्यत् प्र
तिवक्तव्यमिदानीं तावदेतावदेव तावद्वक्तव्य एक पश्यामि एकस्मिन् कृत्स्नमासमेआणेशेसु कृत्स्नं त्रीणि निष्क्रान्तानि च शा
निष्क्रान्तानि च रात्र्यधिकानि निष्क्रान्तस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागान् इमा राख्याता इति शिष्य

त्यावादनू॥ एतेन च तदावेदयति इह त्रिराशिकेन सम्यग्गृहीतव्याः सूत्रेण पृथग्वृत्तज्ञातेन सता तत्त्वोपदेशोऽपरा
स्मिन्दातव्यो नान्यस्येति॥ अथैकस्मिन्नक्षत्रमासे अष्टौ शतान्येकोनविंशत्यधिकानि मुहूर्त्तानामे
कस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागा इति तत्र इदं युगे चंद्रचंद्राभिवर्द्धितरूपसंवत्सरपंचकात्मके
सप्तषष्टिर्नक्षत्रमासाः युगे चाहोरात्राणामष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि १८३० ततस्तेषां
सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाः सप्तविंशतिरहोरात्र ॥ शेषास्तिष्ठंति एकविंशतिः॥ सा मुहूर्त्तानयनार्थं त्रिंश
ता गुण्यते जातानि षट्शतानि त्रिंशदधिकानि ६३० तेषां सप्तषष्ट्या भागे हृते लब्धा नव मुहूर्त्ता एको
षावतिष्ठते सप्तविंशतिः २७ आगतं नक्षत्र मासः सप्तविंशतिरहोरात्राः नव मुहूर्त्ता एकस्य
च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागाः तत्र सप्तविंशतिरहोरात्राः मुहूर्त्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यं
ते जातान्यष्टौ शतानि दशोत्तराणि ८१० तेषां म ध्ये उपरितना नव मुहूर्त्ताः प्रक्षिप्यंते जातान्यष्टौ शता
न्येकोनविंशत्यधिकानि॥ ८१९ आगतं नक्षत्रमासे मुहूर्त्तपरिमाणमष्टौ शतान्येकोनविंशत्यधिकानि
एकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागा इति। इदं च नक्षत्रमासगतमुहूर्त्तपरिमाणमुपलक्षणं तेन
सूर्यादिमासानामप्यहोरात्रसंख्यां परिभाव्य मुहूर्त्तपरिमाणं यथागमं भावनीयं। तथाहि सूर्यमासा युगे ष
ष्टिः संवेति। युगे चाष्टादश शतानि त्रिंशदधिकान्यहोरात्राणां ततस्तेषां षष्ट्या भागे हृते लब्धास्त्रिंशदहोरा ११

त्राः एकस्य चाहोरात्रस्यार्द्धं। ततो वसूर्यमासपरिमाणं त्रिंशन्मुहूर्त्तश्चाहोरात्र इति त्रिंशत् त्रिंशता गुण्यते जा
तानि नव शतानि मुहूर्त्तानां अर्द्धं चाहोरात्रस्य पंचदश मुहूर्त्ता इत्यागते सूर्यमासे मुहूर्त्तपरिमाणं नव शता
नि पंचदशोत्तराणि ९१५ एवं च युगे षष्टिश्चंद्रमासाः ततोऽष्टादश शतानां त्रिंशदधिकानां द्वाषष्ट्या भागो
ह्रियते लब्धा एकोनत्रिंशदहोरात्रा द्वात्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्य। तत्र द्वात्रिंशद्द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तकरणार्थं
त्रिंशता गुण्यंते जातानि नव शतानि षष्ट्यधिका नि ९६० तेषां द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाः पंचदश मुहूर्त्ताः शे
षास्तिष्ठंति त्रिंशत्॥ एकोनत्रिंशदहोरात्रा मुहूर्त्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यंते जातान्यष्टौ शतानि सप्त
त्यधिकानि ८७० एतेषु च मध्ये पंचदश मुहू र्त्ताः प्रक्षिप्यंते ततः आगतं चंद्रमासे मुहूर्त्तपरि
माणमष्टौ शतानि पंचाशीत्यधिकानि ८८५ त्रिं शच्च द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तस्य कर्ममासस्त्रिंशदहोरात्रप्र
माणस्तत्र मुहूर्त्तपरिमाणं नव शतानि परिपूर्णा नि तदेवं मासगतं मुहूर्त्तपरिमाणमुक्तमेतदनुसारेण
ऋत्वादिसंवत्सरगतं युगगतं च मुहूर्त्तपरिमाणं स्वयं परिभावनीयं तथा वसत्यच गतं मुहूर्त्तपरिमाणं सप्रति प्र
त्ययनीयं दिवसरात्रिविषयमुहूर्त्तानां हानिवृद्धी तत्र च वाचकाम इदं पृच्छति॥ ता कह ते इयाणमित्यादि
तावद्गाथार्द्धं भावनाऽस्य सर्वत्रापि प्राग्वत् तु सा रणीयो यथा योग्यं स्वयं परिभावनीया। शेषस्य वाक्यस्यायमर्थः ए
तावत्यस्मिन् काले नियमितिवाच्यालकार सूर्यः सर्वाभ्यंतरान्मंडलान्निर्गत्य प्रत्यहमन्यस्मिन्नेकैकमंडलचारे

णयावत् सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। परिभ्रमणमुपपद्यते। सर्वबाह्याच्च मंडलाद्यस्मात् प्रतिरात्रिं
दिवसमेकैकमंडलपरिभ्रमणेन यावत् सर्वाभ्यंतरमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। एषा एतावती। णमिति
वक्तव्यं। अथ कियता रात्रिंदिवाग्रेण रात्रिंदिवपरिमाणेन आख्याता इति वदेत्। अत्र प्रतिवचनं ता तिन्नि छ
त्तादि। अथ रात्रिंदिवाग्रेण त्रीणि रात्रिंदिवशतानि षट्षष्टे षट्षष्ट्यधिके आख्याता इति। स्वशिष्येभ्यो वदेत्स्व
यं। ता एएणमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। एतेन अनंतरोदितेन षट्षष्ट्यधिकरात्रिंदिवशतत्रयपरिमाणे
याद्धया कति मंडलानि सूर्यो द्विःकृत्वश्चरति कति वा मंडलान्येकवारमिति शेषः। अत्र प्रतिवचनवाक्यं
ता चुलसीयं मंडलसयमित्यादि सामान्यतश्चतुर शीतं चतुरशीत्यधिकं मंडलशतं चरति। अधिकस्य मंड
लस्य असंक्रम्यमानत्वात्। तत्रापि चतुरशीत शतमध्ये द्व्यशीतं द्व्यशीत्यधिकं मंडलशतं द्विःकृत्वश्चरति
। तद्यथा। सर्वाभ्यंतरान्मंडलाद्विनिष्क्रामन् सर्वबाह्यान्मंडलादभ्यंतरं प्रविशंश्च द्वे च मंडले सर्वाभ्यंतरस
र्वबाह्यरूपे सकृदेकं चारं चरति परिभ्रमति।।ता।।सूर्यः प्रभृति।।ता जइ खलु तस्सेत्यादि ता यदि खलु षट्षष्ट्यधि
का त्रिदिवशतात्मकपरिमाणा यावन्मध्ये द्व्यशीतं मंडलशतं द्विःकृत्वश्चरति। द्वे मंडले एकं चारमिति
। तत एवं सति वदेत् भगवान् प्ररूपयति। तस्य षट्षष्ट्यधिकरात्रिंदिवशतत्रयपरिमाणस्य सूर्यसंवत्सरस्य मध्ये
सकृदेकवारमष्टादशमुहूर्तप्रमाणो दिवसो भवति। सकृद्वा अष्टादशमुहूर्ता रात्रिः। तथा सकृदेकवारं द्वाद। १२

शमुहूर्तो दिवसो भवति सकृद् द्वादशमुहूर्ता रात्रिः। तथाहि प्रथमे षण्मासे अस्ति अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्न त्वष्टाद
शमुहूर्तो दिवसः। तथा अस्ति तस्मिन्नेव प्रथमे षण्मासे द्वादशमुहूर्तो दिवसो न तु द्वादशमुहूर्ता रात्रिः। द्वितीये
षण्मासे अस्ति अष्टादशमुहूर्तो दिवसो न त्वष्टादशमुहूर्ता रात्रिः। तथा अस्ति तस्मिन्नेव द्वितीये षण्मासे द्वादशमु
हूर्ता रात्रिर्न तु द्वादशमुहूर्तो दिवसः। तथा प्रथमे षण्मासे द्वितीये वा षण्मासे नास्त्येतद्यदुत पंचदशमुहूर्तोऽपि
दिवसो भवति। नाप्यस्त्येतद्यदुत पंचदशमु हूर्ता रात्रिः। तत्र एवंविधे वस्तुतत्त्वावगमे को हेतुः किंकारणं
कया युक्त्या एतत् प्रतिपत्तव्यमिति सा वाच्या। इति वदेत्। अत्र भगवान् प्रसादं कृत्वा वदेत्। अत्र प्रति
वचनमाह।।ता।।ता अयण्णमित्यादि। अ यं प्रत्यक्षत उपलभ्यमानाणमिति वाक्यालंकारे जंबू
द्वीपो जंबूद्वीपनामा द्वीपः सर्वसर्वेषां द्वीपस मुद्राणां सर्वाभ्यंतरः सर्वमध्यवर्ती सर्वेषामपि द्वीपस
मुद्राणामितश्चारभ्य यथागमाक्रमं द्वि गुणविष्कंभत्वात् सर्वाभ्यंतरो यावत् परिक्खेवेणं पन्नत्ते इति। अत्र
यावत्करणात् अनादिदमन्यद्दृष्टं तदेव सिद्धं सूत्रमवगंतव्यं। सव्वखुड्डागे वट्टे तेल्लापूयसंठाणसंठिए वाहर
वट्टे रहचक्कवालसंठाणसंठिए वट्टे पुक्खरकण्णियासंठाणसंठिए वट्टे पडिपुन्नचंदसंठाणसंठिए एगं जोयणसयस
हस्समायामविक्खंभेणं तिन्नि जोयणसयसहस्साइं दोन्नि य सत्तावीसे जोयणसए तिन्नि य कोसे अट्ठावीसं
५०५ च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं पन्नत्ते इति। अत्र समवगाहो। सर्वक्षुल्लकः

सूर्यप्र० वृत्ति
१२३

स्यात्तीयसमुद्देस्या॥ उलरकालसुराया मविष्कंभाभ्यां योजनलक्षप्रमाणं वाद्ध्याचंभाव॥ मगमं पत्रिधपरिमा
णगणितं च जंबूद्वीपसमासटीकातः परिभावनीया इति। ततो यदा णमिति पूर्ववत् सूर्यः सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य
चारं चरति तदा णमिति प्राग्वत् उत्तमकाष्ठाप्राप्ता उत्कर्षकाष्ठाः प्रकर्षवाची परमप्रकर्षप्राप्तो यतः परमत्याधि
को न भवति। सत्यर्थः। उत्कर्षतः उत्कर्षी उत्कर्षेण वा उत्कर्षकः। उत्कृष्ट इत्यर्थः। अष्टादशमुहूर्तो दिवसो
भवति। तस्मिन्नेव च सर्वाभ्यंतरमंडले सूर्यचारं चरति जघन्या सर्वलघ्वी द्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति। आह रात्र
; पाश्चात्यस्य सूर्यसंवत्सरस्य पर्यवसानं तत : स सूर्यस्तस्मात्सर्वाभ्यंतरान्मंडलान्निष्क्रामन् नवं सूर्यसंवत्स र्य
रमाददानः प्रथमेऽहोरात्रे प्रथमऽहोरात्रे अभ्यंतरानंतरं सर्वाभ्यंतरान्मंडलादनंतरं द्वितीयं मं-
डलमुपसंक्रम्य चारं चरति। ततो यदा सूर्यो अभ्यंतरानंतरं सर्वाभ्यंतरान्मंडलादनंतरं द्वितीयं मंडल।
मुपसंक्रम्य चारं चरति तदा अष्टादशमुहूर्तो दि वसो द्वाभ्यां मुहूर्तैकषष्टिभागाभ्यामूनो भवति द्वाभ्यां च
मुहूर्तैकषष्टिभागाभ्यामधिका द्वादशमुहूर्ता रात्रिः। कथमेतदवसीयते इति चेदुच्यते। इह एकं मंडलमेके
नाहोरात्रेण द्वाभ्यां सूर्याभ्यां परिसमाप्यते। एकैकश्च सूर्यः प्रत्यहोरात्रं मंडलस्य त्रिंशदधिकाष्टादशशत
संख्यान् भागान् परिकल्प्य एकैकं भागं दिवसक्षेत्रस्य रात्रिक्षेत्रस्य वा यथायोग्यं हापयिता वर्द्धयिता वा
भवति। सर्वाभ्यंतरमंडलगतत्रिंशदधिकाष्टादशशततमो भागो द्वाभ्यां मुहूर्तैकषष्टिभागाभ्यां गम्यते। तथा १३

हि। तानि मंडलगतानि त्रिंशदधिकान्यष्टादशशतानि भागानां द्वाभ्यां सूर्याभ्यामेकेनाहोरात्रेण गम्यंते। अ
होरात्रश्च त्रिंशन्मुहूर्तप्रमाणस्ततः सूर्यद्वयापेक्षया षष्टिमुहूर्ता लभ्यंते। ततस्त्रैराशिककर्मावकाशः। य
दि षष्ट्या मुहूर्तैरष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि मंडलस्य भागानां गम्यंते ततः एकेन मुहूर्तेन किं गम्यते
राशित्रयस्थापना॥ ६०।१८३०।१। अत्रांत्येन राशिना एककलक्षणेन मध्यस्य राशेर्गुणनाज्जातानि तान्येवा
ष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि। तेषामाद्येन राशिना षष्टिलक्षणेन भागो ह्रियते। लब्धाः सार्द्धास्त्रिंश
द्भागाः। एतावन्मुहूर्तेन गम्यते मुहूर्तार्द्धे। कषष्टिभागो क्रियते। ततः आगतमेको भागो द्वाभ्यां मुहू
र्तैकषष्टिभागाभ्यां गम्यते यदि वा यदि वा यदि अशीत्यधिकेनाहोरात्रशतेन षट् मुहूर्ता हा
न्यो वृद्धौ वा प्राप्यंते। तत एकेनाहोरात्रेण किं प्राप्यते राशित्रयस्थापना॥ १८३।६।१। अत्रांत्येन
राशिना एककलक्षणेन मध्यस्य राशेर्गुणने जा ताः षडेव षट्। तेषां त्र्यशीत्यधिकेन शतेन भागहरणं। तत्रोप
रितनराशेः स्तोकत्वाद्भागो न लभ्यते। ततः छेद्यछेदकराश्योः त्रिकेनापवर्तना जातमुपरितनो रा
शिर्द्विकस्तु अधस्तन एकषष्टिरूपः। आगतं द्वावेकषष्टिभागौ मुहूर्तस्य एकस्मिन्नहोरात्रे हापो वृद्धि
र्वा प्राप्यते। यथा तथा इति तस्माद्द्वितीयान्मंडलान्निष्क्रामन् स सूर्यो द्वितीयेऽहोरात्रे सर्वाभ्यंतरं मंडल
मपेक्ष्य तृतीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। ता जया णमित्यादि तत्र यदा तस्मिन् सर्वाभ्यंतरं मंडलमपे

सूर्यप्र०वृत्ति
१२४

क्रमति द्वितीये मंडले उपसंक्रम्य चारं चरति तदा द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यां हीनो ऽष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिव-
सो भवति द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यामधिका द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणा रात्रिः एवमुक्तनीत्या खलु निश्चितमे-
तेनानंतरोदितेनोपायेन प्रतिमंडलं दिवसरात्रिविषयमुहूर्त्तैकषष्टिभागद्वयहानिवृद्धिरूपेण निष्का-
मन् मंडलपरिभ्रमणगत्या शनैः शनैर्दक्षिणाभिमुखं गच्छन् सूर्यः तयाणंतराउ इति तस्माद्विवक्षितादनंतरा-
न्मंडलात् तयाणंतरमिति तद्विवक्षितमनंतरं मंडलं संक्रामन् २ एकैकस्मिन् मंडले मुहूर्त्तस्य द्वौ द्वौ
भागावेकषष्टिभागौ दिवसक्षेत्रस्य निर्वेष्टयन् हापयन् रजनिक्षेत्रस्य प्रतिमंडलं द्वौ द्वौ मुहूर्त्तै-
कषष्टिभागौ अभिवर्द्धयन् त्र्यशीत्यधिकशततमे आहोरात्रे प्रथमषण्मासपर्यवसा-
नभूते सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। ता इति ततो यदा यस्मिन् काले अत्र वाक्यालंकारे णं
मिति प्राग्वत् सूर्यः सर्वाभ्यंतरान्मंडलान्मंडलपरिभ्रमणगत्या शनैः शनैर्निष्क्रम्य सर्वबाह्यं मंडलमु-
पसंक्रम्य चारं चरति तदा सर्वाभ्यंतरं मंडलं प्रणिधाय मर्यादीकृत्य द्वितीयान्मंडलादारभ्येत्यर्थः एकेन त्र्यशी-
त्यधिकेन रात्रिंदिवशतेन त्रीणि षट्षष्ट्यधिकानि मुहूर्त्तैकषष्टिभागशतानि दिवसक्षेत्रस्य निर्वेष्ट्य हा-
पयित्वा रजनिक्षेत्रस्य तान्येव त्रीणि मुहूर्त्तैकषष्टिभागशतानि षट्षष्ट्यधिकानि अभिवर्ध्य चारं चरति
तदा णमिति पूर्ववत् उत्तमकाष्ठाप्राप्ता परमप्रकर्षप्राप्ता उत्कर्षिका उत्कृष्टा अष्टादशमुहूर्त्ता अष्टादशमु- १४

हूर्त्तप्रमाणा रात्रिर्भवति जघन्यो द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसः। एषा प्रथमा षण्मासीत्यादि तत्र प्र-
थमं षण्मासं सूत्रे च पुंस्त्वनिर्देश आर्षत्वात् एष त्र्यशीत्यधिकशततमो ऽहोरात्रः प्रथमस्य षण्मासस्य पर्यव-
सानं॥ ८॥ से पविसमाणे इत्यादि स सूर्यः सर्वबाह्यान्मंडलादभ्यंतरं प्रविशन् द्वितीयषण्मासमाददानः
प्रतिपद्यमानो द्वितीयस्य षण्मासस्य प्रथमे अहोरात्रे सर्वबाह्यान्मंडलादर्वागनंतरं द्वितीयं मंडलमु-
पसंक्रम्य चारं चरति। ता इति तत्र यदा सूर्यो बाह्यानु सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनं द्वितीयं मंडलमुपसं-
क्रम्य चारं चरति तदा द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यां हीना अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवति। द्वाभ्यां
मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यामधिको द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसः॥ स ततो ऽपि द्वितीयान्मं-
डलादभ्यंतरं सूर्यः प्रविशन् द्वितीयस्य षण्मासस्य द्वितीये अहोरात्रे बाहिरतच्चं ति सर्वबाह्यान्मं-
डलादर्वाक्तनं तृतीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। ता जया णमित्यादि ता इति यदा णमिति पूर्ववत् सूर्यः स-
र्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनं तृतीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिश्चतुर्भिर्भागैर्हीना
मुहूर्त्तैकषष्टिभागैरिति प्राकृतत्वात् तृतीयार्थे षष्ठी नेपादाभ्यासः एवं द्वयवस्थितपदनिर्देशाद् दृष्टव्या मुहूर्त्तैकषष्टिभा-
गैरधिका द्वादशमुहूर्त्ता दिवसः॥ एवं खलु एएणमित्यादि एवमुक्तनीत्या खलु निश्चितमेतेनानंतरोदितेनोपाये-
न प्रतिमंडलं रात्रिदिवसविषयमुहूर्त्तैकषष्टिभागद्वयहानिवृद्धिरूपेण प्रविशन् मंडलपरिभ्रमणगत्या शने-

सूर्यप्रज्ञप्ति
१२५

ःशाते कृत्वरात्रिंदिवं गच्छत् तयाणंतराओ तस्माद् द्वितीयात् मंडलात् तयाणंतरमिति तात् द्वितीयात् अनंतरं मंड
लं संक्रामन् २ एकैकस्मिन् मंडले मुहूर्त्तस्य द्वौ द्वौ एकषष्टिभागौ रजनिक्षेत्रस्य निर्वेष्टयन् दिवसक्षेत्रस्य
प्रतिमंडलं द्वौ द्वौ मुहूर्त्तस्यैकषष्टिभागौ अभिवर्धयन् अशीत्यधिकशततमे अहोरात्रे द्वितीयषण्मासप
र्यवसाने तत्र सर्वाभ्यंतरं सर्वाभ्यंतरे मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति ॥ ता इति ततो अस्मिन्नु कालेणमिति पूर्ववत्
सूर्यः सर्वबाह्यात् मंडलात् मंडलपरिक्रमणेन गत्वा | शनैः शनैः अभ्यंतरं प्रविश्य सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य चा
रं चरति तदा सर्वाभ्यंतरं मंडलं प्रणिधाय मर्यादीकृ | त्य तदवधिकृत्य द्वितीयात् मंडलादारभ्येत्यर्थः एकेन त्र्य
शीत्यधिकेन रात्रिंदिवशतेन त्रीणि षट्षष्ट्यानि षट् | षष्ट्यधिकानि मुहूर्त्तस्यैकषष्टिभागशतानि रजनि
क्षेत्रस्य निवेष्ट्य तावन्त्येव दिवसक्षेत्रस्य वर्ध | यित्वा त्रीणि षष्टानि मुहूर्त्तैकषष्टिभागशतानि अभिवर्ध्य
र्ध्य चारं चरति तदा णमिति वाक्यालंकारे उत्तमका | ष्ठाप्राप्तः परमप्रकर्षप्राप्त उत्कर्षक उत्कृष्टो अष्टादशमु
हूर्त्तो दिवसो भवति जघन्या च द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः ॥ एतद् द्वितीयषण्मासं यदि वा यो द्वितीयषण्मासः सूत्रे पुंस्त्व
निर्देशः ॥ अथार्षत्वात् एष षट्षष्ट्यधिकं च शततमो अहोरात्रो द्वितीयस्य षण्मासस्य पर्यवसानमिति ॥ एष णं प्र
मणं आदित्यसंवत्सरः एष षट्षष्ट्यधिकत्रिंशततमो अहोरात्र आदित्यस्य आदित्यसंवत्सरः संवत्सरस्य पर्यवसा
नं संप्रत्युपसंहारमाह ॥ ता इत्यादि खलु तस्यैवमित्यादि यस्मात् एवं इति तस्मात् कारणात् तस्य आदित्यस्य आदित्य २५

स्य आदित्यसंवत्सरस्य मध्ये अवस्थाकृतप्रकारेण सकृत् एकवारं अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति सकृच्चा
ष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिः । तथा सकृत् द्वादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति सकृत् द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः ॥ तत्र प्रथमे ष
ण्मासे अस्ति अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिः सा च प्रथमषण्मासपर्यवसाने उपलब्धा अहोरात्रे नवरं द्वादशमुहूर्त्तो दिव
सः तथा अस्ति तस्मिन्नेव प्रथमे षण्मासे द्वादशमुहूर्त्तो दिवसः ॥ सोऽपि प्रथमषण्मासपर्यवसाने अहोरात्रे
न तु द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः ॥ द्वितीये षण्मासे अस्ति | त्र अयं अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति स च द्वितीयष
ण्मासपर्यवसाने अहोरात्रे न तु अष्टादशमु | हूर्त्ता रात्रिः सा न आस्ते तथा अयं तत्तस्मिन्नेव द्वितीयष
ण्मासे अस्ति द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः सापि तस्मि | न्नेव द्वितीयषण्मासपर्यवसाने उपलब्धो अहोरात्रे न
पुनरस्ति तत्र अयं द्वादशमुहूर्त्तो दिवसो भव | तीति तथा प्रथमे षण्मासे द्वितीये वा षण्मासे नास्ति
तत्र अयं पंचदशमुहूर्त्तो दिवसो भवति नाप्यस्ति | तत्र अयं पंचदशमुहूर्त्ता रात्रिः ॥ किं सर्वथा नेत्याह न
न्नत्थ इत्यादि रात्रिंदिवानां अपचयात् नान्यत्र न भवति रात्रिंदिवानां अपचयात् अवस्थान पंचदशमुहूर्त्ता रा
त्रिः ॥ पंचदशमुहूर्त्तो दिवसः तत्र अपचय रात्रिंदिवानां कथं भवतीत्याह मुहूर्त्ताणं चायावचायेण मुहूर्त्तानां
पंचदशसंख्यानां चाया अपचायेन चायेनाधिक्येन हि अपचयेन हीनतया नाव न अपचय इयमत्र भावना । परिपू
र्णपंचदशमुहूर्त्तप्रमाणे दिवसरात्री न भवतः हीनाधिक पंचदशमुहूर्त्तप्रमाणे दिवसरात्री भवतः ॥ एवं न

त्तद्वा अश्रुतवा यगृहीत इति वाशब्दः प्रकारांतरस्य वनोऽल्पत्वादुपातगते रत्तसारगते पंचदशमुहूर्त्तो दिव
सः पंचदशमुहूर्त्ता च रात्रिर्भवति अत्र सारगत्वाद्युक्तत्वात्पवसत्वात्पवसाचात्र सारगतिरेवं यदि त्र्यशी
त्यधिकशततमे मंडले षण्मुहूर्त्ता द्विषष्टिभागा नो वा प्राप्यंते तावता ऽर्वाक् तदर्द्धगतो त्रयो मुहूर्त्ताः प्राप्यंते
त्र्यशीत्यधिकशतस्य चार्द्धं सार्द्धैकनवतिः ततः आगतमेकनवतिसंख्येषु मंडलेषु गतेषु एकनवतितमस्य
च मंडलस्यार्द्धे गते पंचदशमुहूर्त्ताः प्राप्यंते ततस्तन्न   तत्कंशत्रिकल्पनया पंचदशमुहूर्त्तो दिवसः पं
चदशमुहूर्त्ता च रात्रिः स्यादिति तन्न भवति गाहा   गसणियाए सिद्धं अव्वं अनंतलोकार्थसंग्राहिकाओ
स्या एवं सूर्यप्रज्ञप्तिः भगवान् स्वामिना याति   युक्तिः कथा तत्र तिबन्ध अन्यथा वा कान्यत्र ग्रंथांत
रेषु प्रसिद्धा गाथा वर्तते सणितया ।। पठनीया ।   साध्यसंप्रतिक्रापितु शुक्लमह रूपत इति च वक्तिता
संता घ्रांत तातानकथयितुष्या रथ्या तुवासक्तांतयो   वायथा संप्रदायादवगंतेति ततस्तथा शिष्यस्य कथ
नीयाश्चेति ।। ८ ।। इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां प्रथमप्राभृतस्य प्रथमं प्राभृतप्राभृतं स
माप्तं ।। ८ ।। ॐ ।। ८ ।। तदेवमुक्तं प्रथमस्य प्राभृतस्य प्रथमं प्राभृतप्राभृतं । संप्रति द्वितीयमर्द्धमंडलसंस्थिति
प्रतिपादकं विवक्षुरिदं प्रश्नसूत्रमाह ।। ८ ।। ता कहं ते इत्यादि । ता इति क्रमार्थः पूर्ववद्भावनीयः कथं केन प्र
कारेण भगवन् त्वया ते अर्द्धमंडलसंस्थितिरर्द्धमंडलव्यवस्था आख्याता इति वदेत् पृष्टे तत्र भगवान् मतिप्राय ।। २६

एकैकः सूर्यः केन प्रकारेण एकैकस्य मंडलस्यार्द्धमेव स्वभ्रमणेन पूरयतीति ततः संशयः कथमेकैक
स्य सूर्यस्य प्रत्यहोरात्रमेकैकार्द्धमंडलपरिभ्रमणव्यवस्थेति पृष्टे अत्र भगवानुत्तरमाह ।। ८ ।। ता खलु इत्या
दि । ता इति तत्रार्द्धमंडलव्यवस्थाविचारे खलु निश्चितमिमे द्वे अर्द्धमंडलसंस्थिती मया प्रज्ञप्ते तद्यथा । एका दक्षि
णा चैव दक्षिणदिग्भाविसूर्यविषया अर्द्धमंडलसंस्थितिरर्द्धमंडलव्यवस्था द्वितीया चोत्तरा चैव उत्तरदिग्भावि
सूर्यविषया अर्द्धमंडलसंस्थिति । एवमुक्ते सति भूयः   पृच्छति ।। ८ ।। ता कहं ते इत्यादि । इहापि अर्द्धमंडलसं
स्थिती ज्ञातार्थे तात्र दंतावद्वा मिकथं त्वया स   वत् दक्षिणा दक्षिणदिग्भाविसूर्यविषयार्द्धमंडलसं
स्थितिराख्याता इति वदेत् भगवानाह ।। ८ ।। ता   अयमित्यादि । इदं जंबूद्वीपवाक्यं जाव वक्ष्ये
परिक्षेपेण परिसावनीया ता जया णमित्यादि । तत्र य   दाणमिति वाक्यालंकारे यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरं सर्वाभ्यंत
रमंडलगतार्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रम्य   चारं चरति तदाणमिति पूर्ववत् उत्तमकाष्ठाप्राप्तः परम
प्रकर्षप्राप्तः उत्कर्षकोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति जघन्या च द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः इह सर्वाभ्यंतरे
मंडले प्रविष्टः स प्रथमक्षणादूर्द्ध्वं यान् सर्वाभ्यंतरानंतरद्वितीयमंडलाभिमुखं चलति प्राचुर्यं वनाम मंडलगत्या
परिभ्रमति येन अहोरात्रपर्यंते सर्वाभ्यंतरमंडलगतार्द्धगतो दक्षिणादिकषष्टिभागान् पारवाह्यो न अ
तिक्रम्य सर्वाभ्यंतरानंतरद्वितीयान्तरार्द्धमंडलसीमायां वर्तते तथा वाह ।। से निक्खममाणे इत्यादि । स सूर्यः स

सूर्यप्र०वृ० र्वाभ्यंतरगतान्मंडलात् प्रथमक्षणादूर्ध्वं शनैः शनैर्निःक्रामन् आद्ये अहोरात्रे अतिक्रांते सति नवमभिनवं संव
॥१७ त्सरमाददानो नवस्य प्रथमे अहोरात्रे दक्षिणस्माद्दक्षिणदिग्भागवर्तिनो सर्वाभ्यंतरमंडलगताच्चतुश्चत्वा
रिंशाद्योजनैकषष्टिभागस्याधिकाद्योजनद्वयप्रमाणापांतरालरूपादिति निर्गत्य तस्मादपसाय इति। तस्य
सर्वाभ्यंतरानंतरस्योत्तरार्द्धमंडलस्यादिप्रदेशमाश्रित्याभ्यंतरानंतरं सर्वाभ्यंतरमंडलानंतरमुत्तरार्द्धमंड
लसंस्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति। सर्वादिप्रदेशादूर्ध्वं | शनैः शनैरपरमंडलाभिमुखं स्वगतिप्राकर्षवत्त्वाच्चर म
तीति तस्याहोरात्रस्य पर्यंते तदपि मंडलमत्य | द्वे योजने परित्यज्य दक्षिणदिशावितद्वितीयस्य मंड
लस्य सीमायां भवति। ताजयाणमित्यादि | ॥ततो यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरानंतरं भिक्षिप्य आमुत्तरा
मर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा दि | वासो अष्टादशमुहूर्त्तो द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यामू
नो भवति द्वाभ्यां च द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः द्वाभ्यां मु | हूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यामभ्यधिका। ततस्तस्मिन्नपि द्विती
यस्मादुत्तरार्द्धमंडलसंस्थितेरुक्तप्रकारेण सूर्यो निःक्रामात् अभिनवस्य सूर्यसंवत्सरस्य द्वितीये अहोरात्रे
उत्तरस्मादुत्तरदिग्भागवर्तिनोऽनंतरद्वितीयात् तृतीयार्द्धमंडलगताच्चतुश्चत्वारिंशाद्योजनैकषष्टिभागस्याधिकायोज
नद्वयप्रमाणापांतरालरूपाद्भागाद्भिनिःसृत्य तस्मादपसाय इति तस्य दक्षिणदिग्भागवर्तिनस्तृतीयस्यार्द्धमंड
लस्यादिप्रदेशमाश्रित्य अभिवर्त्तते ति सर्वाभ्यंतरमंडलमपेक्ष्य तृतीयं दक्षिणमर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्र १७

म्य चारं चरति अत्रापि चारं चरति आदिप्रदेशादूर्ध्वं शनैः शनैरपरमंडलाभिमुखं। तेन तस्याहोरात्रस्य प
र्यंते तन्मंडलगतान् चतुश्चत्वारिंशाद्योजनैकषष्टिभागान् परित्यज्य योजनद्वयमपहाय चतुर्थस्योत्तरार्द्धमंडल
स्य सीमायामवतिष्ठते। ताजयाणमित्यादि। ततो यदा णमिति पूर्ववत् सर्वाभ्यंतरान्मंडलात् तृतीयाद्दक्षिण
मर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति चतुर्भिर्मुहूर्त्तैकषष्टिभा
गैरूनो द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः चतुर्भिर्मुहूर्त्तैकष | ष्टिभागैरभ्यधिका। एवं खलु इत्यादि एवं खलुक्तीत्या
खलु निश्चितमेतेनोपायेन प्रत्यहोरात्रम्। | ष्टाचत्वारिंशाद्योजनैकषष्टिभागस्याधिकायो
जनद्वयविकंपनरूपेण निःक्रामन् सूर्यस्तद | नंतरात् तदर्द्धमंडलात् तदनंतरं तस्मिन् प्रदेशे वा द
क्षिणपूर्वभागे उत्तरपश्चिमभागे वा तावत् अर्द्धमं | डलसंस्थितं संक्रामन् त्र्यशीत्यधिकशततमादहो
रात्रपर्यंते गत दक्षिणस्माद्दक्षिणदिग्भागवर्तिनो व | रात् त्र्यशीत्यधिकशततममंडलगताच्चतुश्चत्वारिंशाद्यो
जनैकषष्टिभागस्याधिकतदनंतरयोजनद्वयप्रमाणादपांतरालरूपाद्भागात्तस्मादपसृत्य इति सर्वबाह्य
मंडलगतस्योत्तरस्यार्द्धमंडलस्यादिप्रदेशमाश्रित्य सर्वबाह्यमुत्तरार्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति
सर्वादिप्रदेशादूर्ध्वं शनैः सर्वबाह्यानंतरस्यांतरदक्षिणार्द्धमंडलाभिमुखं तत्प्राकर्षवत्त्वाच्चरति। येन
तस्याहोरात्रस्य पर्यंते सर्वबाह्यानंतराभ्यंतरदक्षिणार्द्धमंडलसीमायां भवति॥७॥ ताताजयाणमित्या

सूर्यप्र०वृत्ति
२८

दि। ततो यदा णमिति पूर्ववत्सूर्यः सर्वबाह्यामुत्तरामर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति। तदा उत्तमकाष्ठाप्रा-
प्ता उत्कर्षिका उत्कृष्टा अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवति जघन्यश्च द्वादशमुहूर्त्तो दिवसः। एस णमित्यादि। निगमनवाक्यं
प्राग्वत्। ता॥ सेपविसमाणे इत्यादि। स सूर्यः सर्वबाह्यादुत्तरार्द्धमंडलादिप्रदेशादर्द्धं शाते। ता। ने। सर्वबाह्यानंत-
रं द्वितीयं दक्षिणार्द्धमंडलाभिमुखं संक्रामन् तस्मिन्नवाहोरात्रे इतिक्रांते तस्मिन्नभ्यंतरं प्रविशन् द्वितीये षण्मा-
समादवातो द्वितीयस्य षण्मासस्य प्रथमे अहोरात्रे उत्तरस्मादुत्तरदिग्भागात् सर्वबाह्यमंडलगताद-
नंतरान् सर्वबाह्यानंतरार्द्धमंडलगताष्टावत्राशि द्योजनैकषष्टिभागान् अधिकत दनंतरा वा कुल-
विायाजनैकयश्च माणादपातरालरूपाद्या। गान्। तस्मात् इपाय सापइति तस्य दक्षिणादिशा-
विना सर्वबाह्यानंतरस्य क्षणस्यार्द्धमंडलस्यादिप्र- देशमाश्रित्य बाहिरानंतरा तिसर्वबाह्यस्य मंडल-
स्यानंतरामस्यतरां दक्षिणामर्द्धमंडलसंस्थितिमु- पसंक्रम्य चारं चरति। अथ पिचार आदिप्रदेशाद्वर्त्ते-
घाकथं च ना प्यस्यंतरा सि खेत्रवर्त्तिता। यथा हो राश्रापर्यं तिसर्वबाह्यान्मंडलादभ्यंतरस्य द्वितीयार्द्धमंडलस्या-
र्द्धमाद्यां सवितिता ज्ञ यावणमित्यादि। ततो यदा सूर्यः बाह्यानंतरां सर्वबाह्यादनंतरां दक्षिणार्द्धमंडलसं-
स्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति। तदा अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवति द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यामूना भवति। दिव-
सः द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसो द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यामधिकः। सेपविसमाणे इत्यादि। ततस्मिन्नहो॥ २८

रात्रे अतिक्रांते स ततः सूर्यो अभ्यंतरं प्रविशन् द्वितीयषण्मासस्य द्वितीये अहोरात्रे दक्षिणस्माद्भागाद्दक्षिण-
दिशा विभागादुत्तरादक्षिणदिशा विसर्वबाह्यानंतरद्वितीयमंडलगताष्टावत्राशि द्योजनैकषष्टिभागाभ्य-
धिकतदनंतरावगाहिता विद्योजनैकस्य प्रमाणादपांतरालरूपाद्भागाद्द्वितीयात् तस्मादपपसाणइति तस्य
सर्वबाह्यादभ्यंतरस्य तृतीयस्योत्तरार्द्धमंडलस्यादिप्रदेशादादिप्रदेशमाश्रित्य बाह्यतृतीयां सर्वबाह्या-
या उत्तरार्द्धमंडलसंस्थितेस्तृतीयामुत्तरामर्द्धमंडलसं- स्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति। अत्रापि चार आदिप्रदे-
शादारभ्य प्राप्तः प्रातेऽस्यस्यंतरार्द्धमंडलाभिमुख। मप्राकथं च नापि प्रवर्त्तमानात्वादत्र आयुक्तं तदा रा-
त्रपर्यंत सर्वबाह्यादर्द्धमंडलात् तृतीयामवग्रि- तीमर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति। तदा
अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवति चतुर्भिर्मुहूर्त्तैकषष्टिभागै- रूना भवति। द्वादशमुहूर्त्तश्च दिवसश्चतुर्भिर्मुहूर्त्तै-
कषष्टिभागैरभ्यधिकः। एवमित्यादि। एवमुक्तप्रका- रेण खलु निश्चितमेतेनोपायेन प्रत्यहोरात्रमभ्यंतरप्र-
वेशवशादेकैकस्मिन्नहोरात्रे नेकषष्टिभागाभ्यधिकयोजनद्वयविकंपनरूपेण प्रविशन् इतरस्यंतरं प्रविशन् सूर्यस्तद्-
नंतरादर्द्धमंडलात्तदनंतरं तस्मिन् उत्तरादिलोकदक्षिणपूर्वलोकमंतरा परस्यामवाधां तामर्द्धमंडलसंस्थितिं सं-
क्रामन् द्वितीयस्य षण्मासस्य त्र्यशीत्यधिकशततमे अहोरात्रे पर्यवसिते अंतरस्मादुत्तरादिग्भागादवगाह्य
सर्वबाह्यं मंडलमपहाय त्र्यशीत्यधिकशततमं मंडलं जगताष्टाचत्वारिंशद्योजनैकषष्टिभागान् अधि-

कतदनंतराभ्यंतरयोजनद्वयप्रमाणादपांतरालरूपाद्भागात् तस्मादपसार्येति सर्वाभ्यंतरमंडलं
तस्य दक्षिणस्यार्द्धमंडलस्यादिप्रदेशमाश्रित्य सर्वाभ्यंतरानंतरं दक्षिणमर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति
सर्वाभिप्रदेशाद् द्वितीयेऽहोरात्रे सर्वाभ्यंतरानंतरबाह्योत्तरार्द्धमंडलाभिमुखं तथा कर्णकलया चारं प्रतिपद्यते यथा
न तस्याहोरात्रस्य पर्यंते सर्वाभ्यंतरानंतरस्योत्तरस्यार्द्धमंडलस्य सीमायां भवति । ताजयाणमित्यादि । तत्र
यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरं दक्षिणमर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्त उत्कर्षक
उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तप्रमाणो दिवसो भव ति । सर्वजघन्या च द्वादशमुहूर्ता रात्रिः ॥ एसणमित्या
दि । निगमनवाक्यं प्राग्वत् । तदेवमुक्ता दक्षि णार्द्धमंडलसंस्थितिः । संप्रत्युत्तरस्यार्द्धमंडलसं
स्थितिं जिज्ञासुः प्रश्नयति । ता कहं ते इत्यादि ॥ एतच्च प्राग्वद्व्याख्येयं । ताजयाणमित्यादि । ततो यदा
सूर्यः सर्वाभ्यंतरामुत्तरामर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसं॥ क्रम्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्त उत्कर्षक उत्कृष्टोऽष्टाद
शमुहूर्तो दिवसो भवति । जघन्या च द्वादशमुहूर्ता रात्रिः ॥ इहोदाहृतं दक्षिणार्द्धे एव । यथा दक्षिणमर्द्धमं
लव्यवस्थितिः प्रागभिहिता तथैवैतेनैव प्रकारेणोत्तरार्द्धमंडलव्यवस्थितिरवसेया ॥ नवरं तु
तरविउअभितराणंतरं दाहिणं उवसंकमइ दाहिणाउ अभितराणंतरं उत्तरं उवसंकमइ एएणं उवाएणं जा
व सव्वबाहिरं दाहिणं उवसंकमइ सव्वबाहिराउ दाहिणाउ बाहिराणंतरं उवसंकमइ उत्तराउ बाहिरतं

दाहिणं तवाउ दाहिणं तचाउ दाहिणाउ उवसंकममाणे संकममाणे जाव सव्वब्भंतरं उत्तरं उवसंकमइ इति नवर
मयदा रूपणमंडलव्यवस्थितरस्या उत्तरार्द्धमंडलव्यवस्थाया विशेषः तत्र सर्वाभ्यंतरे उत्तरस्मिन्नर्द्धमंड
ले स्थितः सन् तस्मिन्नहोरात्रेऽतिक्रांते नवं संवत्सरमाददानः प्रथमस्य षण्मासस्य प्रथमाहोरात्रेऽभ्यंतरा
नंतरं सर्वाभ्यंतरस्य मंडलस्यानंतरं दक्षिणमर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रामति तस्मिन्नप्यहोरात्रेऽतिक्रांते
प्रथमस्य षण्मासस्य द्वितीयेऽहोरात्रेऽभ्यंतरतृ॥ तीयां सर्वाभ्यंतरस्य मंडलस्य तृतीयामुत्तरामर्द्धमंडल
संस्थितिमुपसंक्रामति । एवं खल्वनेनोपायेन तथा गच्छन् तावद्यावत् प्रथमस्य षण्मासस्य अंत्ये
त्र्यधिकशततमे अहोरात्रे पर्यवसानभूते स र्वबाह्यां दक्षिणमर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रा
मति । एतच्च प्रथमषण्मासस्य पर्यवसानं ततो द्वि तीयस्य षण्मासस्य प्रथमेऽहोरात्रे बाह्यानंतरां
सर्वबाह्यस्य मंडलस्यार्वाक्तनीमुत्तरामर्द्धमंडल संस्थितिमुपसंक्रामति । तत्रस्मिन्नहोरात्रेऽतिक्रांते द्वि
तीयस्य षण्मासस्य द्वितीयेऽहोरात्रे उत्तरस्यार्द्धमंडलसंस्थितेर्विनिर्गत्य बाह्यतृतीयां सर्वबाह्यस्य
मंडलस्यार्वाक्तनीं तृतीयां दक्षिणमर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रामति तस्या अपि तृतीयस्या दक्षिणस्या अर्द्धमंडलसं
स्थितेः एकैकमहोरात्रं प्रत्येकामर्द्धमंडलसंस्थितिं संक्रामन् संक्रामन् तावद्वेदितव्यो यावद्द्वितीयषण्मास
पर्यवसानभूतेऽहोरात्रे सर्वाभ्यंतरामुत्तरामर्द्धमंडलसंस्थितिमुपसंक्रामति । तदेवं दक्षिणस्या अर्द्धमंडल

सूर्यप्र० वृत्ति
१२०

संस्थिते रुत्तरस्यामर्द्धमंडलसंस्थितौ नानात्वमुपदर्शितमेतदनुसारेण च स्वयमेव सूत्रालापको यथावस्थितः प-
रिभावनीयः सा चैवं ॥ से निक्खममाणे सूरिए नवं संवच्छरं अयमीणे पढमंसि अहोरत्तंसि दाहिणाए अंतराए भागाए
तस्साइपएसाए अब्भिंतराणंतरं दाहिणं अद्धमंडलसंठितिं उवसंकमित्ता चारं चरति जया णं सूरिए अब्भिंतराणं-
तरं दाहिणं अद्धमंडलसंठितिं उवसंकमित्ता चारं चरति तया णं अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवति दोहिं एगट्ठि-
भागमुहुत्तेहिं ऊणे दुवालसमुहुत्ता राई भवति दोहिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं अहिया से निक्खममाणे सू-
रिए दोच्चंसि अहोरत्तंसि दाहिणाए पच्चंतराए भागाए तस्सादिपएसाए अब्भिंतरं तच्चं उत्तरं अद्धमंडलसंठि-
तिं उवसंकमित्ता चारं चरति तया णं अट्ठारसमुहु- त्ते दिवसे भवति चउहिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं ऊणे
दुवालसमुहुत्ता राई भवति चउहिं एगट्ठिभागमु- हुत्तेहिं अहिया एवं खलु एएणं निक्खममाणे सूरि-
ए तयाणंतराओ तयाणंतरं तंसि तंसि देसंसि तं तं अद्ध- मंडलसंठितिं संकममाणे उत्तराए अंतराए भागाए तस्सा-
इपएसाए सव्वबाहिरं दाहिणं अद्धमंडलसंठितिं उवसंकमित्ता चारं चरति ता जया णं सूरिए सव्वबाहिरं दाहिणं
अद्धमंडलसंठितिं उवसंकमित्ता चारं चरति तया णं उत्तमकट्ठपत्ता उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवति
जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ एस णं पढमे छम्मासे एस णं पढमस्स छम्मासस्स पज्जवसाणे से प-
विसमाणे सूरिए दोच्चं छम्मासं अयमीणे पढमंसि अहोरत्तंसि दाहिणाए अंतराए भागाए तस्साइपएसाए बा- २०

हिराणंतरं उत्तरं अद्धमंडलसंठिइं उवसंकमित्ता चारं चरति ता जया णं सूरिए बाहिराणंतरं उत्तरं अद्धमंडलसंठिइं उ-
वसंकमित्ता चारं चरति तया णं अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ दोहिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं ऊणा दुवालसमुहुत्ते दिवसे
भवइ दोहिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं अहिए एवं खलु एएणं उवाएणं पविसमाणे सूरिए तयाणंतराओ तयाणंतरं
तंसि तंसि देसंसि तं तं अद्धमंडलसंठिइं संकममाणे दाहिणाए अंतराए भागाए तस्सादिपएसाए सव्वब्भंतरं उत्तरं अद्ध-
मंडलसंठिइं उवसंकमित्ता चारं चरइ ता जया णं सू- रिए सव्वब्भंतरं उत्तरं अद्धमंडलसंठिइं उवसंकमित्ता
चारं चरइ तया णं उत्तमकट्ठपत्ते उक्कोसए अट्ठार- समुहुत्ते दिवसे भवति जहन्निया दुवालसमुहु-
त्ता राई भवति एस णं दोच्चे छम्मासे इत्यादि प्राग्वत् ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्य-
प्रज्ञप्तिटीकायां प्रथमस्य प्राभृतस्य द्वितीयं प्रा- भृतप्राभृतं समाप्तं ॥१॥२॥ छ ॥ ८ ॥ तदेवमुक्तं द्वि-
तीयं प्राभृतप्राभृतं संप्रति तृतीयमभिधातव्यं तत्र चायमर्थाधिकारः को वा चीर्णं प्रतिचरति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्र-
माह ॥ ता के ते इत्यादि ता इति पूर्ववत् कस्ते भगवन् सूर्यः स्वयं परेण वा सूर्येण चीर्णं क्षेत्रं
प्रतिचरति प्रतिचरन्नाख्यात इति वदेत् एवं भगवता गौतमेनोक्ते भगवान् वर्द्धमानस्वामी आह ॥
॥ ता इमे इत्यादि तत्र अस्मिन् जंबूद्वीपे परस्परं वीसीकृत्य प्रतिचरणचिंतायां खलु ॥ एतं यथावक्षु-
तं वस्तुतत्त्वमधिकृत्य मो ठो सूर्यौ प्रज्ञप्तौ तद्यथा भारतश्चैव सूर्यः ऐरावतश्चैव सूर्यः ता एए सि

त्यादि। तत्र यातोणमितिवाक्यालंकारे ठो सूर्यौ प्रत्येकं त्रिंशता त्रिंशता मुहूर्तैरेकैकमर्धमंडलं चरतः। एष प्र
श्च मुहूर्तैः प्रत्युत्पत्यक्रमेणैकैकं परिपूर्णं मंडलं संघातयतः पूरयत॥ ता निष्क्रममाणा इत्यादि। ता इति तत्र
सूर्यसांवत्सरस्य आद्य इमौ द्वावपि सूर्यौ सर्वाभ्यंतरान्मंडलान्निःक्रामंतौ नाऽन्यान्यस्य परस्पराचीर्ण
संक्रांतं प्रतिचरतः॥ निःक्रामंतौ पुनरणाचीर्णं संक्रांतं प्रतिचरतः नान्योन्यपरस्पराचीर्णमिति भावः। इदं तु स्थापनाव
शादवसेयं। सा च स्थापना इयं। सर्वबाह्यान्मंडलाद भ्यंतरं प्रविशंतौ भाव खलु सूर्यावन्योन्यस्य प
रस्पराचीर्णं प्रतिचरतः। तथा शतमेकं चतु श्चाशीतं किंतु कंलवति। ये च चतुर्विंशत्यधिकश
त संरव्येला गे मंडलस्यैतावतांचतु श्चाशीत्यधिकं शतमुलयसूर्यसमुद्देशो चेतायां
परस्पराचीर्णप्रतिचीर्णं प्रतिमंडलमवाप्यतः तिपतदवगमार्थं प्रश्नसूत्रमाह॥ ता तत्र कोहं त्वश
ति। तत्र एवं विधस्यावस्तुतत्त्वव्यवस्थायाः अवगमाकारे उःका उपप्रतिरिति गौतमोऽन्गवानुवादगः अवसगवाना
ह॥ ता ताअयसमित्यादि। इदं जंबूद्वीपस्वरूपप्रतिपादकं वाक्यं पूर्ववत्स्वयं परिपूर्णं परिभावनीयं। तत्रा
णमित्यादि। तत्र जं बूद्वीपणमिति प्राग्वत् अज्ञ सारामह स्वबसूरिप्रति सर्वतः सस्य मंडलस्य दक्षिणाे स्मिन
र्धमंडले यस्माश्चतुर्विंशमारलातसलरता चक्रवालप्रकाशे का शरत इत्यक्षयतो यन्मितस्तास्येव सर्वबाह्यस्य
मंडलस्यान्तरस्मिन्नर्धमंडले चारं चरति। तस्मिन् एवं तत् चक्रवालप्रकाशे का व्यादेशवत्तसन्नोऽपत्यतद्रूतवपलस्य

मानो जंबूद्वीपस्य सर्वबाह्यस्तत सूर्यो यस्मिन्मंडले परिभ्रमति तन्मंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन छित्त्वा विलक्ष्य
चतुर्विंशत्यधिकशतसंख्याकान्भागान् तस्य तस्य मंडलस्य परिकल्प्येत्यर्थः। सूर्य च प्राचीनापाचीनायतया उदग्
दक्षिणायतया च जीवया प्रत्यंचया चतुर्विभागैरिव कृत्वा इत्यर्थः। तन्मंडलं चतुर्भिर्भागैर्विलिज्य दक्षिणपौरस्त्यदा
२० क्षिणपूर्वविभागे यो जातः इत्यर्थः। चतुर्भागमंडले सिद्धि। प्राकृतत्वात् दक्षिणापूर्वमंडलचतुर्भागे तस्य तस्य मं
डलस्य चतुर्भागस्य सूर्यसंवत्सरस्य द्वितीयषण्मा समाप्ते हि नवतिः सूर्यो मुतानि द्वानवति संख्यानि मं
डलानि सूर्य स्वयं गतानि। चीर्णानि। किंतु कं लव ति। पूर्वं सर्वाभ्यंतरान्मंडलान्निःक्रामता स्वयं चीर्णा
नि प्रतिचरतीति गम्यते। एतादवह्या वष्टाजारं सूरि अप्पणा चिण्णं पडियरइ इति यानि सूर्य
आत्मना स्वयं पूर्वं सर्वाभ्यंतरान्मंडलान्निःक्रमणे कालइति शेषः। चीर्णानि प्रतिचरति ता नि च द्वि
नवतिसंख्यानि मंडलानि चतुर्भागरूपाणि चीर्णानि प्र तिचरति न परिपूर्णं चतुर्भागमात्राणि। किंतु सूर्य
मंडलगत चतुर्विंशत्यधिकशतसत्काष्टादशाष्टादशभाग प्रमितानि ते चाष्टादशाष्टादश भागान् सार्वत्रा
मंडलेषु प्रतिनियतान् एव दा तु। किंतु का पि मंडल कुत्रापि कवलं दक्षिणपौरस्त्यरूप चतुर्भाग मध्यत
तो दक्षिणपूर्वे चतुर्भागमंडले सीत्फ का पव तु तरत पि मंडल चतुर्भागे अष्टादशाष्टादशभाग प्रमि
तं चेत्याव नीयं। सपत्वसा रत सूर्य स्वेषामव द्वितीयानां षण्मासानां मध्यवर्त्तनापश्चिमे चतुर्भागे मंडल चतुर्भा। *मंडले॥

एगाएकनवतिसंख्यानि मंडलानि सर्वमंडलगतचतुर्विंशत्यधिकशतसत्काशादशाशादशभागप्रमितानि सर्वा
ध्यगतानि सर्वं सूर्येण पूर्वसर्वाभ्यंतरान् मंडलानि क्रमेण कालवीर्याणि प्रतिचरतीति गम्यते। एतदेव व्याचष्टे
जाइं सूरिए अप्पणा चेव चिण्णाइं पडिचरति। एतत्सर्वं व्याख्येयं। इह सर्वबाह्यान्मंडलादारभ्य सर्वाणि मंडलानि
अशीत्यधिकशतसंख्यानि। तानि च द्वयोरपि सूर्ययोः द्वितीयषण्मासमध्ये आत्मकं परिभ्रमतः। सर्वत्रापि
च दिग्विभागेषु प्रत्येकमेकं मंडलमेकेन सूर्येण परि भ्रम्यते। द्वितीयमपरेण। एवं यावत्सर्वांतिमं मंडलं
तत्र दक्षिणपूर्वदिग्भागे द्वितीयषण्मासमध्ये भारतः सूर्यो द्विनवतिमंडलानि परिभ्रमति। एक
नवतिमंडलानि ऐरावतः। उत्तरपश्चिमदिग्वि भागे द्विनवतिमंडलान्यैरावतः परिभ्रमति। ए
कनवतिमंडलानि भारतः। एतच्च पट्टिकादौ मंडल स्थापनां कृत्वा परिभावनीयं। तत्र यत्का दक्षिणपूर्वे
द्विनवतिसंख्यानि मंडलानि उत्तरपश्चिमायां चैकनव तिसंख्यानि भारतः स्वयं चीर्णानि प्रतिचरतीति तदे
वं भारतसूर्यस्य स्वयं चीर्णप्रतिचरणपरिमाणमुक्तमिदानीं तस्यैव भारतसूर्यस्य परचीर्णप्रतिचरणप
रिमाणमाह॥ ३॥ तत्थ णं अयं भारहे इत्यादि। तत्र जंबूद्वीपे अयं प्रत्यक्षत उपलभ्यमानो जंबूद्वीपस्य सं
बंधी भारतः सूर्यो यस्मिन् यस्मिन् मंडले परिभ्रमति तत्र तन्मंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन भागशतेन छित्वा
च प्राचीनापाचीनायतया उदग्दक्षिणायतया च जीवया तन्मंडलं चतुर्भिर्विभज्य उत्तरपूर्वस्मि २२

शतेन छित्वा इत्यर्थः। चतुर्भागमंडले तस्य तस्य मंडलस्य चतुर्भागे तत्रास्मिन् द्वितीयानां षण्मासानां मध्ये
ऐरावतस्य सूर्यस्य द्विनवतिसूर्यमतानि द्विनवतिसंख्यान्यैरावतेन सूर्येण पूर्वाणि क्रमेण कालेनातिक्र
तानि प्रतिचरति। एतदेव स्पष्टीकरोति। जाइं सूरिए परस्स चिण्णाइं पडिचरइत्यानि सूत्रे भारतः परस्स चिन्नाइं
इत्यत्र षष्ठी तृतीयार्थे परेण ऐरावतेन सूर्येण क्रमेण कालेन चीर्णानि प्रतिचरति। दक्षिणपश्चिमे च मं
डलचतुर्भागे एकनवतिमेकनवतिसंख्यानि ऐरा वतस्य सूर्यस्य तत्प्राप्तिमं बध्नाति। ततोयमर्थः ऐरा
वतस्य सूर्यस्य संबंधीनि सूर्यमतानि किमुक्तं भव ति। ऐरावतेन सूर्येण पूर्वाणि क्रमेण कालेनाती
कृतानि प्रतिचरति। एतदेवाह। जाइं सूरिए प रस्स चिन्नाइं पडिचरइ। एतत्सर्वं स्पष्टं व्याख्ये
यं। अत्राप्येकस्मिन् चतुर्भागे द्विनवतिरेकस्मि न् भागे एकनवतिरित्यत्र भावना प्रागिव भावनीया।
यथा तदेवं भारतः सूर्यो दक्षिणपूर्वे द्विनवतिसंख्या नि उत्तरपश्चिमे एकनवतिसंख्यानि स्वयं चीर्णानि।
उत्तरपूर्वे द्विनवतिसंख्यानि दक्षिणपश्चिमे एकनवतिसंख्यान्यैरावतसूर्यचीर्णानि प्रतिचरतीत्युपपादि
ता। सम्प्रति ऐरावतः सूर्य उत्तरपश्चिमे दिग्विभागे द्विनवतिसंख्यानि मंडलानि दक्षिणपूर्वे एकनवति
संख्यानि स्वयं चीर्णानि दक्षिणपश्चिमे द्विनवतिसंख्यान्युत्तरपूर्वे एकनवतिसंख्यानि भारतसूर्यची
र्णानि प्रतिचरतीत्येतदुपपादयति॥ ४॥ तत्थ अयं एरवए सूरिए तत्र चक्रकालमपि प्रागुक्त स्पष्टं व्याख्येयं

व्याख्यातु सारेण स्वयं व्याख्येयं संप्रत्युपसंहारमाह ॥ ता निक्खममाणा खलु इत्यादि अस्यायं भाव
र्थः। इह तावत् सूर्योऽभ्यंतरं प्रविशन् प्रतिमंडलमेकैकमर्द्धभागे स्वयं वा स्वप्रतिचरति। कोऽपरस्यार्द्धमि र
वतोऽभ्यंतरं प्रविशन् प्रतिमंडलमेकैकमर्द्धभागं स्वयं चीर्णं प्रतिचरति। कोऽपरचीर्णं विचिन्तितं सर्वसंख्यया प्र
तिमंडलमेकैकं कृत्वा तेनाप्यर्द्धेन तु स्वयं सूर्यचीर्णप्रतिचरणविवक्षायामष्टचत्वारिंशत् प्रतिचीर्णं प्राप्यते।
तच्च चतुरशीत्यधिकशतसंख्याष्टादशभाग प्रमितः। एतच्च प्राग्भावितं ततोऽष्टादशभिर्गुणिता
श्चतुश्चत्वारिंशदधिकं शतं भागानां भवति। तत एतदुक्तं भवति पविसमाणा खलु एए दुवे सूरिया अन्नमन्नस्स
चिन्नं पडिचरंति। तं जहा सयमेगं चोयालं मितिगा हा अत्र अप्येतदर्थप्रतिपादकाः काश्चनापि संग्रह
गाथा वर्तन्ते। ता श्रुतछिन्ना इति न कृतः प्रयत्नः॥ केवलं योग्यायाः संप्रदायादवगन्तव्यं तेन तथा व्या
ख्या। यदवक्तव्यता टीकां विस्तरेणाभिहितं मयाऽत्र तत्र तत्र भवत्या धीमद्भिर्विशेषतः॥ इति मलयगिरिवि
रचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां प्रथमस्य प्राभृतस्य द्वितीयं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥ ॥श्री॥ तदेवमुक्तं द्वितीयं
प्राभृतप्राभृतं संप्रति तृतीयं वक्तव्यं तस्य चायमर्थाधिकारः कियत्प्रमाणं परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरत इति
ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह। ता केवइयं एए दुवे सूरिया इत्यादि ता इति प्राग्वत् तौ चापि सूर्यौ जंबूद्वीपग
तौ कियत्प्रमाणं परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः। चरंतावाख्याताविति भगवान् वदेत्। एवं भगवता गौतमेन प्रश्ने २२

कृते भगवानेतद्विषयतत्त्वमध्ये यदा सार्थपरमतरूपाः प्रतिपत्तीर्दर्शयति ॥ तत्थ खलु इमाओ इत्यादि
तत्र परस्परमंतरविचारणायां खलु निश्चितमिमा वक्ष्यमाणस्वरूपाः षट् प्रतिपत्तयः प्रज्ञप्ताः तद्यथा स्वरूपविवक्षास्फुटगम
लक्षणा स्वस्वशिष्यैस्तीर्थांतरीयैः क्रियमाणा प्रज्ञप्ताः तावद्दर्शयति॥ तत्थेगे इत्यादि तेषां षण्णां प्रतिपत्ति
प्ररूपकाणां तीर्थिकानां मध्ये एके तीर्थांतरीयाः प्रथमं व्याख्यात्प्रवादिन एवमाहुः। ता एगमित्यादि ता इति पूर्ववद्
वनीयः एकं योजनसहस्रमेकं च त्रयस्त्रिंशं योजनशतं च त्रयस्त्रिंशदधिकं योजनशतं परस्परस्यान्तरं कृत्वा जंबूद्वीपे
द्वौ सूर्यौ चारं चरतश्चरंतावाख्याताविति वदेत् स्वशिष्येभ्यो वदेत्। अत्रैवोपसंहारमाह। एके एवमाहुरि
ति एवं सर्वत्रापि क्रमेण योजनीयाः। एके पुन द्वितीयास्तीर्थांतरीया एवमाहुः। एकं योजनसह
स्रमेकं च चतुस्त्रिंशं च चतुस्त्रिंशदधिकं योजनशतं परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः। एके तृतीयाः पुन
रेवमाहुः। एकं योजनसहस्रमेकं च पंचत्रिंशदधिकं योजनशतं परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः। एके च ३
श्रीपं०कं० तुर्थाः पुनरेवमाहुः। एकं द्वीपं समुद्रं परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः। एके पुनः पंचमा एवमाहुः। द्वौ द्वीपौ समुद्रौ
परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः। एके षष्ठाः पुनरेवमाहुः। त्रीन् द्वीपान् त्रीन् समुद्रान् परस्परमंतरं कृत्वा चारं चर
त इति। एते च सर्वेऽपि तीर्थांतरीया मिथ्यावादिनो यथावस्थितवस्तुस्थापनानुगतप्रवादाः॥ वयं पुण इत्यादि वयं पु
नरुत्पन्नकेवलज्ञानालोकाः परतीर्थिकव्यवस्थापितवस्तुव्यवस्थाव्युदासेन पुनरेवं वक्ष्यमाणप्रकारेणो

वलज्ञानेन यथावस्थितं वस्तुतत्त्वमुपलभ्य वदाम ॥ कथं वदथ यूयं भगवंतस्ताहा ता पंचेत्यादि। ता इति अस्मामन्यत्र।
रूपमिदं। तावत्कथ्यात द्वावपि सूर्यौ सर्वाभ्यंतरान्मंडलान्निःक्रामंतौ प्रतिमंडलं पंच पंच योजनानि पंचत्रिं-
शतं चैकषष्टिभागान् योजनस्य पूर्वपूर्वमंडलगतांतरपरिमाणे अभिवर्द्धयंतौ वा ॥ एतच्चैकविकल्पापेक्ष-
या समुच्चये निवुड्ढमाणा वा ॥ इति सर्वबाह्यान्मंडलादभ्यंतरं प्रविशंतौ प्रतिमंडलं पंच पंच योजनानि पंचत्रिं-
शतं च एकषष्टिभागान् योजनस्य निविष्टयंतौ पूर्वपूर्वमंडलगतांतरपरिमाणान्नापयंतौ वा ॥ ष्टः ॥ द्व-
वविकल्पापेक्षया समुच्चये स्वापि विचरतावरं ताभावर्थ्याता वितिष्ठ शिष्यम्यावदेत्युवमुक्ते
भगवान् गौतमादिनि शिष्यति । शंकितवद्य वस्थापनार्थं सूत्रः प्रश्नयति ॥ ७ ॥ तदेणमित्यादि
॥ तत्र एवं विधया वस्तुतत्त्वव्यवस्थाया अवगमको हेतुः । का उपपत्तिरिति प्रसादं कृत्वा वदेतु भगवानाह
॥ ७ ॥ अयमन्नमित्यादि । इदं जंबूद्वीपसूत्रं प्रतिपादकं ॥ वाक्यं पूर्ववत्परिभ्रमंतं सूर्यपरिलावनीयं ता जयाणमि-
या त्यादि । तत्र ज्ञदाणमिति वाक्यालंकारे यदा जंबूद्वीपे प्रसिद्धौ भारतैरावतौ द्वावपि सूर्यौ सर्वाभ्यंतरं मंडलमुप-
संक्रम्य चारं चरतः । तदा नवनवतिः योजनसहस्राणि षट्योजन शतानि चत्वारिंशानि चत्वारिंशदधिकानि पर-
स्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः । चरंता ब्याख्याता चिति वदेत् । कथं सर्वाभ्यंतरमंडले ठावयोः सूर्ययोः परस्परमे-
तावत्प्रमाणमंतरमिति चेत् उच्यते । इह जंबूद्वीपो योजनलक्षप्रमाणविष्कंभः सर्वोऽपि सूर्योऽपि जंबू- २४

द्वीपस्य मध्ये अशीत्यधिकं योजनशतमवगाह्य सर्वाभ्यंतरे मंडले चारं चरति । द्वितीयोऽपि अशीत्यधिकं योजनशतम-
वगाह्य अशीत्यधिकं च शतं द्वाभ्यां गुणितं त्रीणि शतानि षष्ट्यधिकानि भवंति एतानि जंबूद्वीपविष्कंभपरिमाणाल्ल-
क्षरूपादपनीयंते । ततो यथोक्तमंतरपरिमाणं भवति । तयाणमित्यादि । तदा सर्वाभ्यंतरचारापि सूर्ययोश्चरण-
काले उत्तमकाष्ठाप्राप्तः परमप्रकर्षप्राप्तः उत्कर्षकः अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति । जघन्या सर्वजघन्या
द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः ॥ ७ ॥ एतन्निरक्रममाण इत्यादि । तत सस्मात्सर्वाभ्यंतरमंडलान्निष्कामंतौ द्वावपि सूर्यौ निःक्रा-
मंतौ नवे सूर्यसंवत्सरमाददानौ नवस्य सूर्यसंवत्सरस्य प्रथमे अहोरात्रे अभितरानंतरमिति सर्वाभ्यं-
तरान्मंडलादनंतरं द्वितीयमंडलमुपसंक्रम्य चारं च रतः ॥ ता जयाणमित्यादि ॥ ततो यदा द्वावपि सू-
र्यौ सर्वाभ्यंतरानंतरमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरतस्तदा नवनवतिर्योजनसहस्राणि षट्शतानि पंचचत्वारिं-
शदधिकानि योजनानां पंचत्रिंशतं चैकषष्टिभागाः योजनस्य एतावत्प्रमाणं परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः
चरता व्याख्याता विति वादत्यात दा कथमेतावत्प्रमाणमंतरमिति चेदुच्यते इह एकोऽपि सूर्यः सर्वाभ्यंतरमंडलग-
तान् अष्टचत्वारिंशदेकषष्टिभागान् योजनस्य अपरं च द्वियोजनविकंप्य सर्वाभ्यंतरानंतरे द्वितीयमंडले चरते
एवं द्वितीयोऽपि । ततो द्वे योजने अष्टचत्वारिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्येति । द्वाभ्यां गुण्यते गुणितं च सति
पंच योजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्येति भवति । एतावदधिकं पूर्वमंडलगतादंतरपरिमाणं

द्वयं प्राप्यते। ततो यथोक्तमंतरपरिमाणं भवति। तयाणमित्यादि। तदा सर्वाभ्यंतरानंतरद्वितीयमंडलचारचरणकाले
अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति द्वाभ्यां एकषष्टिभागमुहूर्त्ताभ्यां हीन इति। मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यां हीनो। द्वादशमुहूर्त्ता रात्रि
द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यामधिका। ते निक्खममाणा इत्यादि। ततः सूर्यौ तस्माद् द्वितीयान्मंडलान्निष्क्रामंतौ सूर्यौ
नवसंवत्सरस्य द्वितीये अहोरात्रे अभ्यंतरस्य सर्वाभ्यंतरस्य मंडलस्य तृतीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरतः। ता
जयाणमित्यादि। ततो यदा णमिति पूर्ववद् भणितौ। सूर्यौ अभ्यंतरतृतीयं सर्वाभ्यंतरस्य मंडलस्य तृतीयं मं
डलमुपसंक्रम्य चारं चरतः। तदा तस्मिन् तृतीयमंडलचा रचरणकाले नवनवतिर्योजनसहस्राणि षट् च शता
नि एकपंचाशदधिकानि योजनानां नव च एकष ष्टिभागा योजनस्य परस्परमंतरं कृत्वा चारं चर
तो वा ख्याता इति वदेत्। तदा कथमेतावत्प्रमाण मंतरकरणमिति चेदुच्यते। इहाप्येकः सर्वाभ्यंतरद्वि
तीयमंडलगतान् पंचत्रिंशदेकषष्टिभागान् योजन स्यापरेऽप्येवं इति विकंप्य चारं चरति द्वितीयोऽपि तो
द्वे योजने अष्टाचत्वारिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्य इति द्वाभ्यां गुणिते द्विगुणमेव पंच योजनानि पंचत्रिंशच्चै
कषष्टिभागा योजनस्य इति भवति। एतावत् पूर्वमंडलगतादंतरपरिमाणादभ्यधिकं प्राप्यते इति भवति यथोक्त
मंतरपरिमाणं। तयाणमित्यादि। तदा सर्वाभ्यंतरान्मंडलात् तृतीये मंडले चारं चरतः सदा अष्टादशमुहूर्त्तो २५
दिवसो भवति चतुर्भिरेकषष्टिभागमुहूर्त्तैर्हीन इति प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः समासोऽयमपि। मुहूर्त्तैकषष्टिभागैर्ही

नो। द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिश्चतुर्भिर्मुहूर्त्तैकषष्टिभागैरधिका। एवमित्यादि। एवमुक्तेन प्रकारेण खलु निष्क्रा
मंतौ एतौ द्वावपि प्रतिमंडलमेकैकोऽप्येकः सूर्यो द्वे योजने अष्टचत्वारिंशतं चैकषष्टिभागान् विकंप्य चारं चर
त्यपरोऽप्यपरः सूर्य इत्येवं सूर्यौ निष्क्रामंतौ पूर्वस्मात्पूर्वस्मात् तदनंतरान्मं
डलात् तदनंतरमंडलं संक्रामंतौ एकैकस्मिन् मंडले पूर्वपूर्वमंडलगतांतरपरिमाणापेक्षया पंच पंच यो
जनानि पंचत्रिंशतं चैकषष्टिभागान् योजनस्य पर स्परमंतरं वर्द्धयंतौ वर्द्धयंतौ नवसूर्यसंवत्सर
त्र्यशीत्यधिकशततमे अहोरात्रे द्वयमप्य पि मासपर्यवसाने सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्र
म्य चारं चरतः। ता जयाणमित्यादि। ततो यदा तौ द्वौ सूर्यौ सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य चारं च
रतस्तदा एकं योजनशतसहस्रं षट् च शता नि षष्ट्यधिकानि १००६६० परस्परमंतरं कृत्वा चारं
चरतः। कथमेतदवसेयमिति चेदुच्यते। इह प्र तिमंडलं पंच योजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा यो
जनस्यांतरपरिमाणचिंतायामभिवर्द्धमानं प्राप्यते सर्वाभ्यंतराच्च मंडलात् सर्वबाह्यं मंडलं त्र्यशीत्यधिकश
ततमं ततः पंच योजनानि त्र्यशीत्यधिकेन शतेन गुण्यंते जातानि नव शतानि पंचदशोत्तराणि योजनानां ९१५
एकषष्टिभागाः पंचत्रिंशत्संख्यास्त्र्यशीत्यधिकेन शतेन गुण्यंते गुणिते जातानि षट् सहस्राणि चत्वारि शता
नि पंचोत्तराणि ६४०५ एतेषामेकषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धं पंचोत्तरं योजनशतं १०५ एतस्मात् योजनराशौ प्रक्षि

सूर्यप्र०वृत्ति प्यते जातानि दशशतानि विंशत्यधिकानि योजनानि १०२० एतत्सर्वाभ्यंतरमंडलगतेऽन्तरपरिमाणे नवनवतियोज
॥२६ नसहस्राणि षट्शतानि चत्वारिंशदधिकानि ९९६४० इत्येवंरूपे प्रक्षिप्यते तदा यथोक्तं सर्वबाह्यमंडलस्यां
तरपरिमाणं भवति 'तयाणं' मित्यादि तदा सर्वबाह्यमंडलचारचरणकाले उत्तमकाष्ठाप्राप्ता परमप्रकर्षप्राप्ता उ
त्कृष्टा अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति जघन्यश्च द्वादशमुहूर्तो दिवसः । एस णं पढमे छम्मासे इत्यादि प्राग्वत् । तेपविस
माणे इत्यादि । ततः सर्वबाह्यान्मंडलादनंतरं प्रविशन्नसौ सूर्यो द्वितीयं षण्मासमाददानो द्वितीयस्य षण्मा
सस्य प्रथमेऽहोरात्रे बाह्यानंतरं सर्वबाह्यान्मंडलादर्वागनंतरं द्वितीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति ।
'ता जया णं' मित्यादि तत्र यदा एतौ द्वौ सूर्यौ सर्वबाह्यादनंतरमर्वाक्तनं द्वितीयं मंडलमुपसंक्र
म्य चारं चरतस्तदा एकं योजनशतसहस्रं षट्शतानि चतुःपंचाशदधिकानि षट्त्रिंशतं चैकषष्टिभागान्
योजनस्य परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः । चरंतावाख्यातौ । इति वदेत् । कथमेतावदंतरमिति चेत् सर्वबाह्यान्मंडलाद
र्वाक्तने द्वितीये मंडले परस्परमंतरकरणमिति चेदुच्यते इह एकोऽपि सूर्यः सर्वबाह्यमंडलगतान्नष्टाचत्वारिं
शदेकषष्टिभागान् योजनस्यापरे च द्वे योजने अभ्यंतरं प्रविश्य सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनं द्वितीयं मंड
लं चारं चरति । अपरोऽपि ततः सर्वबाह्यगतादंतरपरिमाणादन्तरपरिमाणे पंच योजनानि पंचत्रिंशतं
चैकषष्टिभागैर्योजनस्योनं प्राप्यते इति भवति यथोक्तमंतरपरिमाणं 'तयाणं' मित्यादि तदा सर्वबा २६

भवति यथोक्तमंतरपरिमाणं 'तयाणं' मित्यादि तदा सर्वबाह्यानंतरार्वाक्तनद्वितीयमंडलसंचरणकाले अष्टा
दशमुहूर्ता रात्रिर्भवति द्वाभ्यां मुहूर्तैकषष्टिभागाभ्यामूना । द्वादशमुहूर्तो दिवसो द्वाभ्यां मुहूर्तैकषष्टिभागा
भ्यामधिकः । 'ते पविसमाणा' इत्यादि । ततस्तस्मादपि सर्वबाह्यमंडलादर्वाक्तनाद्द्वितीयमंडलादनंतरं प्रविशंतौ तौ
सूर्यौ द्वितीयस्य षण्मासस्य द्वितीये अहोरात्रे सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनं तृतीयं मंडलमुप
संक्रम्य चारं चरतः । 'ता जया णं' मित्यादि तत्र यदा एतौ द्वौ सूर्यौ सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनं तृतीयं मंडल
मुपसंक्रम्य चारं चरतस्तदा एकं योजनशतसहस्रं षट् च योजनशतानि अष्टचत्वारिंशदधिकानि द्विपं
चाशतं चैकषष्टिभागान् योजनस्य परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः । प्रागुक्तयुक्त्या पूर्वमंडलग
तादंतरपरिमाणादन्तरपरिमाणमस्य पंच योजनानि पंचत्रिंशता चैकषष्टिभागैर्योजनस्य हीनत्वात्
'तयाणं' मित्यादि तदा सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनतृतीयमंडलचारचरणकाले अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति
चतुर्भिर्मुहूर्तैकषष्टिभागैरूना द्वादशमुहूर्तो दिवसश्चतुर्भिरेकषष्टिभागैर्मुहूर्तस्याधिकः । 'एवं खलु' इ
त्यादि । एवमुक्तप्रकारेण खलु निश्चितमेतेनोपायेनैकैकः सूर्यस्तदनंतरं प्रविशन् पूर्वपूर्वमंडल
गतादंतरपरिमाणादनंतरानंतरार्वाक्तनमंडले अन्तरपरिमाणस्याष्टाचत्वारिंशतमेकषष्टिभागान् द्वे
च योजने हापयन्नपरोऽप्यपरः सूर्य इत्येवंरूपेण एतौ द्वौ सूर्यौ प्रतिदिनं तदनंतरान्मंडलादनंतरं मं

सूर्यप्र० वृत्ति ॥२७ डलं संक्रामंस्तावत् एकैकस्मिन्मंडले पूर्वपूर्वमंडलगतादंतरपरिमाणादनंतरमनंतरं विवक्षितमंडलं पंच पंच
योजनानि पंचत्रिंशतं चैकषष्टिभागान् योजनस्य परस्परमंतरपरिमाणं निवर्द्धयंतौ २ तौ हापयंतौ हापयंतौ वि
त्यर्थः। द्वितीयस्य षण्मासस्य त्र्यशीत्यधिकशततमे अहोरात्रे सूर्यसंवत्सरपर्यवसाने सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसं
क्रम्य चारं चरतः। तान् अयनमित्यादि। तत्र यदा एतौ द्वौ सूर्यौ सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरतः। तदा नवन
वति योजनसहस्राणि षट् योजनशतानि चत्वारिं शानि निवद्धा त्रिंशदधिकानि परस्परमंतरं कृत्वा चारं चरतः॥
अत्रापि च रूपांतरपरिणामभावना प्राग्वत्कृता। व्याख्येयं सुगमं॥१॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्य
प्रज्ञप्तिटीकायां प्रथमस्य प्राभृतस्य चतुर्थं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥ तदेवमुक्तं चतुर्थं प्राभृतप्रा
भृतं संप्रति पंचममारभ्यते। तस्य चायं पूर्वोपदर्शितोऽर्थाधिकारो यथा। कियंतं द्वीपं समुद्रं वा सूर्यो विगाह्य
ता इति तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥१॥ ता केवइयं दीवं समुद्दं वा ओगाहित्ता सूरिए चारं चरइ इत्यादि। ता इति
पूर्ववत् कियंतं कियत्प्रमाणं द्वीपं समुद्रं वा अवगाह्य सूर्यश्चारं चरति। चरन्नाख्यात इति वदेत्। एवं प्रश्नकरणादनं
तरं भगवानेतद्विषये परतीर्थिकप्रतिपत्तिमिथ्याभावोपदर्शनार्थं प्रथमतस्ता एव परती
र्थिकप्रतिपत्तीः सामान्यत उपन्यस्यति॥१॥ तत्थ खलु इत्यादि। तत्र सूर्यस्य चारं चरतो द्वीपसमुद्रावगाहनविष
ये पंच वक्ष्यमाणस्वरूपाः प्रतिपत्तयः परमतरूपाः प्रज्ञप्ताः। तद्यथा एके तीर्थान्तरीया एवमाहुः। ता इति २७

वक्ष्यमाणानां तीर्थांतरीयाणां प्रकृतवक्तव्यतोपक्रमे क्रमोपदर्शनार्थः। एकं योजनसहस्रमेकं च त्रयस्त्रिंशदधिकं योजनश
तं द्वीपं समुद्रं वा अवगाह्य सूर्यश्चारं चरति। किमुक्तं भवति। यदा सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा एकं यो
जनसहस्रमेकं च त्रयस्त्रिंशदधिकं योजनशतं जंबूद्वीपमवगाह्य चारं चरति। तदा च परमप्रकर्षप्राप्तोऽष्टादशमुहू
र्त्तो दिवसो भवति। सर्वजघन्या च द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः। यदा तु सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा
लवणसमुद्रमेकं योजनसहस्रमेकं च त्रयस्त्रिंशदधिकं योजनशतमवगाह्य सूर्यश्चारं चरति। तदा च
परमप्रकर्षप्राप्ता अष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणा रात्रिर्भवति। सर्वजघन्यो द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसः। अत्रै
वोपसंहारमाह। एगे एवमाहंसु॥१॥ एके पुनर्द्वितीया एवमाहुः। ता इति पूर्ववत्। एकं योजन
सहस्रमेकं च चतुस्त्रिंशदधिकं योजनशतं द्वीपं समुद्रं वा अवगाह्य सूर्यश्चारं चरति। भावना प्राग्वत्। अत्रै
वोपसंहारमाह। एगे एवमाहंसु॥२॥ एके पुनस्तृतीया एवमाहुः। एकं योजनसहस्रमेकं च पंचत्रिंशदधिकं
योजनशतमवगाह्य सूर्यश्चारं चरति। अत्रापि भावना प्राग्वत्। अत्राप्युपसंहारमाह। एगे एवमाहंसु॥३॥ एके
पुनश्चतुर्थास्तीर्थान्तरीया एवमाहुः। अवड्ढं इति। अपगतं सदपगतार्द्धं तावतो न विवक्षितमर्द्धं यस्य तदपार्द्धमर्द्धद्वी
पमर्द्धमात्रमित्यर्थः। द्वीपं समुद्रं वा अवगाह्य सूर्यश्चारं चरति। इयमत्र भावना। यदा सर्वाभ्यंतरमंडलमुपसंक्रम्य सू
र्यश्चारं चरति तदा अर्द्धं जंबूद्वीपमवगाहते। तदा च दिवसः परमप्रकर्षप्राप्तोऽष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणो भवति। स

र्वजघन्या च द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणा रात्रिः ॥ यदा पुनः सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य सूर्यश्चारं चरति तदा जंबूद्वीपं परिहृत्य लि
वणसमुद्रमवगाहते । तदा च सा परमप्रकर्षप्राप्ता अष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणा रात्रिः सर्वजघन्यो द्वादशमुहूर्त्तो दिवस
॥ अत्रैवोपसंहारमाह एगे एवमाहंसु ॥ एके पुनः पंचमास्तीर्थान्तरीया एवमाहुः ॥ न किंचिद्द्वीपं समुद्रं वा अवगा
ह्य सूर्यश्चारं चरति । अत्रार्थे तावदेषा ॥ यदापि सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य सूर्यश्चारं चरति तदापि न किमपि जंबूद्वी
पमवगाहते । किं पुनः ॥ शेषमंडलपरिभ्रमणकाले यदापि सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य सूर्यश्चारं चरति तदा
पि लवणसमुद्रं किमप्यवगाहते । किं पुनः शेष मंडलपरिभ्रमणकाले । किंतु द्वीपसमुद्रयोरपांतरा
ल एव स काले पि मंडलेषु चारं चरति । अत्रोप संहारमाह ॥ एगे एवमाहंसु यता दक्षुक्तागदश
तः पंचापि प्रतिपत्तयः ॥ संप्रत्येता एव स्पष्टं सा वय ति ॥६॥ तत्र जे ते एवमाहंसु इत्यादि । प्रायः समस्तम
पीदं व्याख्यातार्थं सुगमं च नवरं तावत्तीसविवित्रिएवउ त्रयस्त्रिंशदधिकयोजनशतविषयप्रतिपत्तिवत्चत्र
द्विशत्यातया प्रतिपत्तिस्वरूपा आलापको वक्तव्यः ॥ सा चैवं तत्थ जे ते एवमाहंसु एगं जोयणसहस्सं एगं च
तेत्तीसं जोयणसयं दीवं समुद्दं वा ओगाहित्ता चारं चरइ ते एवमाहंसु जया णं सूरिए सव्वब्भंतरं मंडलं उवसंकमि
त्ता चारं चरति तया णं जंबुद्दीवं एगं जोयणसहस्सं एगं च तेत्तीसं जोयणसयं ओगाहित्ता चारं चरति तया णं उ
त्तमकट्ठपत्ते उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ जहन्निया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ जया णं सूरिए स २८

व्वबाहिरं मंडलं उवसंकमित्ता चारं चरइ तया णं लवणसमुद्दं एगं जोयणसहस्सं एगं च तेत्तीसं जोयणसयं ओगा
हित्ता चारं चरइ तया णं उत्तमकट्ठपत्ता उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवति जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भ
वइ पणत्तीसु विचित्तं वत्तानियत्रं पच्छुक्तेन प्रकारेण पंचत्रिंशदधिकयोजनशतविषयायामपि प्रतिपत्तौ
सर्वं भणितव्यं तच्च सुगमत्वात् स्वयं भावनीयं एवं सर्वबाह्ये विज्ञेयं सर्वाभ्यंतरमंडल इव सर्वबाह्यमपि मंडलेष्वा
लापको वक्तव्यः । नवरं जंबूद्वीपस्थाने अवद्ध लवणस मुद्दं ओगाहित्ता इति वक्तव्यं तथा जया णं सूरिए सव्वबाहि
रं मंडलं उवसंकमित्ता चारं चरइ तया णं लवणस मुद्दं ओगाहित्ता चारं चरति इति तया णं राइंदियप्प
माणं प्राग्वत् तथा एतेनैवानुपूर्वकेन त्रिदिवपरिमाणं जंबूद्वीपापेक्षया विपरीतं वक्तव्यं
जंबूद्वीपावगाहे दिवसप्रमाणं यदुक्तं तद्रात्रेर्वक्तव्यं यं यद्रात्रेः दिवसस्यातद्रेवं तथा णं उत्तमकट्ठपत्ता उ
क्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ जहन्नए दुवाल समुहुत्ते दिवसे भवइ । एवमुत्तरसूत्रेष्वपि द्रष्टव्यं योजनानि भाव
नीया । तदेवं परतीर्थिकप्रतिपत्तीरुपदर्श्य संप्रति स्वमतमुपदर्शनार्थं स्वमतमुपदर्शयति ॥७॥ व
यं पुण एवं वयामो इत्यादि वयं पुनरुत्पन्नकेवलज्ञानदर्शना एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदामस्तामेव प्रकारमाह । यदा सू
र्यः सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा जंबूद्वीपमशीत्यधिकं योजनशतमवगाह्य चारं चरति तदा चो
त्तमकाष्ठाप्राप्त उत्कर्षकोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति सर्वजघन्या द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः ॥ एवं सर्वबाह्येऽपि

त्ता णं सर्वाभ्यंतरमंडलमुपसर्पावाद्योपि मंडले आलापका वक्तव्याः सा चैवं जया णं सव्वबाहिरं मंडलं उवसंकमि
त्ता चारं चरइ इत्यादि नवरमिति सर्वबाह्यमंडलगावादो आलापकाद्यस्यालापकस्य विशेषाय दर्शनीयाः ता मेव वि
वक्षामाह ता आ णं लवणसमुद्दं तिन्नि तीसा जोयणसए ओगाहित्ता चारं चरइ तया णं उत्तमकट्ठपत्ता उक्कोसिया
अट्ठारसमुहुत्ता राई भवति जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ इति इदं च सूत्रगमं केचित्तु सब्बबाहिरवात्पतिदर्शि
मंतरेण सकलमपि सूत्रं साक्षाल्लिखितं दृश्यते। गाथा ॥ छेलणिय ब्बा ३ अत्रापि काचन प्रसिद्धा विवक्षिता च संग्रा
हिका गाथा संति ता न ण तद्व्याख्यात सांप्रतं व्यवच्छिन्ना इति न कथयितुं व्याख्यातुं वा शक्यंते यथासंप्रदायं वा व्या
ख्या इति ॥५॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां प्रथमस्य प्राभृतस्य पंचमं प्राभृतप्रा
भृतं समाप्तं ॥५॥ तदेवमुक्तं पंचमं प्राभृतप्राभृतं संप्रति षष्ठं वक्तव्यं तस्य चायमर्थाधिकारः ॥ कियन्मात्रं
क्षेत्रमेकेन रात्रिंदिवेन सूर्यो विकंपते इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ॥ ता केवइयं ते एगमेगेणं राइंदि
एणं विकंपइत्ता इत्यादि ता इति पूर्ववत् कियत्प्रमाणं क्षेत्रमिति गम्यते एगमेगेणं ति अत्र प्रथमादिकत्वात्स
मकारो लाक्षणिकः सूत्रे एकैकेन रात्रिंदिवेन अहोरात्रेण विकंप्य विकंप्य विकंपनं नाम स्वस्वमंड
लाद्बहिरभ्यंतरप्रवेशनं वा सूर्य आदित्यः चारं चरति चारं चरन् आख्यात इति वदेत् एवं भगवता गौ
तमेन प्रश्ने कृते सति एतद्विषये परतीर्थिकप्रतिपत्तिमिथ्याभावोपदर्शनाय प्रथमतस्ताः प्रतिपत्तीराह ॥ तत्थ खलु

दि ॥ तत्र सूर्यविकंपविषये खल्विमाः सप्त प्रतिपत्तयः परमतरूपाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा तत्थेगे एवमाहंसु इत्यादि तत्र तेषां सप्ता
नां प्रवादिनां मध्ये एके प्रवादिन एवमाहुः ॥ छ योजनानि अर्धद्विचत्वारिंशतं त्र्यशीतिभागान् अर्धद्विचत्वारिंशत्सार्धैक
चत्वारिंशत्संख्यानित्यर्थः। त्र्यशीत्यधिकशतभागान् योजनस्य किमुक्तं भवति त्र्यशीत्यधिकशतसंख्ये
र्भागैः प्रविभक्तस्य योजनस्य संबंधिनः अर्धाधिकान् चत्वारिंशत्संख्यान् भागानेकेन रात्रिंदिवेन वि
कंप्य विकंप्य सूर्यश्चारं चरति। अत्र चोपसंहारमाह एगे एवमाहंसु ॥१॥ एके पुनर्द्वितीया एवमाहुः ॥ अर्ध
तृतीयानि योजनानि एकेन रात्रिंदिवेन विकंप्य सूर्यश्चारं चरति। अत्राप्युपसंहारः एगे एव
माहंसु ॥२॥ एके पुनस्तृतीया एवमाहुः ॥ त्रिभागोनानि त्रीणि योजनानि एकेन रात्रिंदिवे
न विकंप्य सूर्यश्चारं चरति। अत्रोपसंहारः एगे एवमाहंसु ॥३॥ एके पुनश्चतुर्थास्तीर्थान्तरीया एवमाहुः ॥ त्री
णि योजनानि अर्धसप्तचत्वारिंशतं सार्धषट्चत्वारिंशतमित्यर्थः त्र्यशीत्यधिकशतभागान् योजनस्य
एकेन रात्रिंदिवेन विकंप्य सूर्यश्चारं चरति। अत्रापि उपसंहारमाह एगे एवमाहंसु ॥४॥ एके पुनः पंचमा ए
वमाहुः ॥ अर्धचतुर्थानि योजनानि एकेन रात्रिंदिवेन विकंप्य सूर्यश्चारं चरति। अत्रोपसंहारवाक्यं एगे
एवमाहंसु ॥५॥ एके पुनः षष्ठास्तीर्थान्तरीया एवमाहुः ॥ चतुर्भागोनानि चत्वारि योजनानि एकेन रात्रिंदिवेन
विकंप्य सूर्यश्चारं चरति। अत्रोपसंहारवाक्यं एगे एवमाहंसु ॥६॥ एके पुनः सप्तमा एवमाहुः ॥ चत्वारि योजनानि

अर्द्धद्विपंचाशतश्च साद्धैकपंचाशन्नसंख्या अष्टाशीत्यधिकशततमभागान् योजनस्य एकैकेन रात्रिंदिवेन सूर्यो
विकंप्य विकंप्य चारं चरति । उपसंहारवाक्यं एगेणं एवमाहंसु ॥ एतावत्येव मिथ्यारूपाः परप्रतिपत्तीरुपदर्श्य संप्रति
स्वमतं दर्शयति । वयं पुण इत्यादि । वयं पुनरेवं वक्ष्यमाणप्रकारेण केवलज्ञानोपलब्धस्वरूपं वदामः ।
यदुत द्वे योजने अष्टाचत्वारिंशतं चैकषष्टिभागान् योजनस्य एकैकेन रात्रिंदिवेन सूर्यो विकंप्य चा
रं चरति । चारं चरन्नाख्यात इति वदेत् । सांप्रतमस्य वाक्यस्य स्पष्टावगमनिमित्तं प्रश्नसूत्रमुपन्यस्यति
तत्र को हेतुरिति वएज्जा तत्र एवं विधवस्तुतत्वावगतौ को हेतुः । कारणमुपपत्तिरिति वदेत् भगवान्
एवमुक्ते भगवानाह । ता अयण्णमित्यादि इदं जंबूद्वीपवाक्यं पूर्ववत् परिभावनीयं । ता जयाणं
नीयं ता जयाणमित्यादि । तत्र यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदोत्तमकाष्ठा
प्राप्तः परमप्रकर्षप्राप्त उत्कर्षकोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति जघन्या द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः
निक्खममाणे इत्यादि ॥ ततः सर्वाभ्यंतरान्मंडलान्निःक्रामन् सूर्यो नवं संवत्सरमाददानो नवस्य संवत्सरस्य प्र
थमे अहोरात्रे अभ्यंतरानंतरे इति सर्वाभ्यंतरस्य मंडलस्यानंतरं बहिर्वर्त्तिनि द्वितीयमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति । ता ज
याणमित्यादि तत्र यदा तस्मिन्नवसंवत्सरस्य प्रथमे अहोरात्रे सर्वाभ्यंतरानंतरं द्वितीयमंडलमुपसंक्रम्य
सूर्यश्चारं चरति । चारं चरितुमारभते तदाणमिति प्राग्वत् द्वे योजने अष्टाचत्वारिंशतं च एकषष्टिभागान् योज

नस्य एकैकेन रात्रिंदिवेन एतावत्या एतावदहोरात्रेण विकंप्य चारं चरति । इयमत्र भावना । सर्वाभ्यंतरे मंडले प्रवि
ष्टः प्रथमक्षणादूर्द्ध्वं शनैः शनैः स तदनंतरं द्वितीयमंडलाभिमुखं तथा कथंचन मंडलगत्या परिभ्रमति यथा त
स्याहोरात्रस्य पर्यंते सर्वाभ्यंतरमंडलगतान् द्वे अष्टाचत्वारिंशतमेकषष्टिभागान् योजनस्य परिचारात् योज
ने अतिक्रांतो भवति । ततो द्वितीये अहोरात्रे प्रथमक्षणे एव द्वितीयं मंडलमुपसंपन्नो भवति । तत उक्तं त
याणं दो जोयणाइं अडयालीसं च एगसट्ठिभागे जोयणस्स एगेणं राइंदिएणं विकंपइत्ता सूरिए चारं चरति
तेयाए णमित्यादि । तदा सर्वाभ्यंतरानंतरद्वितीयमंडलचारचरणकाले णमिति पूर्ववत् अष्टादश मु
हूर्त्तो दिवसो भवति । द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यामूनः । द्वादश मुहूर्त्ता रात्रिः द्वाभ्यां मुहू
र्त्तैकषष्टिभागाभ्यामधिका । तस्मिन्नपि द्वितीये मंडले प्रथमक्षणादूर्द्ध्वं तथा कथंचनापि तृतीयमंडला
भिमुखं मंडलपरिभ्रमणगत्या चारं चरति यथा तस्या अहोरात्रस्य पर्यंते द्वितीयमंडलगतान् द्वे अष्टाचत्वारिंशतमे
कषष्टिभागान् योजनस्य परिचरितद्वे द्वे ते योजने अतिक्रांतो भवति ततो नवसंवत्सरस्य द्वितीये अहो
रात्रे प्रथमक्षणे एव तृतीयमंडलमुपसंक्रामति । तत आह । से निक्खममाणे इत्यादि । स सूर्यो द्वितीयान्मं
डलात् प्रथमक्षणादूर्द्ध्वं शनैः शनैः निःक्रामन् बहिर्मुखं परिभ्रमन् नवसंवत्सरस्य द्वितीये अहोरात्रे अभ्यं
तरतृतीयं सर्वाभ्यंतरान्मंडलान्तृतीयमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति । तदा अहोरात्रिंदिवास्याच्च वक्ष्यमाणं

सूर्यप्र०वृत्ति
॥३१

क्रमेण विकंपमानश्चारं चरति। तावन्निरूपयितुमाह। ता जया णमित्यादि। तत्र यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरान्मंडलाद् द्वितीयं मं-
डलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा अस्यां रात्रिंदिवायां सर्वाभ्यंतरमंडलगततदनंतरद्वितीयमंडलगतयोः पंचयो-
जनानि पंच त्रिंशतं च एकषष्टिभागान् योजनस्य विकंपते अत्र एकेनाहोरात्रेण द्वे योजने अष्टाचत्वारिंशच्च यो-
जनस्यैकषष्टिभागा विकंपिता द्वितीयेनाप्यहोरात्रेण तत्र च सूर्यमीलनेन योक्तं विकंपपरिमाणं भवति। एतावन्मात्र-
विकंपं चारं चरति तयाणमित्यादि रात्रिंदिवपरिमा   णं सुगमं। संप्रति शेषमंडलेषु गममाह। एवं खलु इत्या-
दि। एवमुक्तेन प्रकारेण खलु निश्चितमेतेनोपा   येन तत्तन्मंडलप्रवेशप्रथमक्षणादूर्ध्वं शनैः शनैर्निष्क्रमन् द्वि-
र्द्वितमंडलान्निर्गमनगमनरूपेण तस्मात्तस्मान्मं   डलात् निष्क्रामन् तदनंतरान्मंडलात्तदनंतरं मंडलं सं-
क्रामन् एकैकेन रात्रिंदिवेन द्वे योजने अ   ष्टाचत्वारिंशतं चैकषष्टिभागान् योजनस्य विकंप-
यन् प्रथमषण्मासपर्यवसाने त्र्यशीत्यधिक॥   शततमे अहोरात्रे सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य चारं च-
रति सुगमं। तयाणमित्यादि तदा सर्वाभ्यंतरं मंडलं प्रणिधाय अवधीकृत्य तत्र कृतमहोरात्रमादिं कृत्वा इत्यर्थः। त्र्य- ३४
शीत्यधिकेन रात्रिंदिवशतेन पंचदशोत्तराणि योजनशतानि विकंप्यते यत एकस्मिन्नहोरा-
त्रे द्वे योजने अष्टाचत्वारिंशतं च एकषष्टिभागान् योजनस्य विकंपते। ततो द्वे योजने त्र्यशीत्यधिके-
न शतेन गुण्यंते जातानि त्रीणि शतानि षट्षष्ट्यधिकानि। अष्टाचत्वारिंशदपि एकषष्टिभागास्त्र्यशीत्यधिके ३१

सातं १४४० अस्मिन् योजन
*३२

न शतेन गुण्यंते जातानि सप्ताशीतिशतानि च त्र्यशीत्यधिकानि ॥८७८३॥ तेषां योजनानयनाय एकषष्ट्या भा-
गो ह्रियते लब्धं चतुश्चत्वारिंशं योजनशतं शेषा द्विषष्टितो जातानि पंचशतानि दश योजनानि ५१० एतावत्प्रमा-
णं विकंप्य चारं चरति। तयाणमित्यादि। रात्रिंदिवपरिमाणं सुगमं॥ सर्वबाह्यं च मंडलं प्रविष्टः सन् प्रथमक्ष-
णादूर्ध्वं शनैः शनैरभ्यंतरं सर्वबाह्यानंतरद्वितीयमंडलाभिमुखं गमनाय कथंचनापि मंडलगत्या परिभ्रमणेन प्र-
थमषण्मासपर्यवसानभूतात् अहोरात्रपर्यवसानात् स   र्वबाह्यमंडलगतात् द्वे योजने अष्टाचत्वारिंशतमेकषष्टिभागान्
योजनस्यापरे च द्वे योजने अतिक्रम्य सर्वब   ाह्यानंतरद्वितीयमंडलसीमायां वर्तते तथानंतर
द्वितीयस्य षण्मासस्य प्रथमे अहोरात्रे प्रथम   क्षणे सर्वबाह्यानंतरद्वितीयमभ्यंतरं मंडलं प्रवि-
शति तथा चाह। से पविसमाणे इत्यादि। स सूर्यः   सर्वबाह्यान्मंडलादुक्तप्रकारेणाभ्यंतरं प्रविशन् द्वि-
तीयषण्मासस्य प्रथमे अहोरात्रे एवाभ्यंतरं ति।   सर्वबाह्यस्य मंडलस्याभ्यंतरं द्वितीयमनंतरं मंडलमुप-
संक्रम्य चारं चरति। ता जया णमित्यादि। ता इति तत्र यदा सूर्यः सर्वबाह्यानंतरं सर्वबाह्यमंडलानंतरमभ्यंतरं द्वितीयं मं-
डलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा एकेन रात्रिंदिवेन सर्वबाह्यमंडलगतेन प्रथमषण्मासपर्यवसानभूतेनाहोरा-
त्रेण अष्टाचत्वारिंशतमेकषष्टिभागान् योजनस्य विकंप्य एतावता अंतरमवगाह्य चारं चरति। चारं चरतीत्यप्या-
ति। तयाणमित्यादि। रात्रिंदिवपरिमाणं सुगमं॥ से पविसमाणे इत्यादि। स सूर्यः सर्वबाह्यामंतरात् अनंतरं द्वि-

तीयमंडलादपि प्रथममंडलमनुप्रविशति। ततोऽभ्यंतरं प्रविशन् द्वितीयस्य षण्मासस्य द्वितीयेऽहोरात्रे वा दि-
तत्र्वति। सर्वबाह्यस्य मंडलस्यानंतरं द्वितीयमुपसंक्रम्य चारं चरति॥ ता जया णमित्यादि। तत्र यदा सूर्यः सर्व-
बाह्यान्मंडलादनंतरं द्वितीयमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा अस्यां रात्रिंदिवायां सर्वबाह्यमंडलगतसर्व-
बाह्यानंतरद्वितीयमंडलगतायां पंच योजनानि पंचत्रिंशतं चैकषष्टिभागान् योजनस्य विकंपयन्नासौ
एकेनाप्यहोरात्रेण प्रथमषण्मासपर्यवसाने | तेनैव योजनमष्टाचत्वारिंशतं चैकषष्टिभागान् यो-
जनस्य विकंपयति। द्वितीयेनाप्यहोरात्रेण द्वि- | तीयषण्मासप्रथमेन ततश्च एतयोर्मीलने तयोरंकवि-
कंपपरिमाणं भवति। तया णमित्यादि। रात्रिं- | दिवपरिमाणं सुगमं। एवं खलु एएणं उवाएणं पवि-
समाणे इत्यादि। एवं प्राग्वत्सूत्रानुसारेण स्वयं | परिभावनीयं॥७॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सू-
र्यप्रज्ञप्तिटीकायां प्रथमस्य प्राभृतस्य सप्तमं प्राभृत- | प्राभृतं समाप्तं॥७॥ तदेवमुक्तं सप्तमं प्राभृतप्राभृतं संप्र-
ति अष्टममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः पूर्वोक्तदिष्टानां मंडलानां संस्थानं वक्तव्यमिति ततस्तद्विषयं
प्रश्नसूत्रमाह॥७॥ ता कहं ते मंडलसंठिई इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं भगवन् त्वया मंडलसंस्थितिराख्या-
तेति वदेत्। भगवानाह। एवं भगवता गौतमेन प्रश्ने कृते सति तद्विषयपरतीर्थिकप्रतिपत्तीनां मिथ्याभावो-
पदर्शनार्थं प्रथमतस्ता एवोपदर्शयति। तत्थ खलु इत्यादि। तत्र तस्यां मंडलसंस्थितौ विषये खल्विमा वक्ष्य- ३२

माणस्वरूपा अष्टौ प्रतिपत्तयः प्रज्ञप्तास्तद्यथा। तत्र तेषामष्टानां परतीर्थिकानां मध्ये एके प्रथमतीर्थांतरीया ए-
वमाहुः॥ ता इति। तेषामेव तीर्थांतरीयाणामनेकवक्तव्यतोपक्रमे क्रमोपदर्शनार्थः। सव्वावि मंडलवयत्ति
मंडलं मंडलपरिभ्रमणमेषामस्तीति मंडलवंति चंद्रादिविमानानि तेषां यो मंडलवत्तात्वात्तदीयवशात्
या इति चंद्रादिविमानानीत्येवं मंडलवत्ता इत्युच्यते। तथा चाह। सर्वाण्यपि समस्तानि मंडलवत्ता मंडलपरिभ्रम-
णवंति चंद्रादिविमानानि। समचतुरस्रसंस्थानसं- | स्थानसंस्थिता प्रज्ञप्ता अत्रोपसंहारः एगे एवमाहंसु। एवं
सर्वेष्वप्युपसंहारवाक्यानि भावनीयानि। एगे पु- | ण द्वितीया एवमाहुः। सर्वाण्यपि मंडलवत्ता विषमचतु-
रस्रसंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः॥ २ तृतीया एव- | माहुः॥ सर्वाण्यपि मंडलवत्ताः समचतुष्कोण-
संस्थिताः॥ प्रज्ञप्ताः॥ ३ चतुर्था आहुः॥ सर्वाण्यपि मं- | डलवत्ता विषमचतुष्कोणसंस्थिताः॥ ४ पंचमा आ-
हुः॥ सर्वाण्यपि मंडलवत्ता समचक्रवालसंस्थिता | ः प्रज्ञप्ताः॥ ५ षष्ठा आहुः॥ सर्वाण्यपि मंडलवत्ता विषम-
चक्रवालसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः॥ ६ सप्तमा आहुः॥ सर्वाण्यपि मंडलवत्ता चक्रार्धचक्रवालसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः ७
अष्टमाः पुनराहुः सर्वाण्यपि मंडलवत्ता छत्राकारसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः। तत्र [illegible] छत्राकारसंस्थिताः एवम-
ष्टावपि परप्रतिपत्तीरुपदर्श्य संप्रति स्वम- | तमुपदिदर्शयिषुराह॥७॥ तत्थ इत्यादि॥ तत्र तेषामष्टानां ती-
र्थांतरीयाणां मध्ये ये एवमाहुः॥ सर्वाण्यपि मंडलवत्ताश्छत्राकारसंस्थिताः प्रज्ञप्ता इति। एतेन नयेन नयो ता

सूर्यप्र० वृत्ति मप्रतिनियतकचक्रवालसंस्थितं॥ विषयोऽभिप्रायविशेषो ऽदादाः। समंतत्त्वादयो। तथो ज्ञा उरभिप्राय इति। ततः एतेन
॥३३ नायेन एतेनाभिप्रायविशेषेण सर्वमपि चंद्रादिविमानजातं ज्ञानयं सर्वेषामप्युत्तानीकृतकपित्थसंस्थानसं॥
स्थितत्वाचैवापेव वस्तारः। शेषैर्नायैस्तु यावत्सूर्यत्वात्तत्रालावास्तु प्राकृइगात्तरलणीयवात इति। अत्रापि च यथितू
प्राभृतप्राभृतार्थप्रतिपादिकाः क्वचनगाथा वर्त्तते ता यथासंप्रदायं वर्णनीया इति॥ ७॥ इति श्रीमलयगिरि
विरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां प्रथमस्य प्राभृतस्य सप्तमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥ ७॥ तदेवमुक्तं सप्तमं प्राभृ
तप्राभृतं। सांप्रतमष्टममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो मंडलानां विष्कंभो वक्तव्य इति तद्विषयप्र
श्नसूत्रमाह॥ ७॥ ता सव्वावि णं मंडलवया इ॥ त्यादि। ता इति पूर्ववत्। सर्वाण्यपि मंडलपदानि मं
डलरूपाणि पदानि मंडलपदानि सूर्यमंडलानि॥ नातीत्यर्थः। कियान्मात्रं बाहल्येन कियदायामवि
ष्कंभाभ्यां कियत्परिक्षेपाणि परिक्षिताख्याता इति वदेत्। सूत्रे स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्। प्राकृते
हि लिंगं व्यभिचार्यपि यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे लिंगं व्यभिचार्यपीति एवं भगवता गौतमेन प्रश्ने
कृते सति भगवानेतद्विषये परप्रतिपत्तीनां मिथ्यात्वोपदर्शनाय प्रथमतस्ता एवोपदर्शयति॥ ७॥
तत्थ खलु इत्यादि। तत्र मंडलबाहल्यादिविचारविषये खल्विमास्तिस्रः प्रतिपत्तयः प्रज्ञप्ताः। तद्यथा। तत्रैके
परतीर्थिकानामेके एवमाहुः। ता इति प्राग्वत्। सर्वाण्यपि मंडलपदानि सू ३३

र्यमंडलानि योजनमेकं बाहल्येन पिंडेन एकं योजनसहस्रमेकं च त्रयस्त्रिं
शदधिकं योजनशतं आयामविष्कंभेणेति। आयामश्च विष्कंभश्च आयामविष्कंभं समाहारो द्वंद्वः तेन प्र
त्येकमायामेन विष्कंभेन चेत्यर्थः। त्रीणि योजनसहस्राणि त्रीणि च नवनवतानि योजनशतानि परिक्षे
पतः प्रज्ञप्तानि इह येषां तीर्थांतरीयाणां मतेन मंडलस्यायामविष्कंभ एकं योजनसहस्रमेकं च यो
जनशतं त्रयस्त्रिंशदधिकमायामविष्कंभाभ्यां तेषां परिक्षेपपरिमाणं वृत्तपरिमाणं त्रिगुणमेव परिवृ
त्तमभिहितं न विशेषाधिकं ततस्त्रीणि योजनसहस्राणि त्रीणि शतानि नवनवत्यधिकानि तथाहि
१० सहस्रस्य त्रीणि सहस्राणि शतस्य त्रीणि शतानि। त्रयस्त्रिंशतस्तु नवनवतिरिति। इदं परिरयपरि
रयपरिमाणं विष्कंभवर्गो दशगुणकरणीवृत्तस्य परिरय इति परिरयगणितेन व्यभिचारि
ति न हि परिरयपरिमाणं त्रीणि योजनसहस्राणि पंचदशानि पंचशतानि किंचिद्विशेषाधिकानि किं
चिद्विशेषाधिकान्यागच्छंति। तथाहि एकं योजनसहस्रमेकं च योजनशतं त्रयस्त्रिंशदधिकमित्येकादश शतानि यो
जनशतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि ११३३ एतेषां वर्गो विधीयते जाता एका कोटी द्वादश लक्षाः त्र्यशीतिः सहस्राणि षट्
षट् शतानि नवकः १२८३६८९॥ ता दशभिर्गुणितं जातमेकमधिकं शून्यं १२८३६८९० एतेषां वर्गमूलानय
ने आगच्छति यथोक्तं परिरयपरिमाणमतश्च मतेन परिरयपरिमाणं व्यभिचारि। एवमुत्तरमपि मतद्वयं प

सूर्यप्र० वृ० रिताव्यमेयां॥ अविवक्षणमसतेऽप्यसंहारपगे एवमाहंसु १ एके एवमाहुः॥ सर्वाण्यपि सूर्यमंडलपदानि
॥२४ प्रत्येकमेकं योजनं बाहल्येनायामेकं योजनसहस्रमेकं च योजनशतं त्रयस्त्रिंशदधिकमायामविष्कं
भाभ्यां ॥ त्रीणि योजनसहस्राणि चत्वारि योजनशतानि नवनवत्यधिकानि ३४९९ परिक्षेपतः प्रज्ञप्तानि तथा
मपि मतेन विष्कंभपरिमाणानुसारेण परिमाणपरिधिः सविशेषं त्रिगुणं स्यात् ततः सहस्रस्य त्रीणि सहस्राणि शता
स्य त्रीणि शतानि त्रयस्त्रिंशतश्च नवनवतिर्भवति॥ द्वितीयप्रतिपत्तिसंहारपरमं एवमाहंसु २ एके पुनरेवमाहुः
॥सर्वाण्यपि मंडलपदानि सूर्यमंडलानि प्रत्ये कमेकं योजनं बाहल्येनायामेकं योजनसहस्रमे
कं च योजनशतं चतुस्त्रिंशं पंचत्रिंशदधिक मायामविष्कंभमायामविष्कंभाभ्यां॥ त्रीणि
योजनसहस्राणि चत्वारि योजनशतानि पंचोत्त राणि ३४०५ परिक्षेपतः॥ तथाहि॥ एकस्य योजनस
हस्रस्य त्रीणि योजनसहस्राणि शतस्य त्रीणि श तानि पंचत्रिंशतः पंचोत्तरं शतमिति। एतानि त्रीण्यपि
मतानि मिथ्यारूपाणि परिरयपरिमाणमात्रे विप्रतिपत्तिरुपात्ता अत्र तु भगवान् स्वमतमुपद
र्शयति॥ वयं पुण इत्यादि वयं पुनरेवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदामः स्वमेव प्रकारमाह। ता सव्वा वि त्यादि
ता इति पूर्ववत् सर्वाण्यपि मंडलपदानि सूर्यमंडलानि बाहल्येनाष्टचत्वारिंशदेकषष्टिभागा
योजनस्य आयामविष्कंभपरिक्षेपेण आयामविष्कंभपरिक्षेपो पुनरनियतानि आख्यातानि क ३४

स्यापि मंडलस्य कियान् आयामो विष्कंभः परिक्षेपश्चेति सा वदति स्वशिष्यान् वाद एवमुक्ते भगवान् स्यो
गौतमः पृच्छति ता कहं णं किं ते इत्यादि ता कथं केन प्रकारेण ते त्वया मंडलपदानामायामविष्कंभपरिक्षेपा अनियता वेको हेतुः
कारणमिति वदेत् भगवानाह। ता अयन्नमित्यादि अयं जंबूद्वीपवाक्यं पूर्ववत् परिपूर्णं वच्य
परिभावनीयं यावत् परिक्षेपेणेति ता जया णमित्यादि तत्र यदा णमिति वाक्यालंकारे सूर्यः सर्वाभ्यंतरं
मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा तन्मंडलपदं स विशेषनिर्दिष्टम् ... बाहल्येनाष्टचत्वारिं
शदेकषष्टिभागा योजनस्य ... आया मविष्कंभाभ्यां नवनवति योजनसहस्राणि षट्
शतानि चत्वारिंशदधिकानि ९९६४० ... सर्वाभ्यंतरमंडलं मेरोरभि
काक्षयोजनशतं जंबूद्वीपमवगाह्य स्थितमपर तोऽपि ततोऽशीत्यधिकं योजनशतं द्वाभ्यां गुणि
ते जाते त्रीणि शतानि षष्ट्यधिकानि ३६० ते जंबूद्वीपविष्कंभपरिमाणाल्लक्षरूपान्निशोध्यंते
ततो यथोक्तमायामविष्कंभपरिमाणं नवनवति योजनसहस्राणि षट्शतानि ... एकोनचत्वा
रिंशदधिकानि॥ ३१५०८९ परिक्षेपतः प्रज्ञप्तं तथाहि तस्य सर्वाभ्यंतरस्य मंडलस्य विष्कंभो नवनवतियोजनस
हस्राणि षट्शतानि चत्वारिंशदधिकानि॥ ९९६४० एतेषां वर्गो विधीयते जातानि नव कोटिनव
ति कोटि ... कोटिनवकः ... ॥ ९९२८१२९६०० ततो दशगुणितं जातम्

कमधिकं सप्तं १९९२८१२९६०००० अस्य वर्गमूलानयनेन लब्धं यथोक्तं परिरयपरिमाणं शेषं तिष्ठति द्विकप
ककोष्टकः सप्तसप्तको नवकः १२१९०७९ एतत्पर्यन्तं। तयाणमित्यादिना रात्रिंदिवपरिमाणं सुगमं। संप्रति निक्ख
ममाणे इत्यादि। स सूर्यः सर्वाभ्यंतरान्मंडलात्प्रागुक्तप्रकारेण निःक्रामन् नवं संवत्सरमाददानो नवस्य
संवत्सरस्य प्रथमे अहोरात्रे सर्वाभ्यंतरानंतरं द्वितीयमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। तत्र यदा सर्वाभ्यं
तरानंतरं द्वितीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति ३ यदा सर्वाभ्यंतरानंतरं द्वितीयमंडलमुपसंक्रम्य चा
रं चरति। तदा तन्मंड लपदमष्टाचत्वारिंशच्चैक षष्टिभागा योजनस्य बाहल्येन भवति। योज
नसहस्राणि षट्शतानि पंचचत्वारिंशदधि कानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्यआ
मविष्कंभस्य तस्मादेकोऽपि सूर्यः सर्वाभ्यंत रमंडलगतानष्टचत्वारिंशतमेकषष्टिभागान्यो
जनस्यापरांश्च द्वयोर्योजनयोर्बहिरवष्टभ्य द्वितीयमं डलं चारं चरति। द्वितीयेऽपि ततो द्वयोर्योजनयोरष्ट
चत्वारिंशतश्चैकषष्टिभागानां योजनस्य द्वाभ्यां गुणने पंचयोजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजन
स्येति भवति। एतत्प्रथममंडलविष्कंभपरिमाणे अधिकत्वेन प्रक्षिप्यते ततो भवति यथोक्तं द्वितीयमंड
लविष्कंभायामपरिमाणमिति। तत्र त्रीणि योजनशतसहस्राणि पंचदशसहस्राणि एकं च सप्तोत्तरं
योजन शतं किंचिद्विशेषाधिकं परिरयेण प्रज्ञप्तं। तथाहि पूर्वमंडलविष्कंभायामपरिमाणादस्य ३५

मंडलस्य विष्कंभायामपरिमाणे पंचयोजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्याधिकत्वेन प्राप्यंते। ततोऽस्य
राशेः प्रथमक्षपरिरयपरिमाणमानेतव्यं। तत्र पंच योजनान्येकषष्टिभागकरणार्थमेकषष्ट्या गुण्यंते। जातानि त्री
णि शतानि पंचोत्तराणि ३०५ एतेषां मध्ये उपरितनाः पंचत्रिंशदेकषष्टिभागाः प्रक्षिप्यंते। जातानि त्रीणि शतानि च
त्वारिंशदधिकानि ॥ ३४० एतेषां वर्गो विधीयते। वर्गश्च द्वादशलिगुणना ततो जात एककः एककः पंच
कः षट्कः अष्टौ शून्यानि ॥ ११५६०००० तत एतेषां वर्गमूलानयने लब्धानि चत्वारि शतानि पंचसप्तत्यधिकानि ४७
५ एतेषां योजनानयनार्थमेकषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धानि सप्तदश योजनानि त्रिचत्वारिंशच्चैकषष्टि
भागा योजनस्य १७ ४३ एतत्पूर्वमंडलपरि रयपरिमाणे अधिकत्वेन प्रक्षिप्यते। ततो यथोक्त
मधिकृतमंडलपरिरयपरिमाणं भवति किं। चिद्विशेषोनता च किंचिद्न्यूनया विंशत्या एकषष्टि
भागैर्न्यूनता द्रष्टव्या। तयाणं दिवसराइपमा णं तह चेव त्ति यदा द्वितीयमंडलचारचरणकाले दि
वसरात्रिप्रमाणं तदेव प्रायः स्थातव्यं। तयाणं अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे हवइ। दोहिं एगट्ठिभागमु
हुत्तेहिं ऊणे दुवालसमुहुत्ता राई भवति। दोहिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं अहिया। से निक्खममाणे इत्या
दि। ततः स सूर्यो द्वितीयस्मान्मंडलादुक्तप्रकारेण निःक्रामन् नवस्य संवत्सरस्य द्वितीये अहोरात्रे अभ्यंतर
तृतीयं। सर्वाभ्यंतरान्मंडलात्तृतीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। ताजयाणमित्यादि ततो यदा सूर्यः सर्वा

भ्यंतरानंतरं मंडलात् तृतीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा तत् तृतीयं मंडलं पदं अष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागा यो
जनस्य बाहल्येन नवनवतिर्योजनसहस्राणि षट्शतानि एकपंचाशदधिकानि नव चैकषष्टिभागा यो
जनस्य ९९६५१ ९/६१ आयामविष्कंभेन आयामविष्कंभाभ्यां तथाहि प्रागिवात्रापि पूर्वमंडलविष्कंभायाम
परिमाणात् पंच योजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्याधिकत्वेन प्राप्यन्ते ततो यथोक्तमत्रायामविष्कं
भपरिमाणं त्रीणि योजनशतसहस्राणि पंचदश सहस्राणि एकं च पंचविंशत्यधिकं योजनशतं परिक्षे
पेण प्रज्ञप्तं तथाहि पूर्वमंडलादस्य विष्कंभे पंच यो जनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्याधिकत्वेन
प्राप्यंते ततो यथाक्रममायामविष्कंभपरिमा णं भवति तस्य च वृत्तक्षेत्रपरिरयपरिमाणं सप्तदश
योजनानि अष्टात्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्य अपत निश्चयनयमतेन परं सूक्ष्मता व्यवहारनयम
तमवलंब्य परिपूर्णान्यष्टादश योजनानि विवक्षि तानि व्यवहारनयमतेन हि लोके किंचिन्न्यूनमपि परिपू
र्णमिति विवक्ष्यते यथा यदपि पूर्वमंडलात् परिरयपरिमाणे किंचिन्न्यूनत्वमुक्तं तदपि व्यवहारनयमतेन परिपू
र्णमिव विवक्ष्यते ततः पूर्वमंडलपरिरयपरिमाणे अष्टादश योजनान्यधिकत्वेन प्रक्षिप्यंते इति भवति
यथोक्तमधिकृतमंडलपरिरयपरिमाणं तया णं दिवराइ तहेव इति तदा तृतीयमंडलचारचरणकाले दि
वसरात्रिप्रमाणं प्रागिव वक्तव्यं तच्चैवं तया णं अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवति चउहिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं २६

अहिया। एवं खल्वित्यादि एवमुक्तप्रकारेण खलु निश्चितमेतेनोपायेन प्रत्यहोरात्रमेकैकमंडलमो
चनरूपेण निःक्रामन् सूर्यस्तदनंतरान्मंडलात्तदनंतरं मंडलं संक्रामन् संक्रामन् एकैकस्मिन् मंडले पं
च पंच योजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्यैतावत्परिमाणं विष्कंभवृद्धिमभिवर्द्धयन् अभिवर्द्धयन्
एकैकस्मिन् मंडले अष्टादश अष्टादश योजनानि परिरयवृद्धिमभिवर्द्धयन् अभिवर्द्धयन् इहाष्टाद
श अष्टादशेति व्यवहारत उक्तं निश्चयनयम तेन तु सप्तदश सप्तदश योजनानि अष्टात्रिंशतं चैक
षष्टिभागा योजनस्येति द्रष्टव्यं एतच्च प्रागेव भावितं न चैतदस्वमनीषिकाविजृंभितं यत उक्तं
तद्विचारप्रक्रमे एवं करणविभावनीयामत्र रसजोयणाइं अट्ठत्तीसं च एगट्ठिभागा ॥१७०॥ ए
णय निच्छएणं ववहारेण पुण अट्ठारस जोय णाइं इति प्रथमषण्मासपर्यवसानसूत्रं। द्वा
त्रीत्यधिकशततमे अहोरात्रे सर्वबाह्यमंडलमु पसंक्रम्य चारं चरति। ता जया णमित्यादि तत्र यदा णमिति
वाक्यालंकारे सूर्यः सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा तत् सर्वबाह्यमंडलपदं अष्टचत्वारिंशदेक
षष्टिभागा योजनस्य बाहल्येन एकं योजनशतसहस्रं षट्शतानि षष्ट्यधिकानि १००६६० आयामविष्कं
भेन आयामविष्कंभाभ्यां तथाहि सर्वाभ्यंतरान्मंडलादनंतरं सर्वबाह्यमंडलपर्यवसानं त्र्यशीत्यधिकं
मंडलशतं भवति मंडले च विष्कंभे च परिवर्द्धते पंच पंच योजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्य ततः

सूर्यप्र० वृत्ति पंच योजनानि अष्टत्रिंशत्यधिकेन शतेन गुण्यंते जातानि नव शतानि पंचदशोत्तराणि । एषोपि च पंचविंशादेक
१२७ षष्टिभागा योजनस्य तेपि अष्टत्रिंशत्यधिकेन शतेन गुण्यंते जातानि चतुःषष्टिशतानि पंचोत्तराणि ॥ ६४०५ तेषा
मेकषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धं पंचोत्तरं योजनशतं १०५ एतत् पूर्वस्मिन् राशौ प्रक्षिप्यते जातानि दश शतानि विंश
त्यधिकानि १०२० एतानि सर्वाभ्यंतरमंडलविष्कंभायामपरिमाणे अधिकानि प्रक्षिप्यंते ततो यथोक्तं सर्वबा
ह्यमंडलगतविष्कंभायामपरिमाणं भवति तथा । त्रीणि योजनशतसहस्राणि अष्टादश सहस्राणि त्री
णि शतानि पंचदशोत्तराणि ३१८३१५ परिक्षेपतः नवरं पंचदशोत्तराणि किंचिन्न्यूनानि द्रष्टव्यानि
तथाहि अस्य मंडलस्य विष्कंभायामो लक्षं षट् योजनशतानि षष्ट्यधिकानि । १००६६० अ
स्य वर्गो विधीयते जाता एका कोटाकोटिः त्रयोदश लक्षाः पंचकः षट्कोटिलक्षाणि १०१३२४३५६
०० ततो दशगुणेन जातमेकमधिकं शून्यं १० । १३२४३५६००० अस्य वर्गमूले लब्धानि त्रीणि
योजनशतसहस्राणि अष्टादश सहस्राणि शतानि चतुर्दशोत्तराणि ३१८३१४ शेषमुद्धरति पंचकः पं
चकः त्रिकः चतुष्कः ॥ ५५३४५०४ छेदराशिः षट्कस्त्रिकः षट्कः षट्कोऽष्टकः ॥ ६३६६२८ ततस्ते
न पंचदशं योजनं किंचिद्विशेषोनं किलत्वस्य ते इति व्यवहारतः सूत्रकृता परिपूर्णं विवक्षित्वा पंचदशोत्तराणीत्युक्तं
अथवा मंडले पूर्वस्मंडलाद्बहिरिधायोः सप्तदश योजनानि अष्टाविंशादेकषष्टिभागा योजनस्य एतस्यैते ३७

तन्महत्रदशयोजनानि अष्टत्रिंशत्यधिकेन शतेन गुण्यंते जातान्येकविंशतिशतानि एकादशोत्तराणि २१११ येपि
चाष्टाविंशादेकषष्टिभागास्तेपि अष्टत्रिंशत्यधिकेन शतेन गुण्यंते जातान्येकत्रिंशच्छतानि चतुःपंचाशद
धिकानि ३१५४ तेषां योजनानयनार्थमेकषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धं चतुर्दशोत्तरं योजनशतं ११४ तच्च
पूर्वराशौ प्रक्षिप्यते जातानि द्वाविंशतिशतानि पंचविंशत्यधिकानि २२२५ एतानि सर्वाभ्यंतरमंडलपरि
रयपरिमाणे त्रीणि लक्षाणि पंचदशसहस्राणि नवाशीत्यधिकानि ३१५०८९ इत्येवंरूपे अधिकत्वेन
प्रक्षिप्यंते जातानि त्रीणि लक्षाणि अष्टादश सहस्राणि त्रीणि शतानि चतुर्दशोत्तराणि ३१८३१४
योजनानां तथा सप्तदशानां अष्टाविंशादेकषष्टिभागानां परिरयानि त्रीणि शतानि पंचसप्तत्यधि
कानि ३७५ पराशौ प्रक्षिप्यंते तानि अष्टत्रिंशत्यधिके शतेन गुण्यंते जातान्यष्टषष्टिसहस्राणि षट्शता
नि पंचविंशत्यधिकानि ६८६२५ तेषां द्वादशभि नात्पंचादशाधिकैकविंशतिशतरूपेण २१५ भागो ह्रियते
लब्धा एकत्रिंशादेकषष्टिभागा योजनस्य एतावता प्रक्षेपेण च अत्युक्तं परंतु व्यवहारतः परिपूर्णं योजनं विवक्षितमि
ति पंचदशोत्तराणीत्युक्तं । तथा एतेन पूर्वस्मिन् दिनरात्रिदिवपरिमाणं प्रथमषण्मासपर्यवसानमुपगमं सैव विसमाप्येड
त्यादि ततः सूर्यः सर्वबाह्यमंडलादभ्यंतरं प्रविशन् द्वितीयं षण्मासमाददानो द्वितीयस्य
षण्मासस्य आददानो द्वितीयस्य षण्मासस्य प्रथमे अहोरात्रे सर्वबाह्यानंतरमर्वाक्तनं द्वितीयमंडलमुपसंक्रम्य

चारं चरति। ता जयाणं मित्यादि। तत्र यदा णं मित्यादि। तत्र यदा णं मिति वाक्यालंकारे सर्वबाह्यानंतरमर्वाक्तनं द्वि
तीयमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा तन्मंडलपदं अष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागा योजनस्य बाहल्येन। एकं
योजनशतसहस्रं षट्शतयोजनशतानि चतुःपंचाशदधिकानि षड्विंशतिश्चैकषष्टिभागा योजनस्य १००
६५४ २६ आयामविष्कंभाभ्यां तत्र आयामविष्कंभस्यांतरघा हि पूर्वोक्तात् सर्वबाह्यमंडलगता अष्टाच
त्वारिंशतामेकषष्टिभागा द्वाभ्यां योजनस्य परवाह्यो इति विशुद्ध्या स्यंतरमवस्थितमपरतोपि तावद्योजनद्वय
स्याष्टाचत्वारिंशताश्चैकषष्टिभागानां। हासयं च पंचयोजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योज
नस्य तिष्ठति। एतत् सर्वबाह्यमंडलगत विष्कं तायाम परिमाणात् शोध्यते। ततो यथोक्तमधि
कृतमंडलविष्कंभायामपरिमाणं भवति। तथा च एकं योजनशतसहस्रं षट्शतानि चतुःपंचाशदधिकानि षड्विंशतिश्चैकषष्टिभागा
योजनस्येति। पुनर्भवति परिक्षेप ३१८२६७ परिक्षेपः तत्र पूर्वमंडलादस्य मंडलस्य विष्कंभा
यामपरिमाणे पंच योजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्य तिष्ठंति। पंचानां योजनानां पंचत्रि
शत एकषष्टिभागानां परिरयः सप्तदश योजनानि अष्टाविंशतिश्चैकषष्टिभागा योजनस्य भवंति। परं सू
त्रकृता व्यवहारनयमतेन परिपूर्णानि अष्टादश योजनानि विवक्षितानि। ततः प्राग्युक्तात् सर्वबाह्यमंडलपरिर
यपरिमाणात् त्रीणि लक्षाणि अष्टादशसहस्राणि त्रीणि शतानि पंचदशोत्तराणि इत्येवं रूपात् अष्टादश ३८

योजनानि शोध्यंते। ततो यथोक्तमधिकृतमंडलपरिरयपरिमाणं भवति। तस्यां णं राइंदियंसि एवं वि। तदा रा
त्रिदिवं त्रिदिवसोत एवं व्याख्यातो नवरं तयाणं अट्ठारसमुहुत्ता राई भवति। दो हिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं ऊणा उ
वालसमुहुत्ते दिवसे हवइ। दो हिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं आइएप्रतिपत्सु विसमाणं इत्यादि। ततः स सूर्यस्तस्माद
पि द्वितीयस्मात् मंडलात् उक्तप्रकारेण संवत्सरे विशदद्वितीयस्य ग्रमे समस्य द्वितीयस्या हारात् सर्वबाह्यान्मं
डलादर्वाक्तनं तृतीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। ता जयाणं मित्यादि। तत्र यदा सूर्यः सर्वबाह्यान्मंडलादर्वा
क्तनं तृतीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा तन्मंडलपदं अष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागा योजनस्य
बाहल्येन एकं योजनशतसहस्रं षट्चयोजनशतानि अष्टाचत्वारिंशदधिकानि। द्विपंचाशच्चैक
षष्टिभागा योजनस्य। १००६४८ ५२ आयामविष्कंभेनायामविष्कंभाभ्यां। तथाहि। पूर्वस्मान्मंडलादिदं
मंडलमायामविष्कंभे च पंच योजनानि पंचत्रिंशतावेकषष्टिभागा योजनस्य हीनं। ततः पूर्वमंडलविष्कंभा
यामपरिमाणादेकं योजनशतसहस्रं षट्शतानि चतुःपंचाशदधिकानि षड्विंशतिश्चैकषष्टिभागा योजनस्ये
त्येवं रूपात् पंच योजनानि पंचत्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्य शोध्यंते। ततो यथोक्तमधिकृतमंडलविष्कंभायामपरि
माणं भवति। तथा त्रीणि योजनशतसहस्राणि अष्टादशसहस्राणि द्वे शते एकोनाशीत्यधिके। ३१८२७९
परिक्षेपतः प्रज्ञप्तं। तथाहि। प्राक्तनमंडलादिदं मंडलं पंच योजनानि पंचत्रिंशतावेकषष्टिभागा योजनस्य वि

क्खंभतो द्वीनं पंचानां योजनानां पंचत्रिंशतां चैकषष्टिभागानां परिरयपरिमाणं वृद्धिरतोऽष्टादशयोजनानि त..
तस्मात्पूर्वमंडलपरिरयपरिमाणे वृद्धौ ध्रुवा। ततो यथोक्तमधिकृतमंडलपरिरयपरिमाणं भवति दिवसरा
इ तहेव त्ति। दिवसरात्री तथैव प्रागिव वक्तव्ये तथा हि तयाणं अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ चउहिं एगट्ठिभागमुहु
त्ति हि ऊणा। दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ चउहिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं अहिए इति। एवं खलु त्यादि। एवं उक्तं
प्रयुक्तव्याख्यानुसारेण स्वयं परिभावनीयं नवरं निक्खममाणे इति निर्विशत्सु निर्विशन् सूर्यः पश्चानुपूर्व्या
त्प्रविशति। ता जया णमित्यादि सुगमं अधुना प्रस्तुत। वक्तव्यतोपसंहारमाह ता सव्वा वि णमित्यादि। ततः स
र्वाण्यपि मंडलपदानि प्राग्यथोक्तबाहल्यानाष्टा चत्वारिंशदेकषष्टिभागायोजनस्य दैर्घ्यतः पुन
रेतन्न। अत्र नियतानि तथा यामविष्कंभपरिक्षेपैः। ततः सर्वाण्यपि च मंडलांतरकाणि सूर्येऽस्यैव निर्दिशा॥
प्रायत्नतो वा द्वे द्वे योजने विष्कंभेन। तत एषद्वयोजने अष्टाचत्वारिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्येत्येवं रूपेणेमि
ति वा च्यालं कारेऽअथा। पंचाशत्योत्तराधिकशतप्रस्तुत्यनस्युत्तरीत्यधिकेन शतेन गुणितः सन् पंचदशा शराणि
योजनस्य तत्यारव्यात इति वा दनात शादिमायोजन त्र्यशीत्यधिकेन शतेन गुण्यते जातानि चीणि शतानि
षष्ठ्याधिकानि द्वये पिव अष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागाः सैषि त्र्यशीत्यधिकेन शतेन गुण्यते जातानि सप्तशतानि
शतानि चतुरशीत्यधिकानि। ६७ षधात पंचयोजनानयतापमेकषष्ट्या भागाः क्रियते लब्धं चतुर्विंशं योजनशतं ३८

---

१४ ततः पूर्वराशौ प्रक्षिप्यते जातानि पंचशतानि दशोत्तराणि ५१० अस्यैवार्थस्य स्पष्टीकरणार्थं सूत्रः क्रमसूत्र।
माह। १७। ता अभितराउ इत्यादि। ता इति तत्र अभ्यंतरान्मंडलपदात्परतो यावद्बाह्यं सर्वबाह्यमंड
लपदं बाह्याद्वा सर्वबाह्यमंडलपदाद्वाक् यावत्सर्वाभ्यंतरमंडलपदमेष पतावानध्वा कियान् कियत्प्र
माण आख्यात इति वदेत्। एवं उक्ते भगवानाह। ता पंचदशोत्तराणि योजनश
तानि आख्यात इति वदेत्। सू। शिष्येभ्यः पंचदशोत्तर योजनशतं तावत् प्रागुक्तानुसारेण स्वयं परिभावनी
यं। ता अभितराए इत्यादि। अभ्यंतराणमंडलपाद मसः अभ्यंतरात् मंडलपदात् परस्य यावद्बाह्यं सर्वबा
ह्यं मंडलपदं यदि वा बाह्यात् सर्वबाह्यात् मंडलपदेन सर्वबाह्यान्मंडलपदादारभ्यार्वाक् सर्वा
भ्यंतरं मंडलपदमेतावान् अध्वा कियत्प्रमाण आख्यात इति वदेत्। एवं भगवानाह। ता पंचेत्यादि। सतावानध्वा पंचे
दशोत्तराणि योजनशतानि अष्टाचत्वारिंशच्चैकषष्टि भागा योजनस्य आख्यात इति वदेत्। पूर्वस्मादध्वप
रिमाणस्य सर्वाभ्यंतरमंडलसत्कबाहल्यपरिमाणेनाधिकत्वात्। १७। ता अभितरात्यादि। ता इति अभ्यंतरान्मंडलपदा
त्परतो बाह्यं मंडलपदं सर्वबाह्यमंडलादर्वाक् यावद्बाह्यमंडलपदात्सर्वबाह्यमंडलपदादर्वाक् अभ्यंतरमंडला
त्परत एषोऽध्वा कियानाख्यात इति वदेत्। स भगवानाह। ता पंचेत्यादि। पंचयोजनशतानि नवोत्तराणि त्रयोदश
चैकषष्टिभागा योजनस्य आख्यात इति वदेत्। पूर्वस्मादध्वपरिमाणादस्याध्वपरिमाणस्य सर्वाभ्यंतरमंडलगतसर्व

वाह्यमंडलगतबाह्यपरिमाणेनपंचविंशदेकषष्टिभागाधिकेकयोजनरूपेणहीनत्वात्ततोद्वितीयस्य
तरान्मंडलात्परतोयावत्सर्वबाह्यमंडलंसर्वबाह्याच्चमंडलाद्यवाक्यावत्सर्वाभ्यंतरंमंडलंतत्रासर्वाभ्यंतर
सर्वबाह्यमंडलात्प्रांसहतत्रासर्वाभ्यंतरसर्वबाह्यमंडलाभ्यांविनायावदयपरिमाणंभवति।तावन्निरूप
ते।संप्रतिसर्वाभ्यंतराणांमंडलानमध्यसर्वाभ्यंतरान्मंडलात्परतोबाह्यमंडलादर्वाकयदिवासर्वबाह्यमंड
लानमध्यसर्वबाह्यमंडलादर्वाकसर्वाभ्यंतरान्मं डलात्परतोयावदयपरिमाणंभवति।तावन्निरूपयति
॥८॥अभ्यंतराणबत्यादि।अभ्यंतराणमंडलपदे नमध्यअभ्यंतरान्मंडलात्परतः।सर्वबाह्यान्मंडलाद
र्वागितिगम्यते।यदिसर्वबाह्यानमंडलपाद नमध्यसर्वबाह्यान्मंडलादर्वाकसर्वाभ्यंतरान्मंड
लात्परतइतिगम्यते।यावःश्रायामेणमितिवाक्या लंकारे।अबाकियाता रख्यातइतिवदेत्भगवान्॥
दाताइत्यादि।तावानयपंचदशोत्तराणियोजना नीतिआख्यातइतिवदेत्।तावतात्मागमश्चान्नकिंच
ते॥८॥इतिश्रीमलयगिरिविरचितायांसूर्यप्रज्ञप्तिटीकायांप्रथमस्यप्राभृतस्याष्टमेप्राभृतप्राभृतंसमाप्तं॥८॥
॥ तादवसुक्तंप्रथमंप्राभृतं।संप्रतिद्वितीयंवक्तव्यंतस्यचायमर्थाधिकारः।कथंतिर्यकसूर्यःपरिभ्रमतीति।
तद्विषयप्रश्नसूत्रमाह॥८॥ताकेहतेतिरिश्चगईइत्यादि।अस्यान्यदपिप्रश्नंतप्रष्टव्यःपरमतवादकताव्यश्च
त्वाभि।कथंतत्वयाभगवनसूर्यस्यतिर्यग्गतिःसूर्यकूपरिभ्रमणमाख्याता।इतिवादन्नाचश्रावकःभगवान्

यतविषयपरतीर्थिकप्रतिपत्तिमिथ्याभावापदर्शनार्थंप्रथमतस्तावत्प्रतिपत्तीरूपदर्शयति।तत्रखलुइत्यादि
तत्रतस्यांसूर्यस्यतिर्यग्गतौतिर्यग्गतिविषयेरउविमावस्थमाणस्वरूपायाश्चाष्टौप्रतिपत्तयः।परतीर्थिकास्फ
ष्टगमरूपाःप्रज्ञप्ताः।तापवक्रमेणाह॥८॥तत्थेगेइत्यादितत्रतासामष्टानांपरतीर्थिकानांमाध्यमएकेपर
तीर्थिकाएवमाहुः।ताइतिपूर्ववत्।पौरस्त्याल्लोकांतात्पूर्वस्मितिगम्यते।पूर्वस्यांदिशीतिसावाधीःप्रातःप्रभात
समयेमरीचिमरीचिसंघातः।।किरणसंघातइत्या र्थः।आकाशेऽनुत्तिष्ठतिउत्पद्यते।एतेनएतदुक्तंभवति
नैतद्विमानंनापरावानापिकापिदेवतारूपा।सूर्यःकिंतुकिरणसंघातःएषचवर्तुलगोलाकारो
लोकाउमावाद्युतिदिवसंपूर्वस्यांदिशि नराकाशसमुत्पद्यतेएतसर्वत्रप्रकाशःप्रसर
मधिरोहति।समच्छेसातामरीचिसंघातउपजाव ःसनूणमितिवाक्यालंकारेइमंप्रत्यक्षतउपल
भ्यमानंलोकंतिर्यग्लोकंतिर्यककरोति।किमुक्तं। भवतितिर्यककालप्रियमतिमंतिर्यग्लोकंप्रकाशयती
ति।तिर्यककूपकरूचापश्चिमानांकांतमाध्यसायसमयेतदाजगाहभगवत्ओइशीअमरीचिसंघातआकाशेवि
ध्वंसतीविध्वंसमुपयातिएवसकलकालमपिद्योवोपसंहार।एतएवमाहुः।एकेपुनरेवमाहुः।पौ
रस्त्याल्लोकांताद्प्रभातस्मायालोकपुसिद्धादेवतारूपा।साकरस्मप्रातजगाहभगवत्ओइशीदाकाशेउत्पद्य
ते।सएवउत्पन्नःसन्निमंतिर्यग्लोकंतिर्यककरोतितिर्यककूपरिभ्रमन्निमंलोकप्रकाशयतीत्यर्थः।तिर्यककूपरह

वा पश्चिमे लोकांते सायंसंध्यासमये आकाशे विध्वंसते। अत्रोपसंहारः। एगे एवमाहंसु ।। ४ । एके पुनरेव
माहुः।। पौरस्त्याल्लोकांतादूर्ध्वं प्रातः सूर्यो देवतारूपः सदावस्थायी तथाविधयत्नप्रज्ञश्च सिद्ध आ
काशे तिष्ठति उद्गच्छति स चोद्गतः सन्निमं प्रत्यक्षतरमुपलभ्यमानं मनुष्यलोकं तिर्यक् करोति। तिर्यक्
प्रकृत्वा पश्चिमलोकांते सायंसंध्यासमये अधः आकाशमनुप्रविशति। प्रविश्य चाधः प्रत्यागच्छति। अ
धस्तात् प्रत्यागच्छन् अपरलोकं प्रकाशयन् प्रतिनिवर्तते इत्यर्थः। तन्मतेन दिवसे सूर्यस्य लोका
रालोकापेक्षया लोकांतरतया व्यवस्थितः। इदं च मतं संप्रत्यपि तीर्थांतरीयाः ... विसंवदंति तन्मत्र
राणशास्त्रादेव अत्यगच्छंसयं अस्य ... ।५। एके एवमाहुः।। प्रातः सूर्य आकाशानुत्तिष्ठ
परत्वात्। पर्वतशिरसि आत्यय ... तत्र प्रथमा नाम इयं मतं समुपन्यस्तं। अथ प्रतीगत्यर्थ
नरस्य चरम ... पृथिव्या अधोभागाद्धि गत्यर्थः। पौरस्त्याल्लोकांतादूर्ध्वमाकाशे प्रातः सूर्य उ
त्तिष्ठति। एवं सर्वमवदात... अत्रोपसंहारः। एगे एवमाहंसु। ६। एके पुनरेवमाहुः।। पौरस्त्याल्लोकांतादूर्ध्वं
प्रातः सूर्यो देवतारूपः सदावस्थायी पुराणप्रसिद्धः पृथिवीकायः पृथिवीकायमध्ये उदयभूधरशिरसि तिष्ठति
उद्गच्छति स चोद्गतः सन्निमं मनुष्यलोकं तिर्यक् करोति। तिर्यक् परिभ्रमन्निमं मनुष्यलोकं प्रकाशयतीत्य
र्थः।। तिर्यक् च कृत्वा पश्चिमे लोकांते सायंसंध्यासमये सूर्यः पृथिवीकायः अस्तमयभूधरशिरसि विध्वंसते विध्वंस ४१

ते अपयाति। एवं प्रतिदिवसं सकलकालं जगत्स्थितिः परिभावनीया। अत्रोपसंहारः। एगे एवमाहंसु ।। ७ । ए
के पुनरेवमाहुः।। पौरस्त्याल्लोकांतादूर्ध्वं प्रातः सूर्यो देवतारूपः सदावस्थायी पृथिवीकायः उदयभूधरशि
रसि तिष्ठति उद्गच्छति स चोद्गतः सन्निमं प्रत्यक्षतरमुपलभ्यमानं तिर्यग्लोकं तिर्यक् करोति। तिर्यक् कृत्वा पश्चि
मलोकांते सायंसंध्यासमये अस्तमयभूधरमनुप्रविशति। प्रविश्य चाधः प्रत्यागच्छति २४ वि ४
अधस्तात् प्रत्यागच्छन् अपरलोकं प्रकाशयन् प्रतिनिवर्तते। ततः पुनरप्यपरभूधराद् उद्गत्य पृथिव्या अधोभाग
हिनगत्यर्थः।। पौरस्त्याल्लोकांतादूर्ध्वं प्रातः सूर्यः पृथिवीकायः उदयभूधरशिरसि तिष्ठति उद्ग
च्छति एतावद् अपरागालवादिनः परं पूर्वं आकाशे तिष्ठति इति प्रतिपन्नाः।। एते तु पर्वतशिरसीति वि
शेषः। अत्रोपसंहारः। एगे एवमाहंसु ८। एके पुनरेवमाहुः।। पौरस्त्याल्लोकांतादूर्ध्वं प्रातः सूर्यो
ऽप्कायः पूर्वसमुद्रादुत्तिष्ठति उद्गच्छति। स चोद्गतः सन्निमं प्रत्यक्षतरमुपलभ्यमानं तिर्यग्लोकं तिर्यक् करोति
तिर्यक् कृत्वा पश्चिमलोकांते सायंसंध्यासमये सूर्योऽप्कायः पश्चिमसमुद्रे विध्वंसते विध्वंसमुपगच्छति। एवं
सर्वदापि। अत्रोपसंहारः। एगे एवमाहंसु ।। ९ । एके पुनरेवमाहुः।। पौरस्त्याल्लोकांतादूर्ध्वं प्रातः सूर्यः सदावस्थायी पु
राणशास्त्रप्रसिद्धोऽप्कायः पूर्वसमुद्रादुत्तिष्ठति उद्गच्छति स चोद्गतः सन्निमं तिर्यग्लोकं तिर्यक् करोति तिर्यक् परि
भ्रमन्निमं तिर्यग्लोकं प्रकाशयतीत्यर्थः।। तिर्यक् कृत्वा पश्चिमे लोकांते सायंसंध्यासमये सूर्योऽप्कायः

स्मिन्ममघ्रमऋअविशति प्रविश्य पाश्चात्यागच्छति अप्रसागरं तस्मिं तल्लोकं प्रकाशयन्नवतिष्ठति निवर्त्तते
इति लाव॥ अथः प्रत्यागत्य चाचरस्तु वो अथः पूर्वस्याः पूर्वस्या अप्रसागच्छतिगत्येत्यर्थः॥ पौरस्त्याल्लो
कान्तात् पूर्वस्मात् सूर्योऽश्रात्पूर्वसमुद्रे गच्छति उत्तिष्ठति एवं सकलकालमपि आवर्त्तोपसंहार॥ प
गण्वमाहंसु॥ ७॥ एके पुनरेवमाहुः पौरस्त्याल्लोकान्तात्पूर्वस्मात् प्रभातो बहूनि योजनानि तिर्यक्रमेण ब
नियोजनशतानि तदनन्तरं क्रमेण बहूनि यो जनसहस्राणि ऊर्ध्वमुत्पत्य भागव्यस्मिन्नवका
शप्राते सूर्यो देवतारूपः सदावस्थायी गच्छति उत्तिष्ठति सवाऽऽगतः सन्निमं दक्षिणार्द्धलोकं दक्षि
णादिग्वर्त्तिनमर्द्धलोकं दक्षिणं लोकं स्याद्गभित्यर्थः॥ तिर्यक्करोति तिर्यक्परिभ्रमन् दक्षि
णालोकं प्रकाशयतीत्यर्थः॥ दक्षिणार्द्धलोकं तिर्यक्कृत्वा दिवा अत्रस्मर्द्धलोकं रात्रीकरोति
ततः स सूर्यः क्रमेणेमं अर्द्धलोकं प्रकरोति अतीतेन रात्रौ करोति तत्रापि तिर्यक्परिभ्रमन्नुत्तरमर्द्धलोकं प्रकाश
यतीत्यर्थः। उत्तरार्द्धलोकं तिर्यक्परिभ्रमणेन प्रकाशयन्नेतावदक्षिणमर्द्धलोकं रात्रीकरोति तत
: स सूर्यः इमावदक्षिणोत्तरार्द्धलोको तिर्यक्कृत्वा अधोयायिपौरस्त्याल्लोकान्तात्पूर्वस्मात् प्रभातो बहूनि यो
जनानि गत्वा ततः क्रमेण बहूनि योजनशतानि तदनन्तरं बहूनि योजनसहस्राणि ऊर्ध्वमुत्पत्य व्या
गव्यस्मिन्नवकाशे प्राते सूर्य आकाशात् निष्पतति गच्छति एवं सकलकालं। अत्रोपसंहारमाह। ४२

एगे एवमाहंसु॥ ८॥ तदेवं परप्रतिपत्तीः उपदर्श्य संप्रति स्वमतमुपदर्शयति॥ वयं पुण इत्यादि॥ वयं पुनरुत्प
न्नकेवलज्ञानाः केवलज्ञानेन यथावस्थितं वस्तूपलभ्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदामः तमेव प्रकारमाह ताइ
त्यादि ताइति पूर्ववत् जंबूद्वीपस्य द्वीपस्योपरि यावन्ति मंडलचतुर्विंशत्यधिकं शतं तेन छित्वा चतुर्विंशत्यधि
कशतसंख्यान् भागान् मंडलं परिकल्प्येत्यर्थः प्राचीनापाचीनायतया उदीच्यदक्षिणायतया च प्रत्यंचा
या दवरिकया इत्यर्थः तन्मंडलं चतुर्भिर्भागैर्विभज्य दक्षिणपौरस्त्ये उत्तरपश्चिमे च चतुर्भागमंडले मंडलच
तुर्भागे एकत्रिंशद्भागप्रमाणे यावति किल चतुरशीत्यधिकमपि मंडलशतं सूर्यस्य उदयप्राप्यतेइ
ति चतुर्विंशत्यधिकशतछिन्नाश्चभागमंडलं॥ सोऽयमर्थः अस्या प्रत्यक्षतः उपलभ्यमानाया [illegible] उपल
याः पृथिव्या बहुसमरमणीयादभूमिभागा ऊर्ध्वमष्टौ योजनशतानि उत्पत्य व्यागव्यत्रांतर प्रातस्सौ
सूर्यो द्विविधा उत्तिष्ठतः उद्गच्छतः दक्षिणपौरस्त्ये मंडल चतुर्भागे भारतः सूर्यो गच्छति अपरोत्तरपश्चिमे मंडलच
तुर्भागे ऐरवतः सूर्यः तो च एवमुद्गतौ भारत ऐरवत सूर्यौ यथाक्रमं इमां दक्षिणोत्तरां जम्बूद्वीपभागौ तिर्यक्कुरु
तः किमुक्तं भवति भारतः सूर्यो दक्षिणपौरस्त्ये मंडलचतुर्भागे उद्गतः सन् तिर्यक्परिभ्रमति तिर्यक्परिभ्र
मन्मेरोर्दक्षिणभागं प्रकाशयति ऐरवतः पुनः सूर्यो यः परो उत्तरापरविभागे उद्गच्छति स चोद्गतः सन् तिर्यक्
परिभ्रमन् मेरोरुत्तरभागं प्रकाशयतीति इमौ च भारत ऐरवत सूर्यौ यदा मेरोर्दक्षिणोत्तरौ जम्बूद्वीपभागौ

तिर्यक्कुरुतस्य दिवातो पूर्वपश्चिमो जंबूद्वीपभागो रात्रौ कुरुते ॥ एकोपि सूर्यस्तदा पूर्वभागं पश्चिमभागं
वा न प्रकाशयतीत्यर्थः ॥ दक्षिण उत्तरो वा भागो तिर्यक्कृत्वा ता वि मो पूर्वपश्चिमो जंबूद्वीपभागो रात्रौ कुरुते
एकोपि सूर्यस्तदा पूर्वभागं पश्चिमभागं वा तिर्यक्कुरुते ॥ इयमत्र भावना ॥ एष वा तः सूर्यो मेरोरुत्तरभागे तिर्य
क्परिभ्रम्य तदनंतरं मेरोरेव पूर्वस्यां दिशि तिर्यक्परिभ्रमति ॥ सा रता सूर्यो मेरोर्दक्षिणतस्तिर्यक्परिभ्रम्य
तदनंतरं मेरोः पश्चिमे भागे तिर्यक्परिभ्रम्य ॥ तदनंतरं मेरोरेव पूर्वस्यां दिशि तिर्यक्परिभ्रमति ॥ सारता
सूर्यो मेरोर्दक्षिणतस्तिर्यक्परिभ्रम्य त दनंतरं मेरोः पश्चिमभागे तिर्यक्परिभ्रम्य तदनंतर
मेरोरेव पूर्वस्यां दिशि तिर्यक्परिभ्र मति ॥ ततः सूर्यो मेरोर्दक्षिणतस्तिर्यक्परिभ्रम्य
तदनंतरं मेरोः पश्चिमे भागे तिर्यक्परिभ्र मीति ॥ इत्थं च यदा भरतक्षेत्रगतो सूर्यो यथाक्रमं पूर्व
पश्चिमभागो तिर्यक्कृत्वा तस्य दक्षिणो त्तरो जंबूद्वीपभागो रात्रौ कुरुते ॥ एकोपि सूर्यस्तदा दक्षि
णभागं उत्तरभागं वा न प्रकाशयतीति भावः ॥ तत इत्थं यथाक्रममैरावतक्षेत्रसूर्यो पूर्वपश्चिमभागो तिर्य
क्कृत्वा याता रतः ॥ सूर्यः सततं पश्चिमे मंडलचतुर्भागे उदयमासादयति ॥ यश्चैरावतः सदा दक्षिणपौरस्त्ये मं
डलचतुर्भाग इति ॥ एतावतोपदर्शितं पूर्वस्य संहारमाह ॥ ७ ॥ तएणं इत्यादि ॥ ततो भारतैरावतौ सूर्यो चिर्णमतो
यथाक्रममिमो दक्षिणोत्तरौ जंबूद्वीपभागौ तत्र यथायोगं पूर्वपश्चिमौ जंबूद्वीपभागौ भारतः पश्चिम ४३

भागमैरावतः पूर्वभागमित्यर्थः ॥ तिर्यक्कृत्वा जंबूद्वीपस्य द्वीपस्योपरि स्थितात् प्रमंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन श
तेन छित्वा सूर्यः प्राचीना प्राचीनायतया उदीच्य दक्षिणायतया च जीवया पश्चात्त्वंचया दवरिकया इत्यर्थः ॥ चतु
र्भिर्विभज्य यथायोगं दक्षिणपौरस्त्ये उत्तरपश्चिमे वा मंडलचतुर्भागे अस्मात् प्रभूतायाः पृथिव्या बहुसमरमणीया
द्भूमिभागादूर्ध्वमष्टौ योजनशतानि उत्प्लुत्य अत्राप्यत्र काले प्रातः सूर्यो विकाश उत्तिष्ठते उज्जतःख
उत्तरभागं पूर्वस्मिन् तत्रागात्र प्रकाशितवान् स दक्षि णपौरस्त्ये मंडलचतुर्भागे इति । यस्तु दक्षिणं भागं प्रकाश
यति स भ उत्तरपश्चिमे मंडलचतुर्भागे एवं स कलकालं जगत्स्थितिः परिभावनीया ॥ ७ ॥ इति श्रीमलयगि
२थि रिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां द्वितीयस्य प्राभृतस्य प्रथमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥ ७ ॥ उक्तं
द्वितीयस्य प्राभृतस्य प्रथमप्राभृतप्राभृतं । संप्रति द्वितीयमारभ्यते । तस्य चायमर्थाधिकारो यथा मंड
लांतरसंक्रमणं वक्तव्यमिति ततस्तद्विषयं प्र श्नसूत्रमाह ॥ ता कहं ते इत्यादि ॥ ता इति पूर्ववत् कथं भगवन्
मंडलान्मंडलसंक्रामन् सूर्यश्चारं चरति वा चरन्नाख्यात इति वदेत् ॥ किमुक्तं भवति कथं भगवन् सूर्यश्चारं चरन्
मंडलान्मंडलं संक्रामन् आख्यात इति ॥ अत्र द्विमंडलान्मंडलांतरसंक्रमणमेव वक्तव्यं तस्य दिव प्रश्नानांत
त्वावाक्यस्य भावा वागतीध्यः एवमुक्ते भगवानाह ॥ तत्र खलु इत्यादि तत्र मंडलान्मंडलांतरसंक्रमणविष
ये खल्विमे द्वे प्रतिपत्ती प्रज्ञप्ते तद्यथा तत्रैके एवमाहुः ॥ ता इति पूर्ववत् सूर्यः परिपूर्णां मंडलात् परमंडल

संक्रामन् संक्रमितुमिच्छन् सूर्यो भेदघातेन संक्रामति। भेदो मंडलस्य मंडलस्यापांतरालं तत्र घातो गमनं। एवं च
प्रागेवोक्तं। तेन संक्रामति किमुक्तं भवति। विवक्षितमंडलात् सूर्यो विनिर्गत्य तदनंतरमपांतरालमतिक्रम्य द्विती
यमंडलं संक्रामति। संक्रम्य च तस्मिन् मंडले चारं चरति। अत्रोपसंहारः। एगे एवमाहंसु १ एगे पुण एवमाहंसु। ता इते
पूर्ववत्। मंडलान्मंडलं संक्रामन् संक्रमितुमिच्छन् सूर्यः स्वाधिकृतमंडलप्रथमक्षणादूर्ध्वमारभ्य कर्णकालं नि
र्वेष्टयति मुंचति। इयमत्र भावना। तावदनागतमेवतो वा सूर्य स्वस्वस्थाने भवः सकलमपरमंडलगतकर्णप्रथमको
टिभागरूपं लक्षीकृत्य ततः आरभ्य अधिकृतमंडलं तया कयाचिदपि कलया मुंचन् चारं चरति। येन तस्मिन्
न्नहोरात्रे तिर्यक्तेन मतिः अपरानंतरमंडलस्यां रं तत्र वर्तते। इति कर्णकलमिति व्युत्पत्तिः। कर्णकलं दृष्ट्वा
द्योतत एवं तावत् तथा कर्णमपरमंडलगतप्रथमकोटिभागरूपं लक्षीकृत्य अधिकृतमंडलं प्रथमक्षणादूर्ध्वं
क्षणे क्षणे कलया निर्वेष्टयति मुंचति इति। तावदेव प्रतिपत्तिद्वयमुपन्यस्य यदत्र तत्त्वं तदुपदर्श
यति। तत्थ जे ते एवमाहंसु ता मंडलाओ मंडलं संकममाणे सूरिए भेदघाएणं संकमइ तेसि णं अयं
दोसे। कथमुच्यते। अत्र दोषः सामस्त्यादाय। येन यावता कालेनांतरेणापांतरालेन मंडलान्मंडलं संक्रामन् सूर्यो भे
दघातेन संक्रामति तावत् अंतराले तावतीमध्ये पुरतो द्वितीयमंडलं न गच्छति। किमुक्तं भवति। मंडलान्मंडलं संक्रामन्
यावता कालेनापांतरालं गच्छति तावता कालेनानंतरं परिक्रमितुमिच्छन् द्वितीयमंडलसंक्रांतो रात्रमध्यं स्पृशति

ततो द्वितीयमंडलपरिक्रमणपर्यंतं ततावंतं कालेन परिक्रामति। तत्र तावता रात्रस्य परिपूर्णाभूतत्वात् एवमपि
का दोष इत्याह। पुरतो द्वितीयमंडलपर्यंतमागच्छन् मंडलकालं परिक्रामति। यावता कालेन मंडलं परिपू
र्णं क्रम्यते तावत्तस्य तेषां स्वदानिरूपणायां ततश्च सति सकलजगत्प्रसिद्धितप्रतिनियतदिवसरात्रिपरिमाण
व्याघातप्रसंगः। तेसि णं अयं दोसे। तेषामयं दोषः। तत्थ णं जे ते एवमाहंसु ता मंडलाओ मं
डलं संकममाणे सूरिए कण्णकलं निव्वेढेइ। तेसि णं अयं विसेसे। तेषामुक्तं विशेषमाह गुणोऽस्ति एव गुणाः
स्मिन् गुणमाह। ता जेणं तेणं त्यादि। येन यावता कालेनापांतरालेन मंडलान्मंडलं संक्रामन् सूर्यः क
र्णकलमधिकृतमंडलं निर्वेष्टयति तावता महान् पुरतोऽपि द्वितीयमंडलपर्यंतेऽपि गच्छति। एवमत्रासा
वनाऽत्र अधिकृतमंडलात् कलकर्णकलात् निर्वेष्टितमतोऽपांतरालगमनकालोऽधिकृतमंडलसंक
एवं दोषश्च स्यात् तत्र भावः स विवक्षितो द्वितीयमंडलसंक्रांतः सन्नूतनकालस्य मनागप्यहीनत्वात् यावता काले
नापांतरालं गम्यते तावता कालेन पुरतो गच्छतीति। किमित्याह। पुरतो गच्छन् मंडलकालेन परिक्रामति। यावता
कालेन परिक्रमितं तन्मंडलं परिसमाप्यते तावता कालेन तन्मंडलं परिपूर्णं समापयति। न पुनर्मनागपि मंडल
कालपरिहाणिः ततो न कश्चित् सकलजगत्प्रसिद्धप्रतिनियतदिवसरात्रिपरिमाणव्याघातप्रसंगः। एवं तेषाम
वादिनां विशेषेण गुणः। ततः इदमेव मतं समीचीनं नेतरदित्यावेदयन्नाह। एवं। तत्थ त्यादि। तत्र ये ते वादिन एवमाहु

मंडलान्मंडलं संक्रामन् सूर्योऽधिकृतं मंडलं कर्णकलं निर्वेष्टयति। एतेन नयेनातिप्रायेणास्मन्मतेऽपि मंडलान्मंड
लांतरसंक्रमणं ज्ञातव्यं न त्वेवमितरेण नयेन तत्र दोषस्योक्तत्वात्॥छ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्र
ज्ञप्तिटीकायां द्वितीयस्य प्राभृतस्य द्वितीयं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥छ॥ तदेवमुक्तं द्वितीयस्य प्राभृतस्य द्वितीयं प्रा
भृतप्राभृतं संप्रति तृतीयमुच्यते तस्य चायमर्थाधिकारो यथा मंडले प्रतिमुहूर्तं गतिर्वक्तव्या इति ततस्तद्विषयं प्र
श्नसूत्रमाह॥छ॥ ता केवइयं ते खेत्तं सूरिए इ ग्याहिताइ ति पूर्ववत् कियन्मात्रं क्षेत्रं भगवन् त्वया सूर्य
एकैकेन मुहूर्तेन गच्छतीत्याख्यात इति वदेत्। एवमुक्ते भगवानेतद्विषये यावत्यः परतीर्थिकप्रति
पत्तयस्तावतीरुपदर्शनाय प्रथमतस्ताः स्वप्रतिपत्तीरुपदर्शयति॥छ॥ तत्र खल्विमाश्चतस्रः प्रतिमुहू
र्त्तगतिपरिमाणविषयाः स्वशिष्यान्प्रति पत्तयः प्रज्ञप्तास्तद्यथा तत्र चतुर्णां परवादिनां मध्ये एके
एवमाहुः। षट् षट् योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन गच्छति। अत्रैवोपसंहारवाक्यमेवमाहुरेक एवमे
तेनान्यस्यापि संहारवाक्यानि भावनीयानि। एके पुनर्द्वितीया एवमाहुः। पंच पंच योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मु
हूर्तेन गच्छति। एके पुनस्तृतीया एवमाहुः। चत्वारि चत्वारि योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन गच्छति। एके पु
नश्चतुर्था एवमाहुः षडपि पंचापि चत्वार्यपि योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन गच्छति। तदेवं चतस्रः
प्रतिपत्तीः संक्षेपत उपदर्श्य संप्रत्येतासां यथाक्रमं भावनिकामाह॥छ॥ तत्थेत्यादि॥ तत्र ये ते वादिन एवमाहुः षट् ४५

योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन गच्छतीत्येवमाहुः। यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति
तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्तः परमप्रकर्षप्राप्तोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति सर्वजघन्या च द्वादशमुहूर्ता रात्रिः
तस्मिंश्च दिवसे तापक्षेत्रं प्रज्ञप्तं एकं योजनशतसहस्रमष्टौ च योजनसहस्राणि। तथाहि। सर्वस्मिन्नपि मंडले
उदयमानः सूर्यो दिवसस्यार्द्धेन यावन्मात्रं क्षेत्रं व्याप्नोति तावति व्यवस्थितश्चक्षुर्गोचरमायाति तत एतावत्कि
ल पुरतः स्तोकं क्षेत्रं यावत्पुरतस्तापक्षेत्रं तावत्पश्चादपि यत उदयमानश्चास्तमयमानोऽपि सूर्यो दिवसस्यार्द्धेन या
वन्मात्रं क्षेत्रं व्याप्नोति तावति व्यवस्थितश्चक्षुषोपलभ्यते एतच्च प्रतिपादितं प्राक्। तत इह सर्वाभ्यंतरे मंडले दिवस
स्यार्द्धेन नवमुहूर्तात्मकेनाष्टादशमुहूर्तदिवसभावमात्रं क्षेत्रं गम्यते अस्मिन्मते तापक्षेत्रं [illegible] मुहूर्ते
न षट् योजनसहस्राणि गम्यंते ततः षण्णां योजनसहस्राणामष्टादशभिर्गुणने सञ्जायते एकं योजनशतसह
स्रमष्टौ योजनसहस्राणीति। एवमुत्तरत्रापि तत्तन्मंडलगतदिवसपरिमाणं प्रतिमुहूर्तगतिपरिमाणं च परिभाव्य
तापक्षेत्रपरिमाणं भावनीयं। यदा च सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्ताष्टा
दशमुहूर्ता रात्रिर्भवति सर्वजघन्यश्च द्वादशमुहूर्तो दिवसः तस्मिंश्च दिवसे तापक्षेत्रपरिमाणं द्विसप्ततिर्योज
नसहस्राणि॥ ७२००० तदा हि तापक्षेत्रं द्वादशमुहूर्तमध्यप्रमाणमत्रार्द्धे च भावना प्रागुक्तानुसारेण स्वयं भाव
नीया मुहूर्तेन च षट् षट् योजनसहस्राणि गच्छति ततः षण्णां योजनसहस्राणां द्वादशभिर्गुणने सञ्जायते द्विसप्ततिरेव

योजनसहस्राणि प्रतिक्रममेवोपपत्तितो ज्ञातव्या तेसिणमित्यादि तेषां द्वितीयतृतीयानां मतेन सूर्यः षट् षट् यो-
जनसहस्राण्येकैकेन मुहूर्तेन गच्छति ततः सर्वाभ्यंतरे सर्वबाह्ये च मंडले यथोक्तमेव तापक्षेत्रपरिमाणं भवतीति
तथा तच्चत्यादि तत्र ये ते वादिन एवमाहुः पंच पंच योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन गच्छ-
ति ते एवमाहुः यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा दिवसराइप्पमाणमिति अत्र प्रस्तावे दि-
वसरात्रिप्रमाणं तत्त्वेव प्रागिव द्रष्टव्यं तथा तेणं उत्तम कट्ठपत्ते उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे हवइ जहन्निया दु-
वालसमुहुत्ता राई इति तंसिं च णमित्यादि तस्मिंश्च सर्वाभ्यंतरमंडलगते अष्टादशमुहूर्तप्रमाणे दिवसे ता-
पक्षेत्रं तापक्षेत्रपरिमाणं प्रज्ञप्तं नवतिर्यो- जनसहस्राणि तदा हि प्रागुक्तवशादष्टादशमुहूर्तगम्य-
प्रमाणं तापक्षेत्रं एकैकेन च मुहूर्तेन गच्छति सूर्यः पंच पंच योजनसहस्राणि ततः पंचानां योजनसहस्राणा-
मष्टादशभिर्गुणने नवतिर्योजनसहस्राणि भवंति ता जयाणमित्यादि यदा सूर्यः सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य
चारं चरति तदा तावद्रात्रिदिवप्रमाणमिति तदेव प्रागुक्तं रात्रिदिवप्रमाणं रात्रिदिवसप्रमाणं वक्तव्यं तद्यथा उत्तम-
कट्ठपत्ता उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ इति तंसिं च णमित्यादि
तस्मिंश्च सर्वबाह्यमंडलगते सर्वजघन्ये द्वादशमुहूर्तप्रमाणे दिवसे तापक्षेत्रं प्रज्ञप्तं षष्टिर्योजनसहस्राणि
इयं पूर्ववत् तदा अनंतरोक्तयुक्तिवशाद्द्वादशमुहूर्तगम्यप्रमाणं तापक्षेत्रमेकैकेन च मुहूर्तेन पंच पंच योजन- ४६

सहस्राणि गच्छति ततः पंचानां योजनसहस्राणां द्वादशभिर्गुणने भवंति षष्टिर्योजनसहस्राणि अत्रैवं पुनर्द्वि-
तीया मतात्तरं तयाणं पंच पंचेत्यादि तदा सर्वाभ्यंतरमंडलचारचरणकाले सर्वबाह्यमंडलचारचरणकाले च पंच पंच
योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन गच्छति ततः सर्वाभ्यंतरे सर्वबाह्ये च मंडले यथोक्तमेव तापक्षे-
त्रपरिमाणं भवति तच्चेत्यादि तत्र ये ते वादिन एवमाहुः चत्वारि योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन
गच्छति ततः सर्वाभ्यंतरे सर्वबाह्ये च मंडले यथो- क्तं एवमाहुः एवं सूर्यतापक्षेत्रप्ररूपणां कुर्वंति यदा सू-
र्यः सर्वाभ्यंतरमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा दिवसरात्री तत्त्वेव प्रागिव द्रष्टव्ये तावेव तथा तेणं उत्तमक-
ट्ठपत्ते उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे हवइ जहन्निया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ तंसिं च
णमित्यादि तस्मिंश्च सर्वाभ्यंतरमंडलगते अष्टादशमुहूर्तप्रमाणे दिवसे तापक्षेत्रं प्रज्ञप्तं द्विसप्तति
योजनसहस्राणि उक्तं च पतद्यावत्तात् प्रागमतं सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन चत्वारि योजनसहस्राणि गच्छति
सर्वाभ्यंतरे च मंडले तापक्षेत्रपरिमाणं प्रागुक्तयुक्तिवशादष्टादशमुहूर्तगम्यं ततश्चतुर्णां योजनसहस्राणाम-
ष्टादशभिर्गुणने भवंति द्विसप्ततिर्योजनसहस्राणि ता जयाणमित्यादि ततो यदा सूर्यः सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य
चारं चरति तदा रात्रिदिवं तादृशं रात्रिदिवं रात्रिदिवसप्रमाणं तत्त्वेव प्रागिव वक्तव्यं तावेव तथा तेणं उत्तमकट्ठ-
पत्ता उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवति तंसिं च णमित्यादि तस्मिंश्च

सर्वबाह्यमंडलगते अष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणे दिवसे तापक्षेत्रं प्रज्ञप्तमष्टचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि ४८००० तदा हि
तापक्षेत्रं अष्टादशमुहूर्त्तगम्यं एकैकेन च मुहूर्त्तेन च द्वात्रिंशद्योजनसहस्राणि गच्छति ततश्चतुर्सप्तत्या योजनसहस्राणामष्टा
दशभिर्गुणितानि अष्टाचत्वारिंशत्सहस्राणि भवंति इमामेव पिपत्तिं लिखाता भावयति तयाणमित्यादि तदा सर्वाभ्यंतर
मंडलचारकाले सर्वबाह्यमंडलचारकाले च यतश्चत्वारिंशद्योजनसहस्राण्येकैकेन मुहूर्त्तेन गम्यंति ततः स
र्वाभ्यंतरे सर्वबाह्ये च मंडले यथोक्तं तापक्षेत्रपरि माणं भवति ॥ इत्थेत्यादि तत्र ये ते वादिन एवमाहुः ॥ पंच पंच वा पिव
त्वारिंशद्योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहू र्त्तेन गच्छति ते एवं सूर्यचारं प्ररूपयंति सूर्यो उद्गमने मुहूर्त्ते
समये न मुहूर्त्तेन च त्रीणि गतिर्भवति ततः सर्व गुः तदेव माहुः उद्गमकाले अस्तमयनकाले सूर्य एके
केन मुहूर्त्तेन षट्पंचाशद्योजनसहस्राणि गच्छति तदनंतरं सर्वाभ्यंतरगतं मुहूर्त्तमात्रगम्यं तापक्षेत्रं मुक्त्वा शेषे
मध्यमे तापक्षेत्रं परिक्रमेण समासादयन् मध्यमग तिर्भवति ततः सदा पंचचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि एकैकेन मुहूर्त्तेन गच्छ
ति सर्वाभ्यंतरं मुहूर्त्तमात्रगम्यं तापक्षेत्रं संप्राप्तः सन् मंदगतिर्भवति ततः सदा च सर्वबाह्यमंडले चत्वारिंशद्यो
जनसहस्राणि एकैकेन मुहूर्त्तेन गच्छति अत्रैव भावार्थं विपृच्छिषुराह तत्थेत्यादि तत्र एवं विधवस्तुतत्त्वव्यवस्था
यां को हेतुः कोऽपपत्तिरिति वदेत् स्वरूपं स्वशिष्येभ्यः प्रज्ञप्तं ते सति ते एवमाहुः ॥ ता अयन्नमित्यादि अत्र जंबूद्वीपवाक्यं
सर्वं वक्तव्यं यावत् परिक्षेपेणेति यथा व्याख्यातं ता जया णमित्यादि तत्र यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य चारं

चरति तदा दिवसरात्रिप्रमाणं प्राग्वत् वक्तव्यं तावेवं तयाणं उत्तमकट्ठपत्ते उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ जह
न्निया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ तंसि च णमित्यादि तस्मिंश्च सर्वाभ्यंतरमंडलगते अष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणे दिवसे ताप
क्षेत्रं प्रज्ञप्तमेकनवतियोजनसहस्राणि ९१००० तानि चैवमुपपद्यते उद्गमनमुहूर्त्ते अस्तमयमुहूर्त्ते च प्रत्ये
कं षट्पंचाशद्योजनसहस्राणि गच्छतीत्युभयमीलने द्वादशयोजनसहस्राणि १२००० सर्वाभ्यंतरमुहूर्त्तमात्रगम्यं तापक्षे
त्रं मुक्त्वा शेषमध्यमतापक्षेत्रं पंचदशमुहूर्त्तगम्य प्रमाणं पंचचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि गच्छति पंचचत्वारिंशद्योजनसहस्रा
णां पंचदशभिर्गुणने पंचसप्ततियोजनसहस्राणि ७५००० सर्वाभ्यंतरे तु मुहूर्त्तमात्रगम्ये तापक्षेत्रे चत्वारिंशद्यो
जनसहस्राणि ४०००० गच्छतीति सर्वमीलने एक नवति योजनसहस्राणि ९१००० भवंति नवेनानुवाघर्द
ता तया णमित्यादि तत्र यदा सर्वबाह्यं मं डल मुपसंक्रम्य सूर्यश्चारं चरति तदापि दिवसरात्रिदिवपरिमाणं त
थैव प्राग्वदिति द्रष्टव्यं तावेवं तया णं उत्तमकट्ठपत्ता उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिव
से भवइ इति तंसि च णमित्यादि तस्मिंश्च सर्वबाह्यमंडलगते द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणे दिवसे तापक्षेत्रं प्रज्ञप्तमेक
षष्टिर्योजनसहस्राणि ६१००० तानि चैवमुपपद्यते उद्गमनमुहूर्त्ते अस्तमयमुहूर्त्ते च प्रत्येक
षट्पंचाशद्योजनसहस्राणि गच्छति उभयमीलने द्वादशयोजनसहस्राणि १२००० सर्वाभ्यंतरमुहूर्त्तमात्रगम्यं ता
पक्षेत्रं मुक्त्वा शेषमध्यमतापक्षेत्रं नवमुहूर्त्तगम्यप्रमाणं पंचपंचयोजनसहस्राणि एकैकेन मुहूर्त्तेन गच्छति ततः

सूर्यप्र० वृत्ति
१४८

पंचानां योजनसहस्राणां त्रिंशता गुणने पंचचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि लक्षं चेति १५०००० सर्वाभ्यंतरे त्रिंशन्मुहूर्तैर्गम्यते ता
पादे चत्वारि योजनसहस्राणि ४००० गच्छति सर्वमीलने एकषष्टिर्योजनसहस्राणि ।तादेशान्यत्याद्यपपद्यते।त
तः तयाणमित्यादि तदा सर्वाभ्यंतरमंडलचारकाले सर्वबाह्यमंडलचारकाले चोक्तप्रकारेण षड् पि पंच पि च त्वा
रि योजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन गच्छति। अत्रोपसंहारः एगे एवमाहंसु एकेन चत्वारि वादिन एवमतत
त्र उक्तप्रकारेण ३।। तदेवं परप्रतिपत्तीरुपदर्श्य संप्रति स्वमतमुपदर्शयति ति ।।ब।।वयं पुण इत्यादि वयं
पुनरुत्पन्नकेवलज्ञाना :केवलज्ञानेनोपलभ्य ह्येतं सूर्यस्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदामः सूर्यप्रकारमाह। ता
साइरेगाइं इत्यादि ।ताइति पूर्ववत् सातिरेकाणि समधिकानि पंचपंचयोजनसहस्राणि सूर्य एकैकेन मुहूर्तेन गच्छति। इ
ह इह सर्वमंडले कियता धिकेन पंचपंचयोजनसहस्राणि गच्छति ततः सर्वमंडलव्यापि सामान्यतः उ
क्तं सातिरेकाणीति एवमुक्ते भगवान् गौतमस्वामी सविशेषपरिज्ञानाय भूयः पृच्छति तइत्यादि तत्र एवं विष
यमतं तरो दिता यावत् सूर्यव्यवस्थायां को हेतुः का उपपत्तिरिति वदेत् भगवान् वर्धमानस्वामी आह। ता अयन्नमित्यादि
इदं जंबूद्वीपवाक्यं पूर्ववद्भावनीयं परिक्षेपपरिमाणवर्णनीयं ।ताजयाणमित्यादि तत्र यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरं मंडलमुप
संक्रम्य चारं चरति तदा पंचपंच योजनसहस्राणि द्वे च योजनशते एकपंचाशदधिके एकोनत्रिंशतं च षष्टि
भागान् योजनस्य ।।५२५१।। २९/६० एकैकेन मुहूर्तेन गच्छति किमत्र कारणमिति चेदुच्यते इह प्रत्येकं सूर्यस्यापि ४८

कं मंडलमेकेनाहोरात्रेण परिसमाप्यते। अहोरात्रस्य त्रिंशन्मुहूर्तप्रमाणः प्रतिसूर्यं वाहोरात्रगणनेपरमार्थतो
द्वाभ्यामहोरात्राभ्यां मंडलपरिसमाप्तिः परिसमाप्तिर्द्वयोरहोरात्रयोर्मुहूर्ताः षष्टिर्भवति ततो मंडलपरिक्षे
पस्य षष्ट्या भागं हरणे यल्लभ्यं भवति तन्मुहूर्तगतिपरिमाणं तत्र सर्वाभ्यंतरमंडलपरिक्षेपपरिमाणं त्री
णि लक्षाणि पंचदशसहस्राणि नवाशीत्यधिकानि ३१५०८९ अस्य षष्ट्या भागो ह्रियते लब्धं यथोक्तं मुहूर्तगति
परिमाणमिति। अत्रास्मिन् सर्वाभ्यंतरमंडले किंयति क्षेत्रे व्यवस्थितउदयमानः सूर्य इहगतानां मनुष्याणां च
क्षुर्गोचरमायातीति प्रश्नावकाशमाशंक्याह तयाणमित्यादि तदा सर्वाभ्यंतरमंडलचारचरणकाले उ
दयमानः सूर्य इहगतस्य मनुष्यस्य अत्र त ।तो केवलचनेनतोयमर्थः।।इहगतानां [illegible] त्रगता
नां मनुष्याणां सप्तचत्वारिंशता योजनस। हस्रैर्द्वाभ्यां त्रिषष्ट्या त्रिषष्ट्यधिकाभ्यां योजनशता
भ्यां एकविंशत्या च षष्टिभागैर्योजनस्य चक्षुः स्पर्शं हव्यं ति। शीघ्रमागच्छति का त्रापपत्तिरिति तदुच्यते
इह द्वादश सम्यग् नत्यावन्मात्रं क्षेत्रं व्याप्यते तावति व्यवस्थितउदयमानः सूर्य उपलभ्यते। सर्वाभ्यंतरे च मंडले
दिवसोऽष्टादशमुहूर्तप्रमाणस्तस्यार्द्धेन नवमुहूर्तैः एकैकस्मिंश्च मुहूर्ते सर्वाभ्यंतरमंडलचारं चरन् पं
चपंचयोजनसहस्राणि द्वे च योजनशते एकपंचाशदधिके एकोनत्रिंशतं च षष्टिभागान् योजनस्य गच्छति
ततः पंचानां मुहूर्तगतपरिमाणं नवभिर्मुहूर्तैर्गुण्यते ततो भवति यथोक्तं दृष्टिपथप्राप्तताविषये परिमाणमिति

सूर्यप्रज्ञवृ
ति॥४७

तयाणमित्यादि तदा सर्वाभ्यंतरमंडलचारचरणकाले दिवसरात्री तथैव प्रागिव वक्तव्ये तच्चैवं तयाणं उत्तम
कट्ठपत्ते उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ जहन्निया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ इति से निक्खममा
णे इत्यादि ततः सर्वाभ्यंतरान्मंडलात् प्राग्रूपकालेन निष्क्रामन् सूर्यो नवं संवत्सरमाददानो नवस्य संव
त्सरस्य प्रथमे अहोरात्रे अभितराणंतरं ति सर्वाभ्यंतरस्य मंडलस्यानंतरं द्वितीयमंडलमुपसंक्रम्य चारं चर
ति ता जयाणमित्यादि तत्र यदा णमिति वा॥ क्यालंकारे सर्वाभ्यंतरानंतरं द्वितीयं मंडलमुपसंक्रम्य चा
रं चरति तदा पंच पंच योजनसहस्राणि द्वे च योजन शते एकपंचाशदधिके सप्तचत्वारिंशतं च षष्टिभागान् यो
जनस्य॥५२५१ ४७/६० एकैकेन मुहूर्त्तेन गच्छति तथा तस्मिन् सर्वाभ्यंतरानंतरे द्वितीये मं
डले परिरयपरिमाणं त्रीणि योजनलक्षाणि पंचदश सहस्राणि शतमेकं सप्तोत्तरं॥ परिपूर्णसाधा
रणं किंचिद्विशेषोनं॥३१५१०७ ततोऽस्य प्रकृष्टे किं दिवसात् षष्टिभागैर्हियते लब्धं यथोक्तमत्र मंडले मु
हूर्त्तगतिपरिमाणं अथ पूर्वमंडलपरिरयपरिमाणादस्य मंडलस्य परिरयपरिमाणे सप्तोत्तरं परिपूर्णसा
त्यष्टादश योजनानि विवर्द्धते निश्चयतः किंचिदूनानि अष्टादशानां च योजनानां षष्ट्या भागे हृते लब्धमत्र
अष्टादश षष्टिभागाः योजनस्यातः प्राक्तनमंडगतमुहूर्त्तगतपरिमाणाधिकत्वेन प्रक्षिप्यंते तत्ता भवति यथो ४८
क्तमत्र मंडले मुहूर्त्तगतिपरिमाणमिति अत्रापि दृष्टिपथप्राप्तताविषयं परिमाणमाह तयाणमित्यादि तदा

सर्वाभ्यंतरानंतरद्वितीयमंडलचारकाले इहगतस्य मनुष्यस्य ज्ञातावेकचत्वारिंशताः सप्तचत्वारिंश
ता योजनसहस्रेरेकोनाशीत्यधिकेनायोजनशतेन सप्तपंचाशता षष्टिभागैरेकं च षष्टिभागमेकषष्टिधा छित्वा त
स्य साकैरेकोनविंशत्या चूर्णिका भागैः सूर्यश्चक्षुः स्पर्शमागच्छति तथाहि अस्मिन्मंडले मुहूर्त्तगतिपरिमाणं पं
च योजनसहस्राणि द्वे शते एकपंचाशदधिके सप्तचत्वारिंशत् षष्टिभागा योजनस्य॥ ५२५१ ४७/६० दिवसस्य च मुहू
प्र र्त्तमानं नवभिर्मुहूर्त्तैः षष्टिभागैः सप्तपंचाशत् ... नवमुहूर्त्तानि केन मुहूर्त्तैकषष्टिभागेन हीनानि ततः सकलैक
षष्टिभागकरणार्थं नव मुहूर्त्ताः एकषष्ट्या गुण्यं तेगुणयित्वा च तत्र एकरूपमपनीयते जातानि पंच शतान्य
ष्टचत्वारिंशदधिकानि ५४८ ततोऽस्य द्वितीयस्य मंडलस्य परिरयपरिमाणं त्रीणि लक्षाणि पंच
दश सहस्राणि शतमेकं सप्ताधिकमिति॥७ ३१५१०७ ततो योजनानां राशेरेकषष्ट्या षष्ट्या गुणितायाः
यावान् राशिर्भवति। तेन सागरैःहियते लब्धं एकषष्ट्या षष्ट्या च गुणिता यावत् त्रिंशत्सहस्राणि षष्ट्यधिकानि भवंति ३
६६० तेन भागे हृते लब्धं सप्तचत्वारिंशत्सहस्राणि शतमेकं मा कोनाशीत्यधिकं योजनानां शेषमुद्धरति च
त्रिंशत्सहस्राणि षट्पंचाशदधिकानि ३४८० ततोऽस्माद्योजनानि नायांति इति षष्टिभागानयनार्थं छेदराशिनैकष
ष्ट्या हियते तेन लाभ लब्धाः सप्तपंचाशत्षष्टिभागाः॥ ५७/६० एकस्य च षष्टिभागस्य सत्का एकोनविंशतिरेकषष्टि
भागा इति तयाणमित्यादि तदा सर्वाभ्यंतरानंतरद्वितीयमंडलं चारं चरणकाले दिवसरात्री यथा प्रागिव वक्तव्ये ता।

सूर्य०वृत्ति १५७ चिवं।तयाणंअठारसमुहुत्ते दिवसेहवइ दोहिंएगट्ठिभागमुहुत्तेहिंऊणेदुवालसमुहुत्ताराईभवइदोहिं
एगट्ठिभागमुहुत्तेहिंअहियाइति।सनिष्क्रममाणइत्यादि।द्वितीयस्मादपिमंडलात्सूर्यःप्रागुक्तप्रकारेणनि
ःक्रामन्नवस्यसंवत्सरस्यद्वितीयेअहोरात्रेऽभ्यंतरतृतीयं सर्वाभ्यंतरान्मंडलात्तृतीयमंडलमुपसंक्रम्य
चारंचरति।ताजयाणमित्यादि।तत्रयदासर्वाभ्यंतरान्मंडलात्तृतीयमंडलमुपसंक्रम्यचारंचरति।तदापंचपंचयोजन
सहस्राणिपंचयोजनशतानिपंचाशानिपंचाशद्द धिकेपंचषष्टिभागान्योजनस्य५२५१२६०।।एकैकेनमुहूर्त्ते
नगच्छति।तथाह्यस्मिन्मंडलेपरिरयपरिम णंत्रीणियोजनलक्षाणिपंचदशसहस्राणिशतमे
कंपंचविंशत्यधिकं३१५१२५ततोऽस्य प्रागुक्तयुक्तिवशात्षष्ट्याभागेह्रियते।लब्धंयथोक्तं
मत्रमंडलेमुहूर्त्तगतिपरिमाणं।अथवाऽस्य वंमंडलेमुहूर्त्तगतिपरिमाणादस्मिन्मंडलेमुहूर्त्तगति
परिमाणंचिंतायांप्रागुक्तयुक्तिवशादष्टादश एकषष्टिभागायोजनस्याधिकाःप्राप्यंते।ततस्तत्प्रक्षेपेल
चतियथोक्तमत्रमंडलेमुहूर्त्तगतिपरिमाणं।अत्रापिदृष्टिपथप्राप्ततावविषयपरिमाणमाह।तयाणमित्यादि
।तदासर्वाभ्यंतरानंतरतृतीयमंडलचारकालेइहगतस्यमनुष्यस्यजातावेकवचनस्यलोपादिहगतानांम
नुष्याणांसप्तचत्वारिंशतायोजनसहस्रैःषण्णवत्याचयोजनैःषट्‍त्रिंशताचषष्टिभागैर्योजनस्यएकंचषष्टि
भागमेकषष्टिधाछित्त्वातस्यसत्कास्त्रयःचूर्णिकाभागाः४७०९६।३६/६०।२/६१।सूर्यश्चक्षुःस्पर्शमागच्छतीति ५७

थास्मिन्मंडलेदिवसोऽष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणश्चतुर्भिर्मुहूर्त्तैकषष्टिभागैरूनस्यार्धेनवमुहूर्त्ताधिकस्यांमु
हूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यांहीनाः।ततःसामस्त्येनैकषष्टिभागकरणार्थंनवापिमुहूर्त्ताएकषष्ट्यागुण्यंते।गुणयि
त्वाचद्वावेकषष्टिभागौतस्मादपनीयेते।ततोजाताएकषष्टिभागाःपंचशतानिद्वात्रिंशदधिकानि।।५४७
ततोऽस्यतृतीयमंडलस्ययत्परिरयपरिमाणंत्रीणियोजनलक्षाणिपंचदशसहस्राणिशतमेकंपंचविंशत्य
धिकमिति।।३१५१२५तत्पंचभिःशतैःसप्त चत्वारिंशदधिकैर्गुण्यतेजाताःसप्तदशकोट्यस्त्रयोवि
शतिशतसहस्राणित्रिसप्ततिःसहस्राणि त्रीणिशतानिपंचसप्तत्यधिकानि।१७२३७३३७५एतस्या
मेकषष्ट्यागुणितया३६६०भागोह्रि यतेलब्धानिसप्तचत्वारिंशत्सहस्राणिषण्णवत्यधिका
नि४७०९६शेषास्तिष्ठंतिविंशतिशतानि पंचदशोत्तराणि२०१५ततोऽमीषांयोजनानयनाय।
नीतिषष्टिभागानयनार्थंषष्ट्याभागएकष। ष्टिर्ह्रियते।ततस्तासांजातलब्धाःषट्‍त्रिंशत्षष्टिभागाः३६
एकस्यचषष्टिभागस्यसत्काएकषष्टिभागाः६२।तयाणमित्यादि।तदासर्वाभ्यंतरतृतीयमंडल ६०
चारचरणकालेदिवसरात्रीप्रमाणंप्रागेवावेदितमित्येवं।तयाणंअठारसमुहुत्तेदिवसेहवइचउहिंए
गट्ठिभागमुहुत्तेहिंऊणेदुवालसमुहुत्ताराईभवइचउहिंएगट्ठिभागमुहुत्तेहिंअहियाइति।संप्र
तिचतुर्थादिषुमंडलेषुनिर्देशमाह।एवंखल्वित्यादि।एवमुक्तेनप्रकारेणखल्वितिनिश्चितमेतेनोपायेन

सूर्यप्र०टी
का।५१

रादितेनोपायेन ज्ञाते: ज्ञाते सर्वल्लद्विमंडला सिमुखगमनरूपेणेति: क्रमं मनूसर्वाभ्यंतरान्मंडलाद्वदनंतरं
मंडलं प्राप्नुवन् प्रकारेण संक्रामन् संक्रामन्नेकैकस्मिन् मंडले मुहूर्त्तंगतिमित्यत्र प्रथमे द्वितीयासंवत्सरं
प्राकृतप्राङ्गवति। प्राकृतलक्षणवशात्संवत्सर्या घिद्वितीयावस्था। कावां त्रिंशद्रूपाणि समासप्रविष्टा
णमित्यवततोयमर्थः। मुहूर्त्तगतो अष्टादश षष्टिभागा योजनस्य अधिकवहारतः परिपूर्णास्ति। एवं चक्रेकि
विह्नतानि विवर्धमानाः ३ भुरिसद्वायमिति मु। क्षषस्पष्टावायतालवति। सावरूपष्टाया सावेदप्रसावाद्यव
मतः सूर्यास्योदयमानस्य दृष्टिपथप्राप्ता। ता। अत्रापि द्वितीयासंवत्सरे ततोयमर्थः सर्वाभ्यन्तरादेकैक
स्मिन् मंडले वर्ज्जरशीतिसीयायंतिशी। ताति किं विस्मृतानीमघ: योजनानि निविष्टेऽन्यत्रस्य प
यन्नित्यर्थः। इदं वस्तूलतत्परमायत: पून रिदं द्रष्टव्यं। अशीति योजनानि त्रयोविंशतिश्च षष्टिभागा
योजनस्य एकस्य षष्टिभागस्य एकषष्टिधा छिन्नस्य सत्कः अंशा: द्वाविंशतिरागच्छति दृष्टिपथप्राप्ततायां विष
येहानौ ध्रुव तत: सर्वाभ्यंतरान्मंडलात् तृतीयं मंडलं ततश्चारस्य स्मिन् मंडले दृष्टिपथप्राप्ततायां
मुमिष्यते। तत्र मंडलं संख्याया षट्त्रिंशद्गुणपते। तद्यथा सर्वाभ्यंतरान्मंडलात् तृतीये मंडले एकनवत्यधिकं
एवं सप्तत्रिंशियां वस्तवत्वास्ति मंडलगर्त्ताप्यधिकेन शतेन गुणयित्वा चक्रवाल मध्यप्रक्षिप्यते। प्रति
मुहूर्त्तं तिषड्ढतितानि हानारूपं मंडलगता दृष्टिपथप्राप्ततास्मिन् विवक्षिते मंडले दृष्टिपथप्राप्तता द्रष्टु। ५२

च्या: अथवा अशीतियोजनानीत्यादिकस्य करणवशे: कथमुत्पत्ति: उच्यते। इह सर्वाभ्यंतरे मंडले दृष्टिपथप्राप्त
तापरिमाणं सप्तचत्वारिंशत्सहस्राणि द्वे शते त्रिषष्ट्यधिके योजनानामेकविंशतिश्च षष्टिभागा योज
नस्य ४७२६३ २१/६०। एतच्च नवमुहूर्त्तगम्यं ततः एकस्मिन्मुहूर्त्ते कियत् षष्टिभागो किमागच्छतीति चिंतायां नवमु
हूर्त्ताः एकषष्ट्या गुण्यंते जाता नि पंचशतानि एकोनपंचाशदधिकानि ५४९ एते भागा क्रियते लब्धा प
इशीतिर्योजनानि पंच षष्टिभागा योजनस्य एकस्य च षष्टिभागस्य एकषष्टिधा छिन्नस्य सत्काः त्रयोविंश
तिर्भागाः ८५ ५/६० २३/६१। पूर्वस्मात्सर्वमंडलादनंत रानंतरमंडले परिरयपरिमाणचिंतायामष्टादशाष्टाद
शयोजनानि व्यवहारत: परिपूर्णानि वर्द्धं तेत। तत: पूर्वपूर्वमंडलगतमुहूर्त्तगतिपरिमाणादनं
तरानंतरमंडले मुहूर्त्तगतिपरिमाणे विं तायां प्रतिमुहूर्त्तमष्टादशाष्टादश षष्टिभागा योजन
स्य प्रवर्द्धमाना द्रष्टव्या:। प्रतिमुहूर्त्तं एक षष्टि। भागा अष्टादश एकस्य षष्टिभागस्य सत्का एकषष्टिभागा
: सर्वाभ्यंतरानंतरद्वितीयमंडले सूर्योदये दृष्टिपथप्राप्तता भवति नव मिर्मुहूर्त्तैरेकैकमुहूर्त्तं एकषष्टिभा
गा नाते यावता आत्र च्याप्यततावर्तिहतस्ततो नव मुहूर्त्ता एकषष्ट्या गुण्यंते गुणयित्वा चातस्य ए
कं रूपमपनीयते जातानि पंचशतानि अष्टचत्वारिंशदधिकानि ५४८ ते अष्टादशगुण्यंते जातान्य
ष्टानवतिर्वत्ष्कसहस्राणि ९८६४ तेषां षष्टिभागानयनार्थमेकषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धमेकषष्ट्या।

ष्टाधिकं शतं षष्टिभागानां त्रिचत्वारिंशदेकस्य षष्टिभागस्य सत्का एकषष्टिभागाः ॥ ३२५१९ ४३/६१ ॥ तत्र विंशत्यधिके तस्मिं
शतभागात्तन्नवयोजनेत्ता सप्तपञ्चाशदेकचत्वारिंशत्षष्टिभागश्च वर्तिष्ट ते २ तथा षट्योजनानि एकचत्वारिंशत्षष्टिभागा
योजनस्य एकस्य षष्टिभागस्य सत्काः षट्चत्वारिंशदेकषष्टिभागाः इत्येवंरूपं प्रागुक्तात् षडशीतियोजनानि प
च षष्टिभागा योजनस्य एकस्य षष्टिभागस्य सत्काश्च त्रिविंशतिरेकषष्टिभागा इत्येतस्माच्छोध्यते । शो
धिते च तस्मिन् स्थितानि पञ्चाशीतियोजना ॥ नानित्रयोविंशतिः षष्टिभागा योजनस्य एकस्य षष्टिभा
गस्य सत्काश्चत्वारिंशदेकषष्टिभागाः ८२ ५४ २३/६१ एतावद् द्वितीये मंडले दृष्टिपथप्राप्तता विषये
सर्वाभ्यन्तरमंडलगतात् दृष्टिपथप्राप्तताद् ५ परिमाणाद्धानौ प्राप्यते किमुक्तं भवति सर्वाभ्यन्तरं
मंडलगतान् दृष्टिपथप्राप्तता परिमाणान् द्वितीये मंडले दृष्टिपथप्राप्तता परिमाणमेतावता हीनं भवतीति
एतच्चिन्तितं मंडलविषयं दृष्टिपथप्राप्तता चिंतायां हानौ ध्रुवमतएव ध्रुवराशिरिति ध्रुवराशेरुत्पत्तिः ॥ तृती
द्वितीयस्मान्मंडलादनंतरं तृतीये मंडले एष एव ध्रुवराशिः एकस्य षष्टिभागस्य सत्काः षड्विंशतिः षष्टिभा
गाः सहितः स च यावान् भवति तच्च दर्शयति द्वे योजनानि चतुर्विंशतिः षष्टिभागा योजनस्य सप्तदश एकस्य
षष्टिभागस्य सत्का एकषष्टिभागा इति एतावान् द्वितीयमंडलगतात् दृष्टिपथप्राप्तता परिमाणाच्छोध्यते
ततो भवति यथोक्तं तस्मिन् तृतीये मंडले दृष्टिपथप्राप्तता विषयं परिमाणं चतुर्थे मंडले स एव ध्रुवराशिः

षड्भागसहितः क्रियते चतुर्थं हि मंडलं तृतीयापेक्षया द्वितीयं ततः षट्त्रिंशत् भागाः गुणनेन गुणिता विंशति षष्टिभागप्र
तिपत्तिस्तया च स हितः स एव रूपा जातश्चत्वारि योजनानि चतुर्विंशति षष्टिभागा योजनस्य त्रिपंचाशदेक
स्य षष्टिभागस्य सत्का एकषष्टिभागाः ४८ २४/६० ५३/६१ एतावान् तृतीयमंडलगतात् दृष्टिपथप्राप्तता परिमाणाच्छोध्य
ते ततो यथावस्थितं चतुर्थमंडले दृष्टिपथप्राप्तता परिमाणं भवति तच्चेदं सप्तचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि द्वाद
शोत्तराणि अष्टाविंशतिः षष्टिभागा योजनस्य एकस्य च षष्टिभागस्य सत्का दश एकषष्टिभागाः ॥ ४७७१२ २८/६० १०/६१ ।
सर्वान्तिममंडलान्तं तृतीयमंडलादपि ... अशीत्यधिकशततमे यदा दृष्टिपथप्राप्तता परिमाणं ज्ञातुमि
ष्यते तदा साषट्त्रिंशत् अशीत्यधिकेन शतेन गुणयते जातानि पंचषष्टिशतानि द्विपंचाशदधिकानि
६५५२ ततः षष्टिभागानयनार्थमेकषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धं सप्ताधिकं शतं षष्टिभागानां १०७ शेषाः पंचविंश
तिरेकषष्टिभागा उद्धरंति ॥ २५ एतत् ध्रुवराशौ प्र क्षिप्यते ततो जातमिदं पंचत्रिंशतियोजनानि एकादश षष्टिभा
गा योजनस्य एकस्य षष्टिभागस्य सत्काः षट् एकषष्टिभागाः ३५ ११/६० ६/६१ । इह षट्त्रिंशत एव मुहूर्तत्रिः पूर्वस्मात् मंड
लादनंतरमनंतरे मंडले दिवसो भवत्यां भवत्यां मुहूर्तैकषष्टिभागाभ्यां हीनो भवति प्रतिमुहूर्तं चैकषष्टिभाग
चाष्टादश एकस्य षष्टिभागस्य सत्का एकषष्टिभागा दीयंते ततश्च नयमीलने षट्त्रिंशद्भवतीति चाष्टादश एकष
ष्टिभागा किं नयाः सूत्रालस्यंते न परिपूर्णापरच्छवहारतः पूर्वं परिपूर्णा विवक्षिता ॥ तत्र कला आसूत्रं च प्रतिमं

डलस्य वर्द्धयदाशीत्यधिकशततमे मंडले एकत्रिंशति सहस्रे विंश्यते तदा अष्टषष्टिरेकषष्टिभागा वृद्धौ ति
तदपि ध्रुवराशेस्तत्र्युते परमार्थतः कृतः किंचिदधिकमपि तु अव्यवहरत्वमेव्यं ततो अमी अष्टषष्टिरेकषष्टिभागा अपसा
र्यंते तदपसारणे पंचाशीतिर्योजनानि नव षष्टिभागा योजनस्य एकस्य च षष्टिभागस्य ऋक्षाष्टिरेकषष्टिभागाः ८
५।६०।६१ इति जातं ततः सर्वाभ्यंतरमंडलानंतरमर्वाक्तनं द्वितीयं मंडलं गतानां दृष्टिपथप्राप्ततास्ते अपांत्याद्वितीयादिषु के
षुचिन्मंडलेषु वर्तमानादेकत्रिंशत्सहस्राणि नव शतानि षोडशोत्तराणि योजनानां एकोनचत्वारिंशच्च षष्टि
भागा योजनस्य एकस्य च षष्टिभागस्य सप्तचत्वा षष्टिरेकषष्टिभागाः ३१९१६।३९/६०।६०/६१ इत्येवंरूपावगो
ध्रुवस्तेन तायथोक्तसर्वाभ्यंतरमंडलदृष्टिपथ प्राप्ततापरिमाणं भवति बाह्ये सूर्यमंडलेषु ते
ततएवं प्रतिमंडलं यावद्दृष्टिपथप्राप्ततापर्यं द्वितीयादिषु केषुचिन्मंडलेषु वर्तमाने इति किं विवक्षितानि।
योजनानि तु परितनेषु वर्तमंडलेषु अधिकानि निर्धं कतराणि द्रष्टप्रकारेण निर्दिष्यत्न रतावद वासायाया वा।
अववासमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति ता जयाणमित्यादि। तत्र यदा णमिति पूर्ववत् सर्वबाह्यमंडलमुपसंक्र
म्य चारं चरति तदा णं एकेन मुहूर्त्तेन पंच पंच योजनसहस्राणि त्रीणि त्रीणि शतानि पंचोत्तराणि पंचदश च षष्टि
भागा योजनस्य ५३०५।१५/६० गच्छति तदा अस्मिन्मंडले परिरयपरिमाणं त्रीणि योजनशतसहस्राणि अष्टा
दश सहस्राणि त्रीणि शतानि पंचदशोत्तराणि ॥३१८३१५ एतत्तस्य आधुक्त्युक्तिवशात्षष्ट्या भागो ह्रियते ततो

लब्धं यथोक्तमत्र मुहूर्तगतिपरिमाणमिति। अथ वदृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणमाह। तया णमित्यादि। तदा
सर्वबाह्यमंडलचारकाले इह गतस्य मनुष्यस्य ज्ञातव्यकवचनमिदं यतो नामनुष्याणां एकत्रिंशता योज
नसहस्रैरष्टभिरेकत्रिंशदधिकैर्योजनशतैस्त्रिंशता च षष्टिभागैर्योजनस्य ३१८३१।३०/६०। सूर्यः शीघ्रं चक्षु
ःस्पर्शमागच्छति। तदा अस्मिन्मंडले चारं चरति सूर्यः द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसो भवति दिवसस्य चार्द्धेन याव
न्मात्रं क्षेत्रं व्याप्यते तावति व्यवस्थित उदयमा नः सूर्य उपलभ्यते। द्वादशानां च मुहूर्तानामर्द्धं षट्मुहू
र्त्ता इति यदत्र मंडले मुहूर्तगतिपरिमाणं पं चयोजनसहस्राणि त्रीणि च शतानि पंचोत्तराणि पंचदश
च षष्टिभागा योजनस्य ॥५३०५।१५/६०। तत् षड्गुण्यते ततो यथोक्तमत्र दृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणं
भवति। अत्रापि दिवसरात्रिप्रमाणमाह। तया णमित्यादि सुगमं। सम्प्रविशमाणे इत्यादि। स सूर्यः सर्व
बाह्यमंडलादुक्तप्रकारेण संवत्सरं प्रविशन् द्वि तीयं षण्मासमाददानो द्वितीयस्य षण्मासस्य प्रथमे अहो
रात्रे बाहिरानंतरं ति। सर्वबाह्यान्मंडलादनंतरमर्वाक्तनं द्वितीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। ता जयाणमि
त्यादि। तत्र यदा सर्वबाह्यानंतरमर्वाक्तनं द्वितीयं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। तदा एकैकेन मुहूर्त्तेन पं
च पंच योजनसहस्राणि त्रीणि च चतुरुत्तराणि योजनशतानि सप्तपंचाशतं च षष्टिभागान् योजनस्य ५३०
४।५७/६० गच्छति तदा अस्मिन्मंडले परिरयपरिमाणं त्रीणि लक्षाणि अष्टादश सहस्राणि द्वे शते सप्तनवत्यधिके

सूर्य२०१ योजनानां ८३१८२९९ ततोऽस्य प्रागुक्तयुक्तिवशात् षष्टिभागो ह्रियते। हृते च लब्धं यथोक्तमत्र मंडले मुहू-
ति॥५४ र्त्तगतिपरिमाणं। अत्रापि दृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणमाह। तयाणमित्यादि। तदा इहगतस्य मनुष्यस्य जातावेकवच-
नेइहगतानां मनुष्याणामेकत्रिंशता योजनसहस्रैः नवभिः षोडशोत्तरैः षोडशोत्तरैर्योजनशतैरेकोनत्रिं-
शता च षष्टिभागैर्योजनस्य एकं च षष्टिभागमेकषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्कैः षष्ट्या चूर्णिकाभागैः सूर्यश्चक्षुः-
स्पर्शमागच्छति। तथाऽस्मिन्मंडले सूर्यचारस्य रति दिवसोऽष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणो द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टि-
भागाभ्यामधिकः॥ तेषां चार्थः द्वे मुहूर्त्ते अपि केन मुहूर्त्तैकषष्टिभागेनाभ्यधिके ततः सामस्त्येन
कषष्टिभागकरणार्थं षडपि मुहूर्त्ता एका षष्ट्या गुण्यंते। गुणयित्वा च एकषष्टिभागास्तेऽधिक-
ाः प्रक्षिप्यंते। ततो जातानि त्रीणि शतानि सप्तषष्ट्यधिकानि एकषष्टिभागानां ३६७ ततः सर्वबाह्या-
दर्वाक्तने तस्मिन् द्वितीयमंडले यत्परिरयपरिमाणं त्रीणि लक्षाणि अष्टादश सहस्राणि द्वे शते सप्तनव-
त्यधिके ३१८२९७ तावद्भिः शतैः सप्तषष्ट्यधिकैर्गुण्यते। जाता एकादश कोट्योऽष्टषष्टिर्लक्षाश्च-
तुर्दश सहस्राणि नव शतानि नवनवत्यधिकानि ११६८१४९९९ तस्य एकषष्ट्या गुणितया षष्ट्या ३६६०
भागो ह्रियते। हृते च लब्धान्येकत्रिंशत्सहस्राणि नव शतानि षोडशोत्तराणि ३१९१६ शेषमुद्धरति
चतुर्विंशतिशतानि एकोनचत्वारिंशदधिकानि २४३९ एते च योजनानयनाय नायांति ततः षष्टिभागानयनार्थं ५४

मेकषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा एकोनचत्वारिंशत् षष्टिभागाः ३९ एकस्य च षष्टिभागस्य सत्काः षष्टिरेक-
षष्टिभागाः॥ ६०/६१ तयाणमित्यादि। तदा सर्वबाह्यात् तदर्वाक्तने द्वितीयमंडले चारकाले रात्रिंदिवं रात्रिदिव-
सप्रमाणं तावदेव प्राग्वद्वक्तव्यं। तावं च तयाणं अट्ठारसमुहुत्ता राई भवति दोहिं एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं दिवसे भवइ दोहिं
एगट्ठिभागमुहुत्तेहिं अहिए इति। सेपविसमाणेत्यादि। ततः सर्वबाह्यानंतरावार्क्तनाद् द्वितीयस्मादपि मंडलादुक्त-
प्रकारेण प्रविशन् सूर्यो द्वितीयस्य पश्चिमस्य द्वितीयेऽहोरात्रे बाह्यं ति। सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनं तृतीयं
मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। ताजयाणमित्या- दि। तत्र यदा णमिति पूर्ववत् सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनं
तृतीयमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा णं तं पंच योजनसहस्राणि त्रीणि चतुरुत्तराणि यो[illegible]ता
नि एकोनचत्वारिंशतं च षष्टिभागान् योजना- स्य ५३०४ ३९/६० एकैकेन मुहूर्त्तेन गच्छति। तस्मिंश्च हि मं-
डलपरिरयपरिमाणं त्रीणि लक्षाणि अष्टादश स- हस्राणि द्वे शते एकोनाशीत्यधिके ३१८२७९ अस्य षष्ट्या
भागो ह्रियते। हृते च लब्धं यथोक्तमत्र मंडले मुहूर्त्तगतिपरिमाणं। अत्रापि दृष्टिपथप्राप्तताविषयप-
रिमाणमाह। तयाणमित्यादि। तदा इहगतस्य मनुष्यस्य जातावेकवचनस्य भावादिहगतानां मनुष्याणामे-
काधिकैः त्रिंशता सहस्रैरेकोनपंचाशता षष्टिभागैरेकं च षष्टिभागमेकषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्कै-
स्त्रयोविंशत्या चूर्णिकाभागैः सूर्यश्चक्षुःस्पर्शमागच्छति। तथाऽस्मिन्मंडले दिवसोऽष्टादशमुहूर्त्तप्रमाण

सूर्यप्र०टी० ॥५५

अतिरिक्तषष्टिभागात्रयोदशाधिकस्य स्यार्द्धस्य मुहूर्त्तान् तस्यां मुहूर्त्ताः एकषष्टिभागास्त्रयोदशाधिकाः ततः साम्प्रतमेकै
कषष्टिभागकरणार्थं षड्विंशत्या मुहूर्त्ता एकषष्ट्या गुण्यन्ते गुणयित्वा च भावे एकषष्टिभागा उपरितना युज्यन्ते ततो जा
तानि त्रीणि शतानि सप्ताशीत्यधिकानि एकषष्टिभागानां ३८७ ततोऽस्मिन्मण्डले यत्परिरयपरिमाणं त्रीणि लक्षा
णि पञ्चदश सहस्राणि त्रीणि शतानि एकोनाशीत्यधिकानि ३१५०७९ इति तत्तद्राशिस्थित्वा ते राशिस्त्रिषष्ट्यधिके
न गुण्यते जातानि एकादश कोटयः एकसप्ततिश   तसहस्राणि षड्विंशतिसहस्राणि षट्शतानि अष्टसप्त
त्यधिकानि ११७१२६६७३ तस्य एकषष्ट्या   गुणितया ३६६० भागो हियते लब्धानि
त्रिंशत्सहस्राणि पञ्च शतानि ३२००   १६ शेषमुद्धरति त्रीणि सहस्राणि द्वात्रिंशदधिकानि ३०
१ शतं च एकषष्टिभागानामेकषष्ट्या   गुणितस्य पञ्चदशत्रिषष्टिभागा इत्यर्थः तत्र
विंशतिभागस्य एकषष्टिभागस्य सप्तमेकषष्टि   भागा इति रात्रिंदिवानि त्रिदिवसपरिमा
णम् अत्र तावत् प्रागिव वक्तव्यं तावद् यावत्तेषां अष्टादश मुहूर्त्ता रात्रिर्द्वादश मुहूर्त्तो दिवसो द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकषष्टिभागाभ्यामूनो दि
वस इति सर्वबाह्यात् मण्डलाद
र्वाक् चतुर्थ मण्डले तु अतिदेशमात्रमेवं खल्विमा दिशा एवं तु क्रमेण प्रकारेण खलु निष्क्रमण
प्रवेशयन् सूर्यः तदनन्तरादन्तरं मण्डलात्मण्डलं सङ्क्रामन् रूपेण तदनन्तरं प्रविशन् सूर्यः तदनन्तरान्मण्डलात् तदनन्तरं ५५

मण्डलं संक्रामन्नेकैकस्मिन् मण्डले मुहूर्त्तगतिमित्यत द्वितीयादिमण्डलेषु मुहूर्त्तगतौ मुहूर्त्तगतिपरिमाणं अष्टाद
श षष्टिभागान् यावत् तस्य वर्द्धमानः परिपूर्णा वृद्धिर्निश्चयते किंचिन्नानि वृद्धिर्यन्नूरदा पर्यनूरत्यर्थः पूर्वं मण्ड
ला पेक्षया अभ्यन्तरानन्तरमण्डलस्य परिरयमधिकृत्याष्टादश षष्टिभागान्निर्दिशन्ति एवं प्रकारया मित्यत्रापि तावत्
संप्रत्युपसंहारमाह पुरुषच्छायां द्वे पौरुष्यौ प्राप्तावती याः सा तिरश्चा प्रियवान् इति शरयाजना न्यसि वर्द्धमाना
२६ दिवसं सर्वबाह्यान्मण्डलादर्वाक्तनानि कतिपया   निश्चयम् द्वितीयादिमण्डलप्रापेक्ष्यस्थूलतया परमार्थतः
पुनरेवं द्रष्टव्याः इत्यानेन क्रमेण सर्वास्यन्त   रान्मण्डलात्परतो द्विपदपौरुषी तां छायां निर्गतिस्थानेन
क्रमेण सर्वबाह्यान्मण्डलादर्वाक्तने मण्ड   ले द्विपदप्राप्ततामतिवर्द्धयन् प्रविशन् सर्व
बाह्यान्मण्डलादर्वाक्तने द्वितीयमण्डलगतात् २४   पदप्राप्ततापरिमाणं सर्वबाह्ये मण्डले पञ्चाशीति योजना
नि तत्र षष्टिभागा यावत् तस्य एकषष्टिभागाम   एकषष्टिभागा छित्वा तस्य सप्तषष्टिभागान्वर्द्धापयति पतत्र प्राव
सावत् तत्तस्मात् सर्वबाह्यान्मण्डलादर्वाक्तनं द्वितीयमण्डलं प्रविशन् तावद्द्वयोरपि द्विपदप्राप्ततापरिमा
णं विवर्द्धयन्त्यव बद्धं ततोऽर्वाक्तने मण्डले च यस्मिन् मण्डले द्विपदप्राप्ततापरिमाणं ज्ञातुमिष्यते द्वि
तीयमण्डलादारभ्य तत्र मण्डलसंख्यायाः त्रिंशद्गुण्यते तत्र द्वितीयमण्डलं चिन्तायामेकेन गुणं मण्डलं चिं
तायां तस्यामेव यावत्सर्वाभ्यन्तरमण्डलचिन्तायां त्र्यशीत्यधिकेन शतेन द्वे च गुणयित्वा चलस्यात्तत्र वर्द्धे

सूर्यप्रज्ञप्ति
११५६

वराशेरपनीयते शेषेण ध्रुवराशिना सहितं सर्वपूर्वमंडलगतं दृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणं तच्चरमंडले दृष्ट्यंत
प्राप्ततायां मंडले षट्त्रिंशन्मुहूर्तकेनयुज्यते एकेनवर्द्धते नादवसवतीति जाता षट्त्रिंशदेवासाकृवराशेर
पनीयते शेषमिदं पंचाशीतियोजनानि नवषष्टिभागायोजनस्य एकषष्टिभागास्त्रयोविंशतिः ८५ [*आ॰ २]
६० । २३ । तेन सहितं सर्वमंडलगतं दृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणं एकत्रिंशत्सहस्राणि नवशतानि षोडशोत्तरा
णि योजनानामेकोनचत्वारिंशत्षष्टिभागा योजनस्य एकस्य षष्टिभागस्य सत्काः षष्टिरेकषष्टिभागा
॥ ३१९१६ । ३९/६० । ६०/६१ । इत्येवंरूपं क्रियते तत तो धिकृते द्वितीयमंडले यथोक्तं दृष्टिपथप्राप्ततापरिमा
णं भवति तच्चाग्रेवोपदर्शितं वर्तते । मंडले षट्त्रिंशत्सकलस्यांशस्य प्राप्ततायां त्रिंशदूर्ध्वरा
शेरपनीयशेषेण ध्रुवराशिनाहतीयमं डलगतं दृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणं सहितं क्रियते ततस्त
दंतरमंडले दृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणं भवति द्वात्रिंशत्सहस्राणि षडशीत्यधिकानि योजनानामष्टापं
चाशत्षष्टिभागा योजनस्य एकस्य च षष्टिभागस्य सत्काः एकादशैकषष्टिभागाः ॥ ३२०८६ । ५८/६० । ११/६१ । एवं शेषे
ष्वपि मंडलेषु भावनीयं यदा तु सर्वाभ्यंतरमंडले दृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणं ज्ञातुमिष्यते तदा षट्त्रिंशदश
शीत्यधिकं शतं गुणयेत् तृतीयमंडलादारभ्य सर्वाभ्यंतरस्य मंडलस्य त्र्यशीत्यधिकशततमत्वात् ततो
जातानि पंचषष्टिशतानि त्रिपंचाशानि पंचाशादधिकानि ६५५० शतमाम कषष्ट्यातामज्ञातत्वं संसशेत्तरं । ५६

जातं षष्टिभागानां शेषं पंचविंशतिः । १०/६० । २५/६१ । एतत्यं चाशीतियोजनानि तत षष्टिभागा योजनस्य एकस्य षष्टि
भागस्य सत्काः षष्टिरेकषष्टिभागाः ८५ । ७९/६० । ६०/६१ । इत्येवंरूपो ध्रुवराशिः सोप्यातो जातानि पश्चात् त्र्यशीति
योजनानि त्रयोविंशतिः षष्टिभागा योजनस्य एकस्य षष्टिभागस्य सत्काः पंचत्रिंशदेकषष्टिभागाः इह षट्त्रिं
शतिरेकषष्टिभागाः कलयाभ्यूनाः परमार्थतालप्यंते एतव प्रागेवोक्तं तव कलान्यूनत्वं प्रतिमंडलं
वर्द्धयदा त्र्यशीत्यधिकशततमे मंडले एकत्र पिंडितं सर्वं विंत्यते तदा ॰ षष्टिरेकषष्टिभागाः लप्यते
ततस्ते सूर्यः प्रक्षिप्यंते ततो जातमिदं त्र्यशीति योजनानि त्रयोविंशतिः षष्टिभागा योजनस्य ए
कस्य षष्टिभागस्य सत्काः द्विचत्वारिंशदेक षष्टिभागाः ८३ । २३/६० । ४२/६१ । तेषु सर्वाभ्यंतरानंतर ॰ मं
डलगतं दृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणं सप्तचत्वारिं शत्सहस्राणि द्वे शते एकोनाशीत्यधिकं योजनानां त्रयस्त्रिं
शत्पंचाशत्षष्टिभागा योजनस्य एकस्य षष्टि भागस्य सत्का एकोनविंशतिरेकषष्टिभागाः ॥ ४७२७९ । ५७/६० । १९/६१ ।
इत्येवंरूपं सहितं क्रियते ततो यथाक्रमं सर्वाभ्यंतरमंडले दृष्टिपथप्राप्ततापरिमाणं भवति तथा सप्तचत्वारिं
शत्सहस्राणि द्वे शते त्रिषष्ट्यधिके योजनानामेकविंशतिश्च षष्टिभागा योजनस्य ४७२६३ । २१/६० । एवं दृष्टिपथप्रा
प्ताया कति पायेषु मंडलेषु मातिरेकाणि पंचाशीतिश्चयोजनानि अग्रतश्च चतुरशीतिश्च पंचाशीतिश्च साका
धिकसहितानि त्र्यशीतियोजनानि अन्निवर्द्धयन् तावत् क्रमेण सर्वाभ्यंतरमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति

सूर्यप्र०वृत्तिः
॥५७॥

ताजयाणि मित्यादि तत्र यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा पंच पंच योजनसहस्राणि द्वे च
पंचाशदधिके योजनशते एकोनत्रिंशतं च षष्टिभागान् योजनस्य ॥ ५२५१ २९/६० एकैकेन मुहूर्तेन गच्छति तदा च
इहगतस्य मनुष्यस्य सप्तचत्वारिंशता योजनसहस्रैः द्वाभ्यां योजनशताभ्यां त्रिषष्ट्य-
धिकाभ्यां योजनशताभ्यां एकविंशत्या षष्टिभागैर्योजनस्य ॥ ४७२६३ २१/६० ॥ सूर्यश्चक्षुःस्पर्शमागच्छति
एवं च मुहूर्तगतिपरिमाणं द्रष्टव्यं प्राभृतपरिस- एवं प्रागेव भावितं स्वयं भावनीयं तदुक्तं ततो निगम-
नमुक्तवानाह ॥ तया णं इत्यादि सुगमं यावत्प्राभृतपरिसमाप्तिः ॥ ३ ॥ इति श्रीमलयगि-
रिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां द्विती- यस्य प्राभृतस्य तृतीयप्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥ समाप्तं च द्वि-
तीयं प्राभृतं समाप्तं ॥ २ ॥ तदेवमुक्तं द्वितीयं प्रा- भृतं संप्रति तृतीयमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः
कियत्क्षेत्रं चंद्रसूर्या वा प्रकाशयंतीति तत ॥ सूत्रविषयप्रश्नसूत्रमाह ॥ ता केवइयं खित्तमित्यादि ता इति पू-
र्ववत् कियत्क्षेत्रं चंद्रसूर्या वा अवभासयंति उद्योतयंति तापयंति प्रकाशयंति एवं भगवता गौतमेन प्रश्ने कृते भगवा-
नेतद्विषयाः प्रतिपत्तयः यावत्यः संति तावतीः प्रथमत उपदर्शयति ॥ तत्थ खलु इत्यादि तत्र एतस्मिन् प्रश्नविषये
यथा तत्र एता द्वादश प्रतिपत्तयः प्रज्ञप्ताः तद्यथा तत्र तेषां द्वादशानां प्रतिपत्तिवादिनां मध्ये एके वादिनः
एवमाहुः स्म एकं द्वीपं एकं समुद्रं चंद्रसूर्या अवभासयंति उद्योतयंति तापयंति प्रकाशयंति एवं सूत्रगत्या यावद्विपर्ययः

मुपसंक्रम्य सा भवति ॥ सूर्यो प्रेक्ष्य किंचित्कृत्स्य माह तावयं तिप्रकाशयंति आख्याता इति इदानीं चात्वारिंशत्पदे ता
पि सह तामपदस्य समवायाः सवितारः अवभासयंति द्वा इति कियत्क्षेत्रं चंद्रसूर्या अवभासयंति तत्राख्या तथ
तं स्थापयंति प्रकाशयंति आख्याता भगवता इति भगवानुवाच एवं गौतम एके भगवता तद्विषयपरतीर्थिक
प्रतिपत्तीनां मिथ्यात्वात्पदर्शनाय प्रथमतस्ता एवोपन्यस्यति ॥ तत्थेत्यादि तत्र चंद्रसूर्याणां क्षेत्रावभास
नविषये इमाः खलु द्वादश प्रतिपत्तयः परतीर्थि- कानां प्रज्ञप्ताः तद्यथा ॥ तत्थेत्यादि तत्र तेषां द्वाद
शानां परतीर्थिकानां मध्ये एके प्रथमास्तीर्थि- का एवमाहुः ॥ एकं द्वीपं एकं समुद्रं चंद्रसूर्या अवभास
यंति उद्योतयंति प्रकाशयंति इति सूत्रे द्विवचनं द्वि- त्वे बहुवचनं प्राकृतत्वात् अत्र चकारो वा ज्ञेयः [illegible]
मिति द्विवचनं वा वक्तव्यं किमर्थमुक्तं परतीर्थि- किकेन कस्य चंद्रमसः एकस्य च सूर्यस्य सकलोपगमात्संभवति
अस्येव प्रथमसंमतस्योपसंहारमाह ॥ एगे एवमा- हंसु ॥ एवं सर्वत्रापि उपसंहारवाक्यानि भावनीयानि ॥ एके पुन
रेवमाहुः त्रीन् द्वीपान् त्रीन् समुद्रान् चंद्रसूर्या अवभासयंति उद्योतयंति प्रकाशयंति अवभासयंत इत्यादि इह ममप्यत्र
द्विवचनं द्रष्टव्यं तद्यथा अवभासयंत उद्योतयंत स्थापयंतः प्रकाशयंत इति एवमुत्तरत्रापि द्रष्टव्यं ॥ २ ॥ एके पुन
स्तृतीया एवमाहुः ॥ अर्द्धचतुर्थान् द्वीपान् अर्द्धचतुर्थान् समुद्रान् इह अर्द्धचतुर्थाः कस्य सार्द्धमित्यर्थः अर्द्धच
तुर्थान् द्वीपान् अर्द्धचतुर्थान् समुद्रान् चंद्रसूर्या अवभासयंति इत्यादि प्राग्वत् ॥ ३ ॥ एके चतुर्थाः पुनरेवमाहुः ॥ सप्त

सूर्यप्र०टी०
ति० ५८

द्वीपान् सप्त समुद्रान् चंद्रसूर्या विलासयंत ॥४॥ एके पुनः पंचमा एवमाहुः ता दश द्वीपान् दश समुद्रान् चंद्र-
सूर्या विलासयंत ॥५॥ एके पुनः षष्ठा एवमाहुः ता द्वादश द्वीपान् द्वादश समुद्रान् चंद्रसूर्या विलासयंत ॥६॥ एके
पुनः सप्तमा एवमाहुः ता द्विचत्वारिंशतं द्वीपान् द्विचत्वारिंशतं समुद्रान् चंद्रसूर्या विलासयंत ॥७॥ एके पुनरष्टमा ए-
वमाहुः ता सप्ततिं द्वीपान् सप्ततिं समुद्रान् चंद्रसूर्या विलासयंत ॥८॥ एके पुनर्नवमा एवमाहुः ता द्विचत्वा-
रिंशदधिकं समुद्रशतं च चंद्रसूर्या विलासयंत ॥९॥ एके पुनर्दशमा एवं जल्पंति ता सप्ततं ता सप्तत्यधिकं द्वीपशतं
ता सप्तत्यधिकं समुद्रशतं चंद्रसूर्या विलासयंत ॥१०॥ एके पुनरेकादशा एवमाहुः ता चत्वारिंशदधिकं चत्वारिं-
शदधिकं द्वीपसहस्रं ता चत्वारिंशदधिकं समुद्रसहस्रं चंद्रसूर्या विलासयंत ॥११॥ एके पुनर्द्वादशा ए-
वमाहुः ता सप्ततं ता सप्तत्यधिकं द्वीपसहस्रं ता सप्तत्यधिकं समुद्रसहस्रं चंद्रसूर्या विलासयंत ॥१२॥
एताश्च सर्वा अपि प्रतिपत्तयो मिथ्यारूपा अत्र भगवानेतासु उदस्य स्वमतमेव कथयति वयं पुनरित्या-
दि वयं पुनरुत्पन्नकेवलवेदसोपायधावस्थितं जगदुपलभ्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदामः सामत
प्रकारमाह ॥ ता अयन्नमित्यादि। अत्र जंबूद्वीपवर्णनोपपत्तिर्यथा जंबूद्वीपप्रज्ञप्तौ अयन्नं जंबूद्दीवे दीवे
इत्यारभ्य यावत् एवामेव सपुव्वावरेणं जंबुद्दीवे दीवे चोद्दस सलिलासयसहस्सा छप्पन्नं च सलिला-
सहस्सा भवंतीति मक्खायमित्युक्तं तन्मात्रं तावन्मात्रं ग्रंथप्रमाणमत्रापि वक्तव्यं। परं ग्रंथगौर-

---

वभयान्न लिख्यते। केवलं जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिपुस्तकमेव निरीक्षणीयमिति। अथ यमेवंरूपो जंबूद्वीपः पंचभिः पंचसं-
ख्याकैः प्रतिचक्रवालभागैश्चक्रवालभागैः संस्थित आख्यातो मयेति वदेत् स्वशिष्येभ्यः। एवमुक्ते भगवान् गौ-
तमः स्वशिष्याणां भावावबोधनार्थं सूत्रमाह इति ता कहमित्यादि। ता इति पूर्ववत्, केन प्रकारेण भगवन् त्वया जंबूद्वीपो द्वी-
पः पंचचक्रभागसंस्थित आख्यात इति वदेत्। भगवानाह ता जयाणमित्यादि। ता इति प्राग्वत्। यदा णमिति वाक्याल-
कारे। प्रवचने विज्ञप्रसिद्धौ सूर्यौ। सर्वाभ्यंतरं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरतस्तदा तौ समुदितौ द्वावपि
सूर्यौ जंबूद्वीपस्य त्रीन् पंचचक्रवालभागान्। अवभासयतः उद्योतयतः तापयतः प्रकाशयतः। कथं प्रकाशय-
त इति परप्रश्नावकाशमाशंक्याह दर्शवि भागत अत्र णं एगोवी इत्यादि एकोऽपि सूर्यो जंबूद्वीपस्य
द्वीपस्य एकं पंचचक्रवालभागमर्द्धमिति द्वि- तीयमर्द्धं यस्य सार्द्धः पूरणप्रथमस्थितावंतद्वितीयस्य तृतीयोऽभा-
गाख्यभागस्तत्र तावदयमवभासयत्येकं पंचमचक्र- वालभागं द्वितीयस्य पंचमस्य चक्रवालभागस्यार्द्धमर्द्धं
प्रकाशयति यथा एकोऽपि अपरोऽपि द्वितीयोऽपि त्वयि एकं पंचमं चक्रवालभागमर्द्धं प्रकाशयतीत्युभयप्रकाशि-
तभागमीलने परिपूर्णं भागत्रयप्रकाशनं भवति। इत्यत्र भावना। जंबूद्वीपगतं प्रकाश्यं चक्रवालं षष्ट्यधिकषट्-
त्रिंशच्छतसंख्याकं कल्प्यते ॥३६६०॥ तस्य पंचमो भागो द्वात्रिंशदधिकसप्तशतप्रमाणः ७३२ सार्द्धसत्ताष्टानवत्यधिक-
सहस्रभागमात्रं प्रकाशयतः सर्वाभ्यंतरे मंडले वर्तमानः एकोऽपि सूर्यः षष्ट्यधिकषट्त्रिंशच्छतसंख्यानां भागानां मध्ये॥

सूर्यप्रज्ञप्ति टी॥५८

नवत्यधिकं सहस्रं प्रकाशयति। द्वितीयोप्यष्टानवत्यधिकं सहस्रं। उदयमालननाकविंशतिशतानि षन्नवत्यधिकानि श
ष्टप्रकाशमानानि लक्ष्यंते। तदा च योपि चक्रवालसागोराविरसष्ट्याणकाता पिपंचमासागत्रिंशदधिकसप्त
तसागसंख्याराविरपरतोपिएकः पंचमसागो द्वात्रिंशदधिकसप्तशतसागसंख्याराविः उदयमालिते चतुर्दीशशता
ति च तु षष्ट्यधिकानि १४६४ षष्ट्यधिकषट्त्रिंशद्भृतसागानां रात्रिः सर्वसागमीलनषट्त्रिंशद्भृतानि षष्ट्यधिकानि स
वंतीसं प्रतितत्र दिवसरात्रिप्रमाणमाख्यातयाण। मित्यादि तदा स्पंतरमंडलचारकाले उत्तमकाष्ठाप्राप्त परमप्रक
षप्राप्त उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसा सवर्त्त जघन्या द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः ततो द्वितीये त्वहोरात्रे द्वितीये
मंडलेवर्त्तमानएकोपि सूर्य्यो जंबूद्वीप। स्यैकं पंचमं चक्रवालसागं सार्द्धषष्ट्यधिकषट्त्रिंशद्भृतसा
गरूपदानप्रकाशयति। अपरोपि सूर्य्य एकं पं चमं चक्रवालसागं सार्द्धषष्ट्यधिकषट्त्रिंशद्भृतसागसक्तसाग
चतुष्टयरूपं प्रकाशयति। द्वयोरप्येकं पंचमं च। क्रवालसागं सार्द्धषष्ट्यधिकषट्त्रिंशद्भृतसागसक्तसागचतुष्टय।
रूपं प्रकाशयति। एवं प्रत्यहोरात्रमेकैकः सूर्यः षष्ट्यधिकषट्त्रिंशद्भृतसागसक्तसागद्वयमात्रं प्रकाशयतीत्यव
द्वा स्मयोः यावत्सर्वबाह्यं मंडलं सर्वाभ्यंतरान्मंडलात्परतस्त्र्यशीत्यधिकशततमं। ततः प्रतिमंडलं सागद्वयमात्रं नेन
यदा सर्वबाह्यमंडले चरति तदा त्रीणि शतानि षष्ट्यधिकानि सागानां त्रुट्यंति। त्र्यशीत्यधिकस्य शतस्य द्वाभ्यां गुणने
एतावत्याः संख्यायास्तावत्त्रीणि शतानि षट्षष्ट्यधिकानि पंचमचक्रवालसागस्य द्वात्रिंशदधिकसप्तशतसाग ५८

प्रमाणस्यावतिष्ठते। पंचमचक्रवालसागस्यार्द्धं परिपूर्णं तत्र मंडले त्रुट्यतीति। एकावपरिपूर्णं पंचमचक्रवालसाग
रूपं प्रकाशयतीत्यर्थः। ततो जघन्येन मित्यादि तत्र यदा णमिति पूर्ववित्रयो तो प्रवक्तव्य सि खलु द्वावपि सूर्यौ सर्व
बाह्यमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरत स्तदा तो समुदितौ जंबूद्वीपस्य द्वीपस्य द्वौ चक्रवालपंचमसागौ अवभासयत
उद्योतयतः प्रकाशयतस्तत्र एकोपि सूर्य एकं पंचमं चक्रवालसागं प्रकाशयति एकोपि अपरोपि द्वितीयो
प्येकं पंचमं चक्रवालसागं प्रकाशयतीति तय णमित्यादि तदा सर्वबाह्यमंडलचारकाले उत्तमकाष्ठाप्राप्त
उत्कर्षिकाष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिर्जघन्यात पद्वादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसः इदमत्र भावना सूर्या
नेह सर्वविषयप्रकाशविधिः क्रमेण द्वितीय मानत्कसूर्य सर्वबाह्यमंडलादभ्यंतरं प्रविशतो
द्वितीयषण्मासाविक्षित इत्र ष्टव्या। द्वितीय षण्मासस्य द्वितीये त्वहोरात्रे सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्
मंडलादर्वाक् द्वितीयमंडलेवर्त्तमानएकोपि सूर्यएकं जंबूद्वीपस्य द्वीपस्य पंचमचक्रवालसागं षष्ट्यधिकष
ट्त्रिंशद्भृतसंख्यसागसक्तसागद्वयाधिकं प्रकाशयति। अपरोपि सूर्य एकं पंचमचक्रवालसागं षष्ट्यधि
कषट्त्रिंशद्भृतसंख्यसागसक्तसागद्वयाधिकं प्रकाशयति। द्वितीयस्य षण्मासस्य द्वितीये त्वहोरात्रे।
सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक् तृतीयमंडलेवर्त्तमानएकं पंचमं चक्रवालसागं षष्ट्यधिकषट्त्रिंशद्भृत
याधिकं प्रकाशयति। द्वितीयस्य षण्मासस्य सक्तसागचतुष्टयाधिकं प्रकाशयति। अपरोपि सूर्यः परत एकं प

सूर्यप्रज्ञप्ति ॥६०॥ चमं चक्रवालभागं यथोक्तभागवृद्ध्याधिकं प्रकाशयति एवं प्रतिमंडलमेकैकः सूर्यः षष्ट्यधिकषट्
त्रिंशच्छतभागसत्कभागद्वयवृद्ध्या प्रकाशयन् तावदवसेयो यावत्सर्वाभ्यंतरं मंडलं तस्मिंश्च सर्वाभ्यंत
रमंडले द्वितीयस्य पंचमचक्रवालभागस्योपरि वृद्धिः संभवति ततो द्वावपि सूर्यौ सर्वाभ्यंतरमंडले एकं पंचमं चक्र
वालभागं सार्द्धं जंबूद्वीपस्य प्रकाशयतः एकं पंचमं चक्रवालभागं सार्द्धं तथा चैतदेव जंबूद्वीपचक्रवा
लस्य दशभागानुपरिकल्प्यात्र सूत्रं ॥ ता चिय उ दसभागे जंबुदीवस्स दो वि दिवसयरा ता वितिदित्तलेसा ब्भ
िंतरमंडलसंता ॥ चत्तारि य दसभागे जंबु दीवस्स दो वि दिवसयरा ता वितिसंतलेसा बाहिरमंडलसं
ता ॥ एवत्तीसे भागसए छक्का णाउ जंबु दीवस्स ॥ तिरियं तत्तो दो भागे वड्ढइ ... इति
श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां तृतीयं प्राभृतं समाप्तं ॥३॥ तदेवमुक्तं तृतीयं प्राभृत
संप्रति चतुर्थमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः ॥ कथं श्वेततायाः संस्थितिरिति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्र
माह ॥३॥ ता कहं ते सेयताए संठिई आहियाइ तिवदेज्जा ता इति कथं केन प्रकारेण भगवन् त्वया श्वेततायाः संस्थिति
राख्याता इति भगवानवादीत् एवं भगवता गौतमेनोक्ते वर्द्धमानस्वामी भगवानाह ॥३॥ ता तत्थ खलु इत्यादि तत्र श्वेत
ताया विषये खल्वियं वक्ष्यमाणस्वरूपा द्विविधा संस्थितिः प्रज्ञप्ता तामेव दर्शयति तद्यथा चंदसूरियसंठिई य ताव
त्तसंठिई य ततोऽयमर्थः । श्वेततायाः येन प्रकारेण द्विधा भवति तथा दर्शयति । चंद्रसूर्यसंस्थितिः ६०

तापक्षेत्रसंस्थितिश्च तत्र चंद्रसूर्यविमानानामपि विद्यमानत्वात्तत्तापक्षेत्रस्य चातपतः श्वेतता ततः प्रयोगाद्भवत्यम
पि श्वेतता तापक्षेत्रमुच्यते तेनोक्तप्रकारेण श्वेतता द्विविधा भवति तत्र चंद्रसूर्यसंस्थितिविषये प्रश्नयति ॥ ता कहं ते चंद्
दिता इति प्राग्वत् कथं त्वया भगवन् चंद्रसूर्यसंस्थितिराख्याता इति वद एवं च चंद्रसूर्यविमानानां संस्थानरूपा सं
स्थितिराख्याता इति तत्र चंद्रसूर्यविमानसंस्थितिविषये सर्वेषामपि श्वेतस्थानरूपा प्रतिपत्तयः एवमुक्ते भगवानेत
द्विषये यावत्यः परतीर्थिकानां प्रतिपत्तयस्तावतीरुपदर्शयति तत्थ इत्यादि तत्र चंद्रसूर्यसंस्थितौ विषये खल्विमा
स्खल्विमाः षोडश प्रतिपत्तयः प्रज्ञप्तास्तद्यथा तत्थेगे एवमाहंसु समचउरंससंठिया चंदसूरसंठिई पु
प्रज्ञप्ता समचतुरस्रसंस्थितसंस्थानं यस्याः चंद्रसूर्यसंस्थितेः सा तथा अत्रैवोपसंहारवाक्यमिदं
एगे एवमाहंसु ॥ एवं सर्वत्रापि प्रत्येकमुप संहारवाक्यं द्रष्टव्यं ॥३॥ एगे पुण एवमाहंसु विसमचउरंस
संस्थिता चंद्रसूर्यसंस्थितिराख्याता सर्वापि । विषमचतुरस्रसंस्थानं यस्याः सा तथेति विग्रहः ॥ एवं समचउरक्कोण
संठियत्ति एवमुक्तेन प्रकारेणापरिभाषमाणिं प्राग्वत् समचतुःकोणं तां चंद्रसूर्यसंस्थितिं वक्तव्या सा चैव एगे
पुण एवमाहंसु समचउक्कोणसंठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु ॥ चउत्थसमचउक्कोणसंठियत्ति
समचतुरस्राः कोणा यत्र तत् समचतुष्कोणं संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथेति विग्रहः ॥ विसमचउक्कोणसंठिय
त्ति । विषमाश्चत्वारः कोणा यत्र तत् विषमचतुःकोणं तेन संस्थितं संस्थानं यस्याः चंद्रसूर्यसंस्थितेः सा तथा ॥ अन्ये

षामभिप्रायेण वक्तव्या सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु विसमचउक्कोणसंठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे एव
माहंसु॥ ४ समचक्कवालसंठिया इति समचक्रवालं समचक्रवालरूपं संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथा अपरेषाम
भिप्रायेण चंद्रसूर्यसंस्थितिर्वक्तव्या सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु समचक्कवालसंठिया चंदिमसूरियसंठि
ई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु॥ ५ विसमचक्कवालसंठिया इति विषमचक्रवालं विषमचक्रवालरूपं संस्थितं संस्था
नं यस्याः सा तथा अन्येषां मतेन चंद्रसूर्यसंस्थितिर्वक्तव्या सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु विसमचक्कवाल
संठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु॥ ६ चक्कद्धचक्कवालसंठिय त्ति चक्रस्यार्द्धभागस्य यदर्द्धं
चक्रवालस्यार्द्धं तद्रूपं संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथा अन्येषामभिप्रायेण वक्तव्या सा [illegible] एगे
पुण एवमाहंसु चक्कद्धचक्कवालसंठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु॥ ७ एगे पुण इत्या
दि। एके पुनरत्र छत्राकारसंस्थिता चंद्रसूर्यसंस्थितिः प्रज्ञप्ता अत्रैवोपसं[illegible] एगे एवमाहंसु॥ ८ गेहसंठिय
त्ति गेहस्येव वास्तुविद्याप्रसिद्धस्य गृहस्येव संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथा अपरेषां मतेन चंद्रसूर्यसंस्थि
तिर्वक्तव्या सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु गेहसंठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु॥ ९ गेहावण
संठिय त्ति गृहयुक्त आपणो गृहापणो वास्तुविद्याप्रसिद्धस्तस्येव संस्थितिः संस्थानं यस्याः सा तथा अन्येषामभिप्रा
येण वक्तव्या सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु गेहावणसंठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु॥ १०॥ पा ८२

सायसंठिय त्ति प्रासादस्येव संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथान्येषामभिप्रायेण वक्तव्या सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु पा
सायसंठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु॥ ११ गोपुरसंठिय त्ति गोपुरस्येव पुरद्वारस्येव संस्थितं संस्था
नं यस्याः सा तथान्येषां मतेनाभिधातव्या सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु गोपुरसंठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे
एवमाहंसु॥ १२ पेच्छाघरसंठिय त्ति प्रेक्षागृहस्येव वास्तुविद्याप्रसिद्धस्य संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथा अपरेषां मतेना
भिधातव्या तद्यथा एगे पुण एवमाहंसु पिच्छाघरसंठिया चंदिमसूरियसंठिई प[illegible] एगे एवमाहंसु॥ १३ वलभीसंठिय
त्ति वलभ्या इव छद्याणामाच्छादनस्येव संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथा अन्येषां मतेनाभिधातव्या सा चैवं एगे पु
ण एवमाहंसु वलभीसंठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु॥ १४ हम्मियतल[illegible]ठिय त्ति
हर्म्यं धनवतां गृहं तस्य तलमुपरितनो भागस्तस्येव संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथा अपरेषामभिप्रायेण वक्तव्या
सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु हम्मियतलसंठिया चंदिमसूरियसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु॥ १५ वालग्गपोत्तियासं
ठिय त्ति वालाग्रपोतिका आकाशतडागमध्यव्यवस्थितं क्रीडास्थानं लघुप्रासादमात्रं तस्याइ
व संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथा अपरेषां मतेन चाभिधातव्या तद्यथा एगे पुण एवमाहंसु वालग्गपोत्तियासंठिया चंदिमसू
रियसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु॥ १६ तदेवमुक्ताः परतीर्थिकानां प्रतिपत्तयः एतासां च मध्ये या प्रतिपत्तिः समीचीना
तामुपदर्शयति तत्थ इत्यादि तत्र तेषां षोडशानां परतीर्थिकानां मध्ये ये ते वादिन एवमाहुः समचउरंससंठिता चं

सूर्यप्र०वृ
त्ति ८२

च्चन्द्रसूर्यसंस्थितिः प्रज्ञप्ता इति एते तत्र यत्नेनैतद्ध्यो एके नासिकायेणाप्येते पि एवं चन्द्रसूर्यसंस्थितिरस्माकं सीति भावः॥ तथा हि । इह समे
पि कालविशेषाः सुषमसुषमादयो युगमूला युगस्य चादिः श्रावणमासि बहुलपक्षे प्रतिपदि प्रातस्तदा च समये एकः सूर्यो
दक्षिणपूर्वस्यां दिशि वर्त्तते । तद्वितीयस्त्वपरोत्तरस्यां चन्द्रमा अपि तस्मिन् समये एको दक्षिणापरस्यां दिशि वर्त्तते । द्वितीय उत्तरपू
र्वस्यामत एव तद्युगस्यादौ चन्द्रसूर्याः समचतुरस्रसंस्थिता वर्त्तन्ते यच्च मंडलं तद्विषमस्य यथास्थानं स्थितं सर्वमंडलं युगे
तं चन्द्रमासो सर्वकालमिति तत्स्थितिरिति दव्यमिति सूत्रानविवा. स्यते । तदव युगतः सकलकालविशेषाणां सुषमसुषमादिरूपाणां
मादिर्युतस्य युगस्यादौ समचतुरस्रसंस्थिताः सू । यो विज्ञमसो सर्वं तितत सेषां संस्थितिः समचतुरस्रसंस्थाना एवं प
ता । अत्र पक्षावा यथासंप्रदायं समचतुरस्रसंस्थि तिता ये ति । नो चेव णं इयरेहि ति । नो चेव नेवरतरे : [illegible]
चन्द्रसूर्यसंस्थितिरिति ज्ञातिष्ठा । तेषां मिथ्यारूपत्वात्तत दवमुक्ता चन्द्रसूर्यसंस्थितिः । संप्रति तापक्षेत्रसंस्थितिमधिकृत्य
प्रश्नमतस्य विषयप्रश्नसूत्रमाह ॥ ता कहं ते इत्यादि । ता इति पूर्ववत् कथं [illegible] त्वया तापक्षेत्रसंस्थितिराख्याता
इति भगवान् वदे एव मुक्ते भगवानेतद्विषये यावत्यः परप्रतिपत्तयस्तावतीरुपदर्शयति । तत्थ खलु इत्यादि
तत्र तस्यां तापक्षेत्रसंस्थितौ विषये षडिमाः षोडश प्रतिपत्तयः परप्रतिपत्तिरूपाः प्रज्ञप्तास्ता यथा । तत्र तेषां
षोडशानां परप्रतिपत्तीनां मध्ये एके एवमाहुः । गेहसंठिया इति । गृहस्येव वास्तुविद्याप्रसिद्धस्य गृहस्येव संस्थितं संस्थानं ८२
यस्याः सा तथा तापक्षेत्रसंस्थितिः प्रज्ञप्ता । अत्रैवोपसंहारमाह । एगे एवमाहंसु । एवं जाव वालग्गपोत्तियासंठियाताव

खेत्तसंठिई पन्नत्ताइति । एवमन्तेन तदुक्तेन प्रकारेण चन्द्रसूर्यसंस्थितिगतेन प्रकारेण त्यर्थः गृहसंस्थिताया अ
पि तावत्क्षेत्रं यावद्वालाग्रपोतिकासंस्थिता प्रज्ञप्ता इति तावद्वक्तव्यं । एगे पुण एवमाहंसु । गेहावणसंठिया ताव खि
त्तसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु ॥ एगे पुण एवमाहंसु ॥ पासायसंठिया ताव खित्तसंठिई पन्नत्ता एगे एवमा
हंसु ॥ एगे पुण एवमाहंसु । गोपुरसंठिया ताव खित्तसंठिई पन्नत्ता । एगे एवमाहंसु ॥ एगे पुण एवमाहंसु पे
च्छाघरसंठिया ताव खित्तसंठिई पन्नत्ता एगे ए वमाहंसु ॥ एगे पुण एवमाहंसु । वलभीसंठिया ताव खित्त
संठिई पन्नत्ता । एगे एवमाहंसु । एगे पुण एवमाहंसु हम्मियतलसंठिया ताव खित्तसंठिई पन्नत्ता
एगे एवमाहंसु ॥ एगे पुण एवमाहंसु व लभीपोत्तियासंठिया ताव खित्तसंठिई पन्नत्ता एगे एवमा
हंसु ॥ अत्र सर्वत्रापि पाठस्तु विस्तरो वक्तव्यः । एगे पुण इत्यादि । एके पुनरेवमाहुः । जस्सं
ठिया इत्यादि यत्संस्थितं संस्थानं यस्य स यत्संस्थितो जम्बूद्वीपो द्वीपस्तत्संस्थिता तादृशं जम्बूद्वीपगतं संस्थितं संस्था
नं यस्याः सा तथा तापक्षेत्रसंस्थितिः प्रज्ञप्ता । अत्रोपसंहारः । एगे एवमाहंसु ॥ एगे पुनरेवमाहुः । यत्संस्थितं
भारतं वर्षं तत्संस्थिता तापक्षेत्रसंस्थितिः प्रज्ञप्ता । अत्र विग्रहभावना प्राग्वद्भावनीया । अत्रोपसंहारः । एगे एव
माहंसु ॥ एवमुक्तेन प्रकारेण पञ्चानसंस्थिता तापक्षेत्रसंस्थितिरपरेषामपि तथैव वक्तव्या । सा चैवं । एगे
पुण एवमाहंसु ॥ उज्जाणसंठिया ताव खित्तसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु ग्रंथाग्रं २०००॥ अत्र उद्यानस्य वस

सूर्यप्र० वृत्ति स्थितं संस्थानं यस्याः सा तथेति विग्रहः ॥ ११ ॥ निक्खाणं संठियत्ति । निर्याणं पुरस्य निर्गमनमार्गः । तस्येव संस्थितं संस्थानं य
॥६३ स्याः सा तथा ज्येष्ठा परमागमे लिप्यायण नक्षत्रा । सा चैवं । एगे पुण एवमाहंसु । निद्धाणसंठिया ताव खित्तसंठिई पन्न
त्ता एगे एवमाहंसु ॥ १२ ॥ एगतो निसहसंठियत्ति । एकतो रथस्य एकस्मिन् पार्श्वयो निरंतरं सहते स्कंधे पृष्ठे वा समारोपि
तं भारमिति निषधो बलीवर्दस्तस्येव संस्थितं संस्थानं यस्याः सा एकतो निषधसंस्थिता अपरनामलिप्यायणनक्ष
त्रा सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु एगतो निसहसंठि यातावखित्तसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु ॥ १३ ॥ दुहतो निसहसंठिय
त्ति । अपरनामलिप्यायणनक्षत्रा निषध संस्थिता नक्षत्रा उभयतो रथस्य तयोः पार्श्वयोर्या निषधो
बलीवर्द इति याखिवसंस्थितं संस्थानं यस्या सा तथा सा चैवं नक्षत्रा एगे पुण एवमाहंसु दुहतो [illegible]
संठिया ताव खित्तसंठिई पन्नत्ता एगे एवमाहंसु १४ सेणगसंठियत्ति । श्येनकस्येव संस्थितं संस्थानं यस्याः सा
तथा अपरनामलिप्यायणा लिखितत्वात् सा चैवं एगे पुण एवमाहंसु सेणगसंठिया ताव खित्तसंठिई पन्नत्ता
एगे एवमाहंसु ॥ १५ ॥ एगे पुण इत्यादि एकं पुनरेवमाहुः । सेचनकपृष्ठस्येव रूपेण पृष्ठस्येव संस्थितं संस्थानं यस्याः
सा तथा तापक्षेत्रसंस्थितिः प्रज्ञप्ता अत्रोपसंहारमाह एगे एवमाहंसु ॥ १६ ॥ एतावदुक्ताः षोडशापि प्रतिपत्तयः
तास्वसर्वा अपि मिथ्यारूपा अतएता भगवान्नाभिमतं निजमुपदर्शयति । वयं पुण इत्यादि । वयं पुनरुत्पन्नकेवल
ज्ञानाः केवलज्ञानेन यथावस्थितवस्तूपलम्भाद् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदामः स्वमेव प्रकारमाह । उद्धीमुह इत्यादि । ६३

ऊर्ध्वमुखकलंबुकपुष्पसंस्थिता ऊर्ध्वमुखस्य कलंबुकापुष्पस्येव तापक्षेत्रस्य संस्थितिः संस्थानं यस्याः सा
तथा तापक्षेत्रसंस्थितिः प्रज्ञप्ता इयं च शकटोद्धिसंस्थिता । सा च कथंभूता तत्पत आह । अंतः मेरुदिशि संकुचा संकुचिता व
हिर्लवणदिशि विस्तृता । तथा अंतः मेरुदिशि वृत्ता वृत्तार्धवलयाकारा सर्वतोऽपि वृत्तामेरुगता तच्चाप्रणितोवादशलागानि
ष्यापितस्याः पिवस्थितत्वात् बहिर्लवणदिशि पृथुला मुकुलतावेत विस्तारमुपगता एतदेव संस्थानं कथानेन स्पष्ट
यति अंतो अंकमुहसंठिया बाहिं सत्थिमुहसंठियत्ति अंतः मेरुदिशि अंकः [illegible] आसनापविष्टस्योत्संगरूप आस
नबंधस्तस्य मुखमग्रभागोऽर्धवलयाकारस्तस्येव संस्थितं संस्थानं यस्याः सा तथा बहिर्लवणदिशि स्वस्तिकमु
खसंस्थिता स्वस्तिकः सुप्रतीतस्तस्य मुखमग्रभागस्तस्येवातिविस्तीर्णत्यासंस्थितं संस्थानं यस्याः सा
उभओ पासे णंति । उभयपार्श्वे नाम मेरुपर्वतस्याग योः पार्श्वयोः तस्यास्तापक्षेत्रसंस्थितेः सूर्यालोकेन स्थित्याव
स्थिता या । इत्येकामेकेका वाहा अवस्थिता ते आयामेन अर्धचन्द्रोपगतमायामस्वशत्या अवस्थितसवतः सा चैके
कायामतः किं प्रमाणेत्याह पंचचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि ४५००० एतस्यास्तापक्षेत्रसंस्थितेः एकैकस्या
श्ववाहा अवस्थिते भवतः । तद्यथा सर्वाभ्यंतरा सर्वबाह्या च तत्र या मेरुसमीपे विष्कंभमधिकृत्य वाहा सा सर्वा
भ्यंतरा या तु लवणदिशि जंबूद्वीपस्य पर्यंते विष्कंभमधिकृत्य वाहा सा सर्वबाह्या आयाममधिकृत्य द्विगुणतरा यतस्तया
प्रतिपन्नाया विष्कंभस्य वपरायत्ततया एवमुक्तसर्वभगवान् गौतमः स्वशिष्याणां स्पष्टावबोधनाय पृच्छति ।

॥७॥ तन्नेत्यादि तत्र तस्यामेवं विधायामनंतरोदितायां वस्तुव्यवस्थायां कास्ते तापक्षेत्रसंस्थितिरिति भगवानाह वदेत्॥
एवमुक्ते भगवानाह ता अयस्मित्यादि इदं जंबूद्वीपवाक्यपूर्ववत् परिपूर्णं वृत्तं परिभावनीयं तमजयाण मित्यादि त
त्र यदा सूर्यः सर्वाभ्यंतरमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा ऊर्ध्वमुखकलंबुकापुष्पसंस्थिता दिप्रावन्याख्यया यावत्स वर्ति
तरा वाहा सर्वबाह्या च वाहेति ता सएणमित्यादि तस्यास्तापक्षेत्रसंस्थितेः सर्वाभ्यंतरा वाहा मेरुपर्वतांतं मेरुपर्वतस
मीपे सा च परिक्षेपेण मंदरपरिक्षेपप्रमाणतत्वान्नव योजनसहस्राणि चत्वारि योजनशतानि षडशीतानि षडशीत्यधि
कानि नव च दश भागा योजनस्य ९४८६ ९/१० ॥ आख्यातामया इति वदेत् एवमुक्ते भगवान्गौतमः प्रश्नयति
ता सएणमित्यादि तत्प्रतिषेधस्ता सतापक्षे त्रसंस्थितेः परिक्षेपविशेषो मंदरपरिरयपरिक्षेपात् [illegible]
कुतः कस्मात्कारणादेवं प्रमाणमाख्यातो तेनानाधिकोवेति वदेत् भगवानाह ता जेणमित्यादि ताइति
पूर्ववित्नूयाणमिति वाक्यालंकारे मंदरस्य मेरोः पर्वतस्य परिक्षेपः परिरयस्तं त्रिभिर्गुणितं परिक्षेपं त्रिगुणितं
दशभिश्छित्वा विभज्य अथ कस्मादेवं क्रियते इति चेदुच्यते इह सर्वाभ्यंतरे मंडले वर्तमानः सूर्यो जंबूद्वी
पगतस्य चक्रवालस्य यत्र तत्र प्रदेशे तत् चक्रवालक्षेत्रप्रमाणानुसारेण त्रीन् दशभागान् प्रकाशयति तत्र प्रा
चां संघातिच मंदरसमीपतापक्षेत्रचिंता क्रियमाणा वर्तते ततो मंदरपरिरयः स्वरवाचको मंदरपरिमतस्त्रिगु
णएते त्रिगुणितश्च दशभिर्विभज्यते इति दशभिस्तदागे क्रियमाणे यथोक्तं मंदरसमीपतापक्षेत्रपरिमाणं भवेत्

तयाहि मंदरपर्वतस्य विष्कंभो दशसहस्राणि १००००ः तेषां वर्गो दशकोटयः १०००००००० तस्य दशभिर्गुणनात्
कोटिशतं १००००००००० अस्य वर्गमूलानयने लब्धानि एकत्रिंशत्सहस्राणि षट्शतानि किंचिन्न्यूनत्रयोविंश
त्यधिकानि परं व्यवहारतः परिपूर्णानि विवक्ष्यंते ३१६२३ एषां राशिस्त्रिगुण्यते जातानि चतुर्नवतिसहस्राणि
अष्टौ शतानि एकोनसप्तत्यधिकानि ९४८६९ एतेषां दशभिर्भागो हियते लब्धानि नव योजनसहस्राणि चत्वारि शतानि
षडशीत्यधिकानि नव च दश भागा योजनस्य एतत्प्रमाणा तावदनंतरोक्तप्रमाणः परिक्षेपविशेषो मंदरप
रिरयपरिक्षेपविशेषस्तापक्षेत्रसंस्थितेराख्या इति वदेत् स्वशिष्येभ्यः ॥ अथ वा बाह्या वाहा प्रोक्ता ॥ मं
दरपरिरयराशिस्त्रिगुणो दशभिर्विभक्तः लब्धं तदा इतावत् सर्वाभ्यंतरमंडले रविर्णा तापक्षेत्रस्य
सर्वाभ्यंतरमंडले वर्तमाने सूर्ये मंदरसमीपेता पक्षेत्रसंस्थितेः सर्वाभ्यंतरवाहाया विष्कंभपरिमाणमुक्त
मिदानीं लवणसमुद्रदिशि जंबूद्वीपपर्यंतवर्तिनी सर्वबाह्या वाहा तस्या विष्कंभपरिमाणमाह ता सएणमित्यादि त
स्यास्तापक्षेत्रसंस्थितेर्लवणसमुद्रांते लवणसमुद्रसमीपे सर्वबाह्या वाहा सा परिक्षेपेण जंबूद्वीपपरि
रयपरिक्षेपाच्चतुर्नवतिर्योजनसहस्राणि अष्टौ च अष्टषष्ट्यधिकानि योजनशतानि चतुरश्च दश भागान् यो
जनस्य ॥ ९४८६८ ४/१० ॥ आख्याता इति वदेत् अत्रैव स्पष्टावबोधनाय प्रश्नं करोति ता सएणमित्यादि ता इ
ति पूर्ववत् स एतावान् परिक्षेपविशेषस्तापक्षेत्रसंस्थितेः कुतः कस्मात्कारणादाख्यातो नो धिको वेति वदेत् भ

गवानाह। ता जोयणमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। योऽयं जंबूद्वीपस्य परिक्षेपः परिरयः गणितप्रसिद्धः स परिक्षेपः त्रिभिर्गुणयि
त्वा तदनंतरं च दशभिश्छित्वा दशभिर्विभज्य अत्र विकारणं प्रागुक्तमेवात्र स्मरणीयं। दशभिर्भागे हियमाणे यद्या
गच्छति तद् जंबूद्वीपपर्यंते तापक्षेत्रपरिमाणमागच्छति। तथाहि। जंबूद्वीपस्य परिक्षेपः त्रीणि लक्षाणि षोडश सहस्राणि द्वे
शते सप्तविंशत्यधिके ३१६२२७ त्रीणि गव्यूतानि अष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदशांगुलानि। एकं च अर्धांगुलं
एतावता कायाऽजनमकं क्रियते किं विशेषमिति ध्रुवराशिः परिक्षेपविवक्षातः ततो विंशति अष्टाविंशत्यधि
कोऽविदितः ध्रुवराशि ३१६२२८ एतत् त्रिभिर्गुण्यते जा तानि नव लक्षाणि अष्टचत्वारिंशत्सहस्राणि षट्शतानि चतुर
शीत्यधिकानि ९४८६८४ एतेषां दशभि र्भागो ह्रियते। लब्धं यथोक्तं जंबूद्वीपपर्यंते सर्ववा[...]
ह्यायां विष्कंभपरिमाणं। तत्थ णं इत्या दि। एवं तावदभ्यंतराद्वितप्रमाणः परिक्षेपविशेषो जंबू
द्वीपपरिरयपरिक्षेपविक्षेपसंस्थिते ॥२॥ तिवदेव। उक्तं च तदन्यत्र अभ्यंतरपरिरयेति गुणितदशभाजिते
नं जंबूद्वीपे तावत् इत्थं आभ्यंतरमंडले रविणा॥१॥ तदेवं जंबूद्वीपतापक्षेत्रसंस्थितेः सर्वाभ्यंतराया सर्वबाह्यायाश्च
बाह्याया विष्कंभपरिमाणमुक्तं संप्रति सामस्त्येनायामतस्तापक्षेत्रपरिमाणं जिज्ञासुः शिष्यः प्रश्नमाह। ता सेणं
मित्यादि। ता इति पूर्ववत्। तापक्षेत्रस्यायामतः सामस्त्येन दक्षिणोत्तरायततया कियत्प्रमाणमाख्यातमिति वदे ८५
त्। भगवानाह। अट्ठत्तरमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। अष्टसप्ततिं योजनसहस्राणि त्रीणि योजनशतानि त्रयस्त्रिंशति

त्रयस्त्रिंशदधिकानि योजनविभागं च यावत् आयामतः दक्षिणोत्तरायततया आख्यातमिति वदेत्। तथाहि सर्वा
भ्यंतरमंडले वर्तमानस्य सूर्यस्य तापक्षेत्रं दक्षिणोत्तरायततया मेरोरारभ्य तावद्वर्तते यावल्लवणसमुद्रस्य।
षष्ठो भागः। उक्तं च। मेरुस्स मज्झभागा जाव य लवणस्स रुंदछब्भागो। तावायामो एसो सगडुद्धीसंठिओ निय
मा॥ अत्र एसा इत्यादि। एषा तापो नियमात् शकटोद्धिसंस्थितानां षंमुगमं। तत्र मेरोरारभ्य जंबूद्वीपपर्यंतं यावत्
पंचचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि लवणस्यापि सा रौद्रयोजनलक्षतया षष्ठो भागस्त्रयस्त्रिंशद्योजनसह
स्राणि त्रीणि योजनशतानि त्रयस्त्रिंशदधि कानि योजनस्य च त्रिभागः। तत उभयमीलनेन यथोक्तमा
यामप्रमाणं भवति इह सर्वाभ्यंतरमंडल वर्तमानस्य सूर्यस्य तापक्षेत्रस्यांतरं प्रविशंती [...]णि
तिस्रः वत्त्वात्। यद्यपि च जंबूद्वीपात्पततः तो मेरोः सर्वमध्यभागगतं दशभागं च धीकृत्य यामताः
जंबूद्वीपस्य पंचाशत् योजनसहस्राणि भ कात्पाति। संप्रत्यस्य सर्वबाह्यतरापि मंडले वर्तमाने सूर्ये ताप
क्षेत्रस्यायामप्रमाणं ज्ञातिः करंडकसूत्रटीकायां श्रीपादलिप्तसूरिभिस्तु अशीतियोजनसहस्राणि त्रीणि
शतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि योजनस्य च त्रिभागः इत्युक्तं। तदुक्तं चित्तसंभावनया तापक्षेत्रायामपरिमा
णमन्यथा जंबूद्वीपमध्ये तापक्षेत्रस्य पंचचत्वारिंशत्सहस्रमात्रपरिमाणत्वोपगमे यथा सूर्याबिंदिति स्फा
मति तत् पातस्य त्रिवक्तं तापक्षेत्रमपि। ततो यदा सूर्यः सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति। तदा सर्वबाह्यमंडलस्य

सूर्यप्र.वृ.
॥६६

मीपेप्रकाशाभावंप्राप्नोति।अप्रवत्तदापितत्रमंदरपरिरयपरिक्षेपेणविशेषपरिमाणमग्रेवक्ष्यते।तस्मात्या
दतिप्रसक्तिर्व्याख्यानमप्यस्फुटमतश्चमिति।तदेवंसर्वाभ्यंतरमंडलमधिकृत्यतापक्षेत्रसंस्थितिरुक्ता।संप्रति
तदेवसर्वाभ्यंतरमंडलमधिकृत्यांधकारसंस्थितिंप्रतिपिपादयिषुरिदंप्रश्नसूत्रमाह॥७॥तयाणमित्या
दि।तदासर्वाभ्यंतरमंडलचारकालेकिंसंस्थिताकिंसंस्थितंसंस्थानंयस्याःअदिवाकारस्यवसंस्थितंसंस्थानंय
स्याःसाकिंसंस्थिता।अंधकारसंस्थितिराख्याता। ताइतिवदेत्।भगवानाह।ताइत्यादि।ताइतिपूर्ववत्।ऊर्द्ध्व
मुखाकृतकलंबुकापुष्पसंस्थिताआख्याता इतिवदेत्।साचअंतःमेरुदिशिविष्कंभमधिकृत्यसंकुचा सं।
कुचिताबाहल्यलवणदिशिविस्तृताअतःबाह्य तामेरुदिशिसंकुचितावलयाकारा।सर्वतोवृत्तामेरुसंस्थितो
छोदशभागाअप्यतस्याश्चव्यवस्थितत्वात् द्दिलवणदिसिइयुत्ताविस्तीर्णा।एतदेवसंस्थानकथनेनस्प
ष्टयति।अंतोअंकमुदसंठियाबाहिंसंठिया। हसंठिया।अनायासपद व्याख्यानंप्रागिववेदितव्यं।तस
याणंसममित्यादि।तस्याश्चअंधकारसंस्थितेस्तापक्षेत्रसंस्थितिरिवद्विधाबाहाअवस्थितायामेरुपर्वत।
स्यासन्नयथार्थेनिउसाया:पार्श्वाया।प्रात्पकामक्षेकसावनायाडेजंबूद्वीपगतत्वात्तदायाआमतआयाम
प्रमाणमधिकृत्यावस्थितेभवतस्तद्यथा।पंचचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि४५०००अवस्थितत्वात्विष्कंभमधिकृ।
त्यकिंकस्याअंधकारसंस्थितेर्भवतस्तद्यथा।सर्वाभ्यंतरासर्वबाह्याचबाहाएतयोर्व्याख्यानंप्रागिवद्रष्टव्यं।त। ६६

तस्सर्वाभ्यंतरायाबाहायाविष्कंभमधिकृत्यप्रमाणमितिधिक्खराहत्तीसमणमित्यादि।तस्याअंधकारसंस्थितेस्स
र्वाभ्यंतरायाबाहामंदरपर्वतांतेमंदरपर्वतसमीपेसाचषट्योजनसहस्राणित्रीणिशतानिचतुर्विंशानिचतुर्विंशा। ए
त्यधिकानि६३२४षट्दशभागायोजनस्य।यावत्परिक्षेपेणपरिरयपरिक्षेपेणाख्याताइतिवदेत्।अ
मुवमेवार्थस्पष्टावबोधनार्थंपृच्छति॥८॥ताएणमित्यादि।ताइतिप्राग्वत्।तस्याअंधकारसंस्थितेःसयघोक्त
प्रमाणपरिक्षेपविशेषा।मंदरपरिरयपरिक्षे पणविशेषःकुतःकस्मात्कारणात्आख्यातो।नानाव्यधिक
स्वतिभगवान्वदेत्।एवंप्रश्नेकृतेभगवानाह। ता।जेणमित्यादि।ताइतिपूर्ववत्।योणमितिवाक्या।
क्र लंकारेमंदरस्यपर्वतस्यपरिक्षेपःप्राग्उ प्रमाणसंपरिक्षेपंतस्यात्रिगुणितःकस्मादस्येत्युर्णा
नामतावद्उच्यते।इहसर्वाभ्यंतरमंडले॥ चारंचरतोःसूर्ययोरेकस्यापिसूर्यस्यजंबूद्वीपगतस्यचक्रवा
लस्यत्रतत्रवाप्रादेशेचक्रवालक्षेत्रे उसारेणदशभागाः।त्रयःप्रकाशरूपाभवंति।अपरस्यापिसूर्य
स्यत्रयःप्रकाशरूपादशभागाःसन्तितथाचक्रवालान्षट्दशभागाभवंति।तेषांत्रयाणांरदशभागानामपांतरा
लेद्वौदशभागौरजनी।ततोद्वयोर्गुणनंतौचत्वारोदशभागाइतिदशभिर्गुणनं।ससंतावक्षत्रेद्वाभ्यांतद
वप्राप्तंचक्रे।तावदिंदसहिंछित्तादसहिंताणएत्तीरमाणेपरिरयविसेसओहियांति।इहयाअस्या
यमर्थः।दशभिश्छित्वादशभिर्विभज्यदशभिर्गुणितेक्रियमाणेयथोक्तमंधकारसंस्थितेमंदरपरिरयपरिक्षेपेण

सूर्य० वृत्ति ॥६७ परिमाणमागच्छति तथाहि मेरुपर्वतपरिरयपरिमाणमेकत्रिंशद्योजनसहस्राणि षट्शतानि त्रयोविंशत्यधिकानि
३१६२३ एतद्द्वाभ्यां गुण्यते जातानि त्रिषष्टिसहस्राणि द्वे शते षट्चत्वारिंशदधिके ६३२४६ एतेषां दशभिर्भागे हृ
ते लब्धानि षट् योजनसहस्राणि त्रीणि शतानि चतुर्विंशत्यधिकानि षट् च दशभागा योजनस्य ६३२४ ६/१० एता
वाननंतरोदितप्रमाणोऽन्धकारसंस्थितिः परिक्षेपविशेषो मंदरपरिरयपरिक्षेपेण विशेष आख्यात इति व
देत् तदेवमुक्तमन्धकारसंस्थितेः सर्वाभ्यंतरगाया बाहाया विष्कंभपरिमाणमधुना सर्वबाह्याया बाहाया आह
तीसे णमित्यादि तस्यामन्धकारसंस्थितेः स र्वबाह्या बाहा लवणसमुद्रांते लवणसमुद्रसमीपे जंबूद्वी
पपर्यंते सा च परिक्षेपेण जंबूद्वीपपरिर परिक्षेपेणाख्याता त्रिषष्टिर्योजनसहस्राणि [illegible]
चत्वारिंशा योजनशतानि षड् दश भागा यो जनस्य यावत् ६३२४५ ६/१० एतदेव स्पष्टं शिष्यानवबोधयि
तुं भगवान् गौतमः पृच्छति ताणमित्यादि ता इति प्राग्वत् तस्यान्धकारसंस्थितेः सा तावान् परिक्षेपविशेषो
जंबूद्वीपपरिक्षेपविशेषः कुतः कस्मात् कारणात् आख्यात इति वदेत् भगवान् वर्द्धमानस्वा
मी आह ता जेणमित्यादि ता इति पूर्ववत् यायाणमिति वाक्यालंकारे जंबूद्वीपस्य परिक्षेपः प्रागुक्तप्रमाण
स्तं परिक्षेपं द्वाभ्यां गुण्यते द्वादशभिर्वा द्वादशभिर्विभज्य चकारणं प्रागेवोक्तं दशभिर्भागे ह्रियमाणे च
योक्तमन्धकारसंस्थितेर्जंबूद्वीपपरिरयपरिक्षेपणमागच्छति तथाहि जंबूद्वीपस्य परिक्षेपपरिमाणं त्रीणि ६७

लक्षाणि षोडशसहस्राणि द्वे शते अष्टाविंशत्यधिके ३१६२२८ एतद्द्वाभ्यां गुण्यते जातानि षट् लक्षाणि द्वात्रिंश
त्सहस्राणि चत्वारि शतानि षट्पंचाशदधिकानि ६३२४५६ तेषां दशभिर्भागे हृते लब्धानि त्रिषष्टिर्योजनसहस्रा
णि द्वे शते पंचचत्वारिंशदधिके षट् च दशभागा योजनस्य ६३२४५ ६/१० एतावाननंतरोदितप्रमाणोऽ
न्धकारसंस्थितेः परिक्षेपविशेषो जंबूद्वीपपरिरयपरिक्षेपेण विशेष आख्यात इति वदेत् तदेवमुक्तं सर्वबा
ह्यायामपि बाहायां विष्कंभपरिमाणं संप्रति सा च स्य नान्धकारसंस्थितेरायामप्रमाणमाह ॥ ता तीसे णमित्यादि
दं वायामप्रमाणं तापक्षेत्रसंस्थितिगतायाम परिमाणवत्परिभावनीयं समानत्वात् तिकवानूअवेवसर्वा [illegible]
भ्यंतरमंडलवर्त्तमानयोः सूर्ययोर्दिव सरात्रिमुहूर्त्तप्रमाणमाह ता जयाणमित्यादि सुगमं
वं सर्वाभ्यंतरमंडलततापक्षेत्रसंस्थितिरन्ध कारसंस्थितिर्वा किंसंस्थितेति सर्वबाह्यमंडलतामस्थि
रादेता जयाणमित्यादि ता इति पूर्ववत् यदा सूर्य सर्वबाह्यमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा किंसंस्थिता तापक्षे
त्रसंस्थितिराख्याता इति भगवान् वदेत् भगवानाह ता उद्धीमुहेत्यादि ता इति पूर्ववत् ऊर्ध्वमुखकलंबुकापुष्पसं
स्थिता तापक्षेत्रसंस्थितिराख्याता वदेत् स्वशिष्येभ्यः एवमित्यादि एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण यथाभ्यंतरमंडलस्थ
भ्यंतरमंडलगतसूर्ये अन्धकारसंस्थितेः प्रमाणमुक्तं तथा सर्वबाह्यमंडलगते सूर्ये तापक्षेत्रसंस्थित
परिमाणमपि तद्वा यत्तु नः सूर्ये सर्वाभ्यंतरमंडलवर्त्तमाने सूर्ये तापक्षेत्रसंस्थितेः प्रमाणं तथा सर्वबाह्यमंडलवर्त्तमा

सूर्यप्रज्ञप्ति
॥६८॥

तेसूर्यस्य अंधकारस्थिते:प्रमाणमभिधत्ते। ता वट्टवयावट्टवयाणं ठत्तमकट्ठपत्ता उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ताइ
त्यादि तावद्वंसूत्रातालणनीयं। अंतो संकुडा बाहिं वित्थडा। अंतो वट्टा बाहिं पिहुला। अंतो अंकमुहसंठिया बाहिं स
त्थिमुहसंठिया। उभओपासेणं तीसे दुवे बाहाउ अवट्ठियाउ भवंति पणयालीसं२ जोयणसहस्साइं आयामे
णं। दुवे य णं तीसे बाहाउ अणवट्ठियाउ भवंति तं जहा। अब्भिंतरिया चेव बाहा सव्वबाहिरिया चेव बाहा। तीसे णं
सव्वब्भंतरिया बाहा मंदरपव्वयंतेणं छ जोयण सहस्साइं तिन्नि य छव्वीसे जोयणसए छच्च दसभागे जोयण
स्स परिक्खेवेणं आहियत्ति वएज्जा। ता से णं परिक्खेवविसेसे कओ आहियत्ति वएज्जा। ता जे णं मंदरस्स
पव्वयस्स परिक्खेवे तं परिक्खेवं दोहिं गुणित्ता दसहिं छित्ता दसहिं भागे हीरमाणे एस णं परिक्खेवविसे
से आहियत्ति वएज्जा। ता से णं तावक्खेत्ते केवइयं आयामेणं आहियत्ति वएज्जा। ता तेसीइं जोयण
सहस्साइं तिन्नि तेतीसे जोयणसए जोयणस्स तिभागं आहियत्ति वएज्जा। ता कहं संठिया अंधकारसंठिई
आहियत्ति वएज्जा। ता उद्धीमुहकलंबुयापुप्फसंठाणसंठिया अंधकारसंठिई आहियत्ति वएज्जा। ता अंतो संकुडा बा
हिं वित्थडा। अंतो वट्टा बाहिं पिहुला। अंतो अंकमुहसंठिया बाहिं सत्थिमुहसंठिया। उभओपासेणं तीसे दुवे बा
हाउ अवट्ठियाउ भवंति पणयालीसं जोयणसहस्साइं आयामेणं। दुवे य णं तीसे बाहाउ अणवट्ठियाउ भवंति तं जहा
सव्वब्भंतरिया चेव बाहा। सव्वबाहिरिया चेव बाहा। तीसे णं सव्वब्भंतरिया बाहा मंदरपव्वयंतेणं नवजोयणसहस्सा ६८

इं चत्तारि य छलसीए जोयणसए नव य दसभागे जोयणस्स परिक्खेवेणं आहियत्ति वएज्जा। ता जे णं मंदर
स्स पव्वयस्स परिक्खेवे तं परिक्खेवं तिहिं गुणित्ता दसहिं छित्ता दसहिं भागे हीरमाणे एस णं परिक्खेवविसे
से आहियत्ति वएज्जा। तीसे णं सव्वबाहिरिया बाहा लवणसमुद्दंतेणं चउणउइं जोयणसहस्साइं अट्ठ य अट्ठ
ठ जोयणसए चत्तारि य दसभागे जोयणस्स परिक्खेवेणं आहिएइत्ति वएज्जा। ता एस णं परिक्खेवविसेसे क
ओ आहिएइत्ति वएज्जा। ता जे णं जंबुद्दीवस्स दीवस्स परिक्खेवे तं पयणं सहस्साइं तिन्नि य तीसे जोयणसए
ए जोयण तिभागं च आहिएइत्ति वएज्जा। ता याणं उत्तमकट्ठपत्ता उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राइ भ
वंति जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ। इदं च सकलमपि प्राग्वत् सूत्रव्याख्यावत्सम्यग्
भावनीयं। तापक्षेत्रसंस्थितौ विस मानायां मंदरपरिरयादिगास्यां गुण्यते। अंधकारे च ता
याउ तत्रिभिस्तद्वदनंतरं चाप्तयत्रापि दशभिर्वि भज्यते। तथा सर्वबाह्ये मंडले सूर्यस्य चारं चरतो लवणसमु
द्रमध्ये पंचायाजनसहस्राणि तापक्षेत्रं। तदनुरोधादंधकारस्यायामो भावनीत। ततस्त्र्यशीतियोजनस
हस्राणि युक्तमिति। एवमुक्तं तापक्षेत्रसंस्थितिपरिमाणमंधकारसंस्थितिपरिमाणं च॥७॥ संप्रत्यूर्ध्व
मध:पूर्वविभागश्च पार्श्वतिर्यग्भागं यावत्प्रकाशयत: सूर्यौ इति निरूपणार्थं सूत्रमाह॥८॥ ता जंबुद्दीवे णं इत्या
दि। ता इति पूर्ववत्। जंबुद्वीपे कियत् किं प्रमाणं क्षेत्रं सूर्यौ ऊर्ध्वं तापयत: प्रकाशयत:। कियदध:। कि

सूर्यप्रज्ञप्ति ॥६७

यच्चलक्षणं तिर्यक् पूर्वभागे अपरभागे चेत्यर्थः॥ भगवानाह ता इत्यादि ता इति पूर्ववत् जंबूद्वीपे द्वीपे सूर्यौ प्रत्येकं पूर्वविमा
नादूर्ध्वमेकं योजनशतं तापयतः॥ अधस्तापयतोऽष्टादशयोजनशतानि। एतच्चालौकिकयामापेक्षया ऊ
र्ध्वं तु तापयतोऽलौकिकयामाः समभूतलभागमवधीकृत्याष्टयोजनसहस्राण्येव स्थितास्तत्रापि सूर्यप्रकाश
प्रसरतीति ततः समभूतलभागस्याधो योजनसहस्रं तदूर्ध्वं चाष्टौ योजनशतानीत्येवमष्टादश योज
नशतानि। तिर्यक् पुनर्विमानात्पूर्वभागे अपरभागे च प्रत्येकं तापयतः सप्तचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि द्वे यो
जनशते त्रिषष्ट्यधिके एकविंशतिं च षष्टिभागान् योजनस्य॥ ४७२६३ २१/६० ॥ इति श्री मलयगिरि
विरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां चतुर्थं प्राभृतं समाप्तं॥ ४॥ तदेवमुक्तं चतुर्थं प्राभृतं संप्रति पंच
ममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः कस्मिन् लेश्या प्रतिहता इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥ ता कंसि
णमित्यादि ता इति पूर्ववत् कस्मिन् मंडले सूर्यस्य लेश्या प्रसरंती किमागत्य लेश्या प्रतिहता आख्याता इति
वदेत्॥ अत्रायमभिप्रायः इह बहिरभ्यंतरं प्रविशंती सूर्यस्य लेश्या कस्मिन्नागत्य प्रतिहता तस्याः पुरतो गंतव्याया
ताः सर्वस्यां तावत् सर्वाभ्यंतरमंडले जंबूद्वीपगतं तापक्षेत्रमायामतः पंचचत्वारिंशद्योजनसहस्रप्रमाणमाख्या
तमतः सर्वाभ्यंतरमंडलात् सूर्यलेश्या प्रतिहतिर्मंदरेणापि पद्यते। अन्यथा नातिक्रामति सा नीतत्वतिक
स्य तापक्षेत्रस्यापि तिर्यक्क्रमेणासावान्न सर्वबाह्यमंडले चारं चरति सूर्ये हीनमायाममतो लवेन्न न वद्दीनमुक्त ६७

मातावसीयात क्वापि लेश्याप्रतिघात इत्युपयंति ततस्तदवगमाय प्रश्न इति। एवं प्रश्ने कृते सति भगवानेतद्विषये यथा
वत्प्रतिपत्तयस्तावतीरुपदर्शयति॥ ता तत्थ इत्यादि तत्र सूर्यलेश्याप्रतिहतिविषये खल्विमा विंशतिः प्रतिपत्तयः
प्रज्ञप्तास्तद्यथा तत्र तेषां विंशतेः परतीर्थिकानां मध्ये एके एवमाहुः मंदरपर्वते सूर्यस्य लेश्या प्रतिहता आख्या
ता इति वदेत्॥ वदेदिति तेषां मूलसूत्रस्यात्रोऽप्युपलक्षणपदं॥ आद्योऽवापसहारः। एगे एवमाहंसु॥ १॥ एके पुनरेवमाहुः
मेरौ पर्वते सूर्यस्य लेश्या प्रतिहता आख्याता इति वदेत् एवं एकादशमाः एवमित्यादि एवमुक्तेन प्रकारेण
एतेन वक्ष्यमाणेन प्रतिपत्तिविशेषसूत्रेण आलापकेन शेषप्रतिपत्तिजातं नेतव्यं तानेव प्रतिपत्तिविशे
षसूत्रेणालापकान् दर्शयति मणोरमंसि णं पव्वतंसि इत्यादि प्रत्यालापकं च पूर्वोक्तानि पदानि नेत
नीयानि तत एवं सूत्रपाठः॥ एगे पुण एवमाहंसु ता मणोरमंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति
वदेज्जा एगे एवमाहंसु॥ २॥ एगे पुण एवमाहंसु। ता सुदंसणंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियति
वदेज्जा एगे एवमाहंसु॥ ३॥ एगे पुण एवमाहंसु ता सयंपभंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वदे
ज्जा एगे एवमाहंसु॥ ४॥ एगे पुण एवमाहंसु ता गिरिरायंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वदे
ज्जा एगे एवमाहंसु॥ ५॥ एगे पुण एवमाहंसु ता रयणुच्चयंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वदे
ज्जा एगे एवमाहंसु॥ ६॥ एगे पुण एवमाहंसु ता सिलुच्चयंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वदे

सूर्यप्रज्ञप्ति
॥७०

एज्जा॥ एगे एवमाहंसु॥ ८ एगे पुण एवमाहंसु। ता लोयमज्झंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वएज्जा ए
गे एवमाहंसु॥ ९ एगे पुण एवमाहंसु। ता लोगनाभिंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वएज्जा ए
गे एवमाहंसु॥ १० एगे पुण एवमाहंसु। ता अच्छंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वएज्जा एगे
एवमाहंसु॥ ११ एगे पुण एवमाहंसु। ता सूरियावत्तंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वएज्जा एगे एव
माहंसु॥ १२ एगे पुण एवमाहंसु। ता सूरियावरणंसि पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वएज्जा ए
गे एवमाहंसु॥ १३ एगे पुण एवमाहंसु ता उत्त ॥छ॥ मंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वए
ज्जा एगे एवमाहंसु॥ १४ एगे पुण एवमाहंसु ता दिसादिसिंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडिहया
आहियत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु॥ १५ एगे पुण एवमाहंसु। ता अवतंसंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स लेसा पडि
हया आहियत्ति वएज्जा। एगे एवमाहंसु॥ १६ एगे पुण एवमाहंसु। ता धरणिखीलंसि णं पव्वयंसि सूरियस्स
लेसा पडिहया आहियत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु॥ १७ एगे पुण एवमाहंसु। ता धरणिसिंगंसि णं पव्वयंसि सूरि
यस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु॥ १८ एगे पुण एवमाहंसु ता पव्वइंदंसि णं पव्वयंसि सूरि
यस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु॥ १९ एगे पुण एवमाहंसु ता पव्वयरायंसि णं पव्वयंसि ७०
सूरियस्स लेसा पडिहया आहियत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु॥ २० तदेवं परतीर्थिकप्रतिपत्तीरुपदर्श्य संप्रति

स्वमतमुपदर्शयति। ॥छ॥ वयं पुण इत्यादि। वयं पुनरुत्पन्नकेवलज्ञाना इत्थं वदामो यदुत ता इति पूर्ववत् य
स्मिन् पर्वते अभ्यंतरं प्रसरंती सूर्यस्य लेश्या प्रतिघातमुपगच्छति। स मंदरोप्युच्यते। तावत्पर्वतराजोप्युच्यते
सर्वेषामप्येतेषां शब्दानामेकार्थिकत्वात् अथ मंदरो नाम देवस्तत्र पल्योपमस्थितिको महर्द्धिकः परिवसति
तेन तद्योगात् मंदर इत्यभिधीयते। सकलतिर्यग्लोकमध्यभागस्य मर्यादाकारित्वात् मेरुः॥२ मनांसि देवता
नामपि अतिसुरूपतया रमयतीति मनोरमः॥३ शोभनं जांबूनदमयत्वात् बहुरत्नबहुलतया च मनोनि
र्वृतिकरं दर्शनं यस्यासौ सुदर्शनः॥४ स्वयमा दित्यादिनिरपेक्षं रत्नबहुलतया प्रकाशको यस्य
स स्वयंप्रभः॥५ तथा सर्वेषामपि गिरीणा मुच्छ्रितत्वेन तीर्थकरजन्माभिषेकाश्रयतया च राजे
ति गिरिराजः॥६ तथा रत्नानां नानाविधानामुत्साबा। ल्पनचय उपचयो यत्र स रत्नोच्चयः॥७ तथा शिलानां पांडुकं
बलशिलाप्रभृतीनामुच्चकैः शिरस उपरि चयः संभवो यत्र स शिलोच्चयः॥८ तथा लोकस्य तिर्यग्लोकस्य
समस्तस्यापि मध्ये वर्त्तते इति लोकमध्यः॥९ तथा लोकस्य तिर्यग्लोकस्य बहुलप्रत्वस्य नाभिरिव झाल
मध्यगतत्वेन तत् हेतुत्वेन च कदाचिल्लोकनाभिः॥१० तथा अच्छः स्वच्छः सुनिर्मलजांबूनदरत्नबहुलत्वात्॥११ तथा सू
र्यमुपलक्षणमेतत् चंद्रग्रहनक्षत्रतारकाश्च प्रदक्षिणमावर्त्तंते यस्य स सूर्यावर्तः॥१२ तथा सूर्यमुपलक्षणमे
तत् चंद्रग्रहनक्षत्रतारकाभिः समंततः परिभ्रमणशीलैरावियते सर्वतः इति सूर्यावरणः॥१३ कृवउ

सूर्यप्र०टी
ति॥७१

लमिति वचनात्कर्मण्यनटप्रत्ययः॥ तथा गिरीणामुत्तम इति उत्तमः॥ तथा दिशामादिः दिगादिः॥ तथाहि रु
चकाद्दिशां विदिशां च प्रभवो रुचकश्चाष्टप्रदेशात्मको मेरुमध्यवर्ती ततो मेरुरपि दिगादिरित्युच्यते
॥ तथा गिरीणामवतंसक इवावतंसकः॥ इत्यमीषां च षोडशानां नाम्नां संग्राहिके इमे तत्र द्वीपप्र
ज्ञप्तिप्रसिद्धे गाथे मंदर मेरु मणोरम सुदंसण सयंपभे य गिरिराया। रयणोच्चय सिलोच्चय मज्झे लोग
स्स नाभी य॥ अच्छे य सूरियावत्ते सूरियावरणे इ य। उत्तमे य दिसाई य वडिंसे इय सोलसे॥ तथा धरण्याः
पृथिव्याः कीलक इव धरणिकीलकः॥ तथा ध रणिशृंगमिव धरणिशृंगं॥ पर्वतानामिंद्रः पर्वतेंद्रः॥ पर्वता
नां राजा पर्वतराजः॥ तदेवं सर्वेऽपि मंदराद यः शब्दाः परमार्थत एकार्थिकास्ततो मिथ्या मिथ्याप्रत्यय
वृत्ताः प्राक्तनाः प्रतिपत्तयः सर्वा अपि मिथ्या रूपा अवगंतव्याः॥ या अपि च लेश्याप्रतिहतिः सा मंदरेऽपि
अन्यत्रापि च तथा वाच्या॥७॥ तत्र ये ते इत्यादितो इति एवं वाचयन्निति सर्वत्र लोकान्ते पुद्गला मेरुतटलग्ने
संस्थिताः सूर्यस्य लेश्यां स्पृशंति ते पुद्गलाः सूर्यस्य लेश्यां प्रतिघ्नंति अस्पृश्यमाना प्रतिघ्नंत्यः सूर्यलेश्याया
स्पृ प्रतिस्खलितत्वात्॥ ये पि पुद्गला मेरुतटे तिर्यक् संस्थिता अपि दृश्यमानपुद्गलांतर्गताः सूक्ष्मत्वान्न च
क्षुस्पर्शमुपयांति तेऽपि दृष्टा अपि सूर्यलेश्यां प्रतिघ्नंति॥ तेऽप्यंतरांतरा प्रविष्टत्वात् सूर्यलेश्याया अस्पृ
ष्टरूपं प्रतिस्खलमानत्वात्॥ ये पि माराशीन्यपि चरमलेश्यांतर्गता अचरमलेश्याविषयसंस्थि ७१

ताः पुद्गलास्तेऽपि सूर्यलेश्यां प्रतिघ्नंति। ते हि चरमलेश्यायाः प्रतिस्खलमानत्वात्॥८॥ इति श्रीमलयगिरिवि
रचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां पंचमप्राभृतं समाप्तं॥५॥ तदेवमुक्तं पंचमप्राभृतं संप्रति षष्ठमारभ्यते तस्य चायम
र्थाधिकारः कथमोजसः संस्थितिराख्यातेति ततस्तद्विषयप्रश्नसूत्रमाह॥ ता कहं ते उयसंठिई आहिताइ
ति वदेत् कथं केन प्रकारेण किं सर्वकालमेकरूपावस्थायितया उतान्यथा ओजसः प्रकाशस्य संस्थितिरवस्था
नमाख्याता इति वदेत्॥ एवमुक्ते भगवानेतद्विष ये यावत्यः प्रतिपत्तयः संभवंति तावतीः कथयति॥ तत्थ खलु
इत्यादि तत्र ओजःसंस्थितिविषये खल्विमाः पंचवि शतिः प्रतिपत्तयः प्रज्ञप्ताः॥ तद्यथा तत्र तेषां पंचविंशतेः प
रतीर्थिकानां मध्ये एके वादिनः एवमाहुः ता इति पूर्ववत् अनुसमयमेव प्रतिक्षणमेव सूर्यस्य
ओजोऽन्यदुत्पद्यते अन्यदपैतीति किमुक्तं भ वति प्रतिक्षणं सूर्यस्य ओजः प्राक्तनात् भिन्नप्रमाणं वितथं
ति अन्यदेव प्राक्तनात् भिन्नप्रमाणमुत्पद्य ते॥ सूत्रे च ओजःशब्दस्य क्लीबत्वेन निर्देशः प्राकृतत्वादार्षत्वाद्वा
अत्रैवोपसंहारः एगे एवमाहंसु॥१॥ एके पुनरेवमाहुः ता इति पूर्ववत् अनुमुहूर्त्तमेव प्रतिमुहूर्त्तमेव सू
र्यस्य ओजोऽन्यदुत्पद्यते अन्यदपैति अत्रापि उपसंहारः एगे एवमाहंसु॥२॥ एवमित्यादि। एवमुक्ते
न प्रकारेण एतेनैवाभिलापेन शेषा अपि त्रयोविंशतिः प्रतिपत्तयो भावनीयाः ता निवालित्वा
परिपाठ्या द्रष्टव्याः अन्यदुत्पद्यते अन्यदपैति नवरं रात्रिंदिवं रात्रिंदिवमनु अनुरात्रिंदिवमित्येवं स

वंवविग्रहस्सावनाकरणीया॥ पा०॥ प्रत्येवं सूत्रस्य वेदितव्या॥ २॥ एगे एवमाहंसु ता अणुराइंदियमेव सूरियस्स उ
या अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेति एगे एवमाहंसु॥ ३॥ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुपक्खमेव सूरियस्स उया अण्णा
उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु ४ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुमासामेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्ज
इ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ ५ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुउउमेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवे
इ एगे एवमाहंसु ६ एगे पुण एवमाहंसु ता अ णुअयणमेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ
एगे एवमाहंसु ७ एगे पुण एवमाहंसु ता अणु संवच्छरमेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ
एगे एवमाहंसु ८ एगे पुण एवमाहंसु ता अणु जुगमेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ
एगे एवमाहंसु ९ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुवा ससयमेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे
एवमाहंसु॥ १० एता अणुवाससहस्समेव सूरि यउया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु १ एता अ
णुवाससहस्समेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ ११ एगे पुण एवमाहंसु ता अणु
वाससयसहस्समेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ १२ एगे पुण एवमाहंसु ता अ
णुपुव्वमेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ १३ एगे पुण एवमाहंसु ता अणु ७२
पुव्वसयमेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ १४ एगे पुण एवमाहंसु ता अणु

पुव्वसहस्समेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ १५ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुपु
व्वसयसहस्समेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ १६ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुपलिउ
वममेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ १७ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुपलिउवमसय
मेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ १८ एगे पुण एवमाहंसु॥ ता अणुपलिउवमसा
हस्समेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा। अवेइ एगे एवमाहंसु॥ १९ एगे पुण एवमाहंसु अणुपलिउ
वमसयसहस्समेव सूरियस्स उया अण्णा उ प्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ २० एगे पुण एवमाहंसु
ता अणुसागरोवममेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ २१ एगे पु
ण एवमाहंसु ता अणुसागरोवमसयमेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु
॥ २२ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुसागरोवमस हस्समेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवेइ एगे एव
माहंसु॥ २३ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुसागरोवमसयसहस्समेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्जइ अण्णा अवे
इ एगे एवमाहंसु॥ २४ एगे पुण एवमाहंसु ता अणुउस्सप्पिणिउसप्पिणिमेव सूरियस्स उया अण्णा उप्पज्ज
इ अण्णा अवेइ एगे एवमाहंसु॥ २५॥ ताश्च प्रतिपत्तयः सर्वा अपि मिथ्यारूपा अत एतासामपादन भगवान्।
स्वमतमुपदर्शयति। वयं पुनरेवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदामः स्वमेव प्रकारमाह। ता तीसमित्यादि। ता इति

सूर्य० वृत्ति पूर्वस्मिन्नर्द्धमण्डले प्रतिवर्षं परिपूर्णतया त्रिंशतं त्रिंशतं मुहूर्तान् सूर्यस्य ओजः प्रकाशोऽवस्थितं भवति किमु
॥७३॥ क्तं भवति सूर्यसंवत्सरपर्यन्ते यदा सूर्यः सर्वाभ्यन्तरमण्डले चारं चरति तदा सूर्यस्य अर्द्धमण्डलोपगतमोजः परिपूर्ण
प्रमाणं त्रिंशतं मुहूर्तान् यावद्भवति। तृणपर्यंति। ततः परं सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलात् परमित्यर्थः। सूर्यस्यौजोऽनव
वस्थितं भवति। कस्मादनवस्थितं भवतीति चेदत आह। छम्मासे इत्यादि। यस्मात्कारणात् सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलात्पर
तः प्रथमान् सूर्यसंवत्सरसत्कान् षण्मासान् यावत् दूसायोर्द्धमण्डलोपगतमोजः प्रकाशं प्रत्यहोरात्रमेकैकस्य
त्रिंशदधिकाष्टादशशतसंख्यभागसत्कस्य भागस्य ह्रासेन निवेष्टयति। शोषयति। तदनन्तरं द्वितीया
न् षण्मासान् सूर्यसंवत्सरसत्कान् यावत् न् सूर्यः प्रत्यहोरात्रमेकैकं त्रिंशदधिकाष्टादशश
तसंख्यभागसत्कं भागं वर्द्धनेनोजः प्रकाशमे भिवर्द्धयति। एतदेव व्याचष्टे। निष्क्रममाण इत्या
दि सुगमं नवरं दशभिरिति त्रिंशदधिकानाम॥ ष्टादशशतसंख्यानां नामेकं प्रत्यहोरात्रमेकैकं भागं ते
नाष्टते सर्वाभ्यन्तरमण्डले परिपूर्णतया त्रिंशतं मुहूर्तान् यावदवस्थितं सूर्यस्यौजः ततः परमनवस्थितमि
ति। एतदेवाविर्भावयितुं प्रश्नसूत्रमुपन्यस्यन्नाह॥ ता तंसि इत्यादि तत्र तः क्रामतः सूर्यादेरयं प्रश्नोऽनुपपत्ति
दर्शयति। प्रविशन् निवर्द्धयतीत्येतस्मिन् विषये कालादेः काऽनुपपत्तिरिति वदेत् भगवानाह ता जया णं इ ॥७३॥
त्यादि इदं जम्बूद्वीपवाक्यं पूर्ववत् परिपूर्णं पठनीयं व्याख्यानीयं च ता जया णं इत्यादि। तत्र यदा सूर्यः सर्वाभ्यं

न्तरमण्डलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्त उत्कर्षकोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति जघन्या द्वादश
मुहूर्ता रात्रिः। ततः सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलाद् उक्तप्रकारेण निष्क्रामन् सूर्यो नवसंवत्सरमाददानो नवस्य संवत्सरस्य
प्रथमेऽहोरात्रे अभ्यन्तरानन्तरं द्वितीयमण्डलमुपसंक्रम्य चारं चरति। ता जया णं इत्यादि। तत्र यदा सर्वाभ्य
न्तरानन्तरं द्वितीयं मण्डलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा एकेन रात्रिंदिवेन सर्वाभ्यन्तरमण्डलगतेन प्रथमक्ष
णाद्धर्ववर्त्तिना एककलामात्रमेककलामात्रमवहाप्य ते नाहोरात्रपर्यन्ते एकस्मिन् भागे ओजः प्रकाशस्य दिवसार्द्ध
भागतस्य निर्वेष्ट्य हापयित्वा तमेव चैकं भा गं रजनिक्षेत्रस्याभिवर्द्धयित्वा चारं चरति। कियत्प्रमाणं
पुनस्तं भागं दिवसक्षेत्रगतस्य प्रकाश स्य हापयित्वा रजनिक्षेत्रस्य वर्द्धयित्वा तत आह मं
डलमष्टादशभिस्त्रिंशोत्तरैस्त्रिंशदधिकैः शतैः छित्त्वा किमुक्तं भवति। द्वितीयं मण्डलमष्टादशभिस्त्रिंशद
धिकैर्भागशतैर्विभज्यते तत्र एकं भागमि · ति। कस्मात्पुनर्मण्डलस्याष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि भा
गानां परिकल्प्यन्त इति चेत्। उच्यते एकैकं मण्डलं द्वाभ्यां सूर्याभ्यामेकेनाहोरात्रेण परिसमाप्यते। अहोरात्रश्च त्रिंश
न्मुहूर्तप्रमाणः प्रतिसूर्यं चाहोरात्रगणनया परमार्थतो द्वावहोरात्रौ भवतः। द्वयोश्चाहोरात्रयोः षष्टिर्मुहूर्ता भवन्ति
मण्डलं प्रथमतः षष्ट्या भागैर्विभज्यते। निष्क्रामतोऽपि च सूर्यस्य प्रत्यहोरात्रं प्रत्येकमेकैकस्मिन् मुहूर्ते एकषष्टिभागो हा
पयतः प्रविशतो वाभिवर्द्धयतः। योऽयं मुहूर्त्तैकषष्टिभागो भवति तावेकः सार्द्धत्रिंशत्तमो भागः॥ ततः॥

२ सूर्यप्र०वृ प्रविशन्निशाभागाः सार्द्धया त्रिंशता गुणिते जाता न्यष्टादशशतानि त्रिंशताधिकानि भागानां एवं निष्क्रामन् सूर्यः
त्ति॥७४ प्रतिमंडलं त्रिंशदधिकाष्टादशशतसंख्यातां भागानां संक्रमितकिं कालेनं दिवसक्षेत्रगतस्य प्रकाशस्य हाप
यन् रजनीक्षेत्रस्य च वर्द्धयन् तावत्क्रामति यावत्सर्वबाह्यमंडलं तत्र त्र्यधिकं भागशतं दिवसक्षेत्रग
तस्य प्रकाशस्य हापयित्वा रजनीक्षेत्रस्य च वर्द्धयित्वा चरति त्र्यधिकं च भागशतं अष्टादशशता
नां त्रिंशदधिकानां दशमो भागस्ततः सर्वाभ्यंतरान्मंडलात्सर्वबाह्यमंडले जंबूद्वीपचक्रवालं दशभाग
स्तु हीयते रजनीक्षेत्रस्य चाभिवर्द्धते इति यदु गतिस्तदपि समीचीनं जातमिति एवमभ्यंतरं प्रवि
शन् प्रतिमंडलमष्टादशशतभागानां त्रिंशदधिकानां संक्रमेणैकैकं भागमभिवर्द्धयन्ता
वत्क्रामति यावत्सर्वाभ्यंतरमंडलं तत्र त्र्यधिकं भागशतं दिवसक्षेत्रगतस्य प्रकाशस्याभिव
र्द्धयति रजनीक्षेत्रस्य च हापयति त्र्यधि कं च भागशतं जंबूद्वीपचक्रवालस्य दशमो भागस्ततः सर्वा
बाह्यान्मंडलात्सर्वाभ्यंतरे मंडले दिवसक्षेत्रगतस्य प्रकाशस्य एकादशमश्चक्रवालभागो वर्द्धते र
जनीक्षेत्रस्य च त्रुट्यतीति यत्प्रागवादि तदविरोधीति सूत्रं तत्र तयाणं अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे इत्यादिकं स
कलमपि प्राग्वत्परिभावनीयं यावदागमानन्तराणां मतानामुपसंहाराय तत एवं सूर्यचारस्य प्रतिसूर्यं संवत्स
रं सूर्यसंवत्सरपर्यन्तं सर्वाभ्यंतरमंडले त्रिंशतं च मुहूर्त्तान् यावत्परिपूर्णमवस्थिता गाउस्सेता पश्चान्नावस्थिता सर्वा ७४

भ्यंतरे च मंडले त्रिंशतं मुहूर्त्तान् यावत्परिपूर्णमवस्थितमोजउप्याते एवं द्वारतो निरूप्यते पुनरप्य
पि प्रथमक्षणादूर्द्ध्वं नगर(?)ते रश्मी अमानमवस्थं प्रथमक्षणादूर्द्ध्वं सूर्यस्य सर्वावस्थितता ननु रश्मिर्द्वितीयमंडलानि
मुखं चारं चरणादिति ॥६॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां षष्ठप्राभृतं समाप्तं ॥६॥ त
देवमुक्तं षष्ठं प्राभृतं संप्रति सप्तममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः कस्ते मतेन भगवन् सूर्यं वरयतीति
ततस्तद्विषयप्रश्नसूत्रमाह ॥ ता कि ते वरए ॥ दि ता इति पूर्ववत् कोऽसौ ते तव मतेन भगवन् सूर्यं वरयति आव
रयतीर्द्दीशायामा पृथिव्यां प्रकाशकाव वत्तीकुर्वन् आख्यात इति वदेत् एवमुक्ते भगवानाह त
त्र विषये यावत्यः परतीर्थिकानां प्रतिप त्तयः सावतीः कथयति तत्थेत्यादि तत्र सूर्यप्रतिवर
णविषये खल्विमा विंशतिः प्रतिपत्तयः प्र ज्ञप्तास्तद्यथा तत्रैतेषां विंशतिपरतीर्थिकानां मध्ये ए
कः प्रथम एवमाह मंदरः पर्वतः सूर्यं वरय ति मंदरपर्वतो हि सूर्येण मंडलपरिभ्रम्यासवतः प्रकाश्य
ते ततः सूर्यप्रकाशकत्वेन वरयतीत्याख्यातः अत्रोपसंहारः एगे एवमाहंसु ॥१॥ एके पुनरेवमाहुः मे
रुपर्वतः सूर्यं वरयतीत्याख्यात इति वदेत् अत्राप्युपसंहारः एगे एवमाहंसु ॥२॥ एवमित्यादि एवमुक्तेन प्र
कारेण तावत्प्रतिपत्तिविषये प्रतिपत्तिवन्नावन्नेतव्यं यावत्पर्वतराजः पर्वतः सूर्यं वरयत्याख्यात इति वदे
त् एगे एवमाहंसु ॥ इति किमुक्तं भवति यथा प्राक् लेश्याप्रतिहतिविषये विंशतिप्रतिपत्तयायायनकं

भणितास्तेतत्क्रमेणैवापि वक्तव्याः ॥ सूत्रपाठोऽपि प्रथमप्राभृतवदिह गतपाठानुसारेणान्यूनातिरिक्तः सूत्रं परिभावनीयो
ग्रंथगौरवभयात्तु न लिख्यते ॥ तदेवमुक्ताः परतीर्थिकप्रतिपत्तयः संप्रति स्वमतमुपदर्शयति वयं पुण इ-
त्यादि वयं पुनरेवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदामस्तमेव प्रकारमाह ता मंदरवीत्यादि। ता इति पूर्ववत् या असौ कृत
सूर्यं वरयंत्याख्याताः समदरा पृष्टाता यावत्प्रवतरा ऽदृष्टाता यत इत प्रागेव भावितं ततो भिन्नभिन्नविषय
तया प्रवृत्ताः प्राक्तनाः प्रतिपत्तयः सर्वा अपि मि- थ्यारूपा अवगंतव्याः ॥ अपि च न केवलो मंदरः सूर्यं वरय
ति किं त्वन्येऽपि पुद्गला ये ग्राह्यास्ता इत्याह ता जेणं मे- इत्यादि। ता इति पूर्ववत् जेणं इति वाक्यालंकारे पुद्गला
मेरुगता अमेरुगता वा सूर्यालेश्यां स्पृ- शंति ते पुद्गलाः सूर्यप्रकाशकत्वेन सूर्यं वरयंति ईप्सितं
हि सूर्येण प्रकाश्यमानता ता लेश्यापृष्टाः पुद्गलै- ः सदृसंबंधात्परंपरया ते सूर्यं स्वीकुर्वंतीत्युच्यते। ये प्रका
श्यमानपुद्गलस्कंधास्तद्गता मेरुगता वा सूर्येण प्रकाशिता अपि सूक्ष्मत्वान्न वक्तुं स्पर्शमुपगच्छंतीति तेऽपि प्रत्यक्ष
पुद्गलाः सूर्यं वरयंति तथा ये चरमालेश्यातिरगताः सूत्रे चरमा लेश्या विशेषस्पर्शनात् पुद्गला अपि सूर्यं वरयंतीति एषा-
मपि छायायां प्रकाश्यमानत्वात् ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां सप्तमं प्राभृतं समाप्तं ॥ ता-
तदेवमुक्तं सप्तमं प्राभृतं संप्रत्यष्टममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः कथं भगवन् उदयसंस्थितिः सूत्रे त्व-
या भगवानाख्याता इति ततस्तद्विषयमेव प्रश्नसूत्रमाह ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण सूर्यस्योद ७५

दयसंस्थितिः सूत्रे त्वया भगवन्नाख्याता इति वदेत् ॥ एवमुक्ते भगवानेतद्विषया यावत्यः प्रतिपत्तयः सन्ति तावतीरुपद
र्शयति तत्थेत्यादि। तत्र तस्यामुदयसंस्थितौ विषये तिस्रः प्रतिपत्तयः परतीर्थिकाभ्युपगमरूपाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा
तत्रैतेषां त्रयाणां परतीर्थिकानां मध्ये एके प्रथमाः परतीर्थिका एवमाहुः ॥ ता जया णमित्यादि तत्र जया
णमिति वाक्यालंकारे जंबूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽप्यष्टा
अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसः ॥ तदेवं दक्षिणार्द्धे निय- यमतो नात्र रात्रिनियमोऽभ्युक्तः संप्रति रात्रिनियमानंतरद
क्षिणार्द्धे नियमतमाह ता जया णमित्यादि य- यदा उत्तरार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति तदा दक्षि
णार्द्धेऽप्यष्टादशमुहूर्त्तो दिवसः ॥ ता जया- णमित्यादि यदा जंबूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे सप्तदशमु
हूर्त्तो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि सप्तदश- मुहूर्त्तो दिवसो भवति तदा दक्षिणार्द्धेऽपि सप्तदशमुहू
व र्त्तो दिवसः एवमित्यादि एवमुक्तेन प्रकारेण एकै- कैकमुहूर्त्तहान्या परिहान्या परिहातव्यापारस्तानि मिवक्रं
मेण द्रष्टव्यास्ताः प्रथमं तदुक्तप्रकारेण षोडशमुहूर्त्तो दिवसो वक्तव्यः ॥ तदनंतरं पंचदशमुहूर्त्तस्ततश्चतुर्द
शमुहूर्त्तस्ततस्त्रयोदशमुहूर्त्तः सूत्रपाठोऽपि प्रागुक्तसूत्रानुसारेण स्वयं परिभावनीयः ॥ सा चैवं जया णं जंबु
द्दीवे दीवे दाहिणड्ढे सोलसमुहुत्ते दिवसे भवइ तया णं उत्तरड्ढे वि सोलसमुहुत्ते दिवसे भवइ जया णं
उत्तरड्ढे सोलसमुहुत्ते दिवसे भवइ तया णं दाहिणड्ढे वि सोलसमुहुत्ते दिवसे भवइ इत्यादि ॥ द्वादशमुहू

र्त्तो दिवस इति पादकसूत्रं साक्षादाह ता जया णमित्यादि । ता इति तत्र यदा जंबूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति । तदा उत्तरार्द्धेऽपि अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो यदा उत्तरार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसस्तदा दक्षिणार्द्धेऽपि अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसः कालः । जंबूद्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि सदा सर्वकालं पंचदशमुहूर्त्तो दिवसो भवति सदैव च पंचदशमुहूर्त्ता रात्रिः कुत इत्याह अवस्थितानि सकलकालमेकप्रमाणानि णमिति वाक्यालंकारे तत्र मंदरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि रात्रिंदिवानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण हे आयुष्मन् अत्र प्रथमानां परतीर्थिकानां मूलभूतस्य शिष्यस्य प्रत्यामंत्रणवाक्यमेतत् । ता उपसंहारमाह एगे एवमाहंसु एके एवमाहुः । यदा जंबूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तानंतरो अष्टादशभ्यो मुहूर्त्तेभ्योऽनंतरो मनाक् हीनो हीनतरो वा यावत् सप्तदशमुहूर्त्तेभ्यः किंचित् समधिकप्रमाणो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि अष्टादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसो भवति । यदा उत्तरार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसो भवति तदा दक्षिणार्द्धेऽपि अष्टादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसः । तथा यदा जंबूद्वीपे दक्षिणार्द्धे सप्तदशमुहूर्त्तानंतरो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि सप्तदशमुहूर्त्तानंतरो दिवसो यदा उत्तरार्द्धेऽपि सप्तदशमुहूर्त्तानंतरो दिवसस्तदा दक्षिणार्द्धेऽपि सप्तदशमुहूर्त्तानंतरो दिवसः । एवमित्यादि । एवमुक्तेन प्रकारेण एकैकमुहूर्त्तहान्या परिहातव्यं परिहानिप्रकारमेवाह सोलसेत्यादि प्रथमतः षोडशमुहूर्त्तानंतरो दिवसो वक्तव्यः । ततः पंचदशमुहूर्त्तानंतरस्तद

नंतरश्चतुर्दशमुहूर्त्तानंतरस्ततस्त्रयोदशमुहूर्त्तानंतरः । एतेषां हि मतेन न कदाचनापि परिपूर्णमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसो भवति । ततः सर्वत्रानंतरशब्दप्रयोगः अष्टादशमुहूर्त्तानंतरं सूत्रं साक्षाद्दर्शयति । ता जया णमित्यादि तत्र यदा जंबूद्वीपे दक्षिणार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसस्तदा उत्तरार्द्धेऽपि अष्टादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसः । यदा चोत्तरार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसस्तदा दक्षिणार्द्धेऽपि अष्टादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसः । तदा चाष्टादशमुहूर्त्तानंतरादिदिवसकाले जंबूद्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां दिशि नो नैव सदा सर्वकालं पंचदशमुहूर्त्तो दिवसो भवति । नापि सदा पंचदशमुहूर्त्ता रात्रिः कुत इत्याह अणवट्ठिया णमित्यादि अनवस्थितानि अनियतप्रमाणानि णमिति खलु तत्र मंदरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि रात्रिंदिवानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण हे आयुष्मन् । ता उपसंहारमाह एगे एवमाहंसु । एके पुनरेवमाहुः । ता इति पूर्ववत् जंबूद्वीपे यदा दक्षिणार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धे द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः । यदा चोत्तरार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तो भवति तदा दक्षिणार्द्धे द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः । तथा यदा दक्षिणार्द्धे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे त्ति अष्टादशभ्यो मुहूर्त्तेभ्योऽनंतरो मनाक् हीनो हीनतरो यावत् सप्तदशभ्यो मुहूर्त्तेभ्यः किंचिदधिकप्रमाणो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धे द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः । यदा चोत्तरार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसस्तदा दक्षिणार्द्धे द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः । एवमित्यादि एवमुक्तेन प्रकारेण तावद्वक्तव्यं यावत् त्रयोदशमुहूर्त्तानंतरो दिवसो वक्तव्यः । एकैकस्मिंश्च सप्तदशादिके संख्या

सूर्यप्रज्ञप्ति विशेषसमकाले मुहूर्त्तैरंतरेऽत्र किं विवक्षितो येनायमालापकः प्रवृत्तो उच्यते सर्वत्र द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः । तथा च जया
॥७७ णं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे सत्तरसमुहुत्ते दिवसे भवइ तया णं उत्तरड्ढे दुवालसमुहुत्ता राई भवइ जया णं उत्तरड्ढे
सत्तरसमुहुत्ते दिवसे भवइ तया णं दाहिणड्ढे दुवालसमुहुत्ता राई भवइ जया णं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे सत्तरसमु
हुत्ताणंतरे दिवसे भवइ तया णं उत्तरड्ढे दुवालसमुहुत्ता राई जया णं उत्तरड्ढे सत्तरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ त
या णं दाहिणड्ढे दुवालसमुहुत्ता राई भवइ एवं । षोडशमुहूर्त्तानंतरपंचदशमुहूर्त्तपंचदशमुहूर्त्तानंतरचतुर्द
शमुहूर्त्तचतुर्दशमुहूर्त्तानंतरत्रयोदशमुहूर्त्त त्रयोदशमुहूर्त्तानंतरद्वादशमुहूर्त्तेष्वपि वक्तव्या आलाप
का वक्तव्याः द्वादशमुहूर्त्तानंतरं चत्वा लापकं साक्षादाह । जया णमित्यादि यदा जंबूद्वीपे द्वी
पे दक्षिणार्द्धे द्वादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसो भ वति तदोत्तरार्द्धे द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवति यदा चोत्तरार्द्धे
द्वादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसो भवति तदा दक्षि णार्द्धे द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः यदा चाष्टादशमुहूर्त्तानंतरो दिवसः का
ले जंबूद्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य पूर्वस्मिन् पश्चिमे णं तत्पूर्वस्यां पश्चिमायां च दाशानवस्थितं तत्र पंचदश
मुहूर्त्तो दिवसो भवति नाप्यस्य तत्र यथापि चतुर्दशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवतीति । अत एवाह । जया णं दाहिणड्ढे णमित्यादि व्याख्या छि
त्ता निणमिति खलु तत्र मंदरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यां पश्चिमायां च अष्टादशादीनि दिवाप्रमाणानि दिवसमणद्यायुष्यवेक्ष्य वे ७७
वोपसंहारमाह । एगे एवमाहंसु ॥ एते प्रतिपत्ती सापि प्रतिपत्तयो मिथ्यारूपा भगवतोऽनभिमतत्वात् अपि चायं तथा

मे वादिनः सा देवरात्रिश्च द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणा नित्यावस्थितिं प्रत्यक्षविरोधः ॥ प्रत्यक्षत एव हीनाधिकत्वच्छायाया रात्रेरुपल
भ्यमानत्वात् ॥ ८ ॥ संप्रति स्वमतं भगवानुपदर्शयति ॥ ८ ॥ वयं पुण इत्यादि वयं पुनरेवं वक्ष्यमाणेन प्रकारेण व
दामः स्वमतमेव प्रकारमाह । ता जंबुद्दीवे दीवे इत्यादि । ता इति पूर्ववत् । जंबूद्वीपे द्वीपे सूर्यौ यथायोगं मंडलपरिभ्रम्या
समंततो मेरोरुदक्प्राच्यामुत्तरपूर्वस्यां दिशि उद्गच्छतः । तत्र चोद्गत्य प्राग्दक्षिणस्यां दक्षिणपूर्वस्यामागच्छतः । ततो
नपरो दिक्षु त्रापि दृत्य प्राग्दक्षिणस्यां दक्षि णपूर्वस्यामुद्गत्य दाक्षिणात्यां दक्षिणापरस्यामागच्छतः सूत्रा
पि वदक्षिणापरस्यामपरविदिक्ष्वाहत्रापि द यामुद्गत्याप्युदीच्यामपरोत्तरस्यामागच्छतस्तत्रापि वापरोत्त
रस्यामैरावतादिक्षेत्रापेक्षयोद्गत्योद क्प्राच्यामुत्तरपूर्वस्यामागच्छतः । एवं तावत्सामान्यतो द्व
योरपि सूर्ययोरुदयविधिरुपदर्शितो विशेषत ॥ पुनरयं यदैकः सूर्यः पूर्वदक्षिणस्यामुद्गच्छति तदाऽपरो
ऽपरोत्तरस्यां दिशि समुद्गच्छति । दक्षिणपूर्वस्यां तत्र सूर्यः पुरस्तादीविक्षेत्राणि मेरुदक्षिणादपूर्वाणि मंडल
स्य परिक्षिमन् प्रकाशयति । अपरो अपरोत्तरस्यामुद्गतः स च तत ऊर्ध्वं मंडलपरिक्षिप्तस्य परिक्षिमन् ऐरावतादीनि
क्षेत्राणि मिश्राणि मेरोरुत्तरादपूर्वाणि प्रकाशयति । भारतश्च सूर्यो दक्षिणापरस्यामागतः सन्नपरविदेहाक्षे
मा त्रापेक्षया उदयं साधयति । ऐरावतः सूर्य उत्तरपूर्वस्यामागतः पूर्वविदेहापेक्षया समुद्गच्छति ततो दक्षि
णापरस्यामुद्गतः सन् तत ऊर्ध्वं मंडलस्य परिक्षिमन् अपरविदेहान् प्रकाशयति उत्तरपूर्वस्यामुद्गतस्तत

ऊर्ध्वं मंडलगत्या चरन् पूर्वविदेहानवभासयति तत एष पूर्वविदेहप्रकाशकोऽन्यो दक्षिणपूर्वस्यां चरन् तां दिशमपेक्ष्यो-
दयमासादयति। अपरविदेहप्रकाशकश्चापरो भरतस्येति। तादेवं जंबूद्वीपे सूर्ययोरुदयविधिरुक्तः संप्रति तद्वि-
भागेन दिवसरात्रिविभागमाह। ता जया णमित्यादि। तत्र यदा णमिति वाक्यालंकारे जंबूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे दिव-
सो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि दिवसो भवति एकस्य सूर्यस्य दक्षिणदिशि परिभ्रमणसंभवादपरस्य सूर्यस्यावश्य-
मुत्तरदिशि परिभ्रमणसंभवात्। यदा चोत्तरार्द्धे दिवसस्तदा जंबूद्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं
ति पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि रात्रिर्भवति। तदानीमेकस्यापि सूर्यस्य तत्राभावात्। ता जया णमित्यादि। तत्र
यदा जंबूद्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यां दिशि दिवसो भवति तदा पश्चिमायामपि दिशि दिवसो भ-
वति एकस्य सूर्यस्य पूर्वदिग्भागे संभवादपरस्य सूर्यस्यावश्यमपरस्यां दिशि संभवात्। एतच्च प्रागेव भावितं
यदा च पश्चिमायामपि दिशि दिवसो भवति तदा जंबूद्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य उत्तरदाहिणेणं ति उत्तरतो दक्षि-
णतश्च रात्रिर्भवति। ता जया णमित्यादि। तत्र यदा णमिति प्राग्वत् जंबूद्वीपे दक्षिणार्द्धे उत्कर्षक उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्त-
प्रमाणो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तोऽष्टादशमुहूर्तप्रमाणो दिवसः। उत्कृष्टोऽष्टादश-
मुहूर्त्तप्रमाणो दिवसः सर्वाभ्यंतरमंडलचारित्वे च यदैकः सूर्यः सर्वाभ्यंतरमंडलचारी भवति तदा अपरोऽप्यवश्यं त-
त्रैवायातत्वेन सर्वाभ्यंतरमंडलचारी भवति। तदा दक्षिणार्द्धे उत्कृष्टदिवससंभवादुत्तरार्द्धेऽप्युत्कृष्टदिवससंभव ७८

दा उत्तरार्द्धे उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसो भवति तदा जंबूद्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य पुरच्छिमपच्चच्छिमे-
णं ति पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि जघन्या द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवति। सर्वाभ्यंतरमंडले चारं चरतोः सूर्ययोः सर्वदा-
पि रात्रेर्द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणाया एव भावात्। ता जया णमित्यादि। तत्र यदा जंबूद्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य पू-
र्वस्यां दिशि उत्कर्षक उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति तदा मंदरपर्वतस्य पश्चिमायामपि दिशि उत्कृष्टोऽष्टा-
दशमुहूर्त्तो दिवसः। कारणं दक्षिणोत्तरार्द्धगतं प्रागुक्तमनुसरणीयं। यदा च मंदरपर्वतस्य पश्चिमायामपि दि-
शि उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति तदा जंबूद्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य उत्तरदाहिणेणं ति उत्तरतो
दक्षिणतश्च जघन्या द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः। अत्रापि कारणं पूर्वपश्चिमार्द्धरात्रिगतं प्रागुक्तमनुसरणीयं
एवं मित्यादि एवमुक्तेन प्रकारेण एतेनानंतरोदितेन गमेनालापकगमेन वक्ष्यमाणमपि नेतव्यं
किं तद्वक्ष्यमाणमित्याह। अट्ठारसमुहुत्ताणंतरं इत्यादि। यदा मंदरस्य पर्वतस्य दक्षिणोत्तरार्द्धयोः पूर्वपश्चिम-
योर्वा अष्टादशमुहूर्त्तानंतरः समनंतरः स्यादष्टादशमुहूर्त्तस्योपरि किंचिद्विहीनाष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसस्तदा पूर्वप-
श्चिमयोर्दक्षिणोत्तरार्द्धयोर्वा सातिरेकद्वादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवतीति। एवं शेषाण्यपि पदानि भावनीयानि सू-
त्रपाठोऽपि शुद्धालापकगमानुसारेण सूर्यपरिभावनीयः। स चैवं ता जया णं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणद्धे अट्ठारस-
मुहुत्ताणंतरे दिवसे हवइ तया णं उत्तरद्धे वि अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ। जया णं उत्तरद्धे अट्ठारसमुहु-

सूर्यप्र०वृत्ति
७७

नाणंतरे दिवसे भवइ तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं सातिरेगदुवालसमुहुत्ता राई भवइ ता
जया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमे णं अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ तया णं पच्चच्छिमे णं अट्ठारस
मुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ जया णं पच्चच्छिमे णं वि अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंद
रस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं साइरेगदुवालसमुहुत्ता राई भवइ एवं सप्तदशमुहूर्त्तादिदिवसादिप्रतिपादका अपि
सूत्रालापका भावनीयाः ता जया णमित्यादि तत्र यदा जंबूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे वर्षाणां वर्षाकालस्य प्रथमः समय
ः प्रतिपद्यते भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि वर्षाणां प्रथ मः समयो भवति समकालतयेत्वेन दक्षिणार्द्धोत्तरार्द्धे
सूर्ययोश्चारभावात् यदा चोत्तरार्द्धे वर्षा कालस्य प्रथमः समयो भवति तदा जंबूद्वीपे द्वीपे मंद
रस्य पर्वतस्य पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं ति पूर्वस्यां मपरस्यां च दिशि अणंतरपुरक्खडंसि अनंतरमव्यवधानेन पु
रः कृतः अग्रे कृतः यः सोऽनंतरपुरस्कृतः तस्मिन्नंतरं तीय इत्यर्थः तस्मिन् काले समयसि समयः संकेतादिरपि भ
वति ततस्तद्व्यवच्छेदार्थं कालग्रहणं कालश्चासौ समयश्च कालसमयस्तत्र वर्षाकालस्य प्रथमः समयः प्रतिपद्यते
भवति यस्मिन् समये दक्षिणोत्तरार्द्धयोर्वर्षाकालस्य प्रथमः समयो भवति तस्मादूर्ध्वमनंतरवर्तिनि समय
ये पूर्वपश्चिमयोर्वर्षाकालस्य प्रथमः समयो भवति ता जया णमित्यादि तत्र यदा णमिति प्राग्वत् जंबूद्वीपे द्वीपे
मंदरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यां दिशि वर्षाकालस्य प्रथमः समयो भवति तदा मंदरस्य पर्वतस्य पश्चिमायामपि दिशि ७७

वर्षाकालस्य प्रथमः समयो भवति समकालतया नयत्वेन पूर्वपश्चिमयोरपि सूर्ययोश्चारचरणात् यदा च पश्चि
मायामपि दिशि वर्षाकालस्य प्रथमः समयो भवति समकालतयत्वेन पूर्वपश्चिमयोरपि सूर्ययोश्चारचरणा
त् यदा च पश्चिमायामपि दिशि वर्षाकालस्य प्रथमः समयो भवति तदा जंबूद्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य उत्तरद
क्षिणेणं ति उत्तरतो दक्षिणतश्च अनंतरमव्यवधानेन पश्चात्कृतोऽनंतरपश्चात्कृतः तस्मिन् कालसमये वर्षाका
लस्य प्रथमः समयः प्रतिपन्नो भवति अतीत इत्यर्थः इह यस्मिन् समये दक्षिणार्द्धोत्तरार्द्धे वर्षाकालस्य प्र
थमः समयो भवति तदनंतरमग्रेतने द्वितीये समये पूर्वपश्चिमयोर्वर्षाणां प्रथमः समयो भवतीत्य
तावन्मात्राकालेऽपि यस्मिन् समये पूर्वप श्चिमयोर्वर्षाकालस्य प्रथमः समयो भवति ततोऽनंतरे
पश्चाद्भाविनि समये दक्षिणोत्तरार्द्धयोर्वर्षा कालस्य प्रथमः समयो भवति इति गम्यते तत्किमर्थमस्या
पदानं उच्यते इह क्रमाक्रमाभ्यामभिहितार्थ स्वपंचितं ज्ञानं शिष्याणाममतिसुनिश्चितं भवति ततस्तेषा
मनुग्रहाय तदुक्तमित्यादोषः जहा समय इत्यादि यथा समय उक्तः तथा आवलिका प्राणापानौ स्तोको लवो
मुहूर्त्तमहोरात्रः पक्षो मासः ऋतुश्च प्रावृडादिरूपो वक्तव्यः एवं च समयगतमालापकमादिं कृत्वा दशआ
लापका भवंति ते च समयगतालापकरीत्या स्वयं परिभावनीयाः सुगमाश्च जया णं जंबुद्दीवे दीवे वासाणं
पढमा आवलिया पडिवज्जइ तया णं उत्तरड्ढे वि वासाणं पढमा आवलिया पडिवज्जइ तया णं उत्तरड्ढे वि वासा

१ सूर्यप्र० वृ० णं पढमा आवलिया पडिवज्जइ तया णं उत्तरड्ढे वि वासाणं पढमा आवलिया पडिवज्जइ। जया णं जंबुद्दीवे दीवे मं-
१८७ दरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमे णं अणंतरपुरक्खडकालसमयंसि वासाणं पढमा आवलिया पडिवज्जइ त-
या णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमे णं वासाणं पढमा आवलिया पडिवज्जइ। तया णं पच्चत्थिमे-
णं पढमा आवलिया पडिवज्जइ। जया णं पच्चत्थिमे णं वासाणं पढमा आवलिया पडिवज्जइ तया णं जंबुद्दी-
वे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं अणं तरपच्छाकडकालसमयंसि वासाणं पढमा आवलिया प-
डिवन्ना भवइ। इह च प्राग्वद्व्याख्यातव्या तु सा त णव्याख्यानं नवरम् आवलिया पडिवज्जइत्ति आवलिका प्र-
तिपद्यते। शेषं तथैव एवं प्राणापाना दिकाअप्यालापका भणनीयाः। प्राणापानादि यथा व-
र्षाणां वर्षाकालस्य प्रतिपादितास्स मयादिगता अत्र आलापका भणिताः एवं हेमंताणं ति-
शीतकालस्य गिम्हाणं ति ग्रीष्मकालस्यापि। कालस्य प्रत्येकं समयादिगता दश दश आलापका भ-
णितव्याः। अयनगतं त्वालापकं साक्षात्पठति। जया णं इत्यादि सुगमं। जहा अयणे इत्यादि यथा अयने
शतवर्ष०२ आलापको भणितस्तथा संवत्सरयुगमाणे स्वरूपे वं जा दिसंवत्सरं पंचकात्मके वर्षशते वर्षसहस्रे वर्षशतसहस्रे पू-
र्वांगे पूर्वे एवं यावच्छीर्षप्रहेलिकायामपि। अत्र एवं व्याकरणात् सूत्रपातः आलापनिदृश्यानि। तुडियंगे तुडिए
अडडंगे अडडे। अववंगे अववे। हूहूयंगे। हूहूए। उप्पलंगे उप्पले। पउमंगे पउमे। नलिणंगे नलिणे। अत्थ- ८०

णिउरंगे अत्थणिउरे अउयंगे अउए नउयंगे नउए पउयंगे पउए चूलियंगे चूलिया सीसपहेलियंगे इति। अत्र चतुरशीति व-
र्षलक्षाणि एकं पूर्वांगं चतुरशीतिपूर्वांगलक्षाणि एकं पूर्वम् एवं पूर्वः पूर्वराशिश्चतुरशीतिलक्षैर्गुणितः उत्तरो-
त्तरो राशिर्भवति यावच्चतुरशीतिशीर्षप्रहेलिकांगलक्षाणि एका शीर्षप्रहेलिका। एतावता राशिना गणितविषया
तत्क्षयेण नातः सर्वं पल्योपमादिः। पलिउवमसागरोवमा अनाद्याः स्वरूपं संग्रहणिटीकायामुक्ता आलो-
पकास्तु स्वयं वक्तव्याः। अवसप्पिणी उस्सप्पिणी विषं यमालापकं साक्षादाह जया णं इत्यादि यदा जंबू-
द्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य दक्षिणार्धे अवसर्पि णी प्रतिपद्यते परिपूर्णा भवति। तदा उत्तरार्धेऽपि अवसर्पि-
णी प्रतिपद्यते यदा उत्तरार्धेऽपि अवसर्पि णी प्रतिपद्यते तदा जंबूद्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य पू-
र्वस्यापरस्यां च दिशि नैवास्त्यवसर्पिणी ना प्युत्सर्पिणी। कुत इत्याह। अवस्थितो णं इति खलु त-
त्र पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि कालः प्रज्ञप्तो मया शेषैश्च तीर्थकरैः हे श्रमण आयुष्मन्। एतेन तत्रावसर्पिण्युत्स-
र्पिण्योरभावः। एवं उस्सप्पिणी वि। एवमुक्तेन प्रकारेणोत्सर्पिण्यपि उत्सर्पिण्यालापको वक्तव्यः। सा च
एवं जया णं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे पढमा उस्सप्पिणी पडिवज्जइ। तया णं उत्तरड्ढे वि। पढमा उस्सप्पिणी
पडिवज्जइ जया णं उत्तरड्ढे वि पढमा उस्सप्पिणी पडिवज्जइ तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमे णं ने-
वत्थि उस्सप्पिणी नेवत्थि अवसप्पिणी अवट्ठिए णं तत्थ काले पन्नत्ते समणाउसो। तदेवं जंबूद्वीपवक्तव्यता

क्षाः संप्रति लवणसमुद्रवक्तव्यतामाह । ता लवणेणं समुद्दे इत्यादि । सुगमं । नवरं यथा जंबूद्वीपे सर्वविषयेष्वालाप
कास्तथात्रापि वक्तव्याः । स चैवं । लवणेणं समुद्दे सूरिया उदीणपाईणमुग्गच्छ पाईणदाहिणमागच्छंति । पा
ईणदाहिणमुग्गच्छ दाहिणपाईणमागच्छंति । पईणउदीणमुग्गच्छ उदीणपाईणमागच्छंति । इदं चा
सूत्रं जंबूद्वीपगताः समसूत्रवत् । सूर्यपरिभावनीयं । नवरमत्र सूर्याश्चत्वारो वक्तव्याः । चत्वारि य सागरे ल
वणे इति वचनात् । तत्र जंबूद्वीपगतसूर्यस्य सह समश्रेण्या प्रतिबद्धस्तथाह्येकः सूर्यो विकल्प जंबूद्वीपगत
सूर्यस्य सह समश्रेण्या प्रतिबद्धस्तथा ॥ द्वौ सूर्यावेकस्य जंबूद्वीपगतस्य सूर्यस्य श्रेण्या प्रतिबद्धौ
द्वौ द्वितीयस्य जंबूद्वीपगतस्य सूर्यस्य । तत्र यदैकः सूर्यो जंबूद्वीपे दक्षिणपूर्वस्यामुद्गच्छति । तदा त
त्समश्रेण्या प्रतिबद्धौ द्वौ सूर्यौ लवणसमुद्रे तस्यामेव दक्षिणपूर्वस्यामुदयमागच्छतः । यदैव जंबूद्वीप
गतेन सूर्येण सह समश्रेण्या प्रतिबद्धौ यतो लवणसमुद्रे तस्यां दिशि उदयमासादयतः ।
तत उदयविधिरपि द्वयोर्द्वयोः सूर्ययोर्जंबूद्वीपसूर्ययोरिव भावनीयः । ततो दिवसरात्रिविभागोऽपि क्षेत्रवि
भागेन तथैव द्रष्टव्यः । तथा दाह । ता जयाणं इत्यादि सुगमं । नवरं जहा जंबुद्दीवे दीवे इत्यादि यथा जंबूद्वी
पे द्वीपे प्रथमपद्मे णं तालवत्यादिकं सूत्रमुक्तं यावदुस्सप्पिणी आलापकस्तथा लवणस
मुद्रेऽप्यन्यूनातिरिक्तं समस्तं भणितव्यं । नवरं जंबूद्वीपे द्वीपे इत्यस्य स्थाने लवणसमुद्रे इति वक्तव्यमिति विशेष

तादेव लवणसमुद्रगतापि वक्तव्यतोक्ता । संप्रति धातकीखंडविषयां तामाह । ता धायइसंडेणं सूरिया इत्यादि अ
त्राप्युद्गमविधिः प्राग्वद्भावनीयो नवरमत्र सूर्या द्वादश । धायइसंडे दीवे बारस चंदा य सूरा य इति वचनात् । तत्र ष
ट् सूर्या दक्षिणदिक्चारिणो जंबूद्वीपगतलवणसमुद्रगतैः सूर्यैः सह समश्रेण्या प्रतिबद्धाः षट् उत्तरदिक्चारिणः
संप्रत्यत्रापि क्षेत्रविभागेन दिवसरात्रिविभागमाह । ता जयाणं इत्यादि । यदा धातकीखंडे द्वीपे दक्षिणार्धे
दिवसो भवति तदा उत्तरार्धेऽपि दिवसो भवति । यदा उत्तरार्धेऽपि दिवसो भवति तदा उत्तरार्धेऽपि दिवसस्तदा धा
तकीखंडे मंदरयोः पर्वतयोः पूर्वपश्चि ॥ मार्धगतयोः प्रत्येकं पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि रात्रिर्भवति
एवमित्यादि । एवमुक्तेन प्रकारेण यथा । जंबूद्वीपे उक्तं तथैवात्रापि वक्तव्यं । तच्च तावद्यावदुस्सप्पि
णी आलापकः ॥ ता कालोए इत्यादि । कालोदे । समुद्रे यथा लवणेऽभिहितं तथैवाभिधातव्यं । नवरं कालो
दे सूर्या द्विचत्वारिंशत् । तत्रैकविंशतिर्दक्षिणदि क्चारिणो जंबूद्वीपलवणसमुद्रधातकीखंडगतैः सह समश्रेण्या
संबद्धा एकविंशतिरुत्तरदिक्चारिणः । तत उदयविधिर्दिवसरात्रिविभागश्च क्षेत्रविभागेन तथैव वक्तव्यः ॥
सांप्रतमभ्यंतरपुष्करवरार्धवक्तव्यतामाह । ता अब्भिंतरपुक्खरद्धे इत्यादि । इदमपि सूत्रं सुगमं । तदपि तथै
व जंबूद्वीपवद्वक्तव्यं । नवरमत्र सूर्या द्वासप्ततिः । तत्र षट्त्रिंशद्दक्षिणदिक्चारिणो जंबूद्वीपादिगतैः सह समश्रे
ण्या प्रतिबद्धाः षट्त्रिंशदुत्तरदिक्चारिणः । तत उदयविधिर्दिवसरात्रिविभागश्च क्षेत्रविभागेन प्राग्वदवसेयस्तथा

सूर्यप्र० वृत्ति ८२ च्चाह ॥ ७ ॥ ता जयणमित्यादि सुगमं ॥ ८ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायामष्टमं प्राभृतं समा
प्तं ॥ ८ ॥ तदेवमुक्तमष्टमं प्राभृतं संप्रति नवममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः कतिकाष्ठां पौरुषीं छायां निर्वर्तयतीति त
द्विषयं प्रश्नसूत्रमाह । ता कइकट्ठं ते इत्यादि पूर्ववत् कति किंप्रमाणा काष्ठा प्रकर्षो यस्याः सा कतिकाष्ठा तां
कतिकाष्ठां किंप्रमाणामित्यर्थः सूर्यः पौरुषीं पुरुषः प्रमाणमस्याः पौरुषी तां पौरुषीं छायां निर्वर्तयति निर्वर्त
यन्नाख्यात इति वदेत् । किंप्रमाणां पौरुषीं छायां यावत्यादयवस्थायां सम्यक् वर्त्तयन्नाख्यात इति वदेदिति
संक्षेपार्थः एवं प्रश्ने कृते भगवानेतद्विषये यावत्यः प्रतिपत्तयः संवित्तिरूपं दर्शयति ॥ ८ ॥ तत्थ
इत्यादि तत्र तस्याः पौरुष्याश्छायायाः प्रमाणचिंतायां प्रथमं तस्मादेव दिमासपाकविस्वरूप
विषयाः स्वल्पतिम्नः प्रतिपत्तयः प्रज्ञप्ताः यथा तत्र तेषां त्रयाणां परतीर्थिकानां मध्ये एके एवमा
हुः ॥ ता जेणमित्यादि ता इति पूर्ववत् जेणमिति वाक्यालंकारे पुद्गलाः सूर्यस्य लेश्यां स्पृशं
ति ते पुद्गलाः सूर्यलेश्यां संस्पृशंतः संतप्यंते संतापमनुभवंति संतप्यंत इति कर्मकर्तरि प्रयोगः तेषां
पुद्गलाः संतप्यमानाः तदनंतरान् तेषां संतप्यमानानां पुद्गलानामनंतरावस्थितान् ये स्थिताः पुद्गलास्तद
नंतरास्तान् बाह्यान् पुद्गलान् सूत्रे च नपुंसकनिर्देशः प्राकृतत्वात् संतापयंति इति एष द्वितीयः प्रस्तुतवक्तव्यताप
रिमाणविस्तरकः पसणमित्यादि एतत्रयपर्वस्वरूपा सतस्य सूर्यस्य समितमुपपन्नं तापक्षेत्रं अत्रोपसंहार ८२

माह । एगे एवमाहंसु ॥ १ ॥ एके पुनरेवमाहुः ॥ ता इति पूर्ववत् जेणमिति प्राग्वत् पुद्गलाः सूर्यस्य लेश्यां स्पृशं
ति ते पुद्गला न संतप्यंते न संतापमनुभवंति यस्य पावकफलकादीनां सूर्यलेश्यां संस्पृष्टानां संतापानुपलब्धे
ते संतप्यमानानां सूर्यलेश्यां पुद्गलानामभवस्थापनं तपीठफलकादिगतानां पुद्गलानामिति तत्पर्यवि
तार्थः ॥ तेणमिति ते असंतप्यमानाः पुद्गलाः असंतप्यमानास्तदनंतरान् बाह्यान् पुद्गलान् संतापयंति ता एते व
ति स्वतास्तेषामसंतप्तत्वात् इति द्वितीयः प्रातिपक्षिक एणमित्यादि एतत्रयपर्वस्वरूपा सतस्य सूर्यस्य तापक्षेत्रस
मितमुपपन्नमिति उपसंहारमाह । एगे एवमाहंसु ॥ २ ॥ एके पुनरेवमाहुः ॥ ता इति पूर्ववत् जे पुद्गला
सूर्यस्य लेश्यां स्पृशंति ते पुद्गला अस्ति इति प्राकृतत्वान्निपातत्वादस्तीति एकके ॥ केचन ताप
सूर्यलेश्यां संस्पृशंतः संतप्यं संतापमनुभवं वंतीति एके असंतप्यकाः ॥ केचन पुद्गला अतः संतप्यंते तत्र ये
संतप्यकाः संतप्यमानास्ते तदनंतरान् बाह्यान् पुद्गलान् अस्त्येतत्यत् एकान् कांश्चित् संतापयंतीति अ
स्त्येतदेककान् कांश्चित् संतापयति इति तृतीयः पूर्ववत् एसणमित्यादि एतत्रयपर्वस्वरूपं स तस्य सूर्यस्य सम
तमुपपन्नं तापक्षेत्रं अत्रोपसंहारमाह । एगे एवमाहंसु ॥ ३ ॥ एतास्तिस्रोऽपि प्रतिपत्तयो मिथ्यारूपा इति भगवतो
ऽस्य भगवान् तिस्र स्वमतमाह ॥ ८ ॥ वयं पुण इत्यादि वयं पुनः एवं वक्ष्यमाणेन प्रकारेण वदामः स्वम
तप्रकारमाह । ता जइत्यादि ता इति पूर्ववत् इमाः प्रत्यक्षतः उपलभ्यमानाश्चंद्रसूर्याणां देवानां साक्षात्

सूर्यप्र०
टि ८३

विमानेस्योलेश्या उद्गतादेवद्यावत्तिष्ठतेतिनिःसृता सा प्रतापयंतिवायं यथोचितमाकाशावभासिकाशप्रका
शयंति। एतासां च बहिर्विमानस्यो निःसृतानां लेश्यानामंतरे वे अपांतराले अन्यतराश्छिन्ना लेश्याः संमूर्छितितव।
सा सूतलेश्यिना लेश्याः संमूर्छिता सत्यस्तदनंतरं बाह्यानुत्कलावस्तं तापयंति। इति। अत्र इह द्वितीयपत्र एण मित्यादि
एतदेव सूत्रं सतस्य सूर्यस्य समितप्पपन्नताप क्षेत्रमिति। न दवेतापक्षेत्रस्य सूर्यसंस्थाने उक्तं। ७। संप्रति किं प्र
माणां पौरुषीं छायां निवर्त्तयतीत्यवबोधकामः   प्रश्नं करोति ता कइ कट्टं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कतिकाष्ठां कि
प्रमाणां भगवन् त्वया सूर्यः पौरुषी छायां नि।   वर्त्तयन्नाख्यात इति वदेत्। एवमुक्ते भगवान् प्रथमतो ला
श्या प्रकृपविषयेयावंत्यः प्रतीपत्तिकांतो   प्रतिपत्तयस्सा वदीरूपदर्शयति। तच्छ खल्विइत्यादि। तत्र
तस्यां पौरुष्यां छायायां विषये लेश्याम।   धिकृत्य खल्विमाः पंचविंशतिप्रतिपत्तयः प्रज्ञप्तास्तद्यथा
तत्र तेषां पंचविंशतिः परतीर्थिका नामाध्येकाः   एवमाहुः ता इति पूर्ववत् अनुसमयमेव प्रतिक्षणमेव सूर्यः
पौरुषीं छायां इहा लेश्यावशतः पौरुषीं छायां भवतीतितत्र कारणे कार्योपचारात्पौरुषीछायेति लेश्यादशा।
ख्याता। निर्वर्त्तयन्नाख्यात इति वदेत्। किमुक्तं भवति प्रतिक्षणमन्यामन्यां छायालेश्यां निवर्त्तयन्नाख्यात
इति वदेत्। आत्रायसंहारस्तुएवमाहुरित्यादि। एवमुक्तेन प्रकारेणैतेनानंतरादितनाभिलापेन सू
त्रपाठगमेतव्याएवंउक्ताः से स्थितौ पंचविंशतिः प्रतिपत्तयउक्ता सा एवक्रमेणात्रापिनेतव्यास्सार्वद्यावत्तरमप्रतिपत्ति   ८३

प्रतिपादकमिदं सूत्रं गोपुणएवमाहंसु। ता अणुउसप्पिणि उस्सप्पिणिमेवसूरिए इत्यादि। मध्यमेत्वालापका
वं ज्ञातव्याः। एगेपुणएवमाहंसु। ता अणुमुहूत्तमेवसूरिए पोरिसि छायं निवत्तेइ आहियत्ति वएज्जा। एगेएवमा
हंसु इत्यादि। तदेवं लेश्याविषयाः परप्रतिपत्तीरूपदर्श्य संप्रति। तद्वेषयं स्वमतमाह। वयंपुणइत्यादि वि
यं पुनरवं वदामः स्वमित्याह। ता सूरियस्सणमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। सूर्यस्येणमितिवाक्यालंकारे उच्च
त्वं लेश्यां वधतीत्यच्छायोद्देशः किमुक्तं भवति   यथा सूर्यस्त्रावेरात्रेस्वराममधिरोहति। यथा च मध्याह्नाद
र्व्वनीचैर्नीचैर्विस्तरामतिकामति। एतदपि लौकिक   कव्यवहारापेक्षयोच्यते। लोकिकाव्यवहारापेक्षया उ
च्यति। लौकिकाहि प्रथमतो दूरतर वर्त्ति   नं सूर्यमुद्यमानमतिनीचैस्तरं प्रपश्यंति। ततः प्रत्यास
न्नतरभवनमध्येरुह्योस्तरामध्याह्नं चक्रमे   ण दूरं दूरतरं ततोऽतिनीचैस्तरमिति। तथा तथा लेश्या
संवर्धति। तद्यथा। अतिनीचैस्तरं वर्त्तमानसूर्ये   सर्वस्यापि प्रकाश्यस्य वस्तुनो दूरतः प
रिपतंति। ततः प्रकाश्यस्य वस्तुनो महती महत्तरा छाया भवति। नवि रावेस्तरां वर्त्तमाने सूर्ये प्रत्यासन्नाः प्रत्यास
न्नतराः परिपतंति। ततः प्रकाश्यस्य वस्तुनो हीनतरा छाया भवति। ततएवं तथा तथा वर्त्तमानं सूर्यास्याच्छेदलं
श्यां वधतीत्य छायायाश्च न्यथा भवत्यास्मादात्सिंघातच्छाः। इह प्रतिक्षणं तत्रस्तु जलाप्यवायनत्तत्तु फल
हान्याकाया। छायायाच्च न्यवैतात्क्वाल्पव्रजा। तिबधस्तु सूर्यादशत सूत्रउक्तं छायोद्देशः इति। ८चवर्त्त

छायं च पडुत्तले सादेमे इति तथा तथा विवर्द्धमानां । सूर्यस्योद्वर्तं छायां च हीनां हीनतराम् अधिकाम् अधिकतरां च तथा तथा
संवर्तीयतीत्याश्रित्य लेश्यायाः प्रकाश्यस्य वस्तुनः प्रत्यासन्नप्रत्यासन्नतरं दूरं दूरतरं वा परिपतंत्यादेशो ज्ञा
तव्यः ॥ तथा लेसं च छायं च पडुच्च उद्वत्तोदाहस इति लेश्यायाः प्रकाश्यस्य वस्तुनो दूरं दूरतरमासन्नमासन्नतरं प
रियंती छायां च हीनां हीनतराम् अधिकाम् अधिकतरां च संवर्तीयतीत्य सूर्यगतस्योद्वर्तस्य तथा तथा विवर्द्धमा॥
नस्यादेशो ज्ञातव्यः ॥ किमुक्तं भवति । येष्वप्येता निष्पत्तिलक्षणमन्यथा विवर्त्तते । तत एकस्य द्वयस्य वा
तथा तथा विवर्द्धमानस्यादेशात् उपलक्षणादि तस्याप्यादेशतोऽवगमः कर्त्तव्य इति तादेव लेश्यापाद्य
रूपमुक्तं ॥ छा ॥ संप्रति पौरुषीच्छायायाः परिमाणविषयप्रतीत्य प्रतिपत्तिसंभवं कथय
ति ॥ छा ॥ तत्थेत्यादि । तत्र तस्याः पौरुष्याश्छा ॥ यायाः परिमाणचिंतायां विषये खलु इमे द्वे प्रतिपत्ती
प्रज्ञप्ते तद्यथा तत्र तथा कथानां परतीर्थिकानां मध्ये एके एवमाहुः । अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्य
उद्गमनमुहूर्त्ते अस्तमयमुहूर्त्ते च चउःपौरुषीं चतुःपुरुषप्रमाणां पुरुषग्रहणमुपलक्षणं तेन सर्वस्या
पि प्रकाश्यस्य वस्तुनश्चतुर्गुणां छायां निर्वर्त्तयति । अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे उद्गमनमुहूर्त्ते अस्तम
यमुहूर्त्ते च द्विपौरुषीं द्विपुरुषप्रमाणां छायां सूर्यो निर्वर्त्तयति । अत्रापि पुरुषग्रहणमुपलक्षणं । ततः ८४
सर्वस्यापि वस्तुनः प्रकाश्यस्य द्विगुणां छायां निर्वर्त्तयतीति द्रष्टव्यं । अत्रोपसंहारः । एगे एवमाहंसु ॥ एके ।

पुनरेवमाहुः ॥ ता इति पूर्ववत् । अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे उद्गमनमुहूर्त्ते अस्तमयमुहूर्त्ते च सूर्यो द्विपौरु
षीं पुरुषद्वयप्रमाणां छायां निर्वर्त्तयति पुरुषग्रहणस्योपलक्षणत्वात् सर्वस्यापि प्रकाश्यवस्तुनो द्विगुणां छायां
निर्वर्त्तयतीत्यर्थः । तथा अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्योऽस्तमयमुहूर्त्ते उद्गमनमुहूर्त्ते न कांचिदपि
पौरुषीं छायां निर्वर्त्तयति । संप्रत्येतदेव मतं भावयति । तत्थेत्यादि । तत्र तेषां द्वयानां मध्ये ये ते वादिन एवमा
हुरस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे चतुःपौरुषीं छा यां सूर्यो निर्वर्त्तयति । अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सू
र्यो द्विपौरुषीं छायां निर्वर्त्तयति । ते एवं स्वमति विभावनार्थमाहुः ॥ ता जयाणमित्यादि ॥ तत्र यदास्मि
न् काले णमिति वाक्यालंकारे सर्वाभ्यंत रमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति । तदा उत्तमकाष्ठाप्रा
प्तोत्कर्षिका अष्टादशमुहूर्त्ता दिवसो भवति जघन्या द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः । तस्मिंश्च दिवसे सूर्यश्चतुःपौ
रुषीं चतुःपुरुषप्रमाणां छायां निर्वर्त्तयति । तद्यथा उद्गमनमुहूर्त्ते अस्तमयमुहूर्त्ते च सर्वोद्गमनमुहूर्त्ते ॥
स्तमयमुहूर्त्ते च चउःपौरुषीं छायां निर्वर्त्तयति लेश्याभिवर्द्धयन् प्रकाश्यवस्तुनश्च परिक्षवमानो दूरतरं परि॥
क्षिपन् । नो चेव णं निवेष्टयन् प्रकाश्यवस्तुनः परिक्षवमानानां प्रत्यासन्नं प्रत्यासन्नतरं परिक्षिपन् तथा सति
छाया हीना हीनतरा च संभवात् । ता जयाणमित्यादि । तत्र यदा सर्वबाह्यमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति । तदा
उत्तमकाष्ठाप्राप्तोत्कर्षिका अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवति जघन्या द्वादशमुहूर्त्ता दिवसः तस्मिंश्च दिवसे

सूर्यप्र०टी
टी०८५.

सूर्यो द्विपौरुषीं द्विपुरुषप्रमाणां छायां निर्वर्त्तयति तद्यथा । उद्गमनमुहूर्त्ते अस्तमयमुहूर्त्ते चैव सर्वदा द्विपौरु
षीं छायां निर्वर्त्तयति लेश्यामभिवर्द्धयन् नो चैव निर्वेष्टयन् अत्र स्ववाक्यस्य लावको पि पूर्ववद्भावनीय ॥ सप्तानां तत्र तेषां द्वि
यानां मध्यायात वादिन एवमाहुः अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्यो द्विपौरुषीं छायां निर्वर्त्तयति । अस्ति स दि
वसः सूर्यो न किंचिदपि पौरुषीं छायां निर्वर्त्तयति । तदेवं स्वमत विज्ञापनाय भावस्ते ता जयाणं मित्यादि । तत्र यदा सू
र्यः सर्वाभ्यंतरमंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा उत्तम काष्ठाप्राप्त उत्कर्षकोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति । जघ
न्या द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः । तस्मिंश्च दिवसे सूर्यो द्वि पौरुषीं छायां निर्वर्त्तयति । तद्यथा । उद्गमनमुहूर्त्ते अस्तमय
मुहूर्त्ते च सर्वदा नो पौरुषीं छायां निर्वर्त्तय ति लेश्यामभिवर्द्धयन् ना चैव निर्वेष्टयन् ता जदाणं
मित्यादि । तत्र यदा णमिति वाक्यालंकारे सूर्यः सर्वबाह्यं मंडलमुपसंक्रम्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठा
प्राप्ता उत्कर्षिका अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिः । जघन्यो द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसः । तस्मिंश्च दिवसे उद्गमनमुहूर्त्ते
अस्तमयमुहूर्त्ते च सूर्यो न किंचिदपि पौरुषीं छायां निर्वर्त्तयति । नो चेवणमित्यादि न च नैव तदानीं सूर्यो लेश्यामभि
वर्द्धयन् नवति । निर्वेष्टयन्नु वा अभिवर्द्धयन् अधिकाधिकतराया निर्वेष्टयन् हीनहीनतराया छायायाः संप्रत्येवं
सप्तानां तद्वप्रतीपत्तिकप्रतिपत्तिद्वयस्य त्वा भगवान् गौतम स्वमतं भगवति । ता अहं पुणमित्यादि । यथेवं परतीर्थिकानां
प्रतिपत्तीनां भगवन् स्वमतेन व्याकरोति काष्ठां किंप्रमाणा सूर्यः पौरुषीं छायां निर्वर्त्तयन् आख्यात इति वदेत् । त ८५

त्र भगवानाह स्वमतेन उद्देश विभागतः पौरुषीच्छायां तथा तथा अनियतप्रमाणां वक्ष्यति परतीर्थिकास्तु प्रतिनियता
मेव प्रतिदिवसं उद्देशविभागेन इति । ततः प्रथमतस्तन्मान्या वाप्यदर्शयति । तत्थेत्यादि । तत्र तस्मिन् उद्देशविभागेन अति
दिवसं प्रतिनियताया पौरुष्याश्छायाया विषयेष्व सप्तवाद प्रतिपत्तयः प्रज्ञप्ता स्तद्यथा । तत्र तेषां सप्तानां परतीर्थि
कानां मध्ये एक एवमाहुः ता अत्थि पूर्ववत् अस्ति स देशो यस्मिन् देशे आगतः सन् एकपौरुषीमेकपुरुषप्रमा
णां पुरुषग्रहणमुपलक्षणं सर्वस्यापि प्रकाश्य वस्तुनः स्वप्रमाणां छायां निर्वर्त्तयति । अत्रोपसंहारः एगे एवमाहं
सु ॥१॥ एके पुनरेवमाहुः । अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः सूर्यो द्विपौरुषीं द्विपुरुषप्रमाणां पुरुष
ग्रहणस्योपलक्षणत्वात् सर्वस्यापि वस्तुनः प्रकाश्यस्य द्विगुणमित्यर्थः छायां निर्वर्त्तयति । अत्राप्युप
संहारः एगे एवमाहंसु । २ एवमित्यादि । एवं उक्तप्रकारेण एतेनानंतरोदितेन अभिलापेन सूत्रपाठगमेन
प्रतिपत्तिगतमपि सूत्रं नेतव्यं । तावद्यावच्च रम प्रतिपत्तिगतं सूत्रं तदेवं खंडशो दर्शयति तिन्नि ८ इत्यादि एत
द्वि चैव परिशेषं एगे एवमाहंसु । अत्थि णं से देसे जंसि णं देसंसि सूरिए अट्ठ पोरिसिं छायं निव्वत्तेइ । अहियाति
वएग्गा एगे एवमाहंसु । मध्यम प्रतिपत्तिगतो ऽत्रालापकः सुगमत्वात् स्वयं परिभावनीयः । संप्रत्येतासां सर्वासां प्र
तिपत्तीनां भावनिकां चिकाऽपुराह ॥ तत्थेत्यादि ॥ तत्थेत्यादि । तत्र ये ते एवमाहु परतीर्थिकानां मध्ये ये ते वादि
न एवमाहुः । अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः सन् सूर्य एकां पौरुषीं प्रकाश्यवस्तुनः स्वप्रमाणां छायां निर्वर्त्तय

ति। तएवं स्वमतविभावनार्थमाह। ता सूरियस्स णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। सूर्यस्य सर्वाभ्यंतरे सूर्यस्य प्रतिबिंबः सू
र्यप्रतिबिंबता सूर्यनिवेशादित्यर्थः। बहिर्निःसृताया लेश्यायाः संलेशता डिंबमाणे हिति। ताश्च माना लेश्या रत्नप्रभा
याः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद्भूमिभागाद्यावति सूर्य ऊर्ध्वं व्यवस्थितस्तावता ऊर्ध्वं वस्तुनं प्रमाणानि वसा
न्यपि च दीर्घसकला तत् किंरूपं दर्शितं उमानेन ततस्त्वं यावन्मानप्रमाणेन तत्कृतं उमाणं त्रिवमितः परिछिन्नो
ऽतः सर्वत्र अथ सूर्यस्य स्ववितर्कनिर्देशः प्राकृतत्वात्। एकेन च छायायाउमानप्रमाणेन प्रकाश्यवस्तुनोयङ्देशात
प्रमाणमउमायातत्तन च इह आकाशादाशसू यमभीप प्रकाश्यस्य एवं आयादेशः प्रदेशाय स्मिन् प्रद
शे आगतः सन् सूर्य एकापौरुषीं छायां निर्वर्तयति तस्यापलक्षणं वा सर्वस्य प्रकाश्यस्य वस्तुनः प्र
माणे स्वतां छायां निर्वर्तयति। इयमत्र भा वना। प्रथमतउदयमानस्य सूर्यस्यालेश्या विनिर्गता प्रकाश
मास्रिता स्यात्। प्रकाश्यवस्तुदर्शकं क्रियमा णा सा किंचित्स्वर्वासिसुखमवनताभिः प्रकाश्यतनवस्तुना
यः संसाद्यातपरिछिन्नश्चाकाशप्रदेशास्तत्रागतः सूर्यः प्रकाश्यवस्तुप्रमाणां छायां निर्वर्तयति। एवमुक्तं स्वा
पिसावनाक्रायतिः इत्यादि। तत्र एते वादिनः माहुः स्रिसदेशोयस्मिन्प्रदेशे समागतः सूर्यो द्विपौरुषीं छायां
निर्वर्तयति। तएवं स्वमतविस्फारणार्थमाह। ता सूरियस्स णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। सूर्यस्य सर्वाभ्यंतरस्य
र्यप्रतिबिंबः सूर्यनिवेशादहिर्निःसृता सलेश्या सिसाश्चमाना लेश्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद्भू। ८६

मिभागादूर्ध्वं उद्वेतद्व्यवस्थितः। एतावद्भिः सार्धं माराम स्यां च छायायाउमानप्रमाणास्यां प्रकाश्यवस्तुप्रमाणा
स्याम वमितः परिछिन्नाया देशास्तत्र समागतः सूर्यो द्विपौरुषीं प्रकाश्यवस्तुनो द्विगुणां छायां निर्वर्तयति
एवमेकैकप्रतिपत्ताविवेकेकार्धसागेकैक छायाउमानप्रमाण वृद्ध्याता वाक्रितं छायावत्यस वति तमाप्र
तिपत्तिसूत्राणि वसूत्राणि स्वयं परिभावनीयानि सुगमत्वात् तदेवमुक्ता परतीर्थिकप्रतिपत्तयः संप्रति स्वा
मतमुपदर्शयति। तावयं पुण इत्यादि। वयं पुन नारकं वस्तुप्रमाणेन प्रकारेण वदामस्तमेव प्रकारमाह सा
तिरेगेत्यादि। सूर्यत्रिक्रमसावइत्सु मतसम त्वावसातिरेकैकोनषष्टि पुरुषप्रमाणां छायां निर्वर्तयति
तातादव विभाव यिष्वराह ताश्वावइत्यादि अपगतमर्धं यस्याः साऽपार्धा सा चासौ पौरुषी च अपा
र्धपौरुषी छाया पुरुषग्रहणस्यापलक्षणं प्रावसर्वस्यापि वस्तुनः प्रकाश्यस्यार्धप्रमाणा छाया एवं छंत
रत्रापुपलक्षणत्वाख्यानं द्रष्टव्यं। दिवसस्य किं गतेकतितमे भागे गते शेषे वा। कतितमे वा भागे शेषे सवति
सगवानाह। ता इत्यादि। ता इति पूर्ववत्। दिवसस्य त्रिभागे गते सवति। दिवसस्य त्रिभागावा शेषता इत्यादि पौ
रुषा पुरुषप्रमाणा प्रकाश्यस्य वस्तुनः स्वप्रमाणा इत्यर्थः। छाया किं गतेकतितमे भागे गते शेषे वेति कतितमे
वा भागे शेषे सवति। सगवानाह। दिवसस्य चतुर्भागे गते चतुर्भागे शेषे वा प्रकाश्यस्य वस्तुनः स्वप्रमाणं द्विगुणा
छाया। अन्यच्च शंवा तदा सर्वाभ्यंतरमंडलमाश्रित्यो च्यते यावनं दिव पिंगिया। पुरिसत्ति संख्या पुरिससरीरस्व

ततो पुरिसे ति प्पन्ना पोरिसी। एवं सव्वस्स वत्थुणो यदा स्वप्रमाणा छाया भवति तदा पोरिसी हवइ। एयं पोरिसीपमाणं
उत्तरायणस्स अंते दक्खिणायणस्स आईए इक्कं दिणं भवइ। अतो परं अट्ठ एगसट्ठिभागा अंगुलस्स दक्खिणायणे
वड्ढंति। उत्तरायणे ऊस्संति। एवं मंडले मंडले अन्ना पोरिसी। इति। ततः इदं सकलमपि पोरुषीविभागप्रमाणं प्रतिपादितं
सर्वाभ्यंतरं मंडलमधिकृत्यावसेयं। तथा ता इति पूर्ववत् अर्द्धपोरुषीं अर्द्धपुरुषप्रमाणां छायां दिवसस्य किं भागे
गते वा भवति किं वा शेषे वा इति तमेव। भागे शेषे भगवानाह। ता इति पूर्ववत् दिवसस्य त्रिभागे गते
वा भवति शेषे वा एवमेव भागे एवमित्यादि। एवमुक्तेन प्रकारेण अर्द्धपौरुषीं द्विपुरुषप्रमाणां छायां
द्विपुरुषप्रमाणां छायां चतुर्भागे दिवसस्य गते
व्याकरणसूत्रं सूत्रं ज्ञातव्यं तथा चैवं विधोऽ॰
। पूर्वसूत्रापेक्षया एकैकमधिकं दिवसभागं द्विपुरु
षीं छायां किं गते वा शेषे वा अर्द्धार्द्धरूपपौरुषीं छायां किं
गते वा शेषे वा ता सप्त भागे गते वा शेषे वा इत्या।दि। एतदुपतामवश्यानुवर्तते अगुणषष्ट्या दि सुगमं सा ति। तथा केको
नषष्टिपौरुषीं छायां दिवसस्य प्रारंभसमयपर्यंते समायवतात आह। ता ना। किंचिद्विगते वा शेषे वा इति संप्रति
छायाभेदाद्भ्यां चाह। ता ता इत्यादि। तत्र तस्यां छायायां विचार्यमाणायां स्वरूपभेदेन पंचविंशतिविधा छाया प्रज्ञ
प्ता। तद्यथा खंभछायेत्यादि। प्रायः सुगमं विशेषव्याख्यानं नामीषां पदानां ज्ञानाभावात् तथाविधसंप्रदायाभावात्। गोल
छायेत्युक्तं। तत्र तामेव गोलछायां भेदतः आह। ता ता इत्यादि। तत्र तासां पंचविंशतिछायानां मध्ये खलु इयं गोल-

छाया अष्टविधा प्रज्ञप्ता। तद्यथा गोलछाया गोलमात्रस्य छाया गोलछाया। अपार्द्धस्य अर्द्धमात्रस्य गोलस्य छा
या अपार्द्धगोलछाया। गोलावलिः गोलपंक्तिस्तस्याश्छाया गोलावलिछाया। गोलानां समूहो गोलपुंजस्तस्य छाया गोलपुंजछा
या। अपार्द्धस्य अर्द्धमात्रस्य गोलावल्याश्छाया अपार्द्धगोलावलिछाया। गोलानामावलिः गोलावलिस्तस्याश्छा
या गोलावलिछाया। अपार्द्धायाः अपार्द्धमात्राया गोलावल्या अपार्द्धगोलावलिछाया। गोलानां पुंजो गोलपुंजः उत्क
रस्तस्य। तस्य छाया गोलपुंजछाया अपार्द्धमा- त्रस्य गोलपुंजस्य छाया अपार्द्धगोलपुंजछाया॥ ८॥ इति श्री
मलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां नवमं प्राभृतं समाप्तं॥ ९॥ तदेवमुक्तं नवमं प्राभृतं संप्र
ति दशममारभ्यते। तस्य चायमर्थाधिकारः योगः इति किं भगवन्नु योगमाख्यातमिति
ततस्तद्विषयनिर्वचनसूत्रमाह॥ ९॥ वा जो गइ ति वत्थुस्स इत्यादि। ता इति अथ तावत् प्रथमतोऽस्य
प्राभृतप्राभृतादौ योगः इति वस्तुनो नक्षत्रजातस्य आवलिका निपातः आवलिकाक्र
मेण निपातः स च साक्षीसंयोगो वक्तव्या तामाख्यातमिति वदेत् स्वशिष्यस्य। एवमुक्ते भगवान् गौतमः पृच्छ
ति। ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् केन प्रकारेण भगवान् त्वया योगः इति योगवस्तुनो नक्षत्र
जातस्य आवलिकानिपातः आख्यात इति वदेत्। भगवानाह। ९। तत्र खलु इत्यादि तत्र तस्मिन् नक्षत्रजात
स्यावलिकानिपातविषये खल्विमाः पंच प्रतिपत्तयः परतीर्थिकाभ्युपगमरूपाः प्रज्ञप्ताः। तद्यथा। तत्र तेषां

पंचानां परतीर्थिकानां मध्ये पंचमपरतीर्थिका एवमाहुः॥ ता इति पूर्ववत् सर्वाण्यपि नक्षत्राण्यश्विन्यादीनि।
भरणीपर्यवसानानि प्रज्ञप्तानि स्वशिष्येभ्यो निर्दिशेत्। प्राकृतत्वाच्चात्रापि संहारः। एगे एवमाहंसु॥ एवं शेषप्र-
तिपत्तिचतुष्टयगतान्यपि सूत्राणि परिभावनीयानि। तदेवं परप्रतिपत्तीरुपदर्श्य संप्रति स्वमतमुपदर्शयति एवं
पुण इत्यादि वयं पुनरेवमुपमानेन प्रकारेण वदामः स्वमेव प्रकारमाह। ता सव्वे वि णमित्यादि। ता इति पू-
र्ववत्। सर्वाण्यपि नक्षत्राणि अभिजिदादीनि उत्तराषाढापर्यवसानानि प्रज्ञप्तानि। कस्मादिति चेदुच्यते इ-
ह सर्वेषामपि सुषमसुषमादिरूपाणां काल विशेषाणामादिर्युगं एतच्च समस्तसमाद्यं श्रावण विस
साङ्गमादिना सह प्रवर्त्तते युगानन्तरं हस कव्यंती विश्रीपादलिप्तसूरिवचनप्रामाण्यात्। युग-
स्य चादिः प्रवर्त्तते श्रावणमासि बहुलपक्षे प्रतिपदि तिथौ बालवकरणे अभिजिन्नक्षत्रे चन्द्रेण सह यो-
गमुपागच्छति। तथा चाह ज्योतिष्करंडके। सावणबहुलपडिवए बालवकरणे अभीइनक्खत्ते। सव्वत्थ पढमस-
मए जुगस्स आइं वियाणाहि॥ अत्र सर्वत्र भरतैरवतमहाविदेहे च शेषं सुगमं। ततः इह सर्वेषामपि कालविशे-
षाणामादौ चन्द्रयोगमधिकृत्य अभिजिन्नक्षत्रस्य प्रवर्त्तमानत्वादभिजिदादीनि नक्षत्राणि प्रज्ञप्तानि। तान्येव त-
थाचेत्यादिनोपदर्शयति॥ ॥ अभिई सवणे इत्यादि॥ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां
दशमस्य प्राभृतस्य प्रथमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥ ॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य प्रथमं प्राभृतप्राभृतं। सं- ८८

प्रति द्वितीयमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो नक्षत्रविषयं मुहूर्त्तपरिमाणं वक्तव्यमिति। ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमा-
ह। ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत्। कथं भगवन् प्रतिनक्षत्रं मुहूर्त्तैर्मुहूर्त्तपरिमाणमाख्यातमिति वदेत्। एव-
मुक्ते भगवानाह। ता एएसि णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। एतेषामष्टाविंशतिनक्षत्राणां मध्येऽस्ति तन्नक्षत्रं यन्न-
व मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशतिं सप्तषष्टिभागान् यावच्चन्द्रेण सार्द्धं योगं युनक्ति उपैतीति। तथास्ति-
निपातत्वादेकत्वे बहुत्वे वा सन्ति तानि नक्षत्राणि यानि पंचदश मुहूर्त्तान् यावच्चन्द्रेण सह योगमुपयां-
ति। तथा सन्ति तानि नक्षत्राणि यानि त्रिंशतं मु- हूर्त्तान् यावच्चन्द्रेण सह योगं युंजते। तथा संति तानि नक्षत्राणि
यानि पंचचत्वारिंशतं मुहूर्त्तान् यावच्चंद्रे- ण सह योगं युंजंति। एवं सामान्येन भगवतोक्ते विशेष-
निर्द्धारणाय भगवान् गौतमः ता एएसि- णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। एतेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां
मध्ये कतरन्नक्षत्रं यन्नव मुहूर्त्तानेकस्य च मु- हूर्त्तस्य सप्तविंशतिं सप्तषष्टिभागान् यावच्चंद्रेण सह योगं
युनक्ति। तथा कतराणि तानि नक्षत्राणि यानि पंचदश मुहूर्त्तान् यावच्चंद्रेण सह योगं युंजंति। तथा कतराणि
तानि नक्षत्राणि यानि त्रिंशतं मुहूर्त्तान् यावच्चंद्रेण सह योगमुपयांति। तथा कतराणि तानि नक्षत्राणि यानि
पंचचत्वारिंशतं मुहूर्त्तान् यावच्चंद्रेण सार्द्धं योगमुपयांति। एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह। ता एएसि णमि-
त्यादि। ता इति पूर्ववत्। एतेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये अभिजिन्नक्षत्रं नव मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंश-

सूर्यप्र० टी०॥८८

ति सप्तषष्टिभागान्यावच्चंद्रेण सह योगं युनक्ति तदेवमभिजिन्नक्षत्रमवसेयं। कथमिति चेदुच्यते इह अभिजिन्नक्ष
त्रं सप्तषष्टिखंडीकृतस्याहोरात्रस्यैकविंशतिं भागान्यावच्चंद्रेण सह योगमुपैति एवं च एकविंशतिः सप्तषष्टिभागास्तु त्रिं
शद्भागकरणार्थं त्रिंशता गुण्यंते जातानि षट्शतानि त्रिंशदधिकानि॥ इत्थं पतद्भावयता वा तत्कालमधिकृत्य सी
मा विस्तारोऽभिजिन्नक्षत्रस्यान्यथाप्युक्तः॥ शेषनक्षत्राणां सीमविष्कंभो दृष्टः सप्तषष्टिभागास्त्रै
द्विःत्रिंशंतनाणी। तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा नव मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टि
भागाः॥ ५॥ उक्तं च अभिजिस्स चंदजोगो सत्तट्ठी खंडिओ अहोरत्तो। भागा य एगवीसं ते पुण अहिया नव मुहुत्ता
नव मुहूर्त्ता॥ तथा तान्यादितिवाक्यमष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि पंचदश मुहू
र्त्तान्यावच्चंद्रेण सह योगमनुवर्तते तानि षट्। तद्यथा॥ शतभिषक् इत्यादि तथा तेषामपि नक्षत्रा
णां प्रत्येकं सप्तषष्टिखंडीकृतस्याहोरात्रस्य॥ सार्द्धत्रयस्त्रिंशद्भागान्यावच्चंद्रेण सह योगमनुवर्त
ते तो मुहूर्तगतसप्तषष्टिभागकरणार्थं त्रयस्त्रिंशता गुण्यंते जातानि नव शतानि नवत्यधिकानि॥ एतेष्वर्धमपि
त्रिंशत्गुणितं लब्धाः पंचदश मुहूर्तास्तस्य सप्तषष्टिभागास्ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यंते जाताः स
हस्राणि सहस्रं पंचोत्तरं॥ एतावता तेषां प्रत्येकं कालमधिकृत्य सीमाविस्तारो मुहूर्तगतसप्तषष्टिभागानां पंचो ८८
त्तरं सहस्रमुक्तः सयभिसया भरणीओ अद्दा अस्सेस साइ जिट्ठा य पंचोत्तरं सहस्सं भागाणं सीमविक्खंभो॥ अस्य

पंचोत्तरसहस्रस्य सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाः पंचदश मुहूर्ताः॥ उक्तं च सयभिसया भरणीओ अद्दा अस्सेस साइ जिट्ठा
य। एए छन्नक्खत्ता पन्नरसमुहुत्तसंजोगा॥ तथा च ये तेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये नक्षत्राणि त्रिंशतं मु
हूर्तान्यावच्चंद्रेण सह योगं युंजंति तानि पंचदश तद्यथा॥ श्रवण इत्यादि तथा तेषां कालमधिकृत्य प्र
त्येकं सीमाविष्कंभो मुहूर्तगतसप्तषष्टिभागानां द्वाविंशत्तराणि सहस्राणि तत्र सप्तषष्ट्या भागे हृते लब्धा
स्त्रिंशन्मुहूर्ताः॥ तथा त्रीणि नक्षत्राणि पंचचत्वारिंशतं मुहूर्तान्यावच्चंद्रेण सार्द्धं योगं युंजंति तानि षट्
तद्यथा॥ उत्तरभद्रपदा इत्यादि। तेषां प्रत्येकं कालमधिकृत्य सीमाविष्कंभो मुहूर्तगतसप्तषष्टि
भागानां त्रीणि सहस्राणि पंचदशोत्तराणि॥ एतेषां सप्तषष्ट्या भागे हृते लब्धाः पंचचत्वारिंश
न्मुहूर्त्ताः॥ उक्तं च तिन्नेव उत्तराइं पुणव्वसू रोहिणी विसाहा य। एए छन्नक्खत्ता पणयालमुहु
त्तसंजोगा॥ १॥ अवसेसा नक्खत्ता पन्नरस य हुंति तीसइमुहुत्ता। चंदंमि एस जोगो नक्खत्ताणं समक्खाओ॥ २॥ एतावंत
मुहूर्तान् नक्षत्राणां चंद्रेण सह योगः। संप्रति सूर्येण सह तमभिधित्सुराह॥ ता एएसि णमित्यादि। ता इति पूर्व
वत् एतेषामनंतरोदितानामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये अस्ति तन्नक्षत्रं यच्चत्वारोऽहोरात्रान् षट् च मुहूर्त्तान्या
वत् सूर्येण सार्द्धं योगमुपैति तथास्ति तानि नक्षत्राणि यानि षट् अहोरात्रान् एकविंशतिं च मुहूर्तान् सूर्येण सा
र्द्धं योगं युंजंति तथास्ति तानि नक्षत्राणि यानि त्रयोदश अहोरात्रान् द्वादश च मुहूर्त्तान्यावत् सूर्येण सह यो

गच्छयंति।तत्रामीतितन्नक्षत्राणियानि त्रिंशतिमहोरात्रान्त्रीन्मुहूर्त्तान्यावत्सूर्येणसमंयोगंयुंजंति।एवंभगवता
सामान्यतोनक्षत्रविशेषावगमनिमित्तंभूयोपिसनवान्गौतमःपृच्छति।ताएएसिणंमित्यादि।सुगमं।भगवानाह।निर्विव
नमादाताएएसिणमित्यादि।।ताइतिपूर्ववत्।एतेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणांमध्येयन्नक्षत्रंचतुरोहोरात्रान्षट्चमु
हूर्त्तान्सूर्येणसार्द्धंयोगंयुनक्तितदेकमभिजिन्नक्षत्रमवसेयं।तथाहि।सूर्ययोगविषयेपूर्वाचार्यप्रदर्शितमिदंक
रणं।।अभिजिच्छुद्धेकुगैवत्सरेपवंपंचाभागन्तहोरात्र। तेनेत्यागेतस्यदिवसस्यरोपताःगश्ररस्याः अक्षरगमनिका
यन्नक्षत्रंयावतोरात्रिंदिवसान्होरा त्रस्यसंबंधिनःसप्तषष्टिभागान्चंद्रेणसहयोगंयुज्यति
नक्षत्रंरात्रिंदिवस्यपंचसागावताःवतःसू र्येणसमंयुज्यति।तत्राभिजिदेकविंशतिःसप्तषष्टिभागान्
चंद्रेणसमंवर्त्तते।ततएतावतःपंचभागानहो रात्रस्यसूर्येणसमवर्त्तमानमवसेयं।एकविंशतिश्चपंचगुणिता
एकोतलब्धंसहस्राहोरात्राः।एकःपंचभागाः गोऽवतिष्ठति।समुहूर्त्तानयनायत्रिंशतागुण्यतेजातानित्रिंशत्
स्याःपंचभिःभागेहृतेलब्धाःषण्मुहूर्त्ताइतितदुक्तं।चाअभिइछच्चमुहूर्त्तेचत्तारियकेवलेअहोरत्तेसूरेणसमं
गच्छईनामाएसामाणुभूजाभि।।रयं।रायंर।।।।।।तथातत्रतेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणांमध्येयानिनक्षत्राणिषड्
होरात्रानेकविंशतिंचमुहूर्त्तान्यावत्सूर्येणसमायोगंयुंजंतितानिषट्शतभिषग्भरणीआर्द्राश्लेषास्वातिज्येष्ठाइत्या
दि।तथाहितानिनक्षत्राणिप्रत्येकंचंद्रेणसमंसार्द्धत्रयस्त्रिंशत्संख्याकान्सप्तषष्टिभागानहोरात्रस्य

यान्ति।अपार्द्धक्षेत्रत्वादितिएषां।ततएतावतःपंचभागानहोरात्रस्यसूर्येणसमंवृजंतीतिप्रत्येकं।प्राकुक्तकरणभावा
पण्णत्रयस्त्रिंशतश्चपंचभिर्गुणितेलब्धाःषडहोरात्राःपश्चाद्वतिष्ठंतिसार्द्धाश्चयःपंचभागाअपवर्त्तनायां
जाताःसप्ततेमुहूर्त्तानयनायत्रिंशतागुण्यतेजातादशातदावाग्नारश्या।तेचमुहूर्त्तविगततततःपरिशिष्टा
मुहूर्त्तानयनादशभिर्भागोहियते।लब्धाएकविंशतिमुहूर्त्ताः।उक्तंच।सयभिसयाभरणीएअद्दाअस्सेसेसाइ
जेट्ठायावंतिछअहोरत्तेइक्कवीसंचमुहूत्ते।।तथातत्रतेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणांमध्येयानिनक्षत्राणि
त्रयोदशाहोरात्रान्द्वादशचमुहूर्त्तान्यावत् सूर्येणसमंयोगंयुंजंतितानिपंचदशउत्तराश्रवणो
इत्यादि।तथाहितानिप्रत्येकंसप्तषष्टि भागान्चंद्रेणसमंयुंजंति।ततःसूर्येणसहएतावतःपंचभा
गानहोरात्रस्यसप्तषष्टिसंख्याकान्गच्छंति सप्तषष्टिश्चपंचभिर्गुणितालब्धायोदशअहोरात्राःशेषाद्य
द्वौभागौतिष्ठतः।।तौत्रिंशतागुण्येतेजाताःष ष्टिःतस्याःपंचभिर्भागेहृतेलब्धाद्वादशमुहूर्त्ताः।उक्तंच।।अ
वसेसानक्खत्तापन्नरसविहुंतिसूरसहगयाउंति।बारसचेवमुहुत्तेतेरसयसमेअहोरत्ते।।तथातत्रतेषामष्टाविंशते
र्नक्षत्राणांमध्येयानिनक्षत्राणिविंशतिमहोरात्रान्त्रीन्मुहूर्त्तान्यावत्सूर्येणसमायोगंयुंजंतितानिषट्
त्र्युत्तरादित्याइत्यादि।एतानिहिषडपिनक्षत्राणिप्रत्येकंचंद्रेणसमंसप्तषष्टिभागानां।शतामकस्यव
सप्तषष्टिभागस्यार्द्धंभजंति।ततएतावतःपंचभागानहोरात्रस्यसूर्येणसमंव्रजंतनमवगंतव्यं।शतस्यचपंच

सिलगिक्षेत्रस्य त्रिंशतिरहोरात्रा यदपि चैकस्य पंचभागस्यार्द्धं भवति तदपि त्रिंशतायुक्तत्वात् ज्ञाता त्रिंशत् तस्य
स्वा सिलगिक्षेत्रस्थायो वशात्त्रुक्ता इति ॥६॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृत-
स्य द्वितीयप्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥६॥ तदुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य द्वितीयं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥६॥ तदुक्तं दशमस्य
प्राभृतस्य द्वितीयं प्राभृतप्राभृतं संप्रति तृतीयमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः एवं भागानि नक्षत्राणि वक्तव्यानी-
ति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण भगवन् त्वया एवं भागानि नक्ष-
त्राणि प्रकारभागानि नक्षत्राणि आख्यातानि इति भगवान् वदेत् एवमुक्ते भगवानाह ॥६॥ ता एएसि णमि-
त्यादि ॥ ता इति पूर्ववत् तेषामष्टाविंशति नक्षत्राणां मध्ये अस्ति तानि नक्षत्राणि यानि
पूर्वभागानि दिवसस्य पूर्वभागे चंद्रयोगस्या- दिमधिकृत्य विख्याता यथा तानि पूर्वभागानि समक्षेत्राणि ते
समक्षेत्रमहोरात्रप्रमितं चंद्रयोगमधिकृत्यास्ते येषां तानि समक्षेत्राणि अत एवाह त्रिंशन्मुहूर्तानि प्रज्ञप्तानि त-
थास्ति तानि नक्षत्राणि यानि पश्चाद्भागानि दिवसस्य पश्चाद्भागे चंद्रयोगस्यादिमधिकृत्य विख्याता यथा ता-
नि पश्चाद्भागानि समक्षेत्राणि त्रिंशन्मुहूर्तानि प्रज्ञप्तानि तथास्ति तानि नक्षत्राणि यानि नक्तंभागानि नक्तं रा-
त्रौ चंद्रयोगस्यादिमधिकृत्य भागो येषां तानि तथा अपार्द्धक्षेत्राणि अपगतमर्द्धं यस्य तदपा-
र्द्धमर्द्धमात्रमित्यर्थः अपार्द्धमर्द्धमात्रं क्षेत्रमहोरात्रप्रमितं येषां चंद्रयोगमधिकृत्य तानि अपार्द्धक्षेत्राणि अ- ९२

त एव पंचदश मुहूर्तानि पंचदशचंद्रयोगमधिकृत्य मुहूर्तानि विख्यातानि येषां तानि तथा प्रज्ञप्तानि तथास्ति
तानि नक्षत्राणि यानि नक्षत्राणि उभयभागानि उभयदिवसरात्र्यात्तस्य दिवसरात्रिमित्यर्थः चंद्रयोग-
स्यादिमधिकृत्य भागा येषां तानि तथा द्व्यर्द्धक्षेत्राणि द्वितीयमर्द्धं यस्य तद् द्व्यर्द्धं सार्द्धमित्यर्थः द्व्यर्द्धं सार्द्धमहो-
रात्रप्रमितं क्षेत्रं येषां तानि तथा अत एव पंचचत्वारिंशन्मुहूर्तानि प्रज्ञप्तानि एवं भगवता सामान्येनोक्ते विशे-
षावबोधनार्थं भगवान् गौतमः पृच्छति ॥६॥ ता एएसि णमित्यादि सुगमं भगवान् प्रतिवचनमाह ता एएसि ण-
मित्यादि। ता इति पूर्ववत् तेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि पूर्वभागानि समक्षेत्र-
णि त्रिंशन्मुहूर्तानि प्रज्ञप्तानि तानि षट् तद्यथा पुव्वपोट्ठवया इत्यादि। एतच्चानंतर एव प्राभृते
यएस्यादि। चंद्रमा नक्षत्राण्युपनीतवानिति। तेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि पश्चाद्भागानि
समक्षेत्राणि त्रिंशन्मुहूर्तानि प्रज्ञप्तानि तानि दश तद्यथा अभिइ इत्यादि। तथा तत्र तेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्रा-
णां मध्ये यानि नक्षत्रभागानि अपार्द्धक्षेत्राणि पंचदशमुहूर्तानि प्रज्ञप्तानि तानि षट् तद्यथा सयभिसया इत्यादि
तथा तत्र तेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि उभयभागानि द्व्यर्द्धक्षेत्राणि पंचचत्वारिंशन्मुहूर्ता-
नि तानि षट् तद्यथा उत्तरापोट्ठवया इत्यादि। सर्वत्रापि व्याख्यानमयं तत्रमेव भावयिष्यते ॥६॥ इति श्रीम-
लयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्य तृतीयं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥६॥ तदेवमुक्तं।

तृतीयं प्राभृतप्राभृतं। सांप्रतं चतुर्थमारभ्यते। तस्य चायमर्थाधिकारो योगस्यादिर्वक्तव्य इति। किंच पूर्वमि-
नंतरं प्राभृतप्राभृतेन नक्षत्राणां पूर्वभागतादिरुक्तं। तस्य च योगस्यादिपरिज्ञानमंतरेण नावगंतुं शक्यते ततः
स्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥ ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत्। कथं ते त्वया भगवन् योगस्यादिराख्यात इति
वदेत्। इह निश्चयनयमतेन चंद्रयोगस्यादिता सर्वेषामपि नक्षत्राणामप्रतिनियतकालप्रमाणा ततः प्रा-
करणवशाद्व्यवहारतः प्रतिनियतकरणाद्यपातितः करणं केषामपीति तद्वैचित्र्यवतात् दिवसप्रपंचं भावितमतः सूत्रोक्त-
मर्थमंतरं व्यवहारनयमधिकृत्य बाह्य ल्पनयस्य नक्षत्रस्य यदा चंद्रयोगस्यादिस्तावदितमते-
धिकृत्य सूत्रं॥ ता अभिई इत्यादि। ता इते पूर्ववत्। अभिजिच्छ्रवणौ एते नक्षत्रे पश्चाद्भागसमे
क्षेत्रे इह अभिजिन्नक्षत्रं समासेन नवापि यत्वं तापि केवलं केऽश्रवणनक्षत्रेण सह संब-
द्धमुपात्तमित्यते देयपचारात्तदपि समक्षेत्रमु पकल्प्य समक्षेत्रमित्युक्तं सातिरेकोनवत्रिंशन्मु-
हूर्तप्रमाणे तथा हि सा तावत्कालं नवमुहूर्ता ति त्रिंशन्मुहूर्ताः श्रवणस्य तत्फलस्य मीलने एको-
नं मुहूर्तं परिमाणं भवति। तत्प्रथमतया चंद्रयोगस्य प्रथमतया सायं विकालवेलायां इह दिवसस्य क-
तिपयो मुहूर्तमात्रो भागो रजन्याश्च द्वित्रिकति नाभागो यत्र तारा अपि स्फुटं नक्षत्रमंडलोपलोकः साव-
कालविशेषः सायमिति विवक्षितो द्रष्टव्यः। तस्मिन् सायंसमये चंद्रेण सार्धं योगं युक्तः। इहाभिजिन्नक्षत्रं य- १७२

द्यपि युगस्यादौ प्रातश्चंद्रेण सह योगमुपैति तथापि श्रवणेन सह संबद्धमिदमिति विवक्षितं श्रवणनक्षत्रं समभ्य-
स्था इदं मपसरति दिवसे चंद्रेण सह योगमुपादत्ते। ततः समासाद्य चतुर्विंदा च सायंसमये चंद्रेण युज्यमानं विवक्षित-
त्वा आमान्यतः सायं चंद्रेण सह योगं युक्तं ति इत्युक्तं। अथवा युगस्यादिमतिरिच्य अन्यदा बाह्यकल्पमधिकृत्य तदेवु-
क्तं। ततो न कश्चिद्दोषः। ततो पश्चाद् इत्यादि। पश्चात्तत ऊर्ध्वं अपरमन्यं सातिरेकं दिवसं यावद् एवं दद्वोपसंहारश्यात्।
न इयकीकरोति। एवं खलु इत्यादि। एवमुक्तेन प्रकारेण खल्विति निश्चये अभिजिच्छ्रवणौ द्वे नक्षत्रे सायंस-
मयादारभ्य एकां रात्रिमेकं च सातिरेकं दिव सं चंद्रेण सार्धं योगं युक्तः। एतावतं च कालं योगं युक्त्वा तदन-
तरं योगमनुपरिवर्तयतः आत्मनस्त्याग यवतस्त्यक्तः योगं चानुपरिवर्त्य सायं दिवसस्य कतिपये
पश्चाद्भागे चंद्रं धनिष्ठायाः समर्पयतः इदमत्र अभिजिच्छ्रवणौ धनिष्ठाः सायंसमये चंद्रेण सह प्रथमतो योगं
युंजति। तेन सा धनिष्ठा पश्चाद्भागा नक्षत्रं तथा इति। ता इत्यादि। ततः समर्पणादनंतरं धनिष्ठा खलु नक्षत्रं
पश्चाद्भागं सायंसमये तस्य प्रथमतश्चंद्रेण सह युज्यमानत्वात् समाख्यं चं विंशत्मुहूर्तं तत्र प्रथमतया सायंसम-
ये चंद्रेण सह योगं युनक्ति चंद्रेण सह योगं युक्त्वा ततः सायंसमयादूर्ध्वं ततः पश्चाद्रात्रिमपरं च दिवसं यावद्यो-
गं युनक्ति। एतदेवोपसंहारद्वारेण व्याचष्टे एवं खल्वित्यादि सुगमं। यावद्योगमनुपरिवर्त्य सायं समय-
चंद्रं शतभिषजः समर्पयति परिस्फुटनक्षत्रं नक्षत्रं सायं द्रष्टव्यं। तथा वा ता इत्यादि। इति ततः समर्पणाद

नंतरं शतभिषक्नक्षत्रं खलु तत्कं नागमपार्द्धक्षेत्रं पंचदश मुहूर्त्तान् तत्प्रथमतया योगप्रथमतया चंद्रेण सार्द्धं यो-
गं युनक्ति तत्र यथायुक्तं सन्नक्तमेव अपरं दिवसं पंचदशमुहूर्त्तप्रमाणत्वात् । किं उक्तं भवति योगमधि-
कृत्य परिसमाप्तिमुपैति तथा चाह । एवं खल्वित्यादि सुगमं । यावद्योगमनुपरिवर्त्य प्रातश्चंद्रं पूर्वायाः प्रो-
ष्ठपदायाः समर्पयति । इह पूर्वप्रोष्ठपदानक्षत्रस्य प्रतिचंद्रेण सह प्रथमतया योगः प्रवृत्तः सन्
पूर्वभागमुपयाति तथा चाह । ता पुव्वा इत्यादि । ता समर्प्पणादनंतरं पूर्वप्रोष्ठपदानक्षत्रं खलु पूर्वभागं समक्षे-
त्रं त्रिंशन्मुहूर्त्तान् तत्प्रथमतया प्रातश्चंद्रेण सह योगं युनक्ति तत्र यथोक्तं सन्नक्तं प्रातःसमयात् पूर्वं
सकलं दिवसमपरां च रात्रिं यावद्वर्त्तते । एतदेवोपसंहारव्याजेनाह । एवं खल्वित्यादि सुगमं
यावद्योगमनुपरिवर्त्य प्रातश्चंद्रमुत्तरयोः प्रोष्ठपदयोः समर्पयति । इदं किलोत्तराभद्रपदाख्यं नक्ष-
त्रमुभयभागं प्रकारेण प्रातश्चंद्रेण सह योगमधिगच्छति । केवलं प्रथमा पंचदश मुहूर्त्तान् अधिकानप-
नीय समक्षेत्र कल्पयित्वा यदा योगं ब्रुवति तदा नक्तमपि याशोसात्फलयत् गमवसेयं तथा चाह । ता
इत्यादि । ततः समर्प्पणादनंतरं प्रोष्ठपदानक्षत्रं खलु तदपरं भागं सार्द्धक्षेत्रं पंचचत्वारिंशन्मुहूर्त्तान् तत्प्रथमतया
योगप्रथमतया प्रातश्चंद्रेण सार्द्धं योगं युनक्ति तत्र यथोक्तं सन्नक्तं सकलमपि दिवसमपरां च रात्रिं ततः पश्चा-
द्दिवसमपरं दिवसं यावद्वर्त्तते । एतदेवोपसंहारव्याजेनाह । एवं खल्वित्यादि सुगमं । याव ८३

द्योगमनुपरिवर्त्य सायंसमये चंद्रं रेवत्याः समर्पयति । ७ । ततो रेवतीनक्षत्रं सायंसमये चंद्रेण सह योगमधि-
गतं सत् पश्चाद्भागमवसेयं तथा चाह । ता रेवई इत्यादि । ता इति ततः समर्प्पणादनंतरं रेवतीनक्षत्रं चंद्रेण संयुक्तं स- क
त् सायंसमयात् पूर्वं सकलां रात्रिमपरं च यावच्चंद्रेण सह युक्तमवतिष्ठते समक्षेत्रत्वात् एतदेवोपसंहारव्या-
जेनाह । एवं खल्वित्यादि सुगमं । यावद्योगमनुपरिवर्त्य सायंसमये चंद्रमश्विन्याः समर्पयति । ८ । ततः इदमश्व-
िनीनक्षत्रं सायंसमये चंद्रेण सह युज्यमानत्वात् पश्चाद्भागमवसेयं तथा चाह । ता इत्यादि सुगमं नवरमि-
दमपि अश्विनीनक्षत्रं समक्षेत्रत्वात् सायंसमयादारभ्य तां सकलां रात्रिमपरं च दिवसं यावच्चंद्रेण स-
ह युक्तमवतिष्ठते । एतदेवोपसंहारव्याजेनाह । एवं खल्वित्यादि सुगमं यावद्योगमनुपरि-
वर्त्य सायं प्रायः परिस्फुटनक्षत्रमालालोकसमये चंद्रं भरण्याः समर्पयति । ९ । इदं च भरणीनक्ष-
त्रमर्द्धक्षेत्रत्वात् रात्रौ चंद्रेण सह योगमुपैति ततो नक्तंभागमवसेयं तथा चाह । ता भरणी इत्यादि पाठसिद्धं नव-
रमिदमपार्द्धक्षेत्रत्वात् पंचदशमुहूर्त्तान् परिसमापयति । ततो नक्तं चंद्रेण सह युक्तमपरं दिवसं तावदेतदेवोप-
संहारव्याजेनाह । एवं खल्वित्यादि सुगमं । यावद्योगमनुपरिवर्त्य प्रातश्चंद्रं कृत्तिकायाः समर्पयति
। १० । इदं च कृत्तिकानक्षत्रमुभयभागं प्रातश्चंद्रेण सह योगमुपैति ततः उभयभागमवसेयं एतदेवाह । ता
कत्तिया इत्यादि सुगमं नवरमिदं समक्षेत्रत्वात् प्रातःसमयात् पूर्वं सकलं दिवसं ततः परमपरां च रात्रिं परिसमापयति चंद्रे ।

सूर्यप्र.वृत्ति ११८४

णसव्वयुक्तं वर्त्तते। एतदेवोपसंहारद्वारेण स्पष्टीकरोति। एवं खल्वित्यादि सुगमं यावद्योगमुपसंक्रामति
यातश्चाऽगारोहिण्या समर्प्पयति॥७॥ इदं च कृत्तिकानक्षत्रमर्द्धक्षेत्रमतः प्रागुक्तयुक्तिवशादुभयभागं
प्रतिपन्नव्यं रोहिणीं जलनक्षत्रं यच्चिन्नो रोहिणी यथाप्राग्नक्षत्रमुपदर्शितं तथावक्तव्यासा च्चैवं तारोहि
णीखलु नक्षत्रमुभयभागं दिवढ्ढखेत्रं पणयालीसमुहुत्तं प्रथममायान्ति पाता चंदेण सद्धिं जोयं जो
एइ अवरं च राइंततो पच्छा अवरं दिवसं एवं खलु रोहिणी नक्खत्ता दो दिवसे एगं च राइं चंदेण सद्धिं जोयं
जोएइ जोगं जोइत्ता जोगं अणुपरियट्टइ दुजोगं अणुपरियट्टित्ता सायं चंदं मिगसिरस्स समप्पेइ
॥७॥ मिगसिरं जहा धणिट्ठा। मृगशिरो नक्षत्रं यथा प्राक् धनिष्ठा तथा वक्तव्या तद्यथा॥ तामि
गासिरनक्खत्तं पच्छंभागं तीसइमुहुत्तं पढमयाए सायं चंदेण सद्धिं जोएइ सायं चंदेण सद्धिं जो
गं जोइत्ता ततो पच्छा अवरं दिवसं एवं खलु॥ मिगसिरनक्खत्ते एगं राइं एगं च दिवसं चंदेण सद्धिं जोयं जो
एइ जोगं जोइत्ता जोगं अणुपरियट्टइ जोगं अणुपरियट्टित्ता सायं चंदं अद्दाए समप्पेइ। अत्र सायमिति प्रा
यः परिस्फुटनक्षत्रमंडलालोकसमये अत्र एवेतन्नक्षत्रं नागंतव्यावाह॥ अद्दा जहा सयभिसया। आर्द्रायथा प्रा
क् शतभिषग्भिहितात थाभिधातव्या। सा चैवं। ता अद्दा खलु नक्खत्ते नत्तं भागे अवड्ढखेत्ते पन्नरसमुहुत्ते १८४
पढमयाए सायं चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ। नो लभइ अवरं दिवसं एवं खलु अद्दा एगं राइं चंदेण सद्धिं जोयं जो

एइ जोयं जोइत्ता जोयं अणुपरियट्टइ जोयं अणुपरियट्टित्ता पातो चंदं पुणव्वसूणं समप्पेइ॥७॥ इदं पुनर्वसुन
क्षत्रमपि कृत्स्नमुभयभागमवसेयं तथा चाह। पुणव्वसू जहा अस्सेसा दिवसा भाग्यं पुनर्वसुन्नक्षत्रं य
था प्राग्नक्षत्रमुपदर्शितं तथा वक्तव्यं तच्चैवं। ता पुणव्वसू खलु नक्खत्ते उभयभागे दिवड्ढखेत्ते पणयाली
समुहुत्ते तप्पढमयाए पातो चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ अवरं च राइं ततो पच्छा अवरं दिवसं एवं खलु पुणव्वसू नक्ख
त्ते दो दिवसे एगं च राइं चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ। जोगं जोइत्ता जोगं अणुपरियट्टइ जोगं अणुपरियट्टित्ता।
सायं चंदं पुस्सस्स समप्पेइ॥७॥ इदं च पुष्यन क्षत्रं सायं समये दिवसावसाने रूपं चंद्रेण सह योगमधिग
च्छति। ततः पश्चाद्भागमवसेयं। तथा चाह पु स्सो जहा धणिट्ठा पुष्यो यथा प्राक् धनिष्ठाभिहितात था
भिधातव्यो ता पुस्से खलु नक्खत्ते पच्छंभागे समक्खेत्ते तीसइमुहुत्ते तप्पढमयाए सायं चंदेण स
द्धिं जोयं जोएइ जोगं जोइत्ता जोगं अणुपरियट्टइ जोगं अणुपरियट्टित्ता सायं चंदं अस्सेसाए समप्पेइ॥७॥
इदं चाश्लेषा नक्षत्रं सायं समये परिस्फुटनक्षत्रमंडलालोके रूपप्राप्ते चंद्रेण सह योगमुपैति। ततः इदं नक्ष
त्रं नागमवसेयं अत्र पार्द्धक्षेत्रत्वात्तस्य अपरवर्त्ताद्योगं परिसमापयति। तथा चाह। अस्सेसा जहा सय
भिसया। यथा प्राक् शतभिषग्भागे निहिता तथा अश्लेषापि वक्तव्या। सा चैव। ता अस्सिलेसा खलु नक्खत्ते नत्तं भा
गे अवड्ढखेत्ते पन्नरसमुहुत्ते तप्पढमयाए सायं चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ जोयं जोइत्ता नो लभइ अवरं दिवसं

सूर्यप्रज्ञप्ति
८५

वं खलु असलेसा नक्खत्ते एगं राइंदियं चंदेण सद्धिं जोगं जोएइ । जोयं जोइत्ता जोगं अणुपरियट्टइ । जोगं अणुपरि
यट्टित्ता पाओ चंदं मघाणं समप्पेइ ॥ ८ ॥ इदं च मघानक्षत्रमुक्तयुक्त्या प्रातश्चंद्रेण सह योगमुपैति ततः पूर्वसंध्या
मवसातव्यं विवादिः । मघायाः पूर्वफाल्गुनी तथा दृष्ट्यात तथा चाह मघा खलु नक्षत्रं हि द्विः बलागसमक्षेत्र
तीसइमुहुत्ते तप्पढमयाए पाओ चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ । ततो पच्छा अवरं राइं । एवं खलु मघा नक्खत्ते एगं दिवसं
एगं च राइं चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ जोगं जोइत्ता जोगं अणुपरियट्टइ जोगं अणुपरियट्टित्ता पाओ चंदं पुव्वा
फग्गुणीणं समप्पेइ ॥ ९ ॥ इदमपि पूर्वफा । ल गुनी नक्षत्रं प्रातश्चंद्रेण सह योगमुपक्रमते तस्मात् समधिकृते
। ततः पूर्वसंध्यागमप्रत्यतव्यात तथा चाह । पुव्वा फ ग्गु णीइत्यादि उत्तरसूत्रवद्व्याख्येयं । यथा प्राक् पूर्वसंध्यापदादिविहिता
तथा पूर्वफाल्गुन्यपि सिद्धांत द्रष्टव्यात तथा चाह । पुव्वा फग्गुणी खलु नक्खत्ते उभयभागे समखेत्ते तीसइमुहुत्ते
तप्पढमयाए पाओ चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ । ततो पच्छा अवरं राइं एवं खलु पुव्वाफग्गुणी नक्खत्ते एगं च दिवसं
एगं च राइं चंदेण सद्धिं जोगं जोएइ जोगं जोइत्ता जोगं अणुपरियट्टइ जोगं अणुपरियट्टित्ता पाओ चंदं उत्तरा
णं फग्गुणीणं समप्पेइ ॥ १० ॥ एतच्चोत्तराफाल्गुनीनक्षत्रं समक्षेत्रमतः प्रागुक्तयुक्त्या उभयभागीवर्त्तते
तथा चाह । उत्तरा फग्गुणी जहा उत्तरभद्दवया । यथा प्राग् उत्तरभद्रपदोक्ता तथा उत्तराफाल्गुन्यपि वक्तव्या । सा चैवं उत्तरा
फग्गुणी खलु नक्खत्ते उभयभागे दिवड्ढखेत्ते पणयालीसइमुहुत्ते तप्पढमयाए पाओ चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ । अवरं च राइं ततो पच्छा
८५

अवरं च दिवसं एवं खलु उत्तराफग्गुणी नक्खत्ते दो दिवसे एगं च राइं चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ । जोगं जोइत्ता जोगं अणु
परियट्टइ । जोगं अणुपरियट्टित्ता सायं चंदं हत्थस्स समप्पेइ ॥ ११ ॥ इदं च हस्तनक्षत्रं सायं दिवसावसानसमये चंद्रे
ण सह योगमुपैति । ततः पश्चाद्भागमवसेयं चित्रानक्षत्रं किंचित्समधिके दिवसावसाने चंद्रयोग
मुपैति ततः सदा पश्चाद्भागं मतं नादन्यादृशं हि वा चित्रा त्वर्द्धक्षेत्रा । यथा धनिष्ठा तथा वाह सा चैवं
वक्तव्या तथा चाह हत्थे खलु नक्खत्ते पच्छंभागे समखेत्ते तीसइमुहुत्ते तप्पढमयाए सायं चंदेण
सद्धिं जोगं जोएइ । ततो पच्छा अवरं दिवसं । एवं खलु हत्थ नक्खत्ते एगं राइं एगं च दिवसं चंदेण सद्धिं जो
गं जोएइ जोगं जोइत्ता जोगं अणुपरि यट्टइ । जोगं अणुपरियट्टित्ता सायं चंदं चित्ताए समप्पे
इ त्ति ॥ १२ ॥ चित्ता खलु नक्खत्ते पच्छंभागे सम खेत्ते तीसइमुहुत्ते तप्पढमयाए सायं चंदेण सद्धिं
जोयं जोएइ । ततो पच्छा अवरं दिवसं एवं खलु चित्ता । नक्खत्ते एगं राइं एगं च दिवसं चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ । जोयं
जोइत्ता जोगं अणुपरियट्टइ । जोयं अणुपरियट्टित्ता सायं चंदं साईए समप्पेइ ॥ १३ ॥ स्वातिश्च सायंप्राये । परि
स्फुटदृश्यमाननक्षत्रमंडलरूपे चंद्रेण सह योगमुपैति ततः इयं नक्तंभागा प्रत्येया तथा चाह । साई जहा सय
भिसया । यथा शतभिषक् प्रागवक्तव्या । सा चैवं साई खलु नक्खत्ते नत्तंभागे अवड्ढखेत्ते पन्नरसमुहुत्ते तप्पढमया जोयं
ए सायं चंदेण सद्धिं जोयं जोएइ नो लभइ अवरं दिवसं । एवं खलु साई नक्खत्ते एगं राइं चंदेण सद्धिं जोएइ जोगं जो

MEMORIAL

इत्ताजोगंअणुपरियट्टइजोगंअणुपरियट्टित्तापातोचंदंविसाहाणंसमप्पेइ॥७॥इदंचविसाहानक्खत्तंउभयंदिवड्ढखेत्तमत
।प्राग्रकृत्युक्तिवशाड्ढसयसागमवगंतव्यं।तथाचाह।विसाहाखलुनक्खत्तंउभयंभागंजहापदातथाविशा।
खावक्तव्या।तद्यथा।ताविसाहाखलुनक्खत्तंउभयंभागंदिवड्ढखेत्तंपणयालीसमुहुत्तेतप्पढमयाए
पातोचंदेणसद्धिंजोयंजोएइअवरंचराइंततोपच्छाअवरंदिवसंएवंखलुविसाहानक्खत्तेएगंदिवसंएगंचराइंचं
देणसद्धिंजोगंजोएइजोगंजोइत्ताजोगंअणु परियट्टइजोगंअणुपरियट्टित्तासायंचंदंअणुराहाणंसमप्पेइ
॥८॥ततएवमणुराधानक्खत्तंसायंसमायदिवि सावसानत्वपर्वंपरेणसद्धायोगमुपैतीतिपश्चाद्भागमवसे
यं।तथाचाह।अणुराहाजहाधणिट्ठा। यथाधनिष्ठातथाऽनुराधावक्तव्या।साचैवं।अणुराहाखलु
नक्खत्तंपच्छाभागंसमखेत्तंतीसमुहुत्तं। तप्पढमयाएसायंचंदेणसद्धिंजोगंजोएइ।ततोपच्छाअवरंदि
वसंएवंखलुअणुराहानक्खत्तेएगंराइंएगंच दिवसं।चंदेणसद्धिंजोगंजोएइजोगंजोइत्ताजोगंअणुपरिय
ट्टइजोगंअणुपरियट्टित्तासायंचंदंजिट्ठाएसमप्पेइ॥९॥ज्येष्ठायाःसायंसमायसमर्प्यतइतिप्रायापरि
स्फुटंदृष्टमाननक्षत्रमंडलंततइदंज्येष्ठानक्षत्रंनक्तंभागमवसेयं।तथाचाह।जिट्ठाजहासयभिसयायथाश
तभिषक्तथाज्येष्ठावक्तव्या।तद्यथा।ताजेट्ठाखलुनक्खत्तेनत्तंभागेअवड्ढखेत्तेपन्नरसमुहुत्तेतप्पढमयाए
सायंचंदेणसद्धिंजोगंजोएइनोलभइअवरंदिवसंएवंखलुजिट्ठानक्खत्तेएगंराइंचंदेणसद्धिंजोगंजोएइजोगंजोइत्ता ८६

जोगंअणुपरियट्टइजोगंअणुपरियट्टित्तापातोचंदंमूलस्ससमप्पेइ॥१०॥मूलनक्षत्रंचेदमुक्तयुक्त्याप्रातश्चंद्रेणस
हयोगमुपागच्छत्पूर्वभागमवसेयं।तथाचाह।मूलाजहापुव्वभद्दवया।यथापूर्वभद्रपदातथामूलनक्षत्रमपिवक्तव्
यं।ताचेवंतामूलेखलुनक्खत्तेपुव्वंभागेसमखेत्तेतीसइमुहुत्तेतप्पढमयाएपातोचंदेणसद्धिंजोगंजोएइततो
पच्छाअवरंचराइं।एवंखलुमूलनक्खत्तेएगंचदिवसंएगंचराइंचंदेणसद्धिंजोगंजोएइजोगंजोइत्ताजोगंअणुपरिय
ट्टइजोगंअणुपरियट्टित्तापातोचंदंपुव्वासाढाणं समप्पेइ॥११॥इदमपिपूर्वाषाढानक्षत्रंप्रातश्चंद्रेणसहयोगमु
पयुक्त्यासमुपैतीतिपूर्वभागंविज्ञेयं।एत दिवाह।पुव्वासाढाजहापुव्वभद्दवया।यथापूर्वभद्रपदातथापूर्वा
षाढावक्तव्या।साचैवं।तापुव्वासाढाखलु नक्खत्तेपुव्वंभागेसमखेत्तेतीसइमुहुत्तेतप्पढमयाएपा
तोचंदेणसद्धिंजोगंजोएइअवरंचराइं।एवंख लुपुव्वासाढानक्खत्तेएगंचदिवसंएगंचराइंचंदेणसद्धिंजोगं
जोएइजोगंजोइत्ताजोगंअणुपरियट्टइजो गंअणुपरियट्टित्तापातोचंदंउत्तरासाढाणंसमप्पेइ॥१२॥उत्तराषा
ढानक्षत्रंचप्रागुक्तयुक्त्याउभयंभागमवसेयं।तथाचाह।उत्तरासाढाजहा।उत्तरभद्दवया।यथोत्तरभद्रपदा
तथोत्तराषाढावक्तव्या।तद्यथा।उत्तरासाढाखलुनक्खत्तेउभयंभागेदिवड्ढखेत्तेपणयालीसमुहुत्तेतप्प
ढमयाएपातोचंदेणसद्धिंजोगंजोएइअवरंचराइंततोपच्छाअवरंदिवसंएवंखलुउत्तरासाढानक्खत्तेदोदि
वसेएगंचराइंचंदेणसद्धिंजोगंजोएइजोगंजोइत्ता।जोगंअणुपरियट्टइजोगंअणुपरियट्टित्तासायंचंदम

सूर्य०वृत्ति
८७

त्रिंईसवणाणं समप्पेइ॥३॥ तदेवं बाहुल्यमधिकृत्योक्तप्रकारेण यथोक्तेषु कालेषु नक्षत्राणि चंद्रेण सह योगमुपयांतीति
तःकानि दिवसभागानि कानि दिनूपस्थानभागानि कानि दिनक्तंभागानि कानि दिवडस्थलभागानि तेऽक्रामीति॥४॥इ
ति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्य चतुर्थं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥४॥ तदेवमुक्तं
दशमस्य प्राभृतस्य चतुर्थं प्राभृतप्राभृतं संप्रति पंचममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो यथा कुलानि वक्तव्यानीति
तस्मादर्थविषयं प्रश्नसूत्रमाह॥५॥ ता कहं ते इत्यादि ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण भगवन्त्वया कुलान्याख्या·
तानीति वदेत् एवमुक्ते भगवानाह। ता बारस इत्यादि इह न केवलं भगवता कुलान्येवाख्यातानि किंतूपकुलानि कु-
लोपकुलानि चाततानि घरिमोर्धप्रतिप ख्यातं त्वेति भगवान् सूत्रे तत्र तेषां कुलादीनां मध्ये स्वल्पि
मानि द्वादश कुलानि। सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्। इमे इति च। प्रतिपदमभिसंबध्यते। इमानि वक्ष्य-
माणस्वरूपाणि द्वादश उपकुलानि इमानि वा क्ष्यमाणस्वरूपाणि चत्वारि कुलोपकुलानि प्रज्ञप्तानि। अथ
किं कुलादीनां लक्षणमुच्यते इह यैर्नक्षत्रैः प्रायः सदा मासानां परिसमाप्तय उपजायंते माससदृशना-
मानि च तानि नक्षत्राणि कुलानीति प्रसिद्धानि तद्यथा श्राविष्ठो मासः प्रायः श्रविष्ठया धनिष्ठापरपर्यायया प-
रिसमाप्तिमुपैति॥२॥ भाद्रपदः उत्तरभद्रपदया अश्वयुक् अश्विन्या इति धनिष्ठादीनि प्रायो मासपरिसमापका-
नि माससदृशनामानि कुलानि। तेषामेव कुलानामधस्तनानि यानि नक्षत्राणि श्रवणादीनि तानि उपकु- ८७

लानि समीपमुपकुलं तत्र वर्तितया यानि नक्षत्राणि तान्युपवारा उपकुलानि यानि च कुलानि उपकुलानां चाध-
स्तनानि तानि कुलोपकुलानि अभिजिदादीनि चत्वारि नक्षत्राणि। उक्तं च। मासाणं परिणामा होंति कुला उवकुला
उ हेट्ठिमगा। होंति पुण कुलोवकुला अभिइसयभद्दअणुराहा॥१॥ अत्र मासाणं परिणामा इति प्रायो मासानां परि-
समापकानि किं विशिष्टानि मासाणं सरिसनामा इति पाठः सूत्रे मासानां सदृशनामानीति व्याख्येयं। सय इति शतभिषक्
शेषं सुगमं। नवरं तिथ्यानि द्वादश कुलानि यानि। च द्वादश उपकुलानि च चत्वारि कुलोपकुलानीति तानि।
क्रमेण कथयति। बारस कुला तं जहा इत्या दि सुगमं॥५॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्ति-
टीकायां दशमस्य प्राभृतस्य पंचमप्राभृ तप्राभृतं समाप्तं॥५॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य पं-
चमप्राभृतप्राभृतं संप्रति षष्ठमारभ्यते त- स्य चायमर्थाधिकारो यथा पौर्णमास्योऽमावास्याश्च व-
क्तव्या इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह। ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण कति नक्षत्रे-
ण परिसमाप्यमाना इत्यर्थः॥ पौर्णमास्य आख्याता॥ अत्र पौर्णमासीग्रहणममावास्योपलक्षणं तेन कथ-
ममावास्या अप्याख्याता इति वदेत्। एवमुक्ते भगवानाह॥५॥ ता बारस इत्यादि तत्र तासां पौर्णमासीनाममावा-
स्यानां च मध्ये ज्ञातिभेदमधिकृत्य स्वल्पा इमा द्वादश पौर्णमास्यो द्वादश अमावास्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा श्रा-
विष्ठी प्रोष्ठपदी इत्यादि तत्र श्रविष्ठा धनिष्ठा तस्यां भवा श्राविष्ठी श्रावणमासभाविनी प्रोष्ठपदा उत्तरभद्रपदा

तस्मांलवा प्रोष्ठपदी भाद्रपदमाससत्ताविनी । अश्वयुजितवा आश्वयुजी अश्वयुङ्मासभाविनी । एवं मासक्रमेण
तत्तन्नामानुरूपनक्षत्रयोगात् शेषा अपि वक्तव्याः ॥ ॥ संप्रति यैर्नक्षत्रैर्ये ते काः पौर्णमासीः परिसमाप्यते ।
तानि पिपृच्छिषुराह ॥ ता ॥ ता साविट्ठिन्नमित्यादि । ता इति पूर्ववत् श्राविष्ठीं पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति क
ति नक्षत्राणि युंजंति कतिभिर्नक्षत्रैः सह संयुज्य परिसमापयंति भगवानाह । ता ति न्नि इत्यादि । ता इति पूर्ववत् त्रीणि नक्षत्राणि
युंजंति त्रीणि नक्षत्राणि चाइणसहयथा । योगं संयुज्य परिसमापयंति तद्यथा अभिजित् श्रवणो धनि
ष्ठा चाइह श्रवणधनिष्ठा हृषस्थपवत नक्षत्र श्रा विष्ठीं पौर्णमासीं परिसमापयतः । केवलमभिजिन्नक्षत्रं
श्रवणेन सह संबद्धमिति तदपि परिसमा पयतीत्युक्तं । कथमेतदवसीयते इति चेदुच्यते । इहैव
वचनप्रसिद्धममावास्यापि प्रथमासाविषय चंद्रयोगपरिज्ञानार्थमिदं करणं तानि संदर्श्य माघमावास्याभं
इदं सिद्धिं करणं होई रिक्कम्मि अवरांहवावि । आतत्रियद्ध्रुव हिं सगुणए ॥ १ ॥ छावट्ठी य मुहुत्ता विसट्ठि भागाय
पंचय पडिपुन्ना । वासट्ठिभागसत्तट्ठिगाय एक्का हवइ भागा ॥ २ ॥ एयमवहारशसिं इच्छममावा संगुणं कुज्जा त
स्कवाणपुन्नासोहणगविहिं निसामेह । बावीसं च मुहुत्ता बायालीसं बिसट्ठि भागाय ॥ ३ ॥ पयं पुणव्वसुस्सय ।
सोलसय अट्ठ वसट्ठिवं ॥ ४ ॥ बावत्तरं सयं फग्गुणीण । बाणउया विसाहासु । चत्तारिय बायाला सोझा अह उ
त्तरासाढा ॥ ५ ॥ एयं पुणव्वसुस्सय विसट्ठिभागसहियं तु सोहणगं । एतो अभिईआइं बिइयं तु छाभिसाहण ९८

गं ॥ ६ ॥ अभिइस्स नव मुहुत्ता बिसट्ठिभागा य हुंति चउवीसं । छावट्ठीय समत्ता भागासत्तट्ठिछेयकया ॥ ७ ॥ उगुणट्ठ
ं पोट्ठवया तिसु चेव नउत्तरेसु रोहिणिया । तिसु नवनवएसु भवे पुणव्वसू फग्गुणीओ य ॥ ८ ॥ पंचेव उगुणपन्नं पोट्ठवया तिसु चेव नउत्तरेसु चेव उगु
णपन्नं सयाइं उगुणुत्तराइं छच्चेव । सोज्झाणि विसाहासुं मूले सत्तेव चोयाला ॥ ९ ॥ अट्ठसय उगुणवीसा सो
हणगं उत्तराणसाढाणं । चउवीसं खलु भागा छावट्ठी चुण्णियाओ य ॥ १० ॥ एयाइं सोहइत्ता जं सेसं तं हवेज्ज नक्ख
त्तं । इह अंकाइ हव्वसु वइस्स हत्थस्स अमावासं ॥ ११ ॥ इच्छापुन्निमगुणिओ अवहारो सो उ होइ कायव्वो । तं चेव
य सोहणगं अभिईआइं तु कायव्वं ॥ १२ ॥ सुद्धं मि य सोहणगे जं सेसं तस्स विकृत्य नक्खत्तं तत्थ य काउं उ
डुवइ पडिपुन्नं पुन्निमं विउलं ॥ १३ ॥ एता । संग्रहगाथा अक्रमेण व्याख्या ॥ या ममावास्यामिह युगे
ज्ञातुमिष्टा इष्यते । अस्मिन्नक्षत्रे वर्तमाना परिसमाप्ता भवतीति ताव ज्ञेयातिवंत्यो ऽमावास्या अतिक्रां
तास्तावत्या संख्यायामल्पध्रुवक्र्यमाणं ध्रुवकं गुणयेत । प्रथमतया वाच्यते इत्थव क्षयोर्द्धवराशिस्समा
ख्याति हि पंचहस्रा दोसा पथिवाच उ विन्नत्याधक नपदवा ततनं स गुणण तू अं भीकिं प्रमाण सा व व क्षायों
हि पिंतितत्प्रमाण निरूपणार्थमाह ॥ ता ॥ छावट्ठी गाहा । षट्षष्टिमुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्तस्य पंच परिपूर्णा द्वाषष्टि
भागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः सप्तषष्टिभागः ॥ एतावत्प्रमाणो ध्रुवक्षयराशिः । कथमेतावन्मा
त्रस्य प्रमाणस्योत्पत्तिरिति चेदुच्यते । इह यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पंच सूर्यान् नक्षत्रपर्यायान् लभ्यंते

सूर्यप्र०वृत्ति ततो द्वासौ पर्वस्य किं लभामहे । राशित्रयस्थापना ॥ १२४ । ५ । १ । अत्रांत्येन राशिना द्विकलक्षणेन मध्यराशिः पंच
९९ लक्षणो गुण्यते जाता दश । तेषां चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागहरणं तत्र छेद्यछेदकराश्योर्द्विकेनापवर्त्तना
क्रियते जात उपरितनो राशिः पंचकरूपोऽधस्तनो द्वाषष्टिरूपः लब्धाः पंच द्वाषष्टिभागाः । एतेन नक्षत्राणि कर्त्त
व्यानीति नक्षत्रकरणार्थमष्टादशभिः शतैस्त्रिंशदधिकैः सप्तषष्टिभागरूपैर्गुण्यते जातान्येकचत्वारिंशच्छ
तानि चतुःपंचाशदधिकानि ॥ ४१५४ उपरितनराशिस्तु [illegible] त्रिंशता गुण्यते जाते द्वे लक्षे चतुःस
प्ततिसहस्राणि पंचशतानि ॥ २७४५०० तेषां चतुःपंचाशदधिकैकचत्वारिंशच्छतैर्भागहरणं लब्धाः षट्षष्टिर्मु
हूर्त्ताः । शेषमुद्धरति त्रीणि शतानि षट्त्रिंशदधिकानि ॥ ३३६ ततो द्वाषष्टिभागानयनार्
थं तानि द्वाषष्ट्या गुण्यंते जातानि विंशतिसहस्राणि अष्टौ शतानि द्वात्रिंशदधिकानि ॥ २०८३२ तेषामनंतरो
क्तेन छेदराशिना ४१५४ भागो ह्रियते लब्धाः पंच द्वाषष्टिभागाः । शेषास्तिष्ठन्ति द्वाषष्टिः । ततस्तस्य द्वाषष्ट्या अपव
र्त्तना क्रियते जात एककः । छेदराशेरपि द्वाषष्ट्यापवर्त्तनायां लब्धाः सप्तषष्टिः । तत आगतं षट्षष्टिर्मुहूर्त्ता एकस्य
च मुहूर्त्तस्य पंच द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः सप्तषष्टिभाग इति तावदेव मुहूर्त्तमेव ध्रुवराशिप्रमाणं
संप्रति शेषविधिमाह । ७ ॥ एयमवहारत्था दि । एतमनंतरोदितस्वरूपमवधार्यराशिमिष्टामावास्यासंगुणयाम
मावास्यां ज्ञातुमिष्टमिति संख्यया गुणितं कुर्यात् । अतः कर्त्तव्यनक्षत्राणि शोधनीयानि । ततोऽतः करणेन नक्षत्राणां ९९

त्वा शोधनकविधिं शोधनकप्रकारं वक्ष्यमाणं निवृत्तमयन्तु आकर्णय तत्र प्रथमतः पुनर्वसुशोधनकमाह बावी
सावत्तादि गाथा । द्वाविंशतिमुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्चत्वारिंशद्द्वाषष्टिभागाः । एतदेतावत्प्रमाणं पुनर्व
सुनक्षत्रस्य प्रतिपूर्णत्वे ति । अत्र भावना कथमेवं प्रमाणस्य पुनर्वसुशोधनकस्योत्पत्तिरिति चेदुच्यते इह युगादिचतुर्विंश
त्यधिकेन पर्वशतेन पर्वसूर्यर्त्तस्वप्रमाथि लभ्यते तदेकं पर्वातिक्रम्य कति पर्याया स्युरेकेन पर्वणा लभ्य
ते राशित्रयस्थापना ॥ १२४ । ५ । १ । अत्रांत्येन राशिना एककलक्षणेन मध्यराशिः पंचकरूपो गुण्यते जाता
: पंचैव पंचका एकेन गुणितं तदेव भवतीति वचनात् । तेषां चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागो ह्रियते तत्र
: पंच चतुर्विंशत्यधिकशतभागाः स्युरित्यन्तं नक्षत्रानयनायमेतेऽष्टादशभिः शतैस्त्रिंशदधिकैः सप्त
षष्टिभागरूपैर्गुणयितव्या इति गुणकारस्थो दशराश्योर्द्विकेनापवर्त्तना जातो गुणकारराशिर्नवशतानि
पंचदशोत्तराणि । ९१५ छेदराशिर्द्वाषष्टिः । ६२ ततः पंच नवभिः पंचदशोत्तरैः शतैर्गुण्यंते जातानि पंच
चत्वारिंशच्छतानि पंचसप्तत्यधिकानि ४५७५ छेदराशिर्द्वाषष्टिलक्षणः सप्तषष्ट्या गुण्यते जातान्येकचत्वारि
शच्छतानि चतुःपंचाशदधिकानि ॥ ४१५४ तत्र पूर्वस्य राशेरमुना विंशतिः सप्तषष्टिभागाः प्राक्तनयुगचर
मपर्वणि सूर्यनक्षत्रयोगमायाति । ततो द्वाषष्ट्या गुण्यते जातानि चतुर्दश शतानि षड्विंशत्यधिकानि ॥ १४
२६ तानि प्राक्तनात्पंचसप्तत्यधिकपंचचत्वारिंशच्छतप्रमाणाद्राशेः शोध्यंते शेषं तिष्ठति एकत्रिंशच्छतानि एको

सूर्य० वृत्ति
१२००

तपंचाशदधिकानि ३४५ एतावतो निमुहूर्त्तानियतार्द्धं त्रिंशता गुणं पंचशतानि चतुर्दशतिसहस्राणि चत्वारिंशता
तिसप्तत्यधिकानि ॥ १४५०७ एतावतां मुहूर्त्तानां चतुःपंचाशदधिके कचत्वारिंशद्भूतरूपणासागा शियतलब्धा
विंशतिमुहूर्त्ताः शेषं तिष्ठति त्राणि सहस्राणि षडशीत्यधिकानि ३०८६ एतानि द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण
तानि जातान्येकं लक्षमेकनवतिः सहस्राणि चतुरशीत्यधिकानि १९१८४ तेषां छेदराशिना ॥ १४५४ भागो ह्रि
यते लब्धा ॥ चत्वारिंशन्मुहूर्त्तस्य द्वाषष्टिभागाः ॥ पश्चात् नक्षत्रं शोधनकानि ॥ शोधनका
नि तान्याह ॥ १ ॥ वा चत्वारिंसय मित्यादि ॥ सप्तर्त्तं त्रिसप्तत्यधिकं शतं फाल्गुनीनां उत्तर फाल्गुनी
नां शोध्यं किमुक्तं भवति त्रिसप्तत्याधिकन शतेन पुनर्वसुप्रभृतीन्युत्तरफाल्गुनीपर्यन्तानि नक्षत्राणि
शुध्यंति । द्वे शते नवाधिके विशाखानां सप्तविंशत्यधिके शतद्वये स्वातेः शुध्यंति । एवं मुत्तराषाढापर्यन्तानि ॥
नवत्यधिकानि ३९० अथ अनंतरं मुत्तराषाढापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुध्यंति चत्वारिंशतानि षोडशाधिका
नि ४१६ शतायं पूर्वं णत्वादिगाथा पद द अतः ताराकं शोधनकं सकलमपि पुनर्वसु स्य द्वाषष्टिभाग सहितमवसेयम
तत्र उक्तं भवति । यत् पुनर्वसुसका द्वाविंशति मुहूर्त्ताः सम्बपि तत्र सम्बन्धिनः शोधनाकत्वेनः प्रतिष्ठाः पूर्वं तत्र
द्वाषष्टिभागसमेता य ॥ अथ शोधनं धिमार्च तत्र पुनर्वसु सका ॥ षट्चत्वारिंशद्द्वाषष्टिभागा उपरितनास्थाप
नीया इति । एतच्च पुनर्वसुप्रभृत्युत्तराषाढापर्यन्तं प्रथमं शोधनकं । अतः कदंमसिद्धिनामाद्धि कत्वादि द्वितीयं शो १००

तनकं वक्ष्यामि तत्र पश्चिमं विज्ञातमेवं विवक्षितं यति ॥ ८ ॥ अभिजित इत्यादि गाथाचतुष्टयं ॥ अभिजितो नक्षत्रस्या
त्र नव मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य सक्ताश्चतुर्विंशति द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तष
ष्टिखंडकृता परिपूर्णाः षट्षष्टिभागाः तथा अंकानां षष्टिमेकानां षष्ट्यधिकं शतं शोध्य पदाता सर्वसप्तद
नाशोधनकं किमुक्तं भवति ॥ एकोनषष्ट्यधिकेन शतेन नाभिजिदादीनि उत्तराभाद्रपदापर्यन्तानि नक्षत्राणि
शुध्यंति ॥ एवं उत्तरं शोधनाक्तः ॥ तथा त्रिशुनावा तत्र शुद्धोऽत्र रोहिणिकादि रोहिणीपर्यन्तानि शु
ध्यंति तथा त्रिशततनवत्यधिके पुनर्वसुपर्यन्तं नक्षत्रजातं शुध्य
ति तथा एकोनपंचाशदधिकानि पंच शतानि विप्राप्य फाल्गुन्य उत्तरफाल्गुनीपर्यन्तानि
नक्षत्राणि शुध्यंति । विशाखावसानि विशाखापर्यन्तेषु नक्षत्रेषु एकोनसप्तत्यधिकानि षट्शतानि ६६९
शुध्यंति मूलपर्यन्तं नक्षत्रजातं सप्तशतानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि शोध्यानि ॥ ७४४ उत्तराषाढानामुत्त
राषाढापर्यन्तानां नक्षत्राणां शोधनकमष्टौ शतानि एकोनविंशत्यधिकानि ॥ ८१९ एतावन्त्यपि शोधनकान्युपरि
अभिजितो नक्षत्रस्य संबन्धिनो मुहूर्त्तस्य द्वाषष्टिभागाश्चतुर्विंशतिः सप्तषष्टिखंडरूपाः षट्षष्टिभागाः एकस्य द्वाष
ष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागा ॥ शोधनीया ॥ एतदुक्तं भवति ॥ एतान्यनंतरोदितानि शोधनकानि यथायोगं
शोधयित्वा यच्छेषमवतिष्ठते तावत्प्रमाणे नक्षत्रे चन्द्रः करोति सूर्येण समं युतिरमावास्या

सूर्यप्र टि॥१०१

मित्ति। तदेवममावास्याविषयं चंद्रयोगपरिज्ञानार्थं करणमुक्तं। संप्रति पौर्णमासीविषयं चंद्रयोगपरिज्ञाना
र्थं करणमाह। बाउद्धाउ त्रिमित्यादि। यः इदममावास्याचंद्रनक्षत्रपरिज्ञानार्थमवधार्यराशिरुक्तः स एव
पि पौर्णमासीचंद्रनक्षत्रपरिज्ञानविधौ ईप्सितपौर्णमासीगुणितायां। पौर्णमासीस्थाने उद्दिष्टसंख्या
गुणितः कर्तव्यः। गुणिते च सति तदेव पूर्वोक्तं शोधनकं कर्तव्यं। तच्च नमसि जिवादिकं न तु तदेव किंतु
द्वाधनकेय पूर्वेषामवतिष्ठते तत इदं नक्षत्रं पौ। र्णिमास्यां युक्तं तन्निश्चेतव्यं। तथा तत्र द्वितीयां प्रमाणस्य
पूर्वापौर्णमासी विमलामिति। प्रथमपौर्णमा। सीचंद्रनक्षत्रपरिज्ञानविषयकरणगाथा ऽ त्र यावदूरास
प्रत्यसौ वसादना क्रियते। कोपिइ स्तितिगुग स्यादौ प्रथमादौ प्रथमपौर्णिमास्यां विष्टाकसि
नक्षत्रे परिसमाप्तिमुपैति तत्र षट्षष्टिमुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य पंच द्वाषष्टिभागाः एकस्य च द्वाषष्टिभा
गस्य एकः सप्तषष्टिभागः इत्येवंरूपा ऽ वधार्यराशि स्थाप्यते। प्रथमायां किल पूर्णिमायां पृष्टमित्येकेन गुण्यते
कितगुणितं तादवस्थ्येन तिष्ठति ततस्तस्माद् शोधितो नव मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य
छि द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागा इत्येवं परिमाणं शोधनकं शोधनीयं तत्र षट्षष्टेर्नव मुहूर्ताः शुद्धाः स्थिता
पश्चात्सप्तपंचाशन्मुहूर्ताः एकस्य मुहूर्तस्य पंचभ्यो द्वाषष्टिभागेभ्यः चतुर्विंशतिर्न शुद्ध्यति ततो मुहूर्तं रूपं गृही
त्वा द्वाषष्टिभागाः क्रियंते जाताः सप्तषष्टिः तेभ्यः चतुर्विंशतिः शुद्धा स्थिताः पश्चात्त्रिचत्वारिंशत् तेभ्यः एकं रूपमादाय सप्त

षष्टिभागाः क्रियंते ते च सप्तषष्टिर्भागाः सप्तषष्टिभागेषु मध्ये प्रक्षिप्यंते जाता अष्टषष्टिः सप्तषष्टिभा
गाः तेभ्यः षट्षष्टिः शुद्धा स्थिताः पश्चात् द्वौ सप्तषष्टिभागौ। तत स्थितास्त्रिपंचाशन्मुहूर्ताः श्रवणः शुद्धः स्थिताः पश्चात्
त्रिषट्त्रिंशत् ततः इदमागतं धनिष्ठानक्षत्रस्य त्रयो मुहूर्ता एकस्य मुहूर्तस्य एकोनविंशतिः द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य पंचषष्टिः सप्तषष्टिभागाः शेषाः प्रथमायां पौर्णमास्यां प्रथमायां श्राविष्ठी पौर्णमासी समाप्तिमेति यदा तु द्वितीयां श्राविष्ठीं पौर्णम
सीं चिंत्यते तदा सा त्रिगुणा क्रियते तत्रायं त्रयोदशदिनादावसर
संख्या दृश्यं त्रयोदश सहस्राणि तेजाताति मुहूर्तानि अष्टाशीत्यधिकानि पंच एकस्य च मुहूर्तस्य पंच षष्टि द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागाः
त्रयो दश सप्तषष्टिभागाः। ततः शोधनकं अतः परमेकोनविंशत्यधिके मुहूर्तानि पंच एकस्य मुहूर्तस्य चतुर्विंशतिः द्वाषष्टिभागा एकस्य
च द्वाषष्टिभागस्य साध्वशेषषष्टिः सप्तषष्टिभागा एकोनचत्वारिंशत्। पर्यायाः शुद्धाः स्थिताः पश्चात् एकोनचत्वारिं
शन्मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य चत्वारिंशद्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयोदश सप्तषष्टिभागाः ३
९।४०।१३। ततो नव मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्
षष्टिः सप्तषष्टिभागा इति शोधनीयं तत्र शुद्धा स्थिताः पश्चात्त्रिंशन्मुहूर्ताः पंचदश मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभागा एक
स्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचदश सप्तषष्टिभागाः ३०।१५।१४। तेभ्यस्त्रिंशता श्रवणः शुद्धः आगत एकोनविंश

तेषु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य षट्चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षड्विंशतौ सप्तषष्टि-
भागेषु शेषेषु धनिष्ठायां द्वितीया आविष्ठी पौर्णमासी परिसमाप्तिमेति। यदा तु तृतीयामाविष्ठी पौर्णमासी
चिन्त्यते तदा स ध्रुवस्यादितः पंचविंशतितमेति स्वेच्छया ध्रुवराशिः ॥६६॥ ५/६२ १/६७ पंचविंशत्या गुण्यते जाता निषो-
डशशतानि पंचाशदधिकानि १६५० एकस्य च मुहूर्तस्य पंचविंशं शतं द्वाषष्टिभागानां १२५ एकस्य च द्वाषष्टिभाग-
स्य पंचविंशतिः सप्तषष्टिभागाः ॥ २५ तत्र षोडश श- तैः शतैस्त्रिंशदधिकैः १६३० मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्य
षट्चत्वारिंशता द्वाषष्टिभागैः ४६ एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिंशदधिकेन शतेन १३२ शोधितो नक्षत्रपर्यायो
शुद्धः ततः स्थिताः पश्चाद् द्वादश मुहूर्ताः १२ एकस्य च मुहूर्तस्य पंचसप्ततिर्द्वाषष्टिभागाः ७५ एकस्य च द्वा-
षष्टिभागस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागाः २७ ततो नवभिर्मुहूर्तैरेकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाषष्टि-
भागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैः अभिजिन्नक्षत्रं शुध्यति। स्थिताः पश्चात् त्रयोदश मुहूर्ताः १३ एक-
स्य च मुहूर्तस्य पंचाशद् द्वाषष्टिभागाः ॥ ५०/६२ एकस्य च द्वाषष्टिभागस्याष्टाविंशतिः सप्तषष्टिभागाः ॥ २८/६७ आगतं श्रवणन-
क्षत्रं षड्विंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य एकादशसु द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकोनचत्वारिंशति
सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु तृतीयामाविष्ठी पौर्णमासी परिसमापयति। एवं चतुर्थीमाविष्ठीं पौर्णमासीं धनिष्ठानक्ष-
त्रं षोडशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य चतुस्त्रिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य द्वाषष्टिभागस्य पंचविंशतौ सप्तषष्टिभागे- १०२

षु शेषेषु परिसमापयति। पंचमीमाविष्ठीं पौर्णमासीं श्रवणनक्षत्रं द्वादशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य षट्त्रिं-
शति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य द्वाषष्टिभागस्य द्वाविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयतीति। तदेवमाविष्ठीं नक्ष-
त्राणि आविष्ठीं पौर्णमासीं परिसमापयंति। तान्युक्तानि संप्रति यानि प्रौष्ठपदीं समापयंति तान्याह ॥ ता पोट्ठ-
वइण्णं इत्यादि। ता इति पूर्ववत्। प्रौष्ठपदीं प्रोष्ठपदीमिति वाक्यालंकारे पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति नक्षत्रा-
णि यथायोगं चन्द्रेण सह संयुज्य परिसमापयंती त्यर्थः। एवं सर्वत्रापि युंजंतीत्यस्य पदस्य भावना कर्तव्या ॥ भग-
वानाह ॥ ता इत्यादि। ता इति पूर्ववत् त्रीणि न- क्षत्राणि युंजंति। तद्यथा। शतभिषक् पूर्वप्रोष्ठपदा उत्तरप्रो-
ष्ठपदा। तत्र प्रथमां प्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं उत्तरभद्रपदा नक्षत्रं सप्तविंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य
च मुहूर्तस्य चतुर्दशसु द्वाषष्टिभागेषु चतुःष- ष्टौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति द्वितीयां प्रोष्ठ-
पदीं पौर्णमासीं पूर्वभद्रपदा नक्षत्रं अष्टसु मुहू- र्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेषु ए-
कस्य च द्वाषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति। तृतीयां प्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं शतभिषक् पंचसु मुहूर्तेषु एकस्य
स्यैकपंचाशति सप्तषष्टिभागेषु चतुर्मुहूर्तेषु षड्द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्याष्टाविंशति सप्त-
षष्टिभागेषु शेषेषु चतुर्थीं प्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं उत्तरभद्रपदा नक्षत्रं चत्वारिंशति मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्ये-
कचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च त्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। पंचमीं प्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं पूर्वभद्र-

सूर्यप्र०
टी०॥१०२

पदानक्षत्रमेकविंशतिमुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य पंचपंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वा-
षष्टिभागस्यैकादशसु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिणमयति ॥७॥ ता आसोइं णमित्यादि । आश्वयुजीं णमिति वा-
क्यालंकारे पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति भगवानाह ता दो इत्यादि । ता इति पूर्ववत् द्वे नक्षत्रे युंक्तः तद्य-
था रेवती अश्विनी च । इहोत्तरभद्रपदानक्षत्रमपि कांचिदाश्वयुजीं पौर्णमासीं परिसमापयति परं तत्र पूर्वपदाम-
पि पौर्णमासीं परिसमापयति तावदेव तल्लोकेन स्य प्राधान्यं तन्नाम्ना तस्याः पौर्णमास्या अभिधानादतस्तद्वि-
दन्नविवक्षितमित्यदोषः । तथा हि प्रथमामाश्वयुजीं पौर्णमासीमश्विनीनक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्ते-
ष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिषष्टौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति । द्वितीयामाश्वयुजीं
पौर्णमासीं रेवतीनक्षत्रं सप्तदशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य षट्विंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च
द्वाषष्टिभागस्य पंचाशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु । तृतीयामाश्वयुजीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रं चतु-
र्दशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य एकस्मिन् द्वाषष्टिभागे एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तविंशति सप्तषष्टिभागेषु शे-
षेषु । चतुर्थीमाश्वयुजीं पौर्णमासीं रेवतीनक्षत्रं चतुर्षु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य त्रयस्त्रिंशति द्वाषष्टिभाग-
ष्वेकस्य द्वाषष्टिभागस्य त्रयोविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु । पंचमीमाश्वयुजीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्ष-
त्रमेकस्य च मुहूर्तस्य पंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य दशसु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमा- १०२

पयति ॥८॥ कत्तियं णमित्यादि । कार्त्तिकीं पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति भगवानाह । द्वे नक्षत्रे युंक्तः तद्-
यथा । भरणी कृत्तिका च । इहाप्यश्विनीनक्षत्रमपि कांचित्कार्त्तिकीं पौर्णमासीं परिसमापयति परं तदाश्वयुज्यां
पौर्णमास्यां प्रधानमिति तत्र न विवक्षितं । तत्र प्रथमां कार्त्तिकीं पौर्णमासीं कृत्तिकानक्षत्रमेकस्य च मुहूर्तस्य च-
तुर्षु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य द्वाषष्टौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु । द्वितीयां कार्त्तिकीं पौर्णमासीं कृत्तिकान-
क्षत्रं षट्विंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैक त्रिंशति द्वाषष्टिभागेषु । एकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकोनपंचाशति
सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु । तृतीयां कार्त्तिकीं पौर्णमासीमश्विनीनक्षत्रं षट्सु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्याष्टाच-
त्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य च षट्त्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु । चतुर्थीं कार्त्ति-
कीं पौर्णमासीं कृत्तिकानक्षत्रं षोडशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्याष्टादशसु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाष-
ष्टिभागस्य द्वाविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु । पंचमीं कार्त्तिकीं पौर्णमासीं भरणीनक्षत्रं नवसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मु-
हूर्तस्य पंचचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य नवसु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति ॥९॥ ता म-
ग्गसिरिं णं पुण्णिमं कइ णक्खत्ता जोएंति ति । ता इति पूर्ववत् कति नक्षत्राणि मार्गशीर्षीं पौर्णमासीं युंजंति भगवानाह ॥०॥
ता दो इत्यादि । ता इति प्राग्वत् द्वे नक्षत्रे युंक्तः । तद्यथा । रोहिणी मृगशिरश्च । तत्र प्रथमां मार्गशीर्षीं पौर्णमासीं मृ-
गशिरोऽष्टसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य संबंधिनो द्वाषष्टिभागस्य सत्केष्वेकषष्टौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु । द्वितीयां

मार्गशीर्षीं पौर्णमासीं रोहिणीनक्षत्रं पंचसु मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य षड्विंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टि-
भागस्य षट्चत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। तृतीयां मार्गशीर्षीं पौर्णमासीं रोहिणीनक्षत्रमेकविंशतिमुहूर्त्तेषु
एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्विपंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचचत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु
चतुर्थीं मार्गशीर्षीं पौर्णमासीं मृगशिरोनक्षत्रं द्वाविंशतौ मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रयोदशसु द्वाषष्टि-
भागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। पंचमीं मार्गशीर्षीं पौर्णमासीं रोहिणी-
नक्षत्रं अष्टादशसु मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्सु
सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिणमयति। पोसीणमित्यादि। ताइति पूर्ववत्। पोसीणमिति वाक्या-
लंकारे पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति। भगवानाह। ताइत्यादि। ताइति पूर्ववत् त्रीणि नक्षत्राणि युंजं-
ति तद्यथा। आर्द्रा पुनर्वसुः पुष्यः। तत्र प्रथमां पौषीं पौर्णमासीं पुनर्वसुनक्षत्रं द्वयोर्मुहूर्त्तयोरेकस्य च
मुहूर्त्तस्य षट्पंचाशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षष्टौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। द्वितीयां पौषीं
पौर्णमासीं एकोनत्रिंशति मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकविंशतौ द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्त-
चत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। तृतीयां पौषीं पौर्णमासीं अधिकमासादर्वाक् आर्द्रानक्षत्रं दशसु मु-
हूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टाचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुर्विंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु

अधिकमासभाविनीं पुनस्तामेव तृतीयां पौर्णमासीं पुष्यनक्षत्रमेकोनविंशतौ मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य
त्रिचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। चतुर्थीं पौषीं पौर्णमासीं पु-
नर्वसुनक्षत्रं षोडशसु मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टसु द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य विंशतौ सप्त-
षष्टिभागेषु शेषेषु। पंचमीं पौषीं पौर्णमासीं पुनर्वसुनक्षत्रं द्विचत्वारिंशति मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य पंच-
विंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तसु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति। ॥६॥ ता।
माघीणमित्यादि। ताइति पूर्ववत्। माघीणमिति वाक्यालंकारे पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति। भग-
वानाह। ता दोण्णीत्यादि। द्वे नक्षत्रे युंक्तस्तद्यथा। अश्लेषा मघा च। चशब्दात्पूर्वोक्ता विमाघीं पौर्णमा-
सीं पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रं कापि स्पृशान्नक्षत्रं च। तद्यथा प्रथमां माघीं पौर्णमासीं मघानक्षत्रमेकादशसु मु-
हूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकपंचाशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकोनषष्टौ सप्तषष्टि-
भागेषु शेषेषु। द्वितीयां माघीं पौर्णमासीं अश्लेषानक्षत्रमष्टसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षोडशसु द्वाषष्टिभागेष्वेक-
स्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्चत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। तृतीयां माघीं पौर्णमासीं पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रमष्टाविंशतौ
मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टाविंशति द्वाषष्टिभागेषु। एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य द्वात्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु।
शेषेषु। चतुर्थीं माघीं पौर्णमासीं मघानक्षत्रं पंचविंशतौ मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिषु द्वाषष्टिभागेषु एक-

स्य च द्वाषष्टिभागस्यैकोनविंशतिः सप्तषष्टिभागाः शेषाः। पंचमीं माघीं पौर्णमासीं भ्रषनक्षत्रं षट्सु मुहूर्त्तेष्वे-
कस्य च मुहूर्त्तस्य विंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्सु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति॥६॥
ता फग्गुणिं णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। फाल्गुनीमिति वा फाल्गुनीं पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति। भग-
वानाह। ता दोण्णीत्यादि। ता इति प्राग्वत्। द्वे नक्षत्रे तद्यथा। पूर्वफाल्गुनी उत्तरफाल्गुनी च। तत्र प्रथमां फाल्गुनीं पौर्ण-
मासीमुत्तराफाल्गुनीनक्षत्रं विंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च
द्वाषष्टिभागस्य द्वापंचाशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। द्वितीयां फाल्गुनीं पौर्णमासीं पूर्वफाल्गुनीनक्ष-
त्रं द्वयोर्मुहूर्त्तयोरेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकादशसु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य द्वाषष्टिभागस्य पंचचत्वारिंशति
सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। तृतीयां फाल्गुनीं पौर्णमासीमुत्तराफाल्गुनीनक्षत्रं सप्तसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहू-
र्त्तस्य त्रयस्त्रिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकत्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। चतुर्थीं फाल्गुनीं
पौर्णमासीमुत्तरफाल्गुनीनक्षत्रं त्रयस्त्रिंशति मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षष्टौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वा-
षष्टिभागस्याष्टादशसु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। पंचमीं फाल्गुनीं पौर्णमासीं पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रं पंचदशसु
मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य पंचविंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचसु सप्तषष्टिभागेषु
शेषेषु परिसमापयति॥७॥ ता चित्तिं णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। चैत्रीं पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति। भगवा- १०५

नाह। ता इत्यादि। द्वे नक्षत्रे युंक्तस्तद्यथा हस्तः चित्रा च। तत्र प्रथमां चैत्रीं पौर्णमासीं चित्रानक्षत्रं चतुर्दशसु मुहूर्त्ते-
ष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तपंचाशति सप्तषष्टिभागेषु शे-
षेषु। द्वितीयां चैत्रीं पौर्णमासीं हस्तनक्षत्रमेकादशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्सु द्वाषष्टिभागेष्वेक-
स्य द्वाषष्टिभागस्य चतुश्चत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। तृतीयां चैत्रीं पौर्णमासीं चित्रानक्षत्रमेकस्मिन्
मुहूर्त्ते एकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टाविंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चत्वारिंशति सप्तषष्टिभागे-
षु शेषेषु। चतुर्थीं चैत्रीं पौर्णमासीं चित्रानक्षत्रं सप्तविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य पंचपंचाश-
ति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तदशसु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। पंचमीं चैत्रीं पौर्ण-
मासीं हस्तनक्षत्रं चतुर्विंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य विंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभा-
गस्य चतुर्षु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति॥८॥ ता वइसाहिं णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। वैशाखीं णमि-
ति वा वैशाखीं पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति। भगवानाह। ता दोण्णीत्यादि। ता इति प्राग्वत्। द्वे नक्षत्रे युं-
क्तस्तद्यथा। स्वातिर्विशाखा च। व्यवहारादनुराधा च। इदं हि अनुराधानक्षत्रं विशाखातः परं विशाखायां पौर्णमा-
स्यां प्रवृत्तायां ततः परस्यामेव पौर्णमास्यां तत्र साक्षादुपात्तं नेहेति। तत्र प्रथमां वैशाखीं पौर्णमासीं विशाखानक्ष-
त्रमष्टसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षड्विंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्पंचाशति सप्तषष्टि-

भागेषु शेषेषु। द्वितीयां वैशाखीं पौर्णमासीं विशाखानक्षत्रं पंचत्रिंशति मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकस्मिन्
द्वाषष्टिभागे एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिचत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। तृतीयां वैशाखीं पौर्णमासीम
नुराधानक्षत्रं पंचविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रयोविंशतौ द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्यै
कोनत्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। चतुर्थीं वैशाखीं पौर्णमासीं विशाखानक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्त्तेष्वे
कस्य च मुहूर्त्तस्य पंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षोडशसु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। पंच
मीं वैशाखीं पौर्णमासीं स्वातिनक्षत्रं त्रिषु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य पंचदशसु द्वाषष्टिभागेषु
एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिषु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिणमयति॥ ता जेट्ठामूलिं णं इत्यादि छि
ता इति पूर्ववत् ज्येष्ठामूलीं णमिति वाक्यालंकारे पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युंजंति? भगवानाह॥
॥ ता तिन्नि इत्यादि॥ ता इति पूर्ववत् त्रीणि नक्षत्राणि युंजंति, तद्यथा—अनुराधा ज्येष्ठा मूलं च। तत्र प्रथमां ज्येष्ठामू
लीं पौर्णमासीं मूलनक्षत्रं सप्तदशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकविंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य पंचपंचाशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु॥ द्वितीयां ज्येष्ठामूलीं पौर्णमासीं ज्येष्ठानक्षत्रं त्रयोदशसु मुहूर्त्तेष्वेक
स्य च मुहूर्त्तस्य चाष्टापंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य द्विचत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु
तृतीयां ज्येष्ठामूलीं पौर्णमासीं मूलनक्षत्रं चतुर्षु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टादशसु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च

द्वाषष्टिभागस्याष्टाविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। चतुर्थीं ज्येष्ठामूलीं पौर्णमासीं ज्येष्ठानक्षत्रमेकस्य मुहूर्त्तस्य पंचच
त्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचदशसु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु॥ पंचमीं ज्येष्ठामूलीं पौर्णमासीम छ
नुराधानक्षत्रमेकादश मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य दशसु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य द्वयोः सप्तषष्टिभागयोः प
रिसमाप्तिमुपनयति॥ ता आसाढिं णं इत्यादि। ता इति पूर्ववत् आषाढीं णमिति वाक्यालंकारे पौर्णमासीं कति नक्षत्रा
णि युंजंति। भगवानाह। ता दो इत्यादि। ता इति पूर्ववत् द्वे नक्षत्रे युंक्तस्तद्यथा। पूर्वाषाढा उत्तराषाढा च तत्र प्रथमामाषाढीं
पौर्णमासीमुत्तराषाढानक्षत्रं षड्विंशतौ मुहूर्त्तेष्वेक। स्य च मुहूर्त्तस्य षड्विंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य चतुःपंचाशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। द्वितीयामाषाढीं पौर्णमासीं पूर्वाषाढानक्षत्रं सप्तसु मुहूर्त्ते
ष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिपंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेक॥ स्य च द्वाषष्टिभागस्यैकचत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु।
तृतीयामाषाढीं पौर्णमासीमुत्तराषाढानक्षत्रं त्रयोदश मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रयोदशसु द्वाषष्टिभागेष्वेक
स्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु। चतुर्थीमाषाढीं पौर्णमासीमुत्तराषाढानक्षत्रमेकोनचत्वारिं
शति मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुर्दशसु सप्तषष्टिभागेषु शेषे
षु परिसमापयति। पंचमीमाषाढीं पौर्णमासीमुत्तराषाढानक्षत्रं चरमसमये परिसमापयति। किमुक्तं भवति। ए
तत्पंचमीमाषाढीं पौर्णमासीं परिसमाप्तमिति। अन्यच्च युगमधिकृत्योत्तराषाढानक्षत्रमिति। इह सूत्रकृता पर्यंतावलीयत्र
नक्षत्रं पौर्णमासीममावास्यां वा परिसमापयति। तदा वक्तव्यो शेषपरिसमाप्तितां वक्तुमारोपंक्तभवति। तत्सहदर्शनेनास्मानि

सूर्य० वृत्ति
१०७

रप्यत्रतत्त्ववेदोक्तं। यावता पुनर्यावत्यतिक्रांते परिसमापयति तावदेव प्राग्रुक्तकरणवशात्कथनीयं। वेडप्रक्तन्नावपितत्रै
वक्ष्यामि। अमावास्याधिकारमपि अतंतरं तथैव वक्ष्यमः॥ तदेवं यावंति नक्षत्राणि याः पौर्णमासीं युंजंति तान्युक्तानि सं
प्रतिगतार्थमिथमिदं मभिविवाधनार्थं कुलादियोजनामाह॥ ता तासाविट्ठिएमित्यादि ता इति पूर्ववत्। श्राविष्ठी पौर्णमा
सीं किं कुलं युनक्ति उपकुलं युनक्ति कुलोपकुलं वा युनक्ति। भगवानाह। ता कुलं वा इत्यादि। कुलं वा युनक्ति वा शब्दः समु
च्चयार्थः ततः कुलमपि युनक्तीत्यर्थः। एवमुपकुलमपि कुलोपकुलमपि। तत्र कुलं युंजन् धनिष्ठानक्षत्रं युनक्ति तस्यैव
कुलप्रसिद्धस्य सतः श्राविष्ठ्यां पौर्णमास्यां संभवात् उप कुलं युंजन् श्रवणनक्षत्रं युनक्ति। कुलोपकुलं युंजन् अभिजि
न्नक्षत्रं युनक्ति। तद्धि तृतीयायां श्राविष्ठ्यां पौर्णमास्यां क दशसु मुहूर्त्तेषु किंचित्समधिकेषु शेषेषु प्रुवं ड्णगद्वयो
गमुपैति ततः श्रवणेन सह सहचरत्वात् स्वयमपि त स्याः पौर्णमास्याः पर्यंतवर्त्तित्वात् दपितां परिसमापयतीति
विवक्षितत्वात् नक्षत्रं संप्रत्ययमुपेत्वारमाता सा विट्ठिन्नमित्यादि यत एवं त्रिभिरपि कुलादिभिः श्राविष्ठ्याः
पौर्णमास्या योजना ततः श्राविष्ठीं पौर्णमासीं कु लं वा युनक्ति उपकुलं वा युनक्ति कुलोपकुलं वा युनक्ति
ति वक्तव्यं स्यात् तत्स्वशिष्यस्य प्रतिपादनं कुर्यात् दिवा कुलं वा युनक्ति सती श्राविष्ठी पौर्णमासी उपकुलेन
वा युक्ता कुलोपकुलेन वा युक्ता। युक्तेति वक्तव्यं स्यात्। एवं शेषमपि त्रैविगमनीयं। यावदवसेयं तत्सूत्रमत्यादि एवमुक्ते
न प्रकारेण शेषा अपि पौर्णमास्यो नेया। यावत्क्रमेण वक्तव्या॥ नवरं पौषी पौर्णमासी ज्येष्ठामूली वा पौर्णमासी कु
लोपकुलमपि युनक्ति शेषा वा मासु च पौर्णमासी षु कुलोपकुलं नास्तीति परिभाव्य वक्तव्या सा चैवं। ता कत्तियण्णं १०७

सू

न्निमासिणीं किं कुलं वा जोएइ उवकुलं वा जोएइ ता कुलं पि जोएइ उवकुलं पि जोएइ। ता कुलं जोएइ कुलोवकुलं कु
लं जोएमाणे कत्तिया नक्खत्ते जोएइ उवकुलं जोएमाणे भरणी नक्खत्ते जोएइ। ता कत्तियन्नं पुन्निमं कुलं वा जो
एइ उवकुलं वा जोएइ कुलेण वा जुत्ता जोएमाणे कत्तिय निक्खत्ते जोएइ उवकुलं जोएमाणे भरणी नक्खत्ते जो
एइ उपकुलेण वा जुत्ता कत्तिय पुन्निमा जुत्तत्ति वत्तव्वं सिया इत्यादि। तावद्वक्तव्यं यावदाषाढी पौर्णमासी सूत्रपर्यं
तं सूत्राणि चावाढा वा आसाढी पुन्निमा जुत्तत्ति वत्तव्वं सिया। तदेवं पौर्णमासी वक्तव्यतोक्ता। संप्रत्यमावास्यावक्त
व्यतामाह॥ ता॥ दुवालसत्यादि। बाद वाऽमावा स्याः प्रज्ञप्ता। तद्यथा। श्राविष्ठी प्रौष्ठपदी इत्यादि तत्र मासप
रिसमापकं तत्र विशाखानक्षत्रेण यत्नात् तायः श्रावणो मासः सा पूर्वा गतः। श्रविष्ठा तत्र भवा
श्राविष्ठा किमुक्तं भवति। श्रविष्ठानक्षत्रपरिस मा तः श्रावणमाससत्कीति। प्रौष्ठपदी प्रोष्ठपदानक्षत्र
परिसमाप्यमानत्वाद् भाद्रपदमाससत्कीति। एवं सर्वत्र पिवाक्या भावनीयः॥ ता॥ तासाविट्ठिमित्यादि ता इ
ति पूर्ववत्। श्राविष्ठीममावास्यां कति नक्षत्राणि युंजंति कति नक्षत्राणि यथायोगं चंद्रेण सह संयुज्य श्रावि
ष्ठीममावास्यां परिसमापयंति भगवानाह॥ ता दोणीत्यादि। ता इति पूर्ववत् द्वे नक्षत्रे युक्तः। तद्यथा। आश्ले
षा मघा च। इह व्यवहारनयमतेन यस्मिन्नक्षत्रे पौर्णमासी भवति ततः आरभ्यार्वाक् तनं पंचदशं नक्षत्रेऽमा
वास्या भवति यस्मिंस्तु नक्षत्रेऽमावास्या ततः आरभ्य परतः पंचदशे नक्षत्रे पौर्णमासी। तत्र श्राविष्ठी

पौर्णमासी किल श्रवणेन धनिष्ठया चोक्ता। ततोऽमावास्यायामप्यस्यामाविष्ठायाम् अश्लेषामघाश्चोक्ता। लोके च
तिथिगणितानुसारतो गतायाममावास्यायां वर्तमानायामपि च प्रतिपदि यस्मिन् नक्षत्रे प्रथमतोऽमावास्या
ऽभूत् स सकलोऽप्यहोरात्रोऽमावास्यातिथ्या व्याप्तः। ततो मघानक्षत्रमप्यवश्यं नक्षत्रतोऽमावास्यायां
प्राप्यत इति न कश्चिद्विरोधः॥ परमार्थतः पुनरिमाममावास्यामाविष्टानीमानि त्रीणि नक्षत्राणि परिसमापयंति
तद्यथा पुनर्वसुः पुष्यास्त्रेषा चा तथा ह्यमावास्या चंद्रयोगपरिज्ञानार्थं करणं प्रागेवोक्तं तत्र तद्भावना क्रियते
कोपि पृच्छति युगस्यादौ प्रथमा श्राविष्ठमावास्या केन नक्षत्रयुक्तेन नक्षत्रेण योगोपेता सती समाप्तिमुपगच्छति
तत्र पूर्वोदितस्वरूपोऽवधार्यो राशिः ६६ षष्टिमुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य पंच द्वाषष्टिभागा एक-
स्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः सप्तषष्टिभाग इति प्रमाणो ध्रियते। ध्रुवा चैकेन गुण्यते प्रथमायाममा-
वास्यायां पृष्टत्वात् एकेन च गुणितं तादवस्थ्यमेव भवतीति राशिस्तावानेव जातः तस्माद्द्वाविंशतिर्मुहूर्ता एक-
कस्य च मुहूर्तस्य षट्चत्वारिंशत् द्वाषष्टिभागा इत्येवंपरिमाणं पुनर्वसुशोधनकं शोध्यते। तत्र षट्षष्टेर्मुहू-
र्त्तेभ्यो द्वाविंशतिर्मुहूर्ताः शुद्धाः स्थिताः पश्चाच्चतुश्चत्वारिंशत्। ४४। एकस्य च मुहूर्तस्य पंच द्वाषष्टिभागाः
किं यंता रूपं गृहीत्वा द्वाषष्टिभागराशिमध्ये प्रक्षिप्यंते जाताः सप्तषष्टिः। तेभ्यः षट्चत्वारिंशच्छुद्धाः शेषाः स्थिताः
एकविंशतिः। त्रिचत्वारिंशतो मुहूर्तेभ्यस्त्रिंशता मुहूर्तैः पुष्यः शुद्धः स्थिताः पश्चात् त्रयोदश मुहूर्ताः। अश्लेषा १०८

नक्षत्रं च षट्त्रिंशन्मितिपंचदशमुहूर्तप्रमाणं। तत इदमागतमाश्लेषानक्षत्रमेकस्मिन् मुहूर्ते एकस्य च मुहू-
र्त्तस्य चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिधा छिन्नस्य षट्षष्टिसंख्येषु भागेषु शेषेषु
प्रथमामावास्या समाप्तिमुपगच्छति। तथा च वक्ष्यति॥ ता एएसि णं पंचण्हं संवच्छराणं पढमं अमावासं चंदे केणं
नक्खत्तेणं जोएइ? ता अस्सेसाहिं अस्सेसाणं एक्को मुहुत्तो चत्तालीसं च बावट्ठिभागा मुहुत्तस्स बावट्ठिभागं
च सत्तट्ठिहा छेत्ता छावट्ठी चुण्णिया भागा सेसा इति। यदा तु द्वितीयामावास्या जिज्ञास्यते तदा सा युगस्यादित आर-
भ्य त्रयोदशीति स ध्रुवराशिः ६६। ५/६२। १/६७ त्रयोदशभिर्गुण्यते जाता मुहूर्तानामष्टौ शतान्यष्टपंचाश-
दधिकानि ८५८ एकस्य च मुहूर्तस्य पंचषष्टिर्द्वाषष्टिभागाः ६५ एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सत्कास्त्रयोदश
सप्तषष्टिभागाः १३ ततश्चत्वारिंशयथायोग्यालाश्च द मो प्रागुक्तरासाधाः इति चतुर्भिः शतैर्द्विचत्वारिंशदधिकैर्मु-
हूर्तशतैः षट्चत्वारिंशता द्वाषष्टिभागैरेतावता शोधयंते नक्षत्रपर्यायः शुद्धः स्थिताः पश्चान्मुहूर्तानां चत्वा-
रिंशतानि षोडशोत्तराणि एकस्य च मुहूर्तस्य एकोनविंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सत्का-
स्त्रयोदश सप्तषष्टिभागाः ४१६। १९/६२। १३/६७ ततस्तस्मात् त्रीणि शतानि नवनवत्यधिकानि मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्त-
स्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागाः ३९९। २४/६२। ६६/६७ इति शोधनीयं तत
तथा उत्तराषाढान्तानि शोध्यानि ततः त्रीणि शतानि नवनवत्यधिकानि शुद्धानि स्थिताः पश्चात् सप्तदश मुहूर्तास्तस्य

सूर्य० वृ० एकं मुहूर्त्तं गृहीत्वा तस्य द्वाषष्टिभागाः क्रियन्ते कृत्वा च द्वाषष्टिभागराशौ प्रक्षिप्यन्ते जाता एकाशीतिस्तस्या
२०७ श्चतुर्विंशतिः शुद्धा स्थिता पश्चात्सप्तपंचाशत् तस्या रूपमेकमादाय सप्तषष्टिभागाः क्रियन्ते ते सप्तषष्टिः
शुद्धाः पश्चादेकोऽवतिष्ठते सप्तषष्टिभागराशौ प्रक्षिप्यते जाताश्चतुर्दश सप्तषष्टिभागाः ॥ आगतं पुष्यन
क्षत्रं षोडशसु मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्पंचाशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुर्दशसु सप्त
षष्टिभागेष्वतिक्रान्तेषु द्वितीयां श्राविष्ठीममावास्यां परिसमापयति। यदा तु तृतीयां श्राविष्ठीममावास्यां जिज्ञासि
ता सा युगादित आरभ्य पंचविंशतितमेति। सध्रु वशि ॥ ६६ । ५/६२ । १/६७ । पंचविंशत्या गुण्यते जाता निषोडश
शतानि पंचाशदधिकानि मुहूर्त्तानि १६५० एकस्य च मुहूर्त्तस्य पंचविंशत्यधिकं द्वाषष्टिभागशतं । १२५/६२ । एकस्य च
द्वाषष्टिभागस्य पंचविंशतिः सप्तषष्टिभागाः । २५/६७ तत्र चतुर्भिः शतैर्द्विचत्वारिंशदधिकैर्मुहूर्त्तानामेकस्य च मु
हूर्त्तस्य षट्चत्वारिंशता द्वाषष्टिभागैः प्रथमं शुद्धं अष्टापंचाशत्पर्यन्तं शुद्धाः स्थिताः निपश्चान्मुहूर्त्तानां द्वादश
शतान्यष्टोत्तराणि । १२०८ । द्वाषष्टिभागाः मुहूर्त्तस्य एकोनाशीतिः ७९ एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचविंशतिः स
प्तषष्टिभागाः ॥ २५ ततोऽष्टाभिः शतैरेकोनविंशत्यधिकैः ८१९ मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाष
ष्टिभागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैरेकोऽहोरात्रपर्यायः शुद्धः तिष्ठन्ति पश्चात्त्रीणि श
तानि नवाशीत्यधिकानि ३८९ एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुःपंचाशद्द्वाषष्टिभागाः ॥ ५४ एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षड्वि १०७

ंशतिः सप्तषष्टिभागाः ॥ २६ ततोऽपि त्रिभिः शतैर्नवोत्तरैर्मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैरे
कस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैरभिजिदादीनि रोहिणिकापर्यन्तानि शुद्धानि स्थिताः पश्चान्मु
हूर्त्ता अशीतिः एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकोनत्रिंशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभा
गाः ॥ ८० । २९/६२ । २७/६७ । ततस्त्रिंशता मुहूर्त्तैर्मृगशिरः शुद्धं स्थिताः पश्चात्पंचाशन्मुहूर्त्ताः ॥ ५० ततः पंचदशभिरार्द्रा शुद्धा
स्थिताः पंचत्रिंशत् ॥ ३५ आगतं पुनर्वसुनक्षत्रं पंच त्रिंशति मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकोनत्रिंशति द्वाषष्टि
भागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तविंशतौ स प्तषष्टिभागेषु तृतीयां श्राविष्ठीममावास्यां समापयति। अन्तिमां च
पंचमस्य मुहूर्त्तस्य सप्तसु द्वाषष्टिभागेषु एक स्य च द्वाषष्टिभागस्य एकचत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु ग
तेषु परिसमापयति ॥ ५ । ७/६२ । ४१/६७ ॥ पंचषष्टीं श्रावि ष्ठीममावास्यां पुष्यनक्षत्रं त्रिषु मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्त
स्य द्विचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाष ष्टिभागस्य चतुःपंचाशति सप्तषष्टिभागेषु ॥ ३ । ४२/६२ । ५४/६७ ॥ प
रिणामयति ॥ ७ ॥ एवमित्यादि एवमुक्तेन प्रकारेण एतेनानन्तरोदितेनाभिलापेनालापकेन शेषम
प्यमावास्याजातं ज्ञातव्यं विशेषमाह ॥ ८ ॥ पाठवयादानरकत्ताजाणाति। अत्र चैव सूत्रपाठः। तापाठव इमस्था
मावासं कडनरकत्ताजाणइति तादाविनरकत्ताजाणंति। तं जहा। उत्तरफग्गुणी। उत्तरफग्गुणी याइ दमपि अवत्ता
रतत्वते पश्चार्थतः पुनः स्फोणि नक्षत्राणि पौर्णमासीममावास्यां परिसमापयंति। तद्यथा। मघा पूर्वफाल्गुनी उत्त

रा फाल्गुनी च तत्र प्रथमां प्रौष्ठपदीममावास्यामुत्तरफाल्गुनीनक्षत्रं चत्वारि मुहूर्त्तानि एकस्य च मुहूर्त्तस्य षड्विं-
शतिं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चत्वारिंशतं सप्तषष्टिभागान् ४।२६।४० इति क्रान्तयो। द्वितीयां प्रौष्ठपदीम-
मावास्यां पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रं सप्त मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकं द्वाषष्टिभागमेकस्य पञ्चचत्वारिंशतं सप्तषष्टिभा-
गान् ७।१।४५ तृतीयां प्रौष्ठपदीममावास्यां मघानक्षत्रमेकादश मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य चत्वारिंशतं
द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्याष्टाविंश- तिं सप्तषष्टिभागान् ११।४०।२८ चतुर्थीं प्रौष्ठपदीममावा-
स्यां पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रमेकविंशतिं मुहू- र्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकादश द्वाषष्टिभागानेकस्य च
द्वाषष्टिभागस्य चत्वारिंशतं सप्तषष्टि- भागान् २१।११।४२ पञ्चमीं प्रौष्ठपदीममावास्यां
मघानक्षत्रं त्रयोविंशतिं मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तचत्वारिंशतं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टि-
भागस्य पञ्चपञ्चाशतं सप्तषष्टिभागान् व्यतिक्रान्त- मु २३।४७।५५ परिसमापयति ॥८॥ आसोइंदा णीत्यादि सू-
त्रं पाठः ता आसोइं णं अमावासं कइ नक्खत्ता जोएंति ता दो नक्खत्ता जोएंति तं जहा हत्थो चित्ता य
तदपि सुगमं नवरं निश्चयतः अश्वयुजीममावास्यां त्रीणि नक्षत्राणि परिसमापयंति तद्यथा उत्तरफा-
ल्गुनी हस्त चित्रा च तत्र प्रथमामाश्वयुजीममावास्यां हस्तनक्षत्रं पञ्चविंशतिं मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकत्रिं-
शतं द्वाषष्टिभागानेकस्य द्वाषष्टिभागस्य त्रीन् सप्तषष्टिभागान् २५।३१।३ गतान्। द्वितीयामाश्वयुजीमम- ११०

MEMORIAL

वास्यामुत्तरफाल्गुनीनक्षत्रं चतुश्चत्वारिंशतं मुहूर्त्तानेकस्य च चतुरो द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षोडश
सप्तषष्टिभागान् ४४।४।१६ गतान्। तृतीयामाश्वयुजीममावास्यामुत्तरफाल्गुनीनक्षत्रं सप्तदश मुहूर्त्तानेकस्य
च मुहूर्त्तस्यैकोनचत्वारिंशतं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकोनत्रिंशतं सप्तषष्टिभागान् १७।३९।
२९ गतान्। चतुर्थीमाश्वयुजीममावास्यां हस्तनक्षत्रमेकादश मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तदश द्वाषष्टिभागान्
एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिचत्वारिंशतं सप्तषष्टिभागान् ११।१७।४३ गतान्। पञ्चमीमाश्वयुजीममावास्यामुत्तरफाल्गु-
नीनक्षत्रं विंशतिं मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वि- पञ्चाशतं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुःपञ्चा-
शतं सप्तषष्टिभागान् २०।५२।५४ गतान् प- रिसमापयति ॥९॥ कत्तियाणं साई विसाहा य त्ति अत्रा-
प्येवं सूत्रपाठः ता कत्तियं णं अमावासं कइ नक्ख- त्ता जोएंति ता दो नक्खत्ता जोएंति तं जहा साई विसाहा य
त्ति। एतदपि सुगमं नवरं निश्चयतः त्रीणि नक्षत्राणि कार्त्तिकीममावास्यां परिसमापयंति तद्यथा
स्वातिर्विशाखा चित्रा च तत्र प्रथमां कार्त्तिकीममावास्यां चित्रानक्षत्रं षोडश मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य च-
तुर्विंशतिं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुरः सप्तषष्टिभागान् १६।२४।४ गतान्। द्वितीयां कार्त्तिकी-
ममावास्यां स्वातिनक्षत्रं पञ्च मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वाविंशतिं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभाग-
स्य सप्तदश सप्तषष्टिभागान् ५।२२।१७ गतान्। तृतीयां कार्त्तिकीममावास्यां चित्रानक्षत्रमष्ट मुहूर्त्तानेक

स्य च मुहूर्त्तस्य चतुश्चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिंशत् सप्तषष्टिभागा ८।४४।३० गते
षु। चतुर्थी कार्त्तिकीममावास्यां विशाखानक्षत्रं चतुर्दशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वाविंशतौ द्वाषष्टिभागे
ष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुश्चत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु १४।२२।४४ गतेषु। पंचमी कार्त्तिकीममावास्यां वि
शाखानक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तपंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तपंचा
शति सप्तषष्टिभागेषु ॥२१।५७।५७ गतेषु समाप्नोति ॥ परिसमापयति ॥७॥ मग्गसिरं ति णं तंजहा ॥ अणुराहा जेट्ठा मूलो स्ति मा
अत्रापि सूत्रालापका एवं ता मग्गसिरं अमावासं कइ नक्खत्ता जोएंति ता तिन्नि नक्खत्ता जोएंति तंजहा अणु
राहा जिट्ठा मूलो इति। तदा पश्चाद्व्यवहारतो निश्चयतः अत्र त्रीणि नक्षत्राणि मार्गशीर्षीम
मावास्यां परिसमापयंति तद्यथा। विशाखा अनुराधा ज्येष्ठा तत्र प्रथमां मार्गशीर्षीममावास्यां ज्ये
ष्ठानक्षत्रं सप्तसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्यैक चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचसु
सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ७।४१।५५ ॥ द्वितीयां मार्गशीर्षीममावास्यामनुराधानक्षत्रमेकादशसु मुहूर्त्तेष्वे
कस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्दशसु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्दशसु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभा
गस्य च द्वाषष्टिभागस्याष्टादशसु सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ॥११।१४।१८ तृतीयां मार्गशीर्षीममावास्यां वि
शाखानक्षत्रमेकोनविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकोनपंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभाग १११

स्यैकत्रिंशति सप्तषष्टिभागेष्वतिक्रांतेषु ॥१९।४९।३१ चतुर्थी मार्गशीर्षीममावास्यामनुराधानक्षत्रं चतुर्वि
शतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च सप्तविंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचचत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु
गतेषु २४।२७।४५। पंचमी मार्गशीर्षीममावास्यां विशाखानक्षत्रं त्रिचत्वारिंशति मुहूर्त्तेष्वेकस्य मुहूर्त्तस्य सं
धिना द्वाषष्टिभागस्याष्टापंचाशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ४३।०।५८ परिसमापयति ॥८॥ ता पोसिं च दो त्रि पुव्वासाढा उत्त
रासाढा य त्ति। अत्रैवं सूत्रालापकः ता पोसिं अमावासं कइ नक्खत्ता जोएंति ता दोन्नि नक्खत्ता जोएंति तंज
हा। पुव्वासाढा उत्तरासाढा य त्ति। तदा पश्चाद्व्यवहारतः निश्चयतः पूर्वाणि नक्षत्राणि परिसमा
पयंति तद्यथा। मूलं पूर्वाषाढा उत्तराषाढा च तत्र प्रथमां पौषीममावास्यां पूर्वाषाढानक्षत्रम
ष्टाविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्
सु सप्तषष्टिभागेषु गतेषु २८।४६।६ द्वितीयां पौषीममावास्यां पूर्वाषाढानक्षत्रं द्वयोर्मुहूर्त्तयोरेकस्य
मुहूर्त्तस्यैकोनविंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकोनविंशतौ सप्तषष्टिभागेष्वतिक्रांतेषु
२।१९।१९ तृतीयामधिकमाससंवर्तिनीं पौषीममावास्यामुत्तराषाढानक्षत्रमेकादशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य
च मुहूर्त्तस्यैकोनषष्टौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु ११।५९।३३ चतु
र्थी पौषीममावास्यां पूर्वाषाढानक्षत्रं पंचदशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्पंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य

चद्वाषष्टिभागस्य षट्चत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ४६।५६।४६। पंचमीं पौषीममावास्यां मूलनक्षत्रमेकोनविंशतिमुहूर्त्तान् एकस्य च मुहूर्त्तस्य पंचसु द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकोनषष्टौ सप्तषष्टिभागेषु व्यतिक्रांतेषु १९।५।५९। परिसमापयति॥७॥ माहिं ति तिन्नि अभिई सवणो धणिट्ठा इति अत्राप्येवं सूत्रालापकः। ता माहिं णं अमावासं कइ नक्खत्ता जोएंति? ता तिन्नि नक्खत्ता जोएंति, तंजहा अभिई सवणो धणिट्ठा य। एतदपि व्यवहारतो निश्चयतः पुनरमूनि त्रीणि माघीममावास्यां परिसमापयंति तद्यथा उत्तराषाढा अभिजित् श्रवणश्च। तथा हि प्रथमां माघीममावास्यां श्रवणनक्षत्रं दश मुहूर्त्तान् एकस्य च मुहूर्त्तस्य षड्विंशतौ द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्याष्टसु सप्तषष्टिभागेषु १०।२६।८। द्वितीयां माघीममावास्यामभिजिन्नक्षत्रं त्रिषु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षड्विंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य विंशतौ सप्तषष्टिभागेषु ३।२६।२०। तृतीयां माघीममावास्यां श्रवणनक्षत्रं द्वाविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकोनचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचत्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु २२।३९।३५। चतुर्थीं माघीममावास्यामभिजिन्नक्षत्रं षट्सु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तचत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ६।२७।४७। पंचमीं परिसमापयति॥८॥ फग्गुणिं दोन्नि तं जहा सयभिसया पुव्वभद्दवया इति अत्राप्येवं सूत्रालापकः। ता फग्गुणिं णं अमावासं कइ नक्खत्ता जोएंति? ता दोन्नि नक्खत्ता जोएंति, तं ११२

जहा सयभिसया पुव्वभद्दवया य। एतदपि व्यवहारतो निश्चयतः पुनरमूनि त्रीणि नक्षत्राणि फाल्गुनीममावास्यां परिसमापयंति तद्यथा धनिष्ठा शतभिषक् पूर्वभद्रपदा च। तत्र प्रथमां फाल्गुनीममावास्यां पूर्वभद्रपदा षट्सु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकत्रिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य नवसु सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ६।३१।९। द्वितीयां फाल्गुनीममावास्यां शतभिषक्नक्षत्रं विंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्षु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य द्वाविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु व्यतिक्रांतेषु २०।४।२२। तृतीयां फाल्गुनीममावास्यां पूर्वाषाढानक्षत्रं चतुर्दश मुहूर्त्तान् एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुश्चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचत्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु १४।४४।३५। चतुर्थीं फाल्गुनीममावास्यां शतभिषक्नक्षत्रं त्रिषु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तदशसु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकोनपंचाशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ३।१७।४९। पंचमीं फाल्गुनीममावास्यां धनिष्ठानक्षत्रं षट्सु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षड्विंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकषष्टौ सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ६।२६।६१। परिसमापयति॥९॥ चित्तिं ति तिन्नि तं जहा उत्तरभद्दवया रेवती अस्सिणी य इति अत्राप्येवं सूत्रालापकः। ता चित्तिं णं अमावासं कइ नक्खत्ता जोएंति? ता तिन्नि नक्खत्ता जोएंति, तं जहा उत्तरभद्दवया रेवई अस्सिणी य। एतदपि व्यवहारतो निश्चयतः पुनरमूनि त्रीणि नक्षत्राणि चैत्रीममावास्यां परिसमापयंति तद्यथा पूर्वभद्रपदा।

सूर्यप्र० वृत्ति
॥११३

उत्तराषाढपदा ॥ रेवती च । तत्र प्रथमां चैत्रीममावास्यामुत्तरभद्रपदा नक्षत्रं सप्तविंशति मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य
द्वाविंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य दशसु सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ॥ २७ ॥ २२ ॥ १० ॥ द्वितीयां चैत्रीममा
वास्यामुत्तरभद्रपदा नक्षत्रमेकादशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य नवसु द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य त्रयोविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ॥ ११ ॥ ९ ॥ २३ ॥ तृतीयां चैत्रममावास्यां रेवती नक्षत्रं पंचसु मुहूर्त्तेषु एक
स्य च मुहूर्त्तस्य एकोनपंचाशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तत्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु अतिक्रांतेषु
॥ ५ ॥ ४९ ॥ ३७ ॥ चतुर्थीं चैत्रममावास्यामुत्तरभद्रपदा नक्षत्रं त्रयोविंशतौ मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वाविंश
तौ द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचाशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ॥ २३ ॥ २२ ॥ ५० ॥ पंचमीं चै
त्रीममावास्यां पूर्वभद्रपदा नक्षत्रं सप्तविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तपंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य
च द्वाषष्टिभागस्य चतुःषष्टौ सप्तषष्टिभागेष्वतिक्रांतेषु ॥ २७ ॥ ५७ ॥ ६४ ॥ परिसमाप्यते ॥ ७ ॥ वैशाखीप्रभृतीनां किंचित्
इति अत्राप्येवं सूत्रपाठः ता वइसाहिं णं अमावासं कइ नक्खत्ता जोएंति ता दो णक्खत्ता जोएंति तं जहा रेवई य अस्सि
णी य एतदपि व्यवहारतो निश्चयतः पुनरश्विनी नक्षत्रे वैशाखीममावास्यां परिसमापयतः तद्यथा ॥ रेवती अश्विनी च । तत्र प्रथमां वैशाखीममावास्यामश्विनी नक्षत्रमष्टाविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मु
हूर्त्तस्य एकचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकादशसु सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ॥ २८ ॥ ४१ ॥ ११ ॥ ११३

द्वितीयां वैशाखीममावास्यामश्विनी नक्षत्रं द्वयोर्मुहूर्त्तयोरेकस्य च मुहूर्त्तस्यैकोनचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागे
षु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयोविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु अतिक्रांतेषु ॥ २ ॥ ३९ ॥ २३ ॥ तृतीयां वैशाखीममावास्यां
रेवती नक्षत्रमेकादशसु मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुःपंचाशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टि
भागस्याष्टात्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु ॥ ११ ॥ ५४ ॥ ३८ ॥ चतुर्थीं वैशाखीममावास्यामश्विनी नक्षत्रं पंचदशसु मु
हूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकपंचाशति सप्तषष्टिभागेषु गते
षु ॥ १५ ॥ २७ ॥ ५१ ॥ पंचमीं वैशाखीममावास्यां रेवती नक्षत्रमेकोनविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य सं
धिता द्वाषष्टिभागस्य साकं चतुःषष्टौ सप्तषष्टिभागेषु गतेषु १९ ॥ ६४ ॥ परिसमाप्यते ॥
७ ॥ जेट्ठामूलिं णं अमावासं कइ नक्खत्ता जोएंति इत्यत्राप्येवं सूत्रालापकः ॥ ता जेट्ठामूलिं णं अमावासं कइ नक्खत्ता जो
एंति ता दो णक्खत्ता जोएंति तं जहा रोहिणी मिगसिरं च ॥ एतदपि व्यवहारतो निश्चयतः पुनरिमे द्वे नक्षत्रे ज्येष्ठा
मूलीममावास्यां परिसमापयतः तद्यथा ॥ रोहिणी कृत्तिका च तत्र प्रथमां ज्येष्ठामूलीममावास्यां रोहिणी नक्षत्रमे
कोनविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्चत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य द्वादशसु
सप्तषष्टिभागेषु गतेषु १९ ॥ ४६ ॥ १२ ॥ द्वितीयां ज्येष्ठामूलीममावास्यां कृत्तिका नक्षत्रं त्रयोविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेक
स्य च मुहूर्त्तस्यैकोनविंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचविंशतौ सप्तषष्टिभागेष्वतिक्रांतेषु २३

सूर्य०टी० ॥११४

१०।२।पद्वितीयां ज्येष्ठामूलीममावास्यां रोहिणीनक्षत्रं माविंशतिमुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्तस्यैकोनषष्टिं द्वाषष्टि
भागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्योक्तान् चत्वारिंशतिसप्तषष्टिभागान् समतिक्रान्तं भुक्त्वा ॥५०।२०।चतुर्थी ज्येष्ठा
मूलाममावास्यां रोहिणीनक्षत्रं षड्मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वात्रिंशतिं द्वाषष्टिभागानेकस्य द्वाषष्टिभाग
स्य पंचाशतिं सप्तषष्टिभागान् भुक्त्वा ॥ ६।३२।५०। पंचमां ज्येष्ठामूलीममावास्यां कृत्तिकानक्षत्रं दश मुहूर्त्ता
न् एकस्य मुहूर्त्तस्य पंच द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचषष्टिं सप्तषष्टिभागान् भुक्त्वा ॥१०
।५।६५ परिसमापयति ॥७॥ ता आसाढीणं मित्यादि । ताः इति पूर्ववत् । आषाढीणमिति वा क्रमालेक्षा
रेकृतिनक्षत्राणि युंजंति । भगवानाह ता इत्यादि । ताः इति पूर्ववत् त्रीणि नक्षत्राणि युंजंति
तद्यथा । आर्द्रा पुनर्वसू पुष्य आपतदपि व्यवहा रतउक्तं । परमार्थतः पुनरत्र त्रीणि नक्षत्राणि आषा
ढीममावास्यां परिणमयति । तद्यथा मृगशिरा आर्द्रा पुनर्वसुश्चात्र प्रथमामाषाढीममावास्यामार्द्रा न
क्षत्रं द्वादशमुहूर्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य एकपंचाशतिं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयोदश
सप्तषष्टिभागान् भुक्त्वा ॥१२।५१।१३ द्वितीयामाषाढीममावास्यां मृगशिरो नक्षत्रं चतुर्दश मुहूर्त्तानेक
स्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षड्विंशतिं सप्तषष्टिभागान् प्रतिक्रान्तं ॥१
४।२४।२६ तृतीयामाषाढीममावास्यां पुनर्वसुनक्षत्रं नव मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वात्रिंशतं द्वाषष्टिभागा ११४

योरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चत्वारिंशतं सप्तषष्टिभागान् गत्वा ॥९।३२।४०। चतुर्थीमाषाढीममावास्यां मृग
शिरो नक्षत्रं सप्तविंशतिं मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तत्रिंशतिं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य
त्रिपंचाशतं सप्तषष्टिभागान् गत्वा ॥२७।३७।५३।पंचमीमाषाढीममावास्यां पुनर्वसुनक्षत्रं द्वाविंशतिं मुहूर्त्ता
नेकस्य च मुहूर्त्तस्य षड्विंशतिं द्वाषष्टिभागान् भुक्त्वा ॥२२।६।६६ परिसमापयतीति ॥७॥ तादवद्वादशानाममा
वास्यानां चंद्रयोगोपि तं नक्षत्रावधिसक्तः ॥७॥ सं प्रत्येतासामेव कुलादियोजनामाह ॥८॥ ता सा विट्ठिन्नि इ
त्यादि । ताः इति पूर्ववत् । श्राविष्ठी श्रावणमासस्य विनाममावास्यां किं कुलं युनक्ति उपकुलं वा युनक्ति
कुलोपकुलं वा युनक्ति भगवानाह ॥८॥ कुलं वेत्यादि कुलमपि युनक्ति । वा शब्दात् पितृ श्रा
वी । उपकुलं वा युनक्ति तत्र सातत्यामस्य । कृत्वा कुलोपकुलं । तत्र कुलं कुलसंज्ञं नक्षत्रं श्राविष्ठी
ममावास्यां युनक्ति मघा नक्षत्रं युनक्ति । एतच्च व्यवहारत उक्तं । यावता परतो दिगतायाममावास्यायां व
र्तमानायां प्रतिपदा आहोरात्रिः । श्रावणमावास्यं यस्य सा सकलामहारावा उमावास्यति श्रव
ण्यति । तत एव व्यवहारतः श्राविष्ठ्याममावास्यायां मघा नक्षत्रं संलग्नं कुलं युनक्ति मघानक्षत्रं युनक्ति
ति । परमार्थतः पुनः कुलं युनक्ति अनक्षत्रं युनक्तीति प्रतिपत्तव्यं । तस्यैव कुलं प्रसिद्धा प्रसिद्धस्य श्रावि
ष्ठाममावास्यायां संतानानुगा तत्र प्रागेवा कृ युक्तत्वात् तमपि व्यवहारतः यमधिकृत्य सा योगं परिसा

वत्तीयमिति उपकुलं युक्तं अश्लेषानक्षत्रं युनक्ति। संप्रत्युपसंहारमाह॥ ७॥ ता ता सा विठिन्नमित्यादि पतद्रूपप्र
कारेण मासां कुलाद्याश्च विष्ठाममावास्यायां च इयोगः समस्ति। न तु कुलोपकुलेन ततः श्राविष्ठीममावास्यां कु
लमेवा वा इत्यादि यो इशेत्यादि। युनक्ति उपकुलं वा युनक्ति इति वक्तव्यं स्यात् मघादि कुलेन वा युक्ता उपकुलेन वा यु
क्ता श्राविष्ठ्याममावास्या युक्ते ति वक्तव्यं स्यात्। एवं नेतव्यमिति। एवमुक्तप्रकारेण शेषमप्यमावास्याजातं नेतव्यं नव
रं मार्गशीर्षी माघी फाल्गुनी आषाढी ममावास्या॥ कुलोपकुलमपि युनक्तीति वक्तव्यं शेषास्त्वमावास्याः कुलो
पकुलं नो तिष्ठि संप्रति पाठक्रमो उच्यते स्वाला ... पकादश्यंति ता ताश्च वइसं अमावासं किं कुलं झोएइ उव
कुलं वा झाएइ कुलावकुलं जोएइ ता कुलं ... वा झोएइ उवकुलं वा झाएइ नो लसइ कुलोवकुलं कु
ला झाएमाणे उत्तराफग्गुणी झाएइ उवकुलं जो एमाणे पुब्बाफग्गुणी झोएइ ता पुट्ठवइसं अमावासं कुलं
वा झोएइ कुलेण वा जुत्ता उवकुलेण वा जुत्ता पोठवया अमावासा जुत्तत्तिवत्तव्वं सिया। ता अस्सोइसं अमाव
सं किं कुलं झोएइ उवकुलं झाएइ कुलोवकुलं जोएइ ता कुलं वा झोएइ उवकुलं वा झोएइ नो लसइ कुलोव
कुला कुलं झाएमाणे चित्ता नक्खत्ते जोएइ उवकुलं जोएमाणे हत्थनक्खत्ते जोएइ ता अस्सोइन्नं अमावासं कुलं
झोएइ कुलेण वा जुत्ता उवकुलेण वा जुत्ता अस्सोइ अमावासा जुत्तत्तिवत्तव्वं सिया॥ ८॥ ता कत्तिं किं अमावासं किं ११५
कुलं झोएइ उवकुलं वा झोएइ कुलोवकुलं वा झाएइ ता कुलं वा जोएइ उवकुलं वा जोएइ ता कुलं वा जोएइ उव

कुलं वा झाएइ उवकुलं वा जोएइ उवकुलं वा जोएइ नो लसइ कुलोवकुलं। कुलं जोएमाणे विसाहा नक्खत्ते जोएइ
उवकुलं वा जोएमाणे साईनक्खत्ते जोएइ ता कत्तियं अमावासं कुलं वा जोएइ उवकुलं वा जोएइ कुलेण वा जुत्ता॥
उवकुलेण वा जुत्ता कत्तिइ अमावासा जुत्तात्ति वत्तव्वं सिया॥ ९॥ ता मग्गसिरं अमावासं किं कुलं जोएइ उवकुलं जोएइ
कुलोवकुलं वा जोएइ ता कुलं वा जोएइ उवकुलं वा जोएइ कुलोवकुलं वा जोएइ कुलं जोएमाणे मूलनक्खत्ते जो
एइ उवकुलं जोएमाणे जेठा नक्खत्ते जोएइ कुलो वकुलं जोएमाणे अणुराहा नक्खत्ते जोएइ कुलं वा जोएइ
उवकुलं वा जोएइ कुलोवकुलं वा जोएइ कुल ण वा जुत्ता उवकुलेण वा जुत्ता कुलोवकुलेण वा जुत्ता मग्ग
सिरी अमावासा जुत्तत्तिवत्तव्वं सिया॥ इत्यादि नि अत्र उवयुत्तः कुलादियोजना प्रयुक्तं चंद्रयोगमधिकृत्य।
सूत्र परिभावनीया॥ १०॥ इति श्रीमलयगिरिविरचि तायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्य षष्ठं प्राभृतप्रा
भृतं समाप्तं॥ ॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य ष ष्ठं प्राभृतप्राभृतं संप्रति सप्तममारभ्यते। तस्य चायमर्थाधि
कारः। पौर्णमास्यमावास्यानां चंद्रयोगमधिकृत्य सन्निपातो वक्तव्यः ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥ १॥ ता कहं ते
इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण भगवन् त्वया चंद्रयोगमधिकृत्य पौर्णमास्यमावास्यानां सन्निपाता
आख्याता इति वदेत्। एवमुक्ते भगवानाह। ता जया णमित्यादि। इह द्वे वारे नवमासेनैव अस्मिन् जाव पोर्णमा
पौर्णमासी भवति तत्र आश्रयस्याद्युक्तेन पंचदशोच तु दशे वा न स्व नियमतो अमावास्या ततो यदा श्राविष्ठी प्रवि

ष्ठानक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी भवति। तदा तस्यां अर्वाक्तनी अमावास्या माघी मघानक्षत्रयुक्ता भवति। मघानक्षत्रा
दारभ्य श्रविष्ठानक्षत्रस्य पंचदशत्वात्। एतच्च श्रावणमासमधिकृत्य भावनीयं। यदा णं इति वाक्यालंकारे माघी
मघानक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी भवति तदा पाश्चात्या अमावास्या श्राविष्ठी श्रविष्ठायुक्ता भवति। मघात आरभ्य पूर्वं श्रवि
ष्ठानक्षत्रस्य पंचदशत्वात्। एतच्च माघमासमधिकृत्यावसेयं। ता जयाणंमित्यादि। तत्र यदा णं इति वाक्यालं
कारे प्रोष्ठपदा उत्तरभद्रपदायुक्ता पौर्णमासी भवति तदा णं इति प्राग्वत् पाश्चात्या अमावास्या फाल्गुनी
उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रयुक्ता भवति। उत्तरभद्रपदा तत आरभ्य पूर्वमुत्तरफाल्गुनीनक्षत्रस्य पंचदशत्वात्। एत
पतिरालआलाजवनक्षत्रतवसाक्ककालत्वा भूत्र योः नच्चवदारपथमवतरति। तथा च समवायांगसूत्रं जंबु
द्वीपे द्वीपे अभिजिद्वर्जैः सप्तविंशत्या नक्षत्रैः संव्यवहारो वर्त्तते इति। ततः सर्वथापि तत्र गणना इति पंचदशत्वे
त्वात् उत्तरभद्रपदात आरभ्य पूर्वमुत्तरफाल्गुनीनक्षत्रस्य इति। एतच्च भाद्रपदमासमधिकृत्योक्तमवसेयं॥
जयाणंमित्यादि। यदा च फाल्गुनी उत्तरफाल्गुनीनक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी भवति तदा पाश्चात्या अमावास्या प्रो
ष्ठपदा उत्तरभद्रपदोपेता भवति। उत्तरफाल्गुन्या आरभ्य पूर्वमुत्तरभद्रपदानक्षत्रस्य चतुर्दशत्वात्। इदं च फाल्गुनमा
समधिकृत्योक्तं॥ जयाणंमित्यादि। यदा च आश्वयुजी अश्वयुग्नक्षत्रोपेता पौर्णमासी भवति तदा पाश्चात्या
नंतरा अमावास्या चैत्री चित्रानक्षत्रसमन्विता भवति। अश्विन्या आरभ्य पूर्वं चित्रानक्षत्रस्य पंचदशत्वात्। एतच्च अश्वयुजमास ११६

यमधिकृत्योक्तमवसेयं। निश्चयतः कस्यामप्यश्वयुग्मासभाविन्याममावास्यायां चित्रानक्षत्रं संभवादेतच्च प्रागेव दर्शितं
यदा च चैत्री चित्रानक्षत्रोपेता पौर्णमासी जायते तदा ततः पाश्चात्यानंतरा अमावास्या आश्वयुजी अश्वयुग्नक्षत्रोपेता भवति। एत
दपि व्यवहारतो निश्चयतः कस्यामपि चैत्रमासभाविन्याममावास्यायामश्विनीनक्षत्रस्यासंभवात्। एतच्च सूत्रमश्वयुक्चैत्रमा
सावधिकृत्य प्रवर्तितं वदितव्यं॥ जयाणंमित्यादि। यदा च कार्त्तिकी कृत्तिकानक्षत्रोपेता पौर्णमासी भवति तदा वैशाखी वि
शाखानक्षत्रोपेता अमावास्या भवति। कृत्तिकातो अर्वाक् विशाखाया पंचदशत्वात्। यदा वैशाखी विशाखानक्षत्रोपेता पौर्ण
मासी भवति तदा ततोऽनंतरा पाश्चात्या अमावास्या कार्त्तिकी कृत्तिकानक्षत्रोपेता भवति। विशाखातः पूर्वं कृत्तिका
या अपि चतुर्दशत्वात्। एतच्च कार्त्तिकवैशाखमासावधिकृत्योक्तं। एवमुत्तरमप्यपि भावनीयं॥ इति श्रीमल
यगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्य सप्तमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥ तदेवमुक्तं दशमस्य
प्राभृतस्य सप्तमं प्राभृतप्राभृतं। साम्प्रतमष्टममारभ्यते। तस्य चायमर्थाधिकारो नक्षत्राणां संस्थानं वक्तव्यमिति ततस्तद्वि
षयप्रश्नसूत्रमाह॥ ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण भगवन् नक्षत्राणां संस्थितिः संस्थानमा
ख्यातमिति वदेत्। एवमुक्ते भगवानाह प्रत्येकं प्रश्नं विदधाति॥ ता इत्यादि। ता इति प्राग्वत् एतेषामनंतरोदितानामष्टाविंशति
नक्षत्राणां मध्ये यदेतदभिजिन्नक्षत्रं तत्किंसंस्थितं। किमस्य वस्तु संस्थितं संस्थानं यस्य तत्किंसंस्थितं प्रज्ञप्तं भगवता॥ ता एए
सिणमित्यादि। ता इति पूर्ववत् एतेषामनंतरोदितानामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये अभिजिन्नक्षत्रं गोशीर्षावलिसंस्थितं

प्रज्ञप्तं ॥ गो ॥ श्रीषं गोश्रीषं तस्यावली तत्तुल्यानां दीर्घरूपा श्रेणि स्तत्समं संस्थानं प्रज्ञप्तं ॥ एवं शेषाण्यपि सूत्राणि भावनीया
नि नवरं दामनी पशुबंधनं शेषं प्राग्वत् सुगमं ॥ संस्थानसंग्राहिकाश्चेमा जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिसत्काः सिद्धा गाथा ॥ गोसीसा
वलि काहार सगुणि पुप्फोवयार वावी य ॥ गोवाअसक्कंधग मगभुरधरायसगडुद्धी ॥१॥ मिगसीसावलि रुहिरबिंदु
तुलवद्धमाणगपडागा ॥ पागारपल्लंक हत्थमुहफुल्लपंचेव ॥२॥ खीलववामणिगावली यगयदंतविछुअम्भेयाग ॥
यविक्कमियत्तवासीदिनि साइयसंठाणा ॥७॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्रा
भृतस्याष्टमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥७॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्याष्टमं प्राभृतप्राभृतं संप्रति नवमम
रभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः प्रतिनक्षत्रं ताराप्रमाणं वक्तव्यमिति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ॥७॥
ताकहं ते इत्यादि ॥ ताइति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण ते त्वया भगवन्नक्षत्राणां ताराग्रेण ताराप्रमाण
माख्यातमिति वदेत् एवं सामान्यतः प्रश्ने कृते भगवानाह प्रतिनक्षत्रं पृष्टे ता एएसि णमित्यादि ॥ ताइति पूर्ववत् ॥ ए
तेषामष्टाविंशतिनक्षत्राणामभिजिन्नक्षत्रं कतितारं प्रज्ञप्तं भगवानाह ॥ अभिजिन्नक्षत्रं त्रितारं प्रज्ञप्तं एवं शेषा
ण्यपि प्रश्ननिर्वचनसूत्राणि भावनीयानि ताराप्रमाणसंग्राहिका चेयं जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिसत्का गाथा ॥७॥ तिगति
गपंचगसयदुगदुगबत्तीसं तिगं तह तिगं च ॥ छप्पंचगतिगइक्कग पंचगतिगइक्कगं चेव ॥१॥ सत्तगदुगदुगपंचगइक्किक्क
गपंच चउतिगं चेव ॥ इक्कारसगचउक्कं चउक्कगं चेव ताराग्गं ॥२॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशम ११७

स्य प्राभृतस्य नवमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥७॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य नवमं प्राभृतप्राभृतं संप्रति दशमम
रभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो यथा कति नक्षत्राणि स्वयमस्तंगमनेनाहोरात्रपरिसमापकतया कं मासं नयंती
ति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ॥७॥ ताकहं ते णेत्ता आहियत्ति वएज्जा ॥ ताइति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण भगवन्
त्वया स्वयमस्तंगमनेनाहोरात्रपरिसमापकानि नक्षत्ररूपाणि नेतार आख्याता इति वदेत् तावत् प्रतिमासं पिपृच्छि
षुराह ॥७॥ ता वासाणमित्यादि ॥ ता इति पूर्ववत् वर्षाणां वर्षाकालस्य चतुर्मासप्रमाणस्य प्रथमं मासं श्रावणलक्षणं क
ति नक्षत्राणि स्वयमस्तंगमनेनाहोरात्रपरिसमापकतया नयंति गमयंति भगवानाह ॥७॥ ता चत्तारीत्या
दि ॥ ता इति पूर्ववत् चत्वारि नक्षत्राणि स्वयमस्तंगमनेनाहोरात्रपरिसमापकतया क्रमेण नयंति
तद्यथा उत्तराषाढा अभिजित् श्रवणो धनिष्ठा तत्रोत्तराषाढा प्रथमान् चतुर्दश अहोरात्रान्
स्वयमस्तंगमनेनाहोरात्रपरिसमापकतया नयति तदनंतरमभिजित् सप्त अहोरात्रान्नयति ततः
परं श्रवणनक्षत्रमष्टौ अहोरात्रान्नयति एवं च सकलतया श्रावणमासस्यैकोनत्रिंशदहोरात्रा गता अतः प
रं श्रावणमासस्य संबंधिनं चरममेकमहोरात्रं धनिष्ठानक्षत्रं स्वयमस्तंगमनेनाहोरात्रपरिसमापकतया नयति ए
वं च त्रीणि नक्षत्राणि श्रावणं मासं नयंति तंसि चणं मित्यादि तस्मिंश्च श्रावणे मासे चतुरंगुलपौरुष्या चतुरंगुलाधि
कपौरुष्या चतुरंगुलाधिकपौरुष्या छायया सूर्योऽनुप्रतिदिवसं परावर्तते किमुक्तं भ

सूर्यप०टी
११८

वतिश्रावणमासस्य प्रथमादहोरात्रादारभ्य प्रतिदिवसमन्यान्यमंडलसंक्रांत्या तथा कथंचनापि परावर्त्तते यथा तस्य
श्रावणमासस्य पर्यंते चतुरंगुलाधिका द्विपदा पौरुषी भवति तावदवादितस्स णमित्यादि तस्य श्रावणमासस्य चरमे
दिवसे द्वे पादे चत्वारि चांगुलानि पौरुषी भवति तावासाणमित्यादि ता इति पूर्ववत् वर्षाणां वर्षाकालस्य चतुर्मासप्र
माणस्य द्वितीयं भाद्रपदलक्षणं मासं कति नक्षत्राणि नयंति अत्र भगवानाह ता
इत्यादि ता इति पूर्ववत् चत्वारि नक्षत्राणि नयंति तद्यथा धनिष्ठा शतभिषक् पूर्वप्रोष्ठपदा उत्तराप्रोष्ठपदा तत्र ध
निष्ठा तस्मिन् भाद्रपदमासे प्रथमान् चतुर्दश अहो॰ रात्रान् स्वयमस्तगमनेन अहोरात्रपरिसमापकतया नयति
तदनंतरं शतभिषक् सप्त अहोरात्रान् नयति परमष्टावहोरात्रान् पूर्वप्रोष्ठपदा तदनंतरमेकमहो
रात्रमुत्तरप्रोष्ठपदा एवमेनं भाद्रपदं मासं चत्वारि नक्षत्राणि नयंति ॥७॥ तस्सिं च णमित्यादि तस्मिंश्च णमिति वा
क्यालंकारे मासे भाद्रपदे अष्टांगुलां पौरुष्या अष्टांगुलाधिकपौरुष्याश्छायया सूर्योऽनुप्रातेदिवसं परावर्त्तते
अत्राप्येषा भावना भाद्रपदमासे प्रथमादहोरात्रादारभ्य प्रतिदिवसमन्यान्यमंडलसंक्रांत्या तथा कथमपि परावर्त्तते
यथा तस्य भाद्रपदस्य मासस्यांते अष्टांगुलिका पौरुषी भवति एतादवादितस्स णमित्यादि सुगमं एवं शेषमासगता
न्यपि सूत्राणि भावनीयानि नवरं लेहट्ठाइं ति निय आइ ति रेखा पादपर्यंतवर्तिनी सीमा तत्रस्थानि त्रीणि पदानि पौ
रुषी भवति किमुक्तं भवति परिपूर्णानि त्रीणि पदानि पौरुषी भवति ततश्चतुरंगुला प्रतिमासं वृद्धिस्तावद्वक्तव्या याव ११८

त्पौषमासस्यांते चत्वारि पदानि पौरुषी भवति ततः प्रतिमासं चतुरंगुलहानिस्तावद्वक्तव्या यावदाषाढमासस्यांते आषाढपर्यंते द्विपदा पौरु
षी भवति इदं च पौरुषीपरिमाणं व्यवहारत उक्तं निश्चयतः सार्द्धत्रिंशताहोरात्रैश्चतुरंगुला वृद्धिर्हानिर्वा वेदितव्या
तथा च निश्चयतः पौरुषीपरिमाणप्रतिपादनार्थमिमाः पूर्वाचार्यप्रदर्शिताः करणगाथाः पव्वे पन्नरसगुणे तिहि
सहिए पोरिसीए आणयणे छलसीयसयविभत्ते जं लद्धं तं वियाणाहि ॥१॥ जइ होइ विसमलद्धं दक्खिणमयणं ठविज्जा
यव्वं अह हवइ समं लद्धं नायव्वं उत्तरं अयणं ॥२॥ अयणगए तिहिरासी चउगुणए पव्वपायसइयव्वं जं लद्धं मलाणि य रवयवु
ड्ढीय हासी य ॥३॥ दक्खिणवुड्ढी दुपयाउ अंगुला एवं त्तु हाइ नायव्वा उत्तरअयणे हाणी कायव्वा चउहि पायाहिं
॥४॥ सावणबहुलपडिवयाइ पयाउ पोरिसी धुवा होइ चत्तारि अंगुलाइं मासेण वड्ढति तत्तो ॥५॥ एक्कत्तीस
इभागा तिहिए पुण अंगुलस्स चत्तारि दक्खिणअयणे वुड्ढी जाव य चत्तारि उ पयाइं ॥६॥ उत्तरअयणे हाणी चउ
हिं भागेहिं जाव दो पाया एवं तु पोरिसीए वुड्ढिखया हुंति नायव्वा ॥७॥ वुड्ढीवा हावस्या पोरिसीए दिवस तओ दिवसगए
णं जलठं तु अयणगणं ॥८॥ एतासां क्रमेण व्याख्या युगमध्ये यस्मिन् पर्वणि यस्यां तिथौ पौरुषीपरिमाणं ज्ञा
तुमिष्यते ततः पूर्वं युगादित आरभ्य यानि पर्वाण्यतिक्रांतानि तानि ध्रियंते ध्रुत्वा च पंचदशभिर्गुण्यंते गुणयित्वा
च विवक्षितायास्तिथेः प्राग् अतिक्रांतास्तिथयस्तत्र प्रक्षिप्यंते ततस्तेषां षडशीत्यधिकेन शतेन भागो
ह्रियते इह एकस्मिन्नयने त्र्यशीत्यधिकमंडलशतपरिमाणेषु निष्पादितानां तिथीनां षडशीत्यधिकं शतं त

सूर्यप्र०वृत्ति ॥११९ वति। ततस्सन्नसाग दरणं। सागवह्नातयत्नवृंतद्विज्ञाती द्विसम्यगवक्षरयत्यर्थः। तत्र यदि लघ्वं विसम्मं लवति। यथा
एकस्मिन्क्षणे चक्रः सप्ताकानवाको वातदात त्यत्यनव निदि दक्षिणमयने ज्ञातव्यं अथ स वृत्तिल ष समम तथा। किंकथ
त्रयक्षः षट्क्रा अष्टकाबादशाकावातदातत्संतवनिर्दि नरायणमवासयं। तदेवमुक्तो दक्षिणायनानरायनपार
ज्ञानोपाय॥ संप्रति षडशीत्यधिकनवशतनसा गकृत यात्रवमवति शृत। यदि वा सागांसं सावनयत्र राशपतिष्ठ
ति। तत्रतिथिमाह॥ ७॥ अयणगयइत्यादि। अयय वसागे ज्ञते भागाःसं सवेवाशेषीकृतो यनगतः स्थितिराशिव
नतिस व चत्रसिंधिपिते। गुणयित्वा च पर्वपादनयु गमध्ये यानि सर्वसंख्यया यथा यथं ४०००॥ ॥७॥ पर्वाणि
वञ्चविंशत्यधिकशतसंख्यानि तथा पाद। नवखपिनिंशेनता कविंशता इत्यर्थः। तथा सागरूते
यत्नवृंतान्यंगुलानि चकारादंगुलांशाश्चापो। रूप्याःकृत्य ए ख्याज्ञातव्या। ति। दक्षिणायनेपदषुवरा
त्रिरूपरिष्यवोज्ञातव्यानि। त नराशि अत्र राश्ये श्वायस्मात्या नीत्यर्थः। अथैव वृत्तस्य गुणकारस्य लाग पद
हारस्य वाक सम्भुत्यति। तथा ताय दि षडशीत्यधिकेन तिथि शातनवविंशा तनवविंशतिरंगुलानि क्षाय
वृद्धौ वा प्राप्यंता तात एकस्यां तिथौ का वृद्धि र्हानिर्वा। राशित्रय स्थापना ॥१८६॥ १॥ १॥ अत्रां त्येनराशिना एक
लक्षणेनमध्यमा राशिश्च त्रविंशातिरूपो गुण्यते। जाताः सता वा न वयाकतगुणनेतादवस्थवती तिवचनात्तत ११९
तश्राद्येनराशिना षडशीत्यधिकशत रूपेण सागो हियत। ते अपरितनराशेः स्वाक वा ला गानस्य। तन॥

द्य ष्टेदकरापा: षाकृतापवर्तना जात उपरितनाराशिश्चत्रषकरूपा अस्मिनएकविंशतालसाम्मकस्यां तिथौ वृद्धारपकविं
शवलागाः कृस्य वृद्धौ चेतिवत्रांका गुणकारउक्तापकविंशद्भाग हारइति। इहयत्नवृंतान्यंगुलानि क्षाय वृद्धौ वा ज्ञात
व्यानीत्यर्थः। तत्र कस्मिन्नयने कि यत्प्रमाणं ध्रुवराशेरूपरिष्टात् कस्मिन्वा अयने कि प्रमाणं ध्रुवराशेः क्षयस्ते
तन्निरूपणार्थमिदं करणं द्विस्यादि। दक्षिणायने द्विपदा व्यपदव्य स्यापरिशिंअंगुलानां वृद्धिर्ज्ञातव्या। उत्तरायणे
व चत्पः पादस्यः सकाशादंगुलानां हानिः। तत्र युग। मध्ये प्रथमे संवत्सरे दक्षिणायने यतो दिवसादारभ्य वृद्धिः सं
निरूपयति। सावणेत्यादि। गाथारूपा युगस्य प्र थमेसंवत्सरेश्रावणमासि बहुलपक्ष प्रतिपदि पौरुषी
द्विपदापदव्ययप्रमाणा ध्रुवा स्वति। ततस्त स्याः प्रतिपदआरभ्य प्रतिथिक्रमेण तावद्वर्धते या
वद्मासेन सूर्यमासेन सार्धत्रिंशदहोरात्रप्रमा णेन चंद्रमासापेक्षया एकत्रिंशत्तिथि रित्यर्थः॥ चत्वा
रिंशदंगुलानि वर्धते कथमेतदवसीयते। यथा मास नं सूर्यमासेन सार्धत्रिंशदहोरात्रप्रमाणेन एकत्रिंशत्तिथ्या
त्मा कानत्पत घ्याद्दाएकतीसत्यादि। यत एकस्यां तिथौ चत्वार एकविंशति भागा वर्धते। एतच्च प्रागेवलावितं परिस्फुटं
दक्षिणायने वृद्धिः परिसर्पाणि चत्वारि पदानि। ततो मासेनसूर्यमासेन सार्धत्रिंशदहोरात्रप्रमाणेन एकत्रिंशत्तिथ्या
त्मकेन त्क्रांतादवस्थाद्वृद्धिः। संप्रति हानिमाह। उत्तरत्यादि। युगस्य प्रथमसंवत्सरे माघमासे बहुलपक्षसप्तम्यां।
आरभ्य चत्पः पादेभ्यः सकाशात्प्रतितिथि एकविंशद्भागचतुष्टय हानिस्तावद्वक्तव्या याव द्वत्तरायणपर्यंतेषो पादो

पौरुषीति। एष प्रथमसंवत्सरगतो विधिः। द्वितीयसंवत्सरे श्रावणमासि बहुलपक्षे त्रयोदशीमादौ कृत्वा द्विः। माघमा
सि शुक्लपक्षे चतुर्थीमादिं कृत्वा कृत्य। तृतीयसंवत्सरे श्रावणमासि शुक्लपक्षे दशमी द्वादशादि। माघमासि बहुल
पक्षे प्रतिपदं कृत्यस्यादि। चतुर्थसंवत्सरे श्रावणमासि बहुलपक्षे सप्तमीं कृत्वेरादि। माघमासि बहुलपक्षे त्रयोदशी
कृत्यस्यादि। पंचमसंवत्सरे श्रावणमासि शुक्लपक्षे चतुर्थी कृत्वेरादि। माघमासि शुक्लपक्षे दशमी कृत्यस्यादि। एत
त्करणगाथाद्वयानमपि पूर्वाचार्यप्रदर्शितव्याख्या नादवसितं। संप्रत्युपसंहारमाह। एवं दुस्त्यादि। एवमुक्तेन प्र
कारेणायोरुष्या पौरुषी विषायहृद्धिकृत्यायप्र क्रमं दक्षिणायने उत्तरायणे च वेदितव्यो। तदेवं मद्रु
माधिकृत्य व्याख्याता। करणगाथा। संप्रत्यस्यक रणस्य भावना क्रियते। कोऽपि पृच्छति युगे आदित आर
पंचाशीतितमे पर्वणि यं कस्यां तिथौ कति पदा पौ रुषी भवति। तत्र चतुरशीतिर्ध्रियते तस्याश्चाध सात्यं च
ति षोडश इति पंचाशीतिरशीतिश्च पंचदशभिर्गुण्यते। जातानि द्वादशशतानि षष्ठ्यधिकानि १२६० एतेषु मध्ये ध
नाः पंचप्रक्षिप्यन्ते जातानि द्वादशशतानि पंचषष्ट्यधिकानि १२६५ एतेषां षडशीत्यधिकेन शतेन भागो ह्रियते लब्ध
षट् आगतं षट् अयनान्यतिक्रांतानि सप्तमं त्वयनं वर्तते तत्र च शेषा अंकाः पंचाशदधिकं शतं तिष्ठति १४९ तत अ
ते द्विगुण्यते जातानि पंचशतानि षण्णवत्यधिकानि ५९६ तेषामेकत्रिंशता भागो हृत्वा लब्धाः एकोनविंशतिः शेषास्त्
सप्त। तत अष्टादशांगुलानि पादशब्देन विंशतिर्मा दशभिः पंचदशांगुलानि पादस्तु कोणे विंशति तेष्टं तिसप्तअंगुलानि षष्ठं वायन

डाक्टर भाऊदाजी ... संग्रह
DR. BHAU DAJI MEMORIAL

१२०

उत्तरायणं तन्नं सप्तमं तु दक्षिणायनं वर्तते ततः पदमेकं सप्तसंख्यं अंगुलानि पदवय प्रमाणे ध्रुवराशौ प्रक्षिप्यते
जातानि वीणि पदानि सप्त अंगुलानि एकसप्त एकत्रिंशद्भागाः शेषा स्तावन्तो ता यावत् अर्म। तत्राष्टायवा
अंगुलमिति सप्त अंगुलानि गुण्यंते जातानि षट्पंचाशत्। एतस्याः एकत्रिंशता भागो हृते लब्ध एकोऽयवः। शेषा
स्तिष्ठति यवस्य पंचविंशतिरेकत्रिंशद्भागाः आगतं पंचाशीतितमे पर्वण्यां त्रीणि पदानि सप्त अंगुलानि
एकोयवः एकस्य च यवस्य पंचविंशतिरेकत्रिंशद्भागाः एतावती पौरुषी। तथा अपरः कोऽपि पृच्छति सप्तनवतितं
मे पर्वण्येकस्यां तिथौ कति पदा पौरुषी तत्र षण्णव तिर्ध्रियते तस्या अर्धसात्यं च पण्णवतिश्च पंचदशभिर्गुण्यं
ते जातानि चतुर्दशशतानि चत्वारिंशदधिकानि १ ४४० एतेषां मध्ये धन्नाः पंच प्रक्षिप्यंते जातानि चतु
र्दशशतानि पंचचत्वारिंशदधिकानि १४४५ एतेषां षडशीत्यधिकेन शतेन भागो ह्रियते लब्धाः सप्त अयनानि
शेषं तिष्ठति त्रिचत्वारिंशदधिकं शतं १४३ तत्र चतुर्भिर्गु ण्यते जातानि पंचशतानि द्विसप्तत्यधिकानि ५७२ तेषामेक
त्रिंशता भागो ह्रियते लब्धान्यष्टादशांगुलानि १८ तेषां च प्रमादश्वांगुलैः पदमिति लब्धमेकं षट्अंगुलानि तप
रिपाशा तदरं तिच तुर्दशा भवति च नयनार्थमष्टभिर्गुण्यंते। जातं द्वादशांतरं शतं ११२ तस्यैकत्रिंशता भागे हृते
लब्धास्त्रयो यवाः शेषा स्तिष्ठति यवस्य एकोनविंशतिरेकत्रिंशद्भागाः सप्तवायनान्यतिक्रांतानि अष्टमं चायनं
उत्तरायणं तन्नं तत्र पदं च तु ष्टयरूपात् ध्रुवराशेः निवर्त्त्याः तत एकं पदं सप्त अंगुलानि त्रयो यवाः एकस्य च यवा

सूर्यप्र वृत्ति ॥१२१॥ स्याष्टको नविंशतिरेकविंशतिभागा इति पदचतुष्टयात्मकत्वे मंतिष्ठति तत्पदं पंचांगुलानि च द्वाविंशाद्वायाकस्यैक
वस्य षष्ट्येकविंशादिभागाः एतावता युगे आदित आरभ्य सप्तनवतितमे पर्वणि पंचम्यां तिथौ पौरुषी तिः एवं स
र्वत्रापि भावनीयं संप्रति पौरुषीपरिमाणे तावन्मात्रपरिमाणज्ञापनार्थमियं करणगाथा वुड्ढीवत्यादि। पौरुष्या या वृ
द्धिर्हानिर्वा दृष्टा ततः सकाशात् वृद्धिवशगतेन पर्वप्रमाणेन वा पर्वराशिः कर्मत्रैराशिकेन तत्र यल्लब्धं तत्र ध्रुवमागतं
अयनस्य तावत्प्रमाणं गतेऽदिते तद्वेकरणगाथाक्षरार्थः ॥ भावना त्वियं तत्र दक्षिणायने पदद्वयात्मिका परिवृद्धिः
अंगुलानि द्वाविंशोद्दिष्टानि ततः कापि वृद्धिरिति क्रिया … ग्रंतं दक्षिणायनस्य अत्र त्रैराशिककर्म वितारायदिव
तुर्विंशंगुलस्यैकविंशतिभागे एकातिथिर्लभ्येत … ततः अष्टत्रिंशदंगुलैः कति तिथयो लभ्यामहे राशित्रय
स्थापना ॥४।१।४ अत्रान्त्यराशिरंगुलरूप एकविंशत्या … गुणकरणार्थमेकविंशत्या गुण्यते जातं चतुर्विंशत्यधिकं
शतं १२४ तेन मध्यराशिर्गुण्यते जातं तावदेव चतुर्विंशत्यधिकं शतं १२४ एकेन गुणने तावदेव भवतीति वचनात्
तस्य चतुष्करूपेणादिराशिना भागो ह्रियते लब्धा एकत्रिंशत्तिथयः ॥ आगतं दक्षिणायनस्यैकत्रिंशत्तमायां ति
थौ चतुरंगुला पौरुष्यां वृद्धिरिति तथा उत्तरायणे पदचतुष्टयादंगुलाद्यंगुलाष्टकं हीनं पौरुष्याः कापि तस्य को
वृद्धिरिति किं गत उत्तरायणस्य अत्रापि त्रैराशिकं यदि चतुर्विंशंगुलस्यैकविंशद्भागे एकातिथिर्लभ्यते ततो
अष्टसिरंगुलैर्हीनैः कति तिथयो लभ्यन्ते राशित्रय स्थापना ४।१।८ अत्रान्त्यराशिरेकत्रिंशद्भागकरणार्थमेकत्रिं १२१

शता गुण्यते जातं द्वे शते अष्टाचत्वारिंशदधिके २४८ ताभ्यां मध्यराशिरेककरूपो गुण्यते जाते तावदेव शते अष्टाचत्वारिं
शदधिके २४८ तयो राशिना चतुष्करूपेण भागहरणं लब्धा द्वाषष्टिः ६२ आगतमुत्तरायणे द्वाषष्टितमायां तिथौ अ
ष्टावंगुलानि पौरुष्या हीयन्ते इति तस्मिंश्च णं मासे वट्टाए इत्यादि तस्मिन्नाषाढमासे प्रकाश्यस्य वस्तुनो वृत्तस्य वृत्ततया
समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितस्य समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितया न्यग्रोधपरिमंडलसंस्थानस्य न्यग्रोधपरिमंडलतया उपलक्षण
मेतत् शेषसंस्थानसंस्थितस्य प्रकाश्यस्य वस्तुनः शेष संस्थानसंस्थितया आषाढमासे प्राय सर्वस्यापि प्रकाश्यस्य व
स्तुनो दिवसस्य चरमे अतिक्रान्ते शेषपौरुषीप्रमाणा छा या भवति निष्कर्षतः पुनराषाढमासस्य चरमदिवसे सर्वत्रापि
सर्वस्यापि तारमंडलवर्तमाने सूर्ये ततो यदुक्तं इयं वस्तु यत्संस्थानं भवति तस्य छायापि तत्संस्थाना परिज्ञायते
[illegible] तदुक्तं [illegible] कायमणु [illegible] इत्यादि [illegible] कायस्तस्य छाया निबंधनस्य वस्तुनः कायः शरी
रं स्वकायमणु [illegible] इत्येवं द्रष्टव्या अणुगिती इत्यादिना [illegible] तया स्वकायमणु
गिन्या छायया सूर्यः प्रतिदिवसं परावर्त्तते एवं कृत्स्नं भवति आषाढस्य प्रथमादहोरात्रादारभ्य प्रतिदिवसमन्या
न्यमंडलसंक्रान्त्या तथा कथंचनापि सूर्यः परावर्तते यथा सर्वस्यापि प्रकाश्यस्य वस्तुनो दिवसस्य चरमे सा तिक्रान्ते शेष
पौरुषीप्रमाणा च छाया भवतीति गाथा संग्रहार्थः ॥९॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां द
शमस्य प्राभृतस्य दशमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥१०॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य दशमं प्राभृतप्राभृतं सम्प्रत्येकाद

शामारभ्यते। तस्य चाग्रमघाधिकारोऽयमान नक्षत्राण्यधिकृत्य चंद्रमार्गविक्षेप्याऽतितत्र विषये प्रश्नसूत्रमाह ॥ ८ ॥ ता
कत्वात इत्यादि। ताः इति पूर्वविवाक्यस्थेकेन प्रकारेण नक्षत्राणां दक्षिणतः उत्तरतः। प्रमर्दी ताश्च दिवा सूर्येन क्षत्रैर्वि
रहितत्तथा चंद्रस्य मार्गस्थितं चंद्रस्य मंडलगत्या परिभ्रमणरूपा मंडलरूपा वा मार्गः आख्यात इति वादनु। लगचानाव
नाणपरिमितं इत्यादि। ताः इतः पूर्वविवृणातेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां माध्यमस्मीति निपाता ज्ञाबदार्ष नित्याघासतिता
नि नक्षत्राणि यानि तानि इति वाक्यालंकारे सदा चंद्र स्य दक्षिणेन दक्षिणस्यां दिशि व्यवस्थितानि योगं युंजंति।
कुर्वंति। तथा संतितानि नक्षत्राणि विविक्षिप्तसदा चंद्र स्य उ त्तरेण उत्तरस्यां दिशि व्यवस्थितानि योगं युंजंति तथा
संति तानि नक्षत्राणि यानि चंद्रस्य दक्षिणस्य ाम पि दि शि स्थितानि उत्तरस्यामपि दिशि स्थितानि योगं युंजंति
प्रमर्दमपि प्रमदरूपमपि योगं कुर्वंति। तथा संति ता नि नक्षत्राणि यानि चंद्रस्य दक्षिणामपि दिशि व्यवस्थितानि यो स्पा
गं युंजंति प्रमदरूपमपि योगं युंजंति। अस्ति तत्र। चे यश्च चंद्रस्य प्रमदरूपा योगं नक्षिणपं सामान्यमनसग
वतो क्तः सगवा वगोतामा विशेषावगमति मित्तं सूत्र प्रश्नवति ॥ ८ ॥ ता परा सिणमित्यादि गुगमसगवानां सूर्य ताणप
रिणमित्यादि पूर्वविवृणा तेषामनंतरादितानामष्टाविंशतिनक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि सदा चंद्रस्य दक्षिणस्यां
दिशि व्यवस्थितानि योगं कुर्वंति ता नि षट् तद्यथा। मृगशिरस्य आर्द्रा पुष्य आश्लेषा मूल इत्येतानि हि सर्वाण्य
पि चंद्रस्य चंद्रमंडलस्य बहिश्चारं चरंति तथा चोक्तं करणविलावनायां पन्वसमसस्य चंद्रमंडलस्य बाहिरे मिगसि १२२

रअदा पुस्सा अस्सिलेसा हत्थ मूलाय जंहद्दीप ब्रह्म भावेण हक्केमंगाणं अव भासा सिलेस हत्थो ता हव मूला अवा हिर मंडल
स्स हवणेतनक्षत्रा। ततः सदेव दक्षिणां दिगव्यवस्थितान्यवगानि चंद्रेण सह योगं युज्यत्यपश्चात् नान्यथेति। तथा तंत्रा।
तेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि सदा सर्वकालं चंद्रस्योत्तरेण उत्तरस्यां दिशि व्यवस्थिता।
नि योगं युंजं ति कुर्वंति तानि द्वादश तद्यथा अश्विनी इत्यादि। एतानि हि द्वादशापि नक्षत्राणि सर्वदा सर्वं चंद्रमंडलवासं चरंति
तथा चोक्तं करणविलावनायां सयट्टमसब्बंतरचंदमं डलेन एक नाशमेतं जहा। अस्सिणि सवण धणिट्ठा सयभिस पु
व्वभद्दवया उत्तरभद्दवया रेवई अस्सिणी भरणी उव्व फग्गुणी साउत्तरा फग्गुणी साइंदिति। एदा चेते सदा चंद्रस्यो
गस्सदा व्व लावा वंद्रःशशक्षप मंड ले व्वबंतितासः दिवैतान्यक्षरादिषु व्यवस्थितान्येवं चंद्रमसा सह योगं युपयंता
तित्थातत्रा तेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां माध्ययानि ना नि नक्षत्राणि यानि चंद्रस्य दक्षिणस्यामपि दिशि व्यवस्थितानि
योगं युंजंति उत्तरस्यामपि दिशि व्यवस्थितानि योगं ॥ युंजंति प्रमर्दरूपमपि योगं युंजंति तानि सप्त तद्यथा। कृत्तिका रो
हिणी पुनर्वसु मघा चित्रा विशाखा अनुराधा ज्येष्ठा केविस्तुनचैष्टानक्षत्रमपि दक्षिणोत्तर प्रमर्दयोगिमन्यतेनयथा चोक्तं लोकश्रियां
पुणवसु राहिणी चित्ता महाजेट्ठा राहक्कत्तिय विसाहा। चंदस्स उत्तयजोगो। न अवज्जत्तयजोगा। ति व्याख्यानं यता टीकाकृ
ताकं। मतानि नक्षत्राणि उत्तरयोगीनि चंद्रस्योत्तरेण दक्षिणेन च युज्यंते। कदाचित् प्रमर्दमप्युपयांति। तत्रैव स्यमाणज्येष्ठ
सत्रेण सह विरोधी तिन प्रमाणं तथा तत्र तेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां माध्ययानि नक्षत्राणि यानि तणमि ति वाक्यालंकारे स
दा चंद्रस्य दक्षिणेनापि दक्षिणस्यामपि दिशि व्यवस्थितेयोगं युंजंति। प्रमर्दप्रमदरूपं च योगं युंजंति सणमिति वाक्यालंका।

सूर्यप्र० वृ० ॥१२३॥

णो ये आसाढे पूर्वाषाढोत्तराषाढारूपे निर्दिष्टस्यैकं चतुःसारे तस्सा वप्रावेऽकं उत्तराषाढे च उत्तरेण अपन्नते इयमत्र इति तत्र ये ते वा रेस
वंधाचमस्य पंचदशस्य मंडलस्यांतरे तो द्वे बहिः। तथा चोक्तं करणविभावनायां पुव्वुत्तराणं आसाढाणं दो दो ताराओ अभि
तरओ वा हिरओ सव्वबाहिरस्स मंडलस्स इति ततो ये ते तारे अभ्यंतरस्य योग्भिं तस्य दागच्छतीति तदपेक्षया प्रमर्दयोगं
युंक्त इत्युच्यते द्वे ते तारे बहिः चंद्रस्य पंचदशान्मंडलेवारुंधतः। सदा दक्षिणदिग्व्यवस्थितत्वात्सदापक्षभाव दक्षिणतयो
गं युंक्त इत्युक्तं संप्रत्येतायां प्रमर्दयोगभावनायां किंचिदुच्यते सव्ववाहिरत्यादि। तत्र पूर्वाषाढोत्तराषाढारू
पनक्षत्रचतुष्टयस्य योगमधिकृत्य सूत्रमुच्यते वा सदा सर्ववाह्ये मंडले व्यवस्थिते ततो यदा पूर्वाषाढोत्तराषा
ढाभ्यां सह तज्ञावागच्छति तदानियमात्ताभ्यां तर तारकाणां मध्येन गच्छतीति तदपेक्षया प्रमर्दमपि योगं युं
क्ते इत्युक्तं तथात्रातिपामष्टाविंशतिनक्षत्रा णां मध्ये यत्र नक्षत्रं यत्र सदा चंद्रस्य प्रमर्दप्रमर्दरूपं योगं चं
युनक्ति सा एकाद्यष्टात देवमंडलगत्यापि स्त्रि मणरूपा चंद्रमागतिक्ता संप्रति मंडलरूपा चंद्रमार्गानुति
धिकृत्य प्रथमतस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ॥ ता कइ णं त्यादि। ता इति पूर्ववत् कति किंसंख्यानि णं भिति वाक्यालं
कारे चंद्रमंडलानि प्रज्ञप्तानि भगवता नाह्या ता पन्नरस इत्यादि। ता इति प्राग्वत् पंचदश चंद्रमंडलानि प्रज्ञप्तानि तत्र प
चदशमंडलानि जंबूद्वीपावगाह्य पंचदश मंडलानि लवणसमुद्रतश्चोक्तं जंबुद्दीवपन्नत्तौ जंबुद्दीवे णं भंते दी
वे केवइयं ओगाहित्ता केवइया चंदमंडला पन्नत्ता गोयमा जंबुद्दीवे दीवे असीयं जोयणसयं ओगाहित्ता ए
त्थ णं पंच चंदमंडला पन्नत्ता लवणे णं भंते समुद्दे केवइयं ओगाहित्ता केवइया चंदमंडला पन्नत्ता गोयमा लवणे १२३

णं समुद्दे तिन्नि तीसाइं जोयणसयाइं ओगाहित्ता एत्थ णं दस चंदमंडला पन्नत्ता एवामेव सपुव्वावरेणं जंबुद्दीवे लव
णे य पन्नरस चंदमंडला भवंतीति अक्खायं। ता इत्यादि। ता इति तत्र एतेषां पंचदशानां चंद्रमंडलानां मध्ये अस्ति
संति चंद्रमंडलानि यानि सदा नक्षत्रैरविरहितानि तथा संति चंद्रमंडलानि यानि सदा नक्षत्रैर्विरहितानि तथा
संति चंद्रमंडलानि यानि रविशशिनक्षत्राणां सामान्यानि साधारणानि किमुक्तं भवति रविरपि तेषु मंडलेषु गच्छति रवि
शशी अपि नक्षत्राण्यपीति तथा संति चंद्रमंडलानि या नि सदा आदित्येन विरहितानि विवक्षावचनं प्राकृतत्वाद्वि
रहितानि यत्र कदाचिदपि सूर्या न गच्छति कोपि सूर्यो न गच्छतीति भावः। एवं सामान्यतो
स्या वानुगातमो विधि भावगमननिमित्तं सूत्र प्रश्नयति ता एएसि णमित्यादि सुगमं नवरं ता ए
एसि णमित्यादि। ता इति पूर्ववत् एतेषां पंचदशानां चंद्रमंडलानां मध्ये यानि तानि चंद्रमंडलानि यानि सि
चंद्रमंडले ति यानि सदा नक्षत्रैरविरहितानि तान्यष्टौ तद्यथा प्रथमं चंदमंडलं इत्यादि। तत्र प्रथमे अभिजिदादीनि
द्वादश नक्षत्राणि तथा चात्र संग्रहणिगाथा। अभिई सवण धणिट्ठा सयभिसया दो य होंति भद्दवया। रेवइ अस्सि
णि भरणी दो फग्गुणि साइ पढमंपि। द्वितीये चंद्रमंडले पुनर्वसुमघे षष्ठे चंद्रमंडले कृत्तिका सप्तमे रोहिणी चि
त्रा अष्टमे विशाखा दशमे अनुराधा एकादशे ज्येष्ठा पंचदशे मृगशिरआर्द्रापुष्याश्लेषाहस्तमूलपूर्वाषा
ढोत्तराषाढा चेत्येतान्यष्टौ नक्षत्राणि चरंत्यपि पंचदशस्य मंडलस्य बहिश्चारं चरंति तथा पिता नितस्य प्रत्या

सव्वाणीति तत्र गण्यंते तत्रोत्तरक्षेत्रविरोध: तथा तत्र तेषां पंचदशानां चंद्रमंडलानां मध्ये यानि तानि चंद्रमंडला
नि यानि सदा नक्षत्रैर्विरहितानि तानि सप्त तद्यथा द्वितीयं चंद्रमंडलमित्यादि तथा तत्र तेषां पंचदशानां चंद्र
मंडलानां मध्ये यानि तानि चंद्रमंडलानि रविनक्षत्राणां सामान्यानि सर्वेषां तानि चत्वारि प्राग्वत् भवंति
तद्यथा प्रथमं चंद्रमंडलमित्यादि तथा तत्र तेषां पंचदशानां चंद्रमंडलानां मध्ये यानि तानि चंद्रमंडलानि यानि सदा।
आदित्यैरविरहितानि तानि पंच तद्यथा षष्ठं चंद्र मंडलमित्यादि सुगमं एतद्गणनानि चत्वार्यभ्यंतराणि पंच चंद्र
मंडलानि तद्यथा प्रथमं द्वितीयं तृतीयं चतुर्थं पंचमं यानि च सर्वबाह्यानि पंच चंद्रमंडलानि तद्यथा। एकादश
मं द्वादशं त्रयोदशं चतुर्दशं पंचदशमित्येतानि च शः सूर्यस्यापि साधारणानीति गम्यानि तथा चाह मध्य
त्रदसविवमंडलाइं अभितरबाहिराइं विससीणं सामन्नाइं पि अत्थि मायणेयाइं तिसेसाणि। अस्यात्रक
रगमनिकां पंच अभ्यंतराणि पंच बाह्यानि सर्व संख्या। यावद्दशमंडलानि नियमादुरविशशिनो: सामान्यानि सा
धारणानि शेषाणि तद्यथा निपंचचंद्रमंडलानि षष्ठादीनि दशपर्यंतानि तानि प्रत्येकान्यसाधारणानि चंद्रस्यैतच्च
चंद्रस्य गच्छतिन उणाउ विदपिसूर्य इति सावसूक्ते किं चंद्रमंडले कियता सागेन सूर्यमंडालेन स्पृष्टपातं कियंतं
वा चंद्रमंडलस्यापांतरालं सूर्यमंडलानि कस्यवा षडादीनि दशपर्यंतानि पंचचंद्रमंडलानि सार्धेण तस्य स्पृष्टपं तत्र
ति तितावतांविसागोपदर्शनिं पूर्ववाद्यो: क्रतं तत्र सूर्याद्दिनेयजनाउग्रहायापदस्तुपतितत्रप्रथमतयातद्विसाव नार्थं १२४

विकंपक्षेत्रकाष्ठानिरूप्यते इह सूर्यस्य विकंपक्षेत्रं काष्ठापं चयोजनशतानि दशोत्तराणि तथा हि यदि सूर्यस्येकेनाहोरात्रेण विकं।
पाख्यानं तावकस्य वयोजनस्याष्टाचत्वारिंशदिकषष्टिसागालस्यांतस्त्र्यशीत्यधिकेनाहोरात्रशतेन किंलभामहे राशित्रयस्थाप।
ना।१।२ [४८/६१] । १८३। अत्रसवर्णनार्थं द्वे योजनएकषष्ट्या गुण्यते गुणयित्वा चोपरितनाअष्टाचत्वारिंशदिकषष्टिसागाः प्रक्षिप्यंत
तते। जातसप्तत्यधिकशतं १७० ततत्र्यशीत्यधिकनशतेनरंत्यराशिना गुण्यते जातान्येकत्रिंशत्सहस्राणि शतामकंदशो
त्तराणि ३११० ततपतस्यराशिया जनार्थमिकषष्ट्यागो॥ क्रियते लब्धानि पंचयोजनशतानि दशोत्तराणि एयावता च सूर्यो
स्य विकंपक्षेत्रकाष्ठा चंद्रमस: पुनर्विकंपक्षेत्रका .ष्ठापंचयोजनशतानि नवोत्तराणि एकस्य च योजनस्य विंशंचा।
शदेकषष्टिसागाः तथाहियदि चंद्रमस एकेनाह- सत्रेण विकंपः षट्त्रिंशद्योजनानि एकस्य च योजनस्य पंच
विंशतिरेकषष्टिसागाः एकस्य च एकषष्टिसागस्य। चत्वारः सप्तसागा लभ्यते ततश्चतुर्दशभिरहोरात्रैः किंलभाम
हे राशित्रयस्थापना॥१। [३५/२१] ।१४। अत्रसवर्णनार्थं प्रथमत :षट्त्रिंशद्योजनानि एकषष्ट्या गुण्यते गुणयित्वा चोपरितनाः पंचविंश
तिरेकषष्टिसागाः सत्र प्रक्षिप्यंते जातानि द्वाविंशतिशतानि एकविंशत्यधिकानि २२२१ एतानि सप्तभिर्गुण्यंते गुणयित्वा।
चोपरितनाश्चत्वारः सप्त(४) सागाः प्रक्षिप्यंते तत जातानि पंचदशसहस्राणि पंचशतान्येकपंचाशदधिकानि १५५५१ त
तो योजनानयनार्थं दि(७) दशाभिरप्येकषष्टिलक्षण: सप्तभिर्गुण्यते जातानि चत्वारिंशतानि सप्तविंशत्यधिकानि ४२
७ तत उपरितनाराशिश्चतुर्दशाभिरंत्यराशिरूपैर्गुण्यते तत जातं द्वेलक्षे सप्तदशसहस्राणि सप्तशतानि चतुर्दशाधि

कानि १२०४ ततश्चैवं द्वादशकयावत्पाश्चात्यमंडलपरिवर्तने जातत्रयस्त्रिंशता शीत्यधिकैकत्रिंशद्वसहस्राणि शतमेकं त्रयस्त्रिंशं
१०२ द्वादशशीतिश्चैकषष्टिभागस्तत्र आद्यान् गच्छतेलब्धानि पंचयोजनशतानि तत्वोत्तराणि एकस्य च योजनस्य त्रिपंचाशद
कषष्टिभागा ५१० ५३ एतावती चंद्रमसो विकंपक्षेत्रकाष्ठा सूर्यमंडलस्य च परस्परमंतरं ४ योजनेन चंद्रमं
डलस्य परस्परमंतरं ३५ योजनानि त्रिंशद्योजनानि एकस्य च योजनस्य त्रिंशदेकषष्टिभागा एकस्य चैकषष्टिभागस्य चत्वा
रः सप्तभागाः उक्तं च जंबूद्वीपप्रज्ञप्तौ सूर्यमंडलस्स णं अंतरसूरमंडलस्स य सणं केवइयं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते गोय
मा दो जोयणाई सूरमंडलस्स अबाहाए अंतरे एवं चंदमंडलस्स णं भंते चंदमंडलस्स य सणं केवइयं अ
बाहाए अंतरे पन्नत्ते गोयमा पणतीसं जोयणाई तीसं च एगसट्ठिभागा जोयणस्स एगं च एगसट्ठिभागं सत्तहा छि
त्ता चत्तारि य चुण्णियाभागे चंदमंडलस्स अबाहाए अंतरे पन्नत्ते इति एतदेव सूर्यमंडलस्य चंद्रमंडलस्य च सूर्य
मंडलविष्कंभपरिमाणयुक्तं सूर्यस्य चंद्रमसश्च विकंपपरिमाणमवसेयं तथा चाह सूरविकंपो एको समंडलादीय
मंडलंतरियाए चंदविकंपाय तहा समंडलंतरियाए अस्या गाथाया अक्षरगमनिका एकः सूर्यविकंपो भवति मंडलांत
रिया त्रिअंतरमेव अंतरं यत्र षडादि द्वादशसात्रैषणेततः स्त्रीत्व विवक्षायां ङीप्रत्यये अंतरा अंतर्वि च अंतरिका मंडलस्य
मंडलस्यांतरिका मंडलांतरिका समंडलांतरिका द्वंद्वे मंडलश्च आत्मंडलविष्कंभश्च तेपरिणामाय परिणामाणवतश्चपत्य
ततः समंडलेन मंडलविष्कंभपरिमाणेन वर्तते इति समंडला किमुक्तं भवति एकस्य सूर्यमंडलांतरस्य यत्परिमा
णं योजनद्वयलक्षणं तादकसूर्यमंडलविष्कंभपरिमाणेन अष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागलक्षणेन सहितमेकस्य सूर्य
विकंपस्य परिमाणमिति तथा मंडलांतरिकाचंद्रमंडलांतरपरिमाणं पंचत्रिंशत्योजनानि एकस्य च योजनस्य त्रिंशद
कषष्टिभागा एकस्यापि एकषष्टिभागस्य चत्वारः सप्तभागा इत्येवंरूपं समंडलविमंडलविष्कंभपरिमाणेन सहिता एक श्चं
विकंपो भवति यस्तु विकंपक्षेत्रकाष्ठदेशानाता विकंपक्षेत्रकाष्ठा दशाना विकंपपरिमाणं ज्ञातुमिष्टं तितं प्रतीत्य पूर्वा
चार्यप्रदर्शितं करणगाथा सगमंडालेहिं लद्धसगक डाउ हवंति अविकंपा जमग विक्कंभजुया हवंति सगमंडलंतरि
या अस्या अक्षरगमनिका यच्चंद्रमसः सूर्यस्य वा विकंपाः कथं भूता इत्याह स्वकविष्कंभयुताः स्वकमंड
लांतरिका स्वस्वमंडलविष्कंभपरिमाणसहित स्वस्वमंडलांतरिकारूपा इत्यर्थः भवति स्वका ष्ठातः स्वस्व वि
कंपक्षेत्रपरिमाणस्य स्वकमंडलैः स्वस्वमं डलसंख्यया भागे हृते यल्लब्धं तावत्परिमाणास्वस्वविकंपा
स्वस्वविकंपाभवंति तथा हि सूर्यस्य विकंपक्षेत्रका ष्ठा पंचयोजनशतानि दशोत्तराणि ५१० तान्येकषष्टिभागकर
णार्थमेकषष्ट्या गुण्यंते जातान्येकत्रिंशत्सहस्राणि शतमेकं दशोत्तरं ३१११० सूर्यस्य मंडलानि विकंपक्षेत्रे त्र्यशी
त्यधिकं शतं १८३ ततो योजनानयनार्थं त्र्यशीत्यधिकं मंडलशतमेकषष्ट्या गुण्यते जातान्येकादशसहस्राणि
शतमेकं त्रिषष्ट्यधिकं ११६३ एतेन पूर्वराशेर्भागो ह्रियते लब्धे द्वे योजने शेषमुपरिष्टाद्वर्तते सप्तशीतिशतानि
चतुरशीत्यधिकानि ८७८४ ततः संप्रत्येकषष्टिभागानयनार्थं त्र्यधिकान्द्वेदशशीत्यशीत्यधिकंशतं ॥ १८३ ते

नभागे हृते लब्धा अष्टचत्वारिंशदेकषष्टिभागाः ४८ एतावदेकैकस्य सूर्यविकंपस्य परिमाणं तथा चंद्रस्य विकंपक्षे
त्रकाष्टा पंचयोजनशतानि नवदशानि त्रिपंचाशच्चैकषष्टिभागा योजनस्य ५०९ ५३/६१ तत्र योजनान्येकषष्टिभागक
रणार्थमेकषष्ट्या गुण्यंते जातान्येकत्रिंशत्सहस्राणि एकोनपंचाशदधिकानि ३१०४९ एतत उपरितनास्त्रिपंचाशदेक
षष्टिभागाः प्रक्षिप्यंते जातान्येकत्रिंशत्सहस्राणि शतमेकं द्व्युत्तरं ३११०२ चंद्रस्य तु विकंपक्षेत्रमाध्यमंडलानि
चतुर्दश १४ ततो योजनानि चतुर्दशकेनैकषष्ट्या गुण्यंते जातान्यष्टौशतानि चतुःपंचाशदधिकानि ३५८५४ सेः चू
र्णिताः संगोध्यंते लब्धानि षट्त्रिंशद्योजनानि नि शेषाणि तिष्ठंति त्रीणि शतान्यष्टापंचाशदधिकानि
३५८ ततः एकषष्टिभागा अनंतराः ततः चतुर्दशरूपो ऽयं संख्यावच्छेद इति १४ तेन भागे हृते लब्धाः
पंचविंशतिरेकषष्टिभागाः २५ शेषास्तिष्ठंत्यष्टौ। ते सप्तभागकरणार्थं सप्तभिर्गुण्यंते जाताः षट्पंचाशत्
स्याश्चतुर्दशभिर्भागे हृते लब्धाश्चत्वारः सप्तभागाः एत ।एतावत्परिमाण एकैकश्चंद्रविकंप इति तदेवं चंद्रस्य सूर्यस्य च वि
कंपक्षेत्रकाष्टा चंद्रमंडलानां सूर्यमंडलानां च परस्परमंतरमुक्तं संप्रति प्रस्तुतमभिधीयते तत्र सर्वाभ्यंतरे चंद्रमंडले
सर्वाभ्यंतरं सूर्यमंडलं सर्वात्मना प्रविष्टं केवलमष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागाश्चंद्रमंडलस्य बहिः शेषा वर्तंते चंद्रमंडलात् सू
र्यमंडलस्याष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागैर्हीनत्वात् ततो द्वितीयाच्चंद्रमंडलादर्वागपांतराले त्रयोदश सूर्यमार्गास्तथाहि
द्वयोश्चंद्रमंडलयोरंतरं पंचत्रिंशद्योजनानि त्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्य एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्काश्चत्वा १२६

रः सप्तभागाः तत्र योजनान्येकषष्टिभागकरणार्थमेकषष्ट्या गुण्यंते गुणयित्वा चोपरितनास्त्रिंशदेकषष्टिभागाः प्रक्षि
प्यंते जातान्येकविंशतिशतानि पंचषष्ट्यधिकानि २१६५ सूर्यस्य विकंपक्षेत्रं योजने अष्टचत्वारिंशदेकषष्टिभागा योजन
स्य तत्र द्वे योजने एकषष्ट्या गुण्येते जातं द्वाविंशं शतं १२२ तत उपरितना अष्टचत्वारिंशदेकषष्टिभागा योजनस्य प्रक्षिप्यंते
जातं सप्तत्यधिकं शतं ॥ १७० एतेन पूर्वराशेर्भागो ह्रियते लब्धा द्वादश ते तावंतो ऽपांतराले सूर्यमार्गा एवं त्रिशेषं विंशति
पंचविंशं शतं १२५ एतच्च विशोनशातेन त्रयोदशस्य सूर्य मार्गस्योपरि द्वे योजने लब्धे शेषास्तिष्ठंति नव एकषष्टिभागा
ः अपि च प्रथमे चंद्रमंडले रविमंडलानि शेषा अष्टाचत्वा कषष्टिभागास्ते प्रक्षिप्यंते इति जाता एकादश एकष
ष्टिभागाः ततः इदमागतं त्रयोदशानां सूर्यमार्गाणां परतो द्वितीयाच्चंद्रमंडलादर्वाक् द्वे योजने एकादश च ए
कषष्टिभागा योजनस्य एकषष्टिभागस्य सत्काश्च त्वारः सप्तभागाः तत्र योजनद्वयोरंतरं सूर्यमंडलमतो द्विती
याच्चंद्रमंडलादर्वाक् स्पृष्टं प्रविष्टं सूर्यमंडलमेकादश एकषष्टिभागास्तेषु च एकषष्टिभागस्य सत्कान् चतुरः सप्तभा
गान् ततः परं षट्त्रिंशदेकषष्टिभागा एकस्य च एकषष्टिभागस्य सत्कास्त्रयः सप्तभागाः इत्येतावत्परिमाणं सूर्य
मंडलं चंद्रमंडलसम्मिश्रं ततः सूर्यमंडलानुपस्तो बहिर्विनिर्गतं चंद्रमंडलमेकोनविंशतिमेकषष्टिभागानेक
स्य चैकषष्टिभागस्य चतुरः सप्तभागान् ततः परं सूर्यस्पृष्टा यावच्चंद्रमंडलान्यर्वाक् यावत्परिमाणमंतरं तच्च
द्वापंचत्रिंशद्योजनानि त्रिंशदेकषष्टिभागा योजनस्य एकस्य च एकषष्टिभागस्य सत्काश्चत्वारः सप्तभागाः ॥

MEMORIAL

॥एतावति चांतरे द्वादश सूर्यमार्गा लभ्यंते। उपरितनयोजनत्रयाच्चैकषष्टिभागा योजनस्यैकस्यैकषष्टिभागस्य सक्ताः
चत्वारः सप्तभागाः सतोऽत्र प्रागुक्ता द्वितीयस्य चंद्रमंडलस्य सक्ताः सूर्यमंडलाद्बहिर्विनिर्गता पंचोनविंशतिरेकषष्टिभागा
स्य चत्वारः सप्तभागाः प्रक्षिप्यंते ततो जाताः त्रयोविंशतिरेकषष्टिभागा एकस्य च एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्ता एकः स
प्तभागः ततः इदमायातं द्वितीयात् चंद्रमंडलात्परतो द्वादश सूर्यमार्गाः। द्वादशाच्च सूर्यमार्गात्परतो योजनद्वयातिक्रमे
णसूर्यमंडलं तच्च तृतीयाच्चंद्रमंडलादर्वाग् स्यांतरं प्रति। … त्रयोविंशतिमेकषष्टिभागा एकं च एकषष्टिभागसक्तं स
प्तभागं ततः शेषा अष्टाविंशतिरेकषष्टिभागा एकस्य … च एकषष्टिभागस्य षट् सप्तभागाः सूर्यमंडलस्य तृतीयचं
द्रमंडलसम्मिश्राः ततस्तृतीयचंद्रमंडलसूर्यमं… डलाद्बहिर्विनिर्गतमेकविंशतमेकषष्टिभागानेकस्य च
एकषष्टिभागस्य सक्तमेकं सप्तभागं ततोऽस्या… पिप्रक्षिप्तं चंद्रमंडलांतरं तस्मिंश्च द्वादश सूर्यमार्गा लभ्यंते
द्वादशस्य सूर्यमार्गस्योपरितनयोजनद्वयाच्चैकषष्टि भागा योजनस्यैकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्ताश्चत्वारः सप्तभागा
स्ततोऽत्र तृतीयचंद्रमंडलसक्ताः सूर्यमंडलाद्बहिर्विनिर्गता एकविंशतिरेकषष्टिभागा योजनस्यैकस्य च एकषष्टि
भागस्य सक्त एकः सप्तभागः प्रक्षिप्यंते ततो जाताः षड्विंशतिरेकषष्टिभागा एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्ताः पंच सप्तभागा
स्ततः इदमायातं तृतीयाच्चंद्रमंडलात्परतो द्वादश सूर्यमार्गा द्वादशाच्च सूर्यमार्गात्परतो योजनद्वयमतिक्रम्य सूर्यमंड
लं तच्च चतुर्थाच्चंद्रमंडलादर्वाक् स्यांतरं षट्त्रिंशतमेकषष्टिभागानेकस्य चैकषष्टिभागस्य सक्तान् पंच सप्तभागान्। १२७

ततः शेषं सूर्यमंडलस्य त्रयोदश एकषष्टिभागा एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तो द्वौ सप्तभागौ इत्येतावच्चतुर्थचंद्रमंडलसम्मि
श्रं चतुर्थस्य चंद्रमंडलस्य सूर्यमंडलाद्बहिर्विनिर्गतं योजनेन त्र्येकषष्टिभागा योजनगतं द्विचत्वारिंशदेकषष्टिभागा एकस्य
च एकषष्टिभागस्य सक्ताः पंच सप्तभागाः ततः पुनरपि यथोदितपरिमाणं चंद्रमंडलांतरं तत्र च द्वादश सूर्यमार्गा लभ्यंते। द्वादश
स्य च सूर्यमार्गस्योपरितनयोजनत्रयाच्चैकषष्टिभागा योजनस्यैकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्ताश्चत्वारः सप्तभागास्तत्र चत्वे चतुर्थ
स्य चंद्रमंडलस्य सूर्यमंडलाद्बहिर्विनिर्गता द्वाचत्वारिंशदेकषष्टिभागा एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्ताः पंच सप्तभागास्ते
ऽत्र प्रक्षिप्यंते ततो जाता षट्चत्वारिंशदेकषष्टिभागा एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तौ सप्तभागौ तत एवं सुख
प्रत्यवगंतव्यं चतुर्थाच्चंद्रमंडलात्परतो द्वादश सूर्यमार्गा द्वादशाच्च सूर्यमार्गात्परतो योजनद्वयातिक्रमे
सूर्यमंडलं तच्च पंचमाच्चंद्रमंडलादर्वाक् स्यांतरं विंशं षट्चत्वारिंशतमेकषष्टिभागान् एकस्य च एकस्य च एकषष्टि
भागस्य सक्तौ सप्तभागौ शेषं सूर्यमंडलस्य एकषष्टिभागा एकस्य च एकषष्टिभागस्य पंच सप्तभागा इत्येतावत्परिमाणं
पंचमचंद्रमंडलसम्मिश्रं तस्य च पंचमस्य चंद्रमंडलस्य सूर्यमंडलाद्बहिर्विनिर्गतं त्रयः पंचाशदेकषष्टिभागा एकस्य च एक
षष्टिभागस्य द्वौ सप्तभागौ तावेव पंच सर्वस्यांतराणि चंद्रमंडलानि सूर्यमंडलसम्मिश्राणि चतुर्थचंद्रमंडलांतरे द्वाद
श सूर्यमार्गा इति जातं संप्रति षष्ठादीनि दशमपर्यंतानि पंच चंद्रमंडलानि सूर्यमंडलासंस्पृष्टानि साध्यंते तत्र पंचमा
च्चंद्रमंडलात्परतो यावत् षष्ठं चंद्रमंडलमधिकृत्यांतरं तत्र पंचत्रिंशद्योजनानि त्रिंशच्चैकषष्टिभागा योजनस्य एकस्य च
एकषष्टिभागस्य सक्ताश्चत्वारः सप्तभागास्तत्र च पंचविंशाद्योजनान्येकषष्टिभागकरणार्थमेकषष्ट्या गुण्यंते गुणयित्वा च

सूर्यप्रवृत्ति ॥१२८

परितनास्त्रिंशदेकषष्टिभागाः प्रक्षिप्यंते ततो जातान्येकविंशतिःशतानि पंचषष्ट्यधिकानि एतच्च पर्यवपंचमस्य चं
द्रमंडलस्य सूर्यमंडलाद्बहिर्विनिर्गतावगाहः पंचाशदेकषष्टिभागा योऽप्येकषष्टिभागस्य संबंधी सप्तभागो ये तेऽत्र प्रक्षिप्यं
ते जातानि द्वाविंशतिःशतान्येकानविंशत्यधिकानि एतच्च सूर्यस्य विकंपक्षेत्रयोजनेऽष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागाधिके
तत्र द्वे योजने एकषष्ट्या गुणयित्वा जातं द्वाविंशत्युत्तरमेकषष्टिभागानां ततस्तत्र उपरितना अष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागाः प्रक्षि
प्यंते जातं सत्यधिकं शतं १७० तेन पूर्वराशेर्भागो ह्रियते लब्धास्त्रयोदश शेषास्तिष्ठंति नव एकस्य च एकषष्टिभागस्य स
क्ताः षट् सप्तभागाः स्ततः इदमागतं पंचमाच्चंद्रमंडलात्प
रतस्त्रयोदश सूर्यमार्गास्त्रयोदशस्य च सूर्यमार्गस्योपरि षष्टाच्चंद्र
मंडलादर्वाक् अंतरं नव एकषष्टिभागस्य सक्ताः ष
ट् सप्तभागाः ततः परतः षष्टं चंद्रमंडलं चतुःपंचाशदेकषष्टि
भागात्मकं ततः परतः सूर्यमंडलादर्वाक् अंतरं षष्टा
च्चत्वारिंशदेकषष्टिभागस्य एकः सप्तभागं तरं सूर्यमंडलं तस्माच्च
परतः एकषष्टिभागा चतुर्दशरेण युततः एकस्य
च एकषष्टिभागस्य सक्तेनैकेन सप्तभागेनं न्यूनं यथोदित
प्रमाणं चंद्रमंडलांतरं प्राप्यते इति तस्मात् सूर्यमं
डलात्परतो ॥ त्यक्तश्चतुर्दश सूर्यमार्गा लभ्यते ततः सर्वसंकलनया
तस्मिन्नप्यंतरे त्रयोदश सूर्यमार्गाः ॥ तस्य च त्रयोदशस्य सूर्यमार्गस्योपरि सप्तमाच्चंद्रमंडलादर्वाक् अंतरमेकवि
शतिरेकषष्टिभागा एकस्य च एकषष्टिभागस्य त्रयः सप्तभागाः ततः सप्तमं चंद्रमंडलं तस्माच्च सप्तमाच्चंद्रमंडलात्प
रतश्चत्वारिंशता एकषष्टिभागैरेकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तैश्चतुर्भिः सप्तभागैः सूर्यमंडलं ततः च्छिन्नवंति
संख्याः एकषष्टिभागा एव त्रिंशत् एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तेः सप्तभागैर्न्यूनं यथोदितप्रमाणं चंद्रमंडलांतरं ते १२८

नापरमस्मीत्यस्य पिंडादशसूर्यमार्गा लभ्यंते ततस्तस्मिन्नप्यंतरे सर्वसंकलनया त्रयोदश सूर्यमार्गास्त्रयोदशस्य सूर्य
मार्गस्योपरि अष्टमाच्चंद्रमंडलादर्वाक् अंतरं त्रयस्त्रिंशदेकषष्टिभागाः ततोऽष्टमं चंद्रमंडलं तस्माच्चाष्टमाच्चंद्रमं
डलात्परतः सप्तविंशत्या एकषष्टिभागैः सूर्यमंडलं ततः एकत्रिंशता इत्येकषष्टिभागैर्न्यूनं यथोदितप्रमाणं
चंद्रमंडलांतरं परतो विद्यते इति ततः परतोऽन्ये पिंडादशसूर्यमार्गास्ततस्तस्मिन्नप्यंतरे सर्वसंकलनया त्रयोदश सूर्यमार्गा त्रयो
त्रयोदशस्य सूर्यमार्गस्योपरि ततो नवमाच्चंद्रमंडलादर्वाक् अंतरं पंचचत्वारिंशदेकषष्टिभागा एकषष्टिभागस्य चत्वारः
सप्तभागाः ततः परतो नवमं चंद्रमंडलं तस्माच्च नवमा
च्चंद्रमंडलात्परत एकविंशत्या एकषष्टिभागैरेकस्य च
एकषष्टिभागस्य त्रिभिः सप्तभागैः परिहीणं य
थोक्तप्रमाणं चंद्रमंडलांतरं तत्र चान्ये द्वादश सूर्यमा
र्गा एवं च तस्मिन्नप्यंतरे सर्वसंकलनया त्रयोद
श सूर्यमार्गाः ॥ तस्य च त्रयोदशस्य सूर्यमार्गस्योपरि द
शमाच्चंद्रमंडलादर्वाक् अंतरं षट्पंचाशदेकषष्टि
भागा एकस्य च एकषष्टिभागस्य एकः सप्तभागस्ततो दशमं
चंद्रमंडलं तस्माच्च दशमाच्चंद्रमंडलात्परतो नवभिरेकषष्टिभागैरेकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तैः षड्भिः सप्त
भागैः सूर्यमंडलं ततः सप्तपंचाशता एकषष्टिभागैरेकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तैः षड्भिः सप्तभागैर्न्यूनं
प्राग्वदुक्तपरिमाणं चंद्रमंडलांतरं ततो द्वादश सूर्यमार्गा लभ्यंते इति तस्मिन्नप्यंतरे सर्वसंकलनया त्रयो
दश सूर्यमार्गास्तस्य च त्रयोदशस्य सूर्यमार्गस्योपरि एकादशाच्चंद्रमंडलादर्वाक् अंतरं सप्तषष्टिरेकषष्टिभागा

एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्काः पंच सप्तभागाः। तदेवं पंच चंद्रमंडलानि षष्ठादीनि दशमपर्यंतानि सूर्यसंमिश्रा
णि षट्सु चंद्रमंडलांतरेषु त्रयोदश त्रयोदश सूर्यमार्गा इति ज्ञातव्यं। सम्प्रति ततोनंतरं षष्ठात्तत्र एकादशे चं
द्रमंडले चतुःपंचाशदेकषष्टिभागा एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्कौ द्वौ सप्तभागौ इत्येतावन्तं सूर्यमंडला
स्पृष्टं प्रविष्टं एकषष्टिभागस्य पंच सप्तभागा इत्येतावन्मात्रं सूर्यमंडलसंमिश्रं एकादशाच्चंद्रमंडलाद्बहि
र्विनिर्गतं सूर्यमंडलं षट्चत्वारिंशदेकषष्टिभागा एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्कौ द्वौ सप्तभागौ। ततएता
वता हीनं परतश्चंद्रमंडलांतरमस्तीति द्वादश सूर्यमार्गा लभ्यंते ततः परमेकोनाशीत्या एकषष्टिभागै
रेकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्कास्त्यां चास्यां सप्तभागस्यैकोदशं चंद्रमंडलं तत्र द्वादशे चंद्रमंडले
सूर्यमंडलादस्पृष्टं प्रविष्टं चतुश्चत्वारिंशदेकषष्टिभागा एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्काः पंच स
प्तभागाः शेषं त्रयोदशैकषष्टिभागा एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्कौ द्वौ सप्तभागौ इत्ये
तावन्मात्रं सूर्यमंडलसंमिश्रं तस्माद्द्वादशाच्चंद्रमंडलाद्बहिर्विनिर्गतं सूर्यमंडलं चतुस्त्रिंशतमेकषष्टि
भागान् एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्कान् पंच सप्तभागान् ततएतावन्मात्रेणाहीनं परतश्चंद्रमंडला
न्तरं तत्र च द्वादश सूर्यमार्गा लभ्यंते द्वादशाच्च सूर्यमार्गात्परतो नवतिसंख्यैरेकषष्टिभागैरेकस्य चैकष
ष्टिभागस्य सत्कैः षड्भिः सप्तभागैस्त्रयोदशं चंद्रमंडलं सूर्यमंडलादस्पृष्टं प्रविष्टं एकत्रिंशतमेकषष्टि १२७

भागान् एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्कमेकं सप्तभागं शेषं चतुर्विंशतिरेकषष्टिभागा एकषष्टिभागस्य सत्काः षट् सप्त
भागा इत्येतावन्मात्रं सूर्यमंडलसंमिश्रं तस्मात्त्रयोदशाच्चंद्रमंडलाद्बहिः सूर्यमंडलं विनिर्गतं त्रयोविंशतिमेक
षष्टिभागान् एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्कमेकं सप्तभागं ततएतावताहीनं परतश्चंद्रमंडलांतरं तत्र च त्रयोदश
सूर्यमार्गाः त्रयोदशाच्च सूर्यमार्गात्परत एकषष्टिभागानां त्र्यशीत्या एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्कैस्त्रिभि
: सप्तभागैश्चतुर्दशं चंद्रमंडलं सूर्यमंडलादस्पृष्टं प्रविष्टमेकोनविंशतिमेकषष्टिभागानेकस्य चैकषष्टि
भागस्य सत्कांश्चतुरः सप्तभागान् शेषं षट्त्रिंशदेकषष्टिभागा एकस्य चैकषष्टिभागस्य सत्कास्त्रयः
सप्तभागा इत्येतावत्परिमाणं सूर्यमंडलसंमिश्रं तस्माच्चतुर्दशाच्चंद्रमंडलाद्बहिर्विनिर्गतं सूर्य
मंडलमेकादश एकषष्टिभागान् एकस्य चैकषष्टिभागस्य चतुरः सप्तभागान् ततएतावताहीनं यथोक्तपरिमाणं चंद्रमंडलांतरं तत्र च
चतुर्दश सूर्यमार्गाः चतुर्दशाच्च सूर्यमार्गात्परत एकषष्टिभागानां चतुर्दशोत्तरेण शतेन पंचदशं चंद्रमंडलं तच्च पंच
दशं चंद्रमंडलं सर्वात्मना सूर्यमंडलाद्बाह्यस्यांतरे प्रविष्टं षट्पंचाशदेकषष्टिभागान् शेषाश्चाष्टाचत्वारिंशदेकषष्टिभागाः
सूर्यमंडलसंमिश्राः। तदेवमेतान्येकादशादीनि पंचदशपर्यंतानि पंच चंद्रमंडलानि सूर्यमंडलसंमिश्राणि उक्ता
नि इति चतुर्षु चैतरासु चंद्रमंडलांतरेषु द्वादश द्वादश सूर्यमार्गाः एवं च यदन्यत्र चंद्रमंडलांतरेषु सूर्यमार्गप्रतिपाद
नमुक्तं शिष्यते। चंदंतरेसु अट्ठसु अभिंतरबाहिरेसु सूरस्स। बारस बारस मग्गा बसु तेरस तेरस भवंति। तदपि संवादि

डष्टयं॥७॥इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्य एकादशं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥७॥
तादेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य एकादशं प्राभृतप्राभृतं संप्रति द्वादशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो देवतानामध्य
यनानि वक्तव्यानि ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥७॥ता कहं ते देवयाणमित्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण
भगवन् त्वया नक्षत्राधिपतीनां देवतानामध्ययनानि अधीयंते अभिधीयंते यैस्तान्यध्ययनानि नामानीत्यर्थः। आख्यातानीति
वदेत् एवं प्रश्ने कृते भगवानाह॥ता एएसि णमित्या दिता इति पूर्ववत् एतेषामनंतरोदितानामष्टाविंशतेर्नक्षत्रा
णां मध्ये अभिजिन्नक्षत्रं किं देवताकं किंनामधे यदेवताकं प्रज्ञप्तं भगवानाह। ता इत्यादि ता इति प्राग्वत् ब्र
ह्मदेवताकं प्रज्ञप्तं श्रवण नक्षत्रं किं देवताकं प्रज्ञप्तं भगवानाह। ता इत्यादि विष्णु
नामदेवताकं प्रज्ञप्तं एवं शेषाण्यपि सूत्राणि भा वनीयानि देवतानि क्रमेण संग्राहिका इमा स्तिस्रः प्रवचनप्रसि
द्धाः संग्रहणिगाथा बम्हा विण्हू य वसू वरुणे तह अ जायणंतरं वुड्ढी पूसव आसे जमे अग्गी पयावइ सोमे रुद्दे अदिती
पया वइ सोमे रुद्दे अदिती बहस्सई सप्पे पिउ भग अज्जम सविया तट्ठा वाऊ तहेव इंदग्गी मित्ते इंदे निरई आऊ
विस्सा य तामाणि देवयाणं हवंति रिक्खाण इह कमसो॥७॥इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां
दशमस्य प्राभृतस्य द्वादशं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥७॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य द्वादशं प्राभृतप्राभृतं संप्रति १३०
त्रयोदशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो मुहूर्तानां नामधेयानि वक्तव्यानि ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥

॥७॥ता कहं ते मुहुत्ताणमित्यादि ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण भगवन् त्वया मुहूर्तानां नामधेयानि नामानि
नामधेयानीति नामरूपता आख्याता इति सूर्यधिव वदेत्॥ आख्यातानीति वदेत् भगवानाह। ता एगमेगस्स णमित्यादि ता
इति पूर्ववत् एकैकस्य अहोरात्रस्य त्रिंशन्मुहूर्ता वक्ष्यमाणनामधेया मुहूर्ता इति शेषः प्रज्ञप्ता नामधेयान्याह। तं ज
हा रोद्दे त्यादि गाथात्रयं। तत्र प्रथमो मुहूर्त्तो रुद्रः द्वितीयः श्रेयान् तृतीयो मित्रः चतुर्थो वायुः पंचमः सुपीतः षष्ठो अ
भिचंद्रः सप्तमो माहेंद्रः अष्टमो बलवान् नवमो ब्रह्मा दशमो बहुसत्यः एकादश ऐशानः द्वादशः त्वष्टा त्रयोदशो
भावितात्मा चतुर्दशो वैश्रमणः पंचदशो वारुणः षोडश आनंदः सप्तदशो विजयः अष्टादशो विश्वसेनः एकोन
विंशतितमः प्राजापत्यः विंशतितम उपशमः एकविंशतितमो गंधर्वः द्वाविंशतितमो ऽग्निवेश्यः त्रयोविंश
तितमः शतवृषभः चतुर्विंशतितमः आतपवान् पंचविंशतितमो ऽममः षड्विंशतितमः ऋणवान् सप्तविंशति
तमो भौमः अष्टाविंशतितमो वृषभः एकोनत्रिंशत्तमः सर्वार्थः त्रिंशत्तमो राक्षसः॥७॥इति श्रीमलयगिरिविरचितायां
सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्य त्रयोदशं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥७॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य त्रयोदशं प्रा
भृतप्राभृतं संप्रति चतुर्दशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो दिवसरात्रिप्ररूपणा कर्तव्या ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमा
ह॥७॥ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण कामेण समयः भगवन् त्वया दिवसा आख्याता इति वदेत्
भगवानाह। ता एगमेगस्स णमित्यादि। ता इति पूर्ववत् एकैकस्य पक्षस्यात्रापांतराल वर्त्तीमिलाहणिकः॥ णमिति वाक्या

सूर्यप्र०वृत्ति लंकारे पक्षस्य पंचदश पंचदश दिवसा प्रज्ञप्ता वक्ष्यमाणक्रमयुक्ता स्वमेव क्रममाह तं जहेत्यादि तद्यथा ॥ प्रतिपत्
१३१ प्रथमा दिवसः द्वितीया द्वितीयो दिवसः तृतीया तृतीयो दिवसः एवं यावत् पंचदशी पंचदशो दिवसः ॥ ताएएसिणमित्या
दि तत्र एतेषां पंचदशानां दिवसानां क्रमेण पंचदश नामधेयानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा प्रथमप्रतिपल्लक्षणः पूर्वांग ना
मा द्वितीयः सिद्धमनोरमः तृतीयो मनोहरः चतुर्थो यशोभद्रः पंचमो यशोधरः षष्ठः सर्वकामसमृद्धः सप्तम इंद्र
मूर्धाभिषिक्तः अष्टमः सोमनसो नवमो धनंजयो दशमोऽर्थसिद्धः एकादशोऽभिजातो द्वादशोऽत्याशनः त्रयो
दशः शतंजयः चतुर्दशोऽग्निवेश्मा पंचदश उपशम एतानि दिवसानां क्रमेण नामधेयानि ताकहमित्यादि ता कहं
ते रात्रयः कथं केन प्रकारेण केन क्रमेणेत्यर्थः ॥ यत्र यत्रा ख्याता इति वदेत् भगवानाह ताएगमेगस्सणमित्या
दि ता इति प्राग्वत् एकैकस्य पक्षस्य पंचदश पंचदश रात्रयः प्रज्ञप्ताः तद्यथा प्रतिपत् प्रतिपत्संबंधिनी प्रथमा रात्रिः
द्वितीयदिवससंबंधिनी द्वितीया रात्रिः एवं पंचदशदिवससंबंधिनी पंचदशी रात्रिः ॥ एतच्च कर्ममासापेक्षया द्रष्ट
तत्रैव याक्षपाक्षपरिस्फुरणनि पंचदशानामपि रात्रीणां संख्याबद्धता एएसिणमित्यादि तत्र एतासां पंचदशानां रात्री
णां यथाक्रममेतानि पंचदश नामधेयानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा प्रथमा प्रतिपत्संबंधिनी रात्रिरुत्तमा उत्तमनामा द्वि
तीया सुनक्षत्रा तृतीया एलापत्या चतुर्थी यशोधरा पंचमी सोमनसी षष्ठी श्रीसंभूता सप्तमी विजया अष्टमी वै
जयंती नवमी जयंती दशमी अपराजिता एकादशी इच्छा द्वादशी समाहारा त्रयोदशी तेजा चतुर्दशी अति १३१

तेजा ॥ पंचदशी देवानंदा अमूनि क्रमेण रात्रीणां नामधेयानि भवंति ॥ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्ति
टीकायां दशमस्य प्राभृतस्य चतुर्दशं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥ १४ ॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य चतुर्दशं प्राभृतप्रा
भृतं संप्रति पंचदशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः तिथयो वक्तव्या इति ततस्तद्विषयप्रश्नसूत्रमाह ॥ ता कहं ते ति
हीत्यादि ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण केन क्रमेण तिथय आख्याता इति वदेत् भगवानाह दिवसस्य तिथीना
कः प्रतिविशेषो यो याते ताः पूर्वकृष्णा [illegible] सत्यनिष्पादिता अत्र रात्रेश्च निष्पादिता स्तिथयः ॥ तत्र च
चंद्रमसा तिथयो निष्पाद्यंते द्विधा निष्पन्ना ॥ चोक्तं तस्य यथाक्रमम् सिरिसप्पलसमवद्दस्सराइ सुसगा
स्मलेण तिहि त्तिनियय समस्स वड्डीपरिहाणीओ चंद्रबिंबानीतं चंद्रमंडलस्य न स्वरूपतः किं तु राहुविमा
नावरणानावरणकृता तथाहि द्विविधो राहुः पर्वराहुर्ध्रुवराहुश्च तत्र यः पर्वराहुः स कदाचि
दकस्मादुपरागं करोति इत्यत्र समास टीकायां वा कृतेति ततो वक्ष्यामि ध्रुवराहुश्चास्य विमानं कृ
ष्णं तच्च चंद्रमंडलस्याधस्ताच्चतुरंगुलसमप्राप्तं सदा चारं चरति तत्र चंद्रमंडलं द्वाषष्टिभागान् परिकल्प
ते परिकल्प्य च तेषां भागानां पंचदशभिर्भागैः तिष्ठत लक्षितास्तु द्वाषष्टिभागाः शेषौ द्वौ भागौ तिष्ठतः ॥ तौ च
सदानावृतौ एष किल चंद्रमसः षोडशी कलेति प्रसिद्धिः ॥ तत्र कृष्णपक्षे प्रतिपद ध्रुवराहुविमानं स्वकीयं
चंद्रमंडलस्याधस्ताच्चतुरंगुलसमप्राप्तं सद्वारंवारमात्मीयेन पंचदशेन भागेन द्वाषष्टिभागेभ्यः सदानावा

सूर्यप्र० वृ० १३२ यद्वत्ता वा सकला शेषा द्वाषष्टिभागरूपा द्वाषष्टिभागात्मकस्य चंद्रमंडलस्य एकं चतुर्भागात्मकं पंचदशभागमावृणोति
द्वितीयस्यामात्मीयायां तस्यां पंचदशभागमपरं शेषं पंचदशभागो तृतीयस्यामात्मीयायां त्रिभिः पंचदशभागैरावृ-
णोति पंचदशभागान् एवं यावदमावास्यायां पंचदशभागान् आवृणोतीति ततः शुक्लपक्षप्रतिपदि एकं पंचदशभागं प्रकटीक-
रोति द्वितीयस्यां द्वौ पंचदशभागौ तृतीयस्यां त्रीन् पंचदशभागान् एवं यावत् पंचदश्यां पंचदशापि भागान् इति आवृता-
वकाशान् इति तदा च सर्वात्मना परिपूर्णं चंद्रमंडलं लोके प्रकटं भवति तावद् दृश्यते इति शुक्लपक्षेऽपि सूत्रकृत् तद्गुणं ज्ञेय-
मवधारणीयं कृष्णपक्षस्य प्रतिपत्प्रभृति सर्व- भागेन इत्यादिना ग्रंथेन तत्र यावता कालेन कृष्णपक्षे
षोडशभागा भागा द्वाषष्टिभागसत्कचतुर्भागा त्मकाः निरूपयन्ति इति समस्तावान् कालविशेषः तिथि-
रित्युच्यते ततो यावता कालेन शुक्लपक्षे षोडश भागो द्वाषष्टिभागसत्कभागचतुष्टयप्रमाणः परिवर्तते ता-
वत्प्रमाणः कालविशेषः तिथिर्भवति उक्तं चान्यत्र भागाः कृष्णपक्षे शुक्लपक्षे च यावति परिमिते भागे
विपरिवर्तते तावता कालेन तिथिः षोडशांश इति द्वाषष्टिभागसत्कभागचतुष्टयप्रमाणः परिवर्तते इति दिनानि सप्त द्वाषष्टि-
भागा इति पंचदशसु भागेषु परिवर्तते इत्यर्थः शेषं सुगमं अथ पंचदशसु तिथिषु विचार्य परंपरा तत्र प्रतिपदादयः अत्र
षष्टिद्वाषष्टिभागप्रविभक्तस्याहोरात्रस्य द्वाषष्टिभागा एकत्रिंशत्प्रमाणा तिथि इति आदौ रात्रिंदिवतुल्यमुहूर्तप्रमाणः प्रवृत्ती
नःप्राग्वत् सूत्रकृता तस्य तावत्प्रमाणतया तिथि इति नावत् तिथिः किं मुहूर्तप्रमाणा इति उच्यते परिपूर्णैकोनत्रिंशन्मु- १३२

मुहूर्ताधिकस्य चतुर्मुहूर्तस्य त्रिंशद् द्वाषष्टिभागा उक्तं च अगणपन्नसंपुन्नाउ मुहुत्ताओ सा भवति तिहीओ सा पुण तिथि च बत्तीसं बा-
षट्ठिभागा पुणो इक्किसमतद्वसीमातइति इत्युच्यते इदं आगात्रस्य द्वाषष्टिभागीकृतस्य सकला एकद्वाषष्टिभागाः
प्रमाणा इति तिथिरित्युच्यते तत्र एकषष्टिः त्रिंशता गुण्यते जाता अष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि १८३० एतेषां किल द्वाषष्टि-
भागैर्हृते भाग लब्धा एकोनत्रिंशन्मुहूर्ताः शेषा द्वाषष्टिभागा इति तेषां द्वाषष्टिभागा दिनस्य आगतानि एकोनत्रिंशन्मुहूर्ता द्वि-
त्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा मुहूर्तस्य एतावन्मुहूर्तप्रमाणाति। तिथिः तावता हि कालेन चंद्रमंडलगतः पूर्वोदितप्रमाणः षोडशो
भागो निवर्तयति इति प्रागुक्तं तथा यावता यावता कालेन तिथिः प- रिमाणेन काल सदेवमहोरात्रं स्तिथि प्रति विशेष इत्यपपत्र
स्तिथिविषयः पृष्ट्रकः प्रश्नः एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह तत्र खलु इत्यादि तत्र तिथिविचारविष-
ये खलु इमं वक्ष्यमाणस्वरूपा द्विविधाः तिथयः प्रज्ञप्तास्तद्यथा दिवसतिथयो रात्रितिथयश्च तत्र तिथेः पूर्वार्द्धभा-
गः स दिवसतिथिरित्युच्यते उत्तरः पश्चार्द्धभागः स रात्रि तिथिरिति ताः कहमित्यादि ताः प्रतिपूर्वं एकैकेन प्रकारे-
ण कया नाम्ना परिपाट्या इत्यर्थः दिवसतिथय आख्याता इतिवादे भगवानाह एगमेगस्स णमित्यादि ताः इति पूर्वव-
त् एकैकस्य णमिति वाक्यालंकारे पक्षस्य मध्ये पंचदश दिवसतिथयः प्रज्ञप्तास्तद्यथाः प्रथमा नंदा द्वितीया भद्रा तृ-
तीया जया चतुर्थी तुच्छा पंचमी पक्षस्य पूर्णा इति ततः पुनरपि षष्ठी तिथिर्नंदा सप्तमी भद्रा अष्टमी जया नवमी तुच्छा दशमी।
पक्षस्य पूर्णा इति ततः पुनरप्येकादशी तिथिर्नंदा द्वादशी भद्रा त्रयोदशी जया चतुर्दशी तुच्छा पक्षस्य पंचदशी पूर्णा इति इमा।

त्या दि॰ एवमुक्तेन प्रकारेण एते इति स्त्रीत्वेपि प्राकृतत्वात् पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वाद्देवता अनंतरोदिताः पूर्वयोगनंदाद्या नंदादीत्यनंत
रोदिता नितिथिनामानीत्यर्थः॥ त्रिगुणास्त्रिगुणिता नीतिभावः सर्वेषां पक्षांतवर्तिनां दिवसानां सर्वासां पक्षांतवर्तिनी
नां दिवसतिथीनामित्यर्थः। ताकहं ते इत्यादि ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण कथिता नाम्नां परिपाट्या इत्यर्थः॥ भ
गवता ते त्वया रात्रितिथय आख्याता इति वदेत् भगवानाह ता ताएगमेगस्स णमित्यादि ता इति प्राग्वत् एकैकस्य
पक्षस्य पंचदश रात्रितिथयः प्रज्ञप्ताः तद्यथा प्रथमा उग्रवती द्वितीया भोगवती तृतीया यशोमती चतुर्थी सर्वसि
द्धा पंचमी शुभनामा ततः पुनरपि षष्ठी उग्रवती सप्तमी भोगवती अष्टमी यशोमती नवमी सर्वसिद्धा दशमी शु
भनामा ततः पुनरेकादशी उग्रवती द्वादशी भोगवती त्रयोदशी यशोमती चतुर्दशी सर्वसिद्धा पंचदशी
शुभनामा एवमेता स्त्रिगुणास्त्रिगुणा एवमेता नित्रिगुणानि तिथिनामानीत्यर्थः॥ सर्वासां रात्रीणां रात्रितिथीनां वा
पक्षान्तीति शेषः॥ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्य पंचदशं प्राभृतप्रा
भृतं समाप्तं॥ ॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य पंचदशं प्राभृतप्राभृतं संप्रति षोडशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधि
कारः यथा गोत्राणि वक्तव्यानीति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥ ॥ ता कहं ते इत्यादि॥ इह नक्षत्राणां स्वरूपतो न गो
त्रसंभावा यतः इह गोत्रस्य स्वरूपं लोकप्रसिद्धमुपागमतः प्रकाशः कश्चिदाद्यः पुरुषस्तस्य यदपत्यसंतानो गोत्रं य
था गर्गस्यापत्यसंताना गार्ग्या इति भवनो गोत्रमिति न चैवंस्वरूपं नक्षत्राणां गोत्रं संभवति तेषामौपपातिकत्वात् तत १३३

इह गोत्रसंभवो ऽत्र दृष्टव्यो यस्मिन्नक्षत्रे शुभाशुभविचारे समानं तस्य गोत्रस्य य आद्यः पुरुषस्तन्नाम्ना भवति तन्नक्ष
त्रं ततः प्रश्नोपपत्तिः ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण नक्षत्राणां गोत्राणि आख्यातानीति वदेद्भगवानाह॥ ॥ ता एएसि
णमित्यादि ता इति पूर्ववत् एतेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये अभिजिन्नक्षत्रं मौद्गल्यायनसगोत्रं मौद्गल्यायने तत्स
हगोत्रेण वर्तते यत्तत्तथा श्रवणनक्षत्रं सांख्यायनसगोत्रं एवं शेषाण्यपि सूत्राणि भावनीयानि क्रमेण गोत्रसंग्राहिका
श्चामी जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिसत्का अंतरसंग्रहणिगाथाः॥ मोग्गल्लायणसंखायणे य तह अग्गभाव कण्णिल्ले तत्तो य जाउ
कन्ने धणंजए चेव बोद्धव्वे पुस्सायणे अस्सायणे य भग्गवेसे य अग्गिवेसे य गोयम भारद्दाए लोहिच्चे चेव वा
सिट्ठे ओमज्जायण मंडव्वायणे य पिंगायणे य गोवल्लायण कासव कोसिय दब्भायण वामरच्छाय सुंगायण गोल
ल्लायणे तिगिच्छायणे य कच्चायणे हवइ मूले तत्तो वज्झियायण वग्घावच्चे य गुत्ताइं॥ ॥ इति श्रीमलयगिरिवि
रचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्य षोडशं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥ ॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य षो
डशं प्राभृतप्राभृतं संप्रति सप्तदशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारः भोजनानि वक्तव्यानि ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमा
ह॥ ॥ ता कहं ते भोयणा इत्यादि ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण नक्षत्रविषयाणि भोजनानि आख्यातानीति वदेद्भ
गवानाह॥ ॥ ता एएसि णमित्यादि ता इति पूर्ववत् एतेषामनंतरोदितानामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये कृत्तिका
भिः दधिमावका कार्यं साधयति दध्ना सम्मिश्रमोदनं भुक्त्वा किमुक्तं भवति कृत्तिकासु प्रारब्धं कार्यं दध्ना भुक्त्वा प्रयातो निर्विघ्नं

सिद्धिमासादयतीति एवं शेषेष्वपि सूत्रेषु भावना कर्तव्या ॥ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृ
तस्य सप्तदशं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥ ॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य सप्तदशं प्राभृतप्राभृतं संप्रत्यष्टादशमारभ्यते तस्य चा
यमर्थाधिकारः चंद्रादित्यचारा वक्तव्या इति तद्विषयं प्रश्नमाह । ता कहं ते इत्यादि । ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण किंप्रमा
णया संख्ययेत्यर्थः । चारा आख्याता इति वदेत् भगवानाह । ता इत्यादि तत्र चारविचारविषयेऽस्मिन् वक्ष्यमाणस्वरू
पा द्विविधा द्विप्रकाराश्चाराः प्रज्ञप्ताः द्वैविध्यमेवाह ॥ तद्यथा ॥ आदित्यचाराश्चंद्रचाराश्च चंद्रादीनां परस्परस्वरूपत
त्वप्रथमं चंद्रचारपरिज्ञानार्थं तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह । ता कहं ते इत्यादि ॥ ता इति प्राग्वत् कथं केन प्रकारेण कथ्या
संख्ययेत्यर्थः । [illegible] भगवन् चंद्रचारा आख्याता इति वदेत् भगवानाह । ता पंचेत्यादि ता इति पूर्ववत्
पंचसांवत्सरिके [illegible] पंचवर्षप्रमाणे इति वाक्यालंकारे युगे
अभिजिन्नक्षत्रं सप्तषष्टिं चारान् यावत् चंद्रेण सार्द्धं योगं युनक्ति योगमुपपद्यते किमुक्तं भवति चंद्रेणाभिजिन्नक्ष
त्रेण सह संयुक्ताः युगमध्ये सप्तषष्टिसंख्यान् चारान् चरतीति कथमेतदवसीयते इति चेदुच्यते इह योगमधिकृत्य सकल
नक्षत्रमंडलपरिसमाप्तिः नाक्षत्रमासः ततो भवति नक्षत्रमासाश्च युगमध्ये सप्तषष्टिरेतच्च प्रागेवाख्यातं ततः प्रति
नक्षत्रपर्यायमेकं चारमभिजिता नक्षत्रेण सह चंद्रस्य योगसंभव उपपद्यते एवं शेषेऽभिजिता नक्षत्रेण सह युक्ताश्चं १२४
द्रा युगमध्ये सप्तषष्टिसंख्यान् चारान् चरतीति एवं प्रतिनक्षत्रं भावनीयं संप्रत्यादित्यचारविषयं प्रश्नसूत्रमाह ॥ ॥ ता

कहं ते इत्यादि । ता इति प्राग्वत् कथं किंप्रमाणया संख्यया ते भगवन् त्वया आदित्यचारा आख्याता इति वदेत् । भगवानाह । ता पं
च संवत्सरिएणं इत्यादि । ता इति पूर्ववत् पंचसांवत्सरिके पंचवर्षप्रमाणे युगे युगमध्ये अभिजिन्नक्षत्रं पंच चारान् यावत्
सूर्येण सह योगं युनक्ति अत्रायं भावार्थः । अभिजिता नक्षत्रेण सह संयुक्ताः सूर्या युगमध्ये पंचसंख्यान् चारान् चरंति
कथमेतदवगम्यत इति चेदुच्यते इह योगमधिकृत्य सूर्यस्य सकलनक्षत्रमंडलपरिसमाप्तिर्नाक्षत्रः सूर्यसंवत्सरः सूर्य
संवत्सराश्च युगे भवंति पंच ततः प्रतिनक्षत्रपर्यायमेकैकं चारमभिजिता नक्षत्रेण सह योगस्य संभवो घटते अभिजिता न
क्षत्रेण सह संयुक्ताः सूर्या युगे पंच चारान् चरंति । एवं शेषनक्षत्रविषयापि भावना भावनीया ॥ ॥ इति श्रीमलयगिरिविर
चितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्याष्टादशं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥ ॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृत
स्याष्टादशं प्राभृतप्राभृतं संप्रत्येकोनविंशतितममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो मासप्ररूपणा कर्तव्येति तत
स्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ॥ ॥ ता कहं ते इत्यादि पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण कथ्यानां [illegible] इत्यर्थः । भगवन् त्वया मा
सानां नामधेयानि आख्यातानीति वदेत् भगवानाह । ता एगमेगस्स णं इत्यादि । ता इति पूर्ववत् एकैकस्य संवत्सरस्य द्वादश मासाः
प्रज्ञप्ताः एषां च द्वादशानामपि मासानां नामधेयानि द्विविधानि प्रज्ञप्तानि लौकिकानि लोकोत्तराणि च तत्र लोकप्रसि
द्धानि लौकिकानि लोकोत्तराणि यानि न लोकप्रसिद्धानि किंतु प्रवचनमात्रप्रसिद्धानि लोकोत्तराणि । तत्र लौकिकलोकोत्तरा
णां मध्ये लौकिकानि नामान्यमूनि तद्यथा श्रावणो भाद्रपद इत्यादि लोकोत्तराणि नामान्यमूनि तद्यथा प्रथमः श्रावणरूपो मासो
ऽभिनंदः । द्वितीयः प्रतिष्ठितः तृतीयो विजयः चतुर्थः प्रीतिवर्द्धनः पंचमः श्रेयान् षष्ठः शिवः सप्तमः शिशिरः अष्टमो हैमवान् नवमो वसंत

सूर्यप्र०वृत्ति ॥१३५

मा मासो वसन्तः कुसुमसंभवः एकादशो निदाघो द्वादशो वनविरोधी ॥१८॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशम-
स्य प्राभृतस्यैकोनविंशतितमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥१९॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्यैकोनविंशतितमं प्राभृतप्राभृतं संप्रति विंशतित-
ममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो यथा पंच संवत्सराः प्रतिपाद्या इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ॥२०॥ ता कइ णमित्यादि ता इ-
ति पूर्ववत् कति किंसंख्याणि मिति वाक्यालंकारे संवत्सरा आख्याता इति वदेत् भगवानाह ता इत्यादि ता इति प्राग्वत् पंच संव-
त्सरा आख्याता इति वदेत् तद्यथा नक्षत्रसंवत्सर इत्यादि तत्र यावता कालेनाष्टाविंशत्यापि नक्षत्रैः सह क्रमेण योगपरिस-
माप्तिः स तावान् कालविशेषो द्वादशगुणितो नक्षत्रसंवत्सरस्तदुक्तं नक्खत्तं चंदजोगं बारसगुणियं नक्खत्तं ॥ अत्र
एकस्मिन्नक्षत्रपर्याये कालनक्षत्रमासः सप्तविंशतिरहोरात्रा एकविंशतिश्च सप्तषष्टिभागा अहोरात्र-
स्य एतद्राशिर्यदा द्वादशभिर्गुण्यते तदा त्रीणि अहोरात्रशतानि सप्तविंशत्यधिकानि एकपञ्चाशच्च सप्तषष्टिभा-
गा अहोरात्रस्य एतावत्प्रमाणो नक्षत्रसंवत्सरः युगं पंचसंवत्सरात्मकं तत्पूरकः संवत्सरो युगसंवत्सरः युगस्य प्रमाण-
हेतुः प्रमाणसंवत्सरः लक्षणप्रधानो नोपपत्तितः संवत्सरो लक्षणसंवत्सरः शनैश्चरनिष्पादितः संवत्सरः शनैश्चरसंव-
त्सरः तदेवं पंचापि संवत्सरा नामतः प्रतिपाद्य संप्रत्येतानेव संवत्सरान् यथाक्रमं भेदेनाह ॥२१॥ ता नक्खत्ते इत्यादि ता
इति तत्र नक्षत्रसंवत्सरो द्वादशविधः द्वादशप्रकारः प्रज्ञप्तस्तद्यथा श्रावणो भाद्रपद इत्यादि इह एकः समस्तनक्षत्रयोगपर्यायो द्वा-
दशभिर्गुणितो नक्षत्रसंवत्सरः ततोऽयं नक्षत्रसंवत्सरस्य पूरका द्वादश समस्तनक्षत्रयोगपर्यायाः श्रावणभाद्रपदादिनामा-
न इष्यन्ते अवयवे समुदायोपचारान्नक्षत्रसंवत्सरस्ततः श्रावणादिभेदात् द्वादशविधो नक्षत्रसंवत्सरः जं वेत्यादि वाशब्दः प- १३५

क्षान्तरसूचने अथवा एतत्सर्वं समस्तं नक्षत्रमंडलं बृहस्पतिर्महाग्रहो योगमधिकृत्य द्वादशभिः संवत्सरैः समानयति परिस-
माप्तिं नयति एष नक्षत्रसंवत्सरः किमुक्तं भवति यावता कालेन बृहस्पतिनामा महाग्रहो योगमधिकृत्याभिजिदादीन्यष्टावि-
शतिमपि नक्षत्राणि परिसमापयति तावान् कालविशेषो द्वादशवर्षप्रमाणो नक्षत्रसंवत्सरः ता जुगसंवच्छरेणमित्या-
दि युगसंवत्सरो युगपूरकः संवत्सरः पंचविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा चांद्रश्चांद्रोऽभिवर्धितश्चांद्रोऽभिवर्धितश्चैव उक्तं च चंदो चं-
दो अभिवड्ढिय चंदो अभिवड्ढिए चेव पंचसहियं जुगमिणं दिट्ठं तेलोक्कदंसीहिं प्रथमद्वितीयौ चांद्रौ तृतीयोऽभिवर्धि-
तः चतुर्थश्चांद्रः पंचमोऽभिवर्धितो जाण तत्र द्वादश पौर्णमासीपरावर्त्ता यावता कालेन परिसमाप्तिमु-
पयान्ति तावान् कालविशेषश्चांद्रः संवत्सरः उक्तं च पुण्णिमपरियट्टा पुण बारस संवच्छरा हवइ चंदो एक-
स्मिन् पौर्णमासीपरावर्ते एकश्चांद्रमासः स च चांद्रमासो रात्रिंदिवपरिमाणचिंतायामेकोनत्रिंशद्रात्रिंदिवानि द्वात्रिं-
शच्च द्वाषष्टिभागा रात्रिंदिवस्य एतद्द्वादशभिर्गुण्यते जातानि त्रीणि शतानि चतुःपंचाशदधिकानि रात्रिंदिवानां द्वाद-
श च द्वाषष्टिभागा रात्रिंदिवस्य एतद्द्वादशभिर्गुण्यते जातानि त्रीणि शतानि चतुःपंचाशदधिकानि रात्रिंदिवानां द्वादश च
द्वाषष्टिभागा रात्रिंदिवस्य एवंपरिमाणश्चांद्रः संवत्सरः तथा यस्मिन् संवत्सरेऽधिकमाससंभवेन त्रयोदश चंद्र-
मासा भवंति सोऽभिवर्धितः संवत्सरः उक्तं च तेरस य चंदमासा वासो अभिवड्ढिओ य नायव्वो एकस्मिंश्च चंद्रमासे अहो-
रात्रा एकोनत्रिंशद्द्वात्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्य एतच्चानंतरमेवोक्तं ततः एष राशिस्त्रयोदशभिर्गुण्य-
ते जातानि त्रीण्यहोरात्रशतानि त्र्यशीत्यधिकानि चतुश्चत्वारिंशच्च द्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्य एतावदहोरात्रप्रमाणो

सूर्यप्र॰वृत्ति
१२६

ऽभिवर्द्धितसंवत्सर उपजायते कथमधिकमाससंभवो येनाभिवर्द्धितसंवत्सर उपजायते कियता वा कालेन संभवतीति
चेत् उच्यते इह युगं चन्द्रचन्द्राभिवर्द्धितचन्द्राभिवर्द्धितरूपपंचसंवत्सरात्मकं सूर्यसंवत्सरापेक्षया परिभाव्यमानमन्यूनातिरिक्तानि
पंच वर्षाणि भवंति सूर्यमासश्च सार्द्धत्रिंशदहोरात्रप्रमाणश्चन्द्रमास एकोनत्रिंशद्दिनानि द्वात्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा दिनस्य ततो ग
णितसंभावनया सूर्यसंवत्सरसत्कत्रिंशन्मासातिक्रमे एकश्चन्द्रमासोऽधिको लभ्यते स च यथा लभ्यते तथा पूर्वाचार्यप्रदर्शितं
करणगाथाभिर्दर्श्यते चंदस्स जो विसेसो आइच्चस्स य हविज्ज मासस्स तीसइगुणिओ संतो हवइ हु अहिमासगो एक्को अस्या अक्ष
रगमनिका आदित्यसंवत्सरसंबंधिनो मासस्य मध्या च्चंद्रस्य चंद्रमासस्य यो भवति विश्लेष इह विश्लेषे कृते सति यदव
वशिष्यते तदप्युपचाराद्विश्लेषः स त्रिंशता गुणितः सन्नूनं भवत्येको ऽधिकमासः तत्र सूर्यमासपरिमाणात्सार्द्ध
त्रिंशदहोरात्ररूपाच्चन्द्रमासपरिमाणमेको नत्रिंशद्दिनानि द्वात्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा दिनस्येत्येवंरूपं
शोध्यते ततः स्थितं पश्चादिनमेकमेकं च द्वाष ष्टिभागे तत्र्युतं चैकदिनं त्रिंशता गुणितं जातानि त्रिंशद्दिना
नि एकस्य द्वाषष्टिभागस्त्रिंशता गुणितो जातास्त्रिंशद्द्वा षष्टिभागास्ते त्रिंशद्दिनेभ्यः शोध्यंते ततः स्थिता विशेषाणि एको
नत्रिंशद्दिनानि द्वात्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा दिनस्य एतावत्परिमाणश्चान्द्रो मास इति भवति सूर्यसंवत्सरसत्कत्रिंश
न्मासातिक्रमे एको ऽधिकमासो युगे च सूर्यमासाः षष्टिः ततो द्वयोरपि सूर्यसंवत्सरसत्कत्रिंशन्मासातिक्रम
यो[illegible]ऽधिकमासो भवति उक्तं च सट्ठीए अइयाए हवइ हु अहिमासगो जुगद्धंमि बावीसे पव्वसए हवइ य बी
ओ जुगंतंमि अस्याक्षरगमनिका एकस्मिन् युगे अनंतरोदितस्वरूपे पर्वणां पक्षाणां षष्टौ अतीतायां षष्टिसंख्य १२६

पूरणे व्यतिक्रांते इत्यर्थः एतस्मिन्नवसरे युगार्द्धे युगार्द्धप्रमाणे एको ऽधिकमासो भवति द्वितीयस्त्वधिकमासो
द्वाविंशत्यधिके पर्वशते पक्षशते ऽतिक्रांते युगस्यांते युगस्य पर्यवसाने भवति तेन युगमध्ये तृतीये
संवत्सरे ऽधिकमासः पंचमे च तस्मिन् युगे ऽभिवर्द्धितसंवत्सरौ संप्रति युगे सर्वसंख्यया यावंति पर्वाणि भवंति
पर्वाणि भवंतीति निर्दिदिक्षुः प्रतिवर्षं पर्वसंख्यामाह ता पढमस्स णमित्यादि ता इति तत्र युगे प्रथमस्य णमि
ति वाक्यालंकारे चांद्रस्य संवत्सरस्य चतुर्विंशतिः पर्वाणि प्रज्ञप्तानि द्वादशमासात्मको हि चांद्रः संवत्सर एके
कस्मिंश्च मासे द्वे पर्वणी ततः सर्वसंख्यया चांद्रे सं वत्सरे चतुर्विंशतिः पर्वाणि भवंति द्वितीयस्यापि चांद्रसंवत्स
रस्य चतुर्विंशतिः पर्वाणि तृतीयस्याभिवर्द्धितसंवत्सरस्य ष ड्विंशतिः पर्वाणि तस्य त्रयोदशमासात्मकत्वात् चतु
र्थस्य चांद्रसंवत्सरस्य चतुर्विंशतिः पर्वाणि पंचम स्याभिवर्द्धितसंवत्सरस्य षड्विंशतिः पर्वाणि कारणमनं
तरमेवोक्तं ततएवमेवमनेनैव प्रकारेण सपु व्वावरेणं ति पूर्वापरगणितमीलनेन पंचसांवत्सरिके युगे चतु
र्विंशत्यधिकं पर्वशतं भवतीत्याख्यातं सर्वैरपि तीर्थकृद्भिर्मया चेति इह कस्मिन्नयने कस्मिन्वा मंडले किं पर्व समाप्ति
मुपयातीति चिंतायां प्रवचने पर्वकरणगाथाः संति ता आ[illegible] ततस्ता वितन्यंते [illegible] उपदिश्यंते इच्छाप
व्व द्विउणं अयणं रूवाहियं तु कायव्वं सोज्झं वहवइ [illegible] अयणम्मि [illegible] ऊणअयणा [illegible]
या रूवसंजुत्ता तावइयं तं अयणं [illegible] कसिणं भिदो रूवं पक्खो वोद्धव्वो होति सिन्नेभि

जावइयातावइयाए तेसिमंडला होंति तिणयमेअणुगंकारे अभिंतरमंडलं हवइआई कम्मं मियपुणकारवाहिरंमं
डलंआ ऽ । एषाक्रमेणखायो । यस्मिन्नपर्वणि अयनमंडलादिविषयाजात मिह्नातन्नध्रुवराशिगुणिते अयकासाध्रु
वराशिउच्यते । इहध्रुवराशिप्रतिपादिकेयंप्रवचनि । यपिदविनिगाद्या । एगंचमंडलंमंडलस्ससत्तहिसागचत्तारि । नवने
पंचमियावृगइगतीसंकालेणहाएणं । अस्यान्धहराया ऽ नाएकंमंडलमेकस्यचमंडलस्यसप्तषष्टिसागाश्चत्वारएक
स्यचसप्तषष्टिसागस्यएकत्रिंशत्कृतेन छेदेनयेन्नसिं कालागासेनचएतावन्प्रमाणोध्रुवराशिः । अथयेत्रपर्वगतकृत्वाद
यनगताकृत्वाएगामवसप्तएकस्यचात्यन्निमाणं लावधिष्याम ॥ ततएवंसूतेध्रुवराशिमीप्सितपर्वसिगुणेत्रि
त्वातदनंतरमयनरूपाधिकंकर्त्तव्यंतथाउ णितमंडलराशवायदिचंद्रमसा ऽ यनकृतंसवतिशोध्र
यतिवयावन्नसंख्यातततएतस्मादीप्सितपर्वसं ख्याउणितामंडलराशावारूढ्यातस्युंद्रमसा ऽ यनानिवसव
तिशोध्यंयतिवयावन्नसंख्यानिचायनानिशुध्यति नतिसिद्धुक्तानिपर्वाणिअयनानिक्रियंतेकृत्वावसुयोरूपसं
युक्तानिविधेयानियदिपुनः परिपूर्णानिमंडलानिशुध्यंतिराशिश्चपश्चानिर्लेपाऽ यतेततस्तानंदयनसंख्या
तेनिरिंशासरूपयुक्तंनाक्षिनतत्रायनराशौरूपंप्रक्षिप्यात । इतिलाघातप्राकृतस्त्रपरिपूर्णाराशौत्सवात्प
करूपमंडलराशौप्रक्षिपणीयंतिन्नेसंडेअंत्रासहितेराशाविस्यर्थः । दरूपेमंडलराशौप्राह्मपणीयेपक्षेपे
वक्ततेसतियाचमंडलराशिस्यविति । तावंतिमंडलानितावत्त्रिपर्वईप्सितेपर्वणिनवंति । तथायदिईप्सितेनपर्वणा

युगाद्यरूपपेविप्रमलवत्वेनवगुणकारेसत्यवतितनअादिरस्यंतरेमंडलेप्रवृत्य । इमेउसमेउगुणकारोआदिवाहिरंमं
डलेऽवासव्यः । एषकरणगाथासमूलाक्षरार्थः । लावनावियंकोपिपृष्ठवियुगादौप्रथमंपर्वकस्मिन्नयनेकस्मिन्वामं
डलेसमाप्तिमुपयातीति । तत्रप्रथमंपर्वपृष्टमितिवामपार्श्वेपर्वसूचकाएककः स्थाप्यततसस्यअधोदक्षिणपा
र्श्वएकमयनतस्यवाअधोएकमंडलतस्यवमंडलस्यधस्ताच्चत्वारःसप्तषष्टिसागास्तेषामध्येसाध्वएकत्रिंशद्भा
गाःपषसार्वोपरिविध्रुवराशिःसेईप्सितेनएकेन पर्वणागुण्यतेएकेनचगुणितंतदेवसवतीतंजातंस्थाता
न्यवराशिउपस्तोयनरूपाधिकंचकर्त्तव्यमिति च नादेकंरूपमयनेप्रक्षिप्यतेमंडलसवौवायनंतत्रम
तीततोवायदांतितिन्नंमिशतिवचनात्मंड लराशौवारूपेप्रक्षिप्यतोततआगतमिदंप्रथमंपर्व
द्वितीयअयनेवर्त्ततीयस्यमंडलस्यचउंमियगु णकारेअभिंतरमंडलेहवइआइइतिवचनात्अस्यत
चत्रिंशच्चतुःसप्तषष्टिसागेषुएकस्यचसप्तषष्टि सागस्यतनवसेकत्रिंशद्भागेषुगतेषुसमाप्तिमुपयातीतिअ
यनचदवदयणमवसप्राचंदायणहयुगस्यादौप्रथमसूत्ररायागहितायदक्षिणायनमितिद्वितीयअयानअ
भिंतरवर्त्तितृतीयस्यमंडलस्येत्यक्तं । तथाकोपिपृष्टवितद्वितीयंपर्वकस्मिन्नयनेकस्मिन्वामंडलेसमाप्तिम
धिगच्छतीतितत्रद्वितीयंपर्वपृष्टमितिसएवप्राग्युक्ताध्रुवराशिःसमस्तोपिद्वाभ्यांगुण्यतेततोजाताअयने ।
द्विमंडलेअष्टौसप्तषष्टिसागाअष्टादशएकत्रिंशद्भागासतोयनेरूपाधिकंकर्त्तव्यमितिवचनानुअयनेरूपं

प्रक्षिप्यते मंडलराशौ चायनेन तु भवति ततो दोयकमिति लिंगमिदं तिवचनान्मंडलराशौ षट् प्रक्षिप्यते ततः आगतं द्विती
यं पर्व स्त्रीयज्ञ्ययनचतुर्थस्मिमंडलस्य ज्ञम्मंभिग्रयुणकारवाहिरागमंडलद्ववसर्वाद इतिवचना प्राग्मंडलादर्वा
वर्त्तिनः ऽष्टमं सप्तषष्टिभागेष्वेकस्य च षष्टिभागस्याष्टादश सूक्तत्रिंशद्भागश्च अतिक्रांतश्च परिसमाप्तिमुपेति तथा को
पि प्रश्नयति चतुर्दशं पर्व कति संख्या श्रयते षु मंडलेषु वा समाप्तिं गच्छतीति स एव प्राग्ध्रुवराशिः समस्तोपि चतुर्दश
भिर्गुणितं जातानि त्ययनानि चतुर्दश मंडलान्यपि च   चतुर्दश चत्वारः सप्तषष्टिभागाश्चतुर्दशभिर्गुणिता जाताः षट्पंचाश
त् पद्मनवएकविंशद्भागाश्चतुर्दशभिर्गुणिता जा   तं षट्विंशत्यधिकं शतं १२६ तत्र षट्विंशत्यधिकस्य शतस्य
एकविंशता भागो ह्रियते लब्धाश्चत्वारि सप्तष   ष्टिभागास्तेषु शिका भागो तिष्टंतः चत्वारश्च सप्तषष्टिभा
गा उपरितने सप्तषष्टिभागा उपरितने सप्तषष्टि   भागराशौ प्रक्षिप्यंते जाता षष्टिभागाः षण्वतुर्दशसंख्य
मंडलेषु स्त्राया दशलिमंडाले ख्यायादशलि सप्त   षष्टिभागे रयतें तेन पूर्वोपयनानि चतुर्दशसंख्यानि
युतानि क्रियंते ततोऽयं रूपाधिकं कर्त्तव्यमिति वचनाद् रूपायपि तत्रिकं रूपं प्रक्षिप्यते जातानि षोडशाच्चय
नानि सप्तषष्टिभागाश्च चतुःपंचाशत् संख्या मंडलराशौ चतुर्दश शिता तिष्टंति तत सप्तषष्टिभागराशौ षट् रूपे प्रक्षि
प्यते जातं चतुर्दशोत्तरं शतं ११४ ततः सप्तषष्ट्या भागा ह्रियते लब्धमेकं मंडलं पश्चाद वतिष्टंते सप्त चत्वारिंशत्
सप्तषष्टिभागास्ततो लब्धं ह्रंति लिंगमिदं तिवचनात् मंडलराशौ द्वरूपे प्रक्षिप्यते जातानि त्रीणि मंडलानि च १३८

चतुर्दशभिश्चावगुणितं कृतं चतुर्दश राशिश्चय इपि युग्मरूपस्याप्यत्र मंडलराशौ एकमयनमधिकं प्रविष्टमि
ति त्रीणि मंडलान्यभ्यंतरमंडलादारभ्य दृष्टव्यानि ततः आगतं चतुर्दशं पर्व षोडशेऽयते अभ्यंतरमंडलादारभ्य
तृतीये मंडले सप्तषष्टिभागेषु गतेष्वेकस्य च सप्तषष्टिभागस्य द्वयोरेकत्रिंशद्भागयोर्गतयोः परिसमाप्नोती
ति तथा षट्षष्टितमपर्वजिज्ञासायां सप्तवेक्ता ध्रुवराशिः षट्षष्ट्या गुण्यते जातानि षष्टिरयनानि षष्
टिः मंडलानि त्रिंशच्चाष्टाचत्वारिंशदधिकं सप्त   षष्टिभागानां शत चतुःपंचाशदधिकानि अष्टापंचाशदधिकान्येकविं
शद्भागानां ११५५ तेषामेकत्रिंशता भागो ह्रियते   लब्धाः परिपूर्णाः अष्टादश सप्तषष्टिभागास्ते उपरितने स
प्तषष्टिभागराशौ प्रक्षिप्यंते जातं शतं   षट्षष्ट्यधिके १६६ तत्परिषष्ट्या षष्टिमंडलानि तानि द्वि
पंचाशता मंडले विंशपंचाशता च एकस्य मंडल   स्य सप्तषष्टिभागेषु द्वात्रिंश यनानि अयोनितान्ययनराशौ
प्रक्षिप्यंते जातानि षट्षष्टिरयनानि द्विपंचाशदव   तिष्टंते नव मंडलानि पंचदश च सप्तषष्टिभागा मंडलस्य तत्र पं
चदश सप्तषष्टिभागाः सप्तषष्टिभागराशिमध्ये प्रक्षिप्यंते जाता द्वे शते एकाशीत्यधिके २८१ तयोः सप्तषष्टिभ
भागैर्हृते लब्धानि चत्वारि मंडलानि शेषाश्चावतिष्टंते त्रयोदश सप्तषष्टिभागा मंडलानि च मंडलराशौ प्रक्षिप्यं
ते जातानि सप्तषष्टिरयनानि त्रयोदश मंडलानि निरंस मिह वज्र्यमिति वचनादयनराशौ रूपं न प्रक्षिप्यते केवलं कसिपं मि
ते इह रूपं परकवो इति वचनात् मंडलस्थाने एकं रूपं न्यस्यते त्वाषष्ट्या चापवगुणकारः कृतो षट्षष्टिरूपश्च राशिर्युग्

ग्मायान्यपि चत्वार्ययनानि प्रविष्टानि तान्यपि युग्मरूपाणि रूपं चात्राधिकमेकं न प्राप्नुमिति पंचमस्ययनं तत्र
स्थानं द्रष्टव्यमिति वा समंडलमादिर्द्रष्टव्यं ततश्चागत द्वाषष्टितमे पर्वसप्तषष्टावयने षु परिपूर्णेषु जातेषु वा समंडले
प्रथमरूपे परिसमाप्ते परिसमाप्तिर्गतमिति। एवं सर्वाण्यपि पर्वाणि भावनीयानि केवलं विनेयजनानुग्रहाय पर्वाय
नप्रस्तारो लख्यातोऽक्षरता डितत्र पदव्यतितत्र प्रथमपर्व द्वितीयेऽयने तृतीये मंडले तृतीयस्य मंडलस्य चतुर्षु सप्त
षष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य नवस्वेकत्रिं शद्भागेषु गतेषु समाप्तमिति [illegible] पर्वायनमं
लप्रत्यकमाकेकं रूपं प्राक्तनं [illegible] भागेषु क्तावत संख्याका भागा मंडलचायनद्भाव परिज्ञानेत्रिया
दशामंडलानि एकस्य च मंडलस्य त्रयोदश सप्तषष्टिभागा इत्येतावदयनस्वरूपं [illegible] धयित्वा
यनमयनराशावा प्रक्षिप्तं [illegible] तेन क्रमेण वक्ष्यमाण मानप्रस्तारः सम्यक् परिभावनीयः स च प्रस्तारोऽयं प्रथमं
पर्व द्वितीयेऽयने तृतीये मंडले तृतीयस्य मंडल स्य चतुर्षु सप्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य नवस्वे
कत्रिंशद्भागेषु गतेषु समाप्तं द्वितीयं पर्व तृतीयेऽयने चतुर्थे मंडले चतुर्थस्य मंडलस्याष्टसु सप्तषष्टिभागेष्वेक
स्य च सप्तषष्टिभागस्याष्टादशस्वेकत्रिंशद्भागेषु तृतीयं पर्व चतुर्थेऽयने पंचमे मंडले पंचमस्य मंडलस्य द्वादश
सु सप्तषष्टिभागस्याष्टादशस्वेकत्रिंशद्भागेषु तृतीयं पर्व चतुर्थेऽयने पंचमे मंडले पंचमस्य मंडलस्य द्वादशसु
सप्तषष्टिभागस्य सप्तविंशतौ एकत्रिंशद्भागेषु चतुर्थं पर्व पंचमेऽयने षष्ठे मंडले षष्ठस्य मंडलस्य सप्तदशसु १२७

प्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य पंचस्वेकत्रिंशद्भागेषु पंचमं पर्व षष्ठेऽयने सप्तमे मंडले सप्तमस्य मंडला
स्यैकविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य चतुर्दशस्वेकत्रिंशद्भागेषु षष्ठं पर्व सप्तमेऽयनेऽष्टमे मंड
लेऽष्टमस्य मंडलस्य पंचविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य त्रयोविंशतावेकत्रिंशद्भागेषु सप्तमं
पर्व अष्टमेऽयने नवमे मंडले नवमस्य मंडलस्य त्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य एकस्मिन्नेकत्रिंश
द्भागेऽष्टमं पर्व नवमेऽयने दशमे मंडले दशमस्य मंडलस्य चतुस्त्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य
दशस्वेकत्रिंशद्भागेषु नवमं पर्व दशमेऽयने एका दशे मंडले एकादशस्य मंडलस्याष्टात्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु एक
स्य च सप्तषष्टिभागस्यैकोनविंशतावेक त्रिंशद्भागेषु दशमं पर्व एकादशेऽयने द्वादशे मंडले द्वादश
स्य द्विचत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्त षष्टिभागस्याष्टाविंशतौ एकत्रिंशद्भागेषु एकादशं पर्व द्वाद
शेऽयने त्रयोदशे मंडले त्रयोदशस्य मंडलस्य सप्तच त्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य षट्सु एकत्रिं
शद्भागेषु द्वादशं पर्व चतुर्दशेऽयने प्रथमे मंडले प्रथमस्याष्टाविंशतौ सप्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य पंचद
शस्वेकत्रिंशद्भागेषु त्रयोदशं पर्व पंचदशेऽयने द्वितीये मंडले द्वितीयस्य मंडलस्य द्वात्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु ए
कस्य च सप्तषष्टिभागस्य चतुर्विंशतावेकत्रिंशद्भागेषु चतुर्दशं पर्व षोडशेऽयने तृतीये मंडले तृतीयस्य मंडलस्य स
प्तचत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य द्वयोरेकत्रिंशद्भागयोः पंचदशं पर्व सप्तदशेऽयने चतुर्थे मंड

१ सूर्यप्र० वृत्ति १४०

लचतुर्भस्य मंडलस्य एकपंचाशतं सप्तषष्टिभागानेकस्य च सप्तषष्टिभागस्य एकादश सैकविंशद्भागेषु एवं शेषेष्वपि पर्व
स्वयतमंडलप्रकाराः तावनीयाः यं भागारव स्तयास्तु तील रक्षते च किंपर्वके स्मिन्पूर्वं इन्दुत्वयोगे परिसमाप्तिमुपयाती
ति विंतायां भवति वा ततः करणगाथापदविवृतिसंप्रति तत्प्रपदद्वयमिति द्विनवतीससंख्याकानां प्रमाणं सप्तसठिमेव फलं स्वा
पढमे दिणे गुणकारा पहयालता अघारस हिंसए हिं तीसेहिं ससगसम्मगुणियम्मि तस्स विभत्तार हिंसएहिं अतिइस्मिउ
कं भिन्नत्र छिविसमाणं सव्वयेणं तव्वतं मेसं तेरिरकं नायच्छं ऊस्मतं दत्व अपद्वादिंशाशिकं विधवतुर्विंशात्यधिकं श
तं प्रमाणं प्रमाणराशिस्त्वा सप्तषष्टिरूपं फलं फलराशिं कुर्यात् इच्छा वा द्वाविंशतिः एवं विन्यस्तानां गुणाकारं विदध्यात्
विक्षयच्चाद्यन्तराशिनाचतुर्विंशत्यधिकशते नलागे कृते यल्लब्धं तत्पर्याया ज्ञातव्याः ये स्तुताः ऋक्ष भवति
१ इति तदष्टादशशितः शतेषु त्रिंशदधिके संगुण्यते संगुणिते च तस्मिन्तत्तत्षट्त्रयोदशशतानि जातानि इच्छा वा रेरशिति
राधवीयाः अतितितो जातानि यानि एकविंशतिः सप्तषष्टिभागानां ते चतुर्विंशत्या गुणाने पतावत ऋक्षधनकस्य तस्य मात
त्वा भूतं तत्तस्मिन्वंशोधने सप्तषष्टिसंख्यायोगात्मषष्ट्यसाशं सर्वाग्रेण यद्भवति किमुक्तं भवति सप्तषष्ट्या भाषष्टेः
गुणितायां यद्भवति ततस्ता गान्तयल्लभं तावंति नक्षत्राणि शुभ्रानि यत् शेषं तत्सातापिसाग द्वारणादपि शेषं भवति
इते तादृशं तत्कर्तव्यं ज्ञातव्यं यत्र विवक्षितं पर्व समाप्तमिति एकंकवण गाथाक्षरार्थो भावना त्वियं यदि चतुर्विंशात्यधि
कतपर्वं शतेन सप्तषष्टिः पर्यायाल्लभ्यंते तत एकेन पर्वणा किं लभामहे राशित्रयस्थापना ॥ १२४ ॥ ६७ ॥ १ ॥ अत्रैव चतुर्विं १४०

शत्यधिकशतरूपो राशिः प्रमाणस्तत्र सप्तषष्टिरूपः फलं तत्र आद्येन राशिना मध्यराशिर्गुण्यते जातं सप्तषष्टिरेवास्या
द्यन्तराशिना चतुर्विंशत्यधिकशतलक्षणेन भागहरणं स च स्तोकत्वान्न भागं प्रयच्छतीति ततो नक्षत्रानयनार्थमष्टादशभिः शतैः
त्रिंशदधिकैः सप्तषष्टिभागरूपैर्गुण्यते अत इति गुणकारः ग्रंथकारः परिशिष्टतया दत्तो नाज्ञातो गुणकारस्य राशिर्ध्व
जाता नि पंचदशशतानि १८३० ॥ एवं अष्टादशशतत्रिंशत्सप्तषष्टिं न गुण्यते ततः पंचदशशतान्यपि जातान्येकषष्टि
सहस्राणि त्रीणि शतानि पंचोत्तराणि ६१३०५ तस्माद्विशिष्टत्रयोदशशतानि कृत्वा राशित्रयं तत्स्थितानि
ऋषाणि षष्टिसहस्राणि नवशतानि पंचषट् त्रयोदशशतानि षष्टिरूपः सप्तषष्ट्या गुण्यते जातान्येकत्रिंश
त्ताशतानि चतुःपंचदशाधिकानि ३१५४ ततो भागो ह्रियते लब्धं त्रयोदश १३ तत एवोक्तानि नव पर्यायानि
चतुर्दश नक्षत्राणि शुद्धानि शेषाणि तिष्ठंति विंशा ७ शत्सप्तषष्टि शतानि सप्तचत्वारिंशदधिकानि १८४७ एतत् सप्तषष्ट्या
यत्प्रविशत्कप्रमाणमात्रत्वा जातानि पंचपंचाशन्महस्राणि त्रिंशतानि दशोत्तराणि ५५३१० एतावत्सप्तषष्ट्या हता भव
त्याश्रया दशशतानि शेषानि तिष्ठंति चतुर्दश शतानि चतुष्षष्ट्युत्तराणि १४६४ तानि च सप्तषष्टिभागानयनार्थं चतुर्विंशत्युत्तरशतेन गुण
यितव्यानि गुणकारच्छेदराश्यो द्वाभ्यामपवर्त्यते ततो गुणकाराराशिर्जातो एक च्छेदराशिः सप्तषष्टिभागरूपः
तत्र गुणिते एव लब्धाः षड्विंशतिसप्तषष्टिभागास्ते च शेषमेकविंशतिः सप्तषष्टिभागाः एकस्य
सप्तषष्टिभागस्य एकस्य सप्तषष्टिभागस्य आगतं प्रथमपर्व अश्विन्यां सप्तयोदशसु नक्षत्रेषु एकस्य चतुर्दश एकविंशतिः
सप्तषष्टिभागानामेकस्य च सप्तषष्टिभागस्यैकं सप्तषष्टिभागं ऋक्षा समाप्तिमिति तथा द्वितीयं चतुर्विंशत्यधिके पर्वे यत्तत्

पूर्वषष्टिपर्यायालब्धं ततो वास्यां पर्वस्यां किल साम(?)देशे राशित्रयस्थापना ॥४॥ ६२२॥ अत्रांत्येन राशिना मध्यराशिर्गु-
णितो जातं चतुस्त्रिंशदधिकं शतं ॥१३४॥ तस्याद्यतरराशिना चतुर्विंशत्यधिकशतत्रयरूपेण भागो ह्रियते लब्धमेकोन-
त्रपर्यायाः स्थिताः शेषा दश तत एतान् नक्षत्रानयनायाऽष्टादशशतानि त्रिंशदधिकैः सप्तषष्टिभागैर्गुणयितव्या-
॥ इति गुणकारच्छेदराशी द्वयोरपि पंचकेनापवर्तना जातो गुणकारराशिः षट्त्रिंशतानि पंचदशोत्तराणि ३६१५ छेदराशिः सप्तषष्टि-
दशानवतिः शतानि पंचदशोत्तराणि ततो जातान्येकनवतिशतानि पंचाशदधिकानि ९१५० ते पंचषष्ट्या दशशतानि षट्सप्त-
राशेः पतितानि अत्रैतदष्टसप्ततिशतानि अष्टचत्वारिं शदधिकानि ७८४८ तत्र सप्तषष्टिरूपाश्छेदराशिः सप्तषष्ट्या उत्तरेषामि-
तानि पंच चत्वारिंशद्भागाः सप्तषष्टिः पंचाशदधिकानि ४१५४ ते सप्तषष्ट्या भागे ह्रियते लब्धमेकं अवणरूपं नक्षत्रं शेषाणि
तिष्ठंति विंशद्भागा निव चत्वारिंशदधिका नि ३६४० ततानि सप्तषष्टया नयनायै विंशतात्युत्पत्यंते जातमेकं नक्षत्रं सप्त
ष्टिसप्ततिश्च षष्टिरात्रिर्विंशत्युत्पत्तिरस्मात् १२५८३० एतानि सप्तषष्ट्या छिन्ना दश लब्धाः षड्विंशतिमुहूर्ताः ॥२६॥ शेषाणि
तिष्ठंति सार्द्धशतानि त्रिणि अष्टाविंशतिरात्रि निशत्र २८ एतानि सप्तषष्टिभागानयनार्थं सप्तषष्ट्या गुणयितव्यानि तत्र गुणाकारे
राशेः छेदराशेश्च पंचकेनापवर्तना तत्र गुणकारस्य शेषः एकः छेदराशेः त्रयोदश एतेन सप्तषष्टि तेषां क्रमेण पंचषष्ट्या राशिर्भविष्यति
जातः शतानि चतुस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागाः जाताः लब्धाश्चत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य त्रयः सप्तषष्टिभागाः
आगतं द्वितीयं पर्व धनिष्ठानक्षत्रस्य षड्विंशतिं मुहूर्तान् द्विचत्वारिंशतं च मुहूर्तस्य द्वाचत्वारिंशतं सप्तषष्टिभागान् एकस्य च १४१
सप्तषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागान् त्रयस्त्रिंशतं समाप्तिमुपगच्छतीत्येवं शेषेष्वपि पर्वसु भावयितव्यं सर्वत्रापि नावतरणिकया(?)नस्तूसं

M E ... I A V
[stamp]

ग्राहिकाश्चेमाः पूर्वाचार्यप्रदर्शिताः पंचगाथाः ॥ अस्स जम अग्गि पयावइ सोम रुद्द अदिति विहस्सइ सप्प पिति भग अज्जम सविया तट्ठा वाउ इंदग्गी मिगसिरं
मित्त इंद निरिती आऊ विस्सा य बंभ विण्हू वसु वरुण अय विवड्ढी पूस आस जम चेव ॥ आसइ णाम णक्खत्ता रोहिणी मूले अद्दा वि संतस्स धणिट्ठाय
मग अज्ज अज्जम संखा साईं अग्गी य मित्त देवाय ॥ हत्थ चित्त विसाहा पुव्वासाढा सवण पुस्स देवाय ॥ अहिवइ भगालि विडिदण्णा
स्स विसाह कत्तिया जेठा ॥ सा माघ दखीय भरणी पिउवरुण सगा सिवण्णा ॥ विस्सास विसाह वरुणा सोमे लोअदा य विस्सकम्मो
य ॥ पडिसगो उवाहा विस्सइ पवेसु नक्खत्ता ॥ तासां व्याख्या ॥ प्रथमस्य पूर्वफाल्गुनीलक्षणस्य भग्गदेवतोपलक्षितं नक्षत्रं
त्रं द्वितीयस्य धनिष्ठा धनिष्ठा रुतीयस्यार्यमाख्य- यमदेवतोपलक्षिता उत्तराफाल्गुन्यः ॥ चतुर्थस्य सावित्रि-
देवतोपलक्षिता उत्तरभद्रपदा ॥ पंचमस्य चित्रा षष्ठस्याश्वदेवतोपलक्षिताऽश्विनी ॥
सप्तमस्य इंद्राग्नि इंद्राग्निदेवतोपलक्षिता वि- शाखा ॥ अष्टमस्य रोहिणी ॥ नवमस्य ज्येष्ठा ॥ दशमस्य
ग्निदेवतोपलक्षिता मृगशिराः ॥ ११ एकादशस्य आदित्यदेवतोपलक्षिता पूर्वभद्रपदा दितिदेवतोपलक्षिता पुनर्वसुः ॥ १२ त्रयोदश-
स्य श्रवणः ॥ १३ चतुर्दशस्य पितृदेवा मघा ॥ १४ पंचदशस्याजः अजदेवतोपलक्षिता पूर्वभद्रपदा ॥ १५ षोडशस्यार्यमाख्य-
यमदेवतोपलक्षिता उत्तरफाल्गुन्यः ॥ १६ सप्तदशस्याहिर्बुध्न्यदेवतोपलक्षिता उत्तरभद्रपदा ॥ १७ अष्टादश-
स्य चित्रा ॥ १८ एकोनविंशतितमस्याश्वदेवतोपलक्षिताऽश्विनी ॥ १९ विंशतितमस्य रोहिणी ॥ २० एकविंशतितमस्य मू-
ल ॥ २१ द्वाविंशतितमस्याषाढा ॥ २२ त्रयोविंशतितमस्य विष्णुदेवतोपलक्षितः श्रवणः ॥ २३ चतुर्विंशतितमस्योत्तराषाढा ॥ २४ पंचविंशतितमस्य पुष्यः ॥ २५ षड्विंशतितमस्य धनिष्ठा ॥ २६ सप्तविंशतितमस्य रोहिणीनां देवतोपलक्षि-

सूर्य० वृत्ति
१४२

ता:पूर्वफाल्गुन्य:२७अष्टाविंशतितमस्या अजा अजदेवतोपलक्षिता:पूर्वभद्रपदा:२८एकोनत्रिंशत्तमस्यार्यमा अर्यमादे
वता उत्तरफाल्गुन्य:२९त्रिंशत्तमस्य पुष्य: पुष्यदेवताका रेवती ३०एकत्रिंशत्तमस्य स्वाति:३१द्वात्रिंशत्तमस्याभि
रपि देवतोपलक्षिता कृत्तिका:३२त्रयस्त्रिंशत्तमस्य मित्रदेवा मित्रनामा देवो यस्या: सा तथा अनुराधा इत्यर्थ:३३चतु
स्त्रिंशत्तमस्य रोहिणी३४पंचत्रिंशत्तमस्य पूर्वाषाढा३५षट्त्रिंशत्तमस्य पुनर्वसु३६सप्तत्रिंशत्तमस्य विष्णुदेवा उत्तरा
षाढेत्यर्थ:३७अष्टात्रिंशत्तमस्याहिरहिदेवतोपलक्षिताश्लेषा३८एकोनचत्वारिंशत्तमस्य वसुर्वसुदेवोपलक्षि
ता धनिष्ठा३९चत्वारिंशत्तमस्य भगो भगदेवा:पूर्व फाल्गुन्य:४०एकचत्वारिंशत्तमस्याहिर्बुध्निरहिर्बुध्निदेवतोपल
क्षिता उत्तरभद्रपदा४१द्विचत्वारिंशत्तमस्य दस्र:४२त्रिचत्वारिंशत्तमस्याश्वदेवा अश्विनी४३चतुश्चत्वारिंशत्तम
स्य विशाखा४४पंचचत्वारिंशत्तमस्य कृत्ति का:४५षट्चत्वारिंशत्तमस्य ज्येष्ठा४६सप्तचत्वारिंशत्तमस्य
सोम:सोमदेवोपलक्षितं मृगशिरोनक्षत्रं४७ अष्टचत्वारिंशत्तमस्यापुराप्युदेवा:पूर्वाषाढा४८एको
नपंचाशत्तमस्य रविरविनामकदेवोपलक्षितं उत्त हस्तनक्षत्रं४९पंचाशत्तमस्य श्रवण:५०एकपंचाशत्तमस्य पिता
पितृदेवा:मघा:५१द्विपंचाशत्तमस्य वरुणो वरुणदेवतोपलक्षितं शतभिषक्नक्षत्रं५२त्रिपंचाशत्तमस्य भगो
भगदेवा:पूर्वफाल्गुन्य:५३चतु:पंचाशत्तमस्याहिर्बुध्निदेवा उत्तरभद्रपदा:५४पंचपंचाशत्तमस्य चित्रा५५षट्पं
चाशत्तमस्याश्वोऽश्वदेवा अश्विनी५६सप्तपंचाशत्तमस्य विशाखा५७अष्टपंचाशत्तमस्याग्निदेवोपलक्षिता कृ
त्तिका:५८एकोनषष्टितमस्य मूला:५९षष्टितमस्यार्द्रा६०एकषष्टितमस्य विष्णुर्विष्णुदेवा उत्तराषाढा६१द्वा १४२

षष्टितमस्य पुष्य:६२एवमुपसंहारमाह एतानि नक्षत्राणि युगस्य पूर्वार्द्धे यानि द्वाषष्टिसंख्यानि पर्वाणि तेषु क्र
मेण वेदितव्यानि एवमेवाग्रेतनकरणवशादुत्तरार्द्धेऽपि द्वाषष्टिसंख्येषु पर्वसु वेदितव्यानि संप्रति कस्मिन् सूर्यस्य
मंडले किं पर्व समाप्तिं यातीति चिंतायां यत्पूर्वाचार्यैरुपदर्शितं करणं तदभिधीयते इच्छापव्वेहिं गुणिया रूवहिया सागराण
अयणेण मंडलविभागअयणं मित्ताउ दिवसा सूर्वाह्नि मंडलहवइ अस्या व्याख्या सूर्यस्यापि पर्वविषयामंडल
विभागज्ञातुं स्वकीयेनायनेन किमुक्तं स भवति सूर्यस्य स्वकीयमयनमपेक्ष्य तस्मिंस्तस्मिन् मंडले
तस्य पर्वण:परिसमाप्तिरवधारणीयेति तत्रा यनेनाधिकास्तिथिदिवसा उद्धरिता वर्तन्ते तत्संख्यासू
याधिके मंडले तदीप्सितं पर्व परिसमाप्तं भव तीति वेदितव्यं एषा करणगाथाक्षरघटना भावार्थस्त्वयं
इदं यत्पर्व कस्मिन् मंडले समाप्तिमिति ज्ञातुमि ष्यते तत्संख्या ध्रियते धृत्वा च पंचदशभिर्गुणयेत् गुणयि
त्वा च रूपाधिका क्रियते तत:सत्रिभिःऽयमराशि :पात्यंते ततो यदि अशीत्यधिकेनशतेन भाग:पततितर्हि सा
गङ्गातयस्त्रसंतात्ययना तिज्ञातव्यानि तावत्यायस्यादयसंख्यावतिष्ठाततदंतिमे मंडले विवक्षितपर्वसमा
प्तिमित्यत्रास्यामुत्तरायणवर्तमानिवाद्यमंडलमारभ्याक्तच्यदक्षिणायनविषयत्वासंतरमिति संप्रतिसावनाक्रिय
ते तत्राकोऽपि पृच्छति कस्मिन् मंडले स्थित:सूर्यो युगप्रथमपर्व समापयतीति इह प्रथमपर्व पृष्टमित्येकोऽकोध्रि
यते स पंचदशभिर्गुण्यते जाता:पंचदश अत्रैकोऽप्यवमरात्रो न संभवतीति न किमपि पात्यते तेन पंचदश

रूपाधिकाः क्रियंते जाताः षोडश १६ युगादौ च प्रथमं पर्व दक्षिणायने तत्र आगतं सर्वाभ्यंतरं मंडलमादिं कृत्वा षोडशे मंड
ले प्रथमं पर्व परिसमाप्तमिति। तथाऽपरं पृच्छति। चतुर्थं पर्व कस्मिन् मंडले परिसमाप्नोतीति। तत्र चतुष्को ध्रियते। ध्रुवा च पं
चदश त्रिगुण्यंते जाता ४५ अत्रैकोऽवमरात्रः संभवतीत्येकः पात्यते जाता ४४ एषाप्येकरूपयुता
क्रियते जाता ४५ आगतं सर्वाभ्यंतरं मंडलमादिं कृत्वा पंचचत्वारिंशत्तमे मंडले चतुर्थं पर्व समाप्तमिति। तथा पंचविंशतित
मपर्वजिज्ञासायां पंचविंशतिः स्थाप्यते सा च पंचदशभिस्त्रिगुण्यते जातानि त्रीणि शतानि पंचसप्तत्यधिकानि ३७५ अत्र
षडवमरात्रा जाता इति षट् पात्यंते जातानि त्रीणि शतानि एकोनसप्तत्यधिकानि ३६९ एतेषां त्र्यशीत्यधि
केन शतेन भागो ह्रियते लब्ध एकः शेषाणि तिष्ठंति त्रीणि तानि रूपयुतानि क्रियंते। जातानि चत्वारि ये
चाधो लब्धोऽस्तीत्यायातं अयनं दक्षिणायनात्। राद्यण रूपे पतितम् आगतं तृतीयेऽयने दक्षिणायने
रूपे सर्वाभ्यंतरं मंडलमादिं कृत्वा चतुर्थे मंडले पंचविंशतितमं पर्व परिसमाप्तमिति। चतुर्विंशत्यधिकशततम
पर्वजिज्ञासायां चतुर्विंशत्यधिकं शतं स्थाप्यते तच्च पंचदशभिस्त्रिगुण्यते जातान्यष्टादश शतानि षष्ट्यधिकानि १८६० पंच
त्रिंशत्यधिकपर्वशतेन त्रिंशदवमरात्रा लब्धा इति त्रिंशत् पात्यंते जातानि अष्टादशशतानि त्रिंशदधिका
नि १८३० रूपयुतानि क्रियंते जातान्यष्टादशशतान्येकत्रिंशदधिकानि १८३१ एतेषां त्र्यशीत्यधिकेन श
तेन भागो ह्रियते लब्धानि दशायनानि पश्चादवतिष्ठते एकः दशमं च अयनं युगपर्यंते उत्तरायणं ततः आगतं यु १४२

गांते सर्वाभ्यंतरमंडले चतुर्विंशत्यधिकशततमं पर्व समाप्तमिति सम्प्रति किं पर्व कस्मिन् सूर्यनक्षत्रे समाप्तिमधि
गच्छतीति तन्निरूपणार्थं यत्सूत्रचिह्नैः करणमुक्तं तदुपदर्शयति। चउवीससयं काऊण माणं पव्व पव्वफलं इच्छापव्वहिं
गुणकाऊणं पज्जवा लद्धा। अट्ठारस य सएहिं तीसेहिं सेसगं मि गुणियं मि सत्तावीससएहिं अट्ठावीसेहिं पुस्सेहिं सत्तट्ठिहिं
सगणं सव्वग्गेणं तओ जं सेसं। तं रिक्कं सूरस्स भज्जइ उस मत्तं इव ऽपव्वं। एतासां तिसृणां गाथानां क्रमेण व्याख्या। त्रैराशिक
विधौ चतुर्विंशत्यधिकशतप्रमाणराशिं स्थापयित्वा पंच पर्यायानुफलं अस्मिन् कृत्वा च इप्सितः पर्वैस्तैर्गुणं गुणकारं विधाय
त्वा विधिवदाद्येन राशिना चतुर्विंशत्यधिकशत रूपेण भागो हर्तव्यो। भागे हृते यल्लब्धं ते पर्यायाः शुद्धा ज्ञातव्याः
यत्पुनः शेषमवतिष्ठते तदष्टादशभिः शतैः त्रिंशदधिकैर्गुणयितव्यं तस्मिंश्च सप्तविंशतिशतेषु अ
ष्टाविंशत्यधिकेषु युक्तेषु पुष्यः शुद्ध इति तस्मिंश्च शेषे सप्तषष्टिसंख्याया भागे हृते यल्लब्धं तावद्भवति किमुक्तं
भवति सप्तषष्ट्या ततः शोध्यानि तावंति यावद्भवति न शक्यंते तान्यपि नक्षत्राणि शुद्धानि ज्ञातव्यानि यत्पुनः शेषं तो
पि भागहरणादपि शेषमवतिष्ठते तत् सूर्यस्य संबंधि नक्षत्रं ज्ञातव्यं विवक्षितपर्वसमाप्तमिति एष करणगाथाक्ष
रार्थः। भावना त्वियं यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पंच सूर्यनक्षत्रपर्याया लभ्यंते ततः एकेन पर्वणा किं
लभामहे राशित्रयस्थापना १२४।५।१। अत्रांत्येन राशिना मध्यराशिर्गुण्यते। जाताः पंचैव पंचकरूपः। तस्याद्येन रा
शिना चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागहरणं। स च स्तोकत्वाद्भागं न प्रयच्छतीति ततो नक्षत्रानयनायाष्टादशभिः

॥सूर्यप्रवृत्ति
144

शतेत्रिंशदधिके सप्तषष्टिभागरूपेण चिंत्यमाने निष्पद्यते एकस्य सप्तषष्टिभागस्य एकत्रिंशत्तमो भागः पर्यन्तवर्ती तावत्प्रमाणे यदि एकत्रिंशद्भागहीनाः सप्तषष्टिभागाः ... ...
नि पंचदशोत्तराणि ॥ एकैकस्य सप्तषष्टिभागस्य एकत्रिंशद्भागास्तत्र पंच सप्तषष्टिभागाः षट्त्रिंशच्चतुःपंचाशद्भागाः ... ...
शतानि पंचसप्तत्यधिकानि ४४७५ पुष्यस्य चतुर्विंशतिः सप्तषष्टिभागाः एकत्रिंशद्भागाः ... ...
शत्यधिकानि २७५८ पर्यन्तवर्ती ... ... १८४७ तत्र
षड्दशशिरूपाः सप्तषष्टिभागाः ... ...
यातत्र ... ...
... ...
... ...
... ... २२७ ... ...
... ...
... ...
... ...
... ... 144

... ...
... ...
... ...
... ...
... ... १४०८ ... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...

सूर्यवृत्ति
१४५

स्फुटाग्रागं तत्प्रत्यब्दं तितततो नक्षत्रवयनार्धमष्टादशांशिः ३ ते त्रिंशदधिकेर्गुणयित्वा २ तिगुणकारैर्दशघ्नयोर
र्द्धिनापवर्त्तना जातो गुणकारः रानि नव शतानि पंचदशाग्राणि ७५ पष्ठे दश त्रिंशत्षष्टिः ॥ देवत्तननवति ३ ते पंच
दशाग्रारेः दशगुण्यंतेता निपकववृत्तिशतानि पंचाशाडुराणि ५२५० तस्य सप्तविंशतिशतान्यष्टाविंशत्यधि
कानि पुष्पसकानि त्रयोध्यंतस्थितानि पद्माः ३ः अष्टिशतानि त्रिविंशत्यधिकानि ६४२ शत्र दशशिरषष्टि
रूपः सप्तषष्ट्या गुण्यते जातान्येकचत्वारिंशाद्धता॥ क्षिवत्तुः पंचाशदधिकानि ४२५४ तेसांशिज्यातल मम्यकेन
कृतं तवास्तेषां रूपमस्तेषां नदृत्तं वावकेवमत १ तम्नता पंचदशा सूर्यस्फुटत्वाभ्यधिकावेदितव्याः शेषाणि
तिष्ठतिवा विंशतिशतान्यष्टस्याधिकानि २३६८ ततोस्फुटत्वानयनार्थमेतानि विंशत्या गुण्यंते जाता
न्यष्टषष्टिसहस्राणि चत्वारिंशदधिकानि ६८६४० तेषां हे दश शिनाध १५४ लागो ज्यातल षोडशा सूर्य
स्फुटत्वाः हदाशा पाण्यवति ष्टतिपंचदशशतानि पट्स्म सप्त्यधिकानि ७७ हतानि ताषष्टिलागा नयनार्थं षाषष्ट्याम्भणये
तद्यानीतिगुणकारा द्विदशा वर्षार्थं षष्ट्यापवर्त्तना जातो गुणकारराशिरेकैरूपः द्वे दशशिः सप्तषष्टिः षट्शतत्रयोपरितनो
राशिः गकनगुणित्वा वानेव जातः सप्तसप्तषष्ट्या लागेस्फुटेत लवासूर्यो विंशतिर्गणषष्टिलागाः स्वपकस्यच लाघ षष्टिला ज्ञा
गस्यपंचविंशत्यः सप्तषष्टिलागाः ३ पूतत्र येतस्याः षोडशाम्भस्फुटत्वयेवाहरिताः पाश्चात्याः पंचदशास्फुटत्वाभ्रिणकत्वा
मील्यात जातः एकत्रिंशात्॥ ३ तत्र त्रिंशतामध्यः अगायन्वा इदर्ववेका सूर्यस्फुटत्वसतआगतं तितायंपर्वश्रावण १४५

मासला विपोर्ध्वमासीरूपपूर्वफाल्गुनीनक्षत्रास्येकं स्फुटत्वमेकस्यच स्फुटत्वस्य त्रायो विंघातिंश षष्टिलागा
ने कस्यवत्राघ षष्टिलागस्य पंचत्रिंशत्सप्तषष्टिलागाः द्वक्का सूर्यः परिसमापयतीति वावद स्यति तापप सिणं पंचद्वे
संवत्सराणं प्रथमंउणमासिवेदे केणं तरक्तेणं जोवइता थणि दादि थणि दाणं ति निउ जन्ना णए णवीसंववावटिसा
गामु हुत्तस्सवाव ठिलागवसत्ठि हा छित्ति पण्ठिचु ठियालागालेसपत्तं समयं वागंसार कणंतरक्ताणं जोणकता
चवा तिंक्सुणी दिच्चाणे फग्गुणीणं अठाविसं वमु हुत्ता अवत्तीसं ववाव ठिलागा भडत्तसत्तवे छिलागवरम्भठि
छिन्नावत्ती सचुणिया सगा सेसा ३ ति तमाद्यदिव ३ शिः शाधिकत पर्वणत न पंचम्यतिक्कत्रपयार्थामव्यते
तत्स्विसिः किलसामादाशित्रयस्थापता रत्राथापा त्र अर्थमस्य रपशे तात्रिकत्स्कणोत मावा
शशिः पंचक रूपागुण्यत ज्ञाताः पंचदशात पते ष्ठामाष्येनराशिना सागरत्रशांतव्रा रात्रोः सोक्वा जाप्येन
लभ्यात तेतान स्फुटत्वानयनार्थमष्टादशाशिः ३ ते त्रिं शदधिकेः सप्तषष्टिसागे गुणयित्वा मडतिगुणकाराद्वद
रात्रपराठनापवर्त्तना जातो गुणकारराशिर्नवशतानि पंचदशाग्राणि ७५ पष्ठे दशसिषष्टिः हरतव्रतवसि
ज्ञाते पंचदशाग्रारः पंचदशगुण्यत जातानि त्रयोवशशमहस्राणि सप्तशतानि पंचविंशत्यधिकानि १३७
२५ तस्यः सप्तविंशतिशतान्यष्टाविंशत्यधिकानि पुष्पसकानि त्रयोध्यंत स्थितानि पञ्चाद शसहस्राणि नवशता
नि सप्ततत्यधिकानि १०९७० द्वे दशशिः सप्तषष्टिरूपः सप्तषष्ट्या गुणितो जातान्येकचत्वारिंशाच्चतानि चत्वारि पं

घाशदधिकानि ४४५४ ते भागाः क्षिप्यते लब्धानेकत्रशत क्षेषाम घाणूपश्लेषानक्षत्रं वा सहित्रमित्येवकृताः पंच
दशसूर्यमुहूर्तानवस्थिताः दितथ्याः शेषाणि तिष्ठंति षड्विंशतिशतानि नवाशीत्यधिकानि २६८९ एतानि मुहूर्त
गतया तार्षत्रिंशताताभ्यां गुणयंते जातान्यशीतिसहस्राणि षट्शतानि सप्तत्यधिकानि ८६७० एतेषां द्वाविंशत्या १५४स
गोक्षियते लब्धाः पंचाशत्तिविंशति मुहूर्ताः १५ शेषाण्यवतिष्ठंते सप्तदशशतानि चतुर्दशाधिकानि १७१४ एते
नि द्वाषष्टिभागानयनार्थं द्वाषष्ट्या गुणय....ष्यानि तिगुणकाराच्छेदराश्योर्द्वाषष्ट्यापवर्तनाजातागुणकारराशि
रेकरूपः छेदराशिः सप्तषष्टिरूपाप्रति। भाराशिरेकगुणितस्तावानेव जातः १७१४ तस्य सप्तषष्ट्या भा
गोक्षियते लब्धाः षड्विंशतिर्द्वाषष्टिभागाक्षि यतेलब्धाः षड्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य
सप्तषष्टिभागाः १५/६७ इति आगतं नविंशतिमुहूर्ताः एवामस्ति पाश्चात्याः पंचदशमुहूर्ताः
एकत्र मील्यंते जाताश्चतुस्त्रिंशन्मुहूर्तास्त्रिंशत्षष्टि। तावद्वपूर्वफाल्गुनी शुद्धा। शेषाः स्थिता स्तिबयासिंशन्मुहूर्ताः त्रयाग
तेत्रीयं पर्वतावदगतामावास्या उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रस्य चतुरी मुहूर्तानेकस्य च मुहूर्तस्य षड्विंशतिर्द्वा
षष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागाः एष सूर्यः परिसमापयति तथा चाह भगवान् एएसिंणं पंच
संवत्सराणं तच्चं अमावासं चंदे केणं नक्खत्तेणं जोएइ ता उत्तराहिं फग्गुणीहिं उत्तराणं फग्गुणीणं चत्तालीसं मुहुत्ता पणतीसं च बावट्ठिभा १४६
गामुहुत्तस्स बावट्ठिभागं च सत्तट्ठिहा छित्ता पण्णट्ठी चुण्णिया भागा सेसा तं समयं च णं सूरे केणं णक्खत्तेणं जोएइ ता उत्तरा

हिं चेव फग्गुणीहिं उत्तराणं फग्गुणीणं चत्तालीसं मुहुत्ता पणतीसं च बावट्ठिभागा मुहुत्तस्स बावट्ठिभागं च सत्तट्ठिहा छित्ता
पण्णट्ठी चुण्णिया भागा सेसा इति एवं शेषमपि सर्वमापकाव्यपि सूर्यनक्षत्राण्यानेतव्यानि अथ वेदं पर्वसु सूर्यनक्षत्रा
ण्यानेतव्यानि अथ वेदं पर्वसु सूर्यनक्षत्रपरिज्ञानार्थं स्वाचार्योपदर्शितं करणं। तत्तीसं च मुहुत्ता विसट्ठिभागाय दोइ
मुहुत्तस्स बत्तीसं चुण्णियाभागा पच्चाकप्पास्कक्षुवराशी। इच्छापव्वगुणा उवणसोहणं अहु सोहणा उस्सासेणंकं ५
मसा जहा दिट्ठमणंतराणि दि इच्चविसं चमुहुत्ता तेयालीसं बिसट्ठिभागाया तत्तीसं चुण्णियाउ सस्सयासोह
णयाउ गुणाल सयउत्तरफग्गुउ गुणठीदा वेसा, हा मुवन्नारिनावा नरउत्तराणसाढा राणसाण्णि॥ यं वार्येय
पण्णा॥ सव्व उस्सासासासो अभुत्तिस्स वउ रउ गवीसा। वावट्ठीभागा बत्तीसं चुण्णियाभागा। नयुणन
रसद वय सत्तनवीसा। राहिणि अट्ठतावान्नराउण उस। तम्मिसोशाणि। अट्ठसयां उगुवीसो विसट्ठिभागा बहोति
वउबीसं। ठावट्ठसत्तभागा मुस्ससासा...णं। पतो सांकामणव्याख्या। यस्त्रिंशन्मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य द्वौ
द्वाषष्टिभागौ एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य च त्रिंशत्सप्तिका भागाः॥ इत्यत्र भावार्थः सर्वस्यापि पर्वस्तु पर्वाह्निता एकेन
पर्वणा निष्पादितं कर्तृद्भुवराशिः। सूर्यनक्षत्रविषयोऽभुवराशिः। कृथमेतस्योत्पत्तिरिति चेदुच्यते त्रैराशिक
दावतेनेव त्रैराशिकं यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पंच सूर्यनक्षत्रपर्याया लभ्यंते तत एकेन पर्वणा किं,
लभामहे राशित्रयस्थापना॥ १२४। ५। १॥ अत्रांत्येन राशिना मध्यराशिर्गुण्यते जाताः मतावानेव एकेन गुणितं तद

DR BHAU DAJI
डाक्टर भाऊदाजी इस्लाम्याक्ट्स्मारक

सूर्यप्र०वृत्ति
॥१४७॥

वसवती विवक्षायां ततः चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन भागो ह्रियते । तत्रोपरितनराशेः । स्तोकत्वाद्भागो न लभ्यते ततः एकस्य सू-
र्यत क्षेत्रपर्यायस्य पंचचतुर्विंशत्यधिकशतभागाः । तत्र नक्षत्राणि ऊर्ध्वमित्यष्टादशभिः शतैस्त्रिंशदधिकैः सप्तषष्टिभागैर्गुण्यं
ते गुणनिष्पन्नमिति गुणकारच्छेदराशिरपवर्त्यते ज्ञाता गुणकारराशिस्त्रिंशतानि पंचदशोत्तराणि एकच्छेदराशिश्चाष्टि-
द्विष्टं नवतिःशतं ततः पंचदशोत्तरे पंचगुण्यते । जातानि पंचविंशतिसहस्राणि पंचसप्तत्यधिकानि २५०७५ एतानि मुहूर्त्तानि यता
धोविंशता गुण्यंते जातानि मकल क्षसप्तत्रिंशत्सहस्राणि ... ष्ट्यधिके १७०० पंचच्छेदराशौ सप्तषष्टिभागानयनार्थं सप्तषष्ट्या
गुण्यते इति गुणकारच्छेदराशिरपवर्त्य ततो गुणकारराशिरेकरूपच्छेदराशिः सप्तषष्टिरूपः एकेन च
गुणितं तादृगेव भवतीति ततोऽष्टषष्ट्यधिकमेव राशिं ... सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा ... गोऽपि एकस्य च सप्तषष्टि-
भागस्य चतुस्त्रिंशत्सप्तषष्टिभागा इति ... पि ... पर्वसंख्यानंतरं ... गुणकारो-
यस्य ध्रुवराशेः अस्मात्किं मुहूर्त्तादि ... ॥ त्वर्त्तनसंख्या गुणता ... राशेः पुष्यादीनां नक्षत्राणां के-
भ्यः क्रमेण शोधनं कर्त्तव्यं यथा ... कथं कथितमित्याह । उग्गाहासं ... गाथा । एकोनविं-
शतिमुहूर्त्ताः एकस्य मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशच्चूर्णिका भागाः ॥१९॥४३॥
३३॥ एतावत्प्रमाणं पुष्यशोधनकं ततः पुष्यशोधनकमपास्य इति ... १४७
रिसमात् । पुष्यस्य ... त्रिंशत्सप्तषष्टिभागास्ततस्त्रिंशदपतिष्ठते ततः मुहूर्त्तानि यन्तानि ... विंशता गुण्यन्ते

जातानि त्रयोदशशतानि विंशत्यधिकानि १३२० तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा एकोनविंशतिर्मुहूर्त्ताः १९ शेषास्तिष्ठ-
ति सप्तचत्वारिंशत् ४७ सा च सप्तषष्टिभागानयनार्थं ... गुण्यते जातान्येकोनत्रिंशच्छतानि चतुर्दशोत्तराणि २९१४ त-
तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाश्चत्वारिंशत्सप्तषष्टिभागाः । एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागा इ-
ति । उग्घाया ... इत्यादि । एकोनचत्वारिंशत् ... नवचत्वारिंशदधिकं मुहूर्त्तशतं उत्तरफाल्गुनी उत्तरफाल्गु-
नीपर्यंतानां नक्षत्राणां शोध्यं ॥ १९ ... एकोनषष्ट्यधिके द्विशते ... पर्यंतं शोध्यं २५९
चत्वारि मुहूर्त्तशतानि नव ... उत्तराषाढा । नाउत्तराषाढापर्यंतानां नक्षत्राणां शोध्यमित्यादि ...
दि । ते च सर्वेऽपि शोधनके ... स्य मु । ... स्य शोधनं ... विंशत्सप्तषष्टिभागाः एक-
स्य च सप्तषष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत्सप्तषष्टिभागाः । इति । तत्रात्यकं शोधनीयं ... मुहूर्त्ता
तानि एकोनविंशत्येकोनविंशत्यधिकानि षट् ... सप्तषष्टिभागा मुहूर्त्तस्य एकस्य च सप्तषष्टिभागस्य ... चूर्णिका
भागाः सप्तषष्टिभागा इत्यादि ... दत्तानि नक्षत्राणि ... तिसावास्तेषां गुणकारत्वादि
एकोनसप्ततानि एकोनसप्तत्यधिकानि पंचमुहूर्त्तशतानि उत्तराषाढापर्यंतानां शोध्यानि पंचदश ...
सप्तशतान्येकोनविंशत्यधिकानि ... पर्यंतानां शोध्यानि । पुनर्वसुतः पुनर्वसुपर्यंतं ... शतानि ...
राणि ... शोध्यानि । ... इत्यादि । ... एकोनविंशत्येकोनविंशत्यधिकानि मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहू-

त्रस्य च त्रयोविंशतिं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिं सप्तषष्टिभागान् इति तु भूयः स एवोद्धनकाम ततः परिशुद्धे
एकोनस्त्रिंशत्पर्यायः शुध्यतीति तावत्पर्यायाः एककरणगाथाधःसमुद्रावृत्तिकरणशालवत्सा । तस्मात् तत्रोक्तोपि च्छ्रुतिः प्रथमे
पर्वकस्मिन् सूर्यनक्षत्रे परिसमाप्तिं गच्छति तत्र चतुरास्त्रयस्त्रिंशन्मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयो द्वाषष्टिभागाः एक
स्य च द्वाषष्टिभागस्य च त्रयस्त्रिंशत्सप्तषष्टिभागा इत्येवरूपाः स्थिता ॥१५॥ १५ ध्रुवराशिकेन गुणयेत्‌ तथा केन गुणिते तत
दवलवतिततः पुष्यशोधनकमेकोनविंशतिस्ता मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वा
षष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत्सप्तषष्टिभागा इत्येवं प्रमाणं शोध्यते ततः स्थितास्त्रयोदश मुहूर्ताः एकस्य च मुहू
र्तस्य एकत्रिंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः सप्तषष्टिभागः ॥१३॥३१॥१ ततः आगतमेतावदश्ले
षानक्षत्रस्य सूर्यो भुक्त्वा प्रथमं पर्व श्रावणमासभाव्यमावास्यालक्षणं परिसमापयतीति । द्वितीयपर्वचिंतायां
स एव ध्रुवराशिः ॥१२८॥२ ॥२ धनराशिना गुण्यते जाताः ५ द्विषष्टिर्मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य च द्वाषष्टिभागाः एकस्य च द्वा
षष्टिभागस्य एकः सप्तषष्टिभागः ६६॥५॥१ तस्मादाद्यादितप्रमाणं ११९॥२४॥३३ पुष्यशोधनकं शोध्यते स्थिताः पश्चात्
षट्चत्वारिंशन्मुहूर्ताः त्रयोविंशतिर्द्वाषष्टिभागाः मुहूर्तस्य एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचत्रिंशति सप्तषष्टिभागाः ४
६॥२३॥३५ ततस्त्रयोदशभिस्त्रिंशन्मुहूर्तैरश्लेषा त्रिंशता मघा स्थिता पश्चादेका मुहूर्त्तः सतः आगतं द्वितीयं पर्व पूर्वफाल्गु
नीनक्षत्रस्य एकं मुहूर्तमेकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशतिं द्वाषष्टिभागानेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचत्रिंशतं सप्तषष्टि १४८

भागान् भुक्त्वा सूर्यः परिसमाप्तिं नयति । तृतीयपर्वचिंतायां स एव ध्रुवराशिः ॥१२८॥२॥३ त्रिभिर्गुण्यते जाता नवनवतिर्मुहूर्त्ताः एक
स्य च मुहूर्तस्य सप्त द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचत्रिंशत् सप्तषष्टिभागाः ॥९९॥७॥३५ तस्मात् पुष्यशोधनकं ११९॥२४॥३
३ शोध्यते स्थिताः पश्चादेकोनसप्ततिर्मुहूर्त्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य षट्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य द्वौ सप्तष
ष्टिभागौ ॥६९॥२६॥२ ततः पंचदशभिर्मुहूर्तैरश्लेषा त्रिंशता मघा त्रिंशता पूर्वफाल्गुनी स्थिता पश्चाच्चत्वारो मुहूर्त्ताः आगतं तृ
तीयपर्व भाद्रपदामावास्यारूपमुत्तरफाल्गुनीनक्षत्रस्य चतुरो मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्विंशतिं द्वाषष्टिभागा नेक
स्य च द्वाषष्टिभागस्य द्वौ सप्तषष्टिभागौ भुक्त्वा सूर्यः प
रिसमापयति । एवं शेषपर्वस्वपि सूर्यनक्षत्राणि वेदितव्यानि तत्र
युगपूर्वार्द्धे विषये द्वाषष्टिपर्वगतसूर्यनक्षत्रसूचे
का इमाः पूर्वाचार्यप्रदर्शिता गाथाः ॥ सप्पलगअद्धमडगहट्ठो
चित्ताविसाहमित्तायाजिट्ठगउत्तरउत्तराजा चित्त
टडुसासाणवकंचककत्तियासंपिसहमगअट्ठिमडगंच चित्तायवउ
विसाहाअणुराहाअद्धजुआउंववीसुडुगं । सवणघणिट्ठ १ अजादवअतिवडिडअस्सजमपुलाराहिणि सामादहडुगपुस्सो
पिइलगइसाहट्ठो ॥ चित्ताय जिट्ठ वट्ठाअट्ठिलिइट्ठं ताणि अठारिकाणि ॥ एतद्‌ युगपूर्वे विसहिपर्वसु रिक्खाणि । एतासां व्याख्या
प्रथमस्य पर्वणः समाप्तौ सूर्यनक्षत्रं सर्पः सर्पदेवतोपलक्षिता आश्लेषा द्वितीयस्य भगो भगदेवतोपलक्षिता पूर्वफा
ल्गुन्या । तततोऽर्यमर्क्षमिति तृतीयस्य पर्वणोऽर्यमदेवतोपलक्षिता उत्तरफाल्गुन्याः ॥ चतुर्थस्याप्युत्तरफाल्गुन्याः पं
चमस्य हस्तः षष्ठस्य चित्रा सप्तमस्य विशाखा ७ अष्टमस्य मित्रो मित्रदेवतोपलक्षितानुराधा ततो द्यष्टादिकं च

सूर्यप्र०वृत्ति
१४८

स्याणि कृत्याः तद्यथा ॥ नस्याद्यश्वा दशमस्य मूलं ॥१०॥ एकादशस्य पूर्वाषाढा ॥११॥ द्वादशस्या उत्तराषाढा ॥१२॥ त्रयोदशस्य श्रवणः ॥१४॥
चतुर्दशस्य धनिष्ठा ॥१५॥ पंचदशस्यां अजाजदेवतोपलक्षिता पूर्वभद्रपदा ॥ षोडशस्यामहिर्बुध्निदेवतोपलक्षिता उत्तरभद्र-
पदा ॥१७॥ सप्तदशस्यां उत्तरभद्रपदा ॥१८॥ अष्टादशस्य पुष्य ॥ पुष्यादेवतोपलक्षिता रेवती ॥१९॥ एकोनविंशतितमस्याश्वाश्व्यादेवतोपलक्षि-
ता ॥२०॥ अर्कचतुष्किका दिक्रमितिविंशतितमस्य कृत्तिका ॥२१॥ एकविंशतितमस्या रोहिणी ॥२२॥ द्वाविंशतितमस्य मृगशिरः ॥२३॥ त्रयोविंशति-
तमस्या आर्द्रा ॥२४॥ चतुर्विंशतितमस्य पुनर्वसुः ॥२५॥ पंचविंशतितमस्य पुष्यः ॥२६॥ षड्विंशतितमस्य पितरं पितृदेवतोपलक्षिता मघा
॥२७॥ सप्तविंशतितमस्य भगाख्यदेवतोपलक्षिता पूर्वफाल्गुन्यः ॥२८॥ अष्टाविंशतितमस्यार्यमा अर्यमादिवा उत्तरफाल्गु-
न्यः ॥२९॥ एकोनत्रिंशत्तमस्या उत्तरफाल्गुन्यः ॥३०॥ त्रिंशत्तमस्य चित्रा ॥३१॥ एकत्रिंशत्तमस्य वायुर्वायुदेवतोपल-
क्षिता स्वातिः ॥३२॥ द्वात्रिंशत्तमस्य विशाखा ॥३३॥ त्रयस्त्रिंशत्तमस्यानुराधा ॥३४॥ चतुस्त्रिंशत्तमस्य ज्येष्ठा ॥३५॥ पंचत्रिंशत्तमस्य
पुनरप्युराष्ट्रदेवतोपलक्षिता पूर्वाषाढा ॥३६॥ षट्त्रिंशत्तमस्य विश्वदेवा उत्तराषाढा ॥३७॥ सप्तत्रिंशत्तमस्या उत्तराषाढा ॥
अष्टात्रिंशत्तमस्य श्रवणः ॥३९॥ एकोनचत्वारिंशत्तमस्या धनिष्ठा ॥४०॥ चत्वारिंशत्तमस्याजोऽजदेवतोपलक्षिता पूर्वभद्र-
पदा ॥४१॥ एकचत्वारिंशत्तमस्याहिर्बुध्निदेवा उत्तरभद्रपदा ॥४२॥ द्विचत्वारिंशत्तमस्या उत्तरभद्रपदा ॥४३॥ त्रिचत्वारिंशत्त-
मस्याश्वा ॥ अश्वदेवाश्विनी ॥४४॥ चतुश्चत्वारिंशत्तमस्य यामा यमदेव भरणी ॥४५॥ पंचचत्वारिंशत्तमस्य बहुला कृत्तिका ॥४६॥
षट्चत्वारिंशत्तमस्या रोहिणी ॥४७॥ सप्तचत्वारिंशत्तमस्या सोम ॥ सोमदेवोपलक्षितं मृगशिरः ॥४८॥ अष्टचत्वारिंशत्तमस्या दिति इति क्रमितिश्च चत्वा १४८

रिंशत्तमस्या दितिरदितिदेवतोपलक्षितं पुनर्वसुनक्षत्रं ॥४९॥ एकोनपंचाशत्तमस्यापि पुनर्वसुनक्षत्रं ॥५०॥ पंचाशत्तमस्य
पुष्यः ॥५१॥ एकपंचाशत्तमस्य पिता पितृदेवा मघा ॥५२॥ द्विपंचाशत्तमस्य भगो भगदेवतोपलक्षिता पूर्वफाल्गुन्यः ॥५३॥
त्रिपंचाशत्तमस्यार्यमा अर्यमदेवतोपलक्षिता उत्तरफाल्गुन्यः ॥५४॥ चतुःपंचाशत्तमे हस्तः ॥५५॥ अथ श्रुतकर्मविंशतिनक्ष-
त्राणि यथा तानि ग्रंथांतरेष्वनिष्ठानि क्रमेण व्याख्यातानि तद्यथा ॥ पंचपंचाशत्तमस्य चित्रा ॥५६॥ षट्पंचाशत्तम-
स्य स्वातिः ॥५७॥ सप्तपंचाशत्तमस्य विशाखा ॥५८॥ अष्टपंचाशत्तमस्यानुराधा ॥५९॥ एकोनषष्टितमस्य मूलं ॥६०॥ षष्टितमस्य पू-
र्वाषाढा ॥६१॥ एकषष्टितमस्योत्तराषाढा ॥६२॥ द्विषष्टितमस्याभिजिदिति दृश्यतानि नक्षत्राणि युगस्य पूर्वार्धे द्विषष्टि-
संख्येषु पर्वसु यथाक्रमं युक्तानि ॥ एवं करणवशात् उत्तरार्धेऽपि द्विषष्टिसंख्येषु पर्वसु ज्ञातव्यानि ॥ किंच
दैवस्य द्विधा स्थितस्य क्रियस्य मुहूर्तैश्च युगातस्य समाप्तिर्भ एतत्त्विषयं करणमभिहितं पूर्वाचार्यैस्तदभिधीयते तद्य-
था ॥ क्षिप्यमिष्ये पर्वसंख्यैसं भित्वा रकवलिं भागो विषु उद्धारकज्ञाम्मा तेषु तेषां वद्धकउज्ञाम्मा ॥ कलिं त्र गातणउइपक्षे
वादाप्रं भिवावज्ञी ॥ तत्र एकत्रीसा कउज्ञाम्मत्रियरकावा ॥ ससावतीमयुगाणवावकालाइयं मिलंतकज्ञाणतस्यु
मुहूर्तेषु आदारतस्मतं पर्वाणतासांक्रामणज्ञारणा ॥ पर्वाणि पर्वरात्रिंचतुर्मिसिक्रेसतियद्येक ॥ शेषेसदतितदासरा
शिः ॥ कल्पाजासणतथाया ॥ त्वाषायोगपरयुगमस्थितत्रीषष्ठ त्रतोङ कउपुत्रिषउकृतयुगम ॥ कलिनायत्या दित
अकृतत्योज्ञारूपरात्रो त्रितवति ॥ प्रक्षेपणी त्रोरा शि ॥ द्वापरयुगमचाषष्टि ॥ त्वातोज सिपक त्रिंशाद्वत्तभुग्मनास्मि प्रक्षेप
॥ एवं प्रक्षिप्तप्रक्षेपाणांपर्वराशीनां सतांचतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन भागो ह्रियते यच्चावा अधमवतिष्ठते तस्यार्धं विधे

सू०प्र०वृत्ति ॥१५०

।सेसे केइ इत्यादि। शेषस्य चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागे हृते ... स्यांशः क्रियते कृतः ३ चत्रिंशता गुण्यते गुणयित्वा च माघ
ष्टाल सध्ये ते सांकस तियत्ल धतावन्मुहूर्तान् विजानीहि तत्र शेषं चतुर्मुहूर्ता नैगा। ततः पंच मुहूर्ताः प्येत्य। प्रकृतमनुस्तिव सितपर्व का
मुक्तो रवेस्यायिदयानावन्मुहूर्तेभ्यश्च तावन्मुहूर्त्तेनाग ... अतिक्रांत उपरिसमाप्नमिति। पृथक्करणगाथाक्षरार्थः।
लावना चिंत्यप्रथमपर्वविराममहोरात्रावलिकातिमुहूर्त्तनिति क्रम्य समाप्नमिति द्विता जिज्ञासायां से को ध्रियते ऽयं किल कल्पा
ज्ञाराशिरित्य च त्रितनमति। प्रक्षिप्यते जाता चतुर्नवति। अस्य चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागो ... स च लाणान लस्यातोरा:
शेः। सा कथाव ततोऽयमा संसर्वं करणलक्षणं कर्तव्यं। तव चतुर्नवते रंशः क्रियते जातासप्तचत्वारिंशत् ४७ सा विंशता गुण
ते जाता नव द्वादशत्राता नि दशोत्तराणि १४७० ते। ... पंचषष्ठ्या लागो ह्रियते लब्धा द्वाविंशति मुहूर्ताः। ... षष्टि
षष्टिच द्वाविंशतिः ... ततश्च ... ना पंचविंशतिन्युषा ... द्वाविंशति एकत्रिंशद्भागाः।। ... आगत प्र
थम पर्व चरमे अहोरात्रे ... विंशति मुहूर्ता ... च मुहूर्तस्य त्रयोविंशति मेक त्रिंशद्भागा न तिक्रम्य समाप्तिं गतमि
ति द्वितीयपर्वजिज्ञासायां द्विको ध्रियते स किल ... युग्मराशिरिति ... प्रक्षिप्यता जाता चतुः ... सा च चतुर्विं
शत्यधिकस्य शतस्य लागेन प्रयच्छति ततः स्यांशः क्रियते जाता त्रिंशन् सा विंशता गुण्यते जाता नित व ... षष्ट्या
धिकाति ... पंचषष्ठ्या भागो ह्रियते लब्धाः पंचदश मुहूर्ताः ... शेषा दश ... ततश्च ... दकरा ...
सहिता पचविंशति लब्धा पंचदश एकत्रिंशद्भागाः।। २५। आगतं द्वितीयं पर्व चरमे अहोरात्रे पंचदशमुहूर्तान् एकस्य च मुहू
र्तस्य पंचदश एकत्रिंशद्भागान तिक्रम्य द्वितीयं पर्व समाप्तमिति तृतीयपर्वजिज्ञासायां त्रिको ध्रियते। स किल त्रिवो १५०

ज राशिरिति तत त्रिक विंशाद प्रक्षिप्यते जाता चतुस्त्रिंशत् सा चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य लागेन प्रयच्छति ततस्स्या
ऽशः क्रियते जाता सप्तदश ते त्रिंशता गुण्यन्ते जाता नि पंच शतानि दशोत्तराणि ५१० तेषां पंचषष्ठ्या लागो ह्रियते लब्धाः सप्त
... षष्टिच त्रुदश ... ततश्च ... दकरा ... पंचविंशति लब्धाः सप्त एकत्रिंशद्भागाः।। १। आगतं तृतीयं पर्व
चरमे अहोरात्रे अष्टौ मुहूर्तान् एकस्य च मुहूर्तस्य सप्त एकत्रिंशद्भागान् अतिक्रम्य समाप्तिं गतमिति चतुर्थपर्वजिज्ञासा
यां चतुष्को ध्रियते स किल कृतयुग्मराशिरिति न किंचिदपि तत्र प्रक्षिप्यते चतुर्णां च चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य लागेन प्रयच्छति
ततः स ऽर्धं क्रियते जातो द्वौ तौ त्रिंशता गुण्येते जाता षष्टिः ६० तस्याः पंचषष्ठ्या भागो ह्रियते नागच्छन लभ्यते इति ...
दकरा ... पंचविंशतिर्जाता ... त्रिंशद् एकत्रिंशद्भागाः। आगतं चतुर्थपर्व चरमे ऽहोरात्रे मुहूर्तस्यावशतम
क त्रिंशद्भागान् अतिक्रम्य समाप्तिं गतमिति ... चतुर्विंशत्यधिकशततमपर्वजिज्ञासायां च
तुर्विंशत्यधिकशतं ध्रियते तस्य किल चतुर्भिर्लागे हृते न किंचिदपि शेषमवतिष्ठते इति कृतयुग्मराशिस्ततो ऽत्र न किं
चिदपि प्रक्षिप्यते ततश्चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन लागो ह्रियते जाता ... आगत परिपूर्णे चरमे अहोरात्रे ... चतुर्विंश
त्यधिकशततमं पर्व समाप्तिं गतमिति ... विकृततया ...
... प्रमाण संवत्सरमादाय प्रमा
णात्यादि। प्रमाणसंवत्सरः पंचविधः प्रज्ञप्तः ... नक्षत्रसंवत्सरः चंद्रसंवत्सरः ... आदित्यसंवत्सरो ... क
... संवत्सराणां स्वरूपं ... इदानीं सूत्र ... संवच्छरे ... ५.१

श्रुत्तरस्मिंश्चान्द्रमसत्वेऽहोरात्राः पंचदशपरिपूर्णा अहोरात्राः पक्षः पक्षौ मासो मासाद्वादशमासाः संवत्सरो यस्मिंश्च संवत्स
रे द्वे त्रिंशतानि चतुष्पञ्चाशदधिकानि परिपूर्णान्यहोरात्राणां भवति स ऋतुसंवत्सरः ऋतवो लोकप्रसिद्धा वसंतादयस्तत्प्रधानो सं
वत्सर ऋतुसंवत्सरः अस्यैव पर्यायनामद्वयमाह सावनसंवत्सरः कर्मसंवत्सरः सावनसंवत्सर इति तत्र कर्म लौकिको व्यवहार
स्तत्प्रधानः संवत्सरः कर्मसंवत्सरः लोको हि प्रायः सावनसंवत्सरेणैव व्यवहरति तथा चैतद्गतं मासमधिकृत्य
व्यवहारो लोके कर्मेति सत्यां मासो वर्द्धितः कारणं लोके यस्मात्समस्तया यवद्धा रडक्कर छिद्रं तत्र सावनकर्मेति
गाः सूर्यप्रज्ञप्तिवचनाद् तत्र्यधान्तः संवत्सरस्य नव संवत्सर इत्यस्य परस्य नाम तथा चोक्तं वेतालिया च मुक्तेन संमताः
लियाश्च तारा रत्ताः नक्षत्रसमवायादास्याः पुरस्कातीसं दि णामासाः संवत्सराः यथा सम्मासा परकाया तत्र दृष्टांतो विवा
सयाः समाहृदयं तिरात्रदिशा णंतु जासोऽत्र वक्रमोन णितु नियमा संवत्सरस्य कर्मसंवत्सर कर्मिमासाः प्रमाणेन नियत
उक्तं नियतस्मिता माणि तथा यावता कालेनषड् प्राहृतादयः ऋतवः परिपूर्णा आवृत्ता भवंति तावान् कालविशेषो
मध्यादित्यसंवत्सरः ऋतुं च व्यष्टिय ऋतु परिपूर्णा तासा संवत्सराऽभिर्धाया ता तत्राष्ट्रय व्यतिलोकप्रसिद्धानवप्रमाणेऽष्टौ
दिक्ऋतवः प्रसिद्धस्तथापि परमार्थतः सत्कृतया प्रमाणेऽवदितष्टौ तासेवावृत्तकालमध्यतिचारव्य वहाराः प्रमाण
चास्मिन्संवत्सरे त्रीणि शतानि षट्षष्ट्यधिकानि रात्रिदिवसानां भवति तथा चान्यत्रापि पंचषष्ठ्यधिकं संवत्सरेषु च मासाकाम
रात्रिदिवानां परिमाणेतु सकेतिविष्टहोरात्रमध्या बाबतमासस्कारादवस्ववासाऽनि तनसत्याहुणप्रमाणकर्मासंवत्सरं तत्पातिः
घ्यमानसत्प्रावद्वपत्राः धियमासादवरं वंदो नागायवारसवत्यवावठिकपणाक्षेपणा तिर्विष्टा तास्म्न मध्यासन्नावासाया

स्तां तिनाक्रनाष्टकावणंनागासन्दठिकपणाक्षेपणा तिविश्वहोरात्रसया तसीइविवहोरात्रेलिवाढचोयालीसनागावाव
ठिकपणाठाणाप्रतासवदृत्स्वा पिगाधा सुगमा इदवप्रतिसंवत्सरेरात्रिंदिवपरिमाणमथोपिवक्ष्यतिपरमिहप्रस्तावा उ
क्तं संप्रति विनेयजनानुग्रहाय संवत्सरसंख्या तो मासंख्याभवदपति तत्र सूर्यसंवत्सरस्य परिमाणं त्रीणि शतानि षट्
षष्ठ्यधिकानि रात्रिदिवानां द्वादशातिक्रमा सेः संवत्सरस्त्रयाणां शतानां षट्षष्ठ्यधिकानां द्वादशभिर्भागे हृते लब्धास्त्रिं
शदहोरात्राः सार्धास्तिष्ठति षट् तत्र त्रिंशत्रि तद्भा ताः वशशातो नाम प्रमक्रादवसस्यार्द्धमितावत्परिमाणः सूर्यमासः ता
था कर्मसंवत्सरस्य परिमाणं त्रीणि शतानि चतुष्पञ्चा शद धिकानि रात्रिंदिवानां न पंचन दबासिलागक्षातत लघास्त्रिंशदहो
रात्राः एतावत्कर्ममासपरिमाणं तथा चंद्रसं वत्सरस्यपरिमाणं त्रीणि एप होरात्रशतानि चतुःपंचाशदधिकानि
द्वादशचन्द्रा पष्टिलागाक्षहोरात्रस्यततत्रयाणां शतानां चतुःपंचाशदधिकानां द्वादशभिर्भागे हृते लब्धा एकोन
त्रिंशदहोरात्रा दाहोरात्राः त्रयाणां तिष्ठतिषट्त्रिं होरात्रास्तान्द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण्यते जातानि त्रीणि शतानि
तानि द्विसप्तत्यधिकानि ऋतुराशयपि द्वादशद्वाषष्टिभागाः तत्र चिन्तास्थितिपतत्रपञ्चिप्यातेजाता त्रिचतुरशीत्यधिकानि त
पंचादशाविलागक्षतेलघार्द्रा विंशावरघाषष्टिलागापतावद्वन्द्रमासपरिमाणं तथा नक्षत्रसंवत्सरस्यपरिमाणं त्रीणि
शतानि सप्तविंशत्यधिकानि रात्रिदिवानामेकस्य च रात्रिंदिवस्य एकपंचाशत्सप्तषष्टिभागाः तत्र त्रयाणां शतानां
सप्तविंशत्यधिकानां द्वादशभिर्भागो ह्रियते लब्धाः सप्तविंशतिरहोरात्राः शेषास्त्रयस्तिष्ठति ततस्ते पि सप्तषष्टिलाग

सूर्यप्रज्ञप्ति
१५२

करणार्थं सप्तषष्ट्या गुण्यंते जाते द्वे शते एकोनत्रिंशे २२९ ते पि च उपरितना एकपंचाशत्सप्तषष्टिभागास्तेपि तत्र प्रक्षि-
प्यंते जातानि द्वे शते पंचाशदधिके २५० तेषां द्वाषष्ट्या भागे हृते लब्धा एकविंशतिः सप्तषष्टिभागाः। एतावन्नक्ष-
त्रमासपरिमाणं तथा चाह तिद्दिति संवत्सरस्य परिमाणं त्रीणि रात्रिंदिवशतानि अशीत्यधिकानि चतुश्चत्वारिंशच्च
द्वाषष्टिभागा रात्रिंदिवस्य तत्र यथा प्रागुक्तानामशीत्यधिकानां त्रिशतानां लियोगिन्ति तो लब्धा एकत्रिंशदहोरात्रा
शदहोरात्रा शेषास्तिष्ठन्ति एकादश चतुर्विंशत्युत्तरशतभागकरणार्थं चतुर्विंशत्युत्तरशतेन १२४ गु-
ण्यंते जातानि त्रयोदशशतानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि १३४४ तेषु पुनरुपरितनाश्चतुश्चत्वारिंशद्द्वाषष्टिभागास्ते
पि चतुर्विंशत्युत्तरशतभागकरणार्थं द्वाभ्यां गुण्यंते जाता अष्टाशीतिः सा अनंतरराशौ प्रक्षिप्यते जा-
तानि चतुर्दशशतानि द्विपंचाशदधिकानि १४५२ तेषां द्वादशाधिकेन भागो ह्रियते लब्धमेकविंशत्युत्तरशतभा-
गानामेतावदभिवर्द्धितमासपरिमाणं तथा चोक्तं। आइच्चो खलु मासो तीसं अद्धं च सावणो तीसं। चंदो एगुणतीसं विस-
ट्ठिभागा य बत्तीसं। नक्खत्तो खलु मासो सत्तावीसं भवे अहोरत्ता। अंसा य एक्कवीसं सत्तट्ठिकएण छेएणं। अभिवड्ढि-
उ य मासो एक्कतीसं भवे अहोरत्ता। भागसयमेगवीसं चउवीससएण छेएणं। संप्रत्येतेषु पंचसु संवत्सरेषु आदित्यक्र-
मस्वरूपं युगं पंचसंवत्सरात्मकं मासानधिकृत्य प्रमीयते तत्र युगं प्रागुक्तिनस्वरूपं यदि सूर्यमासैर्विभज्यते ततः षष्टिः
सूर्यमासा युगे भवंति। तथाहि सूर्यमासे सार्धास्त्रिंशदहोरात्रा युगे चाहोरात्राणामष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि १५२

भवंति कथमेतदवसीयते इति चेदुच्यते इह युगे त्रयश्चंद्रसंवत्सरा द्वौ चाभिवर्द्धितसंवत्सरौ एकैकस्मिंश्च चंद्रसंव-
त्सरे अहोरात्राणां त्रीणि शतानि चतुःपंचाशदधिकानि द्वादश च द्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्य ३५४ १२/६२ ततः एते
त्रिभिर्गुण्यंते जातान्यहोरात्राणां दश शतानि द्वाषष्ट्यधिकानि १०६२ षट्त्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्य ३६ अभि-
वर्द्धितसंवत्सरे च एकैकस्मिन्नहोरात्राणां त्रीणि शतानि त्र्यशीत्यधिकानि चतुश्चत्वारिंशच्च द्वाषष्टिभागा अहोरा-
त्रस्य ३८३ ४४/६२ ततः एते द्वाभ्यां गुण्यंते जातानि सप्तशतानि षट्षष्ट्यधिकानि ७६६ अष्टाशीतिश्च द्वाषष्टिभागा अहोरा-
त्रस्य ८८ प्राक्तनाश्च षट्त्रिंशद्द्वाषष्टिभागा अष्टाशीतौ प्रक्षिप्यन्ते जातं चतुर्विंशत्यधिकं शतं १२४ तस्य द्वाष-
ष्ट्या भागे हृते लब्धौ द्वावहोरात्रौ तौ अहोरात्रराशौ प्रक्षिप्येते ततः सर्वसंकलनया जातानि अहोरात्रा-
णामष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि १८३० तत्र तेषामष्टादशशतानां त्रिंशदधिकानां सार्धत्रिंशदहोरात्रैर्भागो
ह्रियते अत्र छेदराशिः सार्धस्तत्र भागहारो न सम्यक् प्रवर्तते इति कृते ततो मासद्वयकरणार्थं सार्धत्रिंशदहोरात्रा द्वाभ्यां गुण्यंते
जाता एकषष्टिः। तया राशिर्भाज्यते लब्धा त्रिंशत् मासद्वयानि द्वाभ्यां गुण्यंते लब्धा षष्टिर्मासाः। तथा तद्व-
द्युगं यदि कर्ममासैर्विभज्यते तत एकषष्टिः कर्ममासा भवंति तथाहि कर्ममासपरिमाणमेकोनत्रिंशदहोरात्रा द्वात्रिं-
शच्च द्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्य। तत एकोनत्रिंशदहोरात्रा द्वात्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्य। ततो एकोनत्रिंशदो-
होरात्रा द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण्यंते जातानि सप्तदश शतानि अष्टानवत्यधिकानि १७९८ ततो द्वात्रिं-

सूर्य०वृत्ति
१५२

उपरितनाधः षष्टिभागास्तत्र प्रक्षिप्यंते जातान्यष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि १८३० एवमपि चतुर्गणाहोरात्रैरष्टादशशता
नि सत्रिंशदधिकानि ते पिच षष्ट्या गुण्यंते जाता एकोलक्षस्त्रयोदशसहस्राणि द्वाविंशतानि षष्ट्यधिकानि ११३८६० एतेषाम
ष्टादशशतैस्त्रिंशदधिकैर्भागो ह्रियते लब्धा द्वाषष्टिभागरूपेल्लरौभिर्यते लब्धाः षष्टिभागरूपेला भागो ह्रियते लब्धा द्वाषष्टिर्द्वम
साः तथा यदि तावद् युगांतर्वत्रमासैः परिगण्यते तदास्मिन्युगे सप्तषष्टिर्नक्षत्रमासा भवंति तथा हि नक्षत्रमासपरिमाण
सप्तविंशतिरहोरात्रा एकविंशतिस्सप्तषष्टिभागाः। अहोरात्रस्य ततः सप्तविंशतिरहोरात्राः सप्तषष्टिभागकरणार्थं सप्तष
ष्ट्या गुण्यंते जातान्यष्टादशशतानि नवोत्तराणि १८०९ ततः उपरितना एकविंशतिः सप्तषष्टिभागास्तत्र प्रक्षिप्यंते जातान्य
ष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि १८३० युगस्य पिसंबंधिनस्त्रिंशदधिका अष्टादशशतप्रमाणा अहोरात्राः स
प्तषष्ट्या गुण्यंते जाता एकोलक्षः षड्विंशतिसहस्राणि षट्शतानि दशोत्तराणि १२२६१० एतेषामष्टादशशतैस्त्रिंश
दधिकैर्नक्षत्रमाससत्कसप्तषष्टिभागरूपैर्भागो ह्रियते लब्धाः सप्तषष्टिर्मासाः ६७ तथा यदि युगमासैर्वर्धितमासैः परि
गण्यते तदा अभिवर्धितमासा युगे भवंति सप्तपंचाशत् सप्त चाहोरात्रा एकादश मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभाग
ास्त्रयोविंशतिः तथा ह्यभिवर्धितमासपरिमाणमेकत्रिंशदहोरात्रा एकविंशत्युत्तरं शतं चतुर्विंशत्युत्तरशतभागानामहोरात्रस्य तत एक
त्रिंशदहोरात्रा चतुर्विंशत्युत्तरशतभागकरणार्थं चतुर्विंशत्युत्तरेण शतेन गुण्यंते जातान्यष्टत्रिंशच्छतानि चतुश्चत्वा
रिंशदधिकानि ३८४४ ततः उपरितना एकविंशत्युत्तरशतभागा तत्र प्रक्षिप्यंते जातान्येकोनचत्वारिंशच्छतानि पंचष
१५२

ष्ट्यधिकानि ३९६५ एवं युगे अहोरात्राणामष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि १८३० एतानि चतुर्विंशत्युत्तरेण शतेन
न गुण्यंते जाते द्वे लक्षे षड्विंशतिः सहस्राणि नव शतानि विंशत्यधिकानि २२६९२० ततः एतेषामेकोनचत्वारिंशच्छ
तैः पंचषष्ट्यधिकैरभिवर्धितमाससत्कचतुर्विंशत्युत्तरशतभागरूपैर्भागो ह्रियते लब्धाः सप्तपंचाशन्मासाः शेषा
णि तिष्ठंति नव शतानि पंचदशोत्तराणि ९१५ एतेषामहोरात्रानयनार्थं चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागो ह्रियते लब्ध
ाः सप्त रात्रिंदिवानि शेषास्तिष्ठंति चतुर्विंशत्युत्तरशतभागाः सप्तचत्वारिंशत् एते च चतुःषष्टिभागा एकस्य च भागस्य
चतुःषष्टिभागाः मुहूर्तानयनार्थं त्रिंशता गुण्यंते जातानि द्वात्रिंशच्छतानि दशोत्तराणि एतेषां चतुर्विंशत्युत्तरं
शतेन भागो हरणीयम् तस्य चतुर्विंशत्युत्तरशतस्य त्रिंशता भागे हृते लब्धाश्चत्वारो भागा
एकस्य च भागस्य सत्काश्चत्वारिंशत् त्रिंशद्भागास्तु त्रयः पंच चत्वारिंशद् भागो एकस्य च भागस्य सत्कैश्चतुर्दशभि
स्त्रिंशद्भागाः एकादश मुहूर्ता लब्धाः शेषास्तिष्ठंति त्रयः एको भाग एकस्य च भागस्य सत्काः षोडश त्रिंशद्भागाः किं
मुहूर्तं भवति षट्चत्वारिंशत्त्रिंशद्भागा एकस्य भागस्य सत्काः शेषास्तिष्ठंति ततः किल मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्युत्त
रशतभागरूपास्ततः षट्चत्वारिंशत्त्रिंशद्भागाश्चतुर्विंशत्युत्तरशतस्य द्वाषष्टिकेनापवर्तना क्रियते लब्धा मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभा
गास्त्रयोविंशतिः उक्तं च तद् ग्रंथांतरे पडिमिच्छ्रमासाणं पंचण्हं मासाणं दिणपुत्ताणं च मासदिनं ताज्जस्मा
सादि तितेवो वं अवतह ति तत्र युगे पंचविंशमासा हिंति पंच संवत्सरा पंचसंवत्सरा दित्यादि सिरिपभा। इत्यादि

सूर्यप्र वृत्ति १५४ णीतो प्राकृतप्रतिसंख्यातरूपे:प्रतिमासममानिवर्तितिगच्छमानमासस्यादिमासे:अयमत्र भावार्थ:श्रावणमासही
मासाद्युपलक्षणंतानितिथिगणाश्चितद्गुणत्वाससमग्राहोतिनक्षत्रमासंतावसममासत्त्वरात्रिंदिवाःइत्यभिधानाद्वादशसप्त
ऋतूनाविसमविभागाद्यंतरीसासंप्रतिलक्षणसंवत्सरमाह।लक्षणेणसंवत्सरस्यादिलक्षणसंवत्सरः।पंचविधः
पंचप्रकारःप्रज्ञप्तस्तद्यथाविधंप्राग्युक्तमेवद्रष्टव्यमितियथानक्षत्रसंवत्सरःचंद्रसंवत्सरःऋतुसंवत्सरआदित्य
संवत्सरोऽभिवर्द्धितसंवत्सरस्तत्रकिमुक्तंभवतीति। केवलमेतेनक्षत्रादिसंवत्सरायथोक्तरात्रिंदिवपरिमाणाल
वृद्धिकिंतुतस्यःप्रवक्ष्यमाणलक्षणान्यपियुज्यमाणे लक्षणप्रधानासंतोलक्षणोपपन्नाःसंवत्सराःइत्यर्थःपंचवि
धेलवतीतितत्रप्रथमतोनक्षत्रसंवत्सरलक्ष समाह।तानक्षत्रेत्यादि।तांइतितत्रनक्षत्रसंवत्सरोल
क्षणमधिकृत्यपंचावयवःप्रज्ञप्त।किमुक्तंभवतीति नक्षत्रसंवत्सरस्यपंचविधंलक्षणंप्रज्ञप्तमितितदेवमाह।स
मगंनक्खत्ताजोगंजोयंतिसमगंउऊपरिणमंतिनच्चु ण्हंनातिसीतोबहूदओहोइनक्खत्तो।यस्मिन्संवत्सरेसमकं
समकमेवएककालमेवऋतूंसाधूतिगम्यते।नक्षत्राणिउत्तराषाढाप्रभृतीनियोगंयुंजंतिचंद्रेणसहयोगंगा
युंजंतिसंतिपौर्णमासीपरिसमापयंति।तथासमकमेवएककालमेवतयातयापरिसमाप्यमानयापौर्णमा
स्यासहऋतवोनिदाघादयःपरिणमंतिपरिसमाप्तिमुपयंति।इयमत्रभावनायस्मिन्संवत्सरेनक्षत्रेसमसहयाना
माकेन्द्रस्यतस्यकृतो।पर्यंतवर्त्तीयथावत्तरायाढानक्षत्रेआषाढीपौर्णमासींपरिसमापयतितयाचआषाढपौर्ण १५५

मास्यासहनिदाघोपिऋतुःपरिसमाप्तिमुपैतिसनक्षत्रसंवत्सरः।नक्षत्रानुरोधेनतस्यतथाभावपरिणममानत्वात्तथा
तेनक्लक्षणंचयमसिद्धितिंद्रष्टव्यंतथानवियातेऽतिशायतेउष्णगुणउष्णरूपःपरितापोयस्मिन्नसमात्यष्माः।तथानविद्य
तेऽतिशायनशीतंयत्रसनातिशीतःतिबहूदकंयत्रसबहूदकःएवंरूपे।पंचभिःसमयैर्लक्षणैरुपेतोभवतिनक्षत्रसंव
त्सरः।संप्रतिचंद्रसंवत्सरलक्षणमाह।ससिसमगपुण्णमासिंजोएंतीविसमचारिनक्खत्ता।कडुओबहूदओयतमाहुसंवच्छरंच
दायस्मिन्संवत्सरेनक्षत्राणिविषमचारीणिमासनामसदृशानामानीत्यर्थःशशिनासमकंयोगमुपगतानितान्पौ
र्णमासींयुंजंतिपरिसमापयंति।तथाकटुकःशीतातीत परोगादिदोषबहुलतयापरिणामदारुणोबहूदकश्चतमाहु
महर्षयःसंवत्सरंचांद्रंचंद्रसंबंधिनंतत्र उक्ताःसातांपरिसमाप्तिःसार्वेतमाससदृशनामकनक्षत्रानु
रोधतः।संप्रतिकर्मसंवत्सरलक्षणमाह।विसमं पवालिणोपरिणमंतिअणुऊसुदिंतिपुप्फफलं।वासंनसम्म
वासइतमाहुसंवच्छरंकम्मं।यस्मिन्संवत्सरेवनस्प तयोविषमंविषमकालेप्रवालिनःपरिणमंति।प्रवालपल्लवांकु
रस्तम्भकृततयापरिणमंति।तथाअनृतुषुअनिजकऋतुष्वपिपुष्पंफलंचददतिप्रसूयंतेतथावर्षपानीयंनसम्यक्यस्
मिन्संवत्सरेवर्षति।तमाहुमहर्षयःसंवत्सरंकर्मकर्मसंवत्सरमित्यर्थः।अधुनासूर्यसंवत्सरलक्षणमाह।
पुढविदगाणंचरसंपुप्फफलाणंचदेइआइच्चो।अप्पेणविवासेणंसम्मंनिप्फज्जएसस्सं।पृथिव्याउदकस्यतथापु
ष्पाणांफलानांचरसमादित्यआदित्यसंवत्सरोददातितथाअल्पेनापिवर्षेणसस्यंनिष्पद्यतेअत
[illegible]तएषएवआदित्यसंवत्सरःइतिपाठःतत्रकिमुक्तंभवतीति।यस्मिन्संवत्सरेपृथिवीतथाविधोदकसंपर्कादितीवरसासवति

सूर्यप्र०वृत्ति ॥१५५

उदकमपि परिणामसुंदरमोपेतं परिणमते पुष्पाणां च प्रभूतादिसंबंधिनां फलानां च बहुतफलादीनां रसः प्रचुरः संवत्सि
तोकेनापि वर्षेणाल्पेनापि सम्यक् निष्पद्यते तमादित्यसंवत्सरं पूर्वर्षयः उपदर्शयंति। अभिवर्द्धितसंवत्सरलक्षणमाह
आइच्चतेयतविया खणलवदिवसाउऊपरिणमंति। पूरेइ निन्नथलए तमाहु अभिवड्ढियं जाण। यस्मिन् संवत्सरे क्षणलव
दिवसा ऋतवश्च आदित्यतेजसा तप्ता अतीव तप्ताः परिणमंते। यत्र सर्वाण्यपि निम्नस्थानानि स्थलानि च जलेन पूरयति तं संव
त्सरं जानीहि यथा तं संवत्सरमभिवर्द्धितमाहुः पूर्वर्षय इति तदेवं लक्षणसंवत्सरमुक्तं। संप्रति शनैश्चरसंवत्सरमाह। ता
सणिच्छरे इत्यादि। तत्र शनैश्चरसंवत्सरोऽष्टाविंशतिविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा अभिजिच्छनैश्चरसंवत्सरः। श्रवणः श्रवणशने
श्चरसंवत्सरः। तत्र यस्मिन् संवत्सरे अभिजिता नक्षत्रेण सह शनैश्चरो योगमुपादत्ते सोऽभिजिच्छनैश्चरसंव
त्सरः श्रवणेन सह यस्मिन् संवत्सरे योगमुपादत्ते स श्रवणशनैश्चरसंवत्सरः। एवं सर्वेष्वपि भावनीयं। अथवा
दिनक्षत्रक्रमेण तत्त्वतो ज्ञातानां यत्र सर्वसमस्तनक्षत्रमंडलं शनैश्चरो महाग्रहः त्रिंशता संवत्सरैः समापयति
तावान् कालविशेषस्त्रिंशद्वर्षप्रमाणः शनैश्चरसंवत्सरः॥६॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां द
शमस्य प्राभृतस्य विंशतितमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥७॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्य विंशतितमं प्राभृतप्राभृतं सांप्र
तमेकविंशतितममारभ्यते। तस्य चायमर्थाधिकारो यथा नक्षत्रचक्रस्य द्वाराणि वक्तव्यानि। ततस्तद्विषयप्रश्नसूत्रमाह
ता कहं ते दारा इत्यादि ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण केन क्रमेण त्वया भगवन् ज्योतिश्चक्रस्य द्वा
राणि आख्यातानीति वदेत्। एवमुक्ते भगवानेतद्विषये यावत्यः प्रतिपत्तयस्तावतीः प्रदर्शयति ता १५५

तत्थेत्यादि। तत्र द्वारविचारविषये खल्विमा वक्ष्यमाणस्वरूपाः पंच प्रतिपत्तयः प्रज्ञप्तास्ता एव क्रमेणाह। तत्र ए
गेत्यादि। तत्र तेषां पंचानां प्रतिपत्तिकसंघातानां मध्ये एके एवमाहुः कृत्तिकादीनि सप्त नक्षत्राणि पूर्वद्वाराणि प्रज्ञ
प्तानि। इहाय भगवन्तः सर्वेऽपि पूर्वस्यां दिशि गच्छन्तः प्रायः शुभमुपजायते इति पूर्वद्वारकाणि एवं दक्षिणद्वारकादीन्यपि
वक्ष्यमाणानि भावनीयानि अस्यैवोपसंहारमाह। ता एगे एवमाहंसु। एके पुनरेवमाहुः मघादीनि सप्त नक्षत्राणि पू
र्वद्वारिकाणि प्रज्ञप्तानि। अत्राप्युपसंहारः। एगे एवमाहंसु। एवं शेषाण्यपि उपसंहारवाक्यानि योजनीयानि। एके
पुनरेवमाहुः धनिष्ठादीनि सप्त नक्षत्राणि पूर्वद्वारकाणि। एके पुनरेवमाहुः अश्विन्यादीनि सप्त नक्षत्राणि पू
र्वद्वारिकाणि प्रज्ञप्तानि। एके पुनरेवमाहुः भरण्यादीनि सप्त नक्षत्राणि पूर्वद्वारकाणि। संप्रत्येतेषां मे
वं वादिनां मध्ये ये मतास्तान्निकामाह ता ज ते एवमाहंसु इत्यादि सुगमं। भगवान् स्वमतमाह॥८॥ वयं पु
ण इत्यादि पाठसिद्धं॥९॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्यैकविंशतितमं
प्राभृतप्राभृतं समाप्तं॥७॥ तदेवमुक्तं दशमस्य प्राभृतस्यैकविंशतितमं प्राभृतप्राभृतं संप्रति द्वाविंशतितममा
रभ्यते। तस्य चायमर्थाधिकारो यथा नक्षत्राणां विचयो वक्तव्य इति ततस्तद्विषयप्रश्नसूत्रमाह॥९॥ ता कहं ते इत्यादि ता
इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण नक्षत्रविचयः इति विचयः पृथक् पृथग्भावावस्थारूपं नीतिः यद्वत् इति। तथा चाह भगवन्! आ
ख्यात इति वदेत् भगवानाह ता विचयसूत्रद्वयेन नयनात्र विचयन किंचायान नक्षत्राणां विचायो नक्षत्रविचयः। नक्षत्राणां सं

सूत्रमिति सर्वमप्याख्यातमिति वदेत् भगवानाह। ता अयण्णमित्यादि। इदं जंबूद्वीपवाक्यं पूर्ववत् परिपूर्णं स्वयं वक्तव्यं यावत्परिक्षे-
पेणेति। ता जंबुद्दीवे णमित्यादि। तत्र जंबूद्वीपे णमिति वाक्यालंकारे द्वीपे द्वौ चन्द्रौ प्रभासितवन्तौ प्रभासयतः प्रभास-
यिष्यतः। द्वौ सूर्यौ तापितवन्तौ तापयतः तापयिष्यतः। षट्पंचाशन्नक्षत्राणि चन्द्रादिभिः सह योगमयुञ्जन् युञ्जन्ति योक्ष्य-
न्ति। तत्र तान्यपि षट्पंचाशन्नक्षत्राणि द्वयोश्चन्द्रयोः। ता जहेत्यादि सुगमं। इह सततं प्रतिदिवसमष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि
चारं चरन्ति। पूर्वमस्य दशमस्य प्राभृतस्य द्वितीयप्राभृतप्राभृते अष्टाविंशतिनक्षत्राणां चन्द्रमसा सूर्येण च सह योगपरि-
माणं चिंतितं। संप्रति पुनः सकलमेव जंबूद्वीपमधिकृत्य नक्षत्राणि चिंत्यमानानि वर्तन्ते। तानि च सर्वसंख्यया ष-
ट्पंचाशत् ततस्तेषां सर्वेषामपि चंद्रसूर्याभ्यां सह योगमधिकृत्य सूत्रपरिमाणं विचिंतयिषुरिदमाह।
ता एएसि णमित्यादि। तावत् प्राभृतद्वितीयप्राभृतप्राभृतवत् परिभावनीयं तदेवं कालमधिकृत्य [illegible]मसा
सूर्येण च सह योगपरिमाणं चिंतितं। संप्रति क्षेत्रमधिकृत्य तद्विचिंतयिषुः प्रथमतः सीमाविष्कंभविषयं प्रश्नसूत्रमा-
ह। ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण कियत्या विभागसंख्यया इत्यर्थः। भगवन् त्वया सीमाविष्क-
म्भ आख्यात इति वदेत्। भगवानाह ता एएसि णमित्यादि। इहाष्टाविंशत्या नक्षत्रैः स्वं स्वं स्वकालपरिमाणं नक्ष-
त्रयावच्चारक्षेत्रं बुद्ध्या व्याप्यमानं संलाद्यात(?) वा एकमर्द्धमंडलमुपक्रम्यते तावत्प्रमाणमेव द्वितीयमर्द्धमंड-
लमित्येवं प्रमाणं बुद्ध्या परिकल्पितमेकं परिपूर्णं मंडलं तस्य मंडलस्य मंडलं सप्तसहस्राणि अष्टौ शतानि त्रिंशा- १५६

छेदं तस्य क्षेत्रपरिमाणनक्षत्रविजयपाउडे आदियति वेमि इति वक्ष्यमाणवचनात् अष्टानवति शतानि भिन्नशतस-
हस्रं सीमाविकल्प्यते किमेवं संख्याकानां भागानां कल्पने निबंधनमिति चेदुच्यते इह त्रिविधानि नक्षत्राणि तद्यथा समक्षेत्रा-
णि अर्द्धक्षेत्राणि द्व्यर्द्धक्षेत्राणि। तत्र यावत्प्रमाणं क्षेत्रमहोरात्रेण गम्यते तावत्प्रमाणं चन्द्रेण सह योगं यानि गच्छन्ति तानि समक्षेत्राणि
तानि पंचदश तद्यथा श्रवणा धनिष्ठा पूर्वभद्रपदा रेवती अश्विनी कृत्तिका मृगशिरः पुष्यो मघा पूर्वफाल्गुनी हस्त चित्रा अनु-
राधा मूलः पूर्वाषाढा इति। तथा यानि अर्द्धक्षेत्रप्रमाणस्य क्षेत्रस्यार्द्धेन चन्द्रेण सह योगमश्नुवते तान्यर्द्धक्षेत्राणि तानि च षट्
तद्यथा शतभिषक् भरणी आर्द्रा अश्लेषा स्वाती ज्येष्ठेति। तथा द्वितीयमर्द्धं यस्य तत् द्व्यर्द्धं सार्द्धमित्यर्थः। द्व्यर्द्धमधिकं
क्षेत्रमहोरात्रप्रमितं चन्द्रयोगयोग्यं येषां तानि द्व्यर्द्धक्षेत्राणि तान्यपि षट् तद्यथा उत्तरभद्रपदा उत्तरफा-
ल्गुनी उत्तराषाढा रोहिणी पुनर्वसु विशाखा चेति। तत्र सीमापरिमाणविचारणायामहोरात्रः सप्तषष्टिभागीकृतोऽस-
ति समक्षेत्राणां नक्षत्रैकात्मकं सप्तषष्टिभागाः परिकल्प्यंते। अर्द्धक्षेत्राणां त्रयस्त्रिंशदर्द्धं च द्व्यर्द्धक्षेत्राणां शतमेक-
मर्द्धं च। इति समक्षेत्रस्य एकैकस्य सप्तषष्टिभागाः समक्षेत्राणि च नक्षत्राणि पंचदशेति सप्तषष्टिः पंचदशभिर्गुण्यते जातानि
सहस्रं पंचोत्तरं १००५ अर्द्धक्षेत्राणि षट् ततः सार्द्धा त्रयस्त्रिंशत् षड्भिर्गुण्यते जातमेकं शतमेकोत्तरं २०१ द्व्यर्द्धक्षेत्राण्यपि षट्
ततः शतमेकमर्द्धं च षड्भिर्गुण्यते जातानि षट्शतानि त्र्युत्तराणि ६०३ अभिजितश्च नक्षत्रस्यैकविंशतिः। सर्वसंख्यया जा-
तानि अष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि १८३० एतावद्भागपरिमाणमेकमर्द्धमंडलमेतावद्भागमेव द्वितीयमिति त्रिंशा

सूर्यप०वृत्ति दधिकान्यष्टादशशतानि भागानां गुण्यंते जातानि षट्त्रिंशच्छतानि षट्त्रिंशदधिकानि द्वा५०० एकैकस्मिन्नहोरात्रे कल्पि
१५७ शान्युक्तानि शतप्रत्येकामतिशुद्ध्यर्थं अधिकषट्त्रिंशच्छतसंख्येषु भागेषु त्रिंशद्भागकल्पनायां त्रिंशता ताड्यंते तदा
तान्येकचत्वारिंशत्सहस्राण्यष्टानवतिश्चतानि।५४९०० ततः अर्द्धमंडलस्य भागा परिकल्प्य भगवानेवमुक्तवान् तदा तिता अति
तत्र यानि तानि षट्पंचाशतानि नक्षत्राणां मध्ये असीति तिपातवादा अष्टाविंशतिरस्तु नक्षत्राणि ताः प्रत्येकं षट्शतानि त्रिंशानि
त्रिंशदधिकानि सप्तषष्टित्रिंशद्भागानां सीमाविष्कंभः सामा परिमाणतया ऽसीति संति तानि नक्षत्राणि येषां प्रत्येकं पं
चोत्तरसहस्रं सप्तषष्टित्रिंशद्भागानां सीमाविष्कंभः संति तानि नक्षत्राणि येषां प्रत्येकं द्वे सहस्रे दशोत्तरे सप्त
षष्टित्रिंशद्भागानां सीमाविष्कंभः संति तानि नक्षत्राणि येषां प्रत्येकं त्रीणि सहस्राणि सप्तषष्टित्रिंश
द्भागानां सीमाविष्कंभः एवमुक्ते भगवता सामान्येनो क्तेऽत्र भगवान् गौतमो विशेषावगमनिमित्तं भूयः पृच्छति ता
एएसि णमित्यादि तत्र एतेषामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्ये कतराणि तानि नक्षत्राणि येषां षट्शतानि त्रिंशा
नि सप्तषष्टित्रिंशद्भागानां सीमाविष्कंभः तं चैव तथा एवमिति तदेवं तारारूपं प्रश्नप्रकारेणोत्तरयितव्यातद्यथा
माकयरे नरकत्ता जेसिं सहस्सं पंचोत्तरं सत्तट्ठिभागतीसइभागाणं सीमाविक्खंभो कयरे नक्खत्ता जेसिं दोसहस्सा
दसुत्तरा सत्तट्ठिभागतीसइभागाणं सीमाविक्खंभो इति परमसूत्रे सामान्यादाहाद्दयव नक्खत्ता इत्यादि एतानि त्रीणि
पि सूत्राणि सुगमानि भगवानाह तात्पर्यमेणमित्यादि तत्र एतेषां षष्ठं वा नक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि १५७

त्वेषां षट्शतानि त्रिंशानि सप्तषष्टिभागत्रिंशद्भागानां सीमाविष्कंभः तेषु अभिजिन्नक्षत्रेकमेवमेतदवसीयते
इति चेदुच्यते इह यावत्केकस्याऽभिजितो नक्षत्रस्य सप्तषष्टिखंडीकृतस्याहोरात्रगम्यस्य नक्षत्रस्य सकाशा
त् एकविंशतिसागास्वकाग्यसमग्गाकस्मिन्नरसागाविरात्रागपरिकल्पनादिकविंशतिस्त्रिंशताताडयते जाता
नि षट्शतानि त्रिंशदधिकानि ६३०तथा तत्र तेषां षट्पंचाशतां नक्षत्राणां मध्ये यानि तानि नक्षत्राणि येषां प्रत्येकं
पंचोत्तरसहस्रं सप्तषष्टिभागत्रिंशद्भागानां सीमा विष्कंभस्तानि द्वादशतद्यथा द्वे शतभिषजौ द्वे भरण्यौ द्वे आर्द्रे
उत्तिमावहुड्डकरणादेवं ब्रुवन्ति दासरणी आद्ये द्वे अश्लेषे द्वे स्वात्यौ द्वे ज्येष्ठे इति तथा द्वे
तेषां द्वादशानामपि नक्षत्राणां प्रत्येकं सप्त षष्टिखंडीकृतस्याहोरात्रगम्यस्य नक्षत्रस्य सकाशात्साई
श्रवखित्राद्भागास्तद्योगत्यायोग्यासतस्त्रयस्त्रिं शान्यूविंशता गुण्यते जातानि नवशतानि नवत्यधिकानि
९९० अर्द्धस्यापि त्रिंशता गुण्यते त्रिंशद्भागास्यभागकाः तेन संपंचदश १५ सर्वसंख्यया जाते पंचोत्तरंसहस्रं १००५ तथा
तत्र तेषां षट्पंचाशतां नक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि येषां द्वे सहस्रे दशोत्तरे सप्तषष्टिभागत्रिंशद्भागानां सी
माविष्कंभस्तानि त्रिंशत्तद्यथा द्वे श्रवणौ द्वे धनिष्ठे द्वे पूर्वभाद्रपदे इति यावत् द्वे आदित्यादिनिपृष्ठः द्वे अश्विन्यौ द्वे
कृत्तिके द्वे रोहिण्यौ द्वे मृगशिरसौ द्वे पुष्यौ द्वे मघे द्वे पूर्वफल्गुन्यौ द्वे
हस्तौ द्वे चित्रे द्वे अनुराधे द्वे मूले द्वे पूर्वाषाढे इति तथा एतानि नक्षत्राणि सप्तषष्टिखंडीकृतस्य तेषां सप्तषष्

सूर्यप्र०वृ०
१५८

ष्टिखंडीकृतस्याहोरात्रगम्यस्य नक्षत्रस्य सर्वाः परिसंख्याः । सप्तषष्टिभागाः प्रत्येकं चंद्रयोगयोग्याः । तेन सप्तषष्टि
खंडीकृतात्पूर्णे जाते दिवसे चंद्रो नक्षत्रे इति । तथा तत्र तत्र षट्पंचाशत्तानक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि
षट् प्रत्येकं त्रीणि सहस्राणि पंचदशोत्तराणि । सप्तषष्टित्रिंशद्भागानां सीमाविष्कंभः सा निशादशातद्यथा । द्वे उत्तरे
षुपदे जा वदो उत्तरासाढा इति यावत्त्रयं रक्करणं देवदष्टव्यो बोरोहिणी दो पुणव्वसू दोवत्तरफग्गुणी दोविसाहा दोउत्तर
साढाइ त्ति एतानि षट् नक्षत्राणि सार्द्धक्षेत्राणि ततः स   प्तषष्टिखंडीकृतस्याहोरात्रगम्यस्य सार्द्धत्र्यायागा
ण्या लागा । शतानि क्रमं च प्रत्येकमवगंतव्यानि   त्रयस्त्रिंशत्तानुपपते जातानि त्रीणि सहस्राणि अर्धमपि त्रिं
तानुपपते त्रीणि सहस्राणि लक्षानि पंचदश   ति । तापस्सिणमित्यादि । ता इति तत्र षट्पंचाशतो
नक्षत्राणां मध्ये किं नक्षत्रं यत्सदा प्रातश्चंद्रेण   सार्द्धं योगं युनक्ति किं नक्षत्रं यत्सदा सायं दिवसावसाने समये
चंद्रेण सार्द्धं योगं युनक्ति किं नक्षत्रं यत्सदा दिवसावसाने   तः सायं च समये प्रविश्य चंद्रेण सार्द्धं योगं युनक्ति भगवानाह
। ता । तापस्सिणमित्यादि तत्र षट्पंचाशतो नक्षत्राणां मध्ये न किमपि तन्नक्षत्रमस्ति यत्सदा प्रातश्चंद्रेण
सार्द्धं योगं युनक्ति नापि तन्नक्षत्रमस्ति यत्सदा सायं समये चंद्रेण सार्द्धं योगं युनक्ति नापि तदस्ति नक्षत्रं यत्सदा द्विधा तः
प्रातः सायं समये च प्रविश्य चंद्रेण सार्द्धं योगं युनक्ति किं सर्वथा नेत्याह नन्नत्थेत्यादि नेति प्रतिषेधे अन्यत्र द्वाभ्याममि
श्चाभ्यां स्यात्कस्मादित्याह । ता दोण्ह सिणमित्यादि । ता इति तत्र षट्पंचाशतो नक्षत्राणां मध्ये ते अनंतरोदिते द्वे १५८

श्वातरे४१

मिज्जितो अभिजिन्नक्षत्रं युगे युगे प्रातस्तत्र चतुश्चत्वारिंशत्तममाममावास्यां चंद्रेण सह योगमुपगम्य पूर्वं क्रमः परिसमापयतः । नो
खलु पौर्णमासीं अत्र कश्चिन्नेत देवसीया ताय माघ्युगयुग एव चतुश्चत्वारिंशत्तमामममावास्यास दिवसेति । समाये अभिजिन्न
क्षत्रं चंद्रेण सार्द्धं योगमुपगम्य परिसमापयतीति समापयतीति उच्यते । तत्र सा च । या पदस्थितिकरण वशात्तथाहि इति घानवना
मतावच्चारणामदा तिहिरासि मिच्चावा निष्यत्तसा गमासाउ गुणवविहाए विभत्तास माअमसा तिहि समन्नी । अस्यां अक्षरगमनि
कायुगमध्ये चंद्रमासा अतिक्रांतास्तिथिराश्यान   यनार्थं त्रिंशता गुण्यंते । गुणयित्वा च तस्य राशेः सोगो पाष्टा क्रिय
ते । कृते च तस्मिन् यद्यद्विशिष्यते तस्मिन् कन्या अगुणे   त्वाह पष्टा विलक्षे येऽवसरं तिसा विव क्षिते दिने वि वक्षितति
थि परिसमाप्तिः । तत्र चतुश्चत्वारिंशत्तमायाममा   वास्यायां चिंत्यमानायां त्रिचत्वारिंशद्वंद्रमासा एकं चंद्रमा
सस्य पर्व दि प्यते । तत्र त्रिचत्वारिंशत् त्रिंशता गुण्यंते   जाता निशाद ज्ञाराता निन व त्यधिका निर १ ५ ण्य तत उपरि तना । यदे
मद्दा । पंचदशा प्रक्षिप्यंते जाता निव्याया दशशतानि   वोत्तराणि १२०५ एतेषां द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा एकविंशतिः । सा
त्यग्रा तेषां सिद्धं तिवया । एकषष्ट्या गुण्यंते जातं अशीत्यधिकं शतं १८० तस्य द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धौ द्वौ तौ त्यक्तौ शे
षा तिष्ठं त्यका नषष्टिः । पण्णाग तम्यक्तं नषष्टि चशाषष्टिं भागा न सिद्धदि तत्र अमावास्या अमावास्या पौर्णमासी उन्नक्ष
त्राणयनार्थं प्राङ्मत्वकरणं ततस्तच्च सत्रिंशा । यदृष्टित्रसूत्रोत्पिक स्य च स्थूल स्य पंच द्वाषष्टि भागा एकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य सप्तषष्टिभागाः ५ । ६२ । ६६ । ६७ ततश्चतुश्चत्वारिंशत्तमा अमावास्या चिंत्यते इति चतुश्चत्वारिंशता गुण्यते

सूर्यप्र०वृत्ति तिज्ञातानि मुहूर्त्तानामेकोनत्रिंशद्धतानि च तुरुत्तराणि २७०० एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वाषष्टिभागानां चैत्रावेवि शत्यधिके
१५७ २२०० एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य च सप्तषष्टिशतसप्तषष्टिभागाः ॥ ६ ॥ तत्र त्रैराशिकमुत्तरं तिक्रमुत्तराषाढापर्यंतिच आरि
शतानि चत्वारिंशदधिकानि मुहूर्त्तानां एकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्चत्वारिंशद् द्वाषष्टिभागाः ॥ ४४० ॥ ४६ ॥ इत्येवं प्रमाणं
शोध्यते ऽत्ति तानि च मुहूर्त्तानां च विंशाताति नि द्वाषष्ट्यधिकानि २४६२ एकस्य च मुहूर्त्तस्य पंच ॥ सप्तत्यधिकं शतं द्वाषष्टि
भागानां १७० अतः तोऽसिद्धि द्वादिसकलनक्षत्रमंडलं। शोधनक्रमश्चेत्थं शतानि एकोनविंशत्यधिकानि एकस्य च मुहूर्त्तस्य
चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागाः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागाः ॥ ८१९ ॥ २४ ॥ ६६ ॥ इत्येवं प्रमाणं यावत् समस्तं शो
धनीयं तत्र श्रिवणमपि शुद्धिमासाद्यतीति श्रवणे ॥ शेषास्त्वाध्यते स्थिताः पश्चात् षण्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य स
प्तत्रिंशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य स चत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः ॥ ६ ॥ ३७ ॥ ४० ॥ आगतं चतुश्चत्वारिंशत्तम
मावास्यामध्ये ऽनन्तरं षण्मुहूर्त्तैर्भुक्त सप्तमस्य मुहूर्त्तस्य सप्तत्रिंशता द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्त
चत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु परिसमापयति संप्रत्यमावास्या पौर्णमासीप्रक्रमाद् एतत् प्ररूपणीयमिति कीर्तिदमाह ता
सु खलु इत्यादि ति तत्र युगे खल्विमासां पंचानां द्वाषष्टिः ॥ पौर्णमास्यां द्वाषष्टिरमावास्याः प्रज्ञप्ताः एवमुक्ते भगवान्
गौतमः पृष्ठितात इत्यादि तादृशति तत्र युगे तेषामनंतरोदितानां चंद्रादीनां पंचानां संवत्सराणां मध्ये प्रथमां पौर्णमासी
चंद्रः कस्मिन् देशे युक्तां परिसमापयति भगवानाह ताजेसिणं मित्यादि तत्र यस्मिन् देशे चंद्रश्चरमां पाश्चात्यस्युगपर्य १५७

तवर्त्तिनी द्वाषष्टितमां पौर्णमासी युक्तां परिसमापयति तस्मात् पौर्णमासीस्थानात् चरमद्वाषष्टितम पौर्णमासीपरिसमा
प्तिस्थानात् परतो मंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन छित्वा विभज्य तत्संबंधिनो द्वात्रिंशतं भागानुपादायात्र हीनं वाक्यमा त्रिंशदाग
रूपे देशे चंद्रः प्रथमां पौर्णमासी युक्तां परिसमापयति सूत्रं प्रश्नकरोति ताएएसि णं मित्यादि ता इति तत्र युगे तेषा
मनंतरोदितानां पंचानां संवत्सराणां मध्ये द्वितीयां पौर्णमासी तां चंद्रः कस्मिन् देशे परिसमापयति भगवानाह ता
जंसिणं मित्यादि तत्र यस्मिन् देशे चंद्रः प्रथमां पौर्णमासी युक्तां परिसमापयति तस्मात् पौर्णमासीस्थानात् प्रथम
पौर्णमासी परिसमाप्तिस्थानात् परतो मंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन छित्त्वा तत्संबंधिनो द्वात्रिंशतं भागानुपादायाऽ
त्र देशे चंद्रो द्वितीयां पौर्णमासी परिसमापयति एवं तृतीयपौर्णमासी विषयमपि सूत्रं व्याख्यायं एवं द्वाद
शपौर्णमासी विषयमपि वरदामिः ॥ मासान्तरं भागं सर्वत्रापि तृतीयस्याः पौर्णमास्याः प्रभृति द्वादशीकिलापौर्ण
मासी नवमी भवति ततो न द्वात्रिंशत्रिंशताः ताः पुणो छ शतं द्वाशीत्यधिकं भवति ॥ १८४ ॥ संप्रत्यंतिमदशमाद्यापर्वंरव
ल्विइत्यादि एवमुक्तेन प्रकारेण खलु निश्चितमेतेनानंतरोदितानां पांचानां पौर्णमासी यत्र यत्र देशे परि
समापयति तस्यास्तस्याः पौर्णमास्याः स्थानात् अनंतरां पौर्णमासीं तस्मात् स्थानात् पाश्चात्यां पाश्चात्यां पौर्णमासी परि
समाप्तिस्थानात् मंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन छित्त्वा तत्संबंधिनो द्वात्रिंशतं द्वात्रिंशतं भागानुपादायात्र
स्मिन् देशे चंद्रः परिसमापयति सा चैवं परिसमापयतीति वेदितव्यं या चरमा पौर्णमासी तस्मिन् देशे परिसमा

पद्यते।यस्मिन्देशेपाश्चात्येयुगेचरमांद्वाषष्टींपौर्णमासींपरिसमापितवांश्चंद्रमास्तद्देशेपद्यते।इतिचेन्नेत्युच्यते।ग
तितत्क्रमदेशावतवादिपाश्चात्ययुगचरमद्वाषष्टितमापौर्णमासीपरिसमाप्तिस्थानात्परतोमंडलस्यचतुर्विंशत्याधि
कशतधाविभक्तस्यसत्कानांद्वात्रिंशतांभागानामतिक्रमेतस्याःपौर्णमास्याःपरिसमाप्तिः।द्वाषष्टिश्चसर्वसंख्य
यायुगपौर्णमास्यास्ततोद्वात्रिंशतःद्वाषष्ट्यागुणिताजातान्येकोनविंशतिशतानिचतुरशीत्याधिकानि।१९
८४तेषांचतुर्विंशत्याधिकेनशतेनभागोह्रियतेलब्धाः।षोडशसकलमंडलपरावर्त्ताःसमस्तस्यापिचशेषास्तिष्ठन्त्यशी
तवनादागतंयस्मिन्देशेपाश्चात्ययुगसंबंधि चरमद्वाषष्टितमापौर्णमासीपरिसमाप्तिस्तस्मिन्नेवदेशेविवक्षि
तस्यापियुगस्यचरमद्वाषष्टितमापौर्णमासी परि समा प्तिः।चरमद्वाषष्टितमपौर्णमासीपरिसमाप्तिदेशंचपृच्छ
ति।ताएणंसिणमित्यादिताइतितद्युगगतेषां मध्ये तावादितानांपंचानांसंवत्सराणांमध्येचरमांद्वाषष्टितमांपौ
र्णमासींचंद्रःकस्मिन्देशेयुनक्तिपरिसमापय ति।भगवानाहताजंबुद्दीवस्सणमित्यादिता।इतिपूर्ववत्जं
बूद्वीपस्यणमितिवाक्यालंकारेप्राचीनापरायतयाऽप्राचीनमुदग्दक्षिणोत्तरायतयाजीवयातत्रप्राचीनयादक्षिणे
नदक्षिणापराततोयमर्थःपूर्वोत्तरदक्षिणापरायतयाएवंजीवयादिक्षिणापरायतयाप्राग्दक्षिणोत्तरपरायतयाजीवया
चतुर्भागवयादवरिकयाऽन्यथा।मंडलंचतुर्विंशत्यधिकेनशतेनछित्वादक्षिणात्यचतुर्भागमंडलेविभज्यतेततोदाक्षि
णात्येचतुर्भागमंडलेएकत्रिंशद्भागप्रमाणेसप्तविंशतिंभागानुपादायाष्टाविंशतितमंचभागंविंशतिधाछित्वाऽष्टाद १६०

शादशभागानुपादायशेषेषुद्विषुभागेषुचतुर्भागस्यभागस्यसत्कासुकलासुचतुर्ष्वास्वतसृषुचतुर्भागमंडलस्याक्षालस्मिन्प्रदे
शेचंद्रोद्वाषष्टितमांचरमांपौर्णमासींपरिसमापयति।तदेवंद्वाषष्टिपौर्णमासीपरिसमाप्तिदेशामुक्ताः।संप्रतिसू
र्यस्यापौर्णमासीपरिसमाप्तिदेशान्विवक्षुःप्रथमसूत्रमाह।तासिणंइमासिणमित्यादिताइतितद्यु
गतेषांमतत्सरादितानांसंवत्सराणांमध्येप्रथमांपौर्णमासींसूर्यःकस्मिन्देशेयुनक्तिपरिसमापयतीति
भगवानाह।ताजेणंदेसिणमित्यादि।तत्रयस्मिन्देशे स्थितःसन्सूर्यश्चरमांपाश्चात्ययुगवर्तिनींद्वाषष्टितमांपौर्णमासीं
युनक्तिपरिसमापयति।तस्मात्पौर्णमासीस्था नाच्चरमद्वाषष्टितमपौर्णमासीपरिसमाप्तिनिबंधनात्स्थाना
त्परतोमंडलंचतुर्विंशत्याधिकेनशतेनछि त्वा वि भज्यतत्सत्कान्चतुर्नवतिंभागानुपादायसूर्यःप्रथमांपौ
र्णमासींपरिसमापयति।किमिवकारणमिति चे दुच्यतेइहपरिपूर्णत्रिंशत्याऽहोरात्रैःपरिसमाप्तेःपञ्चसंख्य
सापक्षेयस्मिन्नेवादित्यवर्तमानःप्राप्यतेनेक तिपयभागस्यातश्चपौर्णमासीचंद्रमासपर्यंतिपरिसमाप्तिर्वे।
पेति।चंद्रमासस्यचपरिमाणमेकोनत्रिंशदहोरात्राएकस्यचाहोरात्रस्यद्वात्रिंशद्द्वाषष्टिभागास्ततस्त्रिंशतोमध्ये
होरात्रिंशत्रिंशतिद्वाषष्टिभागेभ्यःसूर्यश्चरमद्वाषष्टितमपौर्णमासीपरिसमाप्तिनिबंधनात्स्थानात्परतश्चतुर्न
तौचतुर्विंशत्यधिकशतसागेषुतिक्रांतेषुप्रथमांपौर्णमासीपरिसमापयन्प्राप्यतेकिमुक्तंभवतिविंशति
लागेसमवदेशमप्राप्तःसन्नवाप्यतइतित्रिंशतोद्वाषष्टिभागानामहोरात्रसत्कानामध्यापिद्विषष्टिभागस्यचा

सूर्यप्र० टी० यति। ता एएसि णमित्यादि। ता इति तत्र युगे तेषां पंचानां संवत्सराणां मध्ये द्वितीयां पौर्णमासीं सूर्यः कस्मिन् देशे युक्तो
१६१ तः सन् युक्तः परिसमापयति भगवानाह। ता जंसि णमित्यादि। ता इति तत्र यस्मिन् देशे स्थितः सन् सूर्यः प्रथमां पौर्ण-
मासीं परिसमापयति। तस्माद् पौर्णमासीस्थानात् प्रथमपौर्णमासीपरिसमाप्तिनिबंधनात् स्थानात् परतो मंडलं
चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन छित्त्वा तत्कृतान् चतुर्नवति भागान् उपादाय अत्र देशे स्थितः सन् सूर्यो द्वितीयां पौर्णमासी
विषयमपि सूत्रं वक्तव्यं। एवं द्वाविंशत्यधिकेन इत्यत्र छित्त्वा तत्कृता द्वात्रिंशत् पौर्णमासी अष्टासी विषयमपि तव
रं अष्टयवास्तु लेला भागस पवित्र्यतीयस्याः पौर्णमा। स्या परतो द्वादशी किल पौर्णमासी नवमा ततस्त्र इतर्नवति नवति
गुणिता जाता न्यष्टोयता निषट्चत्वारिंश दधि का नि। द्वादसं प्रति शेषा पौर्णमासी विषयमपि देशमाह
एवं खलु इत्यादि। एवं उक्तेन प्रकारेण खलु नि। छित्तमेतेनानंतरोदितेन पायेन यां यां पौर्णमासीं यत्र
देशे परिसमापयति तस्या तस्याः पौर्णमास्याः स्थानात् अनंतरामनंतरां पौर्णमासीं तस्मात् तस्मात् प्राक्तन्यपौ
र्णमासीपरिसमाप्तिनिबंधनात् मंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन छित्त्वा परतस्तत्कृतान् चतुर्नवतिं भागान् उपादाय तस्मिन्
तस्मिन् देशे स्थितः सन् सूर्यः परिसमापयति। संप्रति चरमां परिसमापयत् सूर्यो वक्तव्यः तस्याः पि चरमा द्वाषष्टि
द्वाषष्टितमां पौर्णमासीं तस्मिन् देशे परिसमापयति यस्मिन् देशे पाश्चात्ययुगसंबंधिनीं चरमां द्वाषष्टितमां पौर्णमासीं
परिसमापितवान् एतच्चावसीयते गणितक्रमवशात्। तथाहि पाश्चात्ययुगचरमद्वाषष्टितमपौर्णमासीपरिसमाप्ति १६१

निबंधनात् स्थानात् परतो मंडलस्य चतुर्विंशत्यधिकशतप्रविभक्तस्य सक्तान् चतुर्नवतिभागानामतिक्रमे तस्या
स्तस्याः पौर्णमास्याः परिसमाप्तिः सूत्रे च चतुर्नवतिः द्वाषष्ट्या गुण्यते जाता न्यष्ट पंचशतानि अष्टाविंशत्यधिकानि ५८
२८ तेषां चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागो ह्रियते लब्धाः सप्तचत्वारिंशत् सकलमंडलपरावर्त्ताः। नवतिः प्रायाङ्क
नांकवलंरा शानि निर्लिपलिसवनादागत यस्मिन् देशे स्थितः सन् पाश्चात्ययुगसंबंधिचरमद्वाषष्टितमपौर्णमासीप
रिसमापयत् तस्मिन्नेव देशे अवस्थितस्तस्यापि युग स्य चरमां द्वाषष्टितमां पौर्णमासीं परिसमापयतीति सर्वाति
चरमद्वाषष्टितमपौर्णमासीपरिसमाप्तिनिबं धनं देशं प्रष्टुमाह। ता एएसि णमित्यादि सुगमं भगवानाह
ता जंबुद्दीवस्स णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। जंबूद्वीपस्य द्वीपस्य प्राचीनापाचीनायतया अत्रापि
प्राचीनग्रहणेन उत्तरपूर्वा दिक् परिगृह्यते अपा। चीनग्रहणेन दक्षिणापरा ततोऽयमर्थः। उत्तरपूर्वदक्षिणा
परायतया एवमुदीच्यदक्षिणायतया जीवया दक्षिणपूर्वस्यां दिशि जीवया दर्शितया मंडलं चतुर्विंशत्यधिके
न शतेन छित्त्वा विभज्य दक्षिणपौरस्त्ये चतुर्भागमंडले इति पूर्वदिग्वर्तिनि चतुर्भागमंडले एकत्रिंशतं भागान् प्रमा
णेन सप्तविंशति भागानुपादाय अष्टाविंशतितमं च भागं विंशतिधा छित्त्वा तत्कृतान् अष्टादश भागानुपादाय शेषैः त्रिभि
र्भागैः चतुर्थस्य च भागस्य द्वाभ्यां कलाभ्यां विंशतितमाभ्यामित्यर्थः। दाक्षिणात्ये चतुर्भागमंडले असंप्राप्तः सूर्य
प्रदेशे सूर्यश्चरमां द्वाषष्टितमां पौर्णमासीं परिसमापयति। तदेवं सूर्यविषये पौर्णमासीपरिसमाप्ति

२ सूर्यप्र० वृत्ति १६२

देशे चंद्रः संप्रति तं चरमामावास्यापरिसमाप्तिदेशं। प्रतिपिपादयिषुः प्रथमं चंद्रविषयप्रश्नसूत्रमाह। ता एएसि णं
मित्यादि। तत्र युगानां पंचानां तावदिता तान्पंचानां संवत्सराणां मध्ये प्रथमाममावास्यां चंद्रः कस्मिन्देशे स्थितः परिसमापय
ति भगवानाह। ता जंसि णं मित्यादि। तत्र यस्मिन्देशे स्थितः सन् चंद्रश्चरमां द्वाषष्टिं द्वाषष्टितमाममावास्यां परिसमापयति
ततोऽमावास्यास्थानादमावास्यापरिसमाप्तिस्थानात्परतो मंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन छित्त्वा तद्गतान् द्वात्रिंशतं भागा
नुपादायात्र प्रदेशे स चंद्रः प्रथमाममावास्यां परिसमा मापयत्येवमित्यादि। एवमुक्तेन प्रकारेणैव नेवालिलापेन चंद्रस्य
पाममावास्याभिलापेन नेवालिलापेन भाव्या। स्यापि शेषाणि द्वितीयादीनि तृतीयादि द्वादशी च। ता एएसि णं
ता एएसि णं पंचण्हं संवच्छराणं दोच्चं अमावासं चंदे कंसि देसंसि जोएइ ता जंसि णं देसंसि चंदे पढमं अमा
वासं जोएइ ताओ णं अमावासट्ठाणाओ मंडलं चउ। वीसेणं सएणं छेत्ता दुबत्तीसं भागे उवाइणित्ता एत्थ णं से चंदे दोच्चं
अमावासं जोएइ। ता एएसि णं पंचण्हं संवच्छराणं तच्चं अमावासं चंदे कंसि देसंसि जोएइ। ता जंसि णं देसंसि चंदे दोच्चं अ
मावासं जोएइ ताओ अमावासट्ठाणाओ मंडलं चउवीसेणं सएणं छेत्ता दुबत्तीसं भागे उवाइणित्ता एत्थ णं से चंदे तच्चं अमावा
संजोएइ। ता एएसि णं पंचण्हं संवच्छराणं दुवालसमं अमावासं चंदे कंसि देसंसि जोएइ। ता जंसि णं देसंसि चंदे तच्चं अमावा
सं जोएइ ताओ णं अमावासट्ठाणाओ मंडलं चउवीसेणं सएणं छेत्ता दो चत्तासीए भागसए उवाइणित्ता एत्थ णं से चं
दे दुवालसमं अमावासं जोएइ। संप्रति चरमामावास्याविषयं सूत्रमाह। एवं खलु इत्यादि। एतच्च प्राग्वद्व्याख्येयं १६२

यं संप्रति चरमां द्वाषष्टितमाममावास्यापरिसमाप्तिनिबंधनं देशं पृच्छति। ता एएसि णं मित्यादि सुगमं। भगवानाह।
ता जंसि णं मित्यादि। तत्र यस्मिन्देशे स्थितः सन् चंद्रो द्वाषष्टिं द्वाषष्टितमां चरमां पौर्णमासीं युनक्ति परिसमापय
ति तस्मात् पौर्णमासीस्थानात् पौर्णमासीपरिसमाप्तिस्थानात् मंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन छित्त्वा विभज्य पूर्वं षो
डश भागानवष्वक्य चरमा द्वाषष्टितमामावास्या चरमा द्वाषष्टितमा पौर्णमास्याः प्राक् पंचदशरात्रिंदिवैर्भवतीति कृत्वा
प्रदेशानुबंधात् षोडश स्वित्रं चतुर्विंशत्यधिकशतभागाः परतः प्रभूण्यतमा सैव द्वात्रिंशता भागैः परतो वर्तमानस्यानन्तरमा
नवास्य ततः षोडश भागान् पूर्वमेवावष्वक्य अत्रास्मिन्प्रदेशे स्थितः सन् स चंद्रश्चरमां द्वाषष्टितमाममावा
स्यां परिसमापयति। संप्रति सूर्यस्यामावास्या परिसमाप्तिनिबंधनं देशं पिपृच्छिषुराह। ता ता एएसि णं मि
त्यादि। एतच्च प्राग्वद्व्याख्येयं। एवमित्यादि। एतच्च प्राग्वद्व्याख्येयं। एवमित्यादि। एवमुक्तेन प्रकारेणैव नेवालिला
पेन सूर्यस्य पौर्णमास्यनुक्रमेणैव नेवालिलापेना मा वास्यापि वक्तव्या सा च द्वितीया द्वादशी च। ता एएसि णं पंचसि णं
पंचण्हं संवच्छराणं दोच्चं अमावासं सूरे कंसि देसंसि जोएइ ता जंसि णं देसंसि दोच्चं अमावासं जोएइ ताओ अमावासट्ठाणाओ मं
डलं चउवीसेणं सएणं छेत्ता चउणउइ भागे उवाइणित्ता एत्थ णं से सूरे दोच्चं अमावासं जोएइ। ता एएसि णं पंचण्हं संवच्छ
राणं तच्चं अमावासं सूरे कंसि देसंसि जोएइ ता जंसि णं देसंसि दोच्चं अमावासं जोएइ ताओ अमावासट्ठाणाओ मंडलं चउवी
सेणं सएणं छेत्ता चउणउइ भागे उवाइणित्ता एत्थ णं से तच्चं अमावासं जोएइ। ता एएसि णं पंचण्हं संवच्छराणं दुवालसं अमावा
सं सूरे कंसि देसंसि जोएइ। ता जंसि णं देसंसि सूरे तच्चं अमावासं जोएइ ताओ अमावासट्ठाणाओ मंडलं चउवीसेणं सए

सूर्यप्रवृत्ति
१६३

णं छेत्ता अट्ठ अट्ठावीसं भागे सएणं चउवीसं एणं छेत्ता णं तं समयं सूरे उत्तराहिं समं अमावासं जोएइ सूरं प्रतिशेषा सूत्रमावास्यासूत्रं तिवेशामाह ॥ प
वरमं छित्वा दिवसं तत्र प्रागुक्तया रीत्या संभाविचरमं द्वाषष्टितमामावास्यायां मूलमूले निवेशनादेशोपदिष्टं तिता एएसिणं इत्या
दि सुगमं भगवानाह ता जेणं सिणमित्यादि यस्मिन् देशे स्थितः सन् सूर्यश्चरमां द्वाषष्टितमां पौर्णमासीं परिसमापयति तस्मात्
पौर्णमासीस्थानात् पौर्णमासीपरिसमाप्तिस्थानात् मंडलं चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन छित्वा विभक्तस्य चतुर्नवतिं भा-
गान् अत्रैव प्रदेशे स्थितः सन् सूर्यश्चरमां द्वाषष्टितमामावास्यां युक्तः परिसमापयति । अथ कां पौर्णमासीं केन
नक्षत्रेण युक्तः सूर्यः परिसमापयतीति पृष्टुकामः ता एएसिणमित्यादि ता इति तत्र युगे एतेषामनंतरोदितानां पं-
चानां संवत्सराणां मध्ये प्रथमां पौर्णमासीं चंद्रः केन नक्षत्रेण युक्तः सन् परिसमापयति भगवानाह ता धणिट्ठाहिं इत्या-
क्तः परिसमापयति भगवानाह ता धणिट्ठाहिं इत्या दि ता इति तत्र एतेषां पंचानां संवत्सराणां मध्ये प्रथमां पौर्णमा-
सीं चंद्रः परिसमापयति धनिष्ठाभिर्धनिष्ठानक्षत्रस्य पंचताराकत्वात् तदपेक्षया बहुवचनमन्यथा एकवचनं द्रष्टव्यं तासां
धनिष्ठानां त्रयो मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य एकोनविंशतिं द्वाषष्टिभागान् एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्वा पंच-
षष्टिं चूर्णिका भागाः शेषाः ता इति पौर्णमासीविषयस्य चंद्रनक्षत्रयोगस्य परिज्ञानार्थं करणं प्रागेवोक्तं तत्र षट् मु-
मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य पंचचत्वारिंशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः सप्तषष्टिभाग इदं ध्रुवराशिः स्थाप्यते
रूपोनं ध्रुवराशिर्गुणयितव्यः प्रथमायां पौर्णमास्यां चंद्रनक्षत्रयोगज्ञानार्थं मिष्टः रूपोनं एकेन गुण्यते एकेन च गुणितं तदेव
तदवती इति तावानेव जातस्तस्मादभिजितो नव मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टि- १६३

भागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागा इत्येवं प्रमाणं शोधनकं शोध्यते तत्र षट्भ्यो मुहूर्तेभ्यो नव मुहूर्ता
शुद्धाः स्थिताः पश्चात् षट्पंचाशत् तेभ्य एको मुहूर्तो गृहीतो द्वाषष्टिभागीकृतः ते द्वाषष्टिभागाः पंचचत्वारिंशद्द्वाषष्टिभागा
षष्टिभागाः राशौ पंचचत्वारिंशत्प्रक्षिप्यंते जाता सप्तषष्टिद्वाषष्टिभागास्तेभ्यः चतुर्विंशतिः शुद्धाः पश्चात् त्रिच-
त्वारिंशत् तेभ्य एकं रूपमादाय सप्तषष्टिभागीक्रियते ते च सप्तषष्टिरपि भागाः सप्तषष्टिभागो एकस्य मध्ये प्रक्षि-
प्यते जाता अष्टषष्टिः सप्तषष्टिभागास्तेभ्यः षट्षष्टिः शुद्धा स्थितौ द्वौ पश्चात् सप्तषष्टिभागौ ततः स्थिताः त्रि-
चत्वारिंशत् श्रवणः शुद्धः स्थिताः पश्चात् मुहूर्ता द्वाविंशतिः तत इदमागतं धनिष्ठानक्षत्रस्य त्रिषु मुहूर्ते-
ष्वेकस्य च मुहूर्तस्य एकोनविंशतौ द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचषष्टिसं-
ख्येषु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु प्रथमा पौर्णमासी परिसमाप्तिमुपयाति संप्रति सूर्यनक्षत्रयोगं पृच्छति ता ते स-
मयं च णमित्यादि तं समयं मित्यत्र कालाध्व ॥ नोत्थानावित्यधिकरणे पि दितीया ततो यस्मिन् समये तस्मिन् स-
मये धनिष्ठानक्षत्रेण चंद्रो युक्तं प्रथमां पौर्णमासीं परिसमापयति तस्मिन् समये पृष्टः सूर्यः केन नक्षत्रेण युक्तः सन् तां प्रथ-
मां पौर्णमासीं परिसमापयति भगवानाह ॥ ता पुव्वा फग्गुणीहिं इत्यादि ता इति तदा पूर्वस्याः फाल्गुन्याः पूर्वफाल्गुनीनक्षत्र-
स्य द्वितारत्वात् तदपेक्षया बहुवचनं द्विवचनं वा प्राकृते बहुवचनं तयोः पूर्वफाल्गुन्योः सूर्यो मुहूर्ता विंशतिमुहू-
र्ता अष्टाविंशतिं द्वाषष्टिभागान् मुहूर्तस्य एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्कानां त्रिंशत् चूर्णिका भागाः शेषाः ॥

सूर्य० वृत्ति
१६४

॥तथाहि सप्तचत्वारिंशत् षष्टि मुहूर्त्तानि एकस्य च मुहूर्त्तस्य पंच द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः सप्तषष्टिभाग इत्येवं
प्रमाणोऽङ्को वे राशिर्धार्यते।६६।५।१।ध्रुवराशिः कलितव्य एण तेन एकेन च गुणितं तावदेव तावति तावान् एव जातस्ततस्तस्मात् ऊ
पुष्यशोधनकं ५।का तेन विंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्चत्वा
रिंशत्सप्तषष्टिभागाः॥२०।४।२४।३३ इत्येवं प्रमाणं शोध्यते । अथ तावत् प्रमाणस्य पुष्यशोधनकस्य कथं उत्पत्तिरिति
उच्यते । इह पूर्वं युगादि समाप्तिवेलायां पुष्यस्य त्रयोविंशतिः सप्तषष्टिभागाः परिसमाप्ताश्चत्वारिंशदवतिष्ठंते ततस्तेष
उ च्छ्वास? विंशत् सप्तषष्टिभागास्तु मुहूर्त्तकरणार्थं॥ त्रिंशता गुण्यंते जाता नि त्र्योदश शतानि विंशत्यधिकानि १३२
० तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा एकोनविंशतिर्मुहूर्त्ताः शेषास्तिष्ठन्ति च सप्तचत्वारिंशत् ४७ ते द्वाष
ष्टिभागानयनार्थं द्वाषष्ट्या गुण्यंते जातानि एकोनत्रिंशच्छतानि चतुर्दशोत्तराणि २९१४ तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रि
यते लब्धास्त्रिचत्वारिंशद् द्वाषष्टिभागा॥४३ एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत्सप्तषष्टिभागा॥३३ एतन्मुहूर्त्ता
द्योध्यन्ते तत्र प्रथमे षट् षष्टि मुहूर्त्तेभ्यः एकोनविंशतिर्मुहूर्त्ता शुद्धाः स्थिताः पश्चात् सप्तचत्वारिंशत्तेभ्य एकोमुहूर्त्तो
गृहीत्वा स्थिताः अष्टचत्वारिंशत् गृहीतस्य च मुहूर्त्तस्य द्वाषष्टिभागाः कृता द्वाषष्टिभागराशौ पंचके रूपे प्रक्षिप्यते जाता
द्वाषष्टिभागाः सप्तषष्टिस्तस्य चत्वारिंशत्रयोदश्यते स्थिताः पश्चाद्विंशतिस्तेभ्य एकं रूपं गृहीत्वा दीयते जाता द्वा
विंशतिः गृहीतस्य च रूपस्य सप्तषष्टिभागाः क्रियाते ततस्तावत् सप्तषष्टिभागराशौ एकमध्ये प्रक्षिप्यते जाता अष्टषष्टिः सप्त १६४

षष्टिभागास्तेभ्यस्त्रयस्त्रिंशत् शुद्धाः स्थिताः पंचत्रिंशत्ततः पंचदशाभिर्मुहूर्त्तैरश्लेषा त्रिंशत्त्वावन्मुहूर्त्तैर्मघा शुद्धाः स्थिताः पश्चा
देको मुहूर्त्त एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचत्रिंशत्सप्तषष्टिभागा॥१।२४।३५
ततः आगत पूर्वफाल्गुन नक्षत्रस्याष्टाविंशतिं मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टात्रिंशतिं द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाष
ष्टिभागस्य द्वात्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु सूर्य प्रथमां पौर्णमासीं परिसमापयति एतच्च सूर्यमुहूर्त्तानि एवं सति तत्संर्व
मुहूर्त्तादिविंशतीनां यदा रात्रिदिवानि एकस्य च रात्रिंदिवस्य त्रयोदशावद्वासष्टिकाः मुहूर्त्ताः सर्वतः ततः एतदेव सा पूर्ण
गाते कदिव सप्तभागणना शेषस्थित दिवसगण नावपूर्वफाल्गुनी नक्षत्रस्य सर्वं कनेष्या एवं तु तरस्त्रेषु
पि सूर्यनक्षत्रयोगपरिभावनीयं ता पूर्ण सि णमित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह तातात्र रात्रिंद्वया
दिताः इति पूर्वव्याख्यानत्वात् प्रोष्ठपदा स्यामत्रापि विवक्षितं पोष्ठपदा नक्षत्रस्यैतादेकत्वान्न बहुवचनं
वस्तुत्वेपो नक्षत्रं द्वाव्रततयोश्चाद्याश्च पदाया सप्तविंश तिर्मुहूर्त्ताः त्रयोदश द्वाषष्टिभागामुहूर्त्तस्य चैकं द्वाषष्टि
भागस्य सप्तषष्टिभागाः स्वस्य सप्तषष्टिस्तिकाभागा शेषास्तदा द्वितीयाराशि द्वितीयां पौर्णमा
सीं वितायां शस्यां गण्यते मुहूर्त्तानां ततं द्वात्रिंशतं शतं ॥१२।एकस्य च मुहूर्त्तस्य दश द्वाषष्टिभागा॥१० एकस्य च
द्वाषष्टिभागस्य षट्सप्तषष्टिभागा॥६ ततः पूर्वराशौ अष्ट दित्वान्व मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य चत्वारिंशतिर्द्वाषष्टि
भागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्त षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागा शोध्यं तेषा तं दा विंशं बातं मुहूर्त्तानि एकस्य च मुहूर्त्त

स्य सप्तचत्वारिंशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयः सप्तषष्टिभागाः ॥ १२ ॥ ४७ ॥ ३ ॥ ततस्त्रिंशता मुहूर्तैस्त्रि-
श्रवणस्त्रिंशता धनिष्ठा पंचदशभिः शतभिषक् त्रिंशता पूर्वभद्रपदा शुद्धेति स्थिताः पश्चात् सप्तदश मुहूर्ताः शेषास्तावेव
॥ १७ ॥ ४७ ॥ ३ ॥ तत आगतमुत्तरभद्रपदानक्षत्रस्य सप्तविंशतिर्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्दश द्वाषष्टिभागा ए-
कस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुःषष्टिः सप्तषष्टिभागाः शेषा द्वितीयां पौर्णमासीं परिसमापयतीति संप्रत्यस्या-
मेव पौर्णमास्यां सूर्यनक्षत्रयोगमाह । तं समयं च णमित्यादि सुगमं नवरमानामतोत्तराफल्गुन्या इति पूर्व-
वदुत्तरस्यां फाल्गुन्यां तथा च तत्र सा ॥ ॥ फाल्गुन्यां चन्द्रनक्षत्रो यां पौर्णमासीं परिसमापितवान् या-
सप्तमुहूर्तान् षड्विंशतिं च द्वाषष्टिभागान् मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभागं च एकं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्कान् एकत्रिं-
शतं चूर्णिका भागान् शेषान् मुक्त्वा द्वितीयसावर्षिक्या वरगृह-
क्रियते ॥ ६६ ॥ ५ ॥ १ ॥ द्वावतिक्रान्तस्य पौर्णमास्याः संप्रति
विंशतितमायां पौर्णमास्यामेते ज्ञातव्या ज्ञातं द्वाविंशतिमुहूर्ता नामेकस्य च मुहूर्तस्य दश द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभा-
गस्य द्वा सप्तषष्टिभागो ॥ २२ ॥ १० ॥ २ ॥ ततस्तस्मात् पुष्यशोधनकं माघान्तं विंशतिर्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य चत्वारिं-
शद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागाः ॥ १९ ॥ ४३ ॥ ३३ ॥ इत्येवं परिमाणं पूर्वं गत्वा
त्राधात स्थितं पश्चादवश्यात्तरशतं मुहूर्ता नामेकस्य च मुहूर्तस्याष्टाविंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य
सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागा ॥ ११ ॥ २८ ॥ ३६ ॥ ततः पंचदशभिर्मुहूर्तैरश्लेषा त्रिंशता मघा त्रिंशता पूर्वफाल्गुनी शुद्धा स्थिता । १६५

पश्चान्मुहूर्ताः सप्तविंशतिस्तावन्तस्तावेव । तत आगतं सूर्यस्य मुक्तमुत्तरफाल्गुनीनक्षत्रं सप्त मुहूर्तेभ्य एकस्य च मु-
हूर्तस्य त्रयस्त्रिंशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकत्रिंशत् सप्तषष्टिभागाः शेषास्त्रु द्वितीयां पौर्णमासीं परिस-
मापयति । अधुना तृतीयपौर्णमासीविषयं चन्द्रनक्षत्रयोगमाह । ता एएसि णमित्यादि सुगमं नवरं ता अस्सिणी इ-
त्यादि । अश्विनी नक्षत्रं द्वितीयमिति तदा पंच युक्तं तदा तृतीयां पौर्णमासीं परिसमापितवान् अश्विनीनक्षत्र-
स्यैकविंशतिर्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य नव द्वाषष्टिभागा एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्कास्त्रि-
षष्टिश्चूर्णिका भागाः शेषास्तु द्वाविंशतिमवक्रुवरा । त्रि ॥ ६६ ॥ ५ ॥ ३ ॥ तृतीयपौर्णमासी चिन्त्यमाना च तृतीयपौर्णमासीति त्रिभिर्गु-
णयतो जातमष्टानवत्यधिकशतं मुहूर्तानामे- कस्य च मुहूर्तस्य पंचदश द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टि-
भागस्य त्रयः सप्तषष्टिभागाः ॥ १९८ ॥ १५ ॥ ३ ॥ ततः पूर्वा- षाढा द्वाविंशतिर्वसा नूयको नवषष्ट्यधिकेन मुहूर्तशतेन चतु-
र्विंशत्या द्वाषष्टिभागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्- षष्ट्या सप्तषष्टिभागैरभिजिदादीनि उत्तरभद्रपदापर्यन्तानि शुद्धानि
शुद्धानि मुहूर्तानि पश्चादवतिष्ठन्ति अष्टाविंशतिर्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य एकपंचाशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टि-
भागस्य चत्वारः सप्तषष्टिभागाः ॥ २८ ॥ ५१ ॥ ४ ॥ ततस्त्रिंशता मुहूर्तै रेवतीनक्षत्रं शुद्धमिति स्थिताः पश्चान्मुहूर्ता अतः तत आगतमश्वयु-
जमश्विनीनक्षत्रमेकविंशतिर्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य नव द्वाषष्टिभागा एकस्य च मुहूर्तस्य नव द्वाषष्टिभा-
गा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिषष्टिः सप्तषष्टिभागाः शेषाः परिसमापयति संप्रत्यस्यामेव तृतीयस्यां सूर्यनक्षत्रयो

सूर्य० वृत्ति
१६६

गं गच्छति। तं समयं च णं इत्यादि सुगमं भगवानाह। ता विसाहाहिं इत्यादि विशाखया युक्तः सूर्यः परिसमापयति। तदानीं च
तृतीयां पौर्णमासीं परिसमाप्तिवेलायां विशाखायाः एको मुहूर्त्तः एकस्य च मुहूर्त्तस्य अष्टाविंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकं च द्वा-
षष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्काः षट्चत्वारिंशच्चूर्णिकाभागाः शेषाः सन्ति। इह स एव ध्रुवराशिः ६६।५।१। संप्रति तृती-
या पौर्णमासी चिंतितेति त्रिभिर्गुण्यते जातमष्टाधिकं शतं मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य पंचदश द्वाषष्टि-
एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयः सप्तषष्टिभागाः ॥१९८।१५।३ ततः एतस्माच्छोधनकं ॥१९।४३।३३ पूर्वोक्तप्रका-
रेण शोध्यते स्थितं पश्चादष्टसप्तत्यधिकं मुहूर्त्तानां शतमेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रयस्त्रिंशद्द्वाषष्टिभागा
एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तत्रिंशत्सप्तषष्टिभागाः ॥१७८।३३।३७ ततः पंचाशदधिकेन मुहूर्त्तशते-
नाश्लेषादीनि हस्तपर्यंतानि पंच नक्षत्राणि शुद्धानि स्थिताः शेषाः अष्टाविंशतिर्मुहूर्त्ताः शेषं तथैव ॥२८।३३
।३७ ततः आगतं सूर्येण सह संप्रयुक्तं चित्रानक्षत्रमेकस्मिन्मुहूर्त्ते एकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टाविंशतौ द्वाषष्टि-
भागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु तृतीयां पौर्णमासीं परिसमापयति। संप्रति द्वादशीं पौ-
र्णमास्यां चंद्रनक्षत्रयोगं पृच्छति। ता एएसि णमित्यादि सुगमं भगवानाह। ता उत्तराहिं इत्यादि। ता इति पूर्ववत् उत्तराभ्यां
आषाढाभ्यां द्वादशीं पौर्णमासीं चंद्रः परिसमापयति। तदानीं च तयोरुत्तरयोराषाढयोः षड्विंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मु-
हूर्त्तस्य षड्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्काश्चतुःपंचाशच्चूर्णिकाभागाः शेषाः स- १६६

न्ति। चूर्णिकाभागाः शेषाः। इहापि स एव ध्रुवराशिः ६६।५।१। द्वादशी किल पौर्णमासी चिंत्यते इति द्वादशभिर्गुण्य-
ते जातानि सप्त शतानि द्विनवत्यधिकानि मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य षष्टिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाष-
ष्टिभागस्य द्वादश सप्तषष्टिभागाः ॥७९२।६०।१२ ततः एतस्मान्मूलपर्यायचक्रवालात्मकं दिवसैः सप्तभि-
स्त्रिंशदधिकैर्मुहूर्त्तानां शतैरेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या
सप्तषष्टिभागैरभिजिदादीनि मूलपर्यंतानि नक्षत्राणि शुद्धानि। ततः त्रिंशता मुहूर्त्तैः पूर्वाषाढा शुद्धा। शेषास्तिष्ठंति
अष्टादश मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य पंचत्रिंशद्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयोदश सप्तष-
ष्टिभागाः ॥१८।३५।१३ ततः आगतं चंद्रेण युक्तमुत्तराषाढानक्षत्रं द्वादशीं पौर्णमासीं षड्विंशतौ द्वा-
षष्टिभागेष्वेकस्य च चतुःपंचाशत्सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति। संप्रत्यस्यामेव द्वादश्यां पौ-
र्णमास्यां सूर्यनक्षत्रयोगं पृच्छति। तं समयं च णमित्यादि सुगमं भगवानाह। ता पुणव्वसुणा इत्यादि। ता इति पूर्व-
वत् पुनर्वसुना युक्तः सूर्यः परिसमापयति। तदानीं च द्वादशीं पौर्णमासीं परिसमाप्तिवेलायां पुनर्वसुनक्षत्रस्य षोड-
श मुहूर्त्ता अष्टौ च द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तस्य एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्का विंशतिश्चूर्णिकाभा-
गाः शेषाः। इहापि स एव ध्रुवराशिः ६६।५।१ द्वादशभिर्गुण्यते जातानि सप्त शतानि द्विनवत्यधिकानि मुहूर्त्ता-
नामेकस्य च मुहूर्त्तस्य षष्टिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य द्वादश सप्तषष्टिभागाः ॥७९२।६०।१२।

सूर्यप्र॰ वृ॰ ॥१६७ ततः। तस्मादष्टगुणशोधनकं ॥४५॥४३१२ अत्र वक्ष्यमाणप्रकारेण शोध्यते स्थितानि पश्चात्सप्तशतानि त्रिसप्तत्यधिकानि मुहू-
र्तानामेकस्य च मुहूर्तस्य षोडश द्वाषष्टिभागाः। एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्चत्वारिंशत्सप्तषष्टिभागाः ७७३।१६।४६ ततः
।ततस्मात्सप्तलिप्ताःसप्तत्रिंशद्विंशाद्धिकमुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्य च त्रिंशत्या द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टि-
भागस्य षट्पञ्चाशत्सप्तषष्टिभागा शोध्यापादीनाड्यर्थं तानि नक्षत्राणि शुद्धानि पश्चादवतिष्ठन्ते अष्टाविंशतिर्मुहूर्ता-
नामेकस्य च मुहूर्तस्य विंशतिश्चत्वारिंशद्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तचत्वारिंशत्सप्तषष्टिभागाः २८।४५।४७ ततः
आगतं पुनर्वसुन... क्षत्रं सूर्येण सह योगमुपगतं षोडशसु मुहूर्तेषु शेषेषु एकस्य च मुहूर्तस्य षट्सु द्वाषष्टि-
भागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य विंशतौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु पौर्णमासीं परिसमापयति। तामेव सि-
॥मित्यादि सूत्रं भगवानाह ताउत्तराषाढाहिं इत्यादि। तानुत्तराषाढास्त्रां सप्तविंशतिमां द्वाषष्टितमां पौ-
र्णमासीं परिणामयति। तदानीं चावरमद्वाषष्टितमां पौर्णमासी परिसमाप्तिवेलायां उत्तराषाढयोश्चरम-
समये सूर्यास्पवक्रवाशि ॥६६॥ चरमा द्वाषष्टितमा पौर्णमासी संप्रति चिन्त्यमाना वर्तते इति द्वाषष्ट्या गुण्यते
जातानि मुहूर्तानां चत्वारिंशन्निषट्त्रिंशदधिकानि एकस्य च मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभागानां त्रीणि शतानि दशोत्तराणि एक-
स्य च द्वाषष्टिभागस्य द्वाषष्टिः सप्तषष्टिभागाः ॥४६०४॥३१०।६२ ततस्मादष्टगुणशोधनकं वासासाद्वाणिगेनत्वराणसा
द्वाणां वर्षवा संखल्वु सागा नाव ना पु लिप्याउयः स्वेवं प्रमाणमेकं सकलनक्षत्रपर्यायशोधनकं पंचलिक्षुणयिवा १६७

शोध्यात तत्र पूर्वोक्तेन प्रकारेण शोध्यमानं परिपूर्णं ... मासादयतीति न किंचित्स्थादवतिष्ठति ततः आगतं उत्त-
राषाढानक्षत्रे पोर्णमासी युक्तं चरमं द्वाषष्टितमां पौर्णमासीं परिसमापयति संप्रत्यस्यामेव द्वाषष्टितमा-
यां पौर्णमास्यां सूर्येण क नक्षत्रयोगं पृच्छति। तं स्मर्यं वाणिमित्यादि सूत्रं भगवानाह। ताउस्सणमित्यादि। उभ्यो-
णमुक्तः स्य चरमां द्वाषष्टितमां पूर्णमासं पयति तदानीं च द्वाषष्टितमां पौर्णमासीं परिसमाप्तिवेलायामित्यर्थः
शातिमुहूर्ताः खिंवस्त्रारिंशाच द्वाषष्टिभागा मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभागं च सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्काः पञ्च चूर्णिका
भागाः॥ द्वाषाद्वाषादिसप्तवक्रवश
त्रि॥६६॥ चरमा द्वाषष्टितमा गुण्यते जाता निमुहूर्तानां चत्वारिंशा
तानि षट्त्रिंशदधिकानि एकस्य च मुहूर्त्त
स्य द्वाषष्टिभागानां त्रीणि शतानि दशोत्तराणि एकस्य च द्वा-
षष्टिभागस्य द्वाषष्टिः सप्तषष्टिभागाः ॥४६०४।
३१०।६२ एवं दशप्रत्यस्य दशामुहूर्तात्त्रिंशकस्य च मुहूर्तस्य षु-
दशाद्वाषष्टिभागाः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य च उ
खिंशतिसप्तषष्टिभागा अतिक्रान्ता तपायात्पयुग परिसमाप्ति-
मुपैति तदनन्तरमन्यद्युगं प्रवर्तते प्रथ्यस्यापि तावत्प्रमाणाद्धिकं तावत्प्रतोया वद्धा यापि तावन्मात्रस्य पुष्यस्या-
तिक्रमणं तावद्यप्रमाणमेकं परिपूर्णमेकनक्षत्रपर्यायं॥ तस्य च प्रमाणमाष्टौ शतानि त्रिंशदधिकानि मुहूर्त्ता-
नामेकस्य च मुहूर्तस्य च त्रिंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्पञ्चाशत्सप्तषष्टिभागाः॥ ८१९।२४।६६
ततः तत्र पंचलिक्षुणयित्वा प्रागुक्तादृक्षवराशेर्द्वाषष्टिगुणितान्न शोध्यते तत्र परिपूर्णं शुध्यति पञ्चापि राशिनिलि

सूर्यप्र॰ टी॰
१२८ पोग्रायतेततआगतंभुक्तस्य सूर्यस्य भुक्तस्य दशमुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यादशमषष्टिभागेष्वेकस्य च षष्टिभा
गस्य चतुश्चत्वारिंशतिसप्तषष्टिभागेषु तत्काले चाकानविंशतिर्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य त्रिचत्वारिंशति षष्टिभा
गा एकस्य च षष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशतिसप्तषष्टिभागास्तेषु चरमा षष्टितमा पौर्णमासी परिसमाप्तिमगमदिति
तादवं पौर्णमासीविषयस्य इतः नक्षत्रयोगः सूर्यनक्षत्रयोगश्चोक्तः संप्रत्यमावास्याविषयं सूर्यनक्षत्रयोगं चन्द्र
नक्षत्रयोगं च प्रतिपिपादयिषुः प्रथमतः प्रथमा । मावास्याविषयं प्रश्नसूत्रमाह । ता एएसिणं इत्यादि सुगमं भग
वानाह । ता अस्सेसाहिं इत्यादि । ता इति पूर्ववत् वअस्सेसाहिं सह युक्तः सन् प्रथमाममावास्या परिसमाप
ति । अश्लेषानक्षत्रस्य च षट्तारका नक्षत्रदपि कृत्या वक्तव्यं । तदानीं च प्रथमामावास्यापरिसमाप्तिवि
लायाम् अश्लेषानक्षत्रस्यैको मुहूर्तश्चत्वारिंशच्च षष्टिभागा मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभागं च सप्तषष्टिधा छित्वा
षट्षष्टिचूर्णिकाभागाः ॥ शेषा सूत्राद्धि सपर्व ध्रुवराशि । ६६ । ५ । १ प्रथमामावास्या किल सर्वविधित्स्यमानाचन्द्रतिइत्यांक
नवगुणितं तावदवलवत । तेनावास्तवं जातं ततस्तस्मात्पूर्ववदीसंपच्च कृत्वा यावालिंसु विंशति सप्तसागायग्यावं पुणवसुसह
सा हि यद्वं द्रव्यगुणमिति चैव नाद्धा विंशतिमुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य षट्चत्वारिंशच्च षष्टिभागाः सत्पं च प्रमाणेषु
नवधुतानां घनकेनाध्यतेतत्र षट्षष्टिमुहूर्तेष्वेकाविंशतिमुहूर्तास्तिस्रः छिताः । पञ्चाशत्तत्वा रिंशच्च ॥ अथ तेषु एकं
मुहूर्तमपकृष्यतस्य द्वाषष्टिभागाः कृता स्ते द्वाषष्टिभागरा शिमध्ये प्रक्षिप्यन्ते जाता सप्तषष्टिः । तस्य षट्चत्वारिंश १२८

दशभागा । शेषास्तिष्ठन्त्येकविंशतिः । चत्वारिंशतो मुहूर्तस्य त्रिंशतो षष्ट्यः शुद्धाः स्थिताः पश्चात्पादशमुहूर्ताः अश्लेषानक्ष
त्रे किंचिमिति । पंचदशमुहूर्तप्रमाणं ततः इदमागतमश्लेषानक्षत्रस्यैकस्मिन्मुहूर्ते चत्वारिंशतिर्मुहूर्तस्य द्वाष
ष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पञ्चसप्तषष्टिभागाश्चितस्य षट्षष्टिभागेषु शेषेषु प्रथमामावास्या समाप्तिमुप
गच्छति । संप्रत्यस्या मिदं प्रथमायाममावास्यायां च सूर्यनक्षत्रं प्रष्टुमिति तं समग्रं वाणमित्यादि सुगमं भगवानाह । ते अ
स्सिलसाहिं चेव इत्यादि इदं यद्वावास्याममावास्या यां चन्द्रनक्षत्रयोग ध्रुवराशि याद्वश्वा घनकस्य एव सूर्य
नक्षत्रयोगविषयेपि ध्रुवराशिस्तादवच्छोध नकमिति तदेव सूर्यनक्षत्रयोगेपि नक्षत्रं तावदेव तस्य
नक्षत्रस्य प्रोषमिति तदवाहाअस्सेसाहिं कः सूर्यप्रथमामामावास्यापरिसमापयति तस्यापरिस
माप्तिविलायाम अश्लेषाणा मेका मुहूर्तश्चैके स्य च मुहूर्तस्य चत्वारिंशत् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभा
गस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागाः शेषा । द्वितीयामा वास्याविषयं प्रश्नसूत्रमाह । ता एएसिणमित्यादि सुगमं भगवा
नाह उत्तराहिं इत्यादि उत्तराभ्यां फाल्गुनीभ्यां युक्तः सन् द्वितीयायाममावास्यापरिसमापयति । तदानीं चामाव
स्यापरिसमाप्तिवेलायां उत्तराभ्यः फाल्गुनीभ्यः चत्वारिंशन्मुहूर्ताः पंचविंशतिर्द्वाषष्टिभागामुहूर्तस्य द्वाषष्टि
भाग च सप्तषष्टिधा छित्वा तस्य सत्काः पंचषष्टिचूर्णिकाभागाः शेषाः तथाहि सपर्व ध्रुवराशि ॥ ६६ । ५ । १ द्वितीयायां
गुण्यते जातं द्वात्रिंशदधिकं मुहूर्तानां शतं एकस्य च मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभागा दश एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य

सूर्यप्र०वृत्ति
१६७

सप्तषष्टिभागाश्च द्विनाष्टिचूर्णिकाभागाः ॥ ३२ ॥ १० ॥ २ तत्र प्रथमं पुनर्वसु साधितं शोध्यते तथा त्रिंशदधिकं मुहूर्तश-
तानूनविंशतिर्मुहूर्ता अष्टौ स्थिता पश्चाद्द्वात्रिंशत् ततः पुष्यः शोध्यः स मुहूर्ता द्विचत्वारिंशद्द्वाषष्टिभागाः एकस्यैव तन्मुहू-
र्ताच्च तावत् षट्सप्तषष्टिभागा ततः पुष्ये शुद्धे पश्चादशीतिः सप्तषष्टिभागा एकस्य षट्चत्वारिंशन्मुहूर्ताः स्थि-
ताः पश्चादूनसप्तविंशतिः ॥ ततोऽश्लेषा पञ्चदशमुहूर्ताः शोधिताः ततः एकत्रिंशन्मुहूर्ताः स्थिताः पश्चादेकोनाशीतिः ॥ ततो पि-
तृदैवतं त्रिंशन्मुहूर्तप्रमाणं शोधितं पश्चादेक षष्टिः ॥ ततोपि त्रिंशता मघाः शुद्धाः स्थिताश्चत्वारिंशत् ततोपि
त्रिंशता पूर्वफाल्गुनाः शुद्धाः स्थिताः पश्चादवशिष्ट उत्तरफाल्गुनानक्षत्रस्य मध्यमुहूर्तमिति पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्त-
प्रमाणत्वात् दशमे गते उत्तरफाल्गुनीनक्षत्र त्रस्य चन्द्रयोगमुपागतस्य चत्वारिंशति मुहूर्तेष्वेकस्य
च मुहूर्तस्य पञ्चत्रिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिधा छिन्नस्य पञ्चपञ्चाशति चूर्णिका-
भागेषु शेषेषु द्वितीयामावास्यां समापयति संप्रति अस्यामेव द्वितीयस्याममावास्यायां सूर्यनक्षत्रपृच्छा
ति ता एएसि णं इत्यादि सुगमं भगवानाह ता उत्तराहिं फग्गुणीहिं इत्यादि यथैव चन्द्रः उत्तराभिरेव फाल्गुनीभिर्युक्त-
॥ सूर्यो द्वितीयाममावास्यां परिसमापयति तदानीं च द्वितीयामावास्यापरिसमाप्तिवेलायामुत्तराभ्यां फाल्गु-
नीभ्यां तदिव लक्षणं चन्द्रस्य द्वितीयामावास्याविषये चन्द्रनक्षत्रयोगमुक्तं तदेवात्रापि विषये द्रष्टव्यं चत्वारिंशन्मुहूर्ताः
एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चत्रिंशद्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिधा छिन्नस्य पञ्चपञ्चाशच्चूर्णिकाभागाः शेषास्तिष्ठन्ति बोद्धव्या अपि १६७

चन्द्रसूर्ययोर्नक्षत्रयोगपरिज्ञानहेतोः करणस्य समानत्वादेवमेव तृतीयामावास्याविषयं प्रश्नसूत्रमाह ता एए-
सि णं इत्यादि सुगमं भगवानाह ता हत्थेणमित्यादि तत्र हस्तेन युक्तश्चन्द्रस्तृतीयामावास्यां परिसमापयति तदानीं च ह-
स्तस्य चत्वारो मुहूर्ताः त्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभागं चैकं सप्तषष्टिधा छित्वा तस्य सक्ताः षट्षष्टि-
चूर्णिकाभागाः शेषाः स्थिताः सप्तषष्टिभागाश्च रात्रिः ॥ इदानीं तृतीयस्याममावास्यायाः संप्रति विचिन्त्यते तत्र
तेन षट्पञ्चाशदधिकं शतं मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चदश द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयः सप्तषष्टि-
भागाः ॥ १५६ ॥ १५ ॥ ३ ततस्तस्मात् त्रिसप्तत्यधिकेन मुहूर्त शतेन षट्चत्वारिंशता च मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभागानां
दीनि उत्तरफाल्गुनीपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि पश्चात् दश तिष्ठन्ति पञ्चविंशतिर्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य
एकत्रिंशद्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभा गस्य त्रयः सप्तषष्टिभागाः ॥ २५ ॥ ३१ ॥ ३ ततश्चागतं हस्तनक्ष-
त्रस्य चन्द्रेण सह योगमुपागतस्य चतुर्षु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य त्रिंशति द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टि-
भागस्य चतुःषष्टौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु तृतीयाममावास्यां परिसमापयति अत्रैव सूर्यविषयप्रश्नसूत्रमा-
ह ता एएसि णं इत्यादि सुगमं भगवानाह ता हत्थेणं चेव इत्यादि हस्तेनैव नक्षत्रेण युक्तः सूर्योऽपि अमावास्यां तृतीयां परि-
समापयति एतच्चास्य योगकरणस्य समानत्वादेव सिद्धं पञ्चमुहूर्तत्रयस्त्रिंशदपि द्वाषष्टिभागाः स चाविंशतिः द्वाषष्टि
भागास्तस्यैव चन्द्रस्य यथा चन्द्रस्य विषयं हस्तस्य शेषमुक्तं तथा सूर्यस्यापि विषयं वक्तव्यम् ॥ सा चिवं चन्द्रस्य

सूर्यप्र० टी०
१७७

चत्वारिंशत्कलात्मीसंवत्वाव षष्टिलागाग्रकलत्रस्य चाव ठिलागं च सत्र ठित्वा क्विल्वा चावठी वृश्चिकाला गा समाप्तिसंप्रति
द्वादशामावास्या विषये प्रमसत्रमाद्वा सा ११ सि ९ मित्यादि। भगमसगवानाह। तामुदय इत्यादि। अस्यायमर्थः
द्वादशामावास्यापरिसमाप्यते तदानीवाशायां बुद्धा तत्र शुक्लत्वं दशावमुक्तस्य द्वाषष्टिलागाद्वाषष्टिलागा
सप्तषष्टिश्चाद्विवादः पंचाशावद्वृषिकालागाः। द्वाषष्टिसप्तादिसप्तवं च क्वचिदेशि: ६६।५१ द्वादश्यामावास्यायां विल्य
मानावर्ततेऽतिद्वादशलिप्तोपेते जाता निसप्तत्रा। तानि दिनत्वत्यधिकानि शुक्लानामेकस्य च शुक्लत्रस्य षष्टि
लागा एकस्य च द्वाषष्टिलागस्य द्वादशासप्तषष्टिलागाः ७९।३६।५२ तस्मात्वद्युतिः शतेत्विंशत्वार्विंशद
धिके शुक्लानामेकस्य च शुक्लस्य षट्च वारि शता द्वाषष्टिलागेरासप्तादीनि त्रासाद्वापर्यंतानि नक्
त्राणि स्वद्वानि स्थितानि पश्चात्रीणि शतानि पंचा शद धिकानि शुक्लानामेकस्य च शुक्लस्य चतुर्दशद्वाषष्टि
लागस्य द्वादशसप्तषष्टिलागाः ३५०।५४।२१ तत्र त्रिशितानितावां तत्र शुक्लानामेकस्य च शुक्लस्य च शु
क्लस्य चतुर्विंशत्य द्वाषष्टिलागस्य च षष्टासप्तषष्टिलागैरा सजितादीनि द्वादशीपर्यंतानि शुद्धानि स्थितानि पश्चा
च्चीनि शुक्लानामेकस्य च शुक्लस्य एकपंचाशद्वाषष्टिलागा एकस्य च द्वाषष्टिलागस्य त्रयोदशसप्तषष्टिला
गाः ४९।५१।१३ ततस्त्रिंशता शुक्लानां मृगशिरस्थं स्थितापि द्वादशस्त्र शुक्लानां शेषं तावद्वा। ७७।५१।२३ तत आगतं आ
र्द्रानक्षत्रस्य चं १०७ सदसंयुक्तस्य च शुक्लस्य शुक्लानामेकस्य च शुक्लस्य दशाष्टद्वाषष्टिलागस्य चतुःपंचाशत्सप्त १७७

षष्टिलागे ५४।११।५४ शेषे तु द्वादश्यामावास्यापरिसमाप्तिस्त्रिवर्षिसंप्रति सूर्यविषये प्रसत्रमाह तं समयं च ०
मित्यादि। भगमसगवानाह। तां उदाहृतं च आदायवयुक्तः। सापि द्वादशीममावास्या परिसमाप्यति। अशेषा दृष्टिविषा
ऽत्र तिदेशमाह। उदाऽहतचंद्रसमयषाष्ठं चविषाय उआदाया। द्वाषष्टक्स सप्रासूर्यविषयपि वक्तव्यः। सा चैवं उदा
एवं चत्वारिंशत्वा द्वासप्तवा वष्टिलागास्तु शुक्लस्य। गाठिलागं त्वसत्र ठिसप्तत्वा चतुर्थ्यसं वृश्चिकाला गा समाऽतिवर्षे।
द्वाषष्टितमावास्याविषयं प्रसत्रमाह सा ११ मिति। मित्यादि भगवानाह। तां उ ण ध्रुव ण इत्यादि। तामति श्वर्ष
नागत वक्षितावुक्त सप्त मासा द्वाषष्टितमा ममा वास्यापरिसमाप्यते तदानीं तत्र समवाष्टितमामावास्या
परिसमाप्तिवता यांचेतर्षकतक्षत्रस्याव शालिमु शुक्लानां च द्वच्वारिंशत्द्वाषष्टिलागाः शुक्लस्य
मासाद्यादि। सप्तक्रवराशि: ६६।५१ द्वाषष्टि एपाते जाता नि शुक्लानां चत्वारि शतानि नि षट्चत्वारिंशदधिकानि
एकस्य च शुक्लस्य द्वाषष्टिलागाना त्रीणि शतानि। दशोत्तराणि एकस्य च द्वाषष्टिलागस्य च सप्तषष्टिलागा
९।६३।२१ द्वादश। ततस्तस्मात् चतुर्लिशतेः शताद्विंशदधिकेभ्यः शुक्लानामेकस्य च शुक्लस्य षट्चत्वारिंशता
द्वाषष्टिलागेः प्रथमं शोधनकं शुद्धं जातानि षट् त्रिंशद्युतानि पंचाशदधिकानि शुक्लानामेकस्य च शुक्लस्य चं
त्वारि च षष्ट्यधिकेभ्य द्वाषष्टिलागानामेकस्य च द्वाषष्टिलागस्य द्वाषष्टिसप्तषष्टिलागाः ६६।५१।६६। ततस्तोति।
जितादीनि नक्षत्राणि द्वापर्यंतानि सकलनक्षत्रपर्यायविषयं शोधनकमष्टौ शतानि काणि विंशत्यधिकानि शुक्लानामे

कस्य च मुहूर्त्तस्य च विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागाः ॥८०॥ इदं च
वं प्रमाणं वक्ष्यमाणेन त्रैराशिकेन भावनीयं ततश्चैतावता द्वितीयेन ऋतुना समाप्यते इति तद्यथा एकस्य च मुहूर्त्त
स्य च विंशतिर्द्वाषष्टिभागाः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागाः ॥८१॥ इह यादत्ततो
ऽपि मिलिताः तेषु मुहूर्त्तानां नवोत्तरं शतं एकस्य च मुहूर्त्तस्य विंशत्या षट्षष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागाः ॥ एवं
॥८२॥ इह दशलिङ्गिनः तेषु दिनेषु पर्याप्ता चेति मिलिताः पञ्चदश मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य षोडश द्वाष
ष्टिभागाः ॥८३॥ इह च त्रिंशता मुहूर्त्तैः स्म त्रिंशत् एव दश मिलिता नव षष्टिभागा विंशति मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त
स्य षोडश द्वाषष्टिभागाः ॥८४॥ इह तत आगतं जाग सह संयुक्तं नवं च नक्षत्रं विंशति मुहूर्त्ताः एक
स्य च मुहूर्त्तस्य च चत्वारिंशत् द्वाषष्टिभागाः ततो इह चरमं द्वाषष्टितमा अमावास्या परिसमापयति षष्टिविष
य प्रश्नमाह तत्समयं चणमित्यादि सुगमं नवरं भावना सा तावत्तेन सूर्य पित्र्यं नक्षत्रं च सह योगमुपागत
॥ चरमा द्वाषष्टितमा अमावास्या परिसमाप्यते इति विषय इति दृश्यमानं तावत् स्मर्णं च या वेदस्यति परमुद्भवत्सि
दोष चक्रं स्वत स्वर्य पिव विषय चक्रं सम तावत् स्मरणं वादी सम्यक् स्वतो वायां संख्यावत् अतिगणा सह सस्तं
सा इति संप्रति यन्न दृश्यते ताः इत्यादि सर्कं तत्र चत्वारि सम्भवादन्यस्मिन् तावता कालेन सूर्यं देवे सह योग
मुपागच्छति तावत्तं कालं निर्दिदिक्षुरा इत्यादि तासां तु च्छन्नस्तेषां इत्यादि ता इति पूर्व तावत् नक्षत्रेण सह चन्द्रो योग १७१

विवक्षिते दिने योगं युनक्ति करोति यस्मिन्देशे सर्वं दृष्टाणमिति तावत् तं कालं इमानि वक्ष्यमाणसंख्याकानि तान्येवा
ह अष्टौ मुहूर्त्तशतानि एकोनविंशानि एकोनविंशत्यधिकानि एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एक
स्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागाः उपादाय एतावत्कालमतिक्रम्येत्यर्थः पुनरपि सचन्द्रो अन्येन चितादन सह ता
नादानक्षत्रेण योगं युनक्ति अन्यस्मिन् वाक्ये एवमत्र भावना इह नक्षत्रनक्षत्राणामध्यननक्षत्राणि संवर्धिप्रा
णितलोमंदगतया सर्वासु च चन्द्र पिमंदगत यथैव मसणितवाशेषु च मेव प्रपंच यिस्यति षट्पंचाशन्नक्षत्रा
णि प्रति नियत पातरानादेशानि चक्रवालमं डलतया व्यवस्थितानि सदैव यथारूपतया परिभ्रमंति तत्र कि
लमुगस्यादावभिजिता नक्षत्रेण सह योग मधिमन्तिचंद्रमाः सर्वयोगमुपागतः सन्नत्राने ताति
पश्चादवबद्धति तस्य तन्नक्षत्रस्यादानीचंदा तिशानू ततो नवानांमुहूर्त्तनाम् एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंश
ति द्वाषष्टिभागानामेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य दूषष्टिः सप्तषष्टिभागानामतिक्रमे पुनरपि श्रवणेन सह योगमा
याति ततस्ततोपि शनैः शनैः पश्चादवबद्धमानो मुहूर्त्तादिश्रवणेन सह योगं समाप्य पुरतो धनिष्ठया स
ह योगमुपगच्छति एवं सर्वकालमवस्यापि पर्यन्ते सर्वयोगं भवद्भ्यामत्र यावदुत्तरषाढाना सर्वयोगपर्य
न्तेताव तावत्कालिना अष्टौ मुहूर्त्तशतानि एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्
षष्टिः सप्तषष्टिभागा अत्र च तत्र आह द्विषट्नक्षत्राणि पंचवर्षाणि सत्त्रिंशन्मुहूर्त्तानि तिषट्पंचवर्षाणि शतानि गुणपंचत्रा

सूर्य० वृत्ति
१७२

तिदेशमेव सप्तत्यधिके २७० षट् च नक्षत्राणि पंचदश च मुहूर्त्तानीति सूर्यः। यस्मां पंचदशभिर्गुणिते जातानि नव ति
ःएण पंचदशविंशतमुहूर्त्तानीति पंचदशभिः शतान्युपेते जातानि चत्वारि शतानि पंचाशदधिकानि ४५० अ
भिजितो नव मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिः द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टि
भागा इति एवं सर्वाग्रमेकत्र मीलनया भाक्ता मुहूर्त्तसंख्या ४५९ एतावता चन्द्रनक्षत्रमासः। ततस्तदनन्तरं यद
भिजिन्नक्षत्रेऽतिक्रांते तदपरेण द्वितीयेनाभि जितानक्षत्रेण सह नवमुहूर्त्तादिकालं योगमुपागच्छति।
परमुपरेण द्वितीयाष्टाविंशतिसंबंधिनाभि वणेन सह योगमुपागतः एवं पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावदुत्तराषाढा
तदनंतरं सूर्यः प्रथमेनैवाभिजिता नक्षत्रेण। सह योगं संनियति। प्राग्वत्क्रमेण श्रवणादिष्वेवं सक
लकालमपि ततो विवक्षिते दिने यस्मिन्देशे येन नक्षत्रेण सह योगमगमच्चंद्रमाः। अथ चोक्तमुहूर्त्तसंख्या
तिक्रमे सूर्यस्तादृशेनैवापरेण नक्षत्रेण सह॥ अन्यस्मिन्नपि दिवसे व्यागमादत्ते नातानेव नापि तस्मिन्नेव देशे
मतितथातालणमित्यादि अष्टाविंशति तदन्येन नक्षत्रेण सह योगं युनक्ति यस्मिन्यस्मिन्देशे एवं द्विमा
ःस समानि वक्ष्यमाणसंख्याकानि तान्येव षोडश मुहूर्त्तशतानि अष्टात्रिंशदधिकानि एकोनपंचाशतं च द्वाषष्टि
भागान् मुहूर्त्तस्य एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य संबन्धिनः पंच षष्टिचूर्णिका भागानुपादायातिक्रम्य १७२
पुनरपि स एव सूर्यस्तेनैव नक्षत्रेण सह योगं युनक्ति परमन्यस्मिन्देशे न तु तस्मिन्नेव उक्तं तथेति चैत्रसात इह सू

यस्मिन्नेव देशे तेन नक्षत्रेण सह योगो बुगच्छकालातिक्रमे तथा केवलवेदसाद्योतिर्ध्रुगतेस्पलक्षे:। डौं हूं द्वीपे च षय
पर्यायादेव नक्षत्राणि ततो विवक्षितनक्षत्रयोगमति ततश्चारभ्य पूर्ववत् शेषनक्षत्रातिक्रमेण नक्षत्रेण सह योगमादत्ते
षट्पंचाशन्नक्षत्रातिक्रमश्च प्राग्वत्ताष्टाविंशतिनक्षत्रमुहूर्त्तसंख्यया तत्तद्रूपसोलस अट्ठतीस मुहुत्तसया इत्यादि त
द्वितीयादिवासात्तेनैव नक्षत्रेण सहान्यस्मिन्देशे यावता कालेन सूर्योऽपि योगमुपजायात तावान् कालविशेषः।
क्तः संप्रति तस्मिन्नेव देशे तादृशेनाऽन्येनैव नक्षत्रे ण सह सूर्योऽपि योगं यावता कालेन प्रवर्त्तितावंतं कालविशे
षमाह। ता जेणं अज्ज णक्खत्तेणं इत्यादि। अद्य वि वक्षिते दिने येन नक्षत्रेण सह योगं युनक्ति यस्मिन्देशे
शावं द्रमानि वक्ष्यमाणसंख्याकानि तान्य वाह च चतुःपंचाशन्मुहूर्त्तसहस्राणि नवमुहूर्त्तशतान्ये
पादायातिक्रम्य पुनरपि स एव सूर्यस्तादृशेनैव नक्षत्रेण सह योगं युनक्ति तस्मिन्नेव देशे इत्यर्थः अथ ... विवक्षि
तयुग विवक्षितानामष्टाविंशतिनक्षत्राणां मध्ये येन नक्षत्रेण सह यस्मिन्देशे यदा प्रथमतो योगो जातो सूर्यस्य
स्मिन्नेव देशे ते वा दिवते नैव नक्षत्रेण सह योगो विवक्षितयुगादारभ्य तृतीये युगे न द्वितीये कुत इति चेदुच्यते इह युगे
दितश्चारभ्य प्रथमे नक्षत्रमासे यान्यष्टाविंशतिनक्षत्राणि समतिक्रामंति द्वितीये नक्षत्रमासे नान्यानि तस्यां
उपराणि द्वितीयानि ततः सूर्यस्तृतीये नक्षत्रमासे नक्षत्राण्येव प्रथमान्यष्टाविंशतिनक्षत्राणि चतुर्थे तु सूर्यस्यान्ये
द्वितीयानि एवं सकलकालं युगे नक्षत्रमासाः सप्तषष्टिः सा च सप्तषष्टिसंख्या विषमेति विवक्षितयुगपरि

सूर्यप्रज्ञप्ति
१७२

समाप्तावन्यस्य युगस्य प्रारंभे याति विवक्षितयुगस्यादौ युक्तानि नक्षत्राणि तेष्वेव पराण्येव स्थितानि सोमस्यायं
ति नक्षत्रात्पर्वयुगार्धे यावत्तु स्त्रिंशन्नक्षत्रमासशतं भवति। सा च पंचत्रिंशन्नक्षत्रमासशतसंख्या समाप्ति स्थितीयस्तु
गपरिसमाप्तौ सप्तषष्टिदिनक्षत्राणि समाप्तिमुपयाति। ततो विवक्षितयुगादारभ्य तृतीययुगे तेनैव नक्ष
त्रेण तस्मिन्नेव देशे तदा चंद्रमासो योगः। युगचाहोरात्राणामष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि एकैकस्मिंश्चाहोरा
त्रिगुणत्रिंशता ततोऽष्टादशानां शतानां त्रिंश। दधिकानां त्रिंशता गुणने भवति। यथोक्ता ध्रुवसंख्या यथो।
क्तध्रुवसंख्या निष्क्रामति ततो ह्यानेन नक्षत्र एण सह योगः चंद्रमसस्तस्मिन्नेव देशे न तु तेन नक्षत्रेणान्य।
स्मिन्नेव देशे इति ता जेणमित्यादि इदं। सूत्रमक्षरार्थमधिकृत्य युगमेतावता प्रागेव कृता
नवरं युगद्वयकालः षट्त्रिंशच्छतानि षष्ट्यधि कानि अहोरात्राणामेकैकस्मिंश्चाहोरात्रे त्रिंशन्मुहू
र्ता इति षट्त्रिंशच्छतानां षष्ट्यधिकानां त्रिंशता गु णने यथोक्ता मुहूर्तसंख्या भवति तदेवं ताह्येते न तेनैव।
नक्षत्रेण सह तस्मिन्नेव तस्मिन्नेव देशे चंद्रमसो योगकालप्रमाणं युक्तं सम्प्रति सूर्यविषयं तदाह ता जेणमित्या
दि ता इति पूर्ववत् अद्य विवक्षिते दिने येन नक्षत्रेण सह सूर्यो यस्मिन् देशे योगमुपनक्ति सहमानि त्रीणि षट्षष्ट्य
धिकानि रात्रिंदिवशतानि उपादायातिक्रम्य पुनरपि स सूर्यस्तस्मिन्नेव देशे तादृशेनैव तेनैव नक्षत्रेण योगमु
नक्ति नत्वन्येन नक्षत्रेण इति चेदुच्यते इह एकं नक्षत्रमासे नेकेनाष्टाविंशतिनक्षत्राणि भुंक्ते सूर्यस्तु त्रिभिरहोरात्रश १७२

ते षट्षष्ट्यधिकैस्त्रीणि चाहोरात्रशतानि षट्षष्ट्यधिकानि एकः सूर्यसंवत्सरः ततोऽन्यैस्त्रिभिरहोरात्रशते
षट्षष्ट्यधिकैरन्यानि स्थितान्यष्टाविंशतिनक्षत्राणि पारंपर्येणानन्तरं सूर्यस्तान्येव प्रथमान्यष्टाविंशति
नक्षत्राणि तावत्या दिरात्रसंख्यया क्रमेण युनक्ति ततः षट्षष्ट्यधिकरात्रिंदिवशतत्रयातिक्रमेण सूर्यस्य त
स्मिन्नेव देशे तादृशेनैव परेण नक्षत्रेण सह योगो न तु तेनैवेति ता जेणमित्यादि। इदं सूत्रमक्षरार्थमधिकृत्य
युगमेतावता प्रागेव कृता ता जेणमित्यादि। ता इति पूर्ववत् अद्य विवक्षिते दिने येन नक्षत्रेण सह सूर्यो
यस्मिन् देशे योगं युनक्ति सहमान्यष्टाद शरात्रिंदिवशतानि विंशानि त्रिंशदधिकानुपादायाति
क्रम्य पुनरपि तस्मिन्नेव देशेऽन्येन ता दृशेनैव नक्षत्रेण सह योगं युनक्ति न तु तेनैवेति कस्मा
दिति चेदुच्यते इह रात्रिंदिवानामष्टादशशता नि त्रिंशदधिकानि युगे भवंति तत्र सूर्यो विवक्षित दिनादा
रभ्य तस्मिन्नेव देशे तादृशे दिने तेनैव नक्षत्रेण सह योगमाभ्रमति द्वितीये संवत्सरे युगे च सूर्यवर्षाणि पंच ततः
प्रतीते पंचमे संवत्सरे सूर्यसंवत्सरे सूर्यस्य तेनैव नक्षत्रेण तस्मिन्नेव काले योगमादायानंतरं युगातिक्रमे षष्ठे
वर्षे इति ता जेणमित्यादि युगमेतावत् षट्रात्रिंदिवशतानि षष्ट्यधिकानि युगद्वये भवति। युगद्वये च दश
सूर्यवर्षाणि॥ ग्रंथाग्रं ६००० ॥ ततो युगद्वयातिक्रमे एकादशे वर्षे सूर्यस्य तेनैव नक्षत्रेण सह तस्मिन्ने
व देशे योगं उत्पद्यते इति इह जंबूद्वीपे द्वौ चंद्रमसौ द्वौ सूर्यौ एकैकस्य चंद्रमसो सूर्यस्य तु आदिकः परि

सूर्यप्र० वृत्तिः वा इति कथं वा कथमिदं वयमपि मन्यामहे तत्र यावता कालेन मंडलं [illegible] चंद्रादीनां गतिस्तेन कालं च तेषां न कथं वा घटिते।
१७४ सद्योग इति तत्र यदा चंद्रः कापि भोगमाह ता पढमाए णमित्यादि ता इति पूर्ववत् वयमस्मिन् काले अयं प्रत्यक्ष
तउपलभ्यमानो नक्षत्रादिः प्रकारोऽयं च विवक्षितमंडलो विवक्षितमंडले इति गम्यते गतिसमापन्ना गतियुक्ता
भवति कस्मिन् काले इति तत्र प्रथमा चतुःप्रकाराः यदस्मिन् नवावरद्वित मंडलगतिसमापन्ना भवति एवं तावत्
एवमपि सूत्राणि तावन्नेयानि नवरं चैव गाह विह वंनरकैर्विविक्तेस्वयमुक्तप्रकारेण यदा एकः वात्वायाकाव
स्यातस्य वयं अपि चातुर्मासाज्जमालं इसमग द्विगदसमावाहहयस्तमाणइतार विगणागइसमावस
तव इति। जयाणं इयरगाहगइसमा वाहहवइतमाणं इतार विगदगइसमावण्णेसवइ
ता जयाणं इयरे गइसमावन्ने भवइ तयाणं इमेवि मंदगतिसमावण्णे भवइ एवं नक्षत्रमपि वाच्यं ता
जयाणं इमे चंदजोगाणं जोगणमित्यादि सूत्र मंतवरं दुद्धातावित्तिन सबतोपि दक्षिणाय नायाः पूर्वं पश्चिमा
यावमिंडसमसूर्य सदृसेण मित्यादि। अभिन्नस्य विषयतस्य विवयनामिवह विंशतितमं प्राभृतप्राभृत
नक्षत्र शत्य यताः कर्त्रपरिभागं आख्यातो मंडले स्वेतस्वेन कालेन षट्पंचाशतान ह्येथ विन्यात्रे ह्येवच्छामानंस
साघ्यते ता कस्मात्वच्छिपरिक्षिप्तेन शत सहस्रेण लक्षणलक्षणमेत्या वरा ते छित्वा विलक्ष्यक्ष्या ख्यातए ए
सप्रा गम्य सपरिते। इति विमत्रि। इति एतन्न अनंतरोक्तं भगवद्धुप देवोपभवीमी तिर्यग्प्रकारस्वनमेतत्रायम १७४

भगवद्वचनमिदं शिष्याणां कथयद्वायत्यादतीत्य आइति एतत् अनंतरोक्तं महं ब्रवीमि ततः सर्वं सत्यमिति प्रत्येतव्यमिति
॥७॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां दशमस्य प्राभृतस्य द्वाविंशतितमं प्राभृतप्राभृतं समाप्तं ॥७॥ दशमं
प्राभृतं समाप्तं ॥७॥ तदेवमुक्तं दशमं प्राभृतं सांप्रतमेकादशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो यथा संवत्सराणामादि
र्वक्तव्य इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ता कहं ते इत्यादि ता इति पूर्ववत् केन प्रकारेण भगवन् त्वया संवत्सराणामा
दिराख्यात इति वदेत् भगवानाह ता तत्थ खलु इत्यादि तत्र संवत्सरविचारविषये खल्विमे पंच संवत्सराः प्रज्ञप्तास्तद्यथा चंद्र
श्चाभिवर्द्धितश्च चंद्रोऽभिवर्द्धितः। एतेषां च स्वरूपं प्रागुपदर्शितं भूयः प्रश्नयति ता एएसिणमित्यादि ता इति पूर्व
वत् एतेषां पंचानां संवत्सराणां मध्ये प्रथमस्य संवत्सरस्य का आदिराख्यात इति वदेत् भगवानाह ता जेण
मित्यादि यत् पाश्चात्यस्य युगवर्त्तिनः पंचमस्याभिवर्द्धितसंवत्सरस्य पर्यवसानं पर्यवसानसमयः तस्मादनंतरं पुरस्कृ
तो लावीयः स प्रथमस्य संवत्सरस्यादिः स्यादेवं प्रथमसंवत्सरस्यादिः। संप्रति पर्यवसानसमयं पृच्छति ता से
णमित्यादि ता इति पूर्ववत् प्रथमश्चांद्रः संवत्सरः किं पर्यवसितः किं पर्यवसानमाख्यात इति वदेत् भगवा
नाह ता जेणमित्यादि यो द्वितीयस्य चांद्रसंवत्सरस्यादिरादिसमयस्तस्मादनंतरं पुरस्कृतोऽतीतसमयः स
प्रथमस्य चांद्रसंवत्सरस्य पर्यवसानं पर्यवसानसमयः तं समयं चणमित्यादि तस्मिंश्च चांद्रसंवत्सरपर्यवसान
तिसमये चंद्रः केन नक्षत्रेण समवायोगं युनक्ति इति कथयतीति भगवानाह ता उत्तराहिं इत्यादि इह द्वादशाभिः पौर्णमा

सी निचांद्रः संवत्सरो भवति। ततो यादवशाकुमादत्रयं। पौर्णमास्यां चंद्रनक्षत्रयोगपरिमाणं सूर्यनक्षत्रयोगपरिमा
णं चोक्तं तादवन्मूहूर्त्तातिरिक्तमत्रापि द्रष्टव्यं तथैव गणितभावनीकर्त्तव्या। एवं शेषसंवत्सरगतान्यादि पर्यवसानसूत्रा
णि भावनीयानि। अथ तृतीयादि पौर्णमासी परिसमाप्तिर्न विरंगणितभावना क्रियते। तत्र द्वितीयचांद्रसंवत्सरस्य परिसमाप्तिसूत्रे
शातितमा पौर्णमासी परिसमाप्तेति तत्र ध्रुवराशिः षट्षष्टिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य पंच द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वा
षष्टिभागस्य एकः सप्तषष्टिभागः ६६।५।१ इत्येवं प्रमाणो ध्रुवराशिस्त्र्युत्तरविंशत्या गुण्यते। जातानि पंचदशशतानि चतुरशीत्य
धिकानि मुहूर्त्तानां मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां विंशत्यधिकं शतमेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुर्विंशतिः स
प्तषष्टिभागाः १५८४।१२०।२४ ततः पतस्मा द्वे लि मुहूर्त्तशते शोध्यते एकोनविंशत्यधिके एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतु
र्विंशत्या द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्पंचाशता सप्तषष्टिभागैरेकः परिपूर्णः पर्यायः शुध्यति स्थि
ताः स्थितानि पश्चात् सप्त मुहूर्त्तशतानि पंचपंचाशदधिकानि मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां पंचनवतिरेकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य पंचविंशतिः सप्तषष्टिभागाः ७५५।९५।२५ ततो भूयः तस्मात् इत्यादि वचनात् सप्तशतेषु चतुस्त्रिंशद
धिके मुहूर्त्तशते एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैः
अभिजिदादीनि मूलपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि ततः स्थिताः पश्चात् एकविंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य अष्टौ द्वाषष्टि
भागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षड्विंशतिः सप्तषष्टिभागाः २१।८।२६ ततः आगतं द्वितीयचांद्रसंवत्सरस्य पर्यवसानस १७५

माप्त्यवसरे पूर्वाषाढानक्षत्रस्य सप्त मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिपंचाशत् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य ए
कचत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः शेषाः। तदानीं च सूर्येण पुष्यस्य एकोनविंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य
पंचत्रिंशत् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागाः शेषाः। सम्प्रति ध्रुवराशिः ६६।५।१ चतुर्विंशत्या
गुण्यते जातानि पंचदशशतानि चतुरशीत्यधिकानि मुहूर्त्तानां मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां विंशत्यधिकं शतं
एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुर्विंशतिः सप्तषष्टिभागाः १५८४।१२०।२४ ततः तस्माद् द्वे लि शते एकोनविंशत्यधि
के मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या   द्वाषष्टिभागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टि
भागैः ८१९।२४।६६ एकः परिपूर्णो निष्क   पर्यायः शुद्धः स्थितानि पश्चात् सप्त मुहूर्त्तशतानि पंचप
ञ्चाधिकानि मुहूर्त्तानामेकमुहूर्त्तगतास्त्र   षष्टिभागाः पंचनवतिरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य पंचविंशतिः
सप्तषष्टिभागाः ७६५।९५।२५ ततः तस्य   विंशत्या मुहूर्त्तैरेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशता द्वाषष्टि
भागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशता सप्तषष्टिभागैः पुष्यः शुद्धः स्थितानि पश्चात् मुहूर्त्तानां सप्तशतानि ष
ट्चत्वारिंशदधिकानि एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकपंचाशत् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकोनषष्टि
सप्तषष्टिभागाः ७४६।५१।५९ ततो भूयोऽप्यस्मात् सप्त लि मुहूर्त्तशतेषु चत्वारिंशदधिकेषु एकस्य च मुहूर्त्त
स्य च चतुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैः अभिजिदादीनि आर्द्रापर्यंतानि

निश्चयानिश्चितोपप्रान्मोमुहूर्तविकस्य च मुहूर्तस्य षट्विंशतिर्घषष्टिभागा एकस्य च घषष्टिभागस्य षष्टिःस
प्तषष्टिभागाः ।२।२६।६७ आगतं द्वितीयचांद्रसंवत्सरपर्यवसानसमये पुनर्वसुनक्षत्रस्य सप्तचत्वारिंशन्मुहूर्ता एक
स्य च मुहूर्तस्य पंचविंशतिर्घषष्टिभागा एकस्य च घषष्टिभागस्य सप्तसप्तषष्टिभागाः शेषाः तृतीयाभिवर्द्धितसंव
त्सरसंवत्सरपरिसमाप्तिः सप्तविंशत्या पौर्णमासीभिस्ततो ध्रुवराशिः ।६६।५।१। सप्तविंशत्या गुणिते जाता नि मुहू
र्तानां चतुर्विंशतिशतानि द्वाषष्टिभागानां चतुः षडशीत्यधिकं शतं सप्तषष्टिभागानां सप्तविंशतिः ।२४४२।१८७।
२७ ततो नाक्षत्रपर्यायाष्टौ मुहूर्तशतानि एकोनविं शत्यधिकानि एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशतिर्घषष्टिभा
गाः एकस्य च घाषष्टिभागा एकस्य च घाष षष्टिभागस्य षट्सप्तषष्टिभागा इत्येतन्नक्षत्रपर्या
यपरिमाणं द्विगुणं त्रिगुणं चिन्त्याः शोध्यते ततः स्थि ता तिपश्चाद्द्वौ मुहूर्तशतानि चतुरुत्तराणि मुहूर्तस्य
का नां च द्वाषष्टिभागानां पंचत्रिंशदधिकं शतं ए कस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकोनचत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः ८०
४।१३५।३९ ततस्तेभ्यः सप्तविंशतिर्मुहूर्तशतानि सप्तत्यधिकानि एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा ए
कस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्टिः सप्तषष्टिभागा इत्यभिजिदादीनि पूर्वाषाढापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि स्थितानि
श्वादिकविंशतिर्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य षट्चत्वारिंशत् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चत्वारिंशत् सप्तष
ष्टिभागाः ।२१।४६।४० ततः आगतं तृतीयाभिवर्द्धितसंज्ञसंवत्सरपर्यवसानसमये उत्तराषाढानक्षत्रस्य त्रयोदश मुहूर्ता १७६

एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोदश द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागाः शेषाः तदानीं च
सूर्येण संप्रयुक्तस्य पुनर्वसुनक्षत्रस्य सप्त मुहूर्ता विकस्य च मुहूर्तस्य षट्पंचाशद् द्वाषष्टिभागाः एकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य षष्टिः सप्तषष्टिभागाः शेषाः संप्रति चतुर्थस्य चांद्रसंवत्सरस्य ध्रुवराशिः ।६६।५।१ सप्तत्रिंशता गुणितेंत
जाता नि षण्मुहूर्तशतानि चतुर्विंशतिशतानि विंशा च द्वाविंशदधिकानि मुहूर्तस्य कानां च द्वाषष्टिभागानां पंचाशात्यधिकश
तं एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तत्रिंशत् सप्तषष्टिभा गाः ।२४४२।१८५।३७ ततस्तेभ्यः पूर्ववत् सकलनक्षत्रपर्यायप
रिमाणं द्विगुणं त्रिगुणं शोध्यते स्थितानि पश्चाद्द्वौ मुहूर्तानि चतुरुत्तराणि मुहूर्तस्य कानां द्वाषष्टिभागानां पंच
त्रिंशदधिकं शतं एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकोनचत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः ।८०४।१३५।३९ ततोऽपि
पतेभ्यः एकानविंशत्या मुहूर्तैर्विकस्य च मुहूर्तस्य त्रिचत्वारिंशता द्वाषष्टिभागैः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य
त्रयस्त्रिंशता सप्तषष्टिभागैः पुष्यादीनि पंचमुहूर्तानि सप्तशतानि पंचाशीत्यधिकानि मुहूर्तस्य कानां
च द्वाषष्टिभागानां नवतिः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्सप्तषष्टिभागाः इत्याद्रादीनि उत्तराषाढापर्यन्तानि शुद्धानि स्थिता
ः पश्चात् मुहूर्ताश्चत्वारिंशत् एकस्य च मुहूर्तस्य पंच द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्त सप्तषष्टिभागाः ४
२।५।७ ततः आगतं तृतीयाभिवर्द्धितसंज्ञसंवत्सरपर्यवसानसमये सूर्येण संयुक्तस्य पुनर्वसोर्मुहूर्ताविक
स्य च मुहूर्तस्य षट्पंचाशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षष्टिः सप्तषष्टिभागाः शेषाः सप्त च चतुर्थचांद्रसंव

अपर्यवसानमेकोनपंचाशत्तमपौर्णमासीपरिसमाप्तौ ततः स एव ध्रुवराशिः ६६।५।१। एकोनपंचाशता गुण्यते जा
तानि मुहूर्तानां त्रिंशच्छतानि चतुस्त्रिंशदधिकानि मुहूर्तसत्कानां च द्वाषष्टिभागानां द्वे शते पंचचत्वारिंशदधिके ए
कस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकोनपंचाशत् सप्तषष्टिभागाः ३२३४।२४५।४९ एतत एतस्मात् प्रागुक्तसकलनक्षत्र
पर्यायपरिमाणं त्रिभिर्गुणयित्वा शोध्यते ततः स्थितानि सप्तशतानि सप्तसप्तत्यधिकानि मुहूर्तानां मुहूर्तसत्का
नां च द्वाषष्टिभागानां सप्ताधिकं शतं एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिपंचाशत् सप्तषष्टिभागाः ७७७।१०७।५३ ततः त्य
सप्तभिः शतैश्चतुःसप्तत्यधिकैर्मुहूर्तानामे कस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैरेकस्य च द्वाष
ष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैस्त्रयो ऽभिजिदादीनि उत्तराषाढापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि स्थि
ताः पश्चात् त्रयो मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य एक विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिपंचाशत् सप्तष
ष्टिभागाः ३।८२।५४ ततः आगतं चतुर्थचान्द्रसंवत्सरप र्यवसानसमये श्रविष्ठानक्षत्रस्य चतुर्थस्य मुहूर्तस्य ए
कोनचत्वारिंशन्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य चत्वारिंशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुर्दश सप्तषष्टिभागाः शे
षास्तदानीं सूर्येण सह युक्तस्य उत्तराषाढानक्षत्रस्य एकोनत्रिंशन्मुहूर्ता एकविंशतिर्द्वाषष्टिभागा मुहूर्तस्य एकं च द्वाष
ष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्काः सप्तचत्वारिंशच्चूर्णिकाभागाः शेषाः स एव ध्रुवराशिः एकोनपंचाशता गु
ण्यते गुणयित्वा च ततः प्रागुक्तं कलनक्षत्रपर्यायपरिमाणं त्रिभिर्गुणयित्वा शोध्यते स्थितानि सप्तमुहूर्तशतानि सप्त १७७

त्यधिकानि मुहूर्तसत्कानां च द्वाषष्टिभागानां सप्तत्यधिकं शतमेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिपंचाशत् सप्तषष्टिभा
गाः ७७७।१७०।५३ ततः एतस्मादेकोनविंशत्या मुहूर्तैरेकस्य च मुहूर्तस्य चत्वारिंशता द्वाषष्टिभागैरेकस्य च द्वा
षष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशता सप्तषष्टिभागैः पुष्यः शुद्धः स्थितानि पश्चान्मुहूर्तानां सप्तशतानि अष्टापंचाशदधिका
नि मुहूर्तसत्कानां च द्वाषष्टिभागानां सप्तविंशत्यधिकं शतं एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकोनविंशतिः सप्तषष्टिभा
गाः ७५८।१२७।१९ ततः सप्तभिः शतैश्चतुश्चत्वारिं शदधिकैर्मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाष
ष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैः श्रवणादीनि उत्तराषाढापर् यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि स्थितानि पश्चाच्चतुर्दश मुहूर्ता ए
कस्य च मुहूर्तस्य चत्वारिंशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य विंशतिः सप्तषष्टिभागाः १४।४०
२० ततः आगतं चतुर्थचान्द्रसंवत्सरपर्यवसान समये पुनर्वसुनक्षत्रस्य एकोनत्रिंशन्मुहूर्ता एकस्य मु
हूर्तस्य एकविंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाष ष्टिभागस्य सप्तचत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः शेषा इति पंचमाभिव
र्धितसंवत्सरपर्यवसानं च द्वाषष्टितमपौर्णमासीपरिसमाप्तिसमये चन्द्रनक्षत्रयोगपरिमाणं सूर्यनक्षत्रयोगपरि
माणं चोक्तं तदेवं नानात्वं सूत्रमत्रापि द्रष्टव्यं ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायामेका
दशं प्राभृतं समाप्तं ॥११॥ तदेवमुक्तमेकादशं प्राभृतं संप्रति द्वादशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो यथा क
ति संवत्सरा इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ता कइ णं संवच्छरा इत्यादि ता इति पूर्ववत् कति संवत्सरा ता

सूर्य० टी
१७८

गवन्त्वयाख्याता इति वदेत्तद्भगवानाह । तत्रेत्यादि तत्र संवत्सरार्थे वारविषये खल्विमक्षसंवत्सरः । षडब्दाश्छया
तुरस्तेत्यादि । एतदेकादशैकपदसमुदायापवादान्नक्षत्रसंवत्सरः चन्द्रसंवत्सरः सावनसंवत्सरः आदित्यसंवत्सरो
नवर्द्धितिसंवत्सरः एतेषां पंचानामपि संवत्सराणां स्वरूपं प्रागुक्तोपवर्णितं ताएवं सिद्धमित्यादि प्रश्नसूत्रं ता इति
पूर्ववित् । एतेषां पंचानां संवत्सराणां मध्ये प्रथमस्य नक्षत्रसंवत्सरस्य संबन्धी मासो नक्षत्रमासः सात्र त्रयोदशमु
हूर्त्तप्रमाणेनाहोरात्रेण गम्यमानः कियद्रात्रिंदिवाग्रेणाख्यातः कियद्रात्रिंदिवपरिमाणेनाख्यात इति वदेद्भगवाना
ह । ताइत्यादि । ता इति पूर्ववत् सप्तविंशतिरात्रिंदिवानि एकविंशतिश्च सप्तषष्टिभागा रात्रिंदिवस्य रात्रिंदिवा
ग्रेणाख्यात इति वदेत्तथाहि युगनक्षत्रमासाः सप्तषष्टिरेतच्च प्रागेवोक्तं युगे च ...होरात्राणाम
ष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि । १८३० ततः सप्तषष्ट्या भागे हृते लब्धाः सप्तविंशतिरहोरात्राः एकस्य चाहो
रात्रस्य एकविंशतिः सप्तषष्टिभागाः २७ । २१/६७ । ताएसिणमित्यादि । स नक्षत्रमासः कियान्मुहूर्त्ताग्रेण मुहूर्त्तपरिमाणे
नाख्यात इति वदेद्भगवानाह । ताअट्ठसए इत्यादि । अष्टौ शतानि एकोनविंशतानि एकोनविंशत्यधिकानि मुहू
र्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागाः ८१९ २७/६७ मुहूर्त्ताग्रेणाख्यात इति वदेत्तथाहि नक्षत्रमा
सपरिमाणं सप्तविंशतिरहोरात्रा एकस्य चाहोरात्रस्य एकविंशतिः सप्तषष्टिभागाः । ततः सर्वेऽपि सप्तविंशतिरप्यहो
रात्राः सप्तषष्टिगुणाः क्रियन्ते तत उपरितना एकविंशतिः सप्तषष्टिभागाः प्रक्षिप्यन्ते जातानि सप्तषष्टिभागानामष्टा १७८

वष्टशतानि त्रिंशदधिकानि १८३० तानि मुहूर्त्तानयनार्थं त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि चतुःपंचाशत्सहस्राणि नव शता
नि मुहूर्त्तगतसप्तषष्टिभागानां ५४९०० एतेषां सप्तषष्ट्या भागो हियते लब्धानि अष्टौ शतान्येकोनविंश
त्यधिकानि मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागा इति ८१९ । २७/६७ । ताएसिणमित्यादि । एषा
नन्तरमुक्तानक्षत्रमासरूपा अद्धा द्वादशकृत्वः कृता द्वादशभिर्गुणिता इत्यर्थः नक्षत्रसंवत्सरो भवति स च
सकलनक्षत्रसंवत्सरगत रात्रिंदिवपरिमाणं मुहूर्त्तपरिमाणविषयप्रश्ननिर्वचनसूत्राण्याह । ताससेणमित्या
दि सुगमं नवरं रात्रिंदिवविंतायां नक्षत्रमासरात्रिंदिवपरिमाणं मुहूर्त्तविंतायां नक्षत्रमासमुहूर्त्त
परिमाणं द्वादशभिर्गुणितं वक्तव्यं ततो यथोक्ता रात्रिंदिवसंख्या मुहूर्त्तसंख्या च भवति । ताएएसिण
मित्यादि । सुगमं भगवानाह । ताएगूणतीसं इत्यादि । एकोनत्रिंशद्रात्रिंदिवानि द्वात्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा
रात्रिंदिवस्यैतावत्परिमाणश्चन्द्रमासो रात्रिंदिवाग्रेणाख्यात इति वदेत्तथाहि युगे द्वाषष्टिश्चन्द्रमासाः ।
तच्च प्रागपि भावितं ततो युगसत्कानामष्टादशानां त्रिंशदधिकानां शतानां द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते
लब्धा एकोनत्रिंशदहोरात्राः एकस्य चाहोरात्रस्य द्वात्रिंशद्द्वाषष्टिभागाः २९ । ३२/६२ । तासेणमित्यादि प्रश्नसूत्रं सु
गमं भगवानाह । ताअट्ठासीए इत्यादि । अष्टौ मुहूर्त्तशतानि पंचाशीत्यधिकानि एकस्य मुहूर्त्तस्य त्रिंशद्द्वाष
ष्टिभागा एतावत्परिमाणश्चन्द्रमासो मुहूर्त्ताग्रेणाख्यात इति वदेत्तथाहि चन्द्रमासपरिमाणमेकोनत्रिंश

दहोरात्रा एकस्य चाहोरात्रस्य द्वात्रिंशद्द्वाषष्टिभागाः ॥ तत्र सर्वसंख्यामीलने त्रिंशदहोरात्रा द्वाषष्ट्या गुण्यन्ते जा-
तानि चोपरितना द्वात्रिंशद्द्वाषष्टिभागाः प्रक्षिप्यन्ते जातान्यष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि द्वाषष्टिभागानां १८
३० तत एतानि त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि चतुःपञ्चाशत्सहस्राणि नवशतानि मुहूर्तगतद्वाषष्टिभागानां ५४९०० ततस्ते-
षां द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धान्यष्टौ शतानि पञ्चाशीत्यधिकानि मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्य त्रिंशद्द्वाषष्टि-
भागाः ८८५ ३०/६२ ता एएसि णं अट्ठ मुहुत्तसए इत्यादि ग्रामसूत्र तीयं ता एएसि णमित्यादि द्वितीयऋतुसंवत्सरविषयं प्रश्नसूत्रं
सुगमं भगवानाह ता तीसं इति वचनात् ता तीसेणमित्यादि ता इति पूर्ववत् त्रिंशता रात्रिंदिवानामेकऋतुमास आख्यात इति
वदेत् तथाहि ऋतुमासा युगे एकषष्टिः ततो युगसत्कानामष्टादशशतसंख्यानां त्रिंशदधिकानामहोरात्राणा-
मेकषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धास्त्रिंशदहोरात्राः ३० ता एएसि णमित्यादि मुहूर्तविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं भग-
वानाह ता नव मुहुत्तसयाइं इत्यादि नव मुहूर्तशतानि मुहूर्तनीयतामाख्यात इति वदेत् तथाहि त्रिंशद्रात्रिंदिवा-
नि ऋतुमासपरिमाणमेकैकस्मिंश्च रात्रिंदिवे त्रिंशन्मुहूर्ता इति त्रिंशत्त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि नव शतानि ९०० ता एएसि
णमित्यादि चतुर्थस्य सूर्यसंवत्सरविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह ता तीस-
मित्यादि । ता इति पूर्ववत् त्रिंशद्रात्रिंदिवानि एकस्य रात्रिंदिवस्य एकं भागमेकमर्धमित्यर्थः । एतावत्प्र-
माणः सूर्यमासो रात्रिंदिवानि यैराख्यात इति वदेत् तथाहि सूर्यमासा युगे षष्टिस्ततो युगसत्कानामहोरा- १७७

त्राणां त्रिंशदधिकाष्टादशशतसंख्यानां षष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाः सार्धास्त्रिंशदहोरात्राः ता एएसि णमित्यादि मु-
हूर्तविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह ता नव पण्णरसुत्तरा इत्यादि नव मुहूर्तशतानि पञ्चदशाधिकानि मुहूर्तपरिमा-
णेनाख्यात इति वदेत् तथाहि सूर्यमासपरिमाणं त्रिंशद्रात्रिंदिवानि एकस्य च रात्रिंदिवस्यार्धं तत्र त्रिंशता गुण्यन्ते
जातानि नव शतानि अर्धरात्रिंदिवे च पञ्चदश मुहूर्ता इति ता ता एएसि णमित्यादि छाया ... ता एएसि णमि-
त्यादि पञ्चमी विवक्षितसूर्यसंवत्सरविषयप्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह ता एकतीसमित्यादि ता इति पूर्ववत् एक-
त्रिंशद्रात्रिंदिवानि एकोनत्रिंशच्च मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य सप्तदश द्वाषष्टिभागा रात्रिंदिवाग्र-
ण्याख्यात इति वदेत् तथाहि त्रयोदशचन्द्रमासप्रमाणोऽभिवर्धितसंवत्सरः । अभिवर्धितमासस्य परिमाणमे-
कोनत्रिंशद्रात्रिंदिवानि एकस्य च रात्रिंदिवस्य द्वात्रिंशद्द्वाषष्टिभागाः २९ ३२/६२ एतद्द्वादशभि-
र्गुण्यते ततो यथासंभवं द्वाषष्टिभागै रात्रिंदिवेषु कृतेषु जातमिदं त्रीणि शतानि चतुरशीत्यधिकानि ३८३ ४४/६२ शतानि चतुरशीत्य-
धिकानि चतुश्चत्वारिंशच्च द्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्य एतद् अभिवर्धितसंवत्सरपरिमाणं ततः एतस्य द्वादशभिर्भागो
ह्रियते तत्र त्रयाणामहोरात्रशतानामशीत्यधिकानां द्वादशभिर्भागे हृते लब्धा एकत्रिंशदहोरात्राः शेषास्ति-
ष्ठन्ति द्वादश ते मुहूर्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि त्रीणि शतानि षष्ट्यधिकानि ये चतुश्चत्वारिं-
शद्द्वाषष्टिभागा रात्रिंदिवस्य ते मुहूर्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि त्रयोदश शतानि विंशत्यधिकानि १३२०

तेषां च षष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा एकविंशतिर्मुहूर्त्ताः शेषास्तिष्ठंत्यष्टादश तत्र एकविंशतिर्मुहूर्त्ता मुहूर्त्तराशौ
प्रक्षिप्यंते जातानि मुहूर्त्तानां त्रीणि शतान्येकपंचाशदधिकानि ३५१ तेषां चाष्टादशभिर्भागो ह्रियते लब्धा एको
नविंशतिर्मुहूर्त्ताः शेषास्तिष्ठंति नव ९ ततः षष्टिभागकरणार्थं षष्ट्या गुण्यंते जातं षडशीत्यधिकं शतं १८६ द्वा
। प्रागुक्ताः शेषीभूता मुहूर्त्तस्याष्टादश द्वाषष्टिभागाः प्रक्षिप्यंते जाते द्वे शते चतुरुत्तरे २०४ ताश्चाष्टादशभि
र्भागो ह्रियते लब्धा मुहूर्त्तस्य सप्तदश द्वाषष्टिभागाः तावत्प्रमाणमित्यादि। ता इति पूर्ववद्विन्यासोऽत्र विहितमा
। तथाहि एकत्रिंशदहोरात्रास्त्रिंशता गुण्यंते जातानि नव शतानि त्रिंशदधिकानि मुहूर्त्तानां ततः उपरितना
एकोनत्रिंशन्मुहूर्त्ता अत्र प्रक्षिप्यंते जाता नि मुहूर्त्तानामेकोनषष्ट्यधिकानि नव शतानि तावत्प्रमाणमि
त्यादि। प्राग्वत्सर्वं किं तत्र मुहूर्त्ताग्रपरिमाणं व्याख्यातमि तिवादं भगवानाह। ता नवेत्यादि। नव मुहूर्त्तशतान्येको
नषष्ट्यधिकानि एकपंचाशच्च सप्तदश च मुहूर्त्तस्य द्वाषष्टिभागाः तथाहि एकत्रिंशदहोरात्राः त्रिंशता गुण्यंते जाता
नि नव शतानि त्रिंशदधिकानि मुहूर्त्तानां ततः उपरितनास्त्रयः पञ्च ...याता तावत्प्रमाणमित्यादि रात्रिंदिवविषयप्रश्न
सूत्रं सुगमं भगवानाह ता तीसं इत्यादि त्रीणि रात्रिंदिवशतानि त्र्यशीत्यधिकानि एकविंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च
मुहूर्त्तस्याष्टादश द्वाषष्टिभागा रात्रिंदिवाग्रेणाख्यातमिति वदेत् तथाहि एकत्रिंशदहोरात्रा द्वादशभिर्गुण्यंते
जातानि त्रीणि शतानि द्विसप्तत्यधिकान्यहोरात्राणां ३७२ ततः एकोनत्रिंशन्मुहूर्त्ता द्वादशभिर्गुण्यंते जातानि त्री १८०

कराणार्थं त्रिंशता भागो ह्रियते लब्धा एकादशाहोरात्राः अष्टादश तिष्ठंति ये च सप्तदश द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्त
स्य ते द्वादशभिर्गुण्यंते जाते द्वे शते चतुरुत्तरे २०४ ताश्च द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धास्त्रयो मुहूर्त्ताः शे
षास्तिष्ठंत्यष्टादश ते मुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्यंते जाता एकविंशतिर्मुहूर्त्ताः शेषास्तिष्ठंत्यष्टादश द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तस्य तावत्प्रमा
णमित्यादि। यज्ञसूत्रं सुगमं भगवानाह। एकारसेत्यादि। एकादश मुहूर्त्तसहस्राणि पंच मुहूर्त्तशतानि एकादशा
धिकानि अष्टादश च द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तस्येति मुहूर्त्ताग्रेण लिखितसंवत्सर आख्यात इति वदेत् तथाहि
वर्धितसंवत्सरस्य परिमाणं त्रीणि रात्रिंदिवशतानि त्र्यशीत्यधिकानि एकविंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्त
स्य च मुहूर्त्तस्य अष्टादश द्वाषष्टिभागाः एकस्मिंश्च रात्रिंदिवे त्रिंशन्मुहूर्त्ता इति त्रीणि रात्रिंदिव
शतानि त्र्यशीत्यधिकानि त्रिंशता गुण्यंते गुण यित्वा चोपरितना एकविंशतिर्मुहूर्त्तास्तत्र प्रक्षिप्यंते ततो या
वंतो मुहूर्त्ताः संख्या भवतीति स प्रत्येतव्यः संप्र श्रावकश्रमीलितावस्थमानो रात्रिंदिवपरिमाणेन सर्वे तितावं
तो निर्दिष्टः अथ मतः प्रश्नसूत्रमाह। ता किं वस्थ ता ता इत्यादि ता इति पूर्ववद्विन्यासः कियत्प्रमाणं ते त्वया भगव
न्नादित्ययुगं आदित्यादि शतानि वेषेवक्तः किं चिह्नत युगमित्यर्थः रात्रिंदिवपरिमाणेनाख्यात इति वदेत् भ
गवानाह। ता सत्तरसेत्यादि। सप्तदश किं विहुत युगं नक्षत्रादि पंचसंवत्सरपरिमाणमतः नक्षत्रादि पंचसंवत्स
रादि पंचसंवत्सरपरिमाणानामकत्रमीलनसवतियाघाकारात्रिंदिवसंख्या तथाहि नक्षत्रसंवत्सरस्य प

रिमाणं त्रिंशत्रिंदिवस्त्राता निस प्तविंशत्यधिकानि पकस्य चरात्रिंदिवस्य कल्पसंवत्सरस्यात् सप्तषष्टिभागाः चंद्रसंवत्स
रस्य त्रिंशत्रिंदिवस्त्राता नि चतुःपंचाशदधिकानि दशावयावष्टिभागा रात्रिंदिवस्य ऋतुसंवत्सरस्य त्रिंशत्रिंदि
वसाता नि षष्ट्यधिकानि सूर्यसंवत्सरस्य त्रिंशत्राता नि षट्षष्ट्यधिकानि रात्रिंदिवानां अभिवर्धितसंवत्सरस्य त्रिंशत्रि
रात्रिंदिवशता नि त्र्यशीत्यधिकानि पकविंशति मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य द्वादशात्रिंशष्टिभागाः प्रवसा वृषारा
त्रिंदिवानाम कदमालनि ज्ञाताति स प्तदशशता नि नवत्यधिकानि एकस्य मुहूर्तस्य षट्पंचाशत्सप्तषष्टिभागा
:२२१ १/१६ मुहूर्तं द्विपलघापक विंशति मुहूर्त त्रिमाध्यप्रक्षिप्यंते ज्ञाता त्रिंदिवशातीत्वमुहूर्तसित्रत्रिंशा
ताष्टषष्ट्याप्तलमा इति ज्ञातान्यहोरात्राणां सप्तदशशताल्पकनवत्यधिकानि १७९० रशषाः शिष्टं तिमु
हूर्तत्रिपद्यादशारत्रय पिवन्नाषष्टिभागाश्च हो रात्रस्य स्वादशात पिमुहूर्तं किरणांत्र्यं त्रिंशतासुणेपंते ज्ञाताति
त्रीणि शता नि षष्ट्यधिकानि ३६० तथा षष्ट्या। सा गाल्पियतलसा पंचमुहूर्तस्य प्रागुक्त सप्तयोदशमुहू
र्ति त्रिमाध्यप्रक्षिप्यंते ज्ञाता अष्टादशशासप्त त्रिंशतिपंचाशद्वाषष्टिभागा मुहूर्तस्यापि षट्पंचाशत्सप्तषष्टिभा
गा मुहूर्तस्य तेषरा शिक ननाषष्टिभागा एवं क्रियतो यदि सप्तषष्टिभागा लभ्यंतात तःषट्पंचाशतासप्तषष्टिभा
गैः कियंतो षाषष्टिभागा लभ्यंते राशि त्रयस्थापना ६७।६७।५६ अत्रांत्यनराशि नाम धराशि गुणि नज्ञाताति चतु स्त्रि
शदुशता निषा सप्तत्यधिकानि ३४७२ तेषा मादि राशिना सप्तषष्ट्या भागो ह्रियाता लब्धा पक पंचाशन्नाषष्टिभा

गास्ते प्राग्उक्त पंचाशति माषष्टिभाग शतं प्रक्षिप्यते ज्ञाता मेकोनत्रिंशता परततस्यास्य निवर्तितसंवत्सरस्या
परित्यक्ता अष्टादशमाषष्टिभागा। प्रक्षिप्यंते ज्ञाता मेकोनविंशत्यधिकंशतं माषष्टिभागानां ११९ एषो प्रायतिपंचपंचाशत्
सप्तषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागा ५५/६७ सापष्टिवमाषष्टिभागो रकमुहूर्तानि सप्तमुहूर्तावशदद्वा मुहूर्ता त्रिमध्य
प्रक्षिप्यता ज्ञाता एकोनविंशतिमुहूर्ता ११९ सा सप्तपंचाशद्वाषष्टिभागा अवतिष्ठंते इति ता सणमित्या दिसूत्रं
परिमाण विषयप्रश्नसूत्रं निवचनसूत्रं च युगमरात्रिं दिवपरिमाणस्य त्रिंशताद्युणेन तदुपरिशिष्टमुहूर्त प्रक्षेपवशा
घोक्ते मुहूर्त परिमाण समागमान्यताकवशालं तदन्याऽऽतिपूर्वविचक्रियतारात्रिंदिवपरिमाणेबतादेच नो
युगमभुगत्रा प्रमारब्यात मितिवादत्रा किंचा सूर्यरात्रिंदिवप्रमाणं सूत्रता देवाना युगपरिसमर्पयुगमवती
तिसावः सगवाना हाता अवती सामत्या विश्व त्रिंशत्रात्रिंदिवानि दश मुहूर्तैकस्य च मुहूर्तस्य द्वा
रा वाषष्टिभाग एकवाषष्टिभाग सप्तषष्टिभा। द्विवातस्य सदादशमूसिका सागाव्रत्येता वता रात्रिंदिव परि
माणेन युगप्राप्त मारब्याताम तिवादत्रा एतावत्य रात्रिंदिवादि प्रक्षिप्त तत्ता युगपरिसमर्प्य युगसवतिशतिसाव
संप्रतिता देवानायुग मुहूर्तपरिमाणात्मक मावतिमुहूर्त परिमाणेन प्रक्षिप्तेन परिपूर्णयुगसवति। तद्विषयं
प्रश्नसूत्रमाह ता सणमित्यादि युगम स्मवाना हाताऽऽकारस्यादि स्व वाष्टा त्रिंशताराः त्रिंदिवानां त्रिंशताता गुणने शे
षमुहूर्ता दिप्रक्षेपेचययोक्त भवति तावार्धवाय मतावति मुहूर्तपरिमाण प्रक्षिप्त प्रायुक्ते नो युग मुहूर्तप

सूर्यप्र॰वृ॰ ति परिमाणं परिपूर्णस्य युगस्य ऋतुपरिमाणं भवतीति। प्रतियुगस्यैव त्रिंदिव परिमाणं ऋतुपरिमाणं प्रतिपिपादयिषुः प्र-
१८२ श्ननिर्वचनसूत्राण्याह ता केवइयं ते इत्यादि सुगमं। अधुना समस्तयुगविषयाण्यं ऋतुगतषष्टिभागपरिज्ञानार्थं प्र-
श्नसूत्रमाह ॥७॥ ता सेणं मित्यादि सुगमं भगवानाह। ता चोत्तीस मित्यादि इदमत्र तात्पर्यमधिकृत्य युगमध्ये सावयवत्वा
चतुःपंचाशन्मुहूर्तसिद्धस्त्राणां नवशताधिकानां षष्ट्या गुणनं क्रियते। ततो यथोक्ता षष्टिभागसंख्या भवतीति से
प्रतिकदा सो चंद्रसंवत्सरः सूर्यसंवत्सरश्च सह। समादिः समपर्यवसानो भवतीति जिज्ञासिषुः प्रश्नं करोति। ता
ता कया णमित्यादि सुगमं भगवानाह। ता सा द्वि मित्यादि ता इति पूर्ववत् एतत् एकं युगं व्रतिनः षष्टिः सूर्यमा-
सा एते च एकं युगं तव व्रतिनः एवं षष्टिश्चंद्र मासा एतावती अष्टाषट् कृत्वः क्रियाते षष्ट्या गुणिते तत तो
द्वादशभिर्भज्यते द्वादशभिर्भज्यते द्वादशभि श्रत्रा ग त्रुट त्रिंशदेते सूर्यसंवत्सरा भवंति। एकत्रिंशच्चं-
संवत्सरा विवक्षितयुगस्यादौ समाः समं प्रारब्ध प्रारब्धाः संत सन्त आरभ्य षष्टियुगपर्यवसाने समं पर्यवसानो भवंति
तथाह्येकस्मिन् युगे त्रयश्चंद्रसंवत्सरा द्वौ चाभिवर्द्धितसंवत्सरौ ते च प्रत्येकं त्रयोदशचंद्रमासात्मको ततः प्रथमयु-
गपंच चंद्रसंवत्सरास्ते च चंद्रमासा द्वितीये युगे दश चंद्रसंवत्सरा एवं प्रतियुगं मासद्विकवृद्ध्या षष्टियुगपर्यंते प-
रिपूर्णा एकत्रिंशच्चंद्रसंवत्सरा भवंति ता कया णमित्यादि ता इति पूर्ववत् कदा णमिति वाक्यालंकारे आदित्य ऋतु चं- १८२
द्र नक्षत्र संवत्सराः समादिकाः समपर्यवसिता आख्याता इति वदेत् भगवानाह ता सट्टी इत्यादि षष्टिरेते एकं युगं तव

व्रतिनः आदित्यमासा एकषष्टिरेते ऋतुमासा द्वाषष्टिरेते चंद्रमासाः सप्तषष्टिरेते नक्षत्रमासाः एतावती प्रत्येक-
मवाद्वादशस्व कृता द्वादशभिर्भाजिता इत्यर्थः तदनंतरं संवत्सरानयनाय द्वादशभिर्भक्ता तदा षष्टिरिति षष्टिरादि-
वं संवत्सरा एकषष्टिरात ऋतुसंवत्सरा द्वाषष्टिरात चंद्रसंवत्सराः सप्तषष्टिरात नक्षत्रसंवत्सरास्तदा द्वादश युगानि क्रमे-
णेत्यर्थः एते आदित्य ऋतु चंद्र नक्षत्र संवत्सराः समादिकाः समपर्यवसिता आख्याता इति वदेत् एतत् कस्मिन् भवति वि-
वक्षितयुगस्यादौ विति चत्वारोऽपि समाः समारब्ध प्रारब्धाः सत स्तत आरभ्य द्वादशयुगपर्यंते समपर्यवसाना भवं-
ति अथवा ऋतु वर्षमन्यत् मासावस्य भावनक्रति पय मासाधिकतया युगपक्षे वेषां समपर्यवसानत्वासंस-
वा न ता कया णमित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं गवानाह तास तावि मित्यादि सप्तपंचाशन्मासाः सप्त
अहोरात्रा एकादश मुहूर्ताः एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशति षष्टिभागा एतावत्प्रमाणा एतत् एकयुगं भिवर्द्धि-
ताऽभिवर्द्धितमासाः षष्टिरात सूर्यमासाः एकष- ष्टिरात ऋतुमासा द्वाषष्टिरेते चंद्रमासाः सप्तषष्टिरात नक्षत्र-
मासा एतावती प्रत्येकम द्वाषट् पंचाशदधिकशतेन वा कि य त द्वाब द्वादशभिर्भज्यते द्वादशभिश्च भागे हृते
वत्र अभिवर्द्धित सप्तशतसंख्या ७४४ एते अभिवर्द्धितसंवत्सराः अशीत्यधिकसप्तशतसंख्या ७८० एते आदित्य-
संवत्सराः त्रिंशत्यधिक सप्तशतसंख्या ७९० रात ऋतुसंवत्सराः षट्त्रिंशदष्टशतसंख्या ८०४ एते चंद्रसंवत्सरा एकस-
प्तत्यधिकाष्टशतसंख्या ८७१ नक्षत्रसंवत्सरास्तदा सम मिति वाक्यालंकारे एते च अभिवर्द्धितादित्य ऋतु चंद्र नक्ष-

सूर्यप्रज्ञप्ति
८३

त्रसंवत्सराः समादिकाः समपर्यवसिता आख्याता इति वदेत् एवाकूकस्यापि कृतिपंचमासाधिकत्वेन युगपत्सर्वे
षां समपर्यवसानत्वासंभवात् ॥ संप्रति यथोक्तमेव चंद्रसंवत्सरपरिमाणं गणितसदमधिकृत्य प्रकारांतरेणाह ॥ ता
तत्थ खलु इत्यादि ता इति पूर्ववत्तत्र यातियापरत्ती थिकानामपि संमतस्य तत्र यस्य चिंतयाचंद्रसंवत्सरस्य एषहो
रात्राणि चतुःपंचाशदधिकानि द्वादशाचद्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्य इत्यादि आख्यातः इति वदेत् सातातार्थत पुनर्वि
त्थमिति चंद्रसंवत्सरस्य णिगुणि दिवशतानि चतुःपंच । शदधिकानि पंचमुहूर्ताएकस्य च मुहूर्तस्य पंचाशद्वाषष्टि।
भागा इत्येवं प्रमाणमाख्यातं इति वदेत् तत्रा रात्रपरिमाणमुत्सयेत्रापि तावदेकरूपं ते अपरितना दश द्वा
दश द्वाषष्टिभागा विंदिवस्य ते मुहूर्त्तीकर णार्थं त्रिंशता गुण्यंते जातानि त्रीणि शतानि षष्ट्यधिका
नि द्वादश तेषां द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाः पंचमु॥ हूर्त्ताः शेषास्तिष्ठंति पंचाशदेकस्य मुहूर्त्तस्य द्वाषष्टिभागा इति तदे
वमवत्सरवक्तव्यता संप्रपञ्चसमाप्ता संप्रति ऋतुवक्त व्यतामाह ॥ ता तत्र खलु इत्यादि तत्र खलु मनुष्यलोके प्रति
यायेनप्रातवनायनवत्सरे षड्ऋतवः प्रज्ञप्ता यथा प्रावृड्वर्षारात्रः शरद्धेमंतो वसंतो ग्रीष्म इति लोके अन्यथा सि
द्धांते ऋतवः प्रसिद्धास्तद्यथा प्रावृट् शरद्धेमंतः वसंता ग्रीष्मा प्रावृडिति जिनमतेऽपि घोक्ता सिद्धांतावत्कृतवस्तु
प्रावृडादयो वर्षारात्रा शरद्धेमंतवसंतग्रीष्माः खलु ऋतव इति लोकपरिभाषया अनिरूपितास्ततो द्विधा ऋत
वः सूर्यर्त्तुविषये ऋतवस्तत्र प्रथमतः सूर्यर्त्तुवक्तव्यताप्ररूपयति एकैकस्य सूर्यर्त्तोः परिमाणं सूर्यमासावेकषष्टि १८३

रहोरात्राः इत्यर्थः एकैकस्य सूर्यमासस्य सार्द्धत्रिंशदहोरात्रप्रमाणत्वात् उक्तं चैतदन्यत्रापि वेआइच्चामासाणं
नीते सर्वे ते अहोरात्रा एवं परिमाणमवगम्यमाना ज्ञेया इति इह पूर्वाचार्यैरीप्सितसूर्यर्त्वानयनकरणमुक्त
तच्चिंत्यते जातावृत्ताया पदस्पतिसरात्रस्साण च एण पव्वं पन्नरससंगुणं नियमा ॥ तिहिसित्तीसमतेवा वक्कलागपरि
हीणं चुयाणकठीइक्कयं वा वासस्स णलाइएणसाइ नियमा अवल ठत्त स्स च एणो बदहदियाससक दोससा
साणं असाणं षेद्विसाण हिंते सिज्ज लद्धं ते दिवा माताय घाले तिपवत्तस्स अयणस्स आसां वारख्या सूर्यस्यस
र्यसंबंधिनः सतोरात्तायनपवपर्वसंख्यानात यमात्वे पंचदश संगुणं कर्त्तव्यं पर्वणां पंचदशतिथ्यात्मक
त्वात्तस्यमंवसावनीयद्यपि कृतवत्याष्ट ढा दिप्रलवास्त्रथा पि युगप्रवर्त्तितथावणबहुलपक्ष
प्रतिपद आरभ्यवेतायुगादितः प्रवृत्तानितया निपर्वाणितत्संख्या पंचदशगुणा क्रियते कृत्वा च पर्वणांतु
परिया विवक्षित दिवस तिथ्या प्यतमयमास संक्षिप्यंते इत्यर्थः ततो वा वमसामपरिहाणे ति प्रत्याहारात्राम
क्रिकेतलाषष्टिभागेन परिहीयमानायनि ष्पन्ना अवमरात्रास्ते कपयाराबलाषष्टिलागास्तेः परिहीनं पर्वसं
ख्यानं कर्त्तव्यं ततो द्विगुणेति वास्यां गुण्यते द्विगुण यित्वा च एकषष्ट्या युतं क्रियते ततो राशिं शुभानवेलततनसाधि
तसतिमन्सपंतस्य पष्टिलागि कृते यदेव लभ्यते कर्त्तु संतरातीतो स्वतिदे पि वाशा । शेषाण्ड रितास्तेषां त्वासांलागक्ष
तानविवसा प्रवर्त्तमानस्य ऋतोर्ज्ञातिव्या एषकरणगाथाक्षरार्थः संप्रति करणभावना क्रियते तत्र युगे प्रथमदी

पोऽवसेयः केनापि पृष्टं कः सूर्यर्तुरेवं तरमतीतः को वा संप्रति वर्त्तते तत्र युगादितः सप्त पर्वाण्यतिक्रांतानि सप्त ध्रियंते ता
नि पंचदशभिर्गुण्यंते जातं पंचोत्तरं शतं एतावति काले चावमरात्रा भूता इति द्वौ ततः पात्येते स्थितं पश्चादुत्तरं
शतं १०३ तत्र तस्य द्विगुण्यंते जाते द्वे शते षडुत्तरे ॥२०६ तत्र एकषष्टिः प्रक्षिप्यते जाते द्वे शते सप्तषष्ट्यधिके ॥२६७ त
स्य द्वाविंशत्यधिकेन शतेन भागो ह्रियते लब्धौ द्वौ तौ षड्भिर्लिप्तगतं सादात इति नत्याः षड्भिर्लग्नैः शेषास्त्रयोविं
शतिः त्रयोविंशतिः तेषामर्द्धं जाता एकादश अर्द्धं च सूर्यर्त्तुरापाढादिकस्तत्र आगतं द्वावृतू अतिक्रांतौ तृतीय ऋ
तुः संप्रति वर्त्तते तस्य च प्रवर्त्तमानस्य एकादश दिवसा अतिक्रांताः द्वादशो वर्त्तते इति तथा युगे प्रथमायां
मल्पायाः तृतीयायां केनापि पृष्टं के ऋतवः पूर्वमतिक्रांताः को वा संप्रति वर्त्तते तत्र प्रथमायां अब्दय
तृतीयायां प्राक् युगस्यादित आरभ्य पंच पर्वाण्यतिक्रांतानि एकोनविंशतिः ततः एकोनविंशतिः पंच
दशभिर्गुण्यंते जातानि द्वे शते पंचाशीत्यधिके २८५ पश्चाद् तृतीयायां किल पृष्टमिति पर्वण उपरि तिस्रस्तिथयः
प्रक्षिप्यंते जाते द्वे शते अष्टाशीत्यधिके २८८ एतावति काले अवमरात्राः पंच भवंति ततः पंच पात्यंते जाते द्वे शते
त्र्यशीत्यधिके २८३ एते द्वाभ्यां गुण्यंते जातानि पंच शतानि षट्षष्ट्यधिकानि ५६६ एतान्येकषष्टिसहितानि क्रियंते जा
तानि षट्शतानि सप्तविंशत्यधिकानि ६२७ तेषां द्वाविंशत्युत्तरशतेन भागो ह्रियते लब्धाः पंच तेषु च षड्भिर्लिप्तस
दंते इति नावांसः षड्भिर्लिप्तगतं शेषास्तिष्ठंति सप्तदश तेषामर्द्धं जाताः सार्द्धा अष्टौ आगतं पंच ऋतवोऽति १८४

क्रांताः षष्ठस्य च ऋतोः प्रवर्त्तमानस्याष्टौ दिवसा गता नवमो वर्त्तते तथा युगे द्वितीये दीपोत्सवे केनापि पृष्टं कियं
त ऋतवोऽतिक्रांताः को वा संप्रति वर्त्तते तत्र एतावति काले पर्वाण्यतिक्रांतान्येकत्रिंशत् पंचदशभिर्गुण्यंते जाता
नि चत्वारि शतानि पंचषष्ट्यधिकानि ४६५ अवमरात्रास्त्वेतावति काले अष्टौ ततोऽष्टौ पात्यंते स्थिता
नि शेषाणि चत्वारि शतानि सप्तपंचाशदधिकानि ४५७ तानि द्विगुणीक्रियंते आगतानि नव शतानि चतुर्दशोत्तराणि
९१४ तेषु एकषष्टिः प्रक्षिप्यते जातानि नव शतानि पंचसप्तत्यधिकानि नव शतानि ९७५ तेषां द्वाविंशत्युत्तरशतेन भागो ह्रिय
ते लब्धाः सप्त उपरिष्टाद् शेषास्तिष्ठंति एकविंशं शतं १२१ तस्य चार्द्धे कृते लब्धाः षष्टिः सार्द्धाः सप्ताशीत्यंशं
ऋतुनाथ इति लाभो ज्ञातव्यः तत्र एकोप रिष्टात् तिष्ठति आगतमेकः संवत्सरोऽतिक्रांतः एकस्य
च संवत्सरस्योपरि प्रथमस्य आषाढनामा गतो द्वितीयस्य च षष्टिर्दिनान्यतिक्रांतानि एकषष्टितमं च श्रि
र्त्तते इति एवमन्यत्रापि भावनीयं अथ मेति यथा भूतनाम एकऋतुः कस्मादिति चेत् समा द्विगुणा पर्यातीति
परस्य प्रश्नविकल्पस्यासमाधानं तत्र पूर्वाचार्यैरिदं करणं इदं तत्र द्विगुणितं सूर्यमण्डलं द्विगुणि
तं पर्वाणि तस्य चात्र इति ह्रीनं सम तासां च स्यागा याद्या रह्या यस्मिन् ऋतौ ज्ञातुमिष्टा सक्तं
ध्रियते इत्यर्थः ततः स द्विगुणितः क्रियते तस्य गुण्यते इति भावः द्विगुणितः सद्रूपो नः क्रियते ततः
पुनरपि स ह्रस्वो गुण्यते गुणयित्वा च प्रतिराश्यते द्विगुणित अस्य ततो वा भवति तावंति पर्वाणि द्रष्टव्यानि

ध्यानितस्य च द्विगुणीकृतस्य प्रतिराशितस्यार्द्धं क्रियते तत आर्द्धं यावद्भवति तावत्संख्यया प्रतिपन्नध्यायामसुयु
गस्यावतिनः त्रिंशदधिकं तत्र समाप्ताः समाप्तिमेव ऋतूनामिति करणगाथाक्षरार्थः। संप्रति भावना क्रियते किल प्र
थमऋतुं ज्ञातुमिच्छा यथा युगे कस्यां तिथौ प्रथमः प्रावृड्लक्षणऋतुः समाप्तिमुपयातीति तत्र एको ध्रियते
स च त्र्यंशत्रिगुण्यते जातास्त्रयस्ते एकरूपेण रूपोनाः क्रियन्ते जाता एकः स च रूपोऽपि षष्ट्या गुण्यते जाता षष्टिः प्रति
राशिपतितायारार्द्धं जातं एकं रूपमागतं युगा दौ पर्वणो अतिक्रम्य प्रथमायां तिथौ प्रतिपदि प्रथ
मऋतुः प्रावृड्नामा समाप्तिमगमन्नतथाऽ तीयऋतौ ज्ञातुमिच्छेति द्वौ सुप्येते तत ओवस्यां गुण्यते जा
ता त्रयस्त्रयो रूपोनाः क्रियन्ते जातास्त्रय स्ते रूपो षष्ट्या गुण्यते जाता एकशतं प्रतिराशिते प्रति
राशितानामार्द्धं क्रियते जाता नवत्यागत युगादि तः षट्पर्वाणि अतिक्रम्य तृतीयायां तिथौ द्वितीय ऋतुः समा
प्तिमुपयाति। तथा तृतीय ऋतौ ज्ञातुमिच्छेति त्रयो ध्रियन्ते ते षष्ट्या गुण्यन्ते जाताः षट् ते रूपोनाः क्रियन्ते जाताः पंच ते च
षष्ट्या गुण्यन्ते जाता त्रीणि शतानि प्रतिराशितानामर्द्धं जातं सार्द्धं शतं पंचदशागतं युगादि त आरभ्य दशानां प
र्वणामतिक्रमे पंचम्यां तिथौ तृतीय ऋतुः समाप्तिमुपयाति तथा षष्ठ ऋतौ ज्ञातुमिच्छायां षट्स्थाप्यन्ते ताभ्यां
स्यां गुण्यन्ते जाता द्वादश ते रूपोनाः क्रियन्ते जाता एकादश ते षष्ट्या गुण्यन्ते जाताः षट् विंशतिः साम्प्रतं राशिते
प्रतिराशितस्यार्द्धं क्रियते जाता एकादश शतान्यागतं युगादित आरभ्य द्वाविंशतिपर्वणामतिक्रमे एकादश्यां ति

थौ षष्ठ ऋतुः समाप्तिमुपयाति तथा युगे नवम ऋतौ ज्ञातुमिच्छा ततो नव स्थाप्यन्ते ते द्वाभ्यां गुण्यन्ते जाता अष्टादश
ते रूपोनाः क्रियन्ते जाताः सप्तदश ते षष्ट्या गुण्यन्ते जाता दश शतानि विंशानि सांप्रतिराशिते प्रतिराशितस्यार्द्धं
क्रियते जाताः सप्तदश आगतं युगादितः चतुस्त्रिंशतं पर्वाणि अतिक्रम्य द्वितीयसंवत्सरे पौषमासस्य कृष्णपक्षे
द्वितीयस्यां तिथौ नवम ऋतुः परिसमाप्तिं गच्छति तथा त्रिंशत्तमे ऋतौ जिज्ञासिते त्रिंशत् ध्रियते सा द्विगुणा क्रि
यते जाता षष्टिः सा रूपोना क्रियते जाता एकोनषष्टिः सा षष्ट्या गुण्यते जातमष्टादशशतानि चत्वारिंशानि ततश्च
प्रतिराशितप्रतिराशितस्यार्द्धं क्रियते जाता एकोनषष्टिः आगतं युगादितोऽष्टादशोत्तरपर्वशत
मतिक्रम्य एकोनषष्टितमायां तिथौ कि मुक्तं भवति। पंचमे संवत्सरे प्रथमे आषाढमासे शुक्ल
पक्षे चतुर्दश्यां त्रिंशत्तम ऋतुः समाप्तिमुपयासीति युक्ततरत: प्रथमाषाढपर्यन्ते इत्यर्थः। एतस्मि
न्नर्थे सूत्रप्रतिपत्त्यर्थमियं पूर्वाचार्योपदर्शिता गाथा एकत्रिंशन्मासा तिथ्यंशा युता ऋतुसमाप्तेत
आसाढाई मासमानदवयाई तिहीय ध्यानी अस्याख्या इह सर्वत्र विवक्षितो मासः आषाढादीयादि दृष्टव्याः आषा
ढमासादारभ्य ऋतूनां प्रथमता प्रवर्त्तमानत्वात् तथा चासौ आषाढादयो मासाः भाद्रपदादिमासस्थप्रथ
मादीनामृतूनां परिसमाप्तत्वात् तत्र एकैकस्मिन् मासे भुक्ते ऋतवो भवति द्विमासऋतवः प्रावृडादयः सूर्यसंज्ञकाः परिसमाप्नु
वन्ति तत आषाढादायामासासु आषाढादयो भाद्रपदाद्या भाद्रपदादिमासा गताः सर्वेऽप्येकांतरिता वेदित

सूर्य० वृत्ति
१८६

ष्याः। तथाहि प्रथमऋतुः प्रावृडाषाढमासे समाप्तिमुपयाति ततः एकमासमपयुग्लक्षणमपांतरालमुक्त्वा कार्त्तिके
मासि द्वितीयऋतुः परिसमाप्तिमियर्त्ति। एवं तृतीयः पौषमासे चतुर्थः फाल्गुनमासे पंचमो वैशाखे षष्ठ आषा-
ढे एवं शेषा अपि ऋतवः। एवं षड्मासेष्वतिक्रांतेषु तद्यथा वर्त्तते ततः पश्चिमामाप्तिमाप्नुवंति नान्यथा षण्मासेषु तथा प्र-
मऋतुः प्रतिपदि समाप्तिमेति द्वितीयस्तृतीयस्यां तृतीयः पंचम्यां चतुर्थः सप्तम्यां षष्ठ एकादश्यां सप्तमस्त्रयो-
दश्यामष्टमः पंचदश्यां ततः सर्वपिकृतत्वाद्बहुल पाक्षिकतेन नवमऋतुः ×प्रथमायां नवम्या× ... शुक्लपक्षे द्वि-
तीयायां दशमश्चतुर्थ्यामेकादशः षष्ठ्यां द्वादशो ऽष्टम्यां त्रयोदशो दशम्यां चतुर्दशो द्वादश्यां पंचदशश्चतुर्द-
श्यां एते सप्त ऋतवः। शुक्लपक्षे एते ऋतवः। ...लपक्षे भावित। पंचदशापि ऋतवो युगस्यादौ तद्वर्त्तिनश्च
उक्तक्रमेणैव शेषा अपि पंचदश ऋतवो युगस्या र्द्धे भवंति तद्यथा षोडश ऋतुर्बहुलपक्षे प्रतिपदि सप्तदश-
स्तृतीयायामष्टादशः पंचम्यामेकोनविंशतितमः सप्त म्यां विंशतितम उक्तक्रमेणैव शेषा अपि पंचदश ऋतवो युगा-
स्यार्द्धे भवंति तद्यथा षोडश ऋतुर्बहुलपक्षे प्रतिपदि सप्तदशस्तृतीयायामष्टादशः पंचम्यामेकोनविंशतितम-
स्सप्तम्यां विंशतितमो नवम्यामेकविंशतितम एकादश्यां द्वाविंशतितमस्त्रयोदश्यां त्रयोविंशतितमः पंचदश्यां च-
तुर्विंशतितमः पंचविंशतिपर्यंता अष्टौ बहुलपक्षे ततः शुक्लपक्षे द्वितीयायां चतुर्विंशतितमः पंचविंशतितमश्चतु-
र्थ्यां षड्विंशतितमः षष्ठ्यां सप्तविंशतितमः अष्टम्यामष्टाविंशतितमो दशम्यामेकोनत्रिंशत्तमो द्वादश्यां त्रिंशत्तमश्चतुर्दश्यां पंचदशोऽतदेवमेतत्सर्व १८६

पि ऋतवो युगे मासाधिकांतरिते भवंति विषुवंत्यपि चैकांतरितान्येव भवंति। एतेषां च ऋतूनां चंद्रनक्षत्रयोगपरिज्ञानार्थं
सूर्यनक्षत्रयोगपरिज्ञानार्थं च प्रवक्ष्यमाणं करणमुक्तं तत्सदपि विनेयजनानुग्रहाय दर्श्यते इति तत्र या एवं हि
गाथा सा च उसप्पंचवीसं एगाइ विउत्तरगणो भुवरासी होइ नायव्वो सत्तट्ठि अद्ध रवि तं उगतिगुणिया सा भवेद्दि-
वसेहिं। अद्धासहि उस्सोसा सा सा अट्ठि इमिवायाल्ला पत्थाणि सा हुइत्ताउं सस्संतेउ ऊस्सासनरकत्ता रविसोमाणं
नियमा तासाउ उउसमत्ताउ। अस्या व्याख्या। त्री णि रूपाणि पंचोत्तराणि त्र्यंशा विभागाः किंरूपच्छेदकृता इति
वदत आह षट्छेदश्चतुस्त्रिंशदधिकशत किमुक्तं भवति चतुस्त्रिंशदधिकशतेन छेदेन द्वियंदंसंरुत स्यमकानि
त्रीणि शतानि पंचोत्तराणि त्र्यंशानामिति अ र्थं कृत्वा राशिर्वेदितव्यः। एष च ध्रुवराशिः क्वादिकमुत्तरगु-
ण इति इक्षितेन ऋतुना एकादिना विंशात्यंत नक्रमेण कस्मादारम्य ततो ऽछेदरूपेण गुण्यं तत्र
ति गुणो ऽसपिताः क्रियते ततः तस्मात्प्रधनका निशोधयितव्यानि। तत्र शोधनकप्रतिपादनार्थं द्वितीयगाथा
सतदिइत्यादि। इह ध्रुवक्षेत्रमधह्रत्वत्तत्र द्विगुणायां सप्तषष्ट्या च त्रिंशतानत्यर्धाः शोध्यते यत्तु नर्नक्षत्रं तत्रत्रिगु-
णचा सप्तषष्ट्यम् द्वात्रास्वपत्स्याः ... शोधयत इत्यर्थः। इह सूर्यस्य पुष्यादीनि नक्षत्राणि शोध्यानि चंद्रस्या-
भिजिदादीनि तत्र सूर्यनक्षत्रयोगचिंतायां पुष्यस्य विंशतिर्भागाः इति शोध्या चंद्रनक्षत्रयोगचिंतायामभिजि-
तो द्वाविंशत्यग्रदयाणीत्यादि। एतानि सूर्यनक्षत्रसमासे चंद्रनक्षत्रविषयाणि शोधनकानि शोधयित्वा यदुक्तं

कारणेन नक्षत्रेण संभवति। तस्य चामीनामुपलक्षणं तत्र नक्षत्रं रविसोमयोः सूर्यस्य चंद्रमसश्च नियमाद्युगादौ भवति
त्वात्। त्रिंशत्यापकृष्ट समाप्तिं भुवनकरणगाथा त्रियाद्भवा। सप्रतिकरणभावना क्रियते तत्र प्रथमसूर्यस्य किंस्मि
श्चंद्रनक्षत्रे समाप्तिं प्राप्नोतीति जिज्ञासायामनन्तरोदितः पंचोत्तरत्रिंशतोः प्रमाणोऽध्रुवराशिः ध्रियते सप्रतिकृत
भ्रम्यते। एकेन गुणितं तावदेव भवतीति तावानेवाध्रुवराशिर्जातः सूत्राणि जितानामवत्रिंशत्सु पूर्णमसस्थितेषु
धनिष्ठातेः षष्ठ्यधिके द्वे शते त्यक्तुं शक्नुवन्त्यतो न शोधितानि। अवणे मुहूर्ताः शोधिता जाता उपरि त्रिंशत्संख्याता तन चार्धनिष्ठा
नक्षत्रमतितत आगतमेकोनत्रिंशत्शतं चतुष्कं॥ शतादधिकं जातं ततोऽगतं च निष्ठा सकलमवगाह्य चंद्रः प्रथमं सूर्य
यत् परिसमापयति। यदि यदि द्वितीयसूर्य तु जिज्ञासा तदाध्रुवराशिः पंचोत्तरशतत्रयप्रमाण
स्थितिर्गुण्यते। जाता नि नवशतानि पंचदशोत्तराणि एतत्रासिभिः तावत्त्रिंशत् मुहूर्तस्थितेषु चिरोषा
णि पतिशतानि विंशत्यधिकानि ८७ पूर्णाति शोध्यते स्थितो नवशतेन अवणो मुहूर्तः प्रगतः स्थितानि शेषाणि सप्तशतानि
त्रयाकानवशतानि दशाधिकानि ७ शतानि पंचदशोत्तराणि तेन धनिष्ठा शुद्धा जाता नि षट्शतानि षट्शतानि पं
चोत्तराणि ६०५ ततोऽपि सप्तषष्ट्या शतानि षष्ट्युत्तरा स्थितानि पंचशतानि अष्टाविंशत्यधिकानि ५२८ तस्यापि चतु
स्त्रिंशत्शतेन पूर्वभद्रपदा शुद्धा स्थितानि चत्वारि शतानि चतुरधिकानि ४०४ ततोऽपि सप्तषष्ट्याः स्यां संशोधितेन
तारासमुत्तरभद्रपदा शुद्धा स्थितं शेषं शतानि द्वात्रिंशदधिकानि २७१ ततोऽपि चतुस्त्रिंशदधिकेन शतेन रेवती शुद्धा

स्थिता पश्चादेकोनसप्ततिः ६९ आगतमश्विनीनक्षत्रस्यैकोनसप्ततिं चतुस्त्रिंशदधिकशतसागानामवगाह्य द्वितीयं
सूर्यं तु चंद्रः परिसमापयति एवं शेषेषु पि ऋतुषु भावनीयं त्रिंशत्तमं सूर्यर्तुं जिज्ञासायां सप्त ध्रुवराशिः पंचोत्तरशतत्र
यसंख्यः एकोनत्रिंशता गुण्यते तत्र जातानि सप्तदशसहस्राणि नवशतानि पंचनवत्यधिकानि १७९५ एतत्र षट्त्रिंशता
शतेः षष्ट्यधिकैः कानक्षत्रपर्यायः शुध्यति ततः षट्त्रिंशच्छतानि षष्ट्यधिकानि चतुर्भिर्गुणितानि ततः शोध्यन्ते
स्थितानि पश्चात् त्रयस्त्रिंशच्छतानि पंचपंचाशदधिका निरूपपातस्यो त्रिंशतानि शतेः पंचविंशत्यधिकैरभिजि
दादीनि सप्तपर्यन्तानि शुद्धानि स्थितं पश्चात् त्रिंशदधिकं शतं ३० ततो न पूर्वाषाढा न शुध्यति तत आगतं त्रिं
शदधिकं सप्तचतुस्त्रिंशदधिकशतसागानां पूर्वाषाढास कममवगाह्य चंद्रस्त्रिंशत्तमं सूर्यर्तुं परिस
मापयति संप्रति सूर्यनक्षत्रयोगभावना क्रियते सपदपंचोत्तरशतत्रयप्रमाणो ध्रुवराशिः प्रथमसूर्य
तु जिज्ञासायामेकेन गुण्यते एकेन गुणितं तदेव भवतीति ज्ञातव्यमात्रावत्ताः तत्र पुष्यसक्ता अष्टाविंशति
तिः शुद्धाः स्थितानि शेषाणि द्वे शते सप्तदशोत्तरे २१७ ततः सप्तषष्ट्या अश्लेषा शुद्धा स्थितं शेषं सार्धशतं १५० ततोऽपि
चतुस्त्रिंशदधिकेन शतेन मघा शुद्धा स्थिताः पश्चात् षोडश १६ आगतं पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रस्य षोडश चतुस्त्रिंशच्चतुस्त्रिंशद
धिकशततसागानवगाह्य सूर्यः प्रथमं सूर्यर्तुं परिसमापयति तथा द्वितीयसूर्यर्तुजिज्ञासायां स ध्रुवराशिः पंचो
त्तरशतत्रयप्रमाणस्त्रिभिर्गुण्यते जातानि नवशतानि पंचदशोत्तराणि एतानि शुद्धात्यापुष्यः शुद्धिमागमत्।

स्थिता नि पश्चाद् द्वाशता नि सप्तविंशत्यधिका नि ८२७ तेभ्यः सप्तषष्ट्या अश्लेषा मघा स्थिता नि शोधा णि सप्तशता नि षष्ट्यधिका
नि ७६० तेभ्यश्च त्रिंशदधिका नि ४७० शतता पि शोध्याः केन शतेन मघा स्थिता नि शोधा णि षट्शता नि षड् विंशत्य
धिका नि ६२६ तेभ्यश्च त्रिंशद् धिकेन शतेन पूर्वफाल्गुनी स्थिता नि पश्चाच्च षोडश शता नि षण्णवत्यधिका नि ४
७० ततो पि शोध्यं शता स्या मेको न शत्या उत्तरफाल्गुनी स्थिता स्थिता शेषं एक नवत्यधिक २७० ततो पि च त्रिं
शता नि नवत्रिः स्थिता पश्चात् सप्तषष्ट्या दधिकं शतं ७० ततो पि च त्रिंशद धिकेन शतेन चित्रा स्थिता
षड्विंशति विंशतिः २२ आगतं स्वातेश्चतो विंशतिः सप्तषष्टिभागा नवगाः सूर्यो द्वितीयं चन्द्रपरिसमापयति
एवं शेषे ष पि कृत्वा षोविंशतिः ॥२२ आगतं स्वाति चायो विंशतिः सप्तषष्टिभागा नवगाः सूर्यो
द्वितीयं चन्द्रपरिसमापयति एवं शेषेष पि कृत्वा भावनीयं त्रिंशत्तम सूर्यर्त्तु त्रिज्ञासायां सप्त चरा
:पंचोत्तरशतत्रय परिमाणं एकानषष्ट्या उत्तरपत्नेज्ञा ता नि सप्त दश सहस्राणि नव शता नि पंच नवत्यधिका नि १७
९९५ एतत्र षडुद्दशालिः सहस्रे षडुलिः शते अष्टाविंशदधिके १८२८ एवं वारः परिपूर्णानि नक्षत्रपर्याया। आद्रा स्थि
ता नि शोधा णि त्रयस्त्रिंशता नि पंचपंचाशदधिका नि ३३५५ तेभ्यो ऽष्टादशत्या उष्णः ४ स्थिता नि पश्चाच्चतुर्दे
शानवशता नि सप्तषष्ट्यधिका नि ४९६७ तास्याः त्रिंशता तानूतरेषु पंचाशदधिके ३२५० रालषादी नि स्थिता नि
२ः पर्यंता नि नक्षत्रा णि शुद्धा नि स्थिता शेषात् वर्तेन चाद्रानक्षत्र तिततः आगते न व च त्रिंशदधिकशतसागा

नू आर्द्रा सकाः नवगा स्मरूर्यो द्विंशत्तमं चन्द्रमृतुं परिसमापयति तदेवमुक्ता सूर्यतवः संप्रति चन्द्रर्तीनां वा विशा
ता नि षडशता णि ४७० तत्र एकस्मिन्नक्षत्र पर्याय युगे सर्वं तिसप्तषष्टिसंख्या सतः सप्तषष्टिः षट्दूलिगुण्यते।
जाता नि चत्वा रिंशता नि षडशता णि ४७० एतो वंतो युगवंडस्य रूतवः उक्तं वचत्वा रिंशत्सप्ताइ विंशत्यरकइ भाग
मिवं दस्सा एकेकस्य वंडान्यो परिमाणं परिपूर्णा अष्टादशोत्तरशताः पंचमस्य वा होरात्रस्य सप्तविंशतिः सप्त
षष्टिभागा सम्यग् एवं दस्तुपरिमाणं चनारियके वलातश्चोरात्रासन्त्रीसंश्चसा सप्तठिकाणएणं क थमे
तदेव सायते इति चेदुच्यते सहकस्मिन्नक्षत्र यथिपदूकृतवडतिप्रागेवानंतरमुक्तं नक्षत्रपर्यायस्य
वंड विषयस्य परिमाणं सप्तविंशतिरहो रात्रा एकस्य वाहोरात्रस्य एकविंशतिः सप्तषष्टिभा
गा ॥तत्र अहोरात्रा णां षड्दूलि सा गा तिरात्र घास्त्वारो अहोरात्राः शेषा स्थिता स्त्रयः सप्तषष्टिभाग
करणाय सप्तषष्ट्या गुण्यते जाता वार्धशता एको नूरेरुण ततउपरितना एकविंशतिः सप्तषष्टिभागाः प्रक्षि
प्यते जाता चशाते का विंशत्यधिकाकर ४२ तसषडसिल रागे कृते लब्धाः सप्तविंशतिः २७ सप्तषष्टिभागाइ ति
षविंचउन्नतामा नयनाय पूर्वविचार्यैरिदं करणमुक्तं चंदउउ आण्याणय षष्टपत्रसंयुगं नियमा ति द्विसं
स्विसंतवावडसाग पारिहाणं घोत्रीससया सिहवं पंचुत्तरतिसयसंजुयं सय बहिं उद्युत्तरादियस एहिं
लद्धउकाहाइभन्याय घिरिया वदिनस्य वंडाविरानयने करणाय युगादि तोयत् पव पवसंख्यानमति।

सूर्य० वृत्ति
१८९

ऽतीतं तत्र पंचदशयुगं संयमातक्रष्टव्यं । ततस्तस्मिं द्विषष्टिमिति यास्थिथियः पर्वणामुपरि विवक्षिताश्चादिताः प्रागतिक्रां
ताश्चासूत्रमं द्विपंचे ततो द्वाषष्टिरापतद्वाषष्टिसागानत्यतिरस्वमरात्र: परिहीनं विधेयं । ततएवं सूते सत्रचतुस्त्रिंशत्शत
ततासि दितंगुणितं कर्त्तव्यं तदनंतरं च पंचोत्तरैरष्टिलिः शतैः संयुक्तं सप्तषष्टिलिर्द्वीशोत्तरैः शतैर्विभजेत् विलाक्षसतिल
पश्चेषकासेकृतचोत्सवं तिष्ठातश्चा । एषकरणगाथाद्वयाक्षरार्थः । संप्रति करणभावना क्रियाते कोपिपृच्छति युगा
दितः प्रथमपर्वणि पंचम्यां कस्मिन्नक्षत्रे तिष्ठति तत्र विक्रमपिपर्वपरिसमाप्तिर्मत्रताद्यानूदिति युगादितो दिव
सानां पातनाभिधियेतातत्र चत्वारस्तानसूर्व त्रिंशद धिके न शतेन गुण्यते जातानि पंचशतानि षट्त्रिंशदधि
कानि पंचदशसत्रसूर्यस्त्रीणिशतानि पंचोत्तराणि गुणपक्षिप्यंते जातानि षष्टोत्तराणि एकचत्वारिंशदधि
कानि । धातेषां षट्कलिः शतैर्दीर्वाचारे सर्वागः यते लब्धाः प्रथमऋतुः अंशानुवर्तति शेषात एकत्रिंशदधि
केश्शतेष चतुस्त्रिंशत्शनवशतेन भागहरणं । लब्धाः काष्ठशतानि चतुस्त्रिंशतानशतेन भागो व्रियते यल्लब्धे तेते दिव
सा ज्ञातव्या । शेषास्त्वंशा तदंते तिम्भूत्यते । तयांशि केनापवर्तनाया लब्धाः साधिष्टा च चत्वारिंशानुमस्वषष्टिभागास्त्राग
तयुगादितः पंचम्यां प्रथमाः शाष्टद्वन्यक्षणाकृत्वा तिक्रांता । किलीअस्पवरूता । एको दिवसागता द्वितीयस्य च दिवसस्य
सागत्रिंश्चत्वारिंशानूस्रषष्टिभागाः । तथा कोपिपृच्छति युगादितो द्वितीयपर्वणि एकादश्यां कस्मिं [illegible] तिते प्रेकं
पर्व अतिक्रांतमित्येको ध्रियते स पंचदशभिर्गुण्यते जाताः पंचदश एकादश्यां किल पृष्टमिति तस्याः पाश्चात्याः १८९

दशान्यदिवसा माश्चप्रक्षिप्यंते जाताः पंचविंशतिः सा चतुस्त्रिंशेन शतेन गुण्यंते जातानि त्रयस्त्रिंशच्छतानि पंचाशदधि
धिकानि तत्र एपातच त्वारिंशतानि पंचोत्तराणि प्रक्षिप्यंते जातानि षट्त्रिंशच्छतानि पंचपंचाशदधिकानि ३६५५ एतेषां
षष्टिः शतैर्द्वाभ्यां दशोत्तराभ्यां भागो ह्रियते लब्धाः सप्तदश शेषं च स्तिष्ठति षट्शतानि पंचोत्तराणि एतेषां चतुस्त्रिंशेन शतेन
भागे हृते लब्धाश्चत्वारो दिवसाः शेषास्तूपपंचरंति एकोनसप्ततिः तस्या द्विकेनापवर्तनायां लब्धाः सार्द्धचतुस्त्रि
शन्सप्तषष्टिभागाः [illegible] तिक्रांताः पंचा । षष्ठस्य तीव्र चत्वारो दिवसाः पंचमस्य सार्द्धचतुस्त्रिंशत्सप्तषष्टि
भागाः । एवं मत्यस्मिन्नपि विवक्षितेषु सर्वेष्वपि गमनीयम् ।। सं प्रति चंद्रऋतुपरिसमाप्ति दिवसानयनाय यत्सूत्रे वर्त्यार्थे करणसू
त्रितदभिधीयते । एवं ध्रुवराशौ [illegible] सा एग एगपणं डंलवंसा दिवसो सामस्य उऊसमत्तीत्र
स्य ध्यारव्या । इह यः पूर्वं सूर्यर्तुप्रतिपादन ध्रुवराशि: पंचोत्तराणि त्रीणि शतानि चतुस्त्रिंशदधिकस्त
भागानां तस्मिन् पूर्वमिव गुणिनाकमुक्तसवतीईप्सि तेन एकादिनाध्नत्तरचतुःशततमपर्यंतेन ध्नत्तरद्वाननप
कस्मादाद्यततठध्नत्तरठसाप्रवठमानत्युणितस्य किं त्न्यायेनाह्मादनचतुस्त्रिंशदधिकशतरूपेण सक्तिसति
यल्लधसमा मस्यवडस्य ऋतो समाप्तो विदितव्य: । यथा कोपिपृष्टवंजस्य ऋतुः प्रथमा कस्मिंतिथौ परिसमाप्तिं
गत इति तत्र ध्रुवराशिः पंचोत्तरशतत्रयप्रमाणो ध्रियते रूपपसाकनगुण्यते जातस्तावानेव ध्रुवराशि: । तस्य च
कायेन चतुस्त्रिंशदधिकशतप्रमाणेन सप्तदिवसा गोद्विप्याते लब्धा द्वेशेषातिसप्ततिसप्तत्रिंशद्वतस्या द्विकेना

पर्वणि जाताः सार्धा द्वादश सप्तषष्टिभागाः आगतं युगादितो नौ दिवसो ऽतीतस्य दिवसस्य सार्धान्यष्टादश सप्त
षष्टिभागानतिक्रम्य प्रथमस्य ऋतोः परिसमाप्तिरुपयाति द्वितीयं चन्द्रर्तुजिज्ञासायां स ध्रुवराशिः पंचोत्तरशतत्रयप्रमा
णः द्विगुणितो जातानि नवशतानि पंचदशोत्तराणि ९१५ तेषां चतुस्त्रिंशदधिकेन शतेन भागो ह्रियते लब्धाः षट्
शेषमुद्धरति एकादशोत्तरं शतं १११ तस्य द्विकेनापवर्त्तनायां लब्धाः सार्धाः पंचपंचाशत् ५५ सप्तषष्टिभागा आगतं युगा
दितः षट्सु दिवसेष्वतिक्रान्तेषु सप्तमस्य दिवसस्य सार्धेषु पंचपंचाशत्संख्येषु सप्तषष्टिभागेषु गतेषु द्वितीय
श्चन्द्रर्तुः परिसमाप्तिं गच्छति चन्द्रर्तौ च ज्ञातमस्य [illegible] त्तराष्टशतप्रमाण एव राशिः सर्वत्रेति तथादित्यस्य प्रकरणात्
चन्द्रर्तुराद्यो राशिः स्थाप्यते तस्य द्विगुणो [illegible] यो न लव [illegible] ति। यथा द्विकस्य त्रीणि त्रिकस्य पंच चतुष्कस्य सप्त
अत्रापि चन्द्रर्तुः [illegible] प्रमाणस्य राशिश्चन्द्रर्तौ [illegible] रूपेण गुण्यते ततो ऽष्टौ शतानि त्र्युत्तराणि सर्वाण्येवं सूते
न वराशिना गुणने जातानि पंचदश सहस्राणि [illegible] सप्तशतानि नवशतानि पंचदशोत्तराणि २१४५१५ तेषां
चतुस्त्रिंशेन शतेन भागो ह्रियते लब्धाः सार्धस्य शतस्य सप्तदश विंशत्यधिकानि ८२७ शेषास्तिष्ठन्ति सप्तनवति
: तस्या द्विकेनापवर्त्तनायां लब्धाः सार्धा अष्टाचत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः ४८ आगतं युगादितो ष्टादशसु दिवसशते
षु सप्तविंशत्यधिके ष्वतिक्रान्तेषु ततः परस्य च दिवसस्य सार्धेष्वष्टाचत्वारिंशत्संख्येषु सप्तषष्टिभागेषु गतेषु
चन्द्रर्तुः शततमस्य चन्द्रर्तोः परिसमाप्तिरिति। एतेषु च चन्द्रर्तुषु चन्द्रनक्षत्रयोगपरिज्ञानाय पूर्वाचार्यो १७०

पदेशः स च एवं ध्रुवो राशी गुणराशी विशुद्धं च इति तत्र च नक्षत्रसादाणि यपरिज्ञाणमुपलक्षणमिति अस्या गा
थाया व्याख्या। चन्द्रर्तौ चन्द्रनक्षत्रयोगपरिज्ञाने पंचोत्तरशतत्रयप्रमाणो ध्रुवराशिर्वेदितव्यः गुणराशयो पि गुण
काराः। अथो पि यः को पि कालक्रमेण चन्द्रर्तुः समुपलभ्यते इत्यर्थः। यत्पूर्वमुपदिष्टा नक्षत्रयोगनान्यपि च परिज्ञानादि
तान्येव वा नि पूर्वमुक्तानि तानि च त्वारिंशत् सप्त पृतानि। ततः पूर्वप्रकारेण विवक्षितिचं जायानियातान् द्वितयोगश्चा
गच्छति। तत्र प्रथममेवं द्वार्त्ती किं चन्द्रनक्षत्रयोग इति जि[illegible] धनान्यपि च परिज्ञानीहितान्येव यानि पूर्वमुक्तानि च
त्वारिंशत् सप्तपृतानि। ततो पूर्वप्रकारेण विवक्षिते [illegible] चन्द्रर्तौ नियतो नक्षत्रयोग आगच्छति। तत्र प्रथमे चन्द्रर्तौ
नियतो नक्षत्रयोग आगच्छति। तत्र प्रथमे [illegible] चन्द्रर्तौ किं चन्द्रनक्षत्रयोग इति जिज्ञासायां स एव पंचो
त्तरशतत्रयप्रमाणो ध्रुवराशिर्ध्रियते ३०५ स [illegible] एकेन गुण्यते एकेन गुणितः सन् तावानेव भवति। ततः
पाति जिता च वा रिंशन्मुहूर्ता शोध्यते [illegible] ९। शते त्रिषष्ट्यधिके २६३ ततः स्थितास्तिष्ठन्ति तेन श्रवणः स्थितः
स्थितं पश्चादेकोनत्रिंशच्छतं २९ तस्य द्विकेनापवर्त्तनाजाता सार्धचतुर्दश षष्टिः सप्तषष्टिभागाः आगतं धनि
ष्ठायां सार्धचतुःषष्टिसप्तषष्टिभागान् वगाह्य चन्द्रः प्रथममृतुं परिसमापयति। द्वितीयचन्द्रर्तुजिज्ञासा
यां स एव ध्रुवराशिः पंचोत्तरशतत्रयप्रमाणो द्विगुणितो जातानि नव शतानि पंचदशोत्तराणि ९१५
तेभ्यो जितो ऽष्टावचत्वारिंशन्मुहूर्ताः शोध्याः पाणि अष्टौ शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि ८७३ ततः स्थितं द्विवाद

६ सूर्यप्रवृत्ति
१८२

धिकेन शतेन अवगाह्य स्थितुपगतः स्थितानि शेषाणि सप्तशतान्येकोनचत्वारिंशदधिकानि ७३९ एवमेवोपि चतुस्त्रिंशेन शते
न धनिष्ठा श्रुता जातानि षट्शतानि पंचोत्तराणि ६०५ ततोपि सप्तषष्ट्या शतानि षट्सप्तकश्रुता स्थितानि पश्चात्पंचशतान्या
ष्टात्रिंशदधिकानि ५३८ ततस्योपि चतुस्त्रिंशेन पूर्वभद्रपदा श्रुता स्थितानि चत्वारि शतानि त्र्युत्तराणि ४०४ ततस्योपि
शास्यं शतात्यामकोत्तरास्यां उत्तरभद्रपदा श्रुता स्थिते शेषे द्वे शते सप्तत्युत्तरे २७० ततः स्यामपि चतुस्त्रिंशेन शतेन रेव
तीश्रुता स्थिता पश्चादेकोनविंशतिः १९ आगतम। स्थिनीनक्षत्रस्यैकोनसप्ततिं चतुस्त्रिंशद्धिकशतसागाना
मवगाह्य द्वितीयसूर्यसंवत्सरः परिसमाप्यतीति तत्र ।घनतरवतुःशततमवंद्रतुजिज्ञासायां संख्याः पंचो
त्तरशतवयप्रमाणो ध्रुवतद्वाचाष्टलिःश तीत्यत्र उत्पन्नानि तावंति चत्वारिंशावसह
स्राणि नवशतानि पंचदशोत्तराणि ४९९५ एतत्स कलनक्षत्रपर्यायपरिमाणं षट्त्रिंशच्छतानि षष्ट्यधिकानि
तथा दिषट्सु अष्टाविंशतिनक्षत्रेषु प्रत्येकसप्तषष्टिः। शाम्यो द्वाविंशनक्षत्रेषु प्रत्येक शतशतपञ्चोत्तरञ्चैश
न पिववद्वासुसमानक्षत्रेषु प्रत्येकं चतुस्त्रिंशाशतमिति षट्सप्तषष्ट्यस्तु गुणपातजाता निवत्वारिंशातानिम्नुत्तराणि
४०१ एतद्वा षट्षष्ठ्याको नैरसशत साय न गुणपातजातानिदशशतानि षड्उत्तराणि १०२६ एतद्यावत् त्रिंशताशतं पंचदशा
गुण्यतजातानि विंशतशतानि दशशतानि ... तानि ... ते च शयो पिराशयणो कनमीलयतमीलयित्वा चातथा सिद्धि ...
शावद्या त्रिंशत्प्रसिद्ध्यात्। जातानि षट्विंशद्वतानि षष्ट्यधिकानि ३६६० एतावता एकनक्षत्रपर्यायपरिमाणेन १८२

पूर्वशातनाश ४४ ४९५ एतस्मिन् गाह्यितलगाः षष्टिषष्टिनक्षत्रपर्यायाः पश्चादवतिष्ठंते पंचपंचाशदधिकानि त्रयस्त्रिंश
तानि ३५५ एतत्रात्तिजितो शचत्वारिंशत्सप्तस्थितानि शेषाणि त्रयस्त्रिंशाशतानि त्रायोदशाधिकानि ३३१३ एतत्स्य
त्रिंशतः सहाय्ये म शील्य धिकरत्राशतानि नक्षत्राणि श्रुतानि शेषे तिष्ठतो दश तत्यक त्रिंश अधिक २२१ ततः सप्त
षष्ट्या धनिष्ठाश्रुता स्थितं चतुषष्ट्यधिकं शतं १६४ ततोपि चतुस्त्रिंशेन शतेन शतभिषक् श्रुतं स्थिता पश्चात्रिंशत् ३० आगतं पूर्वा
षाढनक्षत्रस्य त्रिंशतं चतुस्त्रिंशदधिकशतसागानाम वगाह्य चंद्रोत्तरवत्रिशततमसूर्यपरिनिष्ठापयति तदे
व मुक्तं सूर्यर्तुपरिमाणं चंद्रर्तुपरिमाणं च संप्रतिलो। कस्त्रयोवदेकेकस्य चंद्रसौः परिमाणं तावदाह। बाता
संविवणमित्यादितः इति पूर्ववत् सावपिति षट् संख्याः प्राट्ठादयऋतवः प्रत्येकं चंद्रर्तवः संतो होमा
सोवदितात्थोतोच किं प्रमाणा इत्याह। तिवत्थ सेण मित्यादि त्रीणि शतानि चतुःपंचाशदधिकानि रात्रिंदि
वानां दशभाग षष्टिभागा रात्रिंदिवस्येति शेषः त्येवं रूपेणादानेन इत्येवं रूपं संवत्सरप्रमाणमादायेत्यर्थः। गणय
मानो होमासोसातिरिक्तानि मनागधिकानि सप्त सप्त रात्रिंदिवस्य द्वाषष्टिभागस्य मधिकानीतिसावाया
कोन षष्टिरेकोनषष्टिः रात्रिंदिवानि रात्रिंदिवाग्रेण रात्रिंदिव परिमाणेनाख्यातानि वितिवदेत यादिह हिमासप्रमाण
षट्ऋतवः इति त्रयाणां चतुःपंचाशदधिकानां रात्रिंदिवशतानां षडसि लागिरेतलषएकोनषष्टिरहोरात्रा भवंति
द्वाषष्टिभागानां षडिर्भाग द्वाषष्टिभागो इति पदं समतिक्रमिमासापन्नत्या पाकेक स्मिवत्सतो लोककर्म

सूर्य० वृत्ति
१७२

कैकं चंद्रर्तुमधिकृत्य व्यवहारतः। एकैकोऽवमरात्रो भवति सकलेऽपि कर्म्मसंवत्सरे षट् अवमरात्रास्तथा चाह। तद्धेत्यादि
तत्र कर्म्मसंवत्सरं चंद्रसंवत्सरमधिकृत्य व्यवहारतः खल्विमे वक्ष्यमाणक्रमाः षट् अवमरात्राः प्रज्ञप्तास्तद्यथा तइए प
व्वेत्यादि सुगमं। अवमरात्रभावना त्वेवं कालस्य सूर्यादिक्रियापरिच्छिन्नस्यानादिप्रवाहपतितप्रतिनियतस्वरूपस्य न
ष्टस्वरूपतः कापि हानिर्नापि कश्चिदपि वृद्धिः। यच्चोघवृद्धिमवमरात्रातिरात्रप्रतिपादनं तत्परस्परं मासचिंतापेक्ष
यावधादिकर्म्ममासमपेक्ष्य चंद्रमासस्य चिंतायाम वमरात्रसंभवः कर्म्ममासमपेक्ष्य सूर्यमासचिंतायामतिरात्र
कल्पनात तथा चोक्तं कालस्स न वहाणी न वि वद्धी वाऽवट्ठिउ कालो जायइ वड्ढी वड्ढी मासाणं इक्कमक्काउ
॥ तत्रावमरात्रभावनाकरणमिदं प्रवक्ष्यामि द्विरितिं गाथा व्याख्या चंदऊऊमासाणं अंसा य दिस्सए विसे
संमि ते उमरत्तभागा भवंति मासस्स नायव्वा। व्याख्या सागामग्गं दिवसे संज्ञा उमरत्तस्स। व्याख्या पदिवसे दिन उमर
त्त उ हवइ। अत्रायमक्षरार्थः। कर्म्ममासः परिपूर्णस्त्रिंश दहोरात्रप्रमाणश्चंद्रमासः एकोनत्रिंशदहोरात्राः द्वात्रिंशच्च द्वा
षष्टिभागा अहोरात्रस्य। तत्र चंद्रमासस्य चंद्रमासपरिमाणस्य ऋतुमासस्य कर्म्ममासपरिमाणस्य च परस्परं यः परा
स्परविश्लेषः क्रियते विश्लेषे कृते सति ये अंशाः अवतिष्ठंते त्रिंशद्द्वाषष्टिभागरूपास्ते अवमरात्रस्य भागास्त
वमरात्रपरिपूर्णमासस्य प्रत्ययप्रत्ययं भवति। ततः सूर्यस्य सत्कास्ते भागा मासस्य विज्ञातव्याः। यदि त्रिंशता दिवसैस्त्रिं
शद्द्वाषष्टिभागा अवमरात्रस्य प्राप्यंते तत एकस्मिन् दिवसे कति भागाः प्राप्यंते राशित्रयस्थापना॥३०॥३०॥१॥ १७२

अत्रांत्येन राशिना एककलक्षणेन मध्यमस्य राशेस्त्रिंशद्रूपस्य गुणनं एकेन च गुणितं तदेव भवतीति जाता त्रिंशदेव तस्या
आदिराशिना त्रिंशता भागे हृते लब्ध एकश्च आगतं प्रतिदिवसमेकैको दिवसे दिवससंज्ञाया अवमरात्रस्य गाथाया
मेकत्रापि दिवसशब्दस्याग्रहीतवीप्सापि सामर्थ्याल्लभ्यते न पुंसकनिर्देशः प्राकृतलक्षणवशात् तदेवं यत
एकैकस्मिन् दिवसे एकैको द्वाषष्टिभागोऽवमरात्रस्य संबंधी प्राप्यते ततो द्वाषष्ट्या दिवसैरेकोऽवमरात्रो भव
तीति किमुक्तं भवति दिवसे दिवसे अवमरात्रस्य एकैक द्वाषष्टिभागवृद्ध्या द्वाषष्टितमो भागः संजायमानो द्वाषष्टित
मदिवसस्तत्रैव त्रिषष्टितमा तिथिः प्रवर्त्तते इति एवं च सति एकषष्टितमोऽहोरात्रस्तस्मिन्नेकषष्टित
मा द्वाषष्टितमा च तिथिर्निधनमुपगतेति द्वाषष्टितमा तिथिर्लोके पतितेति व्यवह्रियते। उक्तं च एकं
मि अहोरत्ते दो वि तिही जत्थ निहणमेज्जासु सोत्थ तिही परिहायइ इति वर्षाकालस्य चतुर्मासप्रमाणस्याव
गाढः तृतीये पर्वणि सति प्रथमोऽवमरात्रः तस्यैव वर्षाकालस्य संबंधिनि सप्तमे पर्वणि सति द्वितीयोऽवमरात्रस्त
दनंतरं शीतकालस्य तृतीये पर्वणि सति आयकृत्याएकदश तृतीयाऽवमरात्रस्तस्य च शीतकालस्य सप्तमे पर्वणि स
त्यापेक्षया पंचदशे चतुर्थस्तदनंतरं ग्रीष्मकालस्य तृतीये पर्वणि सत्यापेक्षया एकोनविंशतितमे पंचमस्तस्यैव ग्री
ष्मकालस्य सप्तमे पर्वणि सत्यापेक्षया त्रयोविंशतितमे षष्ठः। तथा चाह। तत्थ खलु इमे छ अइरत्ता पन्नत्ता इत्यादि
मास दिनगणि वर्षाकालचातुर्मासे विधीयंते। सह श्रावणादयो ऋतवो लोके प्रसिद्धिमेव मत्वा तोलो किं कदाचित् वसार

सूर्य० वृ० ११ मापेक्षया पाश्चात्यस्य प्रतिदिवसमेकैकद्वाषष्टिभागहान्यावर्षाकालादिगते भवतीत्यादि भणपर्वसु यथोक्तास्व
१०२ मरात्राः प्रतिपाद्यंते परमार्थतः भवंत्यवाणवजु यद्यप्रतिपत्तंकरणं युगादितआरभ्य चतुर्भ्यः पर्वातिक्रमे
विदितव्याः अथ युगादितः कतिपर्वातिक्रमे कस्यां तिथावेव मरात्रीभूतायां तयासहका तिथिः परिसमाप्तिं व्या
स्यतीति चिंतायामिमाः पूर्वाचार्योपदर्शिताः करणनिर्वचनरूपागाथाः पाडिवयउमरत्तिकइया चिइ आम
प्पेक्षा शतिदा वइयाप्रवातइयातइया प्रवाचउद्वी गसेसा भुवेवकादिइ तिहा भुववहारगणियदिट्ठा सु हु
उमेणा परिक्किति द्वीसंजायइ कंमि पव्वंमि ॥ वा छिगा उ नंयाविउणा पन्नाइवंति कायव्वा ।। एमेव हव
इ जुम्मपक्कती साजुवापन्ना ।। एतासां व्या ।। रव्या ।। इह प्रतिपद आरभ्य यावत् पंचदशी एतासु पंच
दशसु तासां व माध्यप्रतिपद्यवमरात्रीभूतायां स त्यां कस्मिन् पर्वणि पाश्चात्या तिथिः समाप्तिमुप
तिपद्यते सदैव कस्मिन् होरात्रसमाप्तिमुपयास्यतीति द्वितीयायां वा तिथाववमरात्रीभूतायां कस्मिन् पर्व
णि तृतीयासमाप्तिमेष्यति तृतीयायां वा तिथाववमरात्री संपन्नायां कस्मिन् पर्वणि चतुर्थी तिथि समुपयास्यति
एवात्रापि प्रश्ने तिथि व्यवहारगणितदृष्टा भुवनालोके प्रसिद्धा व्यवहारगणितपरिज्ञा विना सुपंचमोषष्ठ्यां सप्
मीतवमीदशमीएकादशीत्रयोदशीचतुर्दशीपंचदशीरूपाश्च तिथयः प्रश्नकारेश्च तथाहि यथा युक्त्या प्रतिदिवसमे
कैकेन द्वाषष्टिभागरूपेण भागेन परिहीयमानायां परिहीयमानायां तिथौ पूर्वस्याः पूर्वस्याः अवम १०३

MEMORIAL

रात्रीभूतायां सत्यां शेषाणां तासां तिथीनां परापरा तिथिः कस्मिन् पर्वणि संजायते समाप्ता एवमुक्तं भवति चतुर्दश्यां तिथावव म
रात्रीभूतायां कस्मिन् पर्वणि पंचमी समाप्तिमुपैति । पंचदश्यां वा षष्ठी पंचदशो वा पंचदश्यां तिथावेवमरात्रीभूतायां
कस्मिन् पर्वणि प्रतिपद्रूपा तिथिः समाप्नोतीति शिष्यस्य प्रश्नमवधार्य निर्वचनमाचार्य आह पाडिवयाइत्यादि
इह याः शिष्येण प्रश्नं कुर्वता तिथय उद्दिष्टाः ताः विषमसंख्या उजरूपा उयाः विषमं युग्मं समं तत्र या उजो
रूपाः प्रथमतारूपाधिकाः कियंतत तौ द्विगुणाः यावसति तस्यास्तस्याः तिथेर्युग्मपर्वाणि निर्वचनरूपाणि
समागतानि भवंति । एवमेव इवइ जुम्मइत्थीया या पियुग्मरूपा स्तिथयस्ता अपि एवमेव पूर्वोक्तेनैव प्र
कारेण करणप्रवर्त्तनीया नवरं द्विगुणीकरणा नंतरं एकत्रिंशद्युता सत्यः उजः पर्वाणि निर्वचनरू
पाणि भवंति । इयमत्र भावना । यदा यप्रश्नः कः ॥ स्मिन् पर्वणि प्रतिपद्यवमरात्रीभूतायां द्वितीया समा
पततीति तदा प्रतिपत्किल ओजो दृष्टा सा च प्रथमा तिथिः रित्येको धियते स रूपाधिकः क्रियते जातौ द्वौ रूपे तेऽपि द्विगुणी
क्रियेते जाताश्चत्वार आगतानि चत्वारि पर्वाणि ततो य मर्थः युगादितश्चतुर्थे पर्वणि प्रतिपद्यवमरात्रीभूतायां द्विती
यासमाप्तिमुपयातीति युक्तं चैतत्तथाहि प्रतिपच्छब्द दृष्टायां चत्वारि पर्वाणि समागतानि पंचदश तिथ्यात्मकत्व
। पंचदशचत्वारि गुणितानि जाता षष्टि प्रतिपदि द्वितीया समाप्यतीति रूपतत्राधिकप्रक्षिप्तजाता एकषष्टिः सा च
द्वाषष्ट्या च द्युमानानि भागं प्रयच्छति लब्ध एकक इत्यागत प्रथमो वमरात्र इत्यवसीयते दिकरणं व्यदातुकः।

सूर्यप्रवृत्ति
२०४

स्मिन्पर्वणि द्वितीयायामवमरात्रौ भूतायां तृतीया समाप्नोतीति प्रश्नस्तदा द्वितीया किल परेणोद्दिष्टेति द्विको ध्रियते
स रूपाधिकः कृतो जातानि त्रीणि रूपाणि तानि द्विगुणीक्रियंते जाताः षट् द्वितीया तिथिः समेति षट् एकत्रिंशता कृताः
क्रियंते जाता सप्तत्रिंशत् आगतानि त्रीणि तत्र रूपाणि सप्तत्रिंशत्पर्वाणि किमुक्तं भवति युगादितः सप्तत्रिंश
त्तमे पर्वणि गते द्वितीयायामवमरात्रौ वृत्तायां तृतीया समाप्नोति इदमपि करणं समीचीनं तथाहि द्वितीयाया
मुद्दिष्टायां सप्तत्रिंशत्पर्वाणि समागतानि ततः पंचदश सप्तत्रिंशता गुण्यंते जातानि पंचपंचाशदधिकानि ५॥
५५ द्वितीयायां नष्टा तृतीया जाता इति त्रीणि रूपाणि तत्र प्रक्षिप्यंते जातानि पंचशतान्यष्टपंचाशदधिकानि ५५८ एषोपि
राशिर्द्वाषष्ट्या लभ्यमानो निरंशो भागं प्रयच्छतीति लब्धा नवागता ९ तानि अष्टपंचाश ५८ हतानि
वामावमरात्र इति समाधानकरणमेवं सर्वत्रापि तिथिषु करणभावना करणं समीचीनं भावनीय
वमरात्रसंख्या च स्पष्टं द्वितीयापर्वनिर्देशमात्रेणोच्यते तत्र तृतीयायां चतुर्थी समाप्यते षष्ठे पर्वणि गते
चतुर्थ्यां पंचमी एकचत्वारिंशत्तमे पर्वणि पंचम्यां षष्ठी द्वादशे पर्वणि षष्ठ्यां सप्तमी पंचचत्वारिंशत्तमे सप्तम्याम
ष्टमी षोडशे अष्टम्यां नवमी पंचाशत्तमे नवम्यां दशमी विंशतितमे दशम्यामेकादशी त्रिपंचाशत्तमे एकादश्यां द्वादशी
चतुर्विंशतितमे द्वादश्यां त्रयोदशी सप्तपंचाशत्तमे त्रयोदश्यां चतुर्दशी अष्टाविंशतितमे चतुर्दश्यां पंचद
शी एकषष्टितमे पंचदश्यां प्रतिपद् द्वात्रिंशत्तमे इति एवमेता युगपूर्वार्द्धे एवमुत्तरार्द्धेपि द्रष्टव्या। तदेवमु २०४

मुक्ता अवमरात्राः संप्रत्यतिरात्रप्रतिपादनार्थमाह। तत्थेत्यादि तत्र एकस्मिन् संवत्सरे खल्विमे षट् अतिरात्राः प्रज्ञप्ता
स्तद्यथा चतुर्थे पर्वणीत्यादि इह कर्ममासमपेक्ष्य सूर्यमासचिंतायामेकैकस्य ऋतुपरिसमाप्तावेकैकोऽधिकोऽहोरा
त्रः प्राप्यते तथाहि त्रिंशताहोरात्रैः प्राप्यते तथाहि विंशताऽहोरात्रैरेकः कर्ममासः सार्द्धत्रिंशताऽहोरात्रैरेकः सू
र्यमासः मासद्वयात्मकश्च ऋतुस्तत एकस्मिन् सूर्यऋतौ परिसमाप्ते कर्ममासद्वयमपेक्ष्य एकोऽधिकोऽहोरात्रः प्राप्यते सूर्य
र्तुश्चाषाढादिकस्ततः आषाढादारभ्य चतुर्थे पर्वणि गते एकोऽधिकोऽहोरात्रस्ततोऽष्टमे पर्वणि गते द्वितीयस्तृती
यो द्वादशे पर्वणि चतुर्थः षोडशे पंचमो विंशतितमे षष्ठश्चतुर्विंशतितमे इति अवमरात्रश्च कर्ममासव
शमपेक्ष्य चंद्रमासचिंतायां चंद्रमासाश्च श्रावणाद्यास्ततो वर्षाकालस्य श्रावणादेरित्युक्तं प्रा
संप्रति यमपेक्ष्यातिरात्रा यं चापेक्ष्यावमरात्रा भवंति तदेतत्प्रतिपादयति। छ च्चेव य अइरत्ता आइच्चा
उ हवंति माणाहि। छ च्चेव ओमरत्ता चंदाउ हवंति माणाहि॥ अतिरात्राः सर्वेत्यादित्यात् आदित्यमपेक्ष्य किमुक्तं
भवति आदित्यमासानपेक्ष्य कर्ममासचिंतायां प्रतिवर्षं षट् अतिरात्रा भवंति इति मानाभिज्ञानीहि तथा
षट् अवमरात्रा भवंति चंद्राच्चंद्रमासानपेक्ष्य चंद्रमासानधिकृत्य कर्ममासचिंतायां प्रतिसंवत्सरं षट् अवम
रात्रा भवंतीत्यर्थः इति मानाभिज्ञानीहि तदेवमुक्ता अवमरात्रा अतिरात्राश्च संप्रत्यावृत्तीर्विवक्षुरिदमाह
तत्थ खलु इत्यादि तत्र युगे खल्विमा वक्ष्यमाणस्वरूपाः पंच वार्षिक्यः पंच हैमंत्यः शीतकालसंबंधिन्यः सर्व

संख्यया दश आवृत्तयः सूर्यस्य प्रज्ञप्ताः॥ इयमत्र भावना। आवृत्तयो नाम सूर्यो दक्षिणोत्तरगमनरूपाः सा च द्वि
विधाः। तद्यथा। एका सूर्यस्यावृत्तयोऽपरा चंद्रमसः। तत्र युगे सूर्यस्यावृत्तयो दश भवंति चतुस्त्रिंशं च शतमा
वृत्तीनां चंद्रमसः। उक्तं च। सूरस्स य अयणसमा आउट्टीओ जुगंमि दस होंति। चंदस्स य आउट्टी सयं च चउतीसं चेव
अथ कथमवसीयते सूर्यस्यावृत्तयो युगे दश भवंति चंद्रमसश्चावृत्तीनां चतुस्त्रिंशं शतमिति उच्यते इह नाम आ
वृत्तयो द्वाभ्यां दक्षिणोत्तरगमनरूपास्ततः सूर्यस्य चंद्रमसश्च यावंत्ययनानि तावत्य आवृत्तयः सूर्यस्य
चायनानि दश। तथावसीयते त्रैराशिक बलात् तथाहि यदि त्र्यशीत्यधिकेन शतेन दिवसानामेक
मयनं भवति ततोऽष्टादशभिः शतैस्त्रिंशद धिकैः कति अयनानि लभ्यंते राशित्रयस्थापना॥ १८
३। १। १८३०॥ अत्रांत्येन राशिना मध्यमस्य रा शेर्गुणनं एकस्य च गुणनेन तदेव भवतीति जातान्यष्टाद
श शतानि त्रिंशदधिकानि १८३० तेषामाद्ये न राशिना त्र्यशीत्यधिकशतप्रमाणेन भागो ह्रियते लब्धा द
श आगतं युगमध्ये सूर्यस्य दश अयनानि भवंतीत्यावृत्तयोऽपि दश तथा यदि त्रयोदशभिर्दिवसैश्चतुश्च
त्वारिंशता सप्तषष्टिभागैरेकं चंद्रस्यायनं भवति ततोऽष्टादशभिर्दिवसशतैस्त्रिंशदधिकैः कति चंद्रायनानि भ
वंति॥ १३। $\frac{४४}{६७}$। १। १८३०॥ अत्राद्ये राशौ सवर्णनाकरणार्थं त्रयोदशापि दिनानि सप्त
षष्ट्या गुण्यंते गुणयित्वा चोपरितनाश्चतुश्चत्वारिंशत्सप्तषष्टिभागाः प्रक्षिप्यंते जातानि नव शतानि पंचदशो १८५

त्तराणि ९१५ पाश्चात्यो राशिः सवर्णनाकरणार्थं त्रयोदशापि दिनानि सप्तषष्ट्या गुण्यंते गुणयित्वा चोपरितनाश्चतुश्च
त्वारिंशत्सप्तषष्टिभागाः प्रक्षिप्यंते जातानि अष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि तान्यपि सवर्णनार्थं सप्तषष्ट्या गुण्यंते जातानि द्वादश लक्षाणि
द्विसप्तति सहस्राणि दश शतानि १२२६१० ततश्चैवंरूपेणांत्येन राशिना मध्यमस्य राशेरेकक रूपस्य गु
णनं एकस्य च गुणनेन तदेव भवतीत्येतावानेव राशिर्जात इत्यस्य नवभिः शतैः पंचदशोत्तरैर्भागो ह्रियते ल
ब्धं चतुस्त्रिंशं शतं १३४ एतावंति चंद्रायणानि युगमध्ये भवंतीत्येतावत्यश्चंद्रमस आवृत्तयः। संप्रति का सूर्य
स्यावृत्तिः कस्यां तिथौ भवतीति चिंतायां यस्य पर्वार्थे रूपदशकं करणं तद्भण्यते आउट्टीहिं
एगूणियाहिं गुणियं सयं तु तेसीयं लेणगु णं तिगुणं रूवहियं पक्खिवे तत्थ। पण्णरसभाइयंमि
उ जं लद्धं तत्थ सुद्धो पव्वस्स। जं सेसं ते दिवसा आउट्टी पुत्थ बोधव्वा। आउट्टीहिं एगूणिकाहिं
का सिर्गुणितं शतं त्र्यशीत्यधिकं कियद्रूपं भवति यावत् आवृत्तिर्विवक्षितेति यद्युक्तं भवति इह युग आवृत्तयो
नाक्रियाततस्तया त्र्यशीत्यधिकं शतं गुण्यते गुणयित्वा चायनानि गुणितं त्र्यशीत्यधिकं शतं तदकस्मा
नं त्रिगुणं रूपाधिकं सत्तत्र पूर्वराशौ प्रक्षिप्यते तत पंचदशभिर्भागो ह्रियते लब्धं च तान्यगतानि पर्वाणि
पर्वद्धतिः भवति इह विवक्षिता आवृत्तिर्भवति यत्र दिवसाः पर्वाद्धरिता शेषाः दिवसा जातव्याः। तत्रात द्विदिव से
मध्ये चरमदिवसे आवृत्तिर्भवतीति भावः। इह आवृत्तीनामेवं क्रमो युगे प्रथमा आवृत्तिः श्रावणमासे भवति

यामाघमासेतृतीयास्व च श्रावणमासे चतुर्थी माघमासे तु ना पि पंचमी श्रावणे षष्ठी माघमासे तु सप्त
मी श्रावणे अष्टमी माघे नवमी श्रावणे दशमी माघमासे इति। तत्र प्रथमा किल आवृत्तिः कस्यां तिथौ भ
वतीति यदि जिज्ञासा तदा प्रथमावृत्तिस्थाने एकको ध्रियते स रूपोनः क्रियते इति न किमपि पश्चाद्रूपं
प्राप्यते ततः पाश्चात्ययुगसत्का वितीया दशमी आवृत्तिस्तत्संख्या दशकरूपा ध्रियते तेन त्र्यशीत्यधिकं श
तं गुण्यते जातान्यष्टादश शतानि त्रिंशदधि॥ १८३० दशकेन किल गुणितं त्र्यशीत्यधिकं शत
मिति तद्दश त्रिगुणी क्रियंते जाता त्रिंशत्। सा रूपाधिका विधीयते जाता एकत्रिंशत् सा पूर्वराशौ
प्रक्षिप्यते जातान्यष्टादश शतान्येक षष्ट्यधिकानि १८६१ तेषां पंचदशभिर्भागो ह्रिय
ते लब्धं चतुर्विंशत्यधिकं शतं शेषं तिष्ठति एकरूपं आगतं चतुर्विंशत्यधिकेषु पर्वशतेष्वेकपा
श्चात्ये युगे अतिक्रान्ते अभिनवयुगप्रवर्त्तमाने प्रथमा आवृत्तिः प्रथमायां तिथौ प्रतिपदि भवतीति
या कस्यां तिथौ द्वितीया माघमाससत्का आवृत्तिर्भवतीति यदि जिज्ञासा ततो द्विको ध्रियते स रूपोनः क्रि
यत इति जात एकक एकेन त्र्यशीत्यधिकं शतं गुण्यते एकेन च गुणितं तावदेव भवतीति जातं त्र्यशीत्यधिकमे
व शतं एकेन गुणितं किल त्र्यशीत्यधिकं शतमिति एकस्त्रिगुणी क्रियते जातस्त्रिकः स रूपाधिको विधी
यते जाताश्चत्वारः ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातं सप्ताशीत्यधिकं शतं॥ १८७ तस्य पंचदशभिर्भागो ह्रियते १७६

लब्धा द्वादश शेषास्तिष्ठन्ति सप्त आगतं युगे द्वादशसु पर्वस्वतिक्रान्तेषु माघमासे बहुलपक्षे सप्तम्यां तिथौ द्वितीया माघ
माससत्का विनीतां तु मध्ये प्रथमा आवृत्तिरिति तत्र माघमासभावितृतीया आवृत्तिः कस्यां तिथौ भवतीति जिज्ञासायां त्रिको ध्रि
यते स रूपोनः कर्त्तव्य इति जातो द्विकः तेन त्र्यशीत्यधिकं शतं गुण्यते जातानि त्रीणि शतानि षट्षष्ट्यधिकानि
३६६ द्विकेन किल गुणितं त्र्यशीत्यधिकं शतं ततो द्विकस्त्रिगुणः षोस्तिष्ठति त्रयोदशांशाः आगतं युगे तृतीया
आवृत्तिः ७ क्रियन्ते जाताः षट् ते रूपाधिकाः क्रियन्ते जाताः सप्त ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातानि त्रीणि शता
नि त्रिसप्तत्यधिकानि तेषां पंचदशभिर्भागो ह्रियते लब्धाश्चतुर्विंशतिः॥२४॥ शा× १३ श्रावणमा
ससत्का विनीतां तु मध्ये द्वितीया चतुर्विंशतिपर्वात्मके प्रथमसंवत्सरातिक्रान्ते श्रावणमासे बहुल
पक्षे त्रयोदश्यां तिथौ सा भवतीति एवमन्यास्वप्यावृत्तिषु करणवशात् दिवसनिरीक्षितः स्वयं आनेतव्याः सा
प्रथमा युग चतुर्थी माघमाससत्का विनीतां तु मध्ये द्वितीया शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां पंचमी श्रावणमाससत्का विनीतां तु
मध्ये तृतीया शुक्लपक्षे दशम्यां षष्ठी माघमाससत्का विनीतां तु मध्ये तृतीया माघमासे बहुलपक्षे प्रति
पदि सप्तमी श्रावणमाससत्का विनीतां तु मध्ये चतुर्थी श्रावणमासे बहुलपक्षे सप्तम्यां अष्टमी माघमा
ससत्का विनीतां तु मध्ये चतुर्थी माघमासे बहुलपक्षे त्रयोदश्यां नवमी श्रावणमाससत्का विनीतां तु मध्ये पं
चमी श्रावणमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां दशमी माघमाससत्का विनीतां तु मध्ये पंचमी माघमासे शुक्लपक्षे दश

सूर्यप्र॰वृत्ति ष्यं।तथा चेताएवपंचानांश्रावणमासानांविनीतानांपंचानांउमाघमासानांविनीतानांतिथयोत्पत्राएकेक्ता॥
१८७ पढमीबहुलपडिवएबिइयाबहुलस्सातेरसीदिवससुहुत्तस्सयदसमएववबहुलस्सयसत्तमीपन्नरसुद्ध
स्सचउत्थीएपवत्तएपंचमीउआउट्टि।एयाओआउट्टीओसव्वाओसावणेमासे।बहुलस्ससत्तमीएपढमासुद्ध
स्सतिचउत्थीए।बहुलस्सयपाडिवएबहुलस्सयातेरसीदिवसेसुहुत्तस्सयदसमीएपवत्तएपंचमी
उआउट्टी।एयाओआउट्टीओसव्वाओमाहमासंमि एताश्चैवसूर्यावृत्तिभिश्चैवंचन्द्रावृत्तयोगपरिज्ञानार्थमि
दंकरणं।एवसयापडिवुन्नातेसन्तरातियम सासुहुत्ताणं।बत्तीसबिसविसागाबावट्ठेउसि।
च्चासागा।आउट्टीहिंएगूणियाहिंगुणि छेदविभत्तुवरासी।एयंसुहुत्तगणियंएत्तोवोच्छा
मिसाहणगासूलिस्सनवसुहुत्ताविसट्ठि सागायसंतिवउवीसं।बावट्ठायसमयेसागासत्तट्ठ्य
कया।उगुणट्ठंपोट्ठवयातिसुचेवनवोत्तरेसु सुरोहिणियातिसुनवनउएसुसेसावउणवसूउत्तराफ
गू।पंचेवउगणपन्नासयाइउगुणवेरावचेवपसासिहिविसाहमूलसातेवचोयाला।अट्ठसयसु
गुणवीसासोहणगउत्तराअसाढीणाचउवीसखलुसागाबावट्ठीचुणियासागा।एयाणसोहइत्ताजं
सेसतंहविज्जनक्खत्तंचादणसमाउतंआउट्टीएउबोद्धव्वा।एताउसो।व्याख्या।पंचशतानित्रिसप्तानित्रिंश
द्धिकानिपरिपूर्णानिसुहुर्त्तानांसप्ततिषट्त्रिंशाच्चद्वाषष्टिसागाः॥षट्त्रिंशत्सिंकाःसागाएकस्यवर्ष १८७

षष्टिसागस्यसक्ताः।षट्सप्तषष्टिसागाः।एतावान्विवक्षितकरणेध्रुवराशिः।कथमस्योत्पत्तिरितिचेदुच्यते।इहयदि
दशालिःसूर्यावृत्तेःसप्तषष्टिःचन्द्रनक्षत्रपर्यायलभ्यातततएकत्सूर्यावृत्तेनकिंलभ्यतेसदेराशित्रयस्थापना।।१०।६७।१।अ
त्रांत्यनराशिनाएकेकेनमध्यस्यराशेःसप्तषष्टिलक्षणस्यगुणनाएकेनचगुणितंतदेवभवतीतिजातासप्तषष्टिः६७सा
स्यदशासिलसागहारेलब्धाःषट्पर्यायाः।एकस्यचपर्यायस्यसप्तदशसागाःसप्तषष्टिपरिमाणमधिकृतगाथायांसुप
स्यसक्तकथमेतदेवसायायथेतावत्सप्तसुहुर्त्ताइति चेदुच्यते।इहराशिककर्मावतारबलाद्यतथाहियदिदशासि
सागैःसप्तविंशतिदिनानिएकस्यचदिनस्यएकं विंशतिःसप्तषष्टिसागालभ्यंतेततःसप्तलिसागैःकिंल
साममितिराशित्रयस्थापना।१०।२७ २१/६७ १।अत्रा त्यनराशिनासप्तकलक्षणेनमध्यस्यराशेर्मीलितसप्तवे
शतिदिनानिगुण्यंतेजातंनवाशीत्यधिकंशतं। १८९एतस्याछेदराशिनादशकलक्षणेनसागेहृतेलब्धाअष्टा
दशदिवसाःतेचमुहूर्तानयनार्थंत्रिंशतागुण्यंतेजाता नितवानिंशाधिकानिपंचशतानितिमुहूर्त्तानां॥एषच
राशाउपरितिष्ठतिनवतेमुहूर्तकरणार्थंत्रिंशतागुण्यंतेजातेत्रिशतेसप्तत्यधिके३७०ततोदशलिसागैर्लब्धास
प्तत्रिंशन्मुहूर्ताः३७तेपूर्वस्मिन्मुहूर्तराशौप्रक्षिप्यंतेजातानिपंचशतानिसप्तषष्ट्यधिकानि५६७येपिच
एकविंशतिःसप्तषष्टिसागादिवसस्यतेपिमुहूर्त्तसागकरणार्थंत्रिंशतागुण्यंतेजातानिषट्त्रिंशदधिकानिषट्शतानि
निदर्शितानितेसप्तलिर्गुण्यंतेजातानिदासप्ततिःशतानिचत्वारिंशदधिकानि।४४१०।तेषांदशसिर्सागेहृतेलब्धानि

सू०प्र०वृत्तिः १०८

चत्वारिंशतान्येकचत्वारिंशदधिकानि ४४१ तथा सप्तषष्टिभागा तेषां सप्तषष्ट्या भागे हृते लब्धाः षट् मुहूर्ताः शेषा चत्वारिंशत्तत्रैते पूर्वोक्ते षट्त्रिंशत्यां प्रक्षिप्यन्ते जा
तानि सर्वसंख्यया मुहूर्ताः ततः पंचचत्वारिंशत्सप्तत्यधिकानि ५७० शतानि पंचचत्वारिंशदधिकानि ततो भूयो द्वाषष्ट्या गुण्य
न्ते जातानि चत्वारि त्रिंशत् सहस्राणि त्रीणि शताणि चतुर्दशाधिकानि ३४३१४ तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाः पंच द्वाषष्टिभागाः त्रयस्त्रिं
शत् ततः षट् चतुःपंचाशदधिकानि षट्शतानि ६५४ सप्तषष्टिभागानां शेषाः तिष्ठन्ति एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागा एते चन्द्रनक्षत्रयोगकाललब्धा द्वाषष्टिभागाः पञ्चषष्टिगुणिते
तावन्मुहूर्तात्मके चतुर्विंशतिः संप्रतिकरणमाह। अनन्तरोक्ते द्विपल्यादिवशतया प्रमाणा मातृकोक्तरूपत्वात्
तथा अनुपात एकोनिकया एकरूपहीनया अनुगुणे नक्षत्राः अष्टादश तासां तावत् तानि गुणितानि भूत्वा
परिमाणमतः करणविधेय मा शोधनमत्र सूत्रम् — मतो सिद्धितान् चन्द्रस्य शोधनकमाह। ८। श्रीसिद्ध
एवं त्यात्तौ सिद्धितात् सिद्धितात् लसित्र चन्द्रस्य शोधनकं नव मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंश
तिर्द्वाषष्टिभागाः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागाः षट्षष्टिः सप्तषष्टिर्हीनानि तासाममध्या परिपूर्णाः षट् द्वाषष्टिभागाः कथमेत
त्स्यादिति चेत् उच्यते अभिजितो नक्षत्रस्य एकविंशतिः सप्तषष्टिभागाः चन्द्रेण योगः सातास्ते द्वाविंशत्या मु
हूर्तस्य एकविंशतिः द्वाषष्टिः गुण्यन्ते जातानि षट्त्रिंशदधिकानि त्रयोदश शतानि तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रि
यते लब्धा नव मुहूर्ताः शेषास्तिष्ठन्ति सप्त एकविंशतिः तेषां द्वाषष्टिभागकरणार्थं पुनरपि द्वाषष्ट्या गुण्यन्ते जातानि षोडशशतानि
त्रिचत्वारि सप्तत्यधिकानि १६४० तेषां सप्तषष्ट्या भागे हृते लब्धाः चतुर्विंशतिः द्वाषष्टिभागाः शेषास्तिष्ठन्ति षट्षष्टिः तत एक १०८

स्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागाः संप्रति शेषनक्षत्राणां शोधनकान्याह उत्तराषाढान्तत्वेनोपनीतादि गाथा चतुष्टय
एकोनषष्ट्यधिकं शतं प्रोष्ठपदा उत्तरभद्रपदा किमुक्तं भवति एकोनषष्ट्यधिकेन शतेनाभिजिदादीन्युत्तरभद्रपदान्तानि
नक्षत्राणि शुध्यन्ति तथा हि नव मुहूर्ताः अभिजितो नक्षत्रस्य त्रिंशत् श्रवणस्य त्रिंशत् धनिष्ठायाः पंचदश शतभिष
जः त्रिंशत् पूर्वभद्रपदायाः पंचचत्वारिंशत् उत्तरभद्रपदायाः इति शुद्ध्यति तत एकोनषष्ट्यधिकेन शतेन उत्तरभद्रपदान्ता
नि नक्षत्राणि तथा त्रिषु नवोत्तरेषु शतेषु रोहिणिकादीनि शुध्यन्ति तथा हि एकोनषष्ट्यधिकेन शते
नोत्तरभद्रपदान्तानि शुध्यन्ति ततः त्रिंशता मुहूर्तैः रेवती त्रिंशता अश्विनी पंचदशभिः भरणी त्रिंशता कृत्तिका एवं
चत्वारिंशतानि त्रिंशतात् रोहिणिका तथा त्रिषु नवनव त्यधिकेषु शतेषु पुनर्वसुः पुनर्वसून्तानि शुध्यन्ति तथा त्रि
शता तेन वोत्तरेषु रोहिण्यन्तानि शुध्यन्ति ततः त्रिंशता मुहूर्तैर्मृगशिरः पंचदशभिरार्द्रा पंचचत्वारिंशता
पुनर्वसुरिति तथा पंचशतान्येकोनपंचाशदधिक निउत्तरफाल्गुनीपर्यन्तानि शुध्यन्ति इत्युक्तं भवति पंचभिः शतैरेको
नपंचाशदधिकैरुत्तरफाल्गुन्यन्तानि नक्षत्राणि शुध्यन्ति तथा हि त्रिभिः शतैः नवनवत्यधिकैः पुनर्वसुपर्यन्ता शुध्यन्ति त
तः त्रिंशता मुहूर्तैः पुष्यः पंचदशभिरश्लेषा त्रिंशता मघा त्रिंशता पूर्वफाल्गुनी पंचचत्वारिंशता उत्तराफाल्गुनी इ
तथा षट्शतान्येकोनसप्ततिः एकोनसप्तत्यधिकानि विशाखान्तानि विशाखापर्यन्तानां नक्षत्राणां शोधनकानि
तथा हि उत्तरफाल्गुन्यन्तानां पंचशतान्येकोनपंचाशदधिकानि शोधनकानि ततः त्रिंशता हस्तः त्रिंशता चित्रा पंचदशभिः स्वातिः पंचचत्वारिंशता विशाखा

सूर्यप्र° पंचदशमुहूर्ताः पंचचत्वारिंशच्छिन्नाख्याया इति तथा मूले स्थलनक्षत्रे शोध्यानि सप्तशतानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि ७४
१९९ ४ ततश्च षट्शतान्येकोनसप्तत्यधिकानि ६६९ विशाखान्तानां नक्षत्राणां शोध्यानि ततस्त्रिंशन्मुहूर्तास्त्रिराशयः पंचद रु
शद्वाषष्टिभागा त्रिंशन्मूलस्य इति तथा अष्टोत्तराणि समाकृतानि अष्टशतान्येकोनविंशत्यधिकं किंचिच्च भवति । अष्टोत्तर
शतान्येकोनविंशत्यधिकानि ८१९ उत्तराषाढान्तानामुत्तराषाढान्तानां नक्षत्राणां शोधनकं तथा हि मूलात् तानि नक्षत्राणां शोध्यानि
सप्तशतानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि ७४४ ततस्त्रिंशन्मु हूर्ताः पूर्वाषाढानक्षत्रस्य पंचचत्वारिंशदुत्तराषाढानामिति त
थाऽसौ वर्षमपि वासनाशोधितकानां स्वरूपस्त्रित्रि जितः संबंधिनश्चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागाः शोध्याः एकस्य च
द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागाः षट्षष्टिः चूर्णिकाभागाः ६६ । १ इत्यादीनि तानि अनंतरोदितानि शोधनकानि यथासंभवं
शोधयित्वा यच्छेषमवतिष्ठते तन्नक्षत्रानुयोगं तु पंच रात्रे विभिन्नक्षत्रे शशी भवति तत्र चंद्रं तत्र सूर्यं चंद्र
प्रणसमायुक्तविवक्षितायामावृत्तौ वदितव्यं तत्र प्रथ मायामावृत्तौ प्रथमतः प्रवर्तमानायां केन नक्षत्रेण युक्तश्चंद्र
इति यदि जिज्ञासा ततः प्रथमावृत्तिस्थाने एकको ध्रियते स रूपोनः क्रियते इति न किमपि पश्चाद्रूपमवतिष्ठते ततः ध्रुवराशु
गता विनीता माघवती नाम ध्येया दशमी आवृत्तिः संख्यादशकरूपा ध्रियते तया प्राचीनः समासो पि ध्रुवराशिः पंचश
तानि त्रिसप्तत्यधिकानि मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्य षट्त्रिंशद्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्सप्तष
ष्टिभागाः ५७३।३६।६६ इत्येवं प्रमाणो दशगुणितव्यः ततो जातानि सप्तपंचाशच्छतानि १९९

त्रिंशदधिकानि ५७३० येपि च षट्त्रिंशतं द्वाषष्टिभागास्तेपि दशगुणिता जाताः त्रीणि शतानि षष्ट्यधिका
नि ३६० तेषां द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाः पंच मुहूर्तास्ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातः पूर्वराशिः सप्तपंचाशच्छ
तानि पंचत्रिंशदधिकानि ५७३५ शेषास्तिष्ठंति द्वाषष्टिभागाः पंचाशत् ५० येपि षट्षष्टिः चूर्णिकाभागास्तेपि
दशगुणिता जाताः षष्टिः शतं तस्मात् त्र्याधिकानि शोध्यन्ते ततोऽत्रोत्तराषाढान्तानां नक्षत्राणां शोधनकमष्टौ
शतानि एकोनविंशत्यधिकानि ८१९ एतानि किल यथो दितं शोध्यं सप्तकृत्वः शुद्धिमाप्नुवंति सप्तभिर्गुणितानि जातानि
सप्तपंचाशच्छतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि ५७३३ तानि सप्तपंचाशच्छतस्य पंचत्रिंशदधिकस्य पात्यंते स्थितौ प
श्चान्मुहूर्तौ द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण्यते जातं चतुर्विंशं शतं द्वाषष्टिभागानां १२४ तन्मध्ये
त पंचाशल्लक्षणं द्वाषष्टिभागराशौ प्रक्षिप्य ते जातं चतुःसप्तत्यधिकं शतं द्वाषष्टिभागानां १७४ अस्मादभि
अभिजितः संबंधिनश्चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागाः शो ध्यन्ते स्थिताः सप्तविंशतिर्गुण्यंते जातानि सप्तषष्ट्यधिकं शतं १६७ तन्न चंद्रः स
प्तत्यधिकात् शतात् शोध्यन्ते स्थिताः पश्चात् षट् द्वाषष्टिभागाः तच्चूर्णिकाभागकरणार्थं सप्तषष्ट्या गुण्यंते गुणयि
त्वा च यथोक्ताः षष्टिः सप्तषष्टिभागास्तत्र प्रक्षिप्यंते जातानि चत्वारि शतानि द्वाषष्ट्यधिकानि ४६२ एतावद्भाव
अभिजितः संबंधिनः षट्षष्टिः चूर्णिकाभागाः शोध्यन्ते सप्तषष्टिगुण्यन्ते जातानि चत्वारि शतानि द्वाषष्ट्यधिकानि
४६२ तान्यनंतरोदितराशेः शोध्यन्ते स्थितं पश्चाच्छून्यं तत आगतं साकल्येनोत्तराषाढानक्षत्रे चंद्रेण युक्ते सति

तदनंतरं स्यादभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमे समये युगे प्रथमा आवृत्तिः प्रवर्त्तेत यदेव प्रज्ञप्तिर्भगवती प्रतिपादयति
॥४॥ एएसि णमित्यादि एतेषामनंतरोदितानां चंद्रादीनां पंचानां संवत्सराणामाद्यं प्रथमां वार्षिकीं वर्षाकालसं
बंधिनीं श्रावणमासभाविनीमित्यर्थः आवृत्तिं चंद्रः केन नक्षत्रेण युनक्ति केन नक्षत्रेण सह योगमुपागतः सन्
प्रवर्त्तयति एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह ता अभिइणा इत्यादि अभिजिता नक्षत्रेण युनक्ति तदेव वि
शेषतः आचष्टे अभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये युनक्ति तदेवं चंद्रनक्षत्रमधिकृत्य सूर्यनक्षत्रविषयं प्रश्नमा
ह तिसमयचणमित्यादि तस्मिन् समये णमि तिवाक्यालंकारे सूर्यः केन नक्षत्रेण युनक्ति केन न
क्षत्रेण संयोगमुपगतः सन् प्रथमाम् आवृत्तिं प्रवर्त्तयतीति भगवानाह ता पूसेणमित्यादि
ता इति पूर्ववत् पुष्येण युक्तः प्रथमामावृत्तिं युनक्ति तदेव सविशेषमाचष्टे तदानीं पुष्यस्य एकोन
विंशतिर्मुहूर्त्ता त्रिचत्वारिंशच्च द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तस्य एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्वा तस्य सत्का द्वात्रिं
शन्नू चूर्णिकाभागाः शेषाः कथमेतदवसीयत इति चेत् त्रैराशिकबलात् तथाहि यदि दशभिरयनैः पंच सूर्य
कृतान् नक्षत्रपर्यायान् लभामहे ततः एकेनायनेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना १० । ५ । १ अत्रांत्येन राशिना एक
कलक्षणेन मध्यस्य राशेः पंचकरूपस्य गुणनं जाताः पंचैव तेषां दशभिर्भागे हृते लब्धमर्द्धं पर्यायस्य तत्र नक्षत्र
पर्यायः सप्तषष्टिभागरूपोऽष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि १८३० तथाहि षट् नक्षत्राणि शतभिषक्प्रभृ २००

तीनि अर्द्धक्षेत्राणि ततस्तेषां प्रत्येकं सार्द्धत्रयस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागास्ते सार्द्धत्रयस्त्रिंशत् षड्भिर्गुण्यंते जाते द्वे शते एकोत्तरे
२०१ षट् नक्षत्राणि उत्तरभद्रपदादीनि द्व्यर्द्धक्षेत्राणि ततस्तेषां प्रत्येकमेकं शतं सप्तषष्टिभागानामेकस्य च सप्तषष्टिभागस्या
र्द्धं एतत् षड्भिर्गुण्यते जातानि षट् शतानि त्र्युत्तराणि ६०३ शेषाणि पंचदश नक्षत्राणि समक्षेत्राणि तेषां प्रत्येकं सप्तष
ष्टिभागाः ततः सप्तषष्टिः पंचदशभिर्गुण्यते जातं पंचोत्तरं सहस्रं १००५ एकविंशतिश्चाभिजितः सप्तषष्टिभागाः सर्वसंख्य
या सप्तषष्टिभागानामष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि १८३० एष परिमाणः सप्तषष्टिभागात्मको नक्षत्रपर्यायः ए
तस्यार्द्धं नव शतानि पंचदशोत्तराणि ९१५ एतेभ्यः एकविंशतिरभिजितः संबंधिनी शोध्यते शेषाणि तिष्ठंति अ
ष्टौ शतानि चतुर्नवत्यधिकानि ८९४ तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धास्त्रयोदश शेषास्तिष्ठंति
त्रयोविंशतिः त्रयोदशभिश्च पुनर्वसुपर्यंतानि नक्षत्राणि शुद्धानि एवं शेषास्तिष्ठंति त्रयोविंशतिः सप्तषष्टिभागास्ते मुहू
र्त्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यंते जातानि षट् शतानि नवत्यधिकानि ६९० तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते ॥ ग्रं ७०००॥
॥ लब्धा दश मुहूर्त्ताः १० शेषास्तिष्ठंति विंशतिः सा द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण्यते जातानि द्वादश शतानि चत्वा
रिंशदधिकानि १२४० तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा अष्टादश द्वाषष्टिभागाः शेषास्तिष्ठंति चतुस्त्रिंशत् द्वाषष्टिभा
गस्य सप्तषष्टिभागाः तत्र आगतं पुष्यस्य दश मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टादश द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य चतुस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागा गते शेषा एकोनविंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशद्द्वाष

सूर्यप्र०टी०
२०१

ष्टिभागेष्वेकस्य चक्रषष्टिभागस्य त्र्यस्त्रिंशद्विसप्तषष्टिभागेषु शेषेषु प्रथमा श्रावणमाससावित्र्याह्निः प्रवर्तते इति ।
॥६॥ ताः पञ्चमित्यादि ॥ तास्तिथिपूर्वविधाः तेषामनंतरादितानां पंचादीनां पंचानां संवत्सराणां मध्ये द्वितीयां वार्षिकीं
श्रावणमाससावित्रीमाह त्रिपंचाः एकेन मृगशिरसा श्रवणयुक्तेन नक्षत्रेण युक्ताः ॥ सप्तपञ्चाशद्वितीयामाह त्रिप्रारंभ इत्येवं
प्रमकृतसति स्वभावानां ... तासां गणानां इत्यादिता इति पूर्ववत्संस्थानानि संस्थाना राशेन मृगशिरोनक्षत्रमभिधीय
तितया प्रवचने प्रासादः ततो मृगशिरानक्षत्रेण युक्तः पंचमां द्वितीयां श्रावणमाससावित्रीमाहत्रिप्रवर्तयति
तदानीं मृगशिरानक्षत्रस्यैकादशमुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्यैकोनचत्वारिंशच्चक्रषष्टिभागा एकि
स्य च चक्रषष्टिभागस्य त्रिपंचाशत्सप्तषष्टि भागाः शेषाः सप्तमा तृतीयां श्रावणमाससावि
त्र्याहत्रिः सा प्राकृप्रदर्शितकर्मापेक्षया तृतीया ततस्तत्र स्थाने विकोधियते मृगपोतः कार्य इति ज्ञातो
विकसितप्राकृतोऽक्षचराशिः पंचराशिति त्रिसप्तं त्यधिकानि मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्य षट्त्रिंशच्चक्र
षष्टिभागाः एकस्य च चक्रषष्टिभागस्य षट् सप्तषष्टिभागाः ॥ ७३ ॥ ३६ ॥ ६ ॥ इत्येवं प्रमाणेऽप्येते ज्ञातान्येकादश
शरामानि वृद्धचत्वारिंशदधिकानि मुहूर्तानां १४ दशसप्ततिरेकस्य मुहूर्तस्य सप्तचक्रषष्टिभागाः ७२ एकस्य चक्रष
ष्टिभागस्य द्वादश सप्तषष्टिभागाः ॥ ३६ ॥ ततपातस्योत्तमुहूर्तानाम ... पातेरकान विशत्यधिकेऽकस्य च मुहूर्तस्य
चतुर्विंशत्या चक्रषष्टिभागा एकस्य चक्रषष्टिभागस्य षट्षष्टिसप्तषष्टिभागेरकः परिशुद्ध इति नक्षत्रपर्यायः ३ .. स्थिता २०१

तिपश्चान्मुहूर्तानां शतानि त्रीणि सप्तविंशत्यधिकानि एकस्य च मुहूर्तस्य सप्तचत्वारिंशच्चक्रषष्टिभागस्य त्रयो
दश सप्तषष्टिभागाः ३२७ ॥ ४७ ॥ १३ ॥ ततएतेभ्यस्त्रिलिमुहूर्तशतेनैकोनत्रिरेकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या चक्रषष्टि
भागैरेकस्य च चक्रषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैरभिजिदादीनि रोहिणिकापर्यन्तानि नक्षत्राणि शु
द्धानि तिष्ठेचेवनावान्तरं शुद्ध रोहिणिरित्यादि प्रागुक्तवचनात् ततः स्थिताः पश्चाद् शष्टादश मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्त
स्य द्वाविंशतिश्चक्रषष्टिभागा एकस्य चक्रषष्टिभाग स्य च तुर्दश सप्तषष्टिभागाः १८ ॥ २२ ॥ १४ एतावता मृगशिरो
न शुध्यति ततआगतं मृगशिरोनक्षत्रेकादश मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्यैकोनचत्वारिंशति
चक्रषष्टिभागेषु एकस्य चक्रषष्टिभागस्य त्रिपंचाशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु द्वितीयं श्रावणमा
ससावित्रीमाहत्रिप्रवर्तयति तं समयं वर्णमित्या दितस्मिन्समये सूर्यः ॥ केन नक्षत्रेण सह योगमुप
गतः ॥ ता द्वितीयां वार्षिकीमाहत्रिं पुनः क्षिसगवांत १२ ॥ वाश्वरसमणमित्यादि ॥ ताः इति पूर्ववत् पुष्येण युक्ताः ते वैवं
तिवेव न सामर्थ्यादिदवृष्ट्या भस्मसंग गुणवामुहूर्ततियालासवंच वि द्विसागा मुहूर्तस्यावावढिसागचसप्तके
त्वा ॥ ६ ॥ तातेसम्मुखित्वा सागा सेसासतिश्च सूर्यस्य दशानि नयनः पंचसूर्यनक्षत्रपर्याया लिस्यात स्या चा
यनात्माकस्य वान्तरोमणं कृत्वा सर्वदिवातलाज्ञता नक्षत्रेण सदा योगमुपागच्छति दानक्षत्रमायनं कुर्वं स्तु
च्छगतस्य च पुष्यस्यैकोनविंशतिर्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य त्रिचत्वारिंशच्चक्रषष्टिभागा एकस्य च

षष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु तथा चोक्तं। अभिइं तराइ निंतो आइच्चो पुस्सजोगमुवगम्म। सव्वा आउट्टी
ओ करेइ सो सावणे मासे इत्यादि ततः पुस्सेणमित्यादि निगमनं। संप्रति द्वितीयस्यां श्रावणमासभाव्यायामावृत्तौ विषयं प्रश्नसू
त्रमाह। ता एएसि णमित्यादि सुगमं भगवानाह। ता विसाहाहिं इत्यादि। तदेव निर्वक्ति। विशाखाभिर्विशाखानक्ष
त्रेण युक्तः सन् चंद्रमा द्वितीयां श्रावणमासभाविनीमावृत्तिं प्रवर्त्तयति। तदानीं च द्वितीयावृत्तिप्रवर्त्तनसमये विशा
खानां विशाखानक्षत्रस्य त्रयोदश मुहूर्ता एक [illegible] स्य च मुहूर्तस्य चतुःपंचाशत् द्वाषष्टिभागा एकं च द्वाषष्टि
भागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्काश्चत्वारिंशत् षट् सप्त [illegible] कालागा शेषाः। तथाहि। द्वितीयश्रावणमासभाविन्या
वृत्तिः पूर्वप्रदर्शितक्रमापेक्षया पंचमीत [illegible] तस्या स्थाने पंचको ध्रियते स रूपोनः कार्य इति जात
श्चतुष्कः ततः प्रोक्तो ध्रुवराशिः ५७३ ६७/६२ [illegible] एष चतुर्भिर्गुण्यते जातानि द्वाविंशतिशतानि द्विनवत्यधिकानि मु
हूर्तानां चतुश्चत्वारिंशं शतं मुहूर्तग [illegible] तानां द्वाषष्टिभागानामेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुर्विंशतिः सप्त
षष्टिभागाः २२९२ १४४ २४ ततः पातस्य षोडशभिर्मुहूर्तशतैस्त्रिंशदधिकैरष्टाचत्वारिंशता च द्वाषष्टि
भागैर्मुहूर्तस्य द्वाषष्टिभागगतानां त्रिंशता सप्तषष्टिभागैः परिपूर्णेन सूर्यपर्यायाः शोधिताः स्थिता पश्चान्मषट्शतानि
चतुःपंचाशदधिकानि मुहूर्तानां मुहूर्तानां च द्वाषष्टिभागानां चतुर्नवतिरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षड्विंशतिः २०२
सप्तषष्टिभागाः ६५४ ९४ २६ ततः एतस्मात् पंचभिः शतैरेकोनपंचाशदधिकैर्मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्य च

तुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैरभिजिदादीनि उत्तरफाल्गुनीपर्यन्तानि
नक्षत्राणि शुद्धानि स्थितं पश्चादेकोत्तरं मुहूर्तशतं मुहूर्तगतानां च द्वाषष्टिभागानामेकोनसप्ततिरेकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य सप्तविंशतिः सप्तषष्टिभागाः सप्तद्वाषष्ट्या द्वाषष्टिभागैरेकमुहूर्तलब्धः स्थिताः पश्चात्सप्त द्वाषष्टिभागाः
षट् मुहूर्ता मुहूर्तेभ्यः पंचदशाधिकेभ्यस्त्रिंशद्भिस्त्रिंशता उत्तरमुहूर्तशतं १०२ ७ २७ ततः पंच सप्तत्या मुहूर्तैर्हस्तादीनि स्वाति
पर्यन्तानि त्रीणि नक्षत्राणि शुद्धानि स्थिताः शेषा षड्विंशतिर्मुहूर्ताः आगतं विशाखानक्षत्रस्य त्रयोदश
सु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य चतुःपंचाशति द्वा षष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चत्वारिंशति सप्तषष्टि
भागेषु गतेषु चंद्रस्तृतीयां श्रावणमासभा वि नी मावृत्तिं प्रवर्त्तयति संप्रति सूर्यनक्षत्रविषयं प्रश्नसूत्रं
नियमितसूत्रं चाह तं समयं च णमित्यादि सुगमं अ धुना चतुर्थ्यामावृत्तौ विषयं प्रश्नसूत्रमाह। ता एएसि णमि
त्यादि सुगमं भगवानाह। ता एवइहिं इत्यादि रेव त्यायुक्तश्चंद्रश्चतुर्थीं श्रावणमासभाविनीमावृत्तिं प्रवर्त्तय
ति तदानीं च रेवती नक्षत्रस्य पंचविंशतिर्मुहूर्ता द्वात्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा मुहूर्तस्यैकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टि
धा छित्त्वा तस्य सत्काः षड्विंशतिः सप्तषष्टिकाभागाः शेषाः तथाहि। प्राग्प्रदर्शितक्रमापेक्षया श्रावणमासभावि
नी चतुर्थ्यावृत्तिः सप्तमी ततः सप्तको ध्रियते सरूपोनः कार्य इति जातः षट्कः ततः प्रोक्तो ध्रुवराशिः ५७३
१४ ६ षड्भिर्गुण्यते जातानि चतुस्त्रिंशच्छतानि अष्टात्रिंशदधिकानि ३४३८ मुहूर्तानां मुहूर्तगतानां च द्वाषष्टि

भागानां षट्शते षोडशोत्तरे ॥ २१६ । एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागाः ३६ ततः एतेभ्यो द्वाविंशत्या शतैः च
तुःसप्तत्यधिकैर्मुहूर्तानां मुहूर्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सत्कानां च सप्तषष्टिभागानां द्वाभ्यां अश्वि
न्यादिनक्षत्रपर्यायाः शुद्धाः स्थितं पश्चादेकं द्वाषष्ट्यधिकं मुहूर्तशतं मुहूर्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां षट्चत्वा
रिंशत् एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः १६२ । ४६ । ४० ततः एकोनषष्ट्यधिकेन मुहूर्तश
तेन एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैः १५९
२४ । ६६ रोहिण्यादीनि उत्तराषाढापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि स्थिताः पश्चात् द्वौ मुहूर्तौ मुहूर्त
गतानां च द्वाषष्टिभागानां एकानवतिः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकचत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः २ । ९१
षष्ट्या च द्वाषष्टिभागानां एको मुहूर्तो लब्धः स मुहूर्तराशौ प्रक्षिप्यते जाताः त्रयो मुहूर्ताः एकस्य
च मुहूर्तस्य एकोनत्रिंशत् द्वाषष्टिभागाः ३ । २९ एतावता आगतं रेवतीनक्षत्रे पञ्चविंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य
च मुहूर्तस्य द्वात्रिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षड्विंशतौ सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु चतुर्थीं श्रा
वणमासभाविनीमावृत्तिं प्रवर्तयति । तं समयं च णमित्यादि । सूर्यनक्षत्रविषयं प्रश्नसूत्रं निर्वचनसूत्रं च प्राग्वत् भा
वनीयाः तु गमं भगवान् आह ताहे णं हत्थेणं पुव्वफग्गुणी इत्यादि ता इति पूर्ववत् पूर्वस्मिन् फाल्गुनीयुक्ते सूर्ये पञ्चमीं श्रा
वणमासभाविनीमावृत्तिं प्रवर्तयति । तदानीं च तस्य पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रस्य द्वादश मुहूर्ता एकस्य च मुहू २०३

र्त्तस्य सप्तचत्वारिंशत् द्वाषष्टिभागाः एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्काः त्रयोदश चूर्णिकाभागाः शो
धासवादि । पञ्चमी श्रावणमासभाविन्यावृत्तिः प्राक् प्रदर्शितक्रमेण रूपोना नवमी ततो नवमस्थाने नवको ध्रियते
स रूपोनः कार्य इति जाता अष्टौ ते ध्रुवाङ्कराशिना ५७३ । ३६ । ६७ गुण्यन्ते जातानि पञ्चचत्वारिंशच्छ
तानि चतुरशीत्यधिकानि मुहूर्तानां मुहूर्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां द्विशते अष्टाशीत्यधिके । एकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य अष्टचत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः ४५८४ । २८८ । ४८ ततः एतेभ्यः चत्वारिंशता मुहूर्तशतैः पञ्चनवत्यधि
कैः मुहूर्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां विंशत्यधिकेन शतेन एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सत्कानां सप्तषष्टि
भागानां त्रिंशदधिकेन शतेन पञ्च नक्षत्रपर्यायाः शुद्धाः स्थितानि पश्चात् मुहूर्तानां चत्वा
रिंशतानि एकोननवत्यधिकानि मुहूर्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां शतं त्रिषष्ट्यधिकं एकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य त्रिपञ्चाशत् सप्तषष्टिभागाः ४८९ । १६३ । ५३ ततः एतस्मात् शतेन नवत्यधिकेन मुहूर्ता
नां एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैः रोहिण्यादी
नि पूर्वाषाढापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि स्थिताः पश्चात् मुहूर्तानि नवतिः मुहूर्तगतानां द्वाषष्टिभागानाम
ष्टाविंशत्यधिकं शतं एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुःपञ्चाशत् सप्तषष्टिभागाः ९० । १२८ । ५४ ततः चतुर्विंशत्यधि
केन द्वाषष्टिभागशतेन द्वौ मुहूर्तौ लब्धौ तौ मुहूर्तराशौ प्रक्षिप्येते स्थिताः द्वाषष्टिभागाः चतुर्दश लब्धौ च मुहूर्तौ मुहूर्तराशौ

प्रक्षिप्यंते जाता मुहूर्त्ता नवतिः ९० २१४।५४ ततः पंचसप्तत्या मुहूर्त्तैः पुष्यादीनि मघापर्यंतानि नक्षत्राणि शुद्धा-
नि स्थिताः पश्चात् सप्तदश मुहूर्त्ताः १७।५४।५४ एतावता च पूर्वफाल्गुनी शुद्ध्या ततः आगतं पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रस्य स-
दशमुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागेषु एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रयोदशसु सप्तषष्टिभागे-
षु गतेषु पंचमी श्रावणमाससत्का आवृत्तिः प्रवर्त्तते। सूर्यनक्षत्रविषयं प्रश्नसूत्रं निर्वचनसूत्रं च प्राग्वद्भावनीयं। तदेवं चं-
द्रनक्षत्रयोगविषये सूर्यनक्षत्रयोगविषये च पं- चापि वार्षिकीरावृत्तीः प्रतिपाद्य संप्रति हैमंतीः प्रतिपादयिषुः प्र-
थमहैमंत्या आवृत्तेर्विषये प्रश्नसूत्रमाह ॥ ७ ॥ ता एए सिणमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। एतेषामनंतरोदितानां चंद्रादी-
नां पंचानां संवत्सराणां मध्ये प्रथमां हैमंतीम् आवृत्तिं चंद्रः केन नक्षत्रेण सह योगमुपागतः सन् प्रवर्त्तय-
ति। भगवानाह। ता हत्थेणमित्यादि। ता इति पू- र्ववत्। हस्तेन हस्तनक्षत्रेण युक्तश्चंद्रः प्रवर्त्तयति। तदानीं च ह-
स्तनक्षत्रं पंच मुहूर्त्ताः एकस्य च मुहूर्त्तस्य पंचाशत् द्वाषष्टिभागाः एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तत्सत्काः षष्टि-
चूर्णिकाभागाः शेषाः। तथाहि हैमंती प्रथमा आवृत्तिः प्रागुक्तक्रमापेक्षया द्वितीया ततस्तत्स्थाने द्विको ध्रियते स रूपो-
नः कार्य इति जात एककः। ततः प्राग्वत् ध्रुवराशिः ॥ ५७३।२४।६६ इत्युपात्त एकेन च गुणितं तावदेव भवतीति जातस्तावा-
नेव ध्रुवराशिः। ततः अस्मात् पंचभिः शतैरेकोनपंचाशदधिकैर्मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाष-
ष्टिभागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैरभिजिदादीन्युत्तरफाल्गुनीपर्यंतानि नक्षत्राणि शुद्धानि २०४

स्थिताः पश्चाच्चतुर्विंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकादश द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टि- सप्त
भागाः ॥ २४।११।७ ततः आगतं हस्तनक्षत्रस्य पंचसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य पंचाशति द्वाषष्टिभागेष्वेक-
स्य च द्वाषष्टिभागस्य षष्टौ सप्तषष्टिभागेषु गतेषु प्रथमां हैमंतीमावृत्तिं चंद्रः प्रवर्त्तयतीति। सूर्यनक्षत्र-
विषयप्रश्नसूत्रमाह। तं समयं च णमित्यादि। तस्मिंश्च समये सूर्यः केन नक्षत्रेण युक्तः सन् प्रथमां हैमंतीमावृ-
त्तिं युक्तः प्रवर्त्तयति। भगवानाह। ता उत्तराहिं इत्यादि। उत्तरस्याषाढायां तदानीं चोत्तराषाढायाश्च-
रमसमयः समकालमुत्तराषाढानक्षत्रमुपभु- ज्याभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये प्रथमां हैमंती-
मावृत्तिं सूर्यः प्रवर्त्तयतीति भावः। तथाहि यावद्वालिरयानः पंचसूर्यकृतान्नक्षत्रपर्यायान्
लभामहे। ततः एकेनायनेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना १।५।१ अत्रांत्येन राशिना एककल-
क्षणेन मध्यस्य पंचकरूपस्य राशेर्गुणनं जा- तः पंचैव ते षोडशभिर्भागे हृते लब्धमेकमयनपर्याये
स्य सप्तषष्टिभागरूपं नवशतानि पंचदशोत्तराणि ९१५ तत्र त्रयोविंशतिः सप्तषष्टिभागाः पाश्चात्यस्यायनमुप-
स्य गता द्वाषष्टिश्चत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः स्थिताः। तेषां त्रिभिस्ताराशः शेषास्तिष्ठंति द्वाषष्ट्या चातान्य-
त्य कसप्तोधिकानि ६७ ततः सप्तषष्ट्या भागैरेकं लब्धं त्रयोदश पश्चान्नाकमपि तिष्ठति त्रयोदशभिश्चाषाढादी-
न्युत्तराषाढापर्यंतानि नक्षत्राणि शुद्धानि ततः आगतमभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये माघमाससत्का विनी प्रथमा

स्वय० वृत्ति आवृत्तिः प्रवर्त्तताप वं सर्वत्रापि माघ शुक्लादिषु आवृत्तयः सूर्यनक्षत्रयोगमधिकृत्य विदितव्याः । उक्तं च ॥ माघ
२०५ शुक्लप्रतिपन्मत्वा आद्यावृत्तिर्गम्यते सवा आवृत्ती एकादश्यां माघमासे स्मि॥ द्वितीये हेमंते आवृत्ति-
षष्ठं पञ्चस्वस्वमाद्यैः ॥ तस्य प्रतिपणमित्यादि सूत्रमंगलवानाह ॥ तासत्वष्टिमयाद्धि इत्यादि । ताः इति पूर्ववत् । अत्र
द्विषष्ट्यात्मक संवत्सरे द्वितीयां हेमंते माघद्वितीयावृत्तिः प्रवर्त्तयति तदा अर्धचन्द्रातीतः षष्ठानक्षत्रस्याश्विन्यादिकस्य चन्द्र-
नक्षत्रस्याश्विंशतिर्द्विषष्टिभागा एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिभागान्हित्वा । तस्य सकाशः षड्विंशतिर्भूर्षिका भागाः । ता
ह्याः तथाहि प्राक्प्रदर्शितक्रमापेक्षया द्वितीया । माघमाघमासस्तावितिप्रावृत्तिस्तथा तत्र मयाः स्थानेऽङ्क-
ङ्को ध्रियते सरूपाः । कार्यं इति ज्ञातसिद्धिकं ते नयाक्रान्ता ध्रुवराशि ५ ३ ६ द्विगुण्य ते जातानि सप्त द-
शशतान्यष्टोत्तरविंशत्यधिकानि सुक्तनिक्षि रतारां च द्वाषष्टिभागानां मध्ये नरत्वेतं पकस्य च द्वाषष्टिभा-
गस्य सप्तदश सप्तषष्टिभागानां मध्येत्वंतर्व्याप्यकस्य । च द्वाषष्टिभागस्य सप्तदश सप्तषष्टिभागाः १३ २० १०८ । ६ तत
पातस्यः षोडशतिथ्यातिरष्टात्रिंशदधिकेन नक्षत्राणां सकस्य चन्द्रनक्षत्रस्याश्विंशता द्वाषष्टिभागोऽतिरेकषष्टिभाग
सकाशां च सप्तषष्टिभागानां द्विविंशदधिकेन आतनाहोरनक्षत्र्यायाः सद्रोहिता पश्चादकार्या तिर्यक् नामे
कस्य चन्द्रनक्षत्रस्याश्विंशात् द्वाषष्टिभागाः ८ २ ५ ८ । २० । तत्रावस्थानं विशेषक त्रिकस्य चन्द्रनक्षत्रस्य च प- २०५
विंशत्याद्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागान् इति न क्षणादेवं शुद्धे हिता पश्चात् द्वाषा-

सप्त तिर्मुहूर्त्ताएकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुस्त्रिंशत् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्यैकविंशतिः सप्तषष्टिभागाः ७२
३४ । २१ तथा त्रिंशता मुहूर्त्तैः श्रवणः शुद्धस्त्रिंशता धनिष्ठा पश्चाद्वतिष्ठते द्वादश मुहूर्त्ता ॥ शतभिषक्नक्षत्रं ततः शत-
तं ततः आगतं शतभिषा ज्ञानक्षत्रस्य च द्वयोर्मुहूर्त्तयोरेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टाविंशतो द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वा-
षष्टिभागस्य षट्चत्वारिंशति सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु द्वितीयाहेमंते आवृत्तिः प्रवर्त्तते सूर्यनक्षत्रयोगविषयं प्रश्नसू-
त्रं निर्वचनसूत्रं च सुगमं प्रागेव तावितत्वात् ॥ अधु नातृतीयमाघमाससत्याविन्यावृत्ति विषयप्रश्नसूत्रमाह ॥ ८ ॥
ताएएसिणमित्यादि सुगमं तगवानाह ॥ ताशास । एमित्यादि । ताऽति प्राग्वत् पुष्येण युक्तश्चंद्रस्तृतीयां माघ
माससत्याविनीमावृत्तिं प्रवर्त्तयति । तदानीं च उ ष्यस्य एकोनविंशतिमुहूर्त्ताएकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिच-
त्वारिंशत् द्वाषष्टिभागा एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तष ष्टिधा छित्त्वा तस्य सक्ताः षट् त्रिंशत् चूर्णिका भागाः शेषाः
तथाहि प्राक्प्रदर्शितक्रमापेक्षया तृतीया माघमा ससत्याविन्यावृत्तिः षष्ठी तत्र स्थानेऽङ्को ध्रियते सरूपोन
कार्यं इति जातः पंचकस्तेन सप्राक्तनो ध्रुवराशिः ५ ७३ । ३४ । ६६ गुण्यते जाताः षट्शतानि विंशतिरात्रि पंचषष्ट्यधिका-
नि मुहूर्त्तानां मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानामशीत्यधिकं शतं एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य त्रिंशान् सप्तषष्टि-
भागाः ३६५ । १८० । ३० । ततः पतेस्य सप्तपंचाशदधिकेनाष्टशतेन नक्षत्राणां सकस्य च द्वाषष्टिभागस्य
मुहूर्त्तानां च द्वाषष्टिभागानां द्विसप्तत्या एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सक्तानां सप्तषष्टिभागानामष्टानवत्यधि-

केन चापि तेन ४४५७७२ एतच्च गतयात नक्षत्रपर्यायाः शुद्धाः स्थितानि पश्चाद्वचत्वारि मुहूर्त्तशतान्यष्टानवत्यानि मुहूर्त्तगता
नां च द्वाषष्टिभागानां पंचचत्वारिंशत् एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागाः ४७८।४५।३४ ततएतेभ्यस्त्रि
शता त्रिनवत्यधिके मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या
सप्तषष्टिभागैरिति शुद्धानि पुनर्वसुपर्यंतानि नक्षत्राणि शुद्धानि स्थिता पश्चान्नव मुहूर्त्ता मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टि
भागानामशीतिरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुस्त्रिंश सप्तषष्टिभागाः द्वाषष्ट्या च द्वाषष्टिभागैरेको मुहूर्त्तो लब्धः
स मुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्यते जाता दश मुहूर्त्ताः ॥ शेषाः स्थिता द्वाषष्टिभागा अष्टादश १०।१८।३४ ततः आग
तं पुष्यस्यैकोनविंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशति द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वा
षष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागाः पुष्ये तृतीयां माघमासभाविन्यामावास्यां प्रवर्त्तते सूर्यं तद्व
योग विषयप्रश्नसूत्रं निर्वचनसूत्रं सुगमं चतुर्थम् माघमासभाविन्यामावास्यायां विषयं प्रश्नसूत्रमाह ।ता। ता एएसिणं
मित्यादि सुगमं भगवानाह ता मूलेणमित्यादि । ता इति प्राग्वत् मूलेन युक्तश्चंद्रः चतुर्थीमेतां माघी परिसमापयं
ति तदानीं च मूलस्य मूलं च नक्षत्रस्य षड् मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टापंचाशत् द्वाषष्टिभागा एकं च द्वाषष्टिभा
गं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्का विंशतिश्चूर्णिका भागाः शेषाः ॥ तथाहि चतुर्थी माघमासभाविन्यामावास्येति पूर्वप्रदर्शि २०६
तक्रमापेक्षया अष्टमी तस्यां च ज्ञानेऽष्टको ध्रियते स रूपोन कार्य इति जातः सप्तकस्तेन सप्राक्तनो ध्रुवरा

शिः ६६।४६।१।६१ गुण्यते जाता न्यकादशोत्तराणि चत्वारि सहस्राणि मुहूर्त्तानां त्रिमुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां षट्
तशेषं चाशीत्यधिकैकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चत्वारिंशत्सप्तषष्टिभागाः ४०११।२५०।४५ ततएतेभ्यः षट्सप्तत्यधि
कं विशतं शतं मुहूर्त्तानां मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां पंचविंशत्या द्वाषष्टिभागस्य सत्कानां च सप्तषष्टिभागानां द्वा
त्रिंशता चाष्टषष्ट्यधिकास्याच्च अष्टौ पर्यायाः शुद्धाः स्थितानि पश्चात्र मुहूर्त्तानि सप्तशतानि पंचविंशत्यधिकानि मु
हूर्त्तानि मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां दशाधिकशतं एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्चत्वारिंशत् सप्तष
ष्टिभागाः ७२५।१५।४६ ततएतेभ्यः सूत्रः षट् ति शतानि मुहूर्त्तानामेकोनसप्तत्यधिकैरेकस्य च मुहू
र्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वाषष्टिभागैरेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैरिति शुद्धा
नि विशाखापर्यंतानि नक्षत्राणि शुद्धानि स्थिता पश्चाद्वाषष्टि मुहूर्त्ता मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां सप्त
विंशत्यधिकं शतं एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सप्तचत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः । चतुर्विंशत्यधिकेन च द्वाष
ष्टिभागशतेन द्वौ मुहूर्त्तौ लब्धौ तौ मुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्येते जाताश्चतुःषष्टिर्मुहूर्त्ताः ॥ शेषाः स्थिताः त्रयो द्वाषष्टि
भागाः ६४।३।४७ ततः पंचचत्वारिंशता मुहूर्त्तैर्ज्येष्ठा शुद्धा स्थिता पश्चादेकोनविंशतिर्मुहूर्त्ताः १
६।३।४७ ततः आगतं मूलस्य षट् मुहूर्त्ताः एकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टापंचाशत् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाष
ष्टिभागस्य विंशतिः सप्तषष्टिभागाः चतुर्थी माघमासभाविनीममावास्यां परिसमापयन्ति । सम्प्रति नक्षत्रयोगविषयं प्रश्न

सूत्रं निर्वचनसूत्रं च सुगमं। पंचममाघमाससमाप्त्यावृत्तिविषयं प्रश्नसूत्रमाह। ता एएसिणमित्यादि सुगमं भगवानाह।
ता कत्तियाहिं इत्यादि ता इति पूर्ववत् कृत्तिकाभिर्युक्तश्चंद्रः पंचमीं हैमंतीं माघीमावृत्तिं प्रवर्त्तयति तदानीं च कृत्तिकानक्ष
त्रस्य अष्टादश मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्त्रिंशद् द्वाषष्टिभागा एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्काः
षट् चूर्णिका भागाः शेषाः। तथाहि पंचमी माघमासभाविन्यावृत्तिः प्राग्भावपदर्शितक्रमापेक्षया दशमा ततस्तस्याः स्था
ने दशको ध्रियते स रूपोनः कार्य इति जाता नव। तेन प्राक्तनो ध्रुवराशिः ५७३।२४।६६ इत्येवंप्रमाणो गुण्यते जातान्ये
कपंचाशच्छतानि सप्तपंचाशदधिकानि मुहू र्त्तानां मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां त्रीणि शतानि चत्त्वा
रिंशत्यधिकानि एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चत्त्वारि पंचाशत् सप्तषष्टिभागाः ५१५७।२१६।५९४ तत एते
भ्यः पंचाशन्मुहूर्त्ताः चतुर्दशाधिकैस्त्रि र्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां चतुश्चत्वारिंशदधिकेन शतेन
द्वाषष्टिभागशतानां च सप्तषष्टिभागानां त्रिभिः शतैः तैः षण्णवत्यधिकैः षट् नक्षत्रपर्यायाः शुद्धाः स्थितेः पश्चान्मुहू
र्त्तानां द्विशतं एकविंशत्यधिकं मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां चतुःसप्तत्यधिकं शतमेकस्य च द्वाषष्टि
भागस्य षष्टिः सप्तषष्टिभागाः २२१।१७४।६० तत एतेभ्यः एकोनषष्ट्यधिकेन मुहूर्त्तशतेन एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंश
त्या द्वाषष्टिभागैः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्षष्ट्या सप्तषष्टिभागैरभिजिदादीनि नक्षत्राणि उत्तराषाढापर्यन्तानि नक्षत्रा
णि शुद्धानि स्थितानि पश्चान्मुहूर्त्तानां चतुरशीतिः मुहूर्त्तगतानां च द्वाषष्टिभागानां शतमेकोनपंचाशदधिकं २०७

एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकषष्टिः सप्तषष्टिभागाः ८४।१४९।६१ ततो द्वाषष्टिभागानां चतुर्विंशत्यधिकेन श
तेन मुहूर्त्तो लब्धो पश्चादवस्थिताः पंचविंशतिर्द्वाषष्टिभागा लब्धौ च मुहूर्त्तौ मुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्येते जाता
षडशीतिर्मुहूर्त्तानां ततः पंचसप्तत्या मुहूर्त्तानां रेवत्यश्विनी भरण्यः शुद्धाः स्थिताः पश्चाद्दश मुहूर्त्ताः शेषास्ते च
१०।२५।६६ ततः आगतं कृत्तिकानक्षत्रस्याष्टादश मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्त्रिंशद् द्वाषष्टिभागा एकस्य
च द्वाषष्टिभागस्य षट् सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु पंचमी हैमंती आवृत्तिः प्रवर्त्तते। सम्प्रति सूर्यनक्षत्रयोगविष
यं प्रश्ननिर्वचनसूत्रे सुगमे। तावदवसेयानि दा शा। एतद्वा योगमधिकृत्य सूर्यस्यावृत्तयः संप्रति चं
द्रस्य वक्तव्या यस्मान्नक्षत्रे चंद्रे माना: सूर्यो दक्षिणा उत्तरा वा आवृत्तीः करोति। तस्मि
न्निनक्षत्रे वर्त्तमानश्चंद्रोऽपि दक्षिणा उत्तरा वा आवृत्तीः करोति तत्र यो उत्तराभिमुखमावृत्तीर्योगो
चंद्रस्य दृष्टः सर्वोऽपि नियतमासाभिनक्षत्र त्रेण सह योगोऽदृष्टः यास्तु दक्षिणाभिमुखावृत्तयः तेषु पंच
योगं एकं च दृष्टं विना पुष्यार्द्धादुगमिजादि स्यात्। अतिएणं उस्सण्ण नियमनक्खत्तेसो सेसं। अत्र
नक्खत्ते सेसाणं विनक्षत्राणि मासे न विषयं सुगमं। तत्रासिन्नित्यक्षत्राभिमुखावृत्तयो सामुद्रं तत्रादिचंद्र
स्थित्वावधिकेन त्येन तेन चंद्रस्य सप्तषष्टिर्नक्षत्रपर्यायाः लभ्यंते। ततः प्रथमसूत्र किं लभ्यते। राशित्रय
स्थापना १३४।६७।१ अत्रांत्येन राशिना एककलक्षणेन मध्यस्य राशेः सप्तषष्टिरूपस्य गुणनं जाता सप्तषष्टिर

सूर्य० टी० वपकेनगुणितंतदेवभवतीतिवचनात्।तस्यास्त्रसप्तर्षेश्चत्रिंशदधिकेनशतेनभागेनकृतेलब्धमेकमब्दपर्या
२०८ यस्यतस्मिन्स्वांशैर्नवशतानिपंचदशशताब्दानिसप्तर्षिभागानांसंतिवक्रमोविंशतोसप्तर्षिभागेभुक्तनक्ष
त्रस्यभुक्तभदक्षिणायनचंद्रःकृतवान्ततःऋषीणांचत्रिंशत्सप्तर्षिभागाश्चनंतरादितराख्यःशताब्देतेष्वि
तानिवर्षाणिअष्टाशतान्येकसप्तत्यधिकानि८७१तेषांसप्तर्षिभागाःक्रियतेदृष्टकानिचिन्हदत्राणिश्च
शहत्राणितानिसार्धत्रयस्त्रिंशत्सप्तर्षिभागप्र माणानिकानिचिन्हसमाहत्राणितानिपरिशिष्टसप्तर्षिभाग
प्रमाणानिकानिचित्रध्यर्धहत्राणितानिसाग अधिकशतसंख्यसप्तर्षिभागप्रमाणानिभागार्धत्वधिकं
सप्तर्षयश्चभ्रमंतीतिसप्तर्षिभागदशाणि लब्धाब्दकोदशशतार्धोपरितनोतिलेपिताःश्रुताःते
अत्रयेपदशास्तिरश्चेषादीनित्रशराशांतपर्यंताः नितहत्राणिशुभानिवृत्तआगतमश्लिजितानक्षत्रस्यप्रथ
मसमायदंडतरायणंकारातिएवंसर्वाण्यपिचं डस्यास्तरायणानिवेदित्यानिःभुक्तंपश्चात्सप्तमुक्तानेशो
दशनक्षत्राश्लेषादिपूर्वचत्वारोनक्षत्रविमर्शश्चिंतारवंदा।अथुनाशुभ्यदक्षिणाआइनायोत्सायनतायदिचत्
त्रिंशदधिकनाशनशतेनसप्तर्षिरचक्रस्यपर्यायालब्धातांततपाकनायननकिंलभागादशाशित्रयसप्तप्तना
॥२४॥८३॥अत्रास्यनरावारनोपाकलकाणाप्तमध्यस्याशाःसप्तर्षिभूपस्ययुगेनज्ञाताःसप्तर्षिषाद्वतस्या
स्यत्रिंशदधिकेनशतेनभागहरणंलाधमेकमब्दपर्यायस्यतसप्तर्षिभागरूपाणिनवशतानिपंचदशौ २०८

नयाणिपरायततदक्षविंशतिरतिजितासंबुध्विताःसप्तर्षिभागाःशोभंतस्त्रिताःनिपश्चादशेषाशानिवतुर्वत्यधिका
नि८४तेषांसप्तर्षिभागाःक्रियतेलभ्यादशशतेनभ्रवयोदशाणिःशुनर्वसुसानिनक्षत्राणिअग्न्यनिशोपातिश्च ख
षतिनयाविंशतिःएतेषकितसप्तर्षिभागाअष्टाशावस्यततेषुकृत्वानामकारणानवीशातावणयुताज्ञातानि
षटशतानिनवत्यधिकानि६९०तेषांसप्तर्षिभागाःक्रियतेलब्धाःश्रशास्त्रकृत्वाःशेषाश्चित्रतिविंशतिःसप्त
र्षिभागाःततदश्वमागतंपुनर्वसुनक्षत्रसर्वा मतानुक्तिपुष्यस्यवदशपुष्यकृत्वंधिकस्यवस्त्रक
नस्यविंशतिःसप्तर्षिभागापुनुक्तपुष्यस्थितं रात्रमंडलादृदिनिःक्रमतिवेदः।एवंसर्वाण्यपिदक्षिणा
यनानिसाधनीयानि।चक्रंचदसत्रभुज्ञानि। मगान्मुखत्रसागयवीसइश्वेश्वासुपत्रविसंश्रमत्ते
।ग्नेवदित्याश्रुतित्रिकमश्वंदो।तादवमुक्त नक्षत्रयोगमध्यकृत्यचंडस्यापहत्वयःसंप्रतियोगमं
वसामान्यतःप्रकृपयति।।७।।तद्वस्वलुश्यादित्व तथुगेरवकुर्वयवशमाणेदशाविशेषायोगःप्रश्नश्रद्धश्च
त्रिषलावज्ञात।।अत्रअवज्ञातशाष्टाःसद्दशावदनोषलस्यावज्ञात।सदशेषलावज्ञातः।।अत्रअवज्ञातशा।
ष्टःसद्दशावदनोषलस्यावज्ञातःसहाद्योद्वृषलावज्ञातः।।द्वृषलाकारणंचंडसूर्यनक्षत्राणिवसिन्नयोगाश्च
ति।।तसप्तषलावज्ञातरतिसाधनापवंसर्वत्रापिसावयितव्यं।।वेषुवैराशद्वज्ञातसूत्रदशोषलकानज्ञातो
मंदोमंदसदशःमंदावयवदशप्रसिद्धदशादिकमिकालावतोविज्ञायीमंदोमंदोतिमंदस्सूत्रसदशोयोगो

सूर्यप्र॰टी॰ पिमंचातिमंच॰प्रसिद्धं तदाकारो योगो पिंडत्वं चत्रा स्वामात्य रूपा चतुपर्यन्त्यात्य चतुसादनोति त्रा पिंडत्वं चत्रा ७२
२०७ तित्वं तदाकारो योगो पिंडत्वमिति चत्रा युगमवतद्या युगनक्षत्र यद्या युगमध्ये सप्तदशा यो गारार्पितं वर्त्ततितवत्प्रयो
गा पियः प्रतिलातिम युगनद्धस्तत्र आवयनं समद्रूपः॥ यक्षवडः शायाभावप्रदस्पनक्षत्रस्य नाम मध्यगत्वं पिं
पितउपवयनात दयः प्रथमतश्चंद्रमसः सूर्यस्य वापकतरस्य यद्दोषतद्भावणवापकतारणजातमुद्वंतत्पिंड
तीयनक्षत्रादिना सा तापर्यंगतास प्रोक्तास्तद् तिसावः॥ मांशुतानाम् दशमः॥ तत्र मंडुकप्लुत्यायाज्ञातयो
गः समांडूकप्लुतः॥ स्वयरूपणसह विदितव्यो। अन्यस्य× कप्लुत×मांडूकप्लुतिगमनासंलवानूत्कंवांवेड
सूर्यनक्षत्राणां इति नियतगतानियमात्तु नियतगतय इति विदितव्य यथावबोधं दशानाम पियो
गानां स्वरूपमत्र सावताक्रतायया संप्रदायः मन्यथावा वाच्या तत्र युगछत्रातछत्रवत्का॥ शेषार्वा
पियोगाः प्राय्यावज्ञावाव ज्ञष्ठव दाशाष्ठ मवति चतुर्थितत्रयोगस्तु कदाचि तत्कस्मिन्देशादेशात तत्स्थि
प्रयप्रश्नसूत्रमाह ता एएसिणमित्यादि ता इति पूर्ववत् पातेषां मनंतरादितानां चंद्रादीनां पंचानां सवर्णा
मान्यव्रातिव ज्ञायायोगवं ॰ कस्मिन्नादावायुत स्व काराति सगवानाद ता इत्यादि ता इति पूर्ववदाचम्रर्षाय
का पास्या परिप्राचानाय तया उदन्दक्षिणायत यास्वत्व चतुःशातुकोड द्वाध्यादिवा तिन्नतिसक्तिनिदर्शादि
वसउत्रयालघइति। वच्यक्षाना कायप्राभदरदत्यमानाना मन्नं पुरुषंपत्रंतेवचतोनर्द्वपतिष्ठरायाःस्व २०७

दुर्भवी॰ इत्यत्र चादीयार्द्धं पदान्तरानिर्दिष्टमवधिस्यष्टयं तिनउतन्मात्र अणकर्मप्यर्थमसिद्ध प्रीतिशतिदिनातिमेतत्रा
ऽष्टाउत्रासमनेजीवयाप्रत्यच यादवरिक्रया इत्यर्थः। मंडलंचतुर्विंशत्यधिकेनशतेन छित्वा विसद्दशयमत्रावनीया
कयादव रिक्रयाउच्याकल्पितया पूर्वापरायतया पकयाचदक्षिणोत्तरायतया मंडलं समकालं विसद्धातविसक्तंचस
नूवतुसगितया जातति द्धमा एकोसागउत्तरपूर्वस्या मेकोदक्षिणपूर्वस्यामेकादक्षिणापरस्यामेकोपरोत्तरस्यामितित
त्रदक्षिणापोरस्य वक्षिणपूर्वचितुलागमडलेचतुर्त्ता गेमात्रे मंडले मंडलवतुर्लागोऽत्यर्थः। एकत्रिंशाशागप्रमाणसप्त
विंशति सागाउपादाय द्वीत्वा आक्रम्य तु यश्च। अष्टाविंशतितमं च भागं विंशतिधा छित्वा तस्य सक्कानष्टाद
शासमागाउपादायाक्रम्य शाघक्षितिरकत्रिं शासाकेनोगे सम्यं च कलानां मेकस्यएकत्रिंशाव स
क्तस्यसागस्य सक्कास्यां वास्यांविंशतितमास्यां सागास्यां दक्षिणपश्चिमं चतुर्भागमंडले मंडलचतुर्भागमसं
प्राप्तासिमन्प्रदेशेसचन्द्रश्चतुरतिचतुरस्रपाप्ताः। युनक्तिकरोति। एतमेवतद्यवेत्यादिना सावयतिउपरिचंडेम
ध्यन्दकवमधप्रासादित्यइति इडमाध्यनक्षत्रमित्यक्षतततोनक्षत्रावशोपप्रतिपत्र्य यंप्रश्नकारोति। ता समयवणमि
त्यादि तस्मिन्दसमयेचंद्र। केननक्षत्रेणयुक्तोयोगकरोति सगवानाह ता इत्यादि ता इति पूर्ववत्तस्मिन्व
समये चित्रयासह योगंकरोति तदानीं च चित्रायाश्चरमसमय ॥छ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्ति
टीकायां दशमं प्राभृतं समाप्तं ॥छ॥ तदेवमुक्तं दशमं प्राभृतं संप्रति एकादशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिका

सूर्यप्र॰वृत्ति
२१०

रात्रय एवं चंद्रमासात् कृष्णपक्षो वक्तव्य इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ॥ ता कहं ते इत्यादि ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रका
रेण त्वया भगवन् चंद्रमासात् कृष्णपक्षोऽतिरिच्यते इति वदेत् किमुक्तं भवति कियंतं कालं यावत् चंद्रमासात् कृष्णपक्षः किय
न्तं कालं यावत् शुक्लपक्षो अतिरिच्यते इति वदेत् एवमुक्ते भगवानाह ॥ ता अट्ठ इत्यादि ता इति पूर्ववत् अष्टौ
मुहूर्तशतानि पंचाशीतानि पंचाशीत्यधिकानि एकस्य च मुहूर्तस्य त्रिंशतं द्वाषष्टिभागान् यावत् कृष्णपक्षः
समुदायेनातिरिच्यते इति वदेत् तथाहि एकस्य चंद्रमासस्य मध्ये एकस्मिन् पाश्चात्ये चंद्रमासादतिरिक्तस्मिन्
पाश्चात्ये पक्षे चंद्रमासस्य च परिमाणमेकोनत्रिंशद्रात्रिंदिवानि एकस्य च रात्रिंदिवस्य द्वात्रिंशद्द्वाष
ष्टिभागा रात्रिंदिवानि मुहूर्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यंते जातान्यष्टौ शतानि सप्तत्यधि
कानि ८७० मुहूर्तानां ये अपि च द्वात्रिंशद्द्वाषष्टि भागा रात्रिंदिवस्य ते मुहूर्तसत्कभागकरणार्थं त्रिंशता
गुण्यंते जातानि नवशतानि षष्ट्यधिकानि ९६० द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाः पंचदश मुहूर्ताः १५ ते मुहू
र्तराशौ प्रक्षिप्यंते जातानि मुहूर्तानामष्टौ शतानि पंचाशीत्यधिकानि ८८५ शेषास्त्वमी तिष्ठंति त्रिंशद्द्वाषष्टि
भागा मुहूर्तस्य एतदेव प्रतिविशेषाभावात् बाधकविविक्तं न स्पष्टयति ॥ ता दोसिणा इत्यादि ता इति पूर्ववत् ज्यो
त्स्ना प्रथमतः पक्षे ज्योत्स्नापक्षः शुक्लपक्ष इत्यर्थः तस्मात् अंधकारपक्षमयमानोऽतिरिच्यते चंद्र अष्टौ मुहू
र्तशतानि द्विचत्वारिंशदधिकानि षट्चत्वारिंशतं च द्वाषष्टिभागान् मुहूर्तस्य यावत् अपरमिति गम्यते इति वक्तव्यम् २१०

अर्धः आत्मीयो योऽस्य संख्या कानि मुहूर्तशतानि यावच्चंद्रो राहुविमानप्रभया रज्यते कृष्णो भवतीति भवरा
ग प्रकारं तथा तथा नाम प्रकटयति प्रथमायां प्रतिपल्लक्षणायां तिथौ परिसमाप्तुवत्यां प्रथमं परिपूर्णं पंचदश
भागं यावत् रज्यते द्वितीयायां परिसमाप्तुवत्यां तिथौ परिपूर्णं द्वितीयं पंचदशं भागं यावत् एवं यावत् पंचदश्यां ति
थौ परिसमाप्तुवत्यां परिपूर्णं पंचदशं भागं यावत् रज्यते तस्यां च पंचदश्यां तिथौ चरमसमये चंद्रः सर्वात्मना राहु
विमानप्रभया रक्तो भवति तारा द्वतीत्वर्थः तामत्य यावः यच्च षोडशभागानां द्वाषष्टिभागरूपाः का नाम रक्ता
इति तस्योक्तत्वाद्देश्यपरिच्छेदनगण्यतां अवभासते इत्यादि तत्र पंचदश्यां तिथौ चरमसमये मुक्तात् अंधकार
पक्षप्रथमसमयादारभ्य शेषं सावशेषं म्यादिपं चंद्रो रक्तो भवति विरक्तो कथा इत्यत्र इत्यत्रस्या
कृष्णपक्ष इति भवति किं यासावावृत इति भावः अंधकारपक्ष वक्तव्याता अमुं सारमाह इमण्णमित्यादि इ
य अंधकारपक्षपर्वदिशा तिथि एमितिवाक्याले कारः अमावास्या अमावास्या नामा अत्र युगप्रथमपर्वणि अ
मावास्याः सूत्रात्ते सा इदं पर्व यत्स्यासिध्यममावास्या पौर्णमासी चापरापाक्षपर्वशत्स्य एवेति सू
तत्त्वं पर्वपर्ववत् अमावास्या इति अथ कस्य च द्वात्रिंशत्तानि त्रिंशतानि द्विचत्वारिंशदधिकानि षट्चत्वारिंशतं द्वा
षष्टिभागान् मुहूर्तस्य ज्ञात इदं सूत्रपद्धत्या पार्श्वात् चंद्रमासस्य तेन एकस्य प्रमाणं च तुर्दश रात्रिंदि
वानि रात्रिंदिवस्य सप्तचत्वारिंशद्द्वाषष्टिभागाः रात्रिंदिवस्य परिमाणं त्रिंशत् मुहूर्ताः इति चतुर्दश त्रिंशता गुण्यं

ते जातानि मुहूर्त्तानां चत्वारिंशतानि विंशत्यधिकानि अथ एते पि च सप्त चत्वारिंशत् द्वाषष्टिभागा रात्रिंदिवस्य ते पि मुहूर्त्त
भागकरणार्थं त्रिंशता गुण्यंते जातानि चतुर्दश शतानि दशोत्तराणि १४१० तेषां द्वाषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा द्वाविंशति
र्मुहूर्त्ताः ते मुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्यंते जातानि चत्वारि मुहूर्त्तानां शतानि षट्चत्वारिंशदधिकानि ४४६ शेषास्तिष्ठंति
षट्चत्वारिंशत् द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तस्य तावद्यावत्कालं चंद्रमासोपि दृष्टिसाधनकालप्रतिपादनं कृतमथ यावं
तं कालं दृष्टिसाधनतमपि मुहूर्त्तादि ॥८॥ ता अंधकारप … क्खा तेणमित्यादि ता इति पूर्ववत् ॥ अंधकारपक्षात् णं
मिति वाक्यालंकारे ज्योत्स्नापक्षं शुक्लपक्षमय … मानश्चंद्रश्चत्वारिंशदधिकानि मुहूर्त्तशतानि षट्चत्वारि
शतं च द्वाषष्टिभागान् मुहूर्त्तस्य यावद्दृष्टि … मुपगच्छति इति वाक्यशेषः तानि च प्रागुक्तसंख्याकानि
मुहूर्त्तशतानि यावच्चंद्रः शनैः शनैर्विरज्यते … राहुविमानेनानावृतो भवतीति विरागप्रकारमेवाह तं
ज्योत्स्नादित्यादि तच्चैवमिति विरागप्रकारोपदर्शिनी । प्रथमायां प्रतिपद्रूपायां तिथौ प्रथमं पंचदशभागं या
वच्चंद्रो विरज्यते द्वितीयायां द्वितीयं पंचदशभागं यावत् एवं पंचदश्यां पंचदशं भागं यावत्तस्यां च पंचदश्यां
पौर्णमासीरूपायां चरमसमये चंद्रो विरक्तो भवति सर्वात्मना राहुविमानेनानावृतो भवतीति भावः ते
च पंचदशपाश्चरमसमये तु चंद्रः शुक्लपक्षप्रथमसमयादारभ्य शेषेषु समयेषु चंद्रो रक्तो विरक्तश्च भवति। विरक्तश्च देशतो
रक्तो भवति देशतो विरक्तश्च भवति। मुहूर्त्तसंख्या भावना च प्रागुक्ता द्रष्टव्या। शुक्लपक्षं च कृष्णपक्षादुपसंहारमाह इय २११

र्षमित्यादि इयमनंतरोदिता पंचदशी तिथिः पौर्णमासीनामा अत्र च युगेणमिति पूर्ववत् कियंति पर्वाणि पौर्णमासी
अमावास्यारूपाणि युगे कियत्यो अमावास्याः कियत्यश्च पौर्णमास्य इति युगे तत्र तासां सर्वसंख्यामाह तत्थ खलु इत्या
दि तत्र युगे खल्विमान्येवंरूपाणि द्वाषष्टिः पौर्णमास्यो द्वाषष्टिरमावास्याः प्रज्ञप्तास्तत्र युगे चंद्रमसस्तत्र अ
नंतरोदितानि अनंतरोदितस्वरूपाः कृत्स्नाः परिपूर्णा रागा द्वाषष्टिरमावास्यास्तासु युगे द्वाषष्टिसंख्याप्रमाणत्वात् अमा
वास्याः चंद्रमसः परिपूर्णरागसंभवात् एते अनंतरोदि … तस्वरूपा युगे चंद्रमसः कृत्स्ना विरागाः सर्वात्मना रागाभावाः
द्वाषष्टिर्युगे पौर्णमासीनां द्वाषष्टिसंख्याकत्वा … त्तासु च चंद्रमसः परिपूर्णविरागभावात् तत्र युगे सर्व
संख्यया एकं चतुर्विंशत्यधिकं पर्वशतं तत्र … अमावास्यापौर्णमासीनामेव पर्वशब्दवाच्यत्वात् ता
सां च प्रत्येकं द्वाषष्टिसंख्यातानामेकत्र मीलने … चतुर्विंशत्यधिकशतभावात् एवमेव च युगमध्ये स
र्वसंकलनया चतुर्विंशत्यधिकं कृत्स्नरागविराग … शतं जावइयाणमित्यादि यावंतः पंचानां चंद्रसंवत्स
राणां समयाः एकेन चतुर्विंशत्यधिकेन समयशतेन न्यूनाः एतावंतः परीत्ताः परिमिताः असं
ख्याता देशरागविरागसमया भवंति एतेषु सर्वेष्वपि चंद्रमसो देशतो रागो विरागश्च भावात् यत्तु चतुर्विंशत्यधि
कं समयशतं तत्र द्वाषष्टिसमयेषु कृत्स्ना रागाः द्वाषष्टौ च समयेषु कृत्स्ना विरागा इति तद्वर्जनं इत्याख्यानं म
यातिगम्यते एतद्भगवद्वचनमतः सम्यक् श्रद्धेयमिति संप्रति कियत्सु मुहूर्त्तेषु गतेषु अमावास्यातो

नंतरं पौर्णमासी कियत्सु वा मुहूर्त्तेषु गतेषु पौर्णमास्या अनंतरममावास्या इत्यादि निरूपयति। ता अमावासा
तो णमित्यादि। सुगमं नवरं अमावास्याया अनंतरं चंद्रमासस्यार्द्धेन पौर्णमासी पौर्णमास्या अनंतरमर्द्धमासेन।
चंद्रमासस्यामावास्या अमावास्याया अमावास्या परिपूर्णेन चंद्रमासेन पौर्णमास्या अपि पौर्णमासी परिपूर्णे
न चंद्रमासेन तत्र भवति यावान् मुहूर्त्तसंख्या। उपसंहारमाह एस णमित्यादि। एष अष्टौ मुहूर्त्तशतानि पंचाशीत्य
धिकानि त्रिंशच्च द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तस्येत्येतावान् रूपतावान् प्रमाणेन चंद्रमासः। एतद्रूप एतावत्प्रमाणश्च शक
लरूपं युगं चंद्रमासप्रमितं युगशकलमत दित्यर्थः। संप्रति चंद्रमा यावंति मंडलानि चंद्रार्द्धमासेन च
रति तान्निरूपणाय प्रश्नसूत्रमाह ॥ ३ ॥ ता चंदेणं अद्धमासेणमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। चंद्रेण अर्द्धमा
सेन प्राकृतत्वाच्च रूपेण चंद्रः कति मंडलानि चरति। भगवानाह। ता चोद्दसेत्यादि चतुर्दश सचतुर्भागमंडला
नि चतुर्भागसहितानि मंडलानि चरति। एकं च चतुर्विं शाधिकशतभागं मंडलस्य किमुक्तं भवति। परिपूर्णानि चतुर्दश मं
डलानि पंचदशस्य मंडलस्य चतुर्भागं चतुर्विंशत्यधिकशतसत्कैकत्रिंशद्भागप्रमाणमेकं च चतुर्विंशशतमेकं भागं मंडल
स्य सर्वसंख्यया द्वात्रिंशतं पंचदशस्य मंडलस्य चतुर्विंशत्यधिकशतभागान् चरतीति कथमेतदवसीयते इति चेत् उच्यते
त्रैराशिकबलात्। तथाहि यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन सप्तदशशतान्यष्टषष्ट्यधिकानि मंडलानां लभ्यंते ततः ए
केन पर्वणा किं लभ्यते राशित्रयस्थापना। १२४। १७६८। १। अत्रांत्येन राशिना मध्यराशिर्गुण्यते सजातो तावानेव जातस्त

त्राद्येन राशिना भागहरणं लब्धाश्चतुर्दश शेषास्तिष्ठंति षड्विंशाः ॥ $\frac{३२}{१२४}$ ॥ ततश्छेद्यच्छेदकराश्योरपवर्तना द्विकेनापवर्तना क्रि
यते ततस्तदेवमागच्छति। चतुर्दश मंडलानि पंचदशस्य मंडलस्य षोडश द्वाषष्टिभागाः ॥ १४ ॥ $\frac{१६}{६२}$ उक्तं चैतदन्यत्रापि चोद्दस
य मंडलाइं विसट्ठिभागा य सोलस हविअद्धमासेणं उडुवइ पत्तियमित्तं चरइ खेत्तं तो ॥ इच्चेएण मित्यादि। आदित्य
नार्द्धमासेन चंद्रः कति मंडलानि चरति। भगवानाह। ता सोलसेत्यादि। षोडश मंडलानि चरति। षोडशमंडलचारी ता
वत् परि खलु अष्टौ चतुर्विंशत्यधिकशतसत्क भागाष्टकप्रमाणे ये केनाप्यसामान्ये केनाप्यनाचीर्णपूर्वे
चंद्र एव स्वयमेव प्रविश्य प्रचारं चरति। कयराइं खलु दुवे इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह। इमाइं खलु दुवे इत्यादि
इमे खलु द्वे अष्टके ये केनाप्यनाचीर्णे वे चंद्रः स्वयमेव प्रविश्य प्रचारं चरति तद्यथा सर्वाभ्यंतरा
न्मंडलाद्वहिर्निष्क्रामन्नमावास्यांते एकमष्टकं केनाप्यनाचीर्णं चंद्रः प्रविश्य चारं चरति सर्वबाह्यान्मंडला
दभ्यंतरं प्रविशन् पौर्णमास्यंते द्वितीयमष्टकं केना प्यनाचीर्णपूर्वं चंद्रः प्रविश्य चारं चरति। एयाइं खलु दुवे अट्ठ
गाइं इत्यादि उपसंहारवाक्यं सुगमं इह परमार्थ इति। ता चंद्रेण एकेन चांद्रेणार्द्धमासेन चतुर्दश मंडलानि पंचदश
स्य च मंडलस्य द्वात्रिंशतं चतुर्विंशत्यधिकशतभागान् प्रमाणेन चरमता। परलोकरूढ्या च कालदमनपेक्ष्य
ज्ञातिसेदमेव केवलमाश्रित्य चंद्रश्चतुर्दश मंडलानि पंचदशस्य च मंडलस्य द्वात्रिंशतं चतुर्विंशत्यधिकशतभा
गान् चरतीत्युक्तमधुना एकः चंद्रमाः। एकस्मिन्नयने कति अर्द्धमंडलानि दक्षिणभागसत्कान्युत्तरभागसत्कान्यपूर

यतीति प्रतिपिपादयिषुर्भगवानाह ता पढमायणगए वा इत्यादि ता शब्दः पूर्ववत् प्रथमायनगतः प्रथमम-
यनप्रविष्टो वा दक्षिणस्माद्भागादभ्यंतरं प्रविशति। सप्त अर्द्धमंडलानि संवर्तयति यानि च दक्षिणस्माद्भाग-
दभ्यंतरं प्रविशन्नाक्रम्य चारं चरति तद्यथा द्वितीयमर्द्धमंडलमित्यादि सुगमं नवरमियमत्र भावना सर्वबाह्ये पंच-
दशे मंडले परिभ्रमणेन सूर्यमधिकृत्य परिपूर्णे पाश्चात्ये युगपरिसमाप्तिरिति ततोऽपरयुगप्रथमायन-
प्रथमे प्रथमेऽहोरात्रे पश्चिमाद्दक्षिणभागाद भ्यंतरं प्रविशन् द्वितीयं मंडलमाक्रम्य चारं चरति। स च पश्चा-
त्ययुगपरिसमाप्तिदिवसानंतरस्याद्यः। चारं चरति चारं चरन् स विदितव्यः। ततः स तस्माद्द्विती-
यान्मंडलान्निष्क्रांतः शनैः शनैरभ्यंतरं प्रविशन् द्वि तीये अहोरात्रे उत्तरस्यां दिशि सर्वबाह्यान्मंडलाद-
भ्यंतरं तृतीयमर्द्धमंडलमाक्रम्य चारं चरति तृती ये अहोरात्रे दक्षिणस्यां दिशि चतुर्थमर्द्धमंडलं चतुर्थेऽहो-
रात्रे उत्तरस्यां दिशि पंचममर्द्धमंडलं पंचमेऽहो रात्रे दक्षिणस्यां दिशि षष्ठमर्द्धमंडलं षष्ठे अहोरात्रे उत्तरस्यां दि-
शि सप्तममर्द्धमंडलं सप्तमे अहोरात्रे दक्षिणस्यां दिशि अष्टममर्द्धमंडलमष्टमेऽहोरात्रे उत्तरस्यां दिशि नवममर्द्ध-
मंडलं नवमे अहोरात्रे दक्षिणस्यां दिशि दशममर्द्धमंडलं दशमे अहोरात्रे उत्तरस्यां दिशि एकादशमर्द्धमंड-
लमेकादशे अहोरात्रे दक्षिणस्यां दिशि द्वादशमर्द्धमंडलं द्वादशे अहोरात्रे उत्तरस्यां दिशि त्रयोदशमर्द्धमं-
डलं त्रयोदशे अहोरात्रे दक्षिणस्यां दिशि चतुर्दशमर्द्धमंडलं चतुर्दशे अहोरात्रे उत्तरस्यां दिशि पंचदशस्यार्द्ध- २१३

मंडलस्य त्रयोदश सप्तषष्टिभागानाक्रम्य चारं चरति। एतावता च कालेन चंद्रस्यायनं परिसमाप्तं चंद्रायनं हि नक्षत्रा-
र्द्धमासप्रमाणं। तेन च नक्षत्रार्द्धमासेन चंद्रो गम्यमानं समानयतश्चतुर्दश मंडलानि चतुर्दशस्य च मंडलस्य त्रयोदश स-
प्तषष्टिभागा लभ्यंते। तथा हि यदि चतुस्त्रिंशदधिकेनाष्टादशशतेन सप्तदशशतान्यष्टषष्टिसहितानि मंडलानां ल-
भ्यंते तत एकेनायनेन किं लभामहे। राशित्रयस्थापना १८३४।१७६८।१। अत्रांत्येन राशिना एककेन मध्य-
राशिर्गुण्यते जातः स तावानेव तत्तस्याद्येन राशिना चतुस्त्रिंशदधिकाष्टादशशतरूपेण भागो ह्रियते। लब्धाश्चतु-
र्दश शेषास्तिष्ठंति षट्त्रिंशतिः। तत्र छेद्यछेदक राश्योः अर्द्धेनापवर्तना लब्धास्त्रयोदश सप्तषष्टिभागा
इति। उक्तं च। तेरस य मंडलाइं णियाइं तेरस य सत्त चट्ठि चेव ला। गाथा अयणेण चरइ सोमो नक्खत्तेण
द्धमासेण। एतद्भाष्यं तत्र क्वचिद्विशेषचिंता यां चंद्रस्य च अद्धमासो युगस्य प्रथमे अयने यथोक्तेन
प्रकारेण दक्षिणभागादभ्यंतरं प्रविशन् द्विती यादीन्याक्रांतवान् तानि चतुर्दशपर्यंतानि सप्तार्द्धमंडलानि।
अभ्यंतरे उत्तरस्माद्भागादभ्यंतरं प्रविशन् तृतीयादीन्याक्रांतवान् तानि त्रयोदशपर्यंतानि षट् परिपूर्णान्यर्द्धमंडलानि सप्त-
मस्य तु पंचदशमंडलगतस्यार्द्धमंडलस्य त्रयोदश सप्तषष्टिभागाः। एतावता चायनं तिष्ठति उत्तरस्माद्भागादभ्यंतरप्र-
विशतश्चिंतायामत एवोक्तमर्द्धमंडलेत्यादि सूत्रं तदपि भावितमेव। संप्रति दक्षिणभागादभ्यंतरं प्रविशन् यानि सप्ता-
र्द्धमंडलान्याक्रामति तदुपसंहारमाह। एयाइं इत्यादि सुगमं। अधुना तस्यैव चंद्रमसः स्वस्मिन्नेव प्रथमेऽयने

उत्तरस्माद्भागादभ्यंतरं प्रविशमानो यान्यर्द्धमंडलानि संक्रामति तानि विवक्षुराह ॥ ७ ॥ ता पढमाए णं इत्यादि । ता इति पूर्व
वत् प्रथमायनगतसुगमत्वादि प्रथममयनं प्रविशन् दक्षिणस्माद्भागादभ्यंतरं प्रविशति सूर्योऽर्द्धमंडलानि संक्रामति प्र
थमस्य चार्द्धमंडलस्य त्रयोदश सप्तषष्टिभागा यानि दक्षिणभागादभ्यंतरं प्रविशन् आक्रम्य चारं चरति । कयरे
खलु इत्यादि । प्रश्नसूत्रं सुगमं । इमाइं खलु इत्यादि । निर्वचनसूत्रं एतच्च प्रागेव भावितं यावत् इमाइं खलु इत्यादि निगम
नवाक्यं निगदसिद्धं एतावता इत्यादि । एतावता ॥ इत्यादि । एतावता कालेन प्रथमस्यायनस्यान्ते समाप्तं भवति । अ
पि प्रागुक्तं विभावितं तादवं पाश्चात्ययुगपरिसमाप्ति रमदिवसे चत्वारस्यां दिशि चारं चरितवान् । तस्या निष्कलु
गपक्षे प्रथममयनं यावति दक्षिणभागाद स्यंतरं प्रविशन् अर्द्धमंडलानि यावंति चोत्तरभागादभ्यंत
रं प्रविशता यानि साक्षादुक्तानि एतदनुसारेण द्वि तीयस्या पंचदशमस्य सप्तषष्टिभागाः प्रथमे चंद्रायणे ऽर्द्धमंड
लानि वक्तव्यानि तानि विवक्षणीयानि पाश्चात्ययुगपरिस । माप्तिचरमदिवसे दक्षिणदिग्भागे सर्वबाह्ये मंडले चारं चरति
वान् अभिनवस्य युगस्य प्रथममयनं प्रथमं गच्छता त्रिंशदुत्तरस्यां दिशि द्वितीयमर्द्धमंडलं प्रविश्य चारं चरति द्वितीये
अयने त्रिंदक्षिणस्यां दिशि संवत्सराः तृतीयमर्द्धमंडलं प्रविश्य चारं चरति तृतीयस्मादौ उत्तरस्यां दिशि
चतुर्थमर्द्धमंडलमित्यादि प्रागुक्तानुसारेण सकलमपि वक्तव्यं तदेवमस्य द्वितीयस्य प्रथमेऽयने उत्तरस्माद्भागाद
भ्यंतरं प्रविशता द्वितीयादीन्येकांतरितानि चतुर्दशपर्यंतानि सप्तार्द्धमंडलानि संक्रामति दक्षिणस्माद्भागादभ्यंतरं

प्रविशता द्वितीयां तृतीयादीन्येकांतरितानि त्रयोदशपर्यंतानि षडर्द्धमंडलानि संक्रामति पंचदशस्य चार्द्धमंडलस्य
त्रयोदश सप्तषष्टिभागाः एवं च सति या वा अन्यस्यार्द्धमासस्यावसाने नक्षत्रस्यार्द्धमासो न भवति किंतु ततोऽन्यून इ
ति सामप्रविष्ट इति तच्च वीचारणीयं ॥ ८ ॥ ता नक्खत्ते इत्यादि । ता एकस्मिन्नयने नक्षत्रार्द्धमासरूपमसमाप्ते
ऽमसूर्यात् त्रयोदश मंडलानि चतुर्दशस्य च मंडलस्य त्रयोदश सप्तषष्टिभागाः । ता इति तावत् नक्षत्रेऽर्द्धमासे चां
द्रोऽर्द्धमासो न भवति । चांद्रेऽर्द्धमासे चतुर्दशानां मंडलानां पंचदशस्य च मंडलस्य द्वात्रिंशतः सप्तविंशत्यधिक
शतभागानां प्राप्यमाणत्वात् इह नक्षत्रार्द्धमासश्चांद्रोऽर्द्धमासो न भवतीत्युक्तं नाक्षत्रोऽर्द्धमासश्चांद्रो
ऽर्द्धमासो न भवतीत्युक्तं न क्षेत्रार्द्धमासश्चांद्रोऽर्द्धमासो न भवति यस्तु चांद्रोऽर्द्धमासः स कदा
चिन्नाक्षत्रार्द्धमासः स्यात् । यथा परमाणुरप्रदेश इत्युक्तो परमाणुरप्रदेश एव यस्तु प्रदेशः स परमा
णुरपि भवत्यपरमाणुः स्कंधप्रदेशादिरिति । आकस्यानुक्तत्वमपनोदार्द्धमाह ॥ चांद्रार्द्धमासेन नक्षत्रार्द्धमासे
न भवति । एवमुक्ते भगवान् गौतमो नाह नक्षत्रार्द्धमासचांद्रार्द्धमासयोर्विशेषपरिज्ञानार्थमाह ॥ ९ ॥ ता नक्ख
त्ताओ अद्धमासाउ इत्यादि । ता इति पूर्ववत् नक्षत्रात् अर्द्धमासात् तत्र भगवन् चांद्रोऽर्द्धमासः
किमधिकं चरति भगवानाह । ता एगमित्यादि एकमर्द्धमंडलं द्वितीयस्य चार्द्धमंडलस्य चतुरः सप्तषष्टिभागानेक
स्य च सप्तषष्टिभागस्य एकत्रिंशता विभिन्नस्य सत्कान्नवभागानधिकं चरति किमुक्तं भवति इति चेदुच्य

सूर्य०प्र० तित्रिंशत्त्रिंकवलानूतस्मादित्य दिवचतुर्विंशत्यधिकेन शतेन समुद्रशत्रशतानि अष्टत्र्यष्टयधिकानि मंडला
टी०२१५ नांलस्यंततततपाकनपर्वणाकिंलसामादशशिंत्रयस्थापना॥१२४।१७६ ॥ अत्रान्यतराशिनामध्यरा
शिनामध्ययुत्पतेजाताःसतानानवततआद्यनवचतुर्विंशत्यधिकशतरूपेणराशिनाभागदरणेलब्ध
च्छेदकराविपांश्वत्राङ्गनापर्वतिनालब्धानिचतुर्दशमंडलानिशिष्टाश्चैकत्रिंशद्भागास्तस्मिन्निरूपाद्दीमा
सगम्याङ्गत्रत्राणदशमंडलानिएकस्यचमं। डलस्यत्रयोदशसप्तषष्टिभागाइत्येवप्रमाणशाध्यतोत
चचतुर्दशस्यस्यायोदशमंडलानिशिष्टानित्रा एकमवशिष्टंसंप्रत्येकस्यएकत्रिंशद्भागस्यस्यायोदश
सप्तषष्टिभागाः।।श्राध्यसप्तसप्तषष्टिरूप स्त्रिगुणिताजातानिपंचशतानिषट्त्रिंशदधिकानि
पर६६एकत्रिंशतत्रयोदशगुणिताजातानि। चत्वारिंशतानिरूप्तराणि४०३एतानिपंचस्यःशतस्यः
शतस्यःषट्त्रिंशदधिकस्य।श्राध्यतस्थितेशो पंचत्रयस्त्रिंशदधिकंशतं१३३ततएतेनसप्तषष्टिभागानयना
र्थंसप्तषष्ट्यागुण्यतेजातानिनवाशीतिशतान्येकादशाधिकानि८९११छेदराशिमेलिएकत्रिंशत्स
सप्तषष्ट्यागुण्यतेजातादसहस्रसप्तसप्तत्यधिकं२०७७तास्यांभागोह्रियतेलब्धम्चत्वारःसप्तषष्टिभा
गाःशेषाणितिष्ठन्तिषट्शतानिएकत्रराणि६०३तानामबधच्छेदकराविपाःसप्तषष्ट्यापर्वतिताजाताःऐ
नवत्रयस्त्रादकत्रिंशत्लब्धएकस्यसप्तषष्टिभागस्यनवएकत्रिंशत्च्छेदकृताभागाःनक्षत्रएवंमंडलं। २१५

मंडलस्यसत्यलाभवत्रारिनवचचेतुत्रिप्पातारगतीसकपणेषेणइदमावनाकृर्वतामंडलंमंडलमितिपउक्तं
तत्त्वसामान्यतायंयोतारव्याप्रसिद्धासावनातडपरोधदवसेसपपरमार्थतःपुनरर्धमंडलमवसातव्यंततोनकश्चि
तसत्रसावाम्कस्यविरोधः।।तादवसमकचंद्रायणवक्ष्यातोक्तासंप्रतिद्वितीयचंद्रायणवक्तव्यतासिधीयातेत
त्रयात्रप्रथमचंद्रायणेदक्षिणभागादभ्यंतरप्रविशन्सप्तर्धमंडलानिउत्तरभागादभ्यंतरप्रविशन्षट्अर्धमंड।
लानिसप्तमस्यार्धमंडलस्यत्रयोदशसप्तषष्टि भागानुचरितवांस्तमधिकृत्यद्वितीयायनसावनाक्रियते
तत्रायनस्यमंडलाकृत्वपरिमाणत्रयोदशार्ध मंडलानिचतुर्दशस्यचार्धमंडलस्यत्रयोदशसप्तषष्टि
भागाः॥तत्रप्राक्तनमयनमुत्तरस्यांदिशिसर्व भ्यंतरमंडलत्रयोदशसप्तषष्टिभागपर्यंतपरिस
माप्तवदनंतरद्वितीयायनप्रविशन्चंद्रःपंचाश्ब तासप्तषष्टिभागेःसर्वाभ्यंतरमंडलपरिसमाप्यततोद्वि
तीयमंडलेचारंचरतितत्रत्रयोदशभागपर्यंत एकमर्धमंडलंद्वितीयस्यायनस्यपरिसमाप्तंद्वितीयमर्ध
मंडलमुत्तरस्यांसर्वाभ्यंतरानन्तरंतृतीयमर्धमंडलत्रयोदशभागपर्यंततृतीयमर्धमंडलंदक्षिणस्यांदि
शिचतुर्थमर्धमंडलंचतुर्थमर्धमंडलमुत्तरस्यांदिशिपंचममर्धमंडलंपंचममर्धमंडलंदक्षिणस्यांदिशिषष्ठ
मर्धमंडलंषष्ठमर्धमंडलमुत्तरस्यांदिशिसप्तममर्धमंडलंसप्तममर्धमंडलंदक्षिणस्यांदिशिअष्टमम
र्धमंडलंअष्टममर्धमंडलमुत्तरस्यांदिशिनवमम्अर्धमंडलंनवममर्धमंडलंदक्षिणस्यांदिशिदशमम्अर्ध

सूर्य० वृत्ति मंडलान्यादर्शं अर्धमंडलमुत्तरस्यां दिशि त्रयोदश अर्धमंडलानि त्रयोदशं अर्धमंडलं दक्षिणस्यां दिशि चतुर्दशमर्ध
२१६ मंडलं चतुर्दशमर्धमंडलं तच्च त्र्यादशपर्यंतं परिसमाप्तं। तदनंतरं त्रयोदशसप्तषष्टिभागान् अभ्यन्तरं चरति। एता भाग
वता द्वितीयमयनं परिसमाप्तं॥७॥ चतुर्दश चमंडलं संक्रांतः सन् प्रथमक्षणादूर्ध्वं सर्ववाह्यमंडलानि मुख्यवारं चर
ति। तत्र स्यरमार्धमिति कतिपयभागातिक्रामं पंचदशाद्य सर्ववाह्यमंडलानि दितव्याः। तदेवमस्मिन् अयने पूर्व
भागे द्वितीयादीन्येकांतरितानि चतुर्दशपर्यंतानि सप्ताद्धमंडलानि नीतानि पश्चिमभागे च तृतीयादीन्येकांत या
रितानि त्रयोदशपर्यंतानि षट् अर्धमंडलानि तत्र पूर्वभागपश्चिमभागवाच्यत्वं अतिमंडलं सूर्यचारी संवाउ
रतितमिरूपयति॥७॥ ता दोचायणगाए इत्या दि। तासति पूर्ववद्द्वितीयायनगते चंडापोरस्साववा
गानि क्रामति कि मुक्कं सवति। पोरस्यभागे। वारंवरं तासप्तचतुःपंचाशत्कानि लवं त्रियानिवंड पुरस्से
ति तृतीयाः षष्ठ्यौ पारएसूयादिनाचीसानि प्रा। तिरवलिसप्तचत्राायादशाकानि लवं तिया। निवंडआत्मनै
वचीसानि प्रतिचरति। इयमत्र भावना। पूर्वस्यां दिशि यो भागः स पूर्वभागः अस्मात् परस्यां दिशि स पश्चि
मभागः तत्र पूर्वभागे सप्तसु अपि द्वितीयादिषु एकांतरितेषु चतुर्दशपर्यंतेषु सप्तषष्टिभागप्रचिलाकुप्रत्ये
कं चतुःपंचाशतस्सप्तषष्टिभागान् चंडापरिणसूयादिनाचीसाति प्रतिचरति त्रयोदशत्रयोदशसप्तषष्टिभागा
गान् स्वयं तासानि चर॥७॥ ता दोचायणगए इत्यादि तस्मिन्नेव द्वितीयायनगते पश्चिमभागानि २१६

क्रामति। पश्चिमभागे वारंवरं तिषट्चत्वारिंशत्पंचाशत्कानि लवं तिया निवंड परस्सेति परएसूयादिनाचीसानि प्रति
चरति षट् त्रयोदशकानि या तिवंड स्वयं चासानि प्रतिचरति। अत्र भावना पश्चिमभागे षट् सु अपि तृतीयादि
ष्वेकांतरितेषु त्रयोदशपर्यंतेषु अर्धमंडलेषु सप्तषष्टिभागप्रविभक्तेषु प्रत्येकं चतुःपंचाशतं चतुःपंचाशतं सप्तषष्टि
भागान् परचीर्णान् प्रतिचरति त्रयोदश सप्तषष्टिभागान् स्वयं चीर्णानि। तत्र परा इरवलु उविइत्यादि। अपाररवलु इत्त्रयो
दशकं तस्मिन्नयनानागीयवंड तेनाप्यसामान्ये केनाप्यनाचीर्णानि स्वयमेव प्रविश्य चारं चर
ति कयरा इरवलु इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं इमाख लुइत्यादि निर्वचनवाक्यमिदं तत्र प्रायो निगदसिद्धं
वरमेकं यत्र त्रयोदशकस्य स्थितरमंडले तत्र पाश्चात्यायनगतत्रयोदशकादूर्ध्वविदितं तस्मै
वसंसवास्पदत्वात्। द्वितीयसर्ववाह्यमंडलात् तत्पर्यंतवर्त्तिपतिपत्त्यायाइरवलु तीएइत्यादि दिशि
मनवाक्यसुगमं तावद्यामकं च डमसमधिकृत्य द्वितीयायनगतं क्रमेण तत्र स्फुरेण द्वितीयमपि वक्रम
समधिकृत्य द्वितीयायनकृत्यतासावनीयापरमस्पाय पश्चिमभागे सप्तचतुःपंचाशत्कानि परचीर्णानि चरणायानि
सप्तत्रयोदशकानि स्वयंचीर्णानि चरणायानि वक्तव्यानि पूर्वभागे षट्चतुःपंचाशत्कानि परचीर्णानि चरणायानि षट्
त्रयोदशकानि स्वयंचीर्णानि प्रतिचरणायानि। एतावता इत्यादि। एतावता कालेन द्वितीयं चंडायणं समाप्तं भवतीति तावत
स्कानस्य दि आद्यसंद्वितीयमयनमेतावन्नप्रमाणत्वादिति तेनानक्षत्रमासो न चांद्रमासो भवति। नापि चांद्रमा

स्मान्नक्षत्रमासात्कियता चंद्रमासोऽधिक इति जिज्ञासुः प्रश्नं करोति। ता नक्खत्ताओ मासाओ इ
त्यादि। ता इति तत्र नाक्षत्रान्मासाच्चंद्रश्चांद्रेण मासेन किमधिकं चरति। एवं प्रश्ने कृते भगवानाह। ता दो अद्धमंडला
इं इत्यादि। द्वे अर्द्धमंडले चरति। अपरस्य चार्द्धमंडलस्य चतुरः सप्तषष्टिभागानेकत्रिंशता छित्त्वा तस्य सत्कानष्टादश भागान्
अधिकं चरति। एतच्च प्रागुक्तमासकायताधिकमेकमर्द्धमंडलमित्यादि द्विगुणं कृत्वा परिभावनीयं। संप्रति यावता
चंद्रमासः परिपूर्णो भवति तावन्मात्रं तृतीयाय नवक्खुत्तं तासं वायणं गए पवे दस इत्यादि। इह द्वितीयायनप
र्यंते चंद्रस्तदर्धमंडलषट्विंशति संख्या सप्त षष्टिभागमात्रमात्रं तत्र च परमार्थतः पंचदशमर्धमंडलं
विदितव्यं बहुतरं सम्यग्गतत्वात्ततः रेनात्व वत्त्ववत् प्रादारासां क्रांत्यं च दशमर्धमंडलं प्रवे
ष्टुस्तत्र प्रविष्टश्च प्रथमक्षणादूर्ध्वं सर्ववाह्यात् तराबाक्किन द्वितीयमंडलाभिमुखं चरति तत्र तस्मिं
न्नेव सर्वबाह्यानंतरमर्वाक्तनं द्वितीयमंडलविचारं चरवि विवक्षितमतोऽधिक्तत्वात्रोपनिपात तृतीयायनगत
चांद्रं पाश्चिमभागे प्रविशति बाह्यानंतरस्या वागृलगत्वाद्विनि। पाश्चात्यस्य द्विमंडलस्य एकचत्वारिंशतं सप्तषष्टि
भागास्त्वव तीतियावच्चंद्र आत्मना परेण वचीर्णान् प्रतिचरति। त्रयोदश च सप्तषष्टिभागास्त्वयानवंद्रः परिणि
वचीर्णान् प्रतिचरति। अन्यचरितान् त्रयोदश सप्तषष्टिभागान् स्वयं चंद्रः स्वयं परेण वचीर्णान् प्रतिचरति। एतावता च
परिक्रमणेन बाह्यानंतरमर्वाक्तनं पाश्चात्यमर्धमंडलं परिसमाप्तं भवति। तदनंतरं च तस्मिन्नेव तृतीयायनगतश्चं २१७

द्रः पौरस्त्यभागे प्रविशति सर्वबाह्यादर्वाक्तनस्य तृतीयस्य पौरस्त्यस्यार्धमंडलस्य एकचत्वारिंशतं सप्तषष्टिभागान् याना
चंद्र आत्मना परेण वचीर्णान् प्रतिचरति तत्र परमन्ये त्रयोदश भागा यान् चंद्रः परेण वचीर्णान् प्रतिचरति। अन्ये च ते त्रयो
दश भागा यान् चंद्र आत्मना परिणवचीर्णान् प्रतिचरति एतावता सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनं तृतीयं पौरस्त्यमर्धमंडलं परि
समाप्तं भवति। सप्तषष्टिरापभागा तापरिपूर्णाः तथा ज्ञातव्यान्। ताइत्यादि। ततः तस्मिन्नेव तृतीयायनगतश्चंद्रः पश्चिमभागे
प्रविशति सर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तनस्य चतुर्थस्य पाश्चात्यस्यार्धमंडलस्याष्टौ सप्तषष्टिभागान् एकं च सप्तषष्टिभा
गमेकत्रिंशद्धा छित्त्वा तस्य सत्कानष्टादश भागान् यानवतीतायावच्चंद्र आत्मना परिणवचीर्णान् प्रतिचरति एता
वता परिक्रमणेन चांद्रो मासः परिपूर्णो जात तः संप्रति पूर्वोक्तमेवस्मरणं चंद्रमासगतमुपसंहा
रमाह। ता एवं खलु चंदेण मासेण मित्यादि एवमु क्तेन प्रकारेण खलु इति निश्चितं चांद्रेण मासेन चंद्रस्त्रयोदश
चतुःपंचाशकानि ज्ञातानि द्वौ च त्रयोदशकौ। निश्चं परेण वचीर्णान् प्रतिचरति। वर्तमानकालनिर्देशः
सकलकालयुगस्य प्रथममेव चंद्रमासस्यैवमेव द्रष्टव्यमिति ज्ञापनार्थः। तत्र त्रयोदश चतुःपंचाशकानि द्विती
यत्र यानि तत्रापि सप्त चतुःपंचाशकानि सर्वभागषट्पाश्चात्यभागाय वक्ति त्रयोदशकं द्वितीयस्य तस्य
परि चंद्रमसा वा धरवाक् द्रष्टव्यं तत्रैकं त्रयोदशकं सर्वबाह्यादर्वाक्तनं द्वितीये पाश्चात्यार्धमंडले द्वितीयं पौ
रस्त्ये तृतीयार्धमंडले तत्रातरसत्यादि। त्रयोदश त्रयोदशकानि यानि चंद्र आत्मनैव वचीर्णानि प्रतिचरति एता

सूर्यप्र० वृत्ति २२८

तिवसर्वाभ्यंतरे द्वितीयेऽर्द्धमंडले उदितः सन् तत्रापि सप्तपूर्वभागगतपश्चिमभागगतवाऽर्धे इत्यादि द्वे एकचत्वारिंशत्
कोठवत्वादत्राकेऽष्टसप्तषष्टिभागा एकचत्वारिंशत्सप्तषष्टिभागमेकत्रिंशद्भागात्मकं तस्य सकला अष्टादश भागाय
त्यता निवंड आत्मना परिणवचीर्णा निद्रति वराति तत्र एकमेकद्वात्रिंशानूकमेकं चत्रयोदशकं द्वितीयायने
परिसर्वबाह्यान्मंडलादर्वाक्तने द्वितीये पाश्चात्येऽर्द्धमंडले द्वितीयामेकचत्वारिंशत्कं द्वितीयं चत्रयोदशकं सर्व
बाह्यान्मंडलादर्वाक्तने तृतीये पौरस्त्यार्धपाश्चात्ये सर्वव्यादर्वाक्तने चतुर्थेऽर्धमंडलेऽधुनोपसंहारमाह ॥ सा।
॥ ८ ॥ एवं सा इत्यादि तत्पश्चाद्वदमसः संस्थितिरिति आग किं विधित्याह । अलिगमत निष्क्रमाणस्य
द्विनिर्दिष्टनवस्थितसंस्थानाञ्चलिगमनं सर्व बाह्यान्मंडलादभ्यंतरं प्रविशन्तं निःक्रमणं सर्वाभ्यं
तरान्मंडलाद्बहिर्गमनं तु द्विचन्द्रमसः प्रकटा । तायाउपवयोनिर्दिष्टद्वियद्योक्रमसुरूपच्चलावाः पताति
रतयस्थितसंस्थानअलिगमन निःक्रमणे अपि । कृत्यावस्थानं तु द्विनिर्दिष्टस्वपेत्र संस्थानमाकारो यस्याः सा
तथारूपासंस्थिता । तथा परिहृष्यमानं च विमानस्या सृष्टाता विकुर्वणार्द्धयानां रूपी रूपधानुअवाति या पनेम
द्यधीयोऽतिशाय रूपवान् चंद्रादेवश्च आख्यातानत्र परिहस्यमानमात्रञ्च चंद्रादेवइतिवादेनाश्वेणिष्ये स्यात् ॥ ८ ॥
इतिश्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां त्रयोदशं प्राभृतं समाप्तं ॥ ८ ॥ तदेवमुक्तं त्रयोदशं प्राभृतं स
म्प्रति चतुर्दशं वक्तव्यं तस्य चायमर्थाधिकारो यथा कदा ज्योत्स्ना प्रभूता भवतीति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह ॥ ८ ॥ २२८

ता कया ते दोसिणा इत्यादि ता इति पूर्ववत् कदा कस्मिन् काले भगवन् बहुका ज्योत्स्ना प्रभूता आख्याता इति वद
भगवानाह ता दोसिणापक्खे इत्यादि ता इति पूर्ववत् ज्योत्स्नापक्षे ज्योत्स्ना बहुका आख्याता इति वदेत् ता कहं ते इत्यादि ता
इति प्राग्वत् कथं केन प्रकारेण भगवन् ज्योत्स्नापक्षे ज्योत्स्ना बहुका आख्याता इति वदेत् भगवानाह ता अंधकारेत्यादि सुगमं पु
नरपि ता कहं ते इत्यादि प्रश्नसूत्रं भगवान् सिद्धान्तवचनमाह ता अंधकारपक्खाओ इत्यादि सुगमं पुनरपि ता कहं ते इत्यादि
प्रश्नसूत्रं निर्वचनमाह ता अंधकारपक्खाओ इत्यादि ता इति पूर्ववत् अंधकारपक्षात् ज्योत्स्नापक्षमयमानः सचंद्रश्चत्वारिंशु
कृत्वा तानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि षट्चत्वारिंशं तं च द्वाषष्टिभागा मुहूर्तस्य यावता ज्योत्स्ना निरंतरं प्रव
र्द्धते तथा चाह ता या निया वन्ती चंद्रो विरज्यते शनैः शनैः राहुविमानेनानाच्छादनतस्तु रूपो भवति मुहूर्त
संख्यामानेन तु भावना प्रागुक्तवत् कर्तव्या कथमनावृतो भवतीत्युच्यते अत्र प्रथमायां प्रतिपत्क्षणेनायं
ति चो प्रथममपंचदश द्वाषष्टिभागसत्का भागा वृत्तष्ट यथमालोचावदनावृतो भवति द्वितीयस्यां तिथौ द्वितीयं
भागं यावदेवं तावत् पंचदशमपि भागं यावदनावृतो भवति सर्वात्मना राहुविमानेना
नावृतो भवतीति सांप्रतमुपसंहारमाह एवं खलु इत्यादि तत एवमुक्तेन प्रकारेण खलु निश्चितमंधकारपक्षा
ज्ज्योत्स्नापक्षो ज्योत्स्ना बहुरा आख्याता इति वदेत् इयमत्र भावना इह कृष्णपक्षप्रतिपत्प्रथमक्षणादार
भ्य प्रतिमुहूर्तं यावच्चात्र शनैः शनैः चंद्रः प्रकटो भवति तथा अंधकारपक्षप्रतिपत्प्रथमक्षणादारभ्य प्रति

सूर्यप्रज्ञप्ति
२१८

मुहूर्त्तैस्तावन्मात्रं शते। शते द्वे च प्रकाशो भवति। तथा चांधकारपक्षे प्रतिपद प्रथमक्षणादारभ्य प्रति मुहूर्त्तैस्तावा
न्मात्रे तावन्मात्रं शते। शते द्वे च आवृतं उपजायते। तत एवं सति यावत्येवांधकारपक्षे ज्योत्स्ना तावत्येव शुक्लपक्षे
पि ज्ञातव्या परं शुक्लपक्षे अपि एवं दर्शपात्रज्योत्स्ना सांधकारपक्षादधिकेति अंधकारपक्षान् शुक्लपक्षे ज्योत्स्ना प्रभूता
ख्यातेति। ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कियती ज्योत्स्नापक्षे ज्योत्स्नापक्षे ज्योत्स्ना आख्याता इति वदेद्भगवा
नाह परीत्ताः परिमिता असंख्येया भागा नि विसि भागा एवमंधकारसूत्राण्यपि स्वकानुसारेण भावनीया
नि नवरमंधकारपक्षे अमावास्यायां ज्यो कारस्य ज्योत्स्नापक्षादधिक इति ज्योत्स्नापक्षादंधका
रपक्षे अंधकारपक्षः प्रभूत आख्यात इति ॥१३॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीका
यां त्रयोदशप्राभृतं समाप्तं ॥१३॥ तदेवमुक्तं त्रयो दशं प्राभृतं संप्रति पंचदशमारभ्यते। तस्य चायमर्थाधिकारो
यथा कः शीघ्रगतिर्भगवता आख्यात इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥१॥ ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत्
कथं भगवंस्त्वया एवं सूर्यादिकं वस्तु शीघ्रगति आख्यातमिति वदेद्भगवानाह। ता एएसि णमित्यादि। एतेषां चंद्र
सूर्यग्रहनक्षत्रतारकाणां पंचानां मध्ये चंद्रेभ्यः सूर्याः शीघ्रगतयः सूर्येभ्योपि ग्रहाः शीघ्रगतयो ग्रहेभ्योपि नक्षत्रा
णि शीघ्रगतानि नक्षत्रेभ्योपि ताराः शीघ्रगतयः सर्वेभ्योऽल्पा वा तेषां पंचानां मध्ये सर्वाल्पगतयः
चंद्राः सर्वशीघ्रगतयस्ताराः एतस्यैवार्थस्य सविशेषपरिज्ञानाय प्रश्नं करोति। ता एगमेगेणमित्यादि। ता इति २१८

सर्वबाह्यात् एकेन मुहूर्त्तेन चंद्र। कियंति मंडलस्य भागशतानि गच्छति भगवानाह। ता जं जमित्यादि यद्यन्मंडल
मुपसंक्रम्य चंद्रश्चारं चरति तस्य तस्य मंडलस्य संबंधिनः परिक्षेपस्य परिधेः सप्तदश शतान्यष्टषष्ट्यधिकानि भा
गानां गच्छति मंडलं मंडलपरिक्षेपमाकेन शतसहस्रेणाष्टानवत्या च शतैश्छित्वा इति इह प्रथम
तश्चंद्रमासो मंडलकालनिरूपणाय सदनंतरं तदनुसारेण मुहूर्त्तगतपरिमाणं परिभावनीयं तत्र मंडलकाल
निरूपणार्थमिदं त्रैराशिकं यदि सप्तदशभिः शतैः रष्टषष्ट्यधिकैः सकलयुगवर्त्तिभिरर्धमंडलैरष्टादशशतानि
त्रिंशदधिकानि रात्रिंदिवानां लभ्यंते ततः एकेनार्ध मर्धमंडलस्य साकेन मंडलेनेति भावः कति रात्रिंदिवानि
लभ्यंते राशित्रयस्थापना १७६८। १८३०। १ अत्र अंत्येन राशिना मध्यस्य राशेर्गुणनं जाता
नि षट्त्रिंशच्छतानि षष्ट्यधिकानि ३६६० आद्येन राशिना भागहरणं लब्धे द्वे रात्रिंदिवे शेषास्तिष्ठंते
चतुर्विंशत्यधिकं शतं १२४ तत्रैकस्मिन् रात्रिंदिवे त्रिंशन्मुहूर्त्ता इति तस्यैवं त्रिंशता गुणने जातानि सप्तत्रिंशच्छ
तानि विंशत्यधिकानि ३७२० तेषां सप्तदशभिः शतैरष्टषष्ट्यधिकैर्भागो हृतो लब्धौ द्वौ मुहूर्त्तौ ततः शेषाद्व
यराशिर्द्वयोश्छेदकराशेश्चाष्टकेनापवर्त्तना जाता उपरितनो राशिस्त्रयोविंशतिः छेदकराशिर्द्वे शते एकविंशत्यधिके
आगतं मुहूर्त्तस्य च एकविंशत्यधिकशतद्वयभागास्त्रयोविंशतिः २३/२२१ एतावता कालेनार्द्धमंडलं परिपूर्णं
चरति किमुक्तं भवति एतावता कालेन परिपूर्णमेकं मंडलार्धं चंद्रश्चरति। तदेवं मंडलकालपरिज्ञानं कृतं सां

सूर्य० टी० २२० प्रतमेतदनुसारेण मुहूर्त्तगतिपरिमाणं चिंत्यते तत्र ये केचनापि दिवसे मुहूर्त्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यते जाताः षष्टिमुहू-
र्त्ताः ६० तत उपरितनो राशिर्मुहूर्त्तप्रतिभागोत्पन्नो जाताः षष्टिः ६० एषा सर्वसवर्णनाय साल्पां शातास्यां सक विंशत्यधिकाभ्यां
गुण्यते गुणयित्वा चोपरितना त्रयोविंशतिः क्षिप्यते जातानि त्रयोदश सहस्राणि सप्त शतानि पंचविंशत्यधि-
कानि १३७२५ एतत्पाक्षिकमंडलकालगतमुहूर्त्तसत्कैकविंशत्यधिकशतद्वयभागानां परिमाणं ततस्त्रैराशिक-
कर्म यदि त्रयोदशभिः सहस्रैः सप्तभिः शतैः पंचविंशत्यधिकैर्भागानां परिमाणं तदा त्रैराशिककर्म
वसाराय दिकं शतसहस्रमष्टानवतिशतानि लभ्यते ततः एकेन मुहूर्त्तेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना
१३७२५।१०९८००।१ इहान्त्यो राशिर्मुहूर्त्तगतिमेक विंशत्यधिकशतद्वयभागरूपस्तत्सवर्णना
थमात्या राशिः एकलक्षणो द्वाभ्यां शताभ्यां एक विंशत्यधिकाभ्यां गुण्यते जातं द्वे शते एकविंशत्य-
धिके २२१ ताभ्यां मध्यराशिर्गुण्यते जातं द्वे कोट्यौ चिव्वारिंशल्लक्षाः पंचषष्टिसहस्राणि अष्टौ शतानि
२४२६५८०० तेषामाद्येन त्रयोदशभिः सहस्रैः सप्तभिः शतैः पंचविंशत्यधिकैर्भागो ह्रियते लब्धानि सप्तदश सहस्राणि
अष्टौ षष्ट्यधिकानि १७६८ एतावतो भागान् यत्र तत्र वा मंडले एकैकेन मुहूर्त्तेन गच्छति तानि भागानामेकेन त्यादि तेत
इति पूर्ववदेवाधिकृत मुहूर्त्तेन सूर्यः कियंति भागशतानि गच्छतीति लगवानाह ता सतत्ता मत्यादि यं यं सूर्यं मंडल २२०
मुपसंक्रम्य सूर्यश्चारं चरति तस्य तस्य मंडलस्य संबंधिनः परिक्षेपस्य परिक्षेपस्य सप्तदशशतानि भागशतानि त्रिंशद्-

---

क्रामति गच्छति मंडलं लक्षशतसहस्रेणाष्टानवत्या च शतैश्छित्वा कथमेतदवसीयते इति चेदुच्यते त्रैराशिकव-
लादत्र यदि षष्ट्या मुहूर्त्तैरेकं शतसहस्रमष्टानवतिः शतानि मंडलभागानां लभ्यन्ते तत एकेन मुहूर्त्तेन
किं लभामहे राशित्रयस्थापना ६०।१०९८००।१ अत्रांत्येन राशिना एककलक्षणेन मध्यस्य
राशिर्गुणने जातः स तावानेव एकेन गुणितं तदेव भवतीति वचनात् तस्याद्येन राशिना षष्टिलक्षणेन
भागो ह्रियते लब्धान्यष्टादश शतानि त्रिंशद- धिकानि १८३० एतावतो भागान् मंडलस्य सूर्य एकैकेन
मुहूर्त्तेन गच्छति ता सतत्ता मत्यादि। ता इति पूर्ववत् एकैकेन मुहूर्त्तेन कियतो भागान्
मंडलस्य चन्द्रो गच्छति भगवानाह ता जं जं मित्यादि यं यं चन्द्र आत्मीयमाकालप्रतिनियतं मं-
डलमुपसंक्रम्य चारं चरति तस्य तस्यात्मीय- स्य मंडलस्य संबंधिनः परिक्षेपस्य परिक्षेपस्य सप्तदश भा-
गशतानि पंचाशदधिकानि गच्छति मंडलं शत- सहस्रेणाष्टानवत्या च शतैश्छित्वा इहापि प्रथमतो मं-
डकालानिरूपणीयस्तदनुसारेण च मुहूर्त्तगतिपरिमाणभावना तत्र मंडलकालप्रमाणचिंता
यामिदं त्रैराशिकं यदि सप्तदशभिः शतैः पंचत्रिंशदधिकैः सकलयुगवर्त्तिभिरर्द्धमंडलैरष्टादश श-
तानि त्रिंशदधिकानि रात्रिंदिवानां लभ्यन्ते ततो द्वाभ्यामर्द्धमंडलाभ्यामेकेन परिपूर्णेन मंडलेन
किं लभामहे राशित्रयस्थापना १७६८।१८३०।२ अत्रांत्येन राशिना मध्यस्य राशेर्गुणनं जातानि षट्त्रिं-

सूर्यप्र॰ वृ॰
२२१

त्रिंशद्भागानि षष्ट्यधिकानि ३६६ एतत् आद्ये तरराशिना १८३५ भागह्रएणं लब्धमेकं रात्रिंदिवं ॥ तत्र शेषाः
तिष्ठन्त्यष्टादशशतानि पंचत्रिंशदधिकानि १८३५ एततो मुहूर्त्तानियनार्थमेतानि त्रिंशता गुण्यंते जाता नि
त्रिः पंचाशत्सहस्राणि सप्तशतानि पंचाशदधिकानि ५५०५० तेषामष्टादशभिः शतैः पंचत्रिंशदधिकै
र्भागो हृते लब्धा एकोनत्रिंशन्मुहूर्त्ताः ॥ २९ ततः शेषमुद्धरति षट्छेदकराशेः पंचकेनापवर्त्तना जातवपरितनो
राशिस्त्रीणि शतानि सप्तोत्तराणि ३०७ छेदकराशिः स्त्रीणि शतानि सप्तषष्ट्यधिकानि ३६७ तत आगतमेकं रात्रि
दिवमेकस्य च रात्रिंदिवस्य एकोनत्रिंशन्मुहू र्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तषष्ट्यधिकत्रिशतभागानां त्री
णि शतानि सप्तोत्तराणि १ । २९ | ३०७/३६७ | इदा नीमेतदेव सामान्येन मुहूर्त्तमितिपरिमाणं विवक्षाता
च रात्रिंदिवं त्रिंशन्मुहूर्त्ताः ३० | ३०७/३६७ | तिभ्रुप रितनाः पाकान त्रिंशन्मुहूर्त्ताः प्रक्षिप्यंते जाता निषको
नषष्टिर्मुहूर्त्तानां ततः सप्तमवर्षे नाम त्रिशतैः सप्तषष्ट्यधिकैर्गुण्यंते गुणयित्वा चापरितनाः त्रीणि
शतानि सप्तोत्तराणि प्रक्षिप्यंते जाता एकविंशतिसहस्राणि नवशतानि षष्ट्यधिकानि २१९६० ततस्त्रैराशि
कवादमुहूर्त्तगतसप्तषष्ट्यधिकत्रिशतभागानां समकविंशत्या सहस्रैर्नवभिः शतैः षष्ट्यधिकैरेकं तत
सहस्रमष्टौ च नव तिशतानि मंडलभागानां च लभ्यते ततः एकेन मुहूर्त्तेन कियतो मंडलभागान् लभत इति
१८६०॥ २१९६०॥ अत्राद्यराशिना मुहूर्त्तगतसप्तषष्ट्यधिकत्रिशतभागापादान् परीणामक्षिप्ति ततस २२१

प्तषष्ट्यधिकैर्गुण्यते जाता नित्रीण्येव शतानि सप्तषष्ट्यधिकानि ३६७ ते मध्यराशिर्गुण्यते जाता राशयस्त्र
यः कोट्यो द्विलक्षं सप्तदशसहस्राणि षट्शतानि षष्ठशतानि ३२१७६८० ततः आद्येन राशिना एकविंशति सहस्राणि
नवशतानि षष्ट्यधिकानि तत्र भागो हियते लब्धानि सप्तदशशतानि पंचत्रिंशदधिकानि १७३५ एता
वतो भागान् नक्षत्रं प्रतिमुहूर्त्तं गच्छति तानदव्यत्र वापि यत्र नवा मंडलं एकोकं मुहूर्त्तेन मंडलपरिच्छेदस्य
सप्तदशशतानि त्रिंशत्पंचषष्ट्यधिकानि भागानां गच्छति तिसूर्यो अष्टादशशदधिकानि नक्षत्रमष्टादशशतानि
पंचत्रिंशदधिकानि ततः शीघ्रगतयः सूर्याः सूर्यस्य शीघ्रगती निनक्षत्राणि यत्र सर्वचक्रा
त्वक्रादिगातसावतासनिक्लतगतिप्रयत्ना नातता नातमान्द्रक्रमप्रकारेण गतिप्रमाणप्ररूपण
स्ता तत्क्रवदाहासम्याधराशिरुरारात्रलोने नरकत्रा अणियव्यगश्पद्धा णादेव तिस्समासासवा
अटारसपणतालसलागसयं गच्छइ आण नक्ष त्तेवेदाध्रुणसन्नरसमए अट्ठाणत्र अट्ठारसलागसयं तासगच्छ
इ एवामुजत्तिणानरकत्तसामाह्वादासो चवश्ष्टा पनायावा ादगाथात्रयमाषिगमनेव नत्ततस्त्रसमाह्वदः स
णावात्रापि ज्ञातव्य इति किं मुक्तं भवति अत्रापि मंडलमेकेन ह्यत सहस्त्रेणाष्टानवत्या विशतैः अष्टि संक्तव्यमि
ति संप्रत्यक्रमं स्वरूपमवचंद्रसूर्यनक्षत्राणां परस्परमंडलभागतिषवविशेषान्ति दर्शयति तान्जयाणमित्यादि
तादृशतिष्ठतिवृद्धवाणमितिया क्याल कारवर्ङगतिसमापन्नमापस्यसमायोगितिसमापन्नो विवक्षितो भवति

सूर्य० वृत्ति २२२ क्ते किं भवति। इति मुहूर्त्तं चंद्रगतिमपेक्ष्य सूर्यगतिश्चिंत्यते। तदा सूर्यो गतिमात्रया एकमुहूर्त्तगतगतिप
रिमाणेन कियतो भागान् विशेषयति एकेन मुहूर्त्तेन चंद्राक्रमितात् एकस्माद्भागात् कियतोऽधिकतरान् भागा
न् सूर्य आक्रामतीति भावः। भगवानाह। द्वाषष्टिभागान् विशेषयति। तथा हि चंद्र एकेन मुहूर्त्तेन सप्तदश भागश
तान्यष्टषष्ट्यधिकानि गच्छति १७६८ सूर्योऽष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि १८३० ततो भवति द्वाषष्टिभागकृतः पर
स्परं विशेषः। ता जया णमित्यादि। ता इति प्राग्वत्। यदा चंद्रं गतिसमापन्नमपेक्ष्य नक्षत्रं गतिसमापन्नं विवक्षि
तं भवति। तदा नक्षत्रं गतिमात्रया एकमुहूर्त्तगतपरिमाणेन कियतो विशेषयति चंद्राक्रमितात्
भागेभ्यः कियतो भागान् अधिकान् आक्रामतीति भावः। भगवानाह। सप्तषष्टिं भागान्। नक्षत्रं
ह्येकेन मुहूर्त्तेनाष्टादश भागशतानि पंचत्रिंशदधिकानि गच्छति चंद्रस्तु सप्तदश भागशतानि अष्टषष्ट्य
धिकानि ततो उपपद्यते सप्तषष्टिभागकृतो विशेषः। ता जया णमित्यादि प्रश्नसूत्रं प्राग्वद् भावनीयं। भगवानाह। ता
पावत्यादि पंच भागान् विशेषयति सूर्याक्रांतभागात् नक्षत्राक्रांतिभागानां पंचानामधिकत्वात्। तथा हि सूर्य ए
केन मुहूर्त्तेनाष्टादश भागशतानि त्रिंशदधिकानि गच्छति नक्षत्रमष्टादश भागशतानि पंचत्रिंशदधिका
नि ततो भवति परस्परं पंचभागकृतो विशेषः। ता जया णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। यदा णमिति वाक्यालंकारे चं
द्रं गतिसमापन्नमपेक्ष्य अभिजिन्नक्षत्रं गतिसमापन्नं भवति तदा पौरस्त्याद्भागादनुप्रयमतोऽभिजिन्नक्षत्रं चंद्रसम २२२

समासादयति पश्चाद्भागवर्त्तित्वात् समासाद्य च नव मुहूर्त्तान् दशमस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तविंशतिं सप्तषष्टिभागा
न् यावत् चंद्रेण सार्द्धं योगं युनक्ति करोति। एतदपि प्रागेव भावितं। एवं प्रमाणं च कालं यावद् योगं युक्त्वा पर्यन्ते स्वयं योगमनुपरि
वर्त्तयति। श्रवणनक्षत्रस्य योगं समर्पयतीति भावः। योगं च परावर्त्य स्वेन सह योगं विजहाति किं वक्तव्यं विगतयो
गो वापि भवति। ता जया णमित्यादि। ता इति प्राग्वत्। यदा चंद्रं गतिसमापन्नमपेक्ष्य श्रवणनक्षत्रं गतिसमापन्नं भवति
तदा तत् श्रवणनक्षत्रं प्रथमतः पौरस्त्याद्भागात् पूर्वेण भागेन चंद्रमसं समासादयति। समासाद्य चंद्रेण सार्द्धं त्रिंश
तं मुहूर्त्तान् यावत् योगं युनक्ति एवं प्रमाणं च कालं यावत् योगं युक्त्वा पर्यन्ते समयो योगमनुपरिवर्त्तयति
श्रविष्ठानक्षत्रस्य योगं समर्पयितुमारभत इत्यर्थः। योगमनुपरिवर्त्य च स्वेन सह योगं विप्रजहाति
किं वक्तव्यं विगतयोगी वापि भवति। एवमित्यादि एवमुक्तेन प्रकारेण एतेनानन्तरोपदर्शितेनाभिला
पेन यानि पंचदशमुहूर्त्तानि शतभिषक्प्रभृतीनि। नक्षत्राणि यानि त्रिंशन्मुहूर्त्तानि श्रविष्ठाप्रभृतीनि तथा
नि पंचचत्वारिंशन्मुहूर्त्तानि उत्तरभद्रपदादीनि तानि सर्वाण्यपि क्रमेण तावत् भणितव्यानि यावदुत्तराषाढा
तत्राभिलापः सुगमत्वात् स्वयं भावनीयः। ग्रंथगौरवभयात् न लिख्यते। इति संप्रति ग्रहमधिकृत्य योगं चिंता
करोति। ता जया णमित्यादि। ता इति पूर्ववत्। यदा णमिति वाक्यालंकारे चंद्रं गतिसमापन्नमपेक्ष्य ग्रहो
गतिसमापन्नो भवति तदा स ग्रहः पौरस्त्याद्भागात् पूर्वेण भागेन प्रथमतश्चंद्रमसं समासादयति। समा

साद्धचयवासंसवायागंयुत क्रियपासंतवंयोगंयुक्तापर्यंतसमयेयपासंतवंयोगमनुपरिवर्त्तयति।यच्चासंतव
मयस्य यद्दस्यायागंसमर्प्पयितुमारभतइतिभावः।योगमनुवर्त्त्येतिचेनसहयोगंविजहातिकिंचकृत्वाविगत
योगोवापिभवति।अधुनासूर्येणसहनक्षत्रस्ययोगचिंताकारेति।ताजयाणमित्यादि।ताइतिप्राग्वद्यदासू
र्यंगतिसमापन्नमपिच्छाभिजिन्नक्षत्रगतिसमापन्नंभवति।तदातदाभिजिन्नक्षत्रप्रथमतःपरिच्छाभागानसू
यसमासादयति॥समासाद्यचतुरःपरिपूर्णान् अहोरात्रान्षट्चमुहूर्त्तान्यावत्सू
र्येणसहयोगंयुनक्ति एवंप्रमाणंकाल यावद्योगंयुक्तापर्यंतसमयेयोगमनुपरिवर्त्तयति पि
चवाणनक्षत्रस्ययोगंसमर्प्पयितुमारभते। इतिभावः।अनुपरिवर्त्त्यचात्मनसहयोगंविजहाति
विप्रजहातिकिंचकृत्वाविगतयोगोवापिभवति एवमन्यादि।एवमुक्तप्रकारेणपंचदशमुहूर्त्तानिश
ततिषक्प्रभृतीनांषट्अहोरात्राःसप्तमस्य। अहोरात्रस्यएकविंशतिमुहूर्त्तविंशत्मुहूर्त्तानिश्रवणा
दीनांत्रयोदशअहोरात्राःअष्टादशस्यअहोरात्रस्यपादशमुहूर्त्ताःपंचचत्वारिंशन्मुहूर्त्तानिउत्तरभद्र
पदादीनांविंशतिरहोरात्रस्त्रयोमुहूर्त्ताःक्रमेणसार्वणांवक्तणित्वायावदुत्तराषाढानक्षत्रंताबद
राषाढानक्षत्रगतमभिलापसंक्षादशयति।ताजयाणमित्यादिसुगमं।एतदनुसारेणउत्तराषाढाप्रयाला।पा।
सूर्यवक्तव्या।सुगमश्चानुतापदश्यते।संप्रतिसूर्यमासस्ययदस्ययोगचिंताकरोति।ताजयाणमित्यादि २२३

सुगमं।अधुनाचंद्रादयोनाक्षत्रेणमासेनकतिमंडलानिचरंतीत्येतन्निरूपयितुकामादद्दछा।तानरकात्त
णमित्यादि।ताइतिपूर्ववनूनक्षत्रेणमासेनचंद्रःकतिमंडलानिचरति।एवंगौतमेनप्रश्नेकृतेभगवानाद्द
ताताराम्त्यादि।त्रयोदशमंडलानिचतुर्दशस्यमंडलस्यत्रयोदशसप्तषष्टिभागानूकथामतदवसीयतइति
चेदुच्यतेत्रैराशिकबलात्तथाहियदिसप्तषष्ट्यानक्षत्रमासैरष्टोत्तराणिचतुरसात्यधिकानिमंडलानांलभ्यंते
ततएकेननक्षत्रमासेनकिंलभामहेराशित्रयं॥ स्थापना।६७।१८४।१।अत्रांत्येनराशिनामध्यराशेर्गुणनेजा
तःसतावानेवातस्यसप्तषष्ट्याभागहरणेलब्धा। त्रयोदशमंडलानिचतुर्दशस्यमंडलस्यत्रयोदशस
प्तषष्टिभागाः।१३|१३/६७|तानरकात्तणमित्या दिसूर्यविषयप्रश्नसूत्रसुगमंभगवानाह।तातराम
त्यादि।त्रयोदश मंडलानिचतुर्दशस्य चमंडलस्यचतुश्चत्वारिंशतंसप्तषष्टिभागानूतथाहि।
यदिसप्तषष्ट्यानाक्षत्रैर्मासैर्विंशतानिपंचदश त्रिंशानिमंडलानांसूर्यस्यलभ्यंतेततएकेननक्षत्रेणमासे
नकतिमंडलानिलभामहेराशित्रयस्थापना६७।९१५।१।अत्रांत्येनराशिनामध्यराशेर्गुणनेततआद्येनराशि
नाभागहारालब्धानित्रयोदशमंडलानिचतुर्दशस्यचतुश्चत्वारिंशत्सप्तषष्टिभागाः।१३|४४/६७|तानरकात्तणमित्यादि
नक्षत्रविषयप्रश्नसूत्रसुगममितिभगवानाह।तातराम्त्यादित्रयोदशमंडलानिचतुर्दशस्यचमंडलस्य
अर्द्धसप्तचत्वारिंशतंसार्द्धचतुश्चत्वारिंशतंसप्तषष्टिभागानूचरति।तथाहियदिसप्तषष्ट्यानाक्षत्रैर्मासैरष्टाद

सूर्य० वृत्ति
२२४

शतानि पंचविंशदधिकानि अर्द्धमंडलानि नक्षत्रस्य लभ्यंते ततः एकेन नक्षत्रेण मासेन किल सामस्त्ये राशित्र
यस्थापना ॥ ६७ । १८३५ । १ । अत्रांत्येन राशिना मध्यराशेर्गुणने जातं तत आद्येन राशिना भागे हृते लब्धानि सप्तविंश
तिरर्द्धमंडलानि । अष्टाविंशतितमस्य चार्द्धमंडलस्य षट्‌विंशतिः सप्तषष्टिभागाः ॥ २७ । २६/६७ ततो द्वाभ्यामर्द्ध
मंडलाभ्यामेकं मंडलमित्यस्य राशेर्द्विकेन भागहरणे लब्धानि त्रयोदश मंडलानि चतुर्दश स्य मंडलस्य सार्द्धाः
षट्चत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः ॥ १३ । ४६/६७ संप्रति चंद्रमासमधिकृत्य चंद्रादीनां मंडलानि निरूपणां करोति ता
चंदेणमित्यादि । ता इति पूर्ववत् । चांद्रेण मासेन नक्षत्रपरिवृत्तरूपेण चंद्रः कति मंडलानि चरति भगवा
नाह । ता चोद्दसेत्यादि । चतुर्दश सचतुर्भा गमंडलानि चतुर्भागसहितानि मंडलानि चरति । ए
कं च चतुर्विंशशतभागं मंडलस्य किमुक्तं भव ति । परिपूर्णानि चतुर्दश मंडलानि पंचदशस्य च मंडलस्य
चतुर्भागं चतुर्विंशत्यधिकशतभागं चरति तथा सूर्य द्विचतुर्विंशत्यधिकेन पंचशतेनाष्टोत्तराशतानि चतुर
शीत्यधिकानि मंडलानां लभ्यंते ततोऽस्यां पंचस्यां किल सामादेराशित्रयस्थापना । १२४ । १८८४ । ३ अत्रांत्ये
न राशिना एककलक्षणेन मध्यराशिगुणने जातान्यष्टादश शतान्यष्टषष्ट्यधिकानि । १८६८ । तेषां चतुर्वि
शत्यधिकेन शतेन भागहरणे लब्धानि चतुर्दश मंडलानि पंचदशस्य च मंडलस्य द्वात्रिंशत् चतुर्विंशत्यधि
कशतभागाः ॥ १४ । ३२/१२४ । ता आइच्चेणमित्यादि । सूर्यविषयप्रश्नसूत्रं सुगमं ता पन्नरसेत्यादि पंचदश चतुर्भागाधि २२४

नानि मंडलानि चरति । एकं च चतुर्विंशत्यधिकशतभागं मंडलस्य किमुक्तं भवति । चतुर्दश परिपूर्णानि मंडलानि पंचद
शस्य च मंडलस्य चतुर्भागं चतुर्विंशत्यधिकशतभागान् चरति तथा सूर्य द्विचतुर्विंशत्यधिकेन पंचशतेन नवश
तानि पंचदशत्रिंशानि मंडलानां लभ्यंते । ततोऽस्यां किल सामदेराशित्रयस्थापना । १२४ । १८३० । १ । अत्रांत्येन रा
शिना मध्यराशेर्गुणने जातान्यष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि । १८३० । एतेषामाद्येन राशिना चतुर्विंशत्यधि
केन शतेन भागहरणे लब्धानि चतुर्दश मंडलानि । पंचदशस्य च मंडलस्य चतुर्नवतिं चतुर्विंशत्यधिकशतभागा
॥ १४ । ९४/१२४ इति ता नक्खत्तेणमित्यादि नक्षत्रविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह ता पन्नरसेत्यादि पंचदश
स्य च मंडलस्य चतुर्भागन्यूनानि च सप्तषट्चतुर्विंशत्यधिकशतभागान्मंडलस्य कि
मुक्तं भवति । परिपूर्णानि चतुर्दश मंडलानि चरति । पंचदशस्य च मंडलस्य नवनवतिं चतुर्विंशत्यधि
कशतभागान् तथा सूर्य द्विचतुर्विंशत्यधिकेन पंचशतेनाष्टादशशतानि पंचत्रिंशदधिकान्यर्द्धमं
डलानां लभ्यंते ततोऽस्यां पंचस्यां किल सामहेराशित्रयस्थापना ॥ १२४ । १८३५ । १ अत्रांत्येन राशिना ए
ककलक्षणेन मध्यमराशिगुणने जातानि षट्त्रिंशच्छतानि सप्तत्यधिकानि ३६७० तेषामाद्येन राशि
ना चतुर्विंशत्यधिकशतरूपेण भागहरणे लब्धा एकोनत्रिंशत् शेषाणि तिष्ठंति चतुर्नवतिः । इदं चार्द्धमंडल
गतं परिमाणं द्वाभ्यां चार्द्धमंडलाभ्यामेकं परिपूर्णमंडलं ततोऽस्य राशेर्द्विकेन भागहारो लब्धानि चतुर्द

शमंडलानि पंचदशस्य च मंडलस्य नवनवतिश्च त्रिंशत्यधिकशतभागा ॥ १४ ॥ (१०१) सांप्रतमृतुमासमधिकृत्य चंद्रा
दीनां मंडलनिरूपणां कारयति ॥ ता उउमासेणं चंदे इत्यादि उउमासे (१२४) त कर्म्ममासेन कर्म्ममासेन ।
कर्म्ममासेन चंद्रः कति मंडलानि चरति भगवानाह ता चोद्दसेत्यादि । चतुर्दश मंडलानि चरति पंचदशस्य च मंडलस्य
त्रिंशतमक... भागान् तथाहि यद्येकषष्ट्या कर्म्ममासैरष्टौ शतानि चतुरशीत्यधिकानि मंडलानां लभ्यंते
तत एकेन कर्म्ममासेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना ॥ ६१ ॥ ८८४ ॥ १ ॥ अत्रांत्येन राशिना एककलक्षणेन मध्य
राशिगुणनाज्जातः स तावानेव तस्य एकषष्ट्या भागहरणं लब्धानि परिपूर्णानि चतुर्दश मंडलानि पंचदशस्य
च मंडलस्य त्रिंशदेकषष्टिभागाः ॥ १४ ॥ ३० ॥ ता उउमासेणमित्यादि सूर्यविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं भ
गवानाह ता पन्नरसेत्यादि पंचदश (६१) परिपूर्णानि मंडलानि चरति तथाहि यद्येकषष्ट्या कर्म्ममासै
र्नव शतानि पंचदशोत्तराणि सूर्यमंडलानां लभ्यंते तत एकेन कर्म्ममासेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना
६१ । ९१५ । १ । अत्रांत्येन राशिना मध्यराशेर्गुणने जातः स तावानेव तस्य एकषष्ट्या भागहरणं लब्धानि परिपूर्णा
नि पंचदश मंडलानि ॥ ता उउमासेणमित्यादि नक्षत्रविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह ता पन्नरसेत्यादि
पंचदश मंडलानि चरति षोडशस्य च मंडलस्य पंच द्वाविंशतिभागान् तथाहि यद्येकषष्ट्या कर्म्ममासैः श
तानि अष्टादशोत्तराणि पंचत्रिंशदधिकानि मंडलानां नक्षत्रस्य लभ्यंते तत एकेन कर्म्ममासेन किं लभामहे २२५

राशित्रयस्थापना ६१ । ९३५ । १ । अत्रांत्येन राशिना मध्यराशेर्गुणने जातः स तावानेव तस्याद्येन राशिना भागविंश
त्यधिकशतरूपेण भागहरणे लब्धानि पंचदश मंडलानि षोडशस्य च पंचत्रिंशद्विंशत्यधिकशतभागा ॥ १५ ॥ (१०२) संप्रति सू
र्यमासमधिकृत्य चंद्रादीनां मंडलानि निरूपयति ॥ ता आइच्चेणमित्यादि ता इति पूर्ववत् आदित्यमासेन
चंद्रः कति मंडलानि चरति भगवानाह चतुर्दश मंडलानि चरति भगवानाह चउद्दश मंडलानि चरति पंचदशा
स्य च मंडलस्य एकादश पंचदशभागान् तथाहि यद्येकषष्ट्या सूर्यमासैरष्टौ शतानि चतुरशीत्यधिकानि
मंडलानां चंद्रस्य लभ्यंते तत एकेन सूर्यमासेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना ६१ । ८८४ । १ । अ
त्रांत्येन राशिना मध्यराशेर्गुणने जातः स तावानेव तस्य षष्ट्या भागहरणे लब्धानि चतुर्द
श मंडलानि शेषास्तिष्ठंति चतुश्चत्वारिंशद् ४४ ततश्छेद्यछेदकराश्योरर्द्धेनापवर्त्तना जाता उप
रितनो राशिः द्वाविंशतिरूपोऽधस्तनः पंचदशरूपः लब्धाः पंचदश मंडलस्य एकादश भागाः ॥ १६ ॥ ता
आइच्चेणमित्यादि सूर्यविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह पंचदश चतुर्भागाधिकानि मंड(१०५)लानि
चरति तथाहि यद्येकषष्ट्या सूर्यमासैर्नव शतानि पंचदशोत्तराणि मंडलानां सूर्यस्य लभ्यंते तत एकेन मा
सेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना ६१ । ९१५ । १ । अत्रांत्येन राशिना एककलक्षणेन मध्यराशेर्गुणने
जातः स तावानेव तस्य षष्ट्या भागहरणं लब्धानि पंचदश मंडलानि षोडशस्य च पंचदश भागा विलक्षपंचदश भागा

सूर्यप्र०वृत्ति
२२६

त्रिंशद्भागाः ॥ ५४ ॥ ता आइच्चेणमित्यादि नक्षत्रविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं। भगवानाह। ता पन्नरसेत्यादि पंचदश
मंडलानि चउत्तरा। ८० शद्भागाधिकानि पंचत्रिंशतं त्रिंशत्यधिकशतभागान् मंडलस्य चरति किमुक्तं भवति। एकं
शस्य च मंडलस्य पंचत्रिंशतं त्रिंशत्यधिकशतभागान् चरतीति तथाहि। यदि त्रिंशता सूर्यमाससहस्रात्तेनाष्टादशशता
नि पंचत्रिंशदधिकानि मंडलानां नक्षत्रस्य लभ्यन्ते ततः एकेन सूर्यमासेन किं लभ्यते राशित्रयस्थापना
३० । १८३५ । १ । अत्रान्त्येन राशिना एकलक्षणेन मध्यराशिर्गुणितो जाता तावानेव तस्य त्रिंशत्यधिकेन शतेन भागे हृते लब्धा
नि पंचदश मंडलानि पंचत्रिंशच्च त्रिंशत्यधिकशततमा भागाः ॥ षोडशस्य ५५ [५५ / १००] अधुनाभिवर्द्धि
तमासमधिकृत्य चंद्रादीनां मंडलानि निरूपयन्नाह ॥ ता अभिवड्ढि [१००] एणमित्यादि ता इ
ति पूर्ववत् अभिवर्द्धितेन मासेन चंद्रः कति मंडलानि चरति। भगवानाह। ता पन्नरसेत्यादि। पंचदश मं
डलानि चरति षोडशस्य च मंडलस्य अशीतिः षडशीत्यधिकशतभागान् तथाहि एवं त्रैराशिकं इह युगे
अभिवर्द्धितमासाः सप्तपंचाशत् सप्त चाहोरात्रा एकादश मुहूर्ता त्रयोविंशतिश्च द्वाषष्टिभागा मुहूर्तस्य
एषचरांशाः सत्रिंशइति त्रैराशिककर्मविषयः परिपूर्णमासप्रतिपत्त्यर्थं युगांशे षट्पंचाशदधिकेन श
तेन गुण्यते जातानि परिपूर्णानि नवाशीतिशतानि चतुष्पंचाशदधिकानि अभिवर्द्धितमासानां किमुक्तं भव
ति षट्पंचाशदधिकशतसंख्यायुगा यावंतः परिपूर्णा अभिवर्द्धितमासा लभ्यंते एतच्च द्वादशप्राभृते २२६

सुप्रपंचितमस्माभिरिति तत्र त्रैराशिककर्मावतारः। यदि त्रयोविंशत्यधिकैरभिवर्द्धितमासैर्नवाशी
तिशतैः षट्पंचाशदधिकशतसंख्यायुगलाविति चंद्रमंडलानामेकसप्तकलक्षसप्तत्रिंशत्सहस्राणि न
वशतानि चतुरुत्तराणि लभ्यंते ततः एकेनाभिवर्द्धितमासेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना ८९२० । १३७९०४
१ । अत्रान्त्येन राशिना एकलक्षणेन मध्यराशिर्गुणितो जातः स तावानेव तस्याद्येन राशिना ८९२० भाग
हरणे लब्धानि पंचदश मंडलानि १५ शेषमुद्वरति मेकेन चत्वारिंशत्शतानि चतुरशीत्यधिकानि २९८४
ततश्छेद्यच्छेदकराशी द्वाभ्यां चत्वारिंशताप वर्त्तनाज्जातउपरितनो राशिः षडशीतिरधस्तनः षडशीत्य
धिकं शतं [८४ / १०१] आगतं षोडशमंडलस्य अशीतिः षडशीत्यधिकशतभागाः ॥ ता अभिवड्ढि
एणमित्यादि सूर्यविषयप्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह। ता सोलसेत्यादि। षोडशमंडलानि त्रिभिः
भागैर्न्यूनानि चरति। मंडलस्याष्टचत्वारिंशद धिकास्पंशतानांछिन्नात तथाहि यदि षट्पंचाशदधिकशत
संख्ययुगसावित्रिंशत्यधिकैरभिवर्द्धितमासैर्नवाशीतिशतैः सूर्यमंडलानामेकं लक्षं चत्वारिंश
त्सहस्राणि सप्तशतानि चत्वारिंशदधिकानि लभ्यंते ततः एकेनाभिवर्द्धितमासेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना
१ । ८९२० । १४२७४० । अत्रान्त्येन राशिना एकलक्षणेन मध्यराशिर्गुणितो जातः स तावानेव तस्याद्येन
राशिना ८९२० सा भागो ह्रियते लब्धानि पंचदशमंडलानि १५ शेषमुद्वरंति। अष्टाशीतिशतानि विंशत्यधि

सूर्य वृत्ति
२२७

कानि ८८२० ततश्छेद्यछेदकराश्योः षट्त्रिंशताऽपवर्त्तना जाता उपरितनो राशिः द्विशते पंचचत्वारिंशदधिके २४५।
अधस्तनश्च शतमष्टचत्वारिंशदधिकं १४८ आगतं षोडश मंडलं त्रिभिर्भागैर्न्यूनं तच्चास्य मष्टचत्वारिंशदधि
धिकशतसंख्यांशानां सप्तविंशत्या २४८ तापस्सिव (?) णमित्यादि नक्षत्रविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं सगवानाह ता
सोलसमंडलानि अद्ध (?) षोडश मंडलानि त्रिंशच्चत्वारिंशताऽशतभागैरधिकानि चतुर्दशभिः सप्तषष्टिभागैरधिकमंडलं
छित्वा तथाहि युगमध्ये चतुर्दशाधिकपंचदशशतानि सूर्ययुगासाविर्विवर्तितमासमनवाशीतिशतैरष्टाविंशत्यधि
कैः स्वरूपमंडलानामकलकचत्वारिंशत् नूसहस्राणि शतमेकत्रिंशदधिकं लभ्यते ततस्त्रैराशिककर्मस्था
वर्तितमासेन किं लभामहे राशित्रय स्थापना ८८२० । १४३१३० ।। अत्रांत्येन राशिना एक
कस्य गुणनेन मध्यराशिर्गुणितं जातः सताव निवा तस्याद्यतरशिराशिना ८८२० भागो हियते लब्धानि
षोडश मंडलानि शेषमुद्धरति द्विशतमष्टी त्यधिकं २०८ ततश्छेद्यछेदकराश्योः षट्केनापवर्त्तना जाता
उपरितनश्चत्वारिंशत् ४७ अधस्तु चतुर्दशशतान्यष्टाविंशत्यधिकानि १४७० आगताः सप्तचत्वारिंशत्सप्त
त्यधिकचतुर्दशशतभागाः सप्रत्यककेनाहोरात्रेण चंद्रादयः प्रत्येकं कति मंडलानि चरंतीत्येतान्निरू
पयितुमाह ता एगमेगेणमित्यादि ता इति पूर्ववत् एकैकेनाहोरात्रेण चंद्रः कति मंडलानि चर
ति भगवानाह ता एगमित्यादि एकमर्द्धमंडलं चरति एकत्रिंशता भागैर्न्यूनं नवभिः पंचदशोत्तरैः शतै २२७

रर्द्धमंडलं छित्वा तथाहि त्रिंदिवानामष्टादशभिः शतैस्त्रिंशदधिकैः सप्तदशशतानि अष्टषष्ट्यधिकानि
अर्द्धमंडलानां स्युस्ततः एकेन रात्रिंदिवेन किं लभ्यते राशित्रयस्थापना ।। १८३० । १७६८ ।। अत्राप्यं
त्येन राशिना एककलक्षणेन मध्यराशिर्गुणितः स तावानेव तस्याद्येन राशिना १८३० भागहरणं स चापरि
तस्य राशिः स्तोकत्वात्र लभ्यते ततश्छेद्यछेदकराश्योः षट्केनापवर्त्तना जाता उपरितनो राशिः द्वे शते
नवचत्वारिंशत्यधिके अधस्तन नवशतानि पंच दशोत्तराणि २९४/९१५ तत आगतमेकत्रिंशता भागैर्न्यून
मेकमर्द्धमंडलं नवभिः पंचदशोत्तरैः शतैश्छित्वेति ता एगमेगेणमित्यादि सूर्यविषयं प्रश्न
सूत्रं सुगमं भगवानाह ता एगमित्यादि एकमर्द्धमंडलं चरति एतदपि प्रतीतमेव ता एगमेगेण
मित्यादि नक्षत्रविषयप्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह ता एगमित्यादि एकमर्द्धमंडलं द्वाभ्यां भा
गाभ्यामधिकं चरति द्वात्रिंशदधिकैः सप्तभिः शतैरर्द्धमंडलं छित्वा तथाहि युगस्याहोरात्राणामष्टादश शतैस्त्रिं
शदधिकैरष्टादशशतानि पंचत्रिंशदधिकानि नक्षत्राणामर्द्धमंडलानि लभ्यंते तत एकेनाहोरात्रेण किं
लभ्यते राशित्रयस्थापना १८३० । १८३५ । १ अत्रांत्येन राशिना एककरूपेण मध्यराशिर्गुणितो जातः स तावा
नेव तस्याद्येन राशिना १८३० भागहरणं लब्धमेकमर्द्धमंडलं शेषास्तिष्ठंति पंच ततश्छेद्यछेदकराश्योः
र्द्वाभ्यामपवर्त्तना जाता उपरितनौ द्वौ अधस्तन सप्तशतानि द्वात्रिंशदधिकानि लब्धौ द्वौ द्वात्रिंशदधिकसप्तश

सूर्यप्रज्ञप्तिवृत्ति त्ता गो [२ / ७३२] अधुना एकैकं परिपूर्णं मंडलं चन्द्रादयः प्रत्येकं कतिभिरहोरात्रैश्चरंतीत्येतन्निरूपणार्थमा-
२२८ ह । ता एगमेगमित्यादि । ता इति पूर्ववत् एकैकं मंडलं चन्द्रः कतिभिरहोरात्रैश्चरति भगवानाह । ता दो इत्या-
दि द्वाभ्यामहोरात्राभ्यां चरति एकत्रिंशता भागैरधिकाभ्यां चतुश्चत्वारिंशदधिकैः शतैः छित्त्वा तैः रात्रिंदिवं छित्त्वा त-
था हि यदि चंद्रस्य मंडलानामष्टभिः शतैश्चतुरशीत्यधिकैरहोरात्राणामष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि लभ्यंते
तत एकेन मंडलेन कति रात्रिंदिवानि लभामहे राशि- त्रयस्थापना ८८४ । १८३० । १ । अत्रांत्येन राशिना मध्यराशेर्गु-
णने जातः स तावानेव तस्याद्येन राशिना अष्टचतुर- शीत्यधिकाष्टशतप्रमाणेन भागहरणं लब्धौ द्वौ
रात्रिंदिवौ शेषास्तिष्ठति द्वाषष्टिः द्विषष्टिस्तत्र द्वयोश्छेद- कराश्योः अपवर्त्तना जाता उपरितनो राशिरेक-
त्रिंशत् अधस्तनश्चत्वारि शतानि द्विचत्वारिंशद- धिकानि [३१ / ४४२] आगतमेकत्रिंशद्द्विचत्वारिंशदधिका-
नि चतुःशतभागाः ॥ ता एगमेगमित्यादि । ता इति पू- र्ववत् एकै- कं मंडलं सूर्यः कतिभिरहोरात्रैश्चरति भ-
गवानाह । ता दो इत्यादि द्वाभ्यामहोरात्राभ्यां चरति तथा हि यदि सूर्यस्य मंडलानां नवभिः शतैः पंचदशो- २
त्तरैरष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि अहोरात्राणां लभ्यंते तत एकेन मंडलेन कत्यहोरात्रान् लभामहे
राशित्रयस्थापना ९१५ । १८३० । १ । अत्रांत्येन राशिना मध्यराशेर्गुणने जातः स तावानेव तस्याद्येन राशिना
नवपंचदशोत्तरेण भागहरणं लब्धौ द्वावहोरात्रौ इति ता एगमेगमित्यादि । ता इति पूर्ववत् एकैकमात्मीयं मंडलं नक्ष- २२८

त्रं ता दो इत्यादि । द्वाभ्यामहोरात्राभ्यां चरति द्वाभ्यां भागाभ्यां हीनाभ्यां त्रिभिः सप्तषष्टैः सप्तषष्ट्यधिकैः श-
तैः रात्रिंदिवं छित्त्वा तथा हि यदि नक्षत्रस्य मंडलानामष्टादशभिः शतैः पंचविंशदधिकैः षट्त्रिंशच्छतानि षष्ट्य-
धिकानि रात्रिंदिवानां लभ्यामहे तत एकेन मंडलेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना १८३५ । ३६६० । १ । अत्रांत्येन
राशिना मध्यराशेर्गुणने जातः स तावानेव तस्याद्येन राशिना १८३५ लक्षणेन भागहरणं लब्धमेकं रात्रिंदिवं शेषाणि तिष्ठ-
त्यष्टादशशतानि पंचविंशत्यधिकानि १८२५ तत तत्र द्वयोश्छेदकराश्योः पंचकेनापवर्त्तना [३६५ / ३६७] जाता उपरित-
नो राशिस्त्रीणि शतानि पंचषष्ट्यधिकानि छे- दराशिस्त्रीणि शतानि सप्तषष्ट्यधिकानि तत आगतं
द्वाभ्यां सप्तषष्ट्यधिकत्रिशतभागाभ्यां हीनं द्वितीयं रात्रिंदिवमिति संप्रति चन्द्रादयः प्रत्येकं कति
मंडलानि युगेन चरंतीत्येतन्निरूपणार्थमाह ता जुगेणमित्यादि । ता इति पूर्ववत् युगेन कति मंडलानि
चरति भगवानाह । ता अठ इत्यादि । ता इति पूर्वव- त् अष्ट मंडलशतानि चतुरशीत्यधिकानि चरति तथा हि चंद्र
एकेनाहोरात्रसहस्रेणाष्टानवत्या च शतैः प्रविभक्तस्य मंडलस्याष्टपञ्चाशदधिकान् सप्तदशशतसंख्यान् भागान् एक-
केन मुहूर्त्तेन गच्छति युगे च मुहूर्त्ताः सर्वसंख्यया चतुःपंचाशत् सहस्राणि नव शतानि ततः सप्तदशशा-
तानि अष्टषष्ट्यधिकानि चतुःपंचाशता सहस्रैर्नवभिश्च शतैर्गुण्यंते जातानि नवकोट्यः सप्ततिलक्षाणि षट्
सहस्राणि विंशानि ९७०६०२० तस्य राशेरेकेन शतसहस्रेणाष्टानवत्या च शतैः ॥ १०९८०० मंडलानि

यतायसागोऽस्यितेलमाक्रिअष्टौशतानिवत्रशीत्यधिकानि मंडलानामितिताऽग्रेणमित्यादिसूर्यविषयं प्रश्न
सूत्रं भगवानाह।तातवप्पात्येत्यादि।ताऽइतिपूर्ववन्मातवमंडलशतानिपंचदशाधिकानिचरति।तथाहियावदस्या
माहारात्रास्यामकसूर्यमंडलंस्याततत:सकलयुगसातिलिरष्टादशलिराहारात्रशातस्त्रिंशदधिकाकाति
मंडलानितल्लस्यंतरागिवयस्थापनाशा।१८३०अत्रात्मनराशिनामध्यराशिगुणनजातान्यष्टादशशतानिविंश
त्यधिकानित्रिंशदधिकानि।१८३०तेषामाद्यनराशिनाविक्करूपणसागहरणलब्धानिनवशतानिपंचदशाधिकाणि
९१५एतावत्तागणमित्यादितंद्रविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं।भगवानाह।ताअहारसेत्यादि।अष्टादशशिला
गामंडलशतानित्र्यर्धमंडलशतानिपंचत्रिंशानिपंचत्रिंशदधिकानिचरति।तथाहिनक्षत्रमे
किनशातसटासप्तष्टानवत्याचशात:प्रविनक्षत्रमंडलस्पसकाकालपंचत्रिंशदधिकाष्टादशशतसं
ख्याभागानुपाकेतमुक्त्वाचिनिगच्छतियुगयमुकवासर्वसंख्ययावत्पंचाशतसहस्राणितवशतानित
तास्यास्वत:पंचशतासहस्रनवशतान्यष्टादशशतानिपंचत्रिंशदधिकानिगुणपातजानादशाकोटय:स
९ सप्तलक्षापक्षचत्वारिंशतसहस्रापिंचशतानि।१९०३४५५०अर्धमंडलानिचतुश्चत्वारिंशानितयकस्पश
तसहस्रस्याष्टानवतिशतानामधियानिचत्व:पंचाशतसहस्राणितवशतानितिसाणिऽय।ततलब्धानित्र्य
ष्टादशशतानिपंचत्रिंशदधिकानिअर्धमंडलानामितिसंप्रतिसकलप्राभृतगतमुपसंहारमाह॥१४॥

त्वसामुक्तमवगरइत्यादि।इतिएवमुक्तेनप्रकारेणएषामनंतरादितामुक्तानां गति:प्रतिमुक्तत्वं चसूर्यनक्षत्रा
णांगतिपरिमाणतथा।नक्षत्रादिमासाचनक्षत्रमासचंद्रमाससूर्यमासमलिवर्धितमासंतथारात्रिंदिवंतथायुगवा
धिकृत्यमंडलप्रविभक्तिमंडलप्रविभागोविकल्पनमंडलसंख्याप्ररूपणाइत्यर्थ:।तथाशीघ्रगतिरूपंवस्तुआ
ख्यातमितिएतदुक्तवानिदं भगवर्द्धमानस्वामीसम्यग्विश्वप्रश्नावाचयिता॥ इतिश्रीमलयगिरिवि
रचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां पंचदशं प्राभृतं समाप्तं ॥१५॥ तदेवमुक्तं पंचदशं प्राभृतं संप्रति षोडशमारभ्यते
तस्यचायमर्थाधिकारो यथा।कथं ज्योत्स्नालक्षणमाख्यातमितिततएवंरूपामेवप्रश्नसूत्रमाह।ता।कह
ते इत्यादि।ताइतिपूर्ववत्कथंकेनप्रकारेणभगवान्त्वयाज्योत्स्नालक्षणमाख्यातं
इतिवदेत्एवंसामान्यत:सूत्रेणावबोधितेअथविशेषप्रश्नंकरोति।ताचंदालेसाइत्यादि
ताइतिपूर्ववत्।ग्रंथ१०२०॥लेश्याइतिज्योत्स्ना इतिअत्रबहुपदायारमाचारख्याआयइतिचंडालनूपाद
त्वनायां:पदार्थानांलक्षणानामसुपूर्वीलदेनाघलितादाहाप्तायथाचंद्रानंदइतिपदानामपिचानुपूर्वीलद
दर्शनादर्थलेशनयथाप्रत्रस्पमुरु:।युरो:पुत्रइति।ततइत्थंपिक्कदाविदानुपूर्वीलदादर्थलादोसावप्पती
त्यावांकावृत्तगचंद्रलवपाऽइतिज्योत्स्नाइत्यकाज्योत्स्नाइतिलेश्याइत्यक्तअनाया।यदायारानुपूर्व्यात्रना
नुपूर्वीज्योत्स्नाव्यवस्थितायां।कोर्थ:।किंपरस्परंभिन्नार्थे।तेनइतिसर्वकिंलक्षणं।किंस्वरूपोलक्ष्यतातद।

न्यच्छवच्छेदेन ज्ञायते येन तल्लक्षणं असाधारणं स्वरूपं किल लक्षणम् असाधारणं स्वरूपं यस्य स तथा। एवं प्रश्ने कृते भगवानाह॥ ता दोसिणा लक्खणे इति। ता इति पूर्ववत् चंदलेसाइ त्ति छायेत्यनयोः पदयोरत्र प्रथमं ज्योत्स्ना उच्छाया चावस्थितायारेकावानिति न पृथगर्थः य एव कृतकस्य पदस्य वाच्योऽर्थः स एव द्वितीयस्यापि पदस्येति भावः। एगट्ठे एगलक्खणे इति। एकम् अभिन्नम् असाधारणं स्वरूपं लक्षणं यस्य स तथा। किमुक्तं भवति। यदेव चंद्रलेश्या इत्यनेन पदेन वाच्यस्यासाधारणं स्वरूपं तदेवातापादेवाच्यस्य ज्योत्स्नेत्यनेनापि पदेन यदेव वाच्यं ज्योत्स्नेत्यनेन पदेन तदेव चंद्रलेश्येत्यनेनापि पदेनेति। एवं आतप इति सूर्यलेश्या इति। आतप इति तथा अंधकार इति छाया इति अथवा छाया इति। अंधकार इति एतेषामपि विषये प्रश्ननिर्वचनसूत्राणि भावनीयानि॥ छ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां षोडशं प्राभृतं समाप्तं॥ छ॥ तदेवमुक्तं षोडशं प्राभृतं संप्रति सप्तदशमारभ्यते। तस्य चायमर्थाधिकारः च्यवनोपपातौ वक्तव्याविति ततस्तद्विषयं प्रश्नमाह। ता कहं ते इत्यादि। ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत्। केन प्रकारेण भगवन् त्वया चन्द्रादीनां च्यवनोपपातौ आख्याताविति वदेत्। सूत्रे स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्। चवणोववाए आहिएत्ति वदेज्जा। एवं प्रश्ने कृते भगवान् एतद्विषये यावत्यः प्रतिपत्तयः संति तावतीरुपदर्शयति। तत्थेत्यादि। तत्र च्यवनोपपातविषये खल्विमा वक्ष्यमाणस्वरूपाः पंचविंशतिः प्रतिपत्तयः परतीर्थिकाभ्युपगमरूपाः प्रज्ञप्ताः

तद्यथा। तत्थेगे इत्यादि। तत्र तेषां पंचविंशतेः परतीर्थिकानां मध्ये एके परतीर्थिका एवमाहुः। ता इति प्रथमं सूत्रे प्रत्यासन्नक्रमेण ... पदर्शनार्थः। अनुसमयमेव चंद्रसूर्या अन्ये पूर्वे च्यवंते अन्ये च्यवमाना अन्ये अपूर्वा उत्पद्यंते उत्पद्यमाना आख्याता इति वदेत्। अत्रापि उपसंहारः एके एवमाहुः। एके पुनरेवमाहुः। अनुमुहूर्तमेव चंद्रसूर्या अन्ये पूर्वे च्यवंते अन्ये च्यवमाना अन्ये अपूर्वा उत्पद्यंते उत्पद्यमाना आख्याता इति वदेत्। उपसंहारमाह। एगे एवमाहंसु एवं अनया दिशा तद्देवतादित्यादि एवंरूपेण प्रकारेण यथाऽत्र यस्तात् षष्ठप्राभृते ओजःसंस्थितौ चिंत्यमानायां पंचविंशतिः प्रतिपत्तयो भक्ताः स्वयमेव तथापि वक्तव्या यावद् एगे पुण एवमाहंसु ता अणुउस्सप्पिणिओसप्पिणिमेवेत्यादि चरमसूत्रं ताश्चैवं भणितव्याः एगे पुण एवमाहंसु ता अणुराइंदियमेव चंदिमसूरिया अन्ने चयंति अन्ने उववज्जंति आहिया इति वएज्जा एगे एवमाहंसु। एगे पुण एवमाहंसु ता अणुपक्खमेव चंदिमसूरिया अन्ने चयंति अन्ने उववज्जंति आहिया एगे एवमाहंसु। एगे पुण एवमाहंसु ता अणुमासमेव चंदिमसूरिया अन्ने चयंति अन्ने उववज्जंति आहिया इति वएज्जा एगे एवमाहंसु। एगे पुण एवमाहंसु ता अणुउउमेव चंदिमसूरिया अन्ने चयंति अन्ने उववज्जंति आहिया इति वएज्जा एगे एवमाहंसु॥ एवं ता अणुअयणमेव ता अणुसंवच्छरमेव ता अणुजुगमेव ता अणुवाससयमेव ता अणुवाससहस्समेव ता अणुवाससयसहस्समेव ता अणुपुव्वमेव ता अणुपुव्वसय।

ते

मेवं १४ ताओ णं उवासगसहस्सामेवं १५ ताओ णं उवासगसयसहस्सामेवं १६ ताओ णं पलिओवममेवं १७ ताओ णं पलिओव
मसयमेवं १८ ताओ णं पलिओवमसहस्सामेवं १९ ताओ णं पलिओवमसयसहस्सामेवं २० ताओ णं सागरोवम
मेवं २१ ताओ णं सागरोवमसयमेवं २२ ताओ णं सागरोवमसयसहस्समेवं २३ पंचविंशतितमप्रतिपत्तिसूत्रं
तु साक्षादेव सूत्रकृता दर्शितं तदेवमुक्ताः परतीर्थिकप्रतिपत्तयः एताश्च सर्वा अपि मिथ्यारूपास्तत एताभ्यः पृथ
ग्भूतं स्वमतं भगवानुपदर्शयति वयं पुण इत्यादि वयं पुनरुत्पन्नकेवलज्ञाना एवं वक्ष्यमाणेन प्रकारेण वदा
मः तमेव प्रकारमाह ता चंदिमेत्यादि ता इति पूर्ववत् चंद्रसूर्याणामिति वाक्यालंकारे देवा महर्द्धि
का महती ऋद्धिर्विमानपरिवारादिका येषां ते तथा तथा महती द्युतिः शरीराभरणादीप्तिर्ये
षां ते महाद्युतयः तथा महद्बलं शारीरः प्राणो येषां ते महाबलाः तथा महद्यशो विश्वस्मि
न्नपि जगति तावत् ख्यातं यशः ख्यातिर्येषां ते महायशसः तथा महानुभावो वैक्रियकरणादिविषया
चिन्त्या शक्तिर्येषां ते महानुभावाः तथा महत् [illegible] प्रमाणेन तदपेक्ष्या
तिशायि शातवेदनीयं सौख्यं येषां ते महासौख्याः वरवस्त्रधरा वरमाल्यधरा वराभरणधराः अव्यव
च्छित्तिनयार्थतया द्रव्यास्तिकनयमतेन कालस्य प्रमाण [illegible] अन्यपूर्वे च्यवन्ते
च्यवमाना अन्य उत्पद्यमाना [illegible] इति वदेत् स्वशिष्येभ्यः

॥७॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां सप्तदशं प्राभृतं समाप्तं ॥७॥ तदेवमुक्तं सप्तदशं प्राभृतं ।
सांप्रतमष्टादशमारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो यथा चंद्रसूर्यादीनां भूमेरूर्ध्वमुच्चत्वप्रमाणं वक्तव्यमिति ततस्तद्वि
षयं प्रश्नसूत्रमाह ॥१॥ ता कहं ते इत्यादि ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण भगवन् त्वया भूमेरूर्ध्वं चंद्रादीनामुच्च
माख्यातमिति वदेत् एवमुक्ते भगवानेतद्विषये यावत्यः प्रतिपत्तयः सन्ति ताः उपदर्शयति तत्थ इत्यादि तत्र
उच्चत्वविषये खल्विमाः स्वरूपाः पंचविंशतिः प्रतिपत्तयः परतीर्थिकाभ्युपगमरूपाः प्रज्ञप्ता तद्यथा तत्थेगे इत्या
दि तासां पंचविंशतेः परतीर्थिकप्रतिपत्तीनां मध्ये एके परतीर्थिका एवमाहुः ता इति पूर्ववत् एकं
योजनसहस्रं सूर्यो भूमेरूर्ध्वमुच्चत्वेन स्थितो द्व्यर्धं सार्धं योजनसहस्रं भूमेरूर्ध्वं चंद्र इत्युक्तं
भवति भूमेरूर्ध्वं योजनसहस्रं गत्वा ततः सूर्योऽवस्थितः सार्धे च योजनसहस्रे गत्वा चंद्रः सूत्रे च यो
जनसहस्रं [illegible] सूत्रे च योजनसंख्यापदस्य [illegible] यादिपदस्य च तुल्याधिकरणत्वं निर्देशो [illegible] प्राकृतत्वात् यथा
पाटलिपुत्राच्च राजगृहं नव योजनानीत्यादि एवमुत्तरेष्वपि सूत्रेषु भावनीयानि अत्रापि सदा [illegible] एवमा
हंसु ॥२॥ एके पुनरेवमाहुः ता इति पूर्ववत् द्वे योजनसहस्रे भूमेरूर्ध्वं सूर्यश्चैव स्थितः अर्धतृतीयानि योजनसह
स्राणि चंद्रः ॥ अत्रापि सदा [illegible] एवमाहंसु ॥३॥ एवं शेषाण्यपि सूत्राणि भावनीयानि [illegible] णमित्यादि एतेन
[illegible] प्रतिपत्तिगतमपि सूत्रजातं [illegible]

हस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धुट्ठाचंदाएगेएवमाहंसु॥३ताचत्तारिंत्यादिएगेपुणएवमाहंसु।ताचत्तारिजोयणस
हस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धपंचमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥४पंचसूरेअद्धछट्ठमाइंचंदेएगेपुणएवमाहंसु
ताछजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धसत्तमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥६सत्तसूरेअट्ठमाइंचंदेइतिएगे
पुणएवमाहंसु।तासत्तजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धट्ठमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥७अट्ठसूरेअद्धनवमा
इंचंदेइतिएगेएवमाहंसु।ताअट्ठजोयणसहस्साइंसूरउ। ड्ढंउच्चत्तेणंअद्धनवमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥८नवसूरेअद्धदस
माइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु।तानवजोयण सहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धदसमाइंचंदेएगेएवमाहंसु।
॥९दससूरेअद्धएक्कारसमाइंचंदेइतिएगेपुण एवमाहंसु।तादसजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणं
अद्धएक्कारसमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥१०एक्कारस सूरेअद्धबारसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु।ताइक्कारसजो
यणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धबारसमाइंचंदेएगे एवमाहंसु॥११बारससूरेअद्धतेरसमाइंचंदेइतिएगेपुण
एवमाहंसु।ताबारसजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धतेरसमाइंचंदेएगेपुणएवमाहंसु॥१२तेरससूरेअद्ध
चउद्दसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु।तातेरसजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धचोद्दसमाइंचंदे
एगेएवमाहंसु॥१३चोद्दससूरेअद्धपन्नरसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु।ताचोद्दसजोयणसहस्साइंसू
रउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धपन्नरसमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥१४पन्नरससूरेअद्धसोलसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमा २३२

हंसु।तापन्नरसजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धसोलसमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥१५सोलससूरेअद्ध
सत्तरसाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु।तासोलसजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धसत्तरसाइंमाइंचंदे
एगेएवमाहंसु॥१६सत्तरससूरेअद्धअट्ठारसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु।तासत्तरसजोयणसहस्साइंसूर
उड्ढंउच्चत्तेणंअद्धअट्ठारसमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥१७अट्ठारससूरेअद्धएगूणवीसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु
।ताअट्ठारसजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणं अद्धएगूणवीसमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥१८एगूणवीसंसू
रेअद्धवीसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु। ताएगूणवीसंजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअ
द्धवीसमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥१९वीसंसूरे अद्धएक्कवीसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु।ता
एगूणवीसंजोयणतावीसंजोयणसहस्सा इंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धएक्कवीसमाइंचंदेएगेएवमाहंसु
॥२०एक्कवीसंसूरेअद्धबावीसमाइंचंदेइतिएगेएवमा हंसु।ताइक्कवीसंजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअ
द्धबावीसमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥२१बावीसंसूरेअद्धतेवीसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु।ताबावीसंजोय
णसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धतेवीसंमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥२२तेवीसंसूरेअद्धचउवीसंमाइंचंदेइति
एगेपुणएवमाहंसु।तातेवीसंजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धचउवीसंमाइंचंदेएगेएवमाहंसु॥२३
चउवीसंसूरेअद्धपंचवीसमाइंचंदेइतिएगेपुणएवमाहंसु।चउवीसंजोयणसहस्साइंसूरउड्ढंउच्चत्तेणंअद्धपं

चवीसमाइं वंदसगाणव माहसुत्ताइ अधपंचविंशतितमप्रतिपत्तिसूत्र उसाह्णादशचितिणगउणावमाहसुताणणवी
समित्यादि। एतानि च सूत्राणि सुगमत्वाद्व्याख्यानानि याति। तादेवमुक्ताः परप्रतिपत्तयः। संप्रति स्वमतं स्वमतं भगवा
नुपदर्शयति। वयं पुनरुत्पन्नकेवलवेदस एवं वक्ष्यमाणेन प्रकारेण वदामः। तमेव प्रकारमाह। ता इमीसे इत्या
दि। ता इति पूर्ववत्। अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद्भूमिभागादूर्ध्वं सप्तयोजनशतानि नवति
नवतानि नवत्यधिकानि उत्प्लुत्य गत्वा अत्रान्तरे अधस्तनं ताराविमानं चारं चरति। मंडलगत्या परिभ्रमणं प्र
तिपद्यते तथा अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद्भूमिभागादूर्ध्वमष्टौ योजनश
तान्युत्प्लुत्य अत्रान्तरे सूर्यविमानं चारं चरति तथा अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरम
णीयाद्भूमिभागादूर्ध्वमष्टौ योजनशतानि अशीत्यधिकान्युत्प्लुत्य अत्रान्तरे चंद्रविमानं चरति। तथा अ चारं
स्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद्भूमिभागादूर्ध्वं परिपूर्णानि नवयोजनशतान्युत्प्लुत्य अत्रान्त
रे सर्वोपरितनं ताराविमानं चारं चरति। अधस्तनात्ताराविमानादूर्ध्वं दश योजनान्युत्प्लुत्य अत्रान्तरे उत्प्लुत्य सूर्य
विमानं चारं चरति। तत एव अधस्तनात्ताराविमानान्नवतिं योजनान्यूर्ध्वमुत्प्लुत्य अत्रान्तरे चंद्रविमानं चारं चरति। तत
एव सर्वाधस्तनात्ताराविमानाद्दशोत्तरं योजनशतमूर्ध्वमुत्प्लुत्य अत्रान्तरे सर्वोपरितनं ताराविमानं चारं चरति।
ता सूरविमाणाओ इत्यादि। ता इति पूर्ववत् सूर्यविमानादूर्ध्वमशीतिं योजनान्युत्प्लुत्य अत्रान्तरे चंद्रविमानं चा २३३

रं चरति। तस्मादेव सूर्यविमानादूर्ध्वं योजनशतमुत्प्लुत्य अत्रान्तरे सर्वोपरितनं तारारूपं ज्योतिश्चक्रं चारं चरति। ता
चंदविमाणाओ इत्यादि। ता इति पूर्ववत्। चंद्रविमानादूर्ध्वं विंशतिं योजनान्युत्प्लुत्य अत्रान्तरे सर्वोपरितनं तारारू
पं ज्योतिश्चक्रं चारं चरति। एवमेव सत्यादि एवमेव उक्तेन प्रकारेण सपुव्वावरेणंति सह पूर्वेण वर्तते इति सपू
र्वं सपूर्वं च तत् अपरं सपूर्वापरं तेन दशोत्तरयोजनशतबाहल्ये तत्र हि सर्वाधस्तनात्तारारूपात्
ज्योतिश्चक्रादूर्ध्वं दश योजनानि सूर्यविमानं ततो ऽशीत्या योजनैश्चंद्रविमानं ततो विंशत्या सर्वोप
रितनं तारारूपं ज्योतिश्चक्रमिति भवति ज्योतिश्चक्रचाराद् बाहल्यं तदा दशोत्तरयोजनशतबाहल्ये तस्मिन्
दशोत्तरयोजनशतबाहल्ये पुनः कथंभूते इत्याह। तिर्यगसंख्यातायोजनकोटीकोटीप्र
माणे ज्योतिर्विषये मनुष्यक्षेत्रविषये ज्योति। श्चक्रं चारं चरति नु वारं चरन् मनुष्यक्षेत्राद्बहिः पुनरवस्थि
तमाख्यातमिति वादिनः। ता ता अङ्गेणमित्यादि ता इति पूर्ववत् अस्य भगवन् चंद्रसूर्याणां दे
वानां हिट्ठिंपि त्ति कृत्वा अपकृष्य अधस्तनाः अपि तारारूपविमानाधिष्ठातारो देवाः क्षेत्रविभवलेश्यादिक
मपेक्ष्य केचिदणवोपि तुल्या वापि भवंति हीना अपि भवंतीत्यर्थः। केचित् तुल्या अपि भवंति तथा सममपि
चंद्रविमाने सूर्यविमाने चाधिकृत्यापेक्ष्य समपङ्क्त्यापि ये ऽवस्थितास्तारारूपास्तारा विमानाधिष्ठा
तारो देवास्तेपि चंद्रसूर्याणां देवानां क्षेत्रविभवादिकमपेक्ष्य केचिदणवोपि भवंति केचित् तुल्या अपि।

तथा चंद्रविमानानां सूर्यविमानानां चोपर्यपि ये व्यवस्थितास्ताराद्भूपास्ताराद्भूपविमानाधिष्ठातारो देवास्तेपि चंद्रसूर्या
णां देवानां द्युति विभवादिकमपेक्ष्य केचिदणवोपि भवंति केचित्तुल्या अपि एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह ता
अत्थि त्ति यादृशं यादृक्तत्र भवेत्तथैवाह तद्वा एवमुक्ते भूयः प्रश्नयति ता कहं ते इत्यादि सुगमं भगवानाह ता जह जह
णं इत्यादि ता इति पूर्ववत् यथा यथा णमिति वाक्यालंकारे तेषां देवानां ताराद्भूपविमानाधिष्ठातॄणां प्राग्भवे त
पो नियमब्रह्मचर्याणि उच्छ्रितानि उत्कटानि भवंति तथा तथा तेषां देवानां तस्मिन् ताराद्भूपविमानाधिष्ठातृत्वे
भवे भवति यथा अणुत्वं वा तुल्यत्वं वा किमुक्तं भवति ये प्राग्भवे तपो नियमब्रह्मचर्याणि मंदानि कृ
तानि ते ताराद्भूपविमानाधिष्ठातृदेवभवमनुप्राप्ताश्चंद्रसूर्यादिभ्यो द्युतिविभवादि
कमपेक्ष्य हीना भवंति येस्तु प्रबलानि तपो नियमब्रह्मचर्याण्युत्कटान्यासेवितानि ते ताराद्भू
पविमानाधिष्ठातृरूपदेवत्वमनुप्राप्ताः द्युति विभवादिकमपेक्ष्य चंद्रसूर्येभ्यः समाना भवंति न चै
तदनुपपन्नं दृश्यते हि मनुष्यलोकेपि कोपि जन्मांतरोपचिततथाविधपुण्यप्राग्भारो राजत्वमप्राप्तोपि
राज्ञा सह तुल्यद्युति विभवादिरिति ता एवं खलु इत्यादि निगमनवाक्यं सुगमं ता एगमेगस्स णमित्यादि
चंद्रादिपरिवारविषयाणि प्रश्ननिर्वचनसूत्राणि सुगमानि ता मंदरस्स णमित्यादि ता इति पूर्ववत् मंदरस्य
पर्वतस्य जंबूद्वीपगतस्य सकलतिर्यग्लोकमध्यवर्तिनः कियत्याऽबाधया सर्वतः ज्योतिश्चारं चरति

भगवानाह ता एक्कारसेत्यादि ता इति पूर्ववत् एकादश योजनशतान्येकविंशान्येकविंशत्यधिकानि अबाधया
ज्योतिश्चारं चरति किमुक्तं भवति मेरोः सर्वत एकादशयोजनशतान्येकविंशत्यधिकानि मुक्त्वा तदनंतरं चक्रवालतया
ज्योतिश्चक्रं चारं चरति ता लोयंताओ णमित्यादि ता इति पूर्ववत् लोकांतादर्वाक् णमिति वाक्यालंकारे कियत्या अत्र
मेऽबाधया कृत्वा अपांतराले कृत्वा ज्योतिश्चक्रं प्रज्ञप्तं भगवानाह ता एक्कारसेत्यादि एकादशयोजनशतान्येकादशा
न्येकादशाधिकान्यबाधया कृत्वा अपांतराले विधाय ज्योतिश्चक्रं प्रज्ञप्तं ता जंबुद्दीवे णं दीवे कयरे नक्खत्ते इत्या
दि सुगमं नवरमभिजिन्नक्षत्रं सर्वाभ्यंतरं नक्षत्रमंडलिकामपेक्ष्य एवं मूलादीनि सर्वबाह्यादीनि भावनी
यानि ता चंदविमाणे णमित्यादि संस्थान विषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह ता अद्धकविट्ठग
संठाणे इत्यादि उत्तानीकृतमर्द्धमात्रं कपित्थं तस्येव यत् संस्थानं तेन संस्थितमर्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितं आह यद
चंद्रविमानमुत्तानीकृतार्द्धमात्रकपित्थफलसंस्थानसंस्थितं ततः उदयकालेऽस्तमनकाले वा यदि वा तिर्यक्
परिभ्रमत् पौर्णमास्यां कस्मान्नदर्द्धकपित्थफलाकारं नोपलभ्यते कामं शिरस उपरि वर्त्तमानं वर्तुलमुपल
भ्यते अर्द्धकपित्थस्य उपरि दूरमवस्थापितस्य परभागे दर्शनतो वर्तुलतया दृश्यमानत्वात् उच्यते इह अर्द्धक
पित्थफलाकारं चंद्रविमानं न समस्तमवसातव्यं किंतु तस्य चंद्रविमानस्य पीठं तस्य च पीठस्योपरि चंद्रदे
वस्य ज्योतिश्चक्रराजः प्रासादः स च प्रासादस्तथा कथंचनापि व्यवस्थितो यथा पीठेन सह भूयान् वर्तुलाकारो भवति

सूर्य० वृत्ति
२३५

सवज्ञसावादकांतत।समन्नतयाज्ञानानंभवतिसासततोनकश्चिद्दोषः।नाचैततस्वमनीषिकाविहंसितंयतः
तदवसितलक्षणेऽन्यत्रमप्येनविशेषणवत्यामाह।पंचउस्सरंकऋधक्कविहागाराउदयत्रमणंमिकदनदी
संति।ससिसूराणविमाणातिरियखेत्तठियाणंचाह्यउत्ताणद्धकविठागंपीढंतदुवरिंपासाउविठालोए
णंतवसमवट्टद्धलसावाठातथासर्वनिरविशेषंस्फटिकमयंस्फटिकविशेषमणिमयं।तथाअभ्युद्गताभि
मुखंयतःसर्वतोविनिर्गताउच्छ्रिताप्रबलतयास वासुदिक्षुप्रसृतायाप्रभादीप्तिस्तयासितंशुक्लंअत्रस्य
तोऽहसितप्रभासितंतथाविविधाअनेकप्रकारा मणयश्चंद्रकांतादयोरत्नानिकर्केतनादीनितेषांभ
क्तयाविच्छित्तिविशेषास्ताभिश्चित्रमानक रूपवन्नआश्चर्यवद्वा।तथाविविधमणिरत्नविचित्रावद्धद्ध
वाउद्धुयविजयवेजयंतीपडागाछत्ताइछत्त। कलिएतुंगेगगणतलमणुलिहंतसिहरेजालंतर
रयणपंजरोम्मीलियव्वमणिकणगथूभियागे वियसियसयवत्तपुंडरीयतिलयरयणद्धचंदचित्ते
तोवट्टिंवसाण्हतवणिज्जवालुगापत्थडेसुहफाससस्सिरीयरूवपासाईएदरिसणिज्जे इति तत्र वातोद्धूतावा
युकंपिताविजयाविजयसूचकत्वात्स्फुटवैजयंत्यभिधानायापताकाअथवाविजयाइतिवैजयंतीनांपार्श्व
कर्णिकाउच्यंतेतत्प्रधानावैजयंत्योविजयवैजयंत्यःपताकास्ताएवविजयवर्जितावैजयंत्यः॥छत्रा
तिछत्राणिचउपर्युपरिस्थितातपत्राणितैःकलितावातोद्धूतविजयवैजयंतीपताकाछत्रातिछत्रकलितास्तुंग २३५

उच्चैस्तरावगगणतलमणुलिहंतसिहरेगगनतलमंबरतलमनुलिखदभिलंघयत्शिखरंयेषांतेगगन
तलानुलिखच्छिखरातथाजालानिजालकानितानिचभवनभित्तिषुलोकप्रतीतानितदंतरेषुविशिष्टशोभा
निमित्तंरत्नानियेषुतेजालांतररत्नाःसूत्रेचात्रप्रथमैकवचनलोपोद्रष्टव्यः।तथापंजरादुन्मीलितमिवबहि
र्निष्कासितमिवपंजरोन्मीलितं।यथाहिकिलकिमपिवस्तुपंजराद्वंशादिमयप्रच्छादनविशेषाद्बहिःकृतम
त्यंतमविनष्टच्छायत्वाच्छोभतेतथासावपितद्विविमानमितिभावः।तथामणिकनकानांसंबंधिन्यःस्तूपि
काःशिखराणियस्यतन्मणिकनकस्तूपिकाकंतथा। विकसितानियानिशतपत्राणिपुंडरीकाणिचद्वारादौ
प्रतिकृतित्वेनस्थितानितिलकाश्चभित्त्यादिषु पुंड्राणिरत्नमयाश्चयेऽर्धचंद्राद्वाराग्रादिषुतैश्चित्रंवि
कसितशतपत्रपुंडरीकतिलकार्धचंद्रचित्रंतथांत र्बहिश्चश्लक्ष्णंमसृणमित्यर्थः।तथातपनीयंसुवर्णवि
शेषस्तन्मयावालुकायाःसिकतायाःप्रस्तटःप्रत रोयत्रतत्तथा।तथासुखस्पर्शंशुभस्पर्शंवा।तथासश्रीका
णिसश्रीकानिरूपाणिनरयुग्मादीनियत्रतत्सश्रीकरूपं।तथाप्रसादीयंमनःप्रसादहेतुः।अतएवदर्शनीयंद्र २
ष्टुंयोग्यं।तद्दर्शनेनतृप्तेरसंभवात्।तथाप्रतिविशिष्टमसाधारणंरूपंयस्यतत्तथा।एवंसर्वविमानेष्वपि।
यथाचंद्रविमानस्वरूपमुक्तमेवंसूर्यविमानेंचवक्तव्यं।पाठस्तुसर्वेषामपिज्योतिर्विमानानामेकरूपत्वान्न
।तथाचोक्तंसमवायांगे।केवइयाणंभंतेजोइसियावासापन्नत्ता।गोयमा।इमीसेरयणप्पभापुढवीए

वज्जमसमरं मणिच्छाउ इसमिलागाउ मवनुनउयाइं जोयणसयाइं उढं उप्पइत्ता दसुत्तराजोयणसयबाहल्ले
तिरियमसंखेज्जा जोइसविसए जोइसियाणं देवाणं असंखेज्जा जोइसियविमाणावासा पण्णत्ता। ते णं
जोइसियविमाणावासा अब्भुग्गयमूसियपहसिया विविहमणिरयणभत्तिचित्ता तं चेव जाव पासाईया
दरिसणिज्जा पडिरूवा इति। तावं दविमाणाणमित्यादीनि आयामविष्कंभादिविषयाणि सर्वाण्यपि प्रश्नप्रति
वचनसूत्राणि सुगमानि। नवरमर्द्धकपित्थपरिमाणं विष्कंभस्य अर्द्धकरणेन इदं स्यात् परिरयो इइ
तिकरणवशात्स्वयमेवानेतव्यः तथा चन्द्रविमा नस्यायामविष्कंभपरिमाणं एकषष्टिभागाः ततस्तत्र
परिमाणं कावाचतुर्गुणं तदूर्द्धं त्रिगुणितिकस्य ताराविमानस्यैकवि विमानस्यायामविष्कंभप
रिमाणं पंचचत्वारिंशता नियतपरिमाणमर्द्धेति यानि भवन्ति तत्र तद्विचार्यं अष्टचत्वा
रिंशद्भागाः सूर्यमंडलविष्कंभमानं मस:षट्पंचाशदंशाः नक्षत्राणां
सविष्कंभायामाः ग्रहविमानानां अर्द्धयोजनं परिमाणं एकोनषष्टिभागाः पंचचत्वारिंशता तिर्यग्विष्कंभायामबाहल्यात् सर्वेषां तेषां त्रिगुणा परिधि
र्या उत्ता का इति तावं दविमाणं कइ देवसाहस्सीओ परिवहंतीत्यादीन्यपि वाहनविषयाणि प्रश्ननिर्वच
नसूत्राणि सुगमानि नवरमियं वस्तुना इह चन्द्रादीनां विमानानि तथाजगत्स्वाभाव्यान्निरालंबानि व
हंत्यवतिष्ठंते। केवलं ये आभियोगिका देवास्ते तथा विधनामकर्म्मोदयवशात् समानजातीयानां

हीनजातीयानां चा देवानां निजस्फातिविशेषदर्शनार्थमात्मानं बहुमन्यमाना: प्रमोदभृता: सततवहनशीलेषु वि
मानेषु अधः स्थित्वा केचित् सिंहरूपाणि केचित् गजरूपाणि केचित् वृषभरूपाणि केचित् तुरगरूपाणि कृत्वा तानि वि
मानानि वहंति। न चैतदनुपपन्नं तथाविधाभियोग्यनामकर्म्मोपभोगभागी दासोऽन्येषां
समानजातीयानां हीनजातीयानां वा सुविदितानामेवमहं नायकस्यास्य प्रसिद्धस्य सम्मत इति निजस्फा
तिविशेषप्रदर्शनार्थं सर्वमपि स्वोचितं कर्म्म नायकसमक्षं प्रमुदितः करोति। तथा आभियोगिका अपि दे
वास्तथाविधाभियोग्यनामकर्मोपभोगत रूढ:समानजातीयानां हीनजातीयानां वा अन्येषामेव
वयमृद्धाः समस्तलोकप्रसिद्धानां चन्द्रादीनां विमानानि वहाम इत्येवं निजस्फातिविशे
षप्रदर्शनार्थमात्मानं बहु मन्यमानाः स्वरूपं कारणं चन्द्रादिविमानानि वहंतीति वहती तेषां च चन्द्रा
दिविमानवहनशीलानामाभियोगिकदेवानां मिमसंख्यासंग्राहके केयं जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रकगाथे सोलस
देवसहस्साइं वहंति चंदेसु चेव सूरेसु। अट्ठेव सहस्साइं एक्कंमी गहविमाणे। चत्तारि सहस्साइं नक्खत्तंमि य
हवंति एक्केक्के। दो चेव सहस्साइं ताराऊवेक्कमेक्कंमि ताणएणसणमित्यादि। शीघ्रगतिविषयप्रश्नसूत्र
निर्वचनसूत्रं सुगमं। एतच्च प्रमादफलं परंतु योविमानवहनउत्साहात् इत्यादी। अत्यन्ता कारणं बहु
कृतत्वाद्वा गंतव्यं। ताउं जंबूद्दीवे णं भंते दीवे इत्यादि ताराविमानांतरविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं। भगवानाह।

सूर्यप्रवृत्ति
२३७

ताद्वविहेइत्यादि। द्विविधमंतरं प्रज्ञप्तं तद्यथा व्याघातिमं निर्व्याघातिमं च तत्र व्याहननं व्याघातः पर्वतादिस्खलनं
तेन निर्वृत्तं व्याघातिमं भावादिभ्य इमप्रत्ययः। निर्व्याघातिमं व्याघातिमान्निर्गतमुक्तलक्षणमित्यर्थः। तत्र यत्
व्याघातिमं तज्जघन्यतो द्वे योजनशते षट्षष्ट्यधिके एतच्च निषधकूटादिकमपेक्ष्य वेदितव्यं। तथाहि निष
धपर्वतः स्वभावतोप्युच्चैश्चत्वारि योजनशतानि तस्य चोपरि पंच योजनशतोच्चानि कूटानि तानि च मूले पंच यो
जनशतान्यायामविष्कंभाभ्यां मध्ये त्रीणि योजन नशतानि पंचसप्तत्यधिकानि उपरि अर्द्धतृतीयानि योज
नशतानि तेषां चोपरितन भागसमश्रेणिप्रदेशे तथा जगत्स्वाभाव्यादष्टावष्टौ योजनान्यबाधयातोऽ
बाधया कृत्वा ताराविमानानि परिभ्रमंति ततो जघन्यतो व्याघातिममंतरं द्वे योजनशते षट्षष्ट्यधि
के भवतः। उत्कर्षतो द्वादशयोजनसहस्रा णि द्वे योजनशते द्विचत्वारिंशदधिके एतच्च मेरुमपे
क्ष्य द्रष्टव्यं तथाहि मेरौ दशयोजनसहस्राणि मेरोश्चोभयतोऽबाधया एकादशयोजनशतान्येकविंश
त्यधिकानि ततः सर्वसंख्यामीलने भवंति द्वादशयोजनसहस्राणि द्वे योजनशते द्विचत्वारिंशदधिके इति
व्याघातिमंतिरविषयसूत्रं सुगमं। तिचंदस्स णमित्यादि अग्रमहिषीविषयं सूत्रं सुगमं नवरमेकैकस्या दे
व्याश्चत्वारि देवीसहस्राणि परिवार इति किमुक्तं भवति। एकैका अग्रमहिषी चतुर्णां चतुर्णां देवी
सहस्राणां पट्टराज्ञी एकैका च साऽग्रमहिषी परिचारणावसरे तथाविधं व्याघातिकराजं देवेंद्रा २३७

मुपलक्ष्य प्रभुत्वात् निजात्मसमानरूपाणि चत्वारि चत्वारि देवीसहस्राणि विकुर्वितुं इह सिद्धांतप्रसिद्धो विकुर्व
इति। अन्नउन्नस्स विउव्वणा इति प्रयोगः। ततो विकुर्वितुमित्युक्तं एवमेवेति एवमेव उक्तप्रकारेणैव सपु
व्वावारणंति सह पूर्वेण अपरेण च सपूर्वापरं तेन सपूर्वापरेण पूर्वापरमीलनेन सप्तरा विकानि षो
डश देवीसहस्राणि चंद्रस्य भवति तथाहि तस्य चतस्रोऽग्रमहिष्य एकैकस्याश्च चत्वारि चत्वारि देवीसहस्रपरि
वारा ततः सर्वसंकलनेन भवंति षोडश देवीसह स्राणि। स एतावत् त्रुटिकमिति एतावद्देवीचंद्रस्य त्रुटिकमंतः
पुरं तच्चकंचाजीवालिंगमनुसृत्य त्रुटिकमतः पुर मिति। पभूणं चंदे इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह नो
इणमट्ठे समट्ठे नायमर्थः समर्थः उपपन्ना नयुक्तोयमर्थ इति भावः। तेषां चंद्रावतंसके विमा
नियामु धम्मसिलातस्यामतः प्रभृति सादि व्यान् भोगान् भोगान् भुंजानो विहरतीति। ता कहं तेनो
पभू इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह ताचंद स्स णमित्यादि। चंद्रावतंसके विमाने सुधर्मायां सभा
यां माणवकानाम चैत्यस्तंभो तस्मिन् वज्रमयेषु सिक्ककेषु वज्रमया गोलाकाराः वृत्ता।
समुद्गकास्तेषु बहूनि जिनसक्थीनि निक्षिप्तानि तिष्ठंति। ताउणमित्यादि तानि जिनसक्थीनि इह स्त्री
त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् चंद्रस्यान्येषां च बहूनां ज्योतिष्काणां देवानां देवी
नां च अर्चनीयानि पुष्पादिभिः वंदनीयानि विशिष्टैः स्तोत्रैः पूजनीयानि वस्त्रादिभिः सत्कारणीयानि

सूर्यप्रज्ञप्ति
२३८

तिष्ठन्ति आदरप्रतिपत्त्या सन्माननीया इति जिनोचितप्रतिपत्त्या कल्याणं कल्याणहेतुं मंगलं दुरितोपशमहेतुं दैवतं
परमदेवता चैत्यमिष्टदेवताप्रतिमा इत्येवं पर्युपासनीया इति कृत्वा तत एवमेतेन कारणेन न खलु नो प्रभुश्चन्द्रस्या
दिभुगमंतापन्नेन चन्द्रस्यादि केवलपरिवारेण परिवारेण सह भोगा एतस्या वापमयपरिवारमात्रेण इति
प्रामा त्येव तेजस्फातिविशेषदर्शनाय इति भावः। प्रभुश्चन्द्रो ज्योतिषराजो ज्योतिषराजश्चन्द्रावतंसके विमा
ने सभायां सुधर्मायां चन्द्रसिंहासने चतसृभिः सामानिकसहस्रैश्चतसृभिरग्रमहिषीभिः सपरिवाराभिस्ति
सृभिरभ्यंतरमध्यमबाह्यरूपाभिः पर्षद्भिः सप्तभि रनीकैः सप्तभिरनीकाधिपतिभिः षोडशभिरात्मरक्ष
कदेवसहस्रैरन्यैश्च बहुभिर्ज्योतिष्कैर्देवै र्देवीभिश्च सार्द्धं संपरिवृत इति महताहतनाट्यगीत
वादित्रतन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुं प्रभुरिति
सायान्नि लागाः प्रसादयत्नेन समनुज्ञातो विहर्तुं प्रभुरिति योगः न पुनर्मैथुनप्रत्ययामैथुननिमित्तं स्पर्शादि विषे
नं ज्ञातो विहर्तुं प्रभुरिति। एवं चन्द्रस्य णमित्यादौ न्यपि पञ्चविवचनसूत्राणि भावनीयानि तानि च सिया णं देवा २३८
णमित्यादि सर्वसुगमं यावन्नवरं पञ्चस्वपि सूत्रेषु मानवे चन्द्रदेवतुल्यश्चापि तत्र सामानिकात्मरक्षका

दय इत्यत्रात्मरक्षकादीनां यथोक्तानुपत्त्या स्थितिरस्ति कष्ट इन्द्रदेवस्य तत्र सामानिकादीनां एवं सूर्यविमानादि
षु भावनीयं॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां अष्टादशं प्राभृतं समाप्तं॥१८॥ तदेव
मुक्तमष्टादशं प्राभृतं सम्प्रत्येकोनविंशतितममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो यथा कति चन्द्रसूर्याः
सर्वलोकं आख्याता इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥ ता कइ णं मित्यादि ता इति पूर्ववत् कति कियत्प्रमा
णानि इति वाक्यालंकारे चन्द्रसूर्याः सर्वलोके अवभासन्ते अवभासमाना उद्योतयन्ति तपन्ति प्रका
शयन्ति आख्याता इति वदेत् एवमुक्ते भगवान् तत्र विषये यावत्यः प्रतिपत्तयस्तावतीरुपदर्शयति।
तत्थेत्यादि तत्र सर्वलोकविषये चन्द्रसूर्यसंख्याविषये खल्विमा वक्ष्यमाणस्वरूपा द्वादश
प्रतिपत्तयः परतीर्थिकाभ्युपगमरूपाः प्रज्ञप्ताः तत्र तेषां द्वादशानां परतीर्थिकानां मध्ये एके पर
तीर्थिका एवमाहुः ता इति तेषां परतीर्थिकानां प्रथमं तृतीयं प्रत्यनकवक्तादृष्ट्या ताप एके एवमाहुः
एकश्चन्द्र एकः सूर्यः सर्वलोकमवभासयति अवभासयन्तु उद्योतयन्ति तपन्ति प्रकाशयन्त्या
ख्याता इति वदेत् अत्रोपसंहारमाह एगे एवमाहंसु॥१॥ एके पुनरेवमाहुः त्रयश्चन्द्रास्त्रयः सूर्याः सर्वलो
कमवभासयन्त आख्याता इति वदेत् अत्राप्युपसंहारः एगे एवमाहंसु॥२॥ एके पुनरेवमाहुः अर्द्धचतुर्था
श्चन्द्राः अर्द्धचतुर्थाः सूर्याः सर्वलोकमवभासयन्त आख्याता इति वदेत् अत्राप्युपसंहारः एगे एवमाहंसु॥३॥ एव

मित्यादि एवमुक्तेन प्रकारेण एतेनानंतरादितेनाभिलापेन द्वितीयप्राभृतप्राभृतोक्तप्रकारेणाबद्धं प्रतिप
त्तिप्रपंचं सकलमपि सूत्रं नेतव्यं तावद्यावत्सर्ववासन्नसूरा इति ॥ एगे पुण एवमाहंसु ता सत्त चंदा सत्त सूरा सव्वलो
यं ओभासंति ॥ ४ आदिच्चत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु ॥ ४ एगे पुण एवमाहंसु ता दस चंदा दस सूरा सव्वलोयं ओभासं
ति ॥ ४ आदिच्चत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु ॥ ५ एगे पुण एवमाहंसु बारस चंदा बारस सूरा सव्वलोयं ओभासंति
॥ ४ आदिच्चत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु ६ एगे पुण एवमाहंसु ता बायालीसं चंदा बायालीसं सूरा सव्वलोयं
ओभासंति ॥ ४ आदिच्चत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु ॥ ७ एगे पुण एवमाहंसु ता बावत्तरिं चंदा बावत्तरिं
सूरा सव्वलोयं ओभासंति ४ आदिच्चत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु ॥ ८ एगे पुण एवमाहंसु ता बाया
लीसं चंदसयं बायालीसं सूरसयं सव्वलोयं ओभासेइ ॥ ४ आदिच्चत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु ९ एगे
पुण एवमाहंसु ॥ ४ ता बावत्तरं चंदसयं बावत्तरं सूरसयं सव्वलोयं ओभासेइ ॥ ४ आदिच्चत्ति वएज्जा एगे ए
वमाहंसु ॥ १० एगे पुण एवमाहंसु ता बायालीसं चंदसहस्सं बायालीसं सूरसहस्सं सव्वलोयं ओभासेइ ॥
आदिच्चत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु ॥ ११ एगे पुण एवमाहंसु ता बावत्तरं चंदसहस्सं बावत्तरं सूरसहस्सं सव्व
लोयं ओभासेइ ॥ ४ आदिच्चत्ति वएज्जा एगे एवमाहंसु ॥ १२ [illegible] सर्वेऽपि प्रतिपत्तयो मिथ्यारूपा भाव
भगवान् स्वमतमेतासः [illegible]माह ॥ ता वयं पुण [illegible] इत्यादि वयं पुनरुत्पन्नकेवलज्ञाना एवं वदा

माणप्रकारेण वदाम स्वमेव प्रकारमाह ता अयन्नमित्यादि [illegible] अयं जंबूद्वीपवाक्यं पूर्ववत् परिपूर्णं पठनीयं व्या
ख्यानीयं च ॥ ता जंबुदीवे णं दीवे कइ चंदा इत्यादि जंबूद्वीपे णं द्वीपे कति चंद्राः प्रभासितवंतः प्रभासंते प्रभासि
ष्यंति इत्यादि प्रश्नसूत्रं सकलकालमेव विभाषया एवं जंबूद्वीपे स्थिते भगवानाह ता दो इत्यादि ता इति पूर्ववत् ता
तापयंति तापयिष्यंति तथा एकैकस्य शशिनोऽष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि परिवारो जंबूद्वीपे च द्वौ शशिनौ ततो
ततः षट्पंचाशन्नक्षत्राणि जंबूद्वीपे चंद्रसूर्याभ्यां सह योगं युक्तवंति युंजंति योक्ष्यंति वा तथा एकैकस्य
शशिनोऽष्टाशीतिर्ग्रहाः परिवारः ततः शशिद्वयसत्कग्रहमीलने सर्वसंख्यया षट्सप्तत्यधिकं ग्रह
शतं भवति तन्नु जंबूद्वीपे चारं चरति चरंति च रिष्यंति च तथा एकैकस्य शशिनस्तारापरि
वारः कोटीकोटीनां षट्षष्टिः सहस्राणि नव शतानि पंचसप्तत्यधिकानि जंबूद्वीपे च द्वौ शशिनौ
ततः एतत्ताराप्रमाणं द्वाभ्यां गुण्यते ततः एकं शतसहस्रं त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि नवशतानि पंचाशदधिका
नि तारागणकोटिकोटीनां शोभितवंतः तावत्प्रमाणास्ताराः जंबूद्वीपे शोभितवत्यः शोभंते शोभिष्यंते ॥ संप्रति वि
नेयजनानुग्रहाय यथोक्तं जंबूद्वीपगतचंद्रादिसंख्यासंग्राहिकं गाथाद्वयमाह दो चंदा इत्यादि एते च
द्वे अपि सुगमे नवरं जंबुदीवे वियारीणं णमिति वाक्यालंकारे ततो वियारी इति विभक्तिपरिणामेन चंद्रादि
भिः सह समानाधिकरण्येन योजनीयमिति ता जंबुदीवे णमित्यादि ता इति पूर्ववत् जंबूद्वीपं द्वीपं णमिति वा

द्वीपं द्वीपं णमिति वाक्यालंकारे लवणो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समंतात्सर्वासु दिक्षु
विदिक्षु चेत्यर्थः संपरिक्षिप्य वेष्टयित्वा तिष्ठति । एवं उक्ते भगवान् गौतमः प्रश्नयति । ता लवणे णं समुद्दे इत्यादि सुगमं
भगवानाह ता समचक्कवालेत्यादि सुगमं । भूयः प्रश्नयति ता लवणे णमित्यादि सुगमं भगवानाह । ता दो जो
यणेत्यादि । द्वे योजनशतसहस्रे चक्रवालविष्कंभेन पंचदश योजनशतसहस्राणि एकाशीतिसहस्राणि
शतमेकमेकोनचत्वारिंशदधिकं किंचिद्विशे षोनं परिक्षेपेण तथाहि लवणसमुद्र एकतोपि द्वे योजन
शतसहस्रे चक्रवालविष्कंभोऽपरतोपि द्वे ॥ योजनशतसहस्रमध्ये जंबूद्वीपो योजनशतसहस्रमे
ति सर्वमीलनेन पंचलक्षाः सर्वे ते ५००००० ए तेषां वर्गे जाताः पंचविंशतिर्दश शून्यानि दश
गुणने जातान्येकादश शून्यानि ॥ २५०००० ०००००००० एतस्य राशेर्वर्गमूले लब्धानि पंच
दशलक्षाणि एकाशीतिसहस्राणि शतमेकम् । श्चात्रिंशदधिकं १५८११३९ शेषमुद्धरति । षड्विंशतिर्लक्षा
सप्तविंशतिसहस्राणि नवशतानि पंचाशदधिकानि छेदराशिश्च एकत्रिंशल्लक्षा द्वाषष्टिः सहस्राणि द्वे शते अ
ष्टसप्तत्यधिके २६.२४९५६ एतदपि स्थायायोजनमेकं किंचिद्विशेषोनं लभ्यते ततः एकं सर्वं चक्रवालं किंचि विसेसू
णमिति ता ल ३१६२२७८ वणे णं समुद्दे इत्यादि सुगमं लवणसमुद्रे चत्वारः शशिन इत्यष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि
चतुर्गुणं ततो द्वादशोत्तरं नक्षत्राणां शतं तत्र भवति ग्रहाशीतिश्च यद्ग्रहाष्टाविंशतिर्गुणिता तेन तस्तु णिता २४०

नि द्विपंचाशदधिकानि तेषां सर्वाग्रं ता ताराकोटीकोटीनां द्वे ष सहस्राणि नवशतानि पंचसप्तत्यधिकानि चतुर्गु
णं तेन ततो यथोक्तं ताराप्रमाणं भवति । ता लवणस्समुद्दे मित्यादि सकलमपि सुगमं नवरं परिधिगणितपरिभा
वनायैवं कर्त्तव्या इह पश्चाद्विष्कंभयोजनलक्षं लवणस्यालक्षता द्विशतयोजनलक्षमिति स्थिताश्चतस्रो लक्षा
धातकीषंडस्यापि चतस्रो लक्षा मिलिताश्चाष्टौ सर्वसंख्यया जाता त्रयोदशलक्षाणि १३०००००० ततोऽस्य रा
शेर्वर्गे जाता एककः षट्काः नवकः शून्यानि च । दश।१६९०००००००००००० एषोऽपि दशभिर्गुणने जातान्ये
कादश शून्यानि १६९००००००००००००० एतेषां वर्गमूलानयने लब्धानि एकचत्वारिंशल्लक्षाः त्रिसहस्राणि द
शसहस्राणि नवशतानि एकषष्ट्यधिकानि ४११ ०९६१ नक्षत्रादिपरिमाणमप्यष्टाविंशत्यादिसंख्या
नेन नक्षत्रादीनि द्वादशभिर्गुणयित्वा स्वयमानेत व्यानि ॥ ता धायइसंडे णमित्यादि एतदपि सकलं सुगमं ता
कालोए णं समुद्दे इत्यादि एतदपि सुगमं नवरं परिक्षेपगणितभावना इयं कालोदसमुद्रस्यैकतो चक्र
वालतया विष्कंभोऽष्टौ योजनलक्षा अपरतोऽपि अष्टौ धातकीषंडस्यैकतोपि चतस्रो लक्षा अपरतोपि च
तस्रो लवणसमुद्रस्यैकतोपि द्वे लक्षे अपरतोपीति चतस्रः एका लक्षा जंबूद्वीपस्येति सर्वसंख्यया
एकोनत्रिंशल्लक्षाः २९०००००० तेषां वर्गो विधीयते जाता अष्टकः चतुष्क एककः शून्यानि दश ८४१०००
०००००००० ततो दशभिर्गुणने जातान्येकादश शून्यानि ८४१०००००००००००० तेषां वर्गमूलानयने लब्धं

DR. BHAU DAJI

यथोक्तपरिधिपरिमाणं ९२७०८०५ शेषं त्रिकोनवकस्त्रिकौ त्रिकोनवका सप्तकः पंचकः २९८३ २९८७५ इति यदुक्त
तिष्ठते तदपेक्षया विशेषाधिकं वेदितव्यं एका कोटी द्वानवतिः सयसहस्साइं सि एकनवतिः शतसहस्राणि सप्तति
सप्ततिसहस्राधिकानि नक्षत्रादिपरिमाणं च अष्टाविंशत्यादिसंख्यानि नक्षत्रादीनि द्वाचत्वारिंशता गुणयित्वा
भावनीयं ता कालोदं णं समुद्दं पुक्खरवरेणमित्यादि सुगमं नवरं परिक्षेपभावना त्वियं पुष्करवरद्वीपस्य एकतोऽपि चक्रवाल
विष्कंभः षोडश लक्षा अपरतोऽपि षोडशेति द्वात्रिं शल्लक्षाः कालोदसमुद्रोऽप्येकतोऽष्टौ लक्षा अपरतोऽप्यष्टाविति षो
डश लक्षाः धातकीखंडोऽप्येकतोऽपि चतस्रो लक्षा अपरतो ऽपि चतस्र इत्यष्टौ लवणसमुद्रोऽप्येकतोऽपि द्वे लक्षे अपरतोऽपि
द्वे इति चतस्रो जंबूद्वीपो लक्षमिति सर्वसं कलनया जाता एकषष्टिर्लक्षाः ६१००००० तस्य राशे
र्वर्गो विधीयते जातास्त्रिकः सप्तकः द्विकः एकक दशाच शून्यानि तानि दशगुणने जातानि शून्यान्यक
दश ३७२१०००००००००००० तेषां वर्गमूलानयने लब्धं यथोक्तं परिधिपरिमाणं नक्षत्रादिपरिमाणं चाष्टाविंश
त्यादिसंख्यानि नक्षत्रादीनि चतुश्चत्वारिंशता शतेन गुणयित्वा स्वयं परिभावनीयं ता पुक्खरवरस्स णं मित्यादि ता
ऽति पुष्करवरद्वीपस्य बहुमध्यदेशभागे मानुषोत्तरो नाम पर्वतः प्रज्ञप्तः स च यावता द्विधा तेन मध्यप्र
विभिन्नं भवति यथा कोऽपि दोर्ध्नेणार्धाकमंडलं ततस्तद्रूपत्वस्य च तदर्द्धमाह वलयाकारसंस्थानसंस्थितो
यः पुष्करवरद्वीपं द्विधा सर्वासु दिक्षु विभजमानस्तिष्ठति केऽपि लस्वेन द्विधा विभजमानस्तिष्ठति इत्याह तथ २४१

था अभ्यंतरपुष्करार्द्धं च बाह्यपुष्करार्द्धं च तत्र अन्यैः कर्त्तौ वति मानुषोत्तरात्पर्वतादर्वाक् यत्पुष्करार्द्धं त
दभ्यंतरपुष्करार्द्धं यत्पुनस्तस्मान्मानुषोत्तरात्पर्वतात्परतः पुष्करार्द्धं तद्बाह्यपुष्करार्द्धमिति ता अभ्यंतरपुक्ख
रद्धे णमित्यादि सर्वमपि सुगमं नवरं परिधिगणितभावना प्राग्वत् नक्षत्रादिपरिमाणं चाष्टाविंशत्यादि
संख्यानि नक्षत्रादीनि द्वासप्तत्या गुणयित्वा परिभावनीयं संप्रति मनुष्यक्षेत्रवक्तव्यतामाह ता माणुसखेत्ते
णं केवइयमित्यादि सुगमं नवरं मानुषक्षेत्रस्य आयामविष्कंभपरिमाणं पंचचत्वारिंशल्लक्षाः एवं एकाल लक्षं
जंबूद्वीपस्ततो लवणसमुद्र एकतोऽपि द्वे लक्षे अपरतोऽपि द्वे लक्षे अपरतोऽपि द्वे लक्षे इति चतस्रः धात
कीखंड एकतोऽपि चतस्रो लक्षा अपरतोपि त्यष्टौ कालोदसमुद्र एकतोऽपि अष्टावपरतोऽप्यष्टा
विति षोडश अभ्यंतरपुष्करार्द्धमेकतोऽष्टौ लक्षा अपरतोपीति षोडशेति सर्वसंख्यया पंचचत्वारिं
शल्लक्षाः परिधिगणितपरिभावना तु विष्कंभवर्ग दशगुणेत्यादिकरणवशात् स्वयं कर्त्तव्या नक्षत्रादिपरिमा
णं तु अष्टाविंशत्यादिसंख्यानि नक्षत्राद्यन्यकराशिपरिवारभूतानि द्वात्रिंशता शतेन गुणयित्वा स्वयमानेत
व्यानि। छवसयसहस्साइं इत्यादि अत्र गाथा द्वाभ्यां बाह्यपुष्करार्द्धस्य विष्कंभपरिमाणमुक्तं मानुषोत्तरान्निमा
तुषक्षेत्रस्य कोटीत्यादि एका कोटी द्विचत्वारिंशा शतसहस्राणि त्रिंशत् सहस्राधिका विंशतिसहस्राणि
द्वात्रिंशदेकोनपंचाशदधिके १४२३०२४९ एतावत्प्रमाणो मानुषक्षेत्रस्य परिरयः एष एतावत्प्रमाण एव तु

सू०प्र०वृ०
२४२
ष्करार्द्धस्य अभ्यंतरपुष्करार्द्धस्यापि परिरयः॥ बावत्तरिं चंदा इत्यादि गाथात्रयमभ्यंतरपुष्करार्द्धगतचंद्रादिसंख्याप्रति-
पादकं सुगमं। यदपि बत्तीसं चंदसयमित्यादि गाथाद्वयं सकलमनुष्यलोकगतचंद्रादिसंख्याप्रतिपादकं। तदपि
सुगमं अठ्ठासीइं चत्ताइं इति। अष्टाशीतिसहस्राणि चत्वारिंशानि चत्वारिंशत्सहस्राधिकानि। शेषं गाथार्थः। संप्रति स-
कलमनुष्यलोकगततारागणस्यैवोपसंहारमाह। एसो इत्यादि एषोऽनंतरगाथोक्तसंख्याकस्तारापिंडः सर्वसंख्य-
या मनुष्यलोके आख्यात इति गम्यते बहिः पुनः मनुष्यलोकाद्व्यास्तारास्ता जिनैः सर्वज्ञैर्भणिता असं-
ख्याता द्वीपसमुद्राणामसंख्यातत्वात् प्रतिद्वी- पं प्रतिसमुद्रं च यथायोगं संख्येयानामसंख्येयानां च ता-
राणां सद्भावात्। एवइयमित्यादि एतावत्संख्या- कं तारापरिमाणं यदनंतरमुक्तं मनुष्यलोके तज्ज्यो-
तिष्कं ज्योतिष्कदेवविमानरूपं कदंबपुष्पसंस्थि- तं कदंबपुष्पवत् अधः संकुचितं उपरि विस्तीर्णमुत्ता-
नीकृतार्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितमित्यर्थः। घारंधरतिवा रं प्रतिपद्यते तच्च भगवत्स्थानांगाद्यागमे ताराग्रहणं चोपलक्षणं ते-
न सूर्यादीनामपि यथोक्तसंख्याको मनुष्यलोके तथा जगत्स्वाभाव्यादवस्थानं प्रतिपद्यते इति द्रष्टव्यं। संप्रत्येतेषामे-
वोपसंहारमाह। रवीत्यादि। रविशशिग्रहनक्षत्राणि उपलक्षणमेतत् तारकाणि च एतावंत्यनंतरसंख्यानि आख्याता-
नि सर्वाग्रं मनुष्यलोके यथा नामेत्याह। ये आह्वाः सूर्यादीनां यथोक्तसंख्याकानां सकलमनुष्यलोकभाविनां प्र-
त्येकं नामगोत्राणि इह नामगोत्रशब्देन नामसिद्धांतपरिभाषया भणावमित्यन्यत्र ततोऽयमर्थः नामगोत्राणि अ- २४२

र्थरूपाणि नामानि नामानि च आदित्यानामपि नामगोत्राणि नामगोत्राणि प्राकृता अनतिशायिनः पुरुषा न कदाच-
नापि प्रज्ञापयिष्यंति। केवलं यदा नादाविसर्वज्ञा एव ततः इदमपि सूर्यादिसंख्यानं प्राकृतपुरुषाप्रमेयं सर्वज्ञो-
पदिष्टमिति सम्यक् श्रद्धेयमिति॥ ब॥ छावट्ठी पिडगा इत्यादि इह द्वौ चंद्रौ द्वौ सूर्याविति एकं पिडकमुच्यते। एवंभू-
तानि चंद्रादित्यानां पिटकानि सर्वसंख्यया मनुष्यलोके भवंति षट्षष्टिः षट्षष्टिसंख्याकानि। अथ किं प्रमा-
णं पिटकमिति पिटकप्रमाणमाह। एकैकस्मिन् पि- टके द्वौ चंद्रौ द्वौ सूर्यौ भवतः किमुक्तं भवति। द्वौ चंद्रौ द्वौ
सूर्याविति एतावत्प्रमाणमेकैकं चंद्रादित्यानां पि- टकमिति। एवंप्रमाणं च पिटकं जंबूद्वीपे एकं जंबूद्वीपे हि द्वयो-
र्द्वयोश्चंद्रमसोर्द्वयोश्च सूर्ययोः सद्भावात् द्वे पिटके लवणसमुद्रे तत्र चतुर्णां चंद्रमसां चतुर्णां च सूर्याणां सद्-
भावात् एवं षट् पिटकानि धातकीखंडे एकविंशतिः का- लोदे षट्त्रिंशदभ्यंतरपुष्करार्द्धे इति एवं सर्वमीलनेन चं-
द्रादित्यानां षट्षष्टिः पिटकानि॥ छावट्ठी इत्यादि सर्वस्मि- न्नपि मनुष्यलोके सर्वसंख्यया नक्षत्राणां पिटकानि भवंति
षट्षष्टिर्नक्षत्रपिटकप्रमाणं च शशिद्वयसंबंधिनक्षत्रसंख्यापरिमाणं तथा चाह। एकैकस्मिन् पिटके नक्षत्राणि भ-
वंति षट्पंचाशत्संख्यानि किमुक्तं भवति। षट्पंचाशन्नक्षत्रसंख्याकमेकैकं नक्षत्रपिटकं। अत्रापि षट्षष्टिसंख्या-
भावना एवं एकं नक्षत्रपिटकं जंबूद्वीपे लवणसमुद्रे षट् धातकीषंडे एकविंशतिः कालोदे षट्त्रिंशदभ्यंतरपु-
ष्करार्द्धे इति॥ छावट्ठी इत्यादि महाग्रहाणामपि सर्वस्मिन्नपि मनुष्यलोके सर्वसंख्यया पिटकानि भवंति षट्षष्टिः। यदपि

ष्टकप्रमाणं च शशिद्वयसंबंधिग्रहसंख्यापरिमाणं तथा चाष्टाशीतिरेकैकस्मिन् शशिपरिवारे ग्रहपिटकं भवति षट्सप्ततषट्स
प्तत्यधिकग्रहशतसप्तत्यधिकग्रहशतपरिमाणं लोके ग्रहपिटकमिति भावः षट्षष्टिसंख्या भावनीया च प्राग्वदुक्त
त्वाद्या। चत्वारि च इत्यादि। इह मनुष्यलोके चंद्रादित्यानां पंक्तयश्चतस्रः प्रवर्त्तंते द्वे पंक्ती चंद्राणां द्वे सूर्याणां
म् एकैका च पंक्तिर्भवति षट्षष्टिः षट्षष्टिः सूर्यादिसंख्याभावना चैवं किल जंबूद्वीपे मेरोर्दक्षिण
भागे चारं चरन्वर्त्तते एकः सूर्य उत्तरभागे एकश्चंद्रमाः पूर्वभागे एकोऽपरभागे तत्र यो मेरोर्दक्षिणभागे सूर्यश्चारं च
रन्वर्त्तते तस्य समश्रेण्या व्यवस्थितौ द्वौ दक्षि णभागे सूर्यौ लवणसमुद्रे षट् धातकीखंडे एकविंशतिः
कालोदे षट्त्रिंशदभ्यंतरपुष्करार्द्धे इत्य स्यां सूर्यपंक्तौ षट्षष्टिः सूर्या योऽपि च मेरोरुत्तरभा
गे व्यवस्थितः सूर्यश्चारं चरन्वर्त्तते तस्यापि सम श्रेण्या व्यवस्थितौ द्वावुत्तरभागे सूर्यौ लवणसमुद्रे
धातकीखंडे षट् एकविंशतिः कालोदे षट्त्रिंशदभ्यं तरपुष्करार्द्धे इत्यस्यामपि पंक्तौ सर्वसंख्यया षट्षष्टिः सूर्या
स्तथा यो मेरोः किल पूर्वभागे चारं चरन्वर्त्तते चंद्रमास्तस्य समश्रेण्या व्यवस्थितौ द्वौ पूर्वभाग एव चंद्रमसौ ल
वणसमुद्रे षट् धातकीखंडे एकविंशतिः कालोदे षट्त्रिंशदभ्यंतरपुष्करार्द्धे इत्यस्यां च पंक्तौ सर्वसंख्यया ष
ट्षष्टिश्चंद्रमसः एवं यो मेरोरपरभागे चंद्रमास्तन्मूलायामपि पंक्तौ षट्षष्टिश्चंद्रमसो वेदितव्याः॥ छावट्ठी
इत्यादि तत्र नक्षत्राणां मनुष्यलोके सर्वसंख्यया पंक्तयो भवंति षट्पंचाशत् एकैका च पंक्तिर्भवति षट्षष्टिः षट् २४३

षष्टिर्नक्षत्रप्रमाणा इत्यर्थः तथाहि अस्मिन् किल जंबूद्वीपे दक्षिणतोऽर्द्धभागे एकस्य शशिनः परिवारभूतान्यभि
जिदादीन्यष्टाविंशतिसंख्यानि नक्षत्राणि क्रमेण व्यवस्थितानि चारं चरंति उत्तरतोऽर्द्धभागे द्वितीयस्य शशिनः परि
वारभूतान्यष्टाविंशतिसंख्याकान्यभिजिदादीन्येव नक्षत्राणि क्रमेण व्यवस्थितानि तत्र दक्षिणतोऽर्द्धभागे यद
भिजिन्नक्षत्रं तस्य समश्रेण्या व्यवस्थिते द्वे अभिजिन्नक्षत्रे लवणसमुद्रे षट् धातकीखंडे एकविंशतिः कालोदे षट्त्रिं
शदभ्यंतरपुष्करार्द्धे इति सर्वसंख्यया षट्षष्टिरभि जिन्नक्षत्राणि पंक्त्या व्यवस्थितानि एवं श्रवणादीन्यपि दक्षिण
तोऽर्द्धभागे पंक्त्या व्यवस्थितानि एवं श्रवणादीन्य पि दक्षिणतोऽर्द्धभागे पंक्त्या व्यवस्थितानि षट्षष्टिसंख्याकानि
भावनीयानि उत्तरतोऽप्यर्द्धभागे यदभिजिन्नक्ष त्रं तस्य समश्रेण्या व्यवस्थिते उत्तरभाग एव द्वे अभिजिन्नक्ष
त्रे लवणसमुद्रे षट् धातकीखंडे एकविंशतिः का लोदे षट्त्रिंशत् पुष्करार्द्धे एवं श्रवणादिपंक्तयोऽपि प्रत्येकं
षट्षष्टिसंख्या वेदितव्या इति भवंति सर्वसंख्यया षट्पं चाशन्नक्षत्राणां पंक्तयः एकैका च पंक्तिः षट्षष्टिसंख्येति॥
॥छावट्ठीत्यादि ग्रहाणामंगारकप्रभृतीनां सर्वसंख्यया मनुष्यलोके षट्सप्तत्यधिकं पंक्तिशतं भवति एकैका च
पंक्तिर्भवति षट्षष्टिः षट्षष्टिसंख्या अत्रापीयं भावना इह जंबूद्वीपे दक्षिणतोऽर्द्धभागे एकस्य शशिनः परि
वारभूता अंगारकप्रभृतयोऽष्टाशीतिर्ग्रहाः उत्तरतोऽर्द्धभागे द्वितीयस्य शशिनः परिवारभूता अंगारकप्रभृतयो
ऽष्टाशीतिः तत्र दक्षिणतोऽर्द्धभागे योऽङ्गारकनामा ग्रहस्तस्य समश्रेण्या व्यवस्थितौ दक्षिणभाग एव द्वावंगारकौ लव

णसमुद्रषट्धातकीषंडेएकविंशतिःकालोदेषट्त्रिंशदभ्यंतरपुष्करार्द्धेइतिषट्षष्टिः॥एवंशेषाअपिसप्ताशीतिः
ग्रहाः॥पंक्त्याव्यवस्थिताःप्रत्येकंषट्षष्टिर्वेदितव्याः॥एवमुक्तरीत्याप्यष्टसागरस्यागारकप्रभृतानामष्टाशीतिग्रहाणां
पंक्तयःप्रत्येकंषट्षष्टिसंख्याकाभावनीयाइतिभवतिसर्वसंख्ययाग्रहाणांषट्पञ्चाशंपंक्तिशतमेकैकाच
पंक्तिःषट्षष्टिसंख्याकेति॥तामेरुमणुचरंतीत्यादि।तेमनुष्यलोकवर्त्तिनःसार्कचंद्राःसार्कग्रहाःसार्कचंद्रग्रहगणा
अनवस्थितयथायोगमन्यैरन्यैर्नक्षत्रैःसह॥ योगमुपलक्षिताःप्रदक्षिणावर्त्तमंडलाइतिप्रकर्षपीस
वस्तुदिक्षुविदिक्षुचपरिभ्रमतांचंद्रादीनांदक्षि णएवमेरुर्भवति।यस्मिन्नावर्त्तनेमंडलपरिभ्रमणरू
पेसप्रदक्षिणःप्रदक्षिणआवर्त्तोयेषांमं डलानांतानितथाप्रदक्षिणावर्त्तानिमंडलानियेषां
तेतथा।मेरुमनुलक्ष्यीकृत्यचरंतिएतदेवतदु क्तंभवतिसूर्यादयःसमस्ताअपिमनुष्यलोकवर्त्तिनः
प्रदक्षिणावर्त्तमंडलास्तथापरिभ्रमतांतादृशं। चादित्यग्रहाणांमंडलान्यनवस्थितानियथायोगमन्य
स्मिन्नमंडलेअन्यस्मिन्नमंडलेतेषांसंचारित्वात्नक्षत्रताराणांतुमंडलान्यवस्थितान्येवतथाचाहनक्खत्त।
त्यादि।नक्षत्राणांतारकाणांचमंडलान्यवस्थितानिज्ञातव्यानि किमुक्तंभवति।आकालंप्रतिनियतमेके
कंनक्षत्राणांतारकाणांचप्रत्येकंमंडलमितितेचसर्वस्मिन्मंडलेवृत्ताकारेणैवमाशंकनीयंयथातेषांगतिरे २४४
वनभवतीतियतआहतेविइत्यादि।तान्यपिनक्षत्राणितारकाणिचसूत्रेपुस्तुतिदिशाःप्राक्तनवत्प्रदक्षि

णावर्त्तमेवमंडलगत्याविशेषेणमेरुमनुलक्ष्यीकृत्यचरंतिपतंगोपिमेरुंलक्ष्यीकृत्यप्रदक्षिणावर्त्ततेषांचरणंप्रत्येकंतएवो
पतस्यतइतिमर्वादिरयणियरदिणयरित्यादि रजनिकरदिनकराणांचादित्यानांसूक्ष्ममध्यममसंक्रमितिभवति।तयाउ
गतस्थास्यावस्थितएकमुक्तंमंडलेषुसंक्रमणंभवति।किंविशिष्टमित्याह।साभ्यंतरबाह्यमभ्यंतरवाबाह्यचअ
भ्यंतरवाह्यममभ्यंतरवाह्यनवर्त्ततिइतिसाभ्यंतरवाह्यएतदुक्तंभवतिसर्वाभ्यंतरान्मंडलात्परतस्तावन्मं
डलेषुसंक्रमणंयावत्सर्वबाह्यमंडलासर्वबा। ह्यावमंडलादर्वाक्तावन्मंडलेषुसंक्रमणंयावत्सर्वा
भ्यंतरमंतरयाणयरित्यादिरिजनिकरादनेक राणांचंद्रादित्यानांनक्षत्राणांचमहाग्रहाणांचाररवि
शेषणतनातनचारणसुखदुःखविधयाम नुष्याणांभावंतितथाहि द्विविधानिसंतिसदामनु
ष्याणांकर्माणितद्यथाशुभवेद्यानिअशुभवेद्या निचकर्मणांचसामान्यतोविपाकहेतवःपंचतद्यथाद्रव्यं
क्षेत्रकालोभावोभवश्चउक्तंचउदयखयखउवसमोवसमाजंचकंमुणोभणियादव्वंखेत्तंकालंभवंच
भावंचसंपप्पशुभकर्मणांप्रायःशुभवेद्यानांकर्मणांशुभद्रव्यक्षेत्रादिसामग्रीविपाकहेतुरशुभवेद्यानां
मशुभद्रव्यक्षेत्रादिसामग्रीततोयदातेषांजन्मनक्षत्रादिविरोधीचंद्रसूर्यादीनांचारोभवतितदातेषांप्रा
योयान्यशुभवेद्यानिकर्माणितानितांतथाविधांविपाकसामग्रीमवाप्यविपाकमायांतिविपाकमागतानि
वशरीररोगोत्पादनेनधनहानिकरणेनवाप्रियोगजननेनवाकलहसंपादनेनवादुःखमुत्पादयंतियदा

चायमां जन्मनक्षत्राद्युक्तकलसंज्ञादीनां वा रसदा तेषां प्रायो याविशुद्धलेश्यानि कर्माणि तानि तथाविधं वि
पाकसामग्रीमधिगम्य विपाकं प्रतिपद्यंते प्रतिपद्यंते विपाकानि च तानि विचारेरनेरोगतासंपादनतो धनवृद्धिकार
णेन वा वेलापत्रामनतः प्रियसंप्रयोगसंपादनतो वा यदि वा परंपरया शुभप्रयोजननिष्पत्तिकरणतः सुखमु
पजनयंति अतएव महाप्रयासः परमविवेकिनो तत्पमपि प्रयोजनमुत्पत्तिमिन्नक्षत्रादावारंभंते न तु यथा कथंचन।
अतएव जिनानामप्याज्ञा प्रव्राजनादिकमधिकृत्य इत्थमवतिष्ठते यथा शुभक्षेत्रे शुभायां दिशामभिमुखीकृत्य
शुभातिथिनक्षत्रमुहूर्त्तादौ प्रव्राजनव्रतारोपं णादि कर्त्तव्यं नान्यथा तथा चोक्तं पंचवस्तुके स भगवा जिण
णमाणाखित्ताईयाय कम्मआणा तत्ति याइ कारणं जं तम्हा सव्वहा इय जइयव्वं। अस्या अक्षरगम
मनिका। एषा जिनानामाज्ञा यथा शुभक्षेत्रे शुभां दिशमभिमुखीकृत्य शुभतिथिनक्षत्रमुहूर्त्तादौ प्रव्राज
नव्रतारोपणादि कर्त्तव्यं नान्यथा। अपि च क्षेत्रादयोपि कर्मणामुदयादिकारणं भगवद्भिरुक्ता यतोऽत्र उ
दयात् क्षेत्रादिसामग्रीप्राप्य कदाचिदशुभवेद्यानि कर्माणि विपाकं गत्वोदयमासादयेयुः उदये च तद्व्रतभंगा
दिदोषप्रसंगः अशुभक्षेत्रादिसामग्र्यां तु प्रायो यानाशुभकर्म विपाकसंभव इति निर्विघ्नं सामायिकपरिपा
लनादि तस्मादवश्यं शुभक्षेत्रनक्षत्रादौ यतितव्यमिति यत्तु भगवंतोऽतिशायिनस्ते अतिशायित्वा
द्विनिर्विघ्नं सविघ्नं वा सम्यगधिगच्छंति ततो न शुभतिथिमुहूर्त्तादिकमपेक्षंते इति न तन्मार्गानुसरणं छद्मस्थाना॥ २४५

न्याय्यं। ततोऽयं परममुनिपर्युपासितप्रवचनविडंबका अप[...]लितजिनशासनोपनिषद्भूतशास्त्रा गुरुपरंपरा
यातनिरवद्यविशदकालोचितसामाचारीप्रतिपंथिनः स्वमतिकल्पितसामाचारीकाश्च निवर्तितव्यास्तन प्र
व्राजनादिशुभतिथिनक्षत्रादिनिरीक्षणं कर्त्तव्यं न खलु भगवान्[...]जंबूस्वामिप्रभृतिनाप्यपक्षितिशुभतिथि
प्रादिनिरीक्षणं कृतवानिति तेऽपास्या प्रष्टव्याः तस्मिन्नित्यादि। तथा सूर्यचंद्रमसां सर्वबाह्यान्मंडलादभ्यंत
रं प्रविशतां तापक्षेत्रं प्रतिदिवसं क्रमेण नियमात् वर्धते यत्र च क्रमेण सर्वाभ्यंतरान्मंडलाद्बहि
र्निःक्रमतां परिहीयते। तथाहि सर्वबाह्ये मंडले चरतां सूर्यचंद्रमसां प्रत्येकं जंबूद्वीपचक्रवालस्य दश
धा प्रविभक्तस्य यो द्वौ भागौ तावत्तापक्षेत्रं ततः सूर्यस्याभ्यंतरं प्रविशतः प्रतिमंडलं षष्ट्यधिकषट्
त्रिंशदुत्तरप्रविभक्तस्य ये ये भागास्तावत्तापक्षेत्रं स्य वर्धते चंद्रमसस्तु मंडले मंडले प्रत्येकमपि समासीसंख
क्रमेण प्रतिमंडलं षट्विंशतिः षष्टिभागाः सप्तविंशतितमस्य चैकस्य सप्तभागा इति विवर्द्धते एवं च
क्रमेण प्रतिमंडलं विवर्धमानं यदा सर्वाभ्यंतरमंडले वा चरतः सदा प्रत्येकं जंबूद्वीपचक्रवालस्य त्रयो दश
भागा यावत्तापक्षेत्रं ततः पुनरपि सर्वाभ्यंतरान्मंडलाद्बहिर्निःक्रमणे सूर्यस्य प्रतिमंडलं षष्ट्यधिक
षट्त्रिंशदुत्तरप्रविभक्तस्य जंबूद्वीपचक्रवालस्य द्वौ द्वौ भागौ परिहीयेते चंद्रमसस्तु मंडले प्रत्येक
मपि समासीसंलवे क्रमेण प्रतिमंडलं षट्विंशतिर्भागा सप्तविंशतितमस्य च भागस्यैकः सप्तभाग इति

तेसिमित्यादि। तेषां चंद्रसूर्याणां तापक्षेत्रपथाः कलंबुकापुष्पसंस्थिता नालिकापुष्पाकाराः संतीति एताव
द्व्याख्यातं मंदरदिशि संकुचिता बाहिर्लवणदिशि विस्तृता एतच्च प्रागेव चतुर्थप्राभृते सविस्तरमभिहितमिति नि
र्योसाख्यातासप्रतिबद्धमसंख्या वक्तव्या गौतमः प्रश्नयति। कण्णमित्यादि। केन प्रकारेण शुक्लपक्षे चंद्रो
वर्द्धते। केन वा कारणेन चंद्रस्य कृष्णपक्षे परिहाणिर्भवति। केन वानुभावेन चंद्रस्य कृष्णः प
क्षः शुक्लो भवति पाक्षो ज्योत्स्नाशुक्ल इति एवमुक्ते भगवानाह॥ किण्हमित्यादि। इह द्विविधो राहु
स्तद्यथा पर्वराहुश्च नित्यराहुश्च तत्र पर्वराहुः स उच्यते यः कदाचिदकस्मात्समागत्य चंद्रवि
मानं चंद्रविमानं सूर्यविमानं च आवृणोति आवरिते च कृते लोके ग्रहणमिति प्रसि
द्धिः सहस्त्रगृह्य नित्यराहुस्तस्य वि मानं कृष्णं च तस्माज्जमनसा लाघ्यावं चंद्रेण संहित
त्यं सर्वकालमविरहितं तथा चतुरंगुलेन चतुरंगुलेनाप्राप्तं सच्चंद्रविमानस्याधस्ताच्चरति तद्द्वैवं च
शुक्लपक्षे शनैः शनैः प्रकटीकरोति वेद्मसं। कृष्णपक्षे शनैः शनैरावृणोति तथा चाह। वासह
मित्यादि। द्वाषष्टिभागीकृतस्य चंद्रविमानस्य द्वौ भागावुपरितनौ मुक्त्वा शेषस्य पंचदश भागान्
तावत्तावारालागालस्याति विशेषेणाष्टशास्तांत अव[illegible]विसमुदायोपचारात्। एतच्च व्याख्यानं जीवा
भिगमस्याधिदर्शितं। एतेन तु नास्मन्मनीषिकयात[illegible]स्याप्यवागमावाख्यानं जीवाभिगमस्य

Dr. BHAU DAJI

चंद्रविमानं द्वाषष्टिभागीक्रियते ततः पंचदशभिर्भागैर्हियते तत्र द्वौ भागौ द्वाषष्टिभागानां पंचदशभागे
न लभ्यते। ज्योत्स्नायाभोगो एतावति दिने दिने शुक्लपक्षस्य राहुणा मुच्यते इत्यादि एवं च सति समवायांगसू
त्रे शुक्लपक्षस्य दिवसे दिवसे द्वौ द्वौ भागौ परिवर्धत इति तद्व्याख्यानं वंसंत्रदायवशादिसूत्रं व्याख्येयं न
मनीषिकया समवदीयस्थ योक्तस्वरूपशतात् शुक्लपक्षस्य दिवसे दिवसे यस्मात्कारणात् द्वाषष्टिं
भागान् षष्टिभागस्य कान् चतुरश्चतुरः सामान्यतया रूपस्थितत्वात् कालनक्षत्रपाश्चात्पुनर्दिवसे दिवसेना
तानि द्वाषष्टिभागसत्कान् चतुरः सामान्यकृष्णप तिपरिहारयतीति एतदेव व्याचष्टे। पण्णरसइत्यादि। कृष्ण
पक्षप्रतिपदि राहुविमानं स्वकायेन पंचद शेन भागेन चंद्रविमानं पंचदशभागमावृणोतीति द्वि
दशयति शुक्लपक्षे तु तमेव प्रतिदिवसं पंच दशांशभागं भागमामीयेन पंचदशभागेन व्यतिक्रामति
संवति किमुक्तं भवति कृष्णपक्षप्रतिपद आरभ्य॥ लीयेन पंचदशेन भागेन प्रतिदिवसमेकैकं पंचदशभाग
मुपरितनभागादारभ्यावृणोति। शुक्लपक्षे तु प्रतिपद आरभ्य तेनैव क्रमेण प्रतिदिवसमेकैकं पंचदशभा
गं प्रकटीकरोति। तत्र जगति चंद्रमंडलस्य वृद्धिहानी प्रतिभासेते स्वरूपतः पुनश्चंद्रमंडलं सदावस्थितमेव तथा
चोक्तं एवं वड्ढइ इत्यादि। एवं राहुविमानेन प्रतिदिवसं क्रमेणावरणकरणतो वर्द्धते वर्द्धमानः प्रतिभासते चंद्रः
एवं राहुविमानेन प्रतिदिवसं क्रमेणावरणकरणतः परिहीनः प्रतिभासते चंद्रस्य विषयोऽपातानेवानुभावेन का

राहुणा एकः पक्षः कालः कृष्णो भवति। यत्र चंद्रस्य परिहानिः प्रतिभासते एकश्चायास्तां शुक्लः यत्र तु चंद्रविषयो
वृद्धिपरिभासः॥ अंतो इत्यादि अंतः मध्ये मनुष्यक्षेत्रमनुष्यक्षेत्रस्य पंचविधा ज्योतिष्काः तद्यथा चंद्राः सूर्या ग्र
हगणास्तथा नक्षत्राणि तारकाश्च भवंति चारोपगाश्चारयुक्ताः॥ तेण परमित्यादि। ततेति प्राकृतत्वात्प
वमपि द्वितीयात्ततो मनुष्यक्षेत्रात्परं यानि शेषाणि चंद्रादित्यग्रहतारानक्षत्राणि चंद्रादित्यग्रहतारानक्षत्रविमा
नानि सर्वध्रुवस्थितानि देवाः प्राकृतत्वात् तेषां नाम ग तिर्न सर्वस्मात् सर्वानावलनं नापि चारो मंडलगत्या परिभ्र
मणं। किंत्ववस्थितान्येव तानि ज्ञातव्यानि एवं जंबु दीव इत्यादि। एवं सति एकैकाश्चंद्रसूर्या जंबूद्वीपादिगु
णो भवतः किमुक्तं भवति। द्वौ चंद्रमसौ। सूर्यौ जंबूद्वीपे लवणसमुद्रे तावेकैकाः सूर्याचंद्र
मसौ चतुर्गुणौ भवतश्चत्वारश्चंद्राश्चत्वारश्च सूर्या लवणसमुद्रे भवतीति भावः। लावणिकाल्लवणसमुद्रग
ताः श्चाश्च सूराः त्रिगुणिता धातकीखंडे भवंति तथा। द्वादश चंद्रमसो द्वादश सूर्या धातकीखंडे भवतीत्यर्थः। द्वौ चंद्रादित्या
दि सूत्रगमाः आयामस्साउत्यादि। धातकीखंडप्रभृतिगाद्दीपा धातकीखंडप्रभृत्यायेषु धातकीखंडप्रभृतिषु द्वी
पेषु समुद्रेषु चायमुद्दिष्टश्चंद्रमादशदये उपलक्षणमेतत् प्रथमविदिततिगुणितास्त्रिगुणाः कृताः सतश्चा
इत्यचंद्रसादयात्वादिष्टवदुक्तावयवानसमुद्रावयोक्ता शिषमादिकृत्वायप्रोक्तनामप्रासन्नादिमव
घात्समादिमचंद्रयलक्षणमेतदादिमसूर्ये अपि सहिता ये भवंति। एतावत्प्रमाणोंश्चतारका लोदादौ

भवति। तत्र धातकीखंडमापद्य द्वादशचंद्रावदशा तित्रगुणाः क्रियंते ततो जाताः षट्त्रिंशत्ते आदिमचंद्राः षट्त्रिंशतो
वाच्चार्धं जंबूद्वीपचत्वारो लवणसमुद्रापातरादिमचंद्रैः सहिता द्विचत्वारिंशद्भवति एतावंतः कालोदसमुद्रे चंद्राः ए
षएव करणविधिः सूर्याणामपि तत्र सूर्याश्चापि ते द्विचत्वारिंशदादित्याः। तथा कालोदसमुद्रे द्विचत्वारिंशच्चंद्रमसस्त
त्रिगुणाः त्रिगुणा। क्रियंते जातं षड्विंशत्युत्तरं आदिमचंद्राश्चाष्टादशातश्चयथा। द्वौ जंबूद्वीपचत्वारो लवणसमुद्रे द्वादश
धातकीखंडे तैरादिमचंद्रैः सहितं षड्विंशं शतं जा तंश्चसप्तरिंशदुत्तरं एतावंतः पुष्करवरद्वीपचंद्रा एतावंत ए
व सूर्याः। एवं सर्वेष्वपि द्वीपसमुद्रेषु करणेन चंद्रसूर्यसंख्या प्रतिपत्तव्या। संप्रति प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं च ग्र
हनक्षत्रतारापरिमाणपरिज्ञानोपायमाह शिकग्रहतारग्रहमित्यादि। अत्र येषां परिमाणं ज्ञा
तीयतद्वीपसमुद्रे वा नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं ता रापरिमाणं वा ज्ञातुमिच्छसि तस्य द्वीपस्य समुद्रस्य वा संबं
धिभिः शशिभिः सकस्य शशिनः परिवारः सूत्रनक्षत्र परिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणं वा गुणितं सद्यावद्भ
वति तावत्प्रमाणं तत्र द्वीपे समुद्रे वा नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणं च। तथा लवणसमुद्रे किल
नक्षत्रादिपरिमाणं ज्ञातुमिष्टं लवणसमुद्रे च शशिनश्चत्वारः सतएकस्य शशिनः परिवारभूतानि अष्टाविंशतिर्नक्ष
त्राणि तानि चतुर्भिर्गुण्यंते जातं द्वादशोत्तरं शतं एतावंति लवणसमुद्रे नक्षत्राणि तथा अष्टाशीतिर्ग्रहा एकस्य श
शिनः परिवारभूतास्ते चतुर्भिर्गुण्यंते जातानि त्रीणि शतानि द्विपंचाशदधिकानि एतावंतो लवणसमुद्रे ग्रहाः। त

थापकस्य शशिनः परिवारभूता नितारागणकोटीकोटीनां षट्षष्टिः सहस्राणि नव शतानि पंचसप्तत्यधिकानि ता
नि चतुःशिष्य एवं ता जाता निकोटीकोटीनां षट्लक्षाः षट्षष्टिसहस्राणि नव शतानि २६६९७५०००००००००००
०००००००००एतावत्या लवणसमुद्रे तारागणकोटीकोट्य एवं रूपा चन्द्रादीनां संख्या प्रागुक्ता प
व सा वक्ष्यपि धातकीखण्डसमुद्रादिष्वपि चन्द्रादि संख्या परिमाणपरिभावनीया यावदिति अंतः आदि मानुषनगस्य मानुषोत्त
रस्य पर्वतस्य बहिश्चंद्रसूर्यग्रहतारा अवस्थिता तानि भवति किमुक्तं भवति सूर्याः सिदेवा नक्षत्रातस्मात्
ज्योतिषिका मनुष्यलोके ग्रीष्मकाले वा तत्फल तेजस्यचंद्रमासा पि सर्वदिवा नांतत्र शीतलेश्याकान्त
कदाचनापि तत मनुष्यक्षेत्रस्य आशा तारका लेश्या तिशीतातत्र सः तथा मनुष्यक्षेत्राद्बहिः सर्वे
पिचंद्राः सावृदवी योजनानरूपेण युक्ताः सूर्याः भवति प्युक्ताः इति चंदादस्त्यादि मनुष्य
क्षेत्राद्बहिश्चन्द्रस्य सूर्यस्य सूर्याः चंद्रस्यांतरं भवति अन्यूनानि परिपूर्णानि योजनानां पंचाशत्सहस्राणि तादवं
सूर्यस्य चंद्रस्य च परस्परमंतरमुक्ताः संप्रति चंद्रस्य चंद्रस्य सूर्यस्य सूर्यस्य च परस्परमंतरमाह सूरस्स य सूरस्स य इत्या
दि मानुषनगस्य मानुषोत्तरपर्वतस्य बहिः सूर्यस्य सूर्यस्य चंद्रस्य चंद्रस्य च परस्परमंतरं भवति योजनानां शतसहस्रं लक्ष
तथा दिवंगतारता सूर्यास्सूर्यांतरिताश्चंद्राश्चंद्रांतरिताश्चंद्रसूर्याणां च परस्परमंतरं पचासद्योजनसहस्राणि ५००००
तत श्चंद्रस्य सूर्यस्य च परस्परमंतरं मंतरं योजनानां लक्षं भवति संप्रति बहिश्चंद्रसूर्याणां पंक्त्यावस्थानमाह सूरंत

रियाइत्यादि इहलोकाद्बहिः पंक्त्या स्थिता सूर्यांतरिताश्चंद्राश्चंद्रांतरिताः दिनकरादीप्ता दीप्यंते स्म दीप्तास्ता इत्यर्थः क
थंभूतास्ते चंद्रसूर्याः स्थिताः चित्रांतरालेश्याकाः चित्रमंतरं लेश्या वर्धकरूपा येषां ते तथाविधा चित्रमंतरं चंद्राणां सूर्यांतरित
त्वात् सूर्याणां च चंद्रांतरितत्वात् चित्रा लेश्या चंद्रमसां शीतरश्मित्वात् सूर्याणामुष्णरश्मित्वात् लेश्या विशेष प्रदर्शना
 र्थमेवाह सुहलेसा मंदलेसा इत्युक्ता लेश्या चंद्रमसा न शीतकाले मनुष्यलोकइवात्यंतरश्म इत्यर्थः मंदलेश्या
सूर्याः न तु मनुष्यलोके निदाघसमय इवात्युष्णतेः तेजस्यथ इत्यर्थः आदित्यवत्वाः प्रदीपिका प्रकाशका इति स्वरूप स्थिता
त्पत शीतांशुचंद्रमसा ताप्यत्यतीप्ताः सूर्याः किंउस धारणेर्य्यारया दिदशउक्ता यथा पिसमुद्रे वा नक्षत्रादि
परिमाणं तु ज्ञातुमिष्यते तत्र एकस्य शशिपरिवार भूतं नक्षत्रादि परिमाणं तावज्जिह्वा त्रिगुणं यित्वा मिति
ततएकस्य शशिपरिवारभूतानां ग्रहादीनां संख्यामाह अथ यसीज्ज गत इत्यादि गाथा चतो निगदसिद्धाः अंतो माणुसखे
त्ते इत्यादि अंतर्मनुष्यक्षेत्रस्य ये चंद्रसूर्यग्रहगणनक्षत्रतारारूपा देवास्ते किं कल्पोपपन्नाः सौधर्मादि कल्पोपपन्ना इत्यर्थः क
ल्पस्य ऊर्ध्वमुपपन्नाः कल्पोपसौधर्मादिषूपपन्नाः कल्पोपपन्ना विमानेषु सामान्यरूपपन्नाः विमानोपपन्नाः चारो
मंडलगत्या परिभ्रमणेन मुपपन्नाः आश्रितास्ताराः उपपन्नाः चारस्य या बाह्यरूपस्य स्थितिरलाबाट्ये यांत चारस्थितिका अ
पगतचारा इत्यर्थः गतौ रतिरासक्तिः प्रीतिर्येषां ते गतिरतिकाः एते न गतौ रविमाच मुक्तं संप्रति साक्षात्ज्ञाति प्र म य
तिगतिसमापन्ना गतियुक्ताः एवं प्रश्ने कृते भगवानाह तातेणं देवा इत्यादि ते देवा इति पूर्ववन्नतं चंद्रादयो देवा नो कल्पोपपन्ना

॥ नापि कल्पोपपन्नाः किंतु विमानोपपन्नाः। वा चारोपपन्नाश्चारसहिता नो चारस्थितिकाः। तथाश्च सा एवतो पि गतिरतिकाः।
सात्ताऽगतियुक्ताश्च। ऊर्ध्वमुखकलंबुकापुष्पसंस्थानसंस्थितैर्योजनसाहस्रिकैरनेकैर्योजनसहस्रप्रमाणै
स्तापक्षेत्रैः साहस्रिकाभिरनेकसहस्रसंख्याभिर्वाह्याभिः पर्षद्भिरत्र ऊवचनं तु बहुत्वापेक्षया वैकुर्विकाभिर्वि
तता नाट्यपश्चिलिमहतारवेणेति योगः। अहतानि अक्षतानि अव्याहतानीत्यर्थः। यानि नाट्यगीतानि वादित्रा
णि वयाश्च तंत्र्या वीणा ये च तलताला हस्तताला। यानि च त्रुटितानि शेषाणि तूर्याणि ये च घना घनाकाराश्च।
निसा धम्मपविपटुप्रवादितानि पुष्करश्च। पादिताः पटुना पुरुषेण तेषां रवेण तथा स्वभावतो गतिरतिकैर्वा
स्वपर्यंतगतिर्देववेगेन गच्छद्भिर्विमानैः। उत्कृष्टितउत्कर्षवशेन येषु ध्वनितेषु सिंहनादायश्रे
यात वा लोवा लानामसु खदस्सदद्धा महती शब्देन पूत्करणं। यच्चकलकालाव्याकुलतरा स समूहः।
स्त्र च वर्णमेरुमिति योगः। किंविशिष्टमित्याह॥ अच्छमतीव स्वच्छमतिनिर्मलं जांबूनदरत्नबहुलत्वान् पर्व
तराजं पर्वतेंद्रं प्रदक्षिणावर्त्तमंडलचारं यथा भवति तथा मेरुमनुलक्षीकृत्य परिवर्तंति पर्यटंति। पुनः प्रश्नयति
ताति सिण मित्यादि। ता इति पूर्ववत्। तेषां ज्योतिष्काणां दिवा यदा इंद्रश्च्यवते तदा ते देवा इदानीमिंद्रविर
हकालं कथं प्रकुर्वंतीति भगवानाह। ताहेत्यादि। ता इति पूर्ववत्। चत्वारः पंच वा सामानिका देवाः संभूय त
स्य इंद्रस्य स्थानमुपसंपद्य विहरंति तदिंद्रस्थानं परिपालयंति स जातोऽस्य तत्स्थानादिकं पवेक्कल २४८

वत्। कियंतं कालं यावदिंद्रस्थानं परिपालयंतीति वेदितव्यमाह। जाव अन्ये इंद उपपन्नो भवति। ता इंदठाणेणं भि
त्यादि। ता इति पूर्ववत्। इंद्रस्थानं कियत्कालमुपपातेन विरहितं प्रज्ञप्तं भगवानाह ता जहन्नेणमित्यादि। जघन्येनैकं समयं
यावदुत्कर्षेण षण्मासान्। ता वहियाणमित्यादि। प्रश्नसूत्रमिदं प्राग्वद्व्याख्येयं भगवानाह ता ते णमित्या
दि। ता इति पूर्ववत्। ते मनुष्यक्षेत्राद्बहिर्वर्तिनश्चंद्रादयो देवा नो ऊर्ध्वोपपन्ना नापि कल्पोपपन्नाः किंतु विमानोपप
न्नाः। तथा नो चारोपपन्नाश्चारयुक्ताः किंतु चारस्थितिकाः। अत एव नो गतिरतिका नापि गतिसमापन्नकाः। पक्वेष्ट
कासंस्थानसंस्थितैर्योजनशतसाहस्रिकैस्तप क्षेत्रैर्यथा पक्वेष्टका आयामतो दीर्घा भवति विस्तर
तस्तु स्तोका चतुरस्रा च तथा तेषामपि मनुष्यक्षे त्राद्बहिर्व्यवस्थितानां चंद्रसूर्याणामातपक्षेत्राण्यायामा
मतोऽनेकयोजनशतसहस्रप्रमाणानि विस्तरत एकयोजनशतसहस्राणि चतुरस्राणि चेति तैरिंद्रं सूदेश
तपक्षेत्रैः साहस्रिकाभिरनेकसहस्रसंख्याभिः॥ वाह्याभिः पर्षद्भिरत्रापि वहुवचनं त्वपेक्षया महयाहत्य
दि पूर्ववत् दिव्यान् भोगभोगान् भोगार्हान् शब्दादीन् भोगान् भुंजाना विहरंति। कथंभूता इत्याह सु
भलेश्याः। एतदेव विशेषणद्वयं स्पष्टयति नातिशीततेजसः किंतु सुखोत्पादहेतुपरमलेश्याका इत्यर्थः। मं
दातपलेश्याः। एतद्विशेषणं सूर्यान् प्रति। यावत् एतद्वक्ष्याच्छिमदातपलेश्याः। मंदा नात्युष्णाः स्वभावा आतपरू
पा लेश्या रश्मिसंघातो येषां ते तथा पुनः कथंभूताश्चंद्रादित्या इत्याह। चित्रांतरलेश्याः चित्रमंतरं लेश्या चाय

षांतेतथालावार्ष्यास्यपादस्यप्रागेवोपवर्णिताःतेइत्थंभूतास्त्रंदादित्याःपरस्परमवगाढालिलेश्यालिस्तथा
दिवंक्रमसांसूर्याणांचंद्रस्पेकंलेश्यायायाजनशतसहस्रप्रमाणविस्तारवंडेमाणांचसूचीपंक्त्याद्यवस्थिता।
नांपरस्परमंतरंपंचाशयायाजनसहस्राणिततस्त्रंद्रलासम्मिश्राःसूर्यप्रभाःसूर्यप्रभासम्मिश्राश्चंद्रलेश्या।
परस्परमवगाढालिलेश्याकूटानाचपर्वतायरिद्यवस्थितशिखराणीनस्थानस्थिताःसदैवैकत्रस्थानेस्थि
तत्प्रावप्रदेशास्वस्वप्रत्यासन्नान्तरद्योतयंति अवभासयंतितापयंतिप्रकाशयंति।तानेसिंणंदेवाणंक्षा
दिइप्रादेवयइत्यादिप्राग्वद्व्याख्येयाता पुक्खर रवरसमित्यादितारतिपुक्खरवरक्षक्करवरणामितिवाक्या
लंकारेणापुक्खरादिनामिसमुद्दाणुहन्नाव त्तयाकारसंस्थितास्सर्वतःसमंतात्संपरिक्षिप्यतिष्ठति
पुक्खरोदस्समुद्दउत्तमतिस्वच्छपथ्यंजात्यंततः। परिमाणंस्फटिकवर्णाभंप्रकृत्याउदकरसोपेतंतत्र
द्विवाधिपत्यपरिपालयंतस्तह्यसाश्रीधरःश्रीप्रभा। स्वस्वतत्रश्रीधरापूर्वार्धाधिपतिःश्रीप्रभोऽपरार्धाधिपतिः।वि
क्खंभादिपरिमाणंवक्खुगमंणेयव्वमित्यादि।एतेनानंतरादितन्नलिलापनवरुणवरद्वीपोवक्तव्यस्तदनंतरं
वरुणोदःसमुद्रःततःक्षीरवरोद्वीपःक्षीरोदसमुद्रइत्यादिपावश्चवक्तव्यतातत्रकरोदसंसमुद्दंवरुणवरदी
वेवाडिवलयागारसंठाणसंठिएसव्वओसमंतासंपरिक्खित्ताणंचिट्ठइत्यादिवरुणवरद्वीपेचवरुणवरुणप्रालोभो
द्वावेवाभिनौनवरमाह्या।पूर्वार्धाधिपतिरपराऽपरार्धाधिपतिरवंसर्वत्रभावनीयं।वरुणोदसमुद्रेपरम २५०

सुजातमृद्वीकारसविशिष्यतरसादपीष्टतरास्वादंतोयंवारुणिवरप्रालावाह्रौतत्रादेवौ।क्षीरवरद्वीपेपंडरपुष्प
दंतौदेवौ।क्षीरोदसमुद्रजात्यपुंड्रेक्षुचारिणीनांगवांक्षीरंदत्यालोगस्यादीयततासामपिक्षीरमन्या
स्यस्तासामप्यन्यास्यएवंचतुर्थस्थानपर्यवसितस्यक्षीरस्यप्रयत्नोमंदाग्निनाक्वथितस्यजात्येनखंडेनमत्स्यंडि
कायावासासम्यक्संयोगहेमगारमयतोपीष्टतरास्वादंतोयंविमलविमलप्रभौचतत्रादेवौ।घृतवरद्वीपेकन
ककनकप्रभौदेवौ।घृतोदसमुद्रेसंद्योवि स्यंदितगोघृतास्वादंतकालविकसितकर्णिकारपुष्पवं।
प्रतिभासितायकंतपुष्कांतोचतत्रादेवौ।इक्षुवर द्वीपेसुप्रभमहाप्रभौदेवौ।इक्षुवरसमुद्रेजात्यवरपुंड्र
णामिक्षूणामपनीतमूलाग्रत्रिभागानां विशिष्टगंधद्रव्यपरिवासितानांयोरसःसूक्ष्मवस्त्रपरि
पूतस्तस्मादपीष्टतरास्वादंतोयंपूर्णपूर्णप्रभौ। चतत्रदेवौनंदीश्वरेद्वीपेकैलासहरिवाहनौदेवौनंदी
श्वरसमुद्रेइक्षुरसास्वादंतोयंसुमनःसौमनसौ। सोदेवौ।एवमष्टावपिद्वीपाअष्टावपिसमुद्राएकप्रत्य
वताराः॥एकैकरूपाइत्यर्थः।इतिऊर्ध्वंतुद्वीपाःसमुद्राश्चत्रिप्रत्यवताराःपृथक्पृथक्।अरुणोऽरुणवरोऽरुणव
रावभासःकुंडलःकुंडलवरःकुंडलावभासइत्यादितत्रारुणेद्वीपेअशोकवीतशोकौदेवौ।अरु
८ णोसमुद्रेसुभद्रसुमनोभद्रौ।अरुणवरेद्वीपेअरुणवरेसभद्रअरुणवरमहाभद्रौ।अरुणवरसमुद्रेअरुण
वरावभासवरारुणवरावभासमहावीरौ।कुंडलद्वीपेकुंडलकुंडलभद्रौदेवौ।कुंडलसमुद्रेचक्षुःसुचक्षु

सं॰८०वृत्ति २५१ द्रः क्रमात् ततः कुंडलवरद्वीपे कुंडलवरभद्रकुंडलवरमहाभद्रौ कुंडलवरसमुद्रे कुंडलवरकुंडलमहावरौ कुंड-
लवरावभासद्वीपे कुंडलवरावभासभद्रकुंडलवरावभासमहाभद्रौ कुंडलवरावभाससमुद्रे कुंडलवराव-
भासवरकुंडलवरावभासमहावरौ त्रिसूत्रोपात्ता द्वीपसमुद्राः अनंतरं कुंडलसूत्रोपात्तादर्वाक् ततः कुंडलवराव-
भाससमुद्रानंतरं रुचको द्वीपः रुचकसमुद्रश्च ततो रुचकवरो द्वीपो रुचकवरः समुद्रस्तदनंतरं रुचकवराव-
भासो द्वीपो रुचकवरावभासः समुद्रः तत्र रुचके द्वीपे सर्वार्थमनोरमौ देवौ रुचकसमुद्रे सुमनःसौमन-
सौ रुचकवरद्वीपे रुचकवरभद्ररुचकवरमहाभद्रौ रुचकवरसमुद्रे रुचकवररुचकवरमहा-
वरौ रुचकवरावभासद्वीपे रुचकवरावभासभद्ररुचकवरावभासमहाभद्रौ रुचकवरावभाससमु-
द्रे रुचकवरावभासवररुचकवरावभासमहावरौ इत्येतानि नामानि यावद्द्वीपसमुद्राः कुंसंख्या-
ततस्तान्यनिकानि च यानि शरणनामानि हारार्द्धहारकनकावलिरत्नावलिप्रभृतीनि यानि च वस्त्रनामानि
यानि च गंधनामानि कोष्ठपुटादीनि यानि चोत्पलनामानि कुमुदनलिनपद्मादीनि यानि च तिलक-
प्रभृतीनि वृक्षनामानि यानि च पद्मनामानि शतपत्रसहस्रपत्रप्रभृतीनि यानि च पृथिवीनामानि पृथिवीश-
करावालुकेत्यादीनि यानि च नवानां निधीनां चतुर्दशानां च रत्नानां क्षुल्लहिमवदादीनां वर्षधरपर्व-
तानां पद्मादीनां ह्रदानां गंगासिंधुप्रभृतीनां नदीनां कच्छादीनां विजयानां माल्यवदादीनां वक्षस्कारपर्वतानां २५१

DR. BHAU DAJI

नां सौधर्मादीनां कल्पानां शक्रादीनामिंद्राणां देवकुरूत्तरकुरुमंदराणां आवासानां शक्रादिसंबंधिनां मेरु-
प्रत्यासन्नादीनां कूटानां क्षुल्लहिमवदादिसंबंधिनां नक्षत्राणां कृत्तिकादीनां चंद्राणां सूर्याणां च नामानि तन्नामानो द्वी-
पा अपि द्वीपसमुद्राणां त्रिप्रत्यवताराणि वक्तव्यानि यथा हारो द्वीपो हारः समुद्रः हारवरो द्वीपो हारवरः
समुद्रो हारवरावभासो द्वीपो हारवरावभासः समुद्र इत्यादि। एते च सर्वे द्वीपसमुद्राः संख्येययोजनशत-
सहस्रप्रमाणविष्कंभाः संख्येययोजनशतसहस्रप्रमाणविष्कंभाः। असंख्येययोजनशतसहस्रप्रमाण-
परिक्षेपाः संख्येयाः स्वयंभूरमणपर्यवसानाः यावदयं कुंडलवरावभाससमुद्रः तस्माच्चारात् सर्वेषां
मित्यादि सर्वेषामुत्कृष्टरूपाणां द्वीपसमुद्राणामयं कुंडलवरावभाससमुद्रपर्यंतानां वि-
ष्कंभपरिक्षेपयोरिति पाति पुष्करोदसागरसदृशानि च असंख्येययोजनशतप्रमाणविष्कंभ-
संख्येययोजनप्रमाणपरिक्षेपाः संख्येयाः स्वयंभूदयोदय इत्यर्थः। ततः परं रुचकवराच्च रुचकनाम
द्वीपस्तत्प्रभृति रुचकसमुद्रः रुचकवरद्वीपः रुचकवरसमुद्रः रुचकवरावभासद्वीपः रुचकवरावभाससमु-
द्रादिष्वसंख्येययोजनप्रमाणविष्कंभाः असंख्येययोजनप्रमाणपरिक्षेपाः संख्येयाः स्वयंभूरमणादयो
वक्तव्याः यथा च हारादीनां कुंडलवरावभासं इत्यादि एवं रूपाः समुद्रा इत्यादि। एवं त्रिप्रत्यवतारा इत्यादि। एवं
च क्रमेण प्रकारेण रुचकवरावभाससमुद्रात्परतो द्वीपसमुद्राः त्रिप्रत्यवतारा असंख्याता यावत्सूर्या-

द्वीपः सूर्यः समुद्रः सूर्यवरो द्वीपः सूर्यवरः समुद्रः सूर्यवरावभासो द्वीपः सूर्यवरावभासः समुद्रः। उक्तं च जीवाभिग
मवृत्तौ अरुणादयो द्वीपसमुद्रा त्रिप्रत्यवतारा यावत् सूर्यवरावभासः समुद्र इति। आह च भिसिमित्यादि। सर्वेषां रुचक
समुद्रादीनां सूर्यवरावभाससमुद्रपर्यन्तानां विष्कंभपरिक्षेपौ ज्योतिषां च रुचकद्वीपसदृशानि वक्तव्या
नि असंख्येययोजनप्रमाणो विष्कंभोऽसंख्येययोजनप्रमाणः परिक्षेपोऽसंख्येया। प्रत्येकं चंद्रसूर्यग्रहन
क्षत्रतारका वक्तव्या इति भाव। ता सूर्यवरावभासादर्वा समुद्द इत्यादि। सुगमं नवरमेते पंच देवादयो द्वीपाः पंच देवा
दयः समुद्राः प्रत्येकमेकरूपा न तु त्रिप्रत्यवताराः। उक्तं च जीवाभिगमवृत्तौ। इत ऊर्ध्वं ते पंच द्वीपाः पंच स
मुद्रा एकप्रकारा इति जीवाभिगमसूत्रे त्वेत्थ क्कं देवे नागे जक्खे भूए य सयंभुरमणे य एवं एक्केक्के
व्वे त्रिप्रत्यवतारं न भणितम्। तत्र देवद्वीपे देवभद्रदेवमहाभद्रौ देवसमुद्रे देववरदेवमहावरौ। ना
गद्वीपे नागभद्रनागमहाभद्रौ नागसमुद्रे नागवरनागमहावरौ। यक्षद्वीपे यक्षभद्रयक्षमहाभद्रौ
यक्षसमुद्रे यक्षवरयक्षमहावरौ। भूतद्वीपे भूतभद्रभूतमहाभद्रौ भूतसमुद्रे भूतवरभूतमहावरौ स्वयंभूरमण
द्वीपे स्वयंभूभद्रस्वयंभूमहाभद्रौ स्वयंभूरमणे समुद्रे स्वयंभूवरस्वयंभूमहावरौ इत्यनंतरोक्तभावाः। सर्वे सम
द्रा धृतसमुद्रपर्यवसाना इक्षुरसोदसमुद्रसदृशास्वादकाः प्रतिपत्तव्याः। स्वयंभूरमणसमुद्रस्तूदकं पुष्करोद
समुद्रोदकसदृशं तथा जंबूद्वीप इति नाम्ना असंख्येया द्वीपा लवण इति नाम्ना असंख्येयाः समुद्रा एवं याव

च्चंद्रावभासः सूर्यवरावभास इति नाम्ना असंख्येयाः समुद्राः। ये तु पंच देवादयो द्वीपाः पंच देवादयः समुद्रास्ते एक
का एव प्रतिपत्तव्या न तेषां नामभिरन्ये द्वीपसमुद्राः। उक्तं च जीवाभिगमे केवइया णं भंते जंबुद्दीवा पन्नत्ता गो
यमा असंखेज्जा पन्नत्ता। केवइया णं भंते देवदीवा पन्नत्ता गोयमा। एगे देवदीवे पन्नत्ते दस वि एगागारा इति।
॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां एकोनविंशतितमं प्राभृतं समाप्तं॥ तदेवमुक्तमे
कोनविंशतितमं प्राभृतं संप्रति विंशतितममारभ्यते तस्य चायमर्थाधिकारो यथा कीदृशोऽनुभावश्चंद्रादीनामनुभा
व इति ततस्तद्विषयं प्रश्नसूत्रमाह॥ ता कहं ते इत्यादि। ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण चंद्रादीनाम
नुभावः स्वरूपावगमो आख्यात इति वदेत्। अत्र भगवानेतद्विषये द्वे प्रतिपत्ती ते उपदर्श
यति तत्थ खलु इत्यादि। तत्र चंद्रादीनामनुभा॥ वविषये एते द्वे प्रतिपत्ती परतीर्थिकाभ्युपगमरूपे
प्रज्ञप्ते यथा तत्थेगे इत्यादि तत्र तयोर्द्वयोः परतीर्थिकानां मध्ये एके परतीर्थिका एवमाहुः। ता इति तेषां प
रतीर्थिकानां प्रथमं स्वशिष्यं प्रत्यनेकवक्तव्यतोपक्रमे क्रमोपदर्शनार्थः। चंद्रसूर्याणां इति वाक्यालंकारे।
नो जीवा अजीवरूपाः किं तु जीवाः। तथा नो घना निबिडप्रदेशोपचयाः किं तु शुषिराः। तथा नो वरबोंदिधराः
प्रधानसकलावयवशरीरोपेताः किंतु कलेवराः कलेवरमात्राः तथा नोत्थानमिति वा इति वाक्यालंकारे
तेषां चंद्रादीनामुत्थानमूर्ध्वीभवनमिति संप्रदर्शितिकाश्चाप्सा विकाल्पा सम्यग्बल वा कर्मादिरूपणा बाहुप्र

सूय व्वृत्ति
२५३

ण॥ दिवलं शारीरं प्राणो वीर्यमान्तरोत्साहः। पुरिसक्कारपरक्कमे इति पुरुषकारः पौरुषाभिमानः पराक्रमः
स एव साधिताभिमतप्रयोजनः पुरुषकारपराक्रमः पुरुषकारपराक्रममिति वा वाइ। सर्वत्रापि पूर्ववत्। ना-
घातं वा दित्यानि विच्छ्र्यति लवान् त्रिनावच्छतं प्रवर्त्त्यतिनाप्यशानि विच्छ्र ... पिद्धपं नापि गज्जितं स यथं निकिंतु
आहारो मित्यादि चंद्रादित्यानामष्याणमिति पूर्ववन्नृ वादारावायुका थिकः। सन्मुठति अथस्त्रवादारावायुकाथि
कः। सन्मुर्धावेंद्रपिलवइति विच्छतमपिप्रवर्त्त। यतिघ्नेरानिमपिप्रवर्त्त्यति। गच्छितमपिप्रवर्त्त्यति। विच्छ
दादिरूपेणापरणमति इति लाव। अत्रापसंहा रमाह। एगएवमाहंसु पाके उनरेवमाऊः। ताइति पूर्ववत्।
वेइसूर्यपोणमणिक्कातालंकारडीवाजीव रूपानउरजीवायवाऊः। पूर्वा परतीर्थिकाः। तथा घनात
उषिरात्पावन्वोदिध्वरानकालवरमात्रा। तथा अस्मिन्नतयं ... ठाणइतिवाइत्यादि पूर्ववत्। यावत्त्यहां। त
विच्छ्र्य पिलवं तित्रिविच्छतमपिप्रवर्त्त्यंति। अशते मपिप्रवर्त्त्यंति। मज्जितमपि किस्तुकृंतवंति च्छेदादिकं सर्व
चेइदादिल्पप्रवर्त्तितमिति। अत्रोपसंहारमाह। एगेएवमाहंसु। आशत्तपरमार्थिकप्रतिपत्तिद्वयमुपदर्श संप्रति भ
गवान्स्वमतं कथयति। वयं पुण इत्यादि। वयं पुनरेवं वदामः। कृष्णं वदंत इत्यादिना। ताइति पूर्ववत्। वयं ... यणिमे
तिवा क्यालंकारदवा दवस्वरूपानसामान्यातजावमात्रा। कर्मसुतासु देवाइत्यादि हम तर्थिकाः। महता कृ छि
विभानापरिवीरादिकायुयांतेनयाजावमहाग्रसावाइति आवत्तुकरणान्मद्दनस्यामइतलामहाजसामाद २५३

सरक्काइति इष्टव्यं। तत्र महती छृतिः शारीरा यस्य वियभूतायस्यां तमहाकृतय। वधामहद्दलं शारीरप्राणो यषा
तिमहामवलात्तधामहाघ्रह। रघ्रातियेषां तमहाघ्राः। तथा माह इत्यादि महान् भूषा इत्यादि ... यषांतमाहघ्या
रघ्या। कृ विक्रमहा सारका इति पाठ। तत्र महत् असोरघ्यायषांतेम हासोरघ्या। तथा महानउसा वा विशिष्टविक्रिया
करणादि विष ... वंत्याशक्तियेषांते महद्वलुस। यावरवस्वरावरमात्यधरावरासरणेक्षणप्रिणा। अ ... तिनया
घितयाइत्याखिकनयमते अन्ये पूर्वोत्पन्नाः स्वायु क्षयेच्यवंति। आत्मन्यत्यंभवताकदंत इत्यादि। ताइति पूर्व
वत्। कथं केन प्रकारेण भगवान् यारा ... कर्म्मरा क्रियाख्यातमिति वादपवसुक्ते भगवान्नेतच्छिष
धेयाय परतीर्थिकप्रतिपत्तिमुपदर्शयितितत्र त्यादि। तत्रारा ... कर्मविषयसंख्यिमे ... तिपत्तीप्रकृ
पिताक्षग इत्यादि। तत्र तेषां ... तांपरतीर्थिका नामष्पणकेपरतीर्थिका एवमाऊः। ताइति पूर्ववत्। असि
णामितिवा क्यालंकारे सरानामादेवायप्रज्जयष्ठ वायुकात्त्रि अत्रोपसंहारमाह। एगेएवमाहंसुः एगेपुणएवमा
हंसु एककेउनरेवमाहुः। आइति पूर्ववत्। असिसराकुनामादावाव्यप्यज्ज ... वायुकाति। तदेवं प्रतिपत्तिद्वयमुपदे
नुपसंप्रत्यत्तद्वारतीर्थमाह। ता ... इत्यादि। तत्र ... वादि नएवमाऊरासुरराकुनामा ... वायप्रज्जसर्ववायुकाती
तितएमाऊस्तेएवं च मतसावनिकां ऊर्वंति। ताराऊणमित्यादि। ताइति पूर्ववन्नृ ... इंद्रयं वायुकात् तकदावि
मृत्युभ्रांतोनेवसु वा ते ... मारागच्छ ... सागेनेवसुंचतीति भावः। कदाचिदपुभ्रातेनयदीवासूयंतेनसुंवति

अक्षलागेन गृहीत्वा उपरितनेन लागेन स्रुवं वंदीत्यर्थः। अथवा कदाचित् स्रुमौंतिनं गृहीत्वा तुभ्यं तेन स्रुवं च ति यदि वा स्रु
मौंतिनं गृहीत्वा स्रुमौंतिनेव स्रुवं च तिलावार्थः। प्रायूज्ञावनीयः। अथवा कदाचिद् वामभुजां तं गृहीत्वा वामभुजांत
न स्रुवं च ति। किमुक्तं भवति। वामपार्श्वेन गृहीत्वा वामपार्श्वेनैव स्रुवं च ति। यदि वा वामभुजां तेन गृहीत्वा दक्षिणभुजांते
न स्रुवंति। अथवा कदाचिद् दक्षिणभुजं। तेन गृहीत्वा वामभुजां तिन स्रुवति यदा दक्षिणभुजां ति गृहीत्वा दक्षिण
भुजां ति न वस्रुचं ति। सावार्थः। स्रुगमः। तिष्ठति। इत्यादि तत्र तत्र षष्ठ्यिया नापरतीर्थिका नाम [illegible] अतएवमाहु।
यथा नाम्निसरा [illegible] दादायस्वयं सूर्यं वा गृह्णाती तितएवमाहुः। तद्वर्णमित्यादि तत्र [illegible] तिर्णमिति वाक्या
लंकारश्रमवक्ष्यमाणस्वरूपाः पंचदश ते दाः कूला भुजलाः प्ररूपाः। तद्यथेत्यादिना तान् दर्श
यति। यथा तेयथा संप्रदाय वि शिक्षतः प्रतिपत्ता यः। वाजयाणमित्यादि ततो यदाणमिति वाक्यालंका
राणते अनंतरोदिताः पंचदश लदा कूला भुजला। कूला। समस्ता। सताः इति सदा सातत्येन तत्पर्यः। वंशस्य वा सू
र्यस्य कालस्य पाशवं धचारिणः स्वंशसूर्यबिंबगतत्व सातवारिणो लवं [illegible] तद्वामभुष्यलोके मनुष्यावंदंति। यथा एवं
खलु राजस्वं शसूर्यं वा गृह्णाति। तज्जियामित्यादि। इति स्रवविधं वाणमिति पुनर क्षिनिपतिस्या निकाधिवाद्
यदा भूनतेत पंचदशा कूला। भुजला। समस्ताः। नास्यदानस्य तात्पनेवंशस्य तात्पनवंशस्य सूर्यस्य वा कालस्य पातु
बंधचारिणोसर्वतिनं खलु तद्वामभुष्यालोके मनुष्याएवं वंदेतियथा एवं खलु राजस्वं शसूर्यं वा गृह्णातीति २५४

थामेवोपसंहारवाक्यमाह। एवं खलु इत्यादि। एवमुक्तेन प्रकारेण राजस्वं शं सूर्यं वा गृह्णातीति लौकिकं वाक्यं प्र
तिपत्तव्यं न पुनः। प्रायु रूपस्वार्थिकाति प्रायणलगवा मत्ताए ते इत्यादि। एते परतीर्थिका एवमाहुः। वयं पुनः
त्यक्वलविदः कवलविदोपलस्य एवं वदामो यथा तम राहु णित्यादि। तत्र इति पूर्ववत्। राहुणमिति वा
क्यालंकारे देवो न पर परिकल्पित उडुलमात्रं सव देवो महर्धिको महाद्युतिको महाबलो महायशा महासौख्य
महानुभावस्तेषां पदानाममर्षः प्रायूज्ञावनीयः। वरवत्थधरो वरमाल्यधरो वरगंधधरो वराभरणधारी राहुस्सण
मित्यादि तस्य वराहादेवस्य नवनामधेयानि तिप्रज्ञप्ता विनवनामसि जाउप इत्यादि सुगमं। ता राहो
स्सणमित्यादि। इति पूर्ववत्। राहोदेवस्य विमाना पतिपंचवर्णानि प्रज्ञप्तानि। किमुक्तं भवति।
पंच विमाना निष्टवगा केकवर्णं युक्तानि पुञ्ज [illegible] तिबक्षमा किपसेनी ते इत्यादि सुगमं न वरं खजनं दपिंग
ल्लिकामलः। लानुयपवर्त्यान इति तारादउत्तयवर्णानि तानुयाणमित्यादि। इति [illegible] ते आगच्छतः
कृती स्यनुसानानगच्छन्ना का पिधाना क्रमवर्ती वाऽऽतिष्ठया तीता विरत्या कुवत्र्वा परिचारणवुद्धया इतस्त
गच्छन्वं द्रस्य वा सूर्यस्य वा लेश्या विमानगतं भवाल मानवुरतिमेणं ति पौरस्त्येनाछ्त्वा यसागेना हृत्य
त्यर्थः। पाश्चात्यसागे न व्यतिव्रजति। आतिकामति। तदाणमिति प्राग्वत्। पौरस्त्येन चंद्रः सूर्यो वा त्मानं दर्शय
ति। पश्चिमभागेन राहुः। किमुक्तं भवति। तदा मोहकाले चंद्रः सूर्यो वा पूर्वदिग्भागे प्रकटं उपलभ्यते।

सूर्यप्र०वृत्ति
२५५

अथ स्याव पश्चिमसागे राहुरिति । एवं जयाणं राहू इत्याद्यपि च दक्षिणोत्तरविषयं सूत्रं सावनीयं णप मित्यादि ।
तेनानंतरोदितेनालिलापेन पञ्चद्भिमेणं आवरेत्ताणं उत्तरद्भिमेणं विइवयइ उत्तरेणं आवरित्ता दाहिणेणं वीईव
यइ त्यत उद्धिपाठ अपि च सूत्रवक्तव्यतिवेवं ताजयाणं राहू देव आगच्छमाणे विउव्वमाणे वा चंदस्स सूरस्स
वा लेसं पञ्चद्भिमेणं आवरित्ता उत्तरद्भिमेणं विइवयइ तयाणं पञ्चद्भिमेणं चंदे सूरे वा उवदंसेइ उत्तरद्भिमेणं
राहू एवं द्वितीयसूत्रमपि वक्तव्यं एवं ताजयाणं । मित्यादीनि दक्षिणाग्नेयेनैरृतपश्चिमदक्षिणपश्चिमोत्तरसू
त्रे उत्तरपश्चिमदक्षिणपूर्वोत्तरपूर्वदक्षिणपश्चिम विषयाण्यपि वक्तव्यानि सूत्राणि भावनीयानि ताजयाणं ।
मित्यादि सुगमं नवरमयं भावार्थः ॥ यदा चंद्रस्य सूर्यस्य वा लेश्यामावृत्त्य तिष्ठति राहुस्तदा लो
के एवमुक्तं यथा राहुणा चंद्रः सूर्यो वा गृहीत इति यदा तु राहुर्लेश्यामावृत्य पार्श्वेन गच्छति तदा मन्यते तदे
वं मनुष्यलोके भण्यते चन्द्रेण सूर्येण वा राहोः कुक्षिर्भिन्ना राहोः कुक्षिं भित्त्वा चंद्रः सूर्यो वा निर्गत इति ।
तथा यदा वराहुश्चंद्रस्य वा लेश्यामावृत्य प्रत्यवष्वष्कते पश्चादपसर्पति तदेवं मनुष्यलोके प्रवदंति यथा राहु
णा चंद्रः सूर्यो वा वांत इति यदा वा राहुश्चंद्रस्य सूर्यस्य वा मध्यभागेन लेश्यामावृत्य प्रवर्त्तते गच्छति तदे
वं मनुष्यलोके प्रवादो यथा चंद्रः सूर्यो वा राहुणा व्यतिचरित इति किमुक्तं भवति मध्यभागेन विभिन्न
इ यथा राहुश्चंद्रस्य सूर्यस्य वा सपरकमिति स इदं पादे इति सपक्षं सर्वेषु पार्श्वेषु पूर्वापरदक्षिणो २५५

त्तरूपेषित्यर्थः । स इह प्रतिदिग्भिः । सप्रतिदिक्का सर्वास्वपि विदिक्षु इत्यर्थः । लेश्यामावृत्याधस्तिष्ठति तदेवं म
नुष्यलोके कथ्यते यथा राहुणा चंद्रः सूर्यो वा सर्वात्मना ग्रस्त इति अथ चंद्रविमानस्यैकषष्टिभागकृतस्यो
जनप्रमाणत्वाद्राहुविमानस्य च ग्रहविमानत्वेनार्धयोजनप्रमाणत्वात्कथं राहुविमानस्य सर्वात्मनाचं
द्रविमानावरणं संभवत्युच्यते यदिदं ग्रहविमानानामर्धयोजनमिति प्रमाणं तत्प्रायिकमवसेयं ततो राहो
र्ग्रहस्याधिकप्रमाणमपि विमानं संभाव्यते इति न काचिदनुपपत्तिः । अन्ये पुनरेवमाहुः । राहुविमा
नस्य महान्बहलस्तिमिररश्मिसमूहस्ततो लघी यसापि राहुविमानेन महतोपि चंद्रविमानस्याशेषम
ण्डलमावियते ततो न कश्चिद्दोषः । अथ राहोरेवं जि
ज्ञासितुः प्रश्नयति । कतिविधा राहवोऽभ्युपगता इत्यादि सुगमं । भगवानाह । दुविहे इत्यादि द्विविधा राहवः प्रज्ञप्ता
स्तद्यथा ध्रुवराहुः पर्वराहुश्च । तत्र यः सदैव चंद्रविमानस्याधस्तादनुसंचरति स ध्रुवराहुः । यस्तु पर्वणि पौर्ण
मास्याममावास्यायां वा यथाक्रमं चंद्रस्य वा उपरागं करोति स पर्वराहुः । तत्राद्यो योसौ ध्रुवराहुः । यस्तु स कृ
ष्णपक्षस्य प्रतिपक्षस्य संबंधिन्याः प्रतिपद आरभ्य प्रतितिथि आत्मीयेन पंचदशेन भागेन पंचदशभागं ।
चंद्रस्य लेश्यामावृत्य तिष्ठति । तद्यथा प्रथमायां प्रतिपदि रूपाया तिथौ प्रथमं पंचदशभागं द्वितीयस्यां द्विती य
स्यां द्वितीयं तृतीयस्यां तृतीयं यावत्पंचदश्यां पंचदशं । ततः पंचदश्यां तिथौ चरमसमये राहुरावृत्य तिष्ठति राहुविमाने

सूर्यप्र०वृ०
२५६

ल्वापराह्ने भवति सर्वात्मना राहुविमानेनाच्छादितो भवतीत्यर्थः। अत्र शेषसमयेषु प्रतिपद्द्वितीयादिकालेषु चंद्रो रक्तो
वा भवति विरक्तश्च भवति। दशान्ते राहुविमानेनाच्छादितो भवति दशातमानाच्छादित इत्यर्थः। शुक्लपक्षस्य प्रतिपद
आरभ्य तु तस्मिन्नेव पंचदशभागप्रतिपदं यावत्प्रकटीकुर्वन् तिष्ठति तद्यथा। प्रथमायां प्रतिपल्लक्षणायां
तिथौ प्रथमं पंचदशभागं प्रकटीकरोति द्वितीयायां द्वितीयमेवं यावत्पंचदश्यां पौर्णमास्यां पंचदशं पंचद
शभागं चरमसमये पौर्णमासीचरमसमये च चंद्रः सर्वात्मना विरक्तो भवति सर्वात्मना प्रकटो भवतीत्यर्थः। उक्ते
शातापि राहुविमानेनाच्छादितत्वाच्छुक्ल पक्षे वा कतिपयान् दिवसान् यावत् राहुविमानं छन्नमुप
लभ्यते यच्च ग्रहणकाले पर्वराहु॥ कतिपयां श्च दिवसान् यावन्न तथा तन्नः किमत्र कारणमिति उ
च्यते इह येषु दिवसेषु तिथावेन तमसा दृश्यते शशी तेषु तद्विमानं छन्नमानमिति वर्तुलाया वृत्तिरित्यत्र
प्रमाणाभावात् राहुविमानस्य यावच्छिन्नतयापि लंबायाः तत्तु तस्य शोभाया प्रकाशो भवति तत एवं च प्रभा
स राहुविमानेनालिप्यते किं तु ति बहुलतया वंद्रप्रभायैव सोऽपि राहुविमानप्रभायाश्चालिनव घनेन छन्नैव
प्रत्येता। पर्वराहुविमानं तु अप्रवराहुविमानादतीव तमो बहुलं तमसत्वस्यास्ताकस्यापि तच्चंद्रस्य प्रभया लिलव
स लभ्यते तस्य स्तोकरूपस्यापि हर्त्रा विना पलब्धिः। तथा चाह विशेषणवत्यां जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणाः। व
ट्टच्छेद ऽवयादनामसुवराहुणा विमाणस्स। दीसइ परं न दीसइ गहणेपव्वराहुस्स। आवारयत्ता अत्थ
२५६

व्वं नास्ति मसालि सूर्यतज्ञैः ससी विमुक्तो भवत्यनेन वक्षते रात्राणेउ वा मातामावज्जाला। तत्र णं दोसत्यादितव
योः सो पर्वराहुः सजघन्येन षण्मासानामुपरि चंद्रस्य सूर्यस्य चरागं करोति उत्कर्षतो द्विचत्वारिंशता
मासानामुपरि चंद्रस्य अष्टचत्वारिंशतः संवत्सराणामुपरि सूर्यस्य संप्रति चंद्रस्य लोके शशीति यदभिधानं
प्रसिद्धं तस्यान्वर्थतावगमनिमित्तं प्रश्नं करोति ता कहं ते इत्यादि केनाऽतिपूर्ववित्कं केन प्रकारेण केन नि
मित्तेनेति भावः चंद्रः शशीत्याख्यात इति वदेत्॥ भगवानाह ता चंदस्स णमित्यादि ता इति पूर्ववच्चंद्रस्य ज्यो
तिषेंद्रस्य ज्योतिषराजस्य मृगांकमृगचिह्न विमाने अधिकरणभूते कांता कमनीयरूपा देवाः कांता
देव्यः कांतानि च आसनशयनस्तंभभांडमा त्रोपकरणानि आत्मनापि च चंद्रो देवो ज्योतिषें
द्रो ज्योतिषराजः सौम्यो रौद्राकाररहितः कांतः कांतिमान् सुभगः सौभाग्ययुक्तः प्रा
वल्लालोजनस्य प्रियं प्रेमकारी दर्शनीयस्य स प्रियदर्शनः शालनमतिशाली सुरूपं गत्यंगावयवेन
निवेशावशेषाय स्य स स्वरूपः तात तो एवं खलु तेन कारणेन चंद्रः शशी चंद्रः शशी चंद्रः शशीत्याख्यात इति
वदेत् किमुक्तं भवति सर्वात्मना कमनीयत्वलक्षणमर्थमाश्रित्य चंद्रः शशीति व्यपदिश्यते तत्कया छे
त्यास्यात नह्यति स ह शशकांता इति अत्र उदंता घोरा दिक्त सितुरादारा दिभातावा परिमितानातषामिव
तासिकवलं यथा लक्षमत्र मर्त्याश्चतावचं यागामी तुरादिगणस्य परिमिततया परमार्थतो व्यथालक्षम

BHAU DAJI

उसरणमवगम्य हृष्टतुष्टास्तेषु पार्श्ववर्त्तिनस्तस्य समीपं ततो णं गं तस्य शाखानं भावाऽतिघनपतत्थे एवमाहाऽऽदि
व तिष्ठन्ति स्यास्सीति रूपं ताक तं ते इत्यादि ताऽऽइति पूर्ववत् एकेन प्रकारेण केचनाप्येवं तिस्रो वः। सूर आदित्य इत्या
ख्यायतेऽति वदन् भगवान्। तातो सूरा इत्या इत्यादि सूत्रं आह। शुचि मानवास्ते च भवादेवीत्यादि उत्तमाश्च वित्तिः स
ह कमतापक्तातिकालितइ तिसो वः। अन्ये पुनरेवमाहुस्तेषां तिसृणां प्रियावत्ते इति सत्त्रोः। प्राकृतत्वाद् बहुवचनं।
आदिः प्रथमा या या सूरादिकाः कइत्याह समय एत इति वा समया आवलिका रात्रादि कालस्य निर्विभागा भागाः ते
सूरादिकाः सूरकारणा समयादि सूर्योदयमव धिं कृत्वा अहोरात्रादिकाः समयोगणा प्यातनान्यथा एवमाव
लिकादयोऽपि सूरादिका भावनीया नवरम् संख्येयसमयसमुदायात्मिका आवलिका। संख्ये
या आवलिका एक आनप्राणः षट्पंचाशदधि कत्रिंशदधिक द्विसहस्र आवलिकाप्रमाणः एकप्रमाण एक
आनप्राण इति। तुम्हं सप्त दायस्त्र घोच्छाणगाओ। णापा णतया लीसंसयाठ नवाव आ आवलियप्पमाणेणं छ:
र्गतनाणि हि ति दिकोः सप्ताान प्राणप्रमाणस्तोकः। यावद् बहुन् मुहूर्त्तादीया इष्टा॥ विवस्वमगमावस्थ्य सत्कर्तो
या। एवं खलु इत्यादि एवमानेन प्रकारेण खलु निश्चितः सूरा आदित्य इत्याख्यात इति वदेत्। आदो सर्वत्र आदि
त्य इव कालव्यवहार इत्यत्र प्रत्यय इति प्रतिपन्ने तावंदंसणं मित्यादि सर्वमपि सुगमं यावत् प्रसाः
वाऽऽराधवतूर्य नृत्त मित्यदोष। तात्त्वं वि मत्यादि ताऽऽइति पूर्ववत् सूत्रं सूर्यस्य मिति वाक्यालंकारात्

ति। संप्राप्ता तिथिरासाः। कीदृशान् कामभोगान् प्रत्यनुभवंतो विहरन्ति। भगवानाह। ता से जहा ना
त्यादि ताऽऽइति पूर्ववत् समन्यं ते दिष्टं स्वरूपं नाम यथा कोऽपि पुरुषः प्रथमायां वनोद्गमे यौवनशरीरप्राणस्फू
र्त्तममयः प्रथमयौवनोद्गमे बलसमर्थायां तस्यां भार्या आवत्यूढं ततो भार्यया अष्टगायत्याः प्रथमगात्राव्यं अष्टगावर्षणं
या अष्टगविषण निमित्तं षोडशावर्षाणि यावत् विप्रोषितो देशान्तरप्रवासकृत वान्ततः षोडशावर्षाणि ते
रेसउ कराला स्त्रपिः प्रसूताविनता पिताय्रः अण हृसमन्त्र निर्ज्ञन धनकृतं मयुनरपान्तरालेन केनापि वा
रादिना विलुप्तं समयं इत्यसो डाप करणा दे यस्मात्तयासमवतु नरपि निजकं गृहं द्रागामागतः॥
ततः स्नातः स्नानबलिकर्मा स्फूतकोतुक मंगलप्रायश्चित्तः सुघात्मा प्रवर पाणिवेषोविताणि
प्रवराणि वस्त्राणि परिहितानि वसितः अ। मनोहर गोलाकृणा ले किमसरी प्रति। आले। स्याकोम
दोर्घमहासूल्यगालकरणेरलंकृतशरीरो म नोज्ञं कलमादनादिस्थालीपकरीतस्याप्पाकोयस्यतत्।
या। अन्यत्रादिपक्षं नमुपक्ष्यनमुपक्षंमवतितम इदं विशेषणं शुद्धं स्कंदादोषवर्जितं स्थालीपाकं व्रतं शुद्धं वच्छ
त्वीपाक शुद्धं। अष्टादशव्यंजनाकुलमिति। अष्टादश भिर्लौकिकप्रतीतैर्व्यंजनैः शालनकृतकादिभिराकुलम्
अष्टादशव्यंजनाकुलं। अथवा अष्टादशभेदं च वत्स्यं व्यंजनाकुलं। शाकपार्थिवादिदर्शनाद् दृष्टव्यो मध्यलोपीः उ
ष्टादशा सदा इम। सूतरायोणाऽऽरजवसं इति सम्यमं साऽऽइदा गमर सोउ हूसो च सरकाण्युत लावणिया व सूलफ

ला ११ हरियगं १२ डागो १३ होइ रसालू य तहा १४ पाणं १५ पाणीय १६ पाणगं चेव १७ अठारसमो सागो १८ निरुवह
उ लोइओ पिंडो ॥२॥ इदं गाथाद्वयमपि सुगमं नवरं मांसत्रयं जलजादि यूषो मुद्गतंडुलजीरककटुभांडादिरसः भ
क्ष्याणि खंडखाद्यानि गुडलावणिका लोकप्रसिद्धा गुडपर्पटिका गुडधाना वा मूलफलानीत्येकमेव प
दं हरितकं जीरकादि । शाको वस्तुलादि रसालू मज्जिका तल्लक्षणमिदं दो घयपला
महुपलं दहिस्स अद्धाढयं मिरिय वीसा दस खंड गुलपलाइं एस रसालू निवइजोग्गो ॥१॥ पानं सुरादि पा
नीयं जलं पानकं द्राक्षापानकादि शाकस्त क्रः सर्वत्र तस्मिन्नुताह शोवासयुद्दे किं विशिष्ट इत्याह ॥ बाहि
तः सचित्रकर्म्मणि बहिर्दूमियघट्टमट्टे त्ति इमितं सुधापंकधवलिते घृष्टे पाषाणादिना उप
रिघर्षितं ततो मृष्टं मसृणीकृतं तत्र विचित्ते णविविधचित्रयुक्ते उल्लोचेन चंद्रोदयेन चिल्लि
ति दीप्यमानं तलं मध्यभागो उपरितनं तलं । यस्य तत्तथा तस्मिन् तथा बहुसमः प्रभूततसमः सुविभ
क्त सुविभक्तो भूमिभागो यत्र तस्मिन् तथा मणिरत्नप्रणाशितांधकारे तथा कालागरुप्रवरकुंदुरुक्क
तुरुक्कधूपस्य योगं मघमघायमानगंधोद्धत इतस्ततो प्रविसृतेनाभिरामं रमणीयं तस्मिन् तत्र कुंदरु
क्कं चीडा तुरुक्कं सिल्हकं तथा ऽऽत्रोलाना गंधाः सुगंधा सनद्धत्वा ॥ यं बायं एएएए ॥८॥ वरगंधिकं वारा गंधा वरगं
धः सो स्यास्तीति वरगंधिकमतो नेकस्वरादितिकप्रत्ययः ॥ तस्मिन् अत एव गंधवर्त्तिभूते तस्मिन्नुतादृशा २५८

यनीयके उभयतस्तयोः पार्श्वयोरुन्नते मध्ये नतमध्यभागे न गंभीरे सालिंगणवट्टीए त्ति सालिंगनवर्त्ति
आ शरीरप्रमाणेनोपधानेन वर्त्तते यत्र तत्तथा तस्मिन् उभयतो विब्बोयणे इति उभयतः शिरोंतपादांत
ले च बिब्बोयणे उपधानके यत्र तत्तथा तत्र क्वचित् उपस्थगं इ बिब्बोयणे त्ति पाठः ॥ तावेवं एकपत्तिः
प्रज्ञप्त्या विशिष्टक्रमविषयतया बुध्या आप्रसाभ ऋष्टती च मृदुकृपरिक्कमितेइति साव: गंगापुलिनके यत्र
तेन्नपादे तत्र यावत्यास्वाभिय दुगुल्लपट्टपडिछ यणे उवचियं सुपरिकम्मितं क्षौमिकं दुकूलं कार्पा
सिकमतसीमयं वा वस्त्रं तस्य युगलरूपो यः पट्टशाटकः स प्रतिच्छादनमाच्छादनं यस्य तत्तथा तत्र
न्नसुवसंवुडरक्तांशुक मशकपट्ट त्ति नेन वस्त्रविशेषेण संवृते सुरम्यं तत आहते आइण
गरूयबूरवणीयतूलफासे अजिनकं च । र्ममयो वस्त्रविशेषः स च स्वभावादति कोमलो लवणि
रूतं कर्पासपक्ष्म बूरो वनस्पतिविशेषः नवनीतं म्रक्षणं तूलमर्कतूलं इति द्वं ॥ तत एतेषामिव
स्पर्शो यस्य तत्तथा तस्मिन् सुगंधवरकुसुमचुन्नसयणोवयारकलिए सुगंधीनि यानि वरकुसुमानि ये च सु
गंधयुक्तचूर्णाः पटवासादयो ये च शयनोपचारास्तैः कलिते तथा ताः सा तादृशाया
वक्रमवाक्यसूत्रपतया पुण्यवतो प्रियया सिंगारागारचारुवेसाए त्ति श्रृंगारस्य पोषक आकाराः सन्ति
वेषविशेषो यस्य स श्रृंगाराकारः स चासौ चारुवेषश्च तथा तया संगतगयहसि

सूर्य०टी उसणिय विठिय संलाव विलास निउण जुत्तो वयार कुसला । संगतं मितं गतं गमनं सविलासं चंक्रमणं गि
त्रि२५८ तं च । हसितं सप्रमादं कपोलस्फुरितं दसनं तेन । तेन मन्मथादीपिका विविक्षासणितिअष्ठितं सकामं मंगप्र
त्यंगावयवप्रदर्शनं परस्परं प्रियस्य पुरतोऽवस्थानं संलापः प्रियेण सह सप्रमोदं सकामं परस्परं संकथा । प
ते च विलासनेत्रविलोकनलीलया याता निपुणाः सम्यक् युक्तिगम्याऽत्यंतकामविषयपरमनिपुणा उपेतास्तथा
:पुस्त्रिकादेशकालालापपन्नउपचारसकुशला याश्च रक्तमाकदाचिदप्यविरक्तया मनोज्ञकलया ता
प्रायपासा यस्मिन् काले न रात प्रसाधु रमणेऽ साक्षात्स्पर्शरूपापि मनोऽनुकूल अन्यथ मनःकरणे
दिनयमावस्थितमिष्टसायमितं कामसु । खमनुभवति । इष्टान् शब्दस्पर्शरसरूपगंधरूपान्
पंचविधान् मानुष्यान् मनुष्यसंबंधिनः कि मसेपान् प्रत्यनुभवन् प्रतिशय्यालिखितसंवदया ।
मातावि हरिदवति च पृ तासेण मित्यादि तावत् ब्रूतः कमाघीआत्मापदायतनं वक्तव्यमिदं तावत् कथ्य
ताः स पुरुषस्तस्मिन् काले समये कालेन तया विधिनापलक्षिते समयोऽवसरः कालसमयस्तस्मिन् की
दृशं सातरूपमाह्लादरूपं सौख्यं प्रत्यनुभवन् विहरति । एवं मुक्ते गौतम आह । उरालं समणाउसो । इत्यादि भगव
वान् श्रमण आयुष्मन् उदारमनोज्ञं तत्सौख्यं प्रत्यनुभवन् विहरति भगवानाह । तस्मान्न मित्यादि पाठसि
पत्तस्य तस्य पुरुषस्य संबंधिनः कामभोगेभ्योऽनंतगुणविशिष्टतराश्चैव वानव्यंतराणां अनंतगुणतया २५८

विशिष्टतरा एवं व्यंतरदेवानां कामभोगेभ्यो व्यंतरदेवकामभोगेभ्योऽप्यसुरेंद्रवर्जानां देवानां कामभोगा अनंतगुणवि
शिष्टतराः तेभ्योऽनंतगुणविशिष्टतराः असुरकुमाराणां देवानां कामभोगास्तेभ्योऽप्यनंतगुणविशिष्टतरा
ग्रहनक्षत्रतारारूपाणां देवानां कामभोगास्तेभ्योऽप्यनंतगुणविशिष्टतराः कामभोगाश्चंद्रसूर्याणामेतादृशान् चंद्र ८
सूर्या ज्योतिषेंद्रा ज्योतिषराजाः कामभोगान् प्रत्यनुभवंतो विहरंति संप्रति ग्रहमष्टाशीतिसंख्या यस्मात् प्रस्तावनाम
ग्रहमुपदिदर्शयिषुराह । तत्थ खलु इत्यादि तत्र खल्विदं सूर्यचंद्रनक्षत्रतारारूपेषु मध्ये ये पूर्वमष्टाशीति
संख्या ग्रहाः प्रज्ञप्तास्ते इमे तद्यथा । इंगालए २ त्यादि सुगमं । एतेषामेव नाम्नां संग्रहपातिपत्तये संग्रहणिगा
था पंचकमाह । इंगालए वियालए दो हियं केस लिहारे चेवा आहुणिया पाहुणिया कणगसनामा वे
पंच धासामसहितं एक्कास णेयक खीवण । कणवरण अय करडंडल वियसंखसनामा वि तिन्नेव तिन्न
वकंसनामान्नील रूप्पियदवं तिचत्तारितास तिल पुष्फ वन्ने दगवन्ने काय बंधय इंदग्गि धूमकेऊ
हरिपिंगलए बुधय सुक्केय वहस्सइराहू अगत्थीमाणवगकामफासेय । धुर पमुहे वियडे विसंधि ।
कप्पनतापमल्लय । जडियलो य अरुणे अग्गिलकाले महाकाले सोत्थियसोवत्थिय वद्धमाणग त
हापलंबय निच्चालोए निच्चुज्जोए सयपभेवभासे । सेयंकरखेमंकर आलंकर पभंकर य बोद्धव्व
अरए विरए य तहा असोग तह वीयसोगेय । विमल वितत्त विवत्थ विसाल तह साल सुव्वए चेव अनियट्टी

सूर्यप्रवृत्ति
२६०

पगडुडीहो२ वियडीयावा धम्रो कस्करिपरायम्मलवो धम्रपुष्पलावके त्याऽउ ठसी सियगहा खलु ताय वा आउ
पुव्वीणा आसां व्याख्या। अंगारकः१ विकालिकः२ लोहिताकः३ शनैश्चरः४ आधुनिकः५ प्राधुनिकः६ कणगसता
मा विपंचेव निक्कनाकनसदृशकादाशनसमानंतामाख्यांतिकनकसमाननामानस्त्रपंचेव प्राग्वक्त
मेणद्रष्टव्या॥ तद्यथा कणः७ कणकः८ कणकणकः कणकणकः कणसंतानकः। १०कणकसंतानकः११ सोमः१२ सहिता
दिसामा१२ सहित१४ कार्योपगः१५ कर्बुरकः१६ अजकरकः१७ दुंदुभकः। शंखसमाननामानस्त्रयस्तद्यथा शंख
:१९ शंखनालः२० शंखवर्णाभः२१ तिस्रेव त्यादित्रयः कंसनामानस्तद्यथा कंसः२२ कंसनालः२३ कं
सवर्णाभः२४ नीलेरुप्यियद्वे तिचत्वा रि त्रिनीलरूप्यचत्वारः विषय सूत्रति चिनामससवा
न्नूः सर्वसंख्यया चत्वारस्तद्यथा नीलः२५ नील वभासः२६ रूप्पी२७ रूप्यावभासः२८ भासे तिनामद्वयो
पलक्षणतद्यथा भस्म२९ भस्मराशिः३० तिलः३१ तिलपुष्पवर्णकः३२ दकः३३ दकवर्णः३४ कायः३५
वंध्यः३६ इंद्राग्निः३७ धूमकेतुः३८ हरिः३९ पिंगलः४० बुधः४१ शुक्रः४२ बृहस्पतिः४३ राहुः४४ अगस्तिः४५
माणवकः४६ कामस्पर्शः४७ धुरः४८ प्रमुखः४९ विकटः५० विसंधिकल्पः५१ प्रकल्पः५२ जटालः५३
अरुणः५४ अग्निः५५ कालः५६ महाकालः५७ स्वस्तिकः५८ सौवस्तिकः५९ वर्द्धमानकः६० प्रलंबः६१ नि २६०
त्यालोकः६२ नित्योद्योतः६३ स्वयंप्रभः६४ अवभासः६५ श्रेयस्करः६६ क्षेमंकरः६७ आभंकरः६८ प्र

भंकरः६९ अरजाः७० विरजाः७१ अशोकः७२ वीतशोकः७३ विततः७४ विवस्त्रः७५ विशालः७६ शालः७७ सु
व्रतः७८ अनिवृत्तिः७९ एकजटी८० द्विजटी८१ करः८२ करिकः८३ राजा८४ अर्गलः८५ पुष्पः८६ भावः८७ केतुः
८८ सर्वत्रापि सकलसूत्रपाठापेक्षया मादृशा॥ ६॥ इयं सप्रागड ग्रहा अरहंत जणदिय यउल्लसाइणप्पा। उकित्तिया ल
गवओ जोइसराय स पन्नत्ती॥ इति एवं मुक्तप्रकारेण अनंतरं मुदेशमूत्रूपाप्रकटार्थाः। जितवचनतत्ववेदि
नां मुत्रानाथार्थं पंचवेद प्रकृत सर्वापि सती असद्म ज्ञतां मज्ज दयेन पारमार्थिकी लिप्सा येषां दुर्लभलाभा
धर्माधिकृत्याल घंजनानां दुर्लभत्वर्थः। अस श्रद्धादेवतेषां सम्यकृजिनवचनपरिणते सावान्नजं
कीर्तिता कथिता भगवता ज्ञातनंदनेत्यादिवं। ती ज्योतिषराजस्य सूर्यस्य प्रज्ञप्ति॥ एषा च सूर्यप्र
ज्ञप्तिः सततायास्मनदीनद्या तत्प्रतिपादना॥ र्थमाह॥ ७॥ एस गहिया वि संता दिगाथाद्वयं। एषा सूर्यप्र
ज्ञप्तिः स्वयसम्यक्करणेन गृहीतापि सती श्रोतु योप्यासामि तिववचनाच्च ग्रंथस प्रमीततो ठम र्थः। हरि
तिम् नायस्तस्मावलेपवमानप्रकृत्या विनयरहिता कारिणगारवियन्त्रि। रूक्ष्यादिमदायतो तमस्प तिगोरवि
तस्सास्पकरू कठिर स्सातानामत्पतमनगौरावणएग्ररतराय तिसावांरूक्ष्यादिमदायतोस्पचिंत्य चिंतामणि
कल्पमपादसूर्यप्रज्ञप्तिप्रकाशकमावार्यादिकं चतवेत्रारमवज्ञयापरपतिसाचाव ज्ञाद्वतनरकादिप्र
पातादेउप्तस्क्रपकाशाये वतस्मैदप्रवतिषधः इयं वसावनाम्बमान्यादिष्वपि सावनीया। तथा मा ति

वेज्ञातादिमत्सोपेतायप्रत्यनीकायद्दूरसमतयाजसत्यतयावासितांववनतिक्कटनपरायतमाऽल्पकृतायत्र
वगाढमाकर्णायसदिङ्गिनववतेभ्रुसम्यगसाविततामाहादाद्यपियालाद्धमायमङ्गणत्राचयघावतकथं
मानमपिनसद्यो निरोचयतिरति।नादयां किंतुतद्विपरीतायादयादातद्यासवदलावदितिक्रमापदस्य
सतमर्थानेधवप्फपादानंदातव्यत्वात्कारणोपेतविपरीतायदातव्यवदातव्या।अदानेयायव्यवच्छेदप्र
सत्यातीयद्यवाच्छेदप्रसक्तिः।एतदेवद्दर्शीकृ वेन्नाह॥८॥सात्यादि भवमात्रवर्णाउत्तिवाभ्यधूति विविक्ति
निनववनंसत्यमेवनान्यत्याघतिमनसोऽव ष्टंसः।ठद्वातंत्रवर्णायगुरुप्रत्यलिसुखगमताठकादत्र
त्वाण विपायमनसःठनकालकाविशेषः एवशादिवानीमेवयादामप्रणवशाशामर्थीसंप
द्यातश्रणामवततःशासनसक्तीतिपरणां मठपज्ञायवे।कर्मबंधनादिलक्षणंवलीशारीरावव
नादिविषयःप्राणःवीर्यमिउप्रकार्याप्तद्भला। सूक्ष्मार्थदिनशक्तिःउरवकारस्वदेववीर्यसाधितोलिम
तथ्रयोजनंपातेःकारणोर्यःस्वयाशक्तिंतापिगूह..तसस्वपराक्रमविस्त्वाद्येलायापिसनूयादाक्षिण्यादि
नाभ्यांतवासिन्यसाडलेआयोगप्रक्षिपनसूत्रातोऽर्थतउन्मोतावान्यसेत॥८॥सोपवायणेत्यादिम
प्रववनकुलगणसंघवाह्याज्ञानविनयपारदीणोज्ञानाचारपरिहीणालगवददसुविरगणधरमर्यादां
लगयदवदादिक्रतांपवसांतवर्तिकिल एवाक्रांत।किलेत्याप्तवादसूचकं।नैवमात्मवानंपवक्षि २६१

यथासत्त्वंसगवदर्द्धनदिव्यवस्तुसतिक्रांतरः तिनदितक्रमेवदीर्घसंसारिता।तासत्यादि।तस्मान्मुमुक्षुत्वात्
ह्यदःकर्मविलवीर्यवज्ञानस्य यत्र स्यादिमयमुमुक्षुणा सताशिक्षितो।तन्नियमान्मायावधर्तव्यो।तंत्र
लाभविदप्यविनीतश्रदातद्यमुक्तप्रकारेणतदातेआत्मपरिर्घसंसारित्वप्रसक्तेः।तदेवमुक्तः।प्रदानविधि
ध्ययवसूर्यप्रज्ञप्तिर्गतोनिखिलायांनगर्यांभगवतावीरवर्द्धमानस्वामिनासाकाउक्ता।सगवांश्चास्यवर्तमा
नस्यतीर्थस्याधिपतिस्ततोर्थज्ञलद्वाानुवर्तमाना। तीर्थाधिपतित्वात्मंगलार्थत्राप्यपदेतत्नमस्कारमाह
॥८॥वीरवरस्सेत्यादि।सूत्रंवीरोवक्तोतोवीरः। यतितस्सवीरःसचनामादिसदाद्गुरुउक्तलिखमाननाम
वीरःस्थापनावीरोद्रव्यवीरोसाववीरश्चतत्र यस्याजीवस्याजीवस्यवाऽर्थशक्तिंवीरइतिनाम
क्रियतेसनाम्नावीरोनामवातारलदावता। मवासावीरश्चनामवीरःस्थापनावीरोवीरस्यमुलदस्य
स्थापनावीरवर्द्धमानस्य मिस्थापना।द्रव्यवीरो। द्विधा आगमतोनोआगमतश्च।तत्रागमतोज्ञातातत्रवातु
पयुक्तः।अनुपयोगोद्रव्यमितिवचनात्।नोआगमतस्त्रिधाव्यथा।ज्ञशरीरंभव्यशरीरंव्यतिरिक्तश्चद्रव्यवीरः। ८
सच्चतिरिक्तश्चतत्रवीरइतिपदार्थज्ञस्ययच्छरीरंजीवविप्रयुक्तंसिद्धशिलातलादिस्थितंतदस्तद्द्रव्यवीर
।व्यस्त्वतबालकस्यशरीरंवीरइतिपदार्थमद्यापिनावबुध्यतेअथवावत्पानाधस्यालोक्यतेमतघाविधमा
वद्यानतव्यशरीरः।तव्यतिरिक्तःस्वशस्त्रविदारणासमर्थोऽनेकशःसंग्रामशिरसिलब्धजयपताकःशक्रवर्षा

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

दिति वीरो तदच्चा । आगमतो नो आगमतश्च तत्रागमतो ज्ञातोपयुक्तश्च वीरपदार्थो नो आगमतो ऽर्द्धं समसं
तरशि(?)विदारणसमर्थस्यैकांतिकात्यंतिकस्य सदृशानां प्रादुर्भावनतो नो आगमतो तावद् वीरत्वाधिक
एव स्वेव वर्त्तमानतीर्थाधिपति त्वादत एव तस्यैव ग्रहणं । वीरेषु वरः प्रधानो वीरवरो वर्द्धमानस्वामी
स्य तु गवाक्षपार्श्वादियुक्तस्य व स्य तस्य लब्धं वीरवरत्वं स्पष्टयति । उरेत्यादि उराव योदारानिल
णामरणं प्राणत्यागरूपा क्लेशाः शरीरादयो मानस्य आवाधा दोषा रोगादयः । तेरहितस्य पादावासो ऽरह्यातो
दकावविनयप्रणतो वंदे नमस्करोमि ॥ १ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां विंशति
तमं प्राभृतं समाप्तं ॥ २० ॥ वंदे यथास्थितार्थो षपदार्थ प्रतिभासकं । नित्योदितं तमो ऽस्पृष्टं जैनं
नसिद्धांतभास्करं ॥ १ ॥ विरुध्यंतां गुणगुरुवो गुं साध्व्यो जिनमतीर्थ सास नैकपरा । यच्च नगुणाद् दृष्ट
पिञ्जासो त्सग्रात पटुबुद्धिः । सूर्यप्रज्ञप्तिमिमां अतिगंभीरां विवृण्वता कुशलं । यदवापि मलयगिरिणा सा
भुजनस्तनत्वबुक्ता ॥ ३ ॥ ३ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचिता सूर्यप्रज्ञप्तिटीका समाप्ता ॥ ७ ॥ ॥श्रीः॥ ॥

मा । श्र